

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАНАДЕСЕТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ
ЦВЕТА УНДЖИЕВА, ДОЧО ЛЕКОВ,
ПЕТКО ТОТЕВ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ДЕСЕТИ

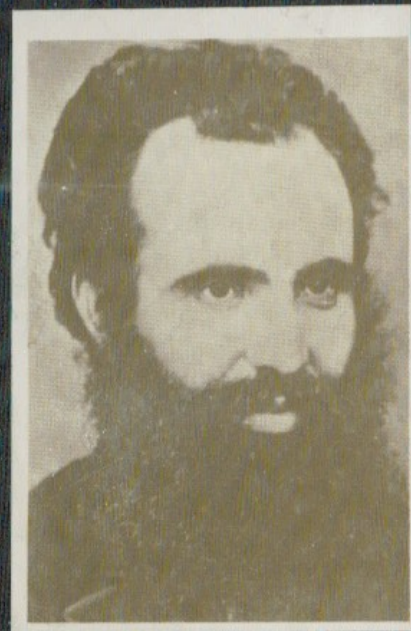
ПУБЛИЦИСТИКА
СТАТИИ, НЕВКЛЮЧВАНИ
В РУБРИКИ, ОТГОВОРИ
РАННИ И ПРЕВОДНИ СТАТИИ

ПОДБОР И РЕДАКЦИЯ
ПЕТКО ТОТЕВ

СОФИЯ 1987

АЮБЕИ КАРАВЕЛОВ

10

A. Karavelov

СТАТИИ, НЕВКЛЮЧВАНИ
В РУБРИКИ

ЗА ЖЕНСКИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРСКО

Когато между един кой и да е народ се появят нови идеи, нови стремления и нови сили, то е признак, че тоя народ търси и нов живот, търси свобода, за да може да живее к а т о н а р о д. Такива явления захванаха да се появяват и между българският народ. Днес насякъде, дето живеят що-годе свестни българи, били в отечеството си, били в странство — то сички работят по високият програм на настоящият век, работят за своето о с в о б о ж д е н и е, п р о с в е щ е н и е и н а п р е д о к. Така например тия въстават против робството, за да се освободят и да бъдат люде; издават книги и печатат разни вестници, откриват читалища и книжевни дружества, за да се просветят и да напредуват. Тия нови явления, които са се вече появили между българите, свидетелствуват, че българският народ не спи, а работи и иска да живее и да занимава място между цивилизованите народи, с които се отличава XIX век.

Освен горепоменутите явления има и друго, което е не по-малко важно от другите, а то е ж е н с к и т е д р у ж е с т в а в Б ъ л г а р с к о. Това ново явление между жените още по-силно свидетелствува, че българският народ показва ревност за живот, свобода, просвещение и напредок.

Но като говоря тука за женските дружества, да не мислите, че аз хваля в същото време и делата на тия дружества, защото мисля, че не е доста само да се събират много жени на едно място и да си приказват приказки или да предумват една-друга, но трябва и да работят нещо, сир. да се съветоват между себе си за разни работи, които могат да им бъдат полезни, както: как трябва една майка да си отгледа и възпита децата; какви длъжности има жената; какви препятствия среща сяка жена в животът си, които ѝ не позволяват да се развива, и как да се отстраняват тия препятствия и пр. Затова аз тука хваля само предприятието на нашите жени, сир. хваля ги само

за това, дето и тия захванаха да постъпват в общественият живот, а друго нищо повече.

За да отговарят тия дружества на целта си, нужно е, мисля, щото жените да познават отблизо своите длъжности като жени, а такива жени днес като се намират твърде малко между българският народ, то не би било зле, ако се приемат засега и мъже като членове на тия дружества. Само така женските дружества у нас ще могат да напредват и принесат желаемата полза — а инак ще бъдат тяло без душа.

Не ще бъде излишно, ако кажем тука и няколко думи за жените и техният дух. Както светлата заря, която събужда заспалата природа, така и духът оживотворява човека и прави го да познава съкровищата на тялото и душата. Духът уголемява хубостта и я замества, когато тя липсува; духът не само че прави да растат удоволствията, но даже и големите болки, що усещаме в тялото си, облажава и утешава. Телесната хубост е скоротечна, тя прилича на минзифар, който се ражда със зората и умира с денят; душевната хубост, напротив, трае през сичкият живот. Затова жените, вместо да тургат толкоз старания за лицето си, по-добре би сторили да развиват умът си и тогава ще бъдат счастливи и тия, и техните мъже, и техните деца. От майката зависи възпитанието, а без добро възпитание човек остая получовек.

И така на жените е най-потребно образование, както и на мъжете, и образование човеческо, положително, истинско, а не мода, която няма ни цел, ни вкус, ни осезание. Образованието е един безценен камък, когото, кой намери, може да се нарече цар на тоя свят.

Жените от времето на Французката революция захванаха да придобиват своите права да работят за общото добро на човекът, но и досега тия не са заняли своето място. А защо?

Защото тяхното възпитание, тяхното образование и тяхното направление не са още човечески. А от жената зависи сичко!

Свобода, г. I, бр. 1, 7 ноември 1869

СЪРБО-ХОРВАТСКО ДВИЖЕНИЕ В АВСТРИЯ

Немският философ-поет казва, че нищо на тоя свят не може да каже: «аз се отморявам или аз не живея»; и наистина човек, дорде живее и не се намира в летаргически сън, не може никога да бездейства; и това, що наричат бездействието, е само непроизводително и безцелно губене на времето или на човеческите сили. Животът не може да се запре или да се задържи ни на едно мигновение: човеческият инстинкт вечно нас гони или към саморазрушението, или към творчеството. Така също и поробените народности, ако на някое време и да се намират в бездействие, то тия незаметно вървят и приготвяват се и когато човек се не надея, тия повдигат главата си и със саблята в ръка отиват на бойно поле или да придобият своята свобода, или да пролеят кръвта си за нея.

Ако един народ е силен физически, ако е образован, ако е неразединен политически и религиозно, той твърде лесно може да свали от вратът си господствующият ярем и да бъде свободен, в противен случай нему трябва голямо юнашество, силна воля и много кръв. На Гарибалди беше не твърде тежко да се бори с италианските владетели, защото той имаше на своята страна Сардиния, а освен нея сичкият италиански народ. Така също нему не беше тежко да поведе италианците против виенското правителство, защото от всяка страна той имаше нищо друго освен сочувствие, но ако беше му се случило да бъде предводител на някое сръбско племе, то трябаше да употреби 75 процента повече усилия, мъки и страдания, дорде да изпълни своето намерение.

Сърбите са народ от 5 294 000; но съставляват ли тия едно политическо или поне едно нравствено тяло? Политически тия са разединени и разкъсани на микроскопически части; религиозно са разделени на три враждебни една против друга секти; а що е най-лошо, тия са разделени и исторически. Хорватските сърби се гордеят със своята средновековна история пред черногорците; Дубровник говори о някакво си историческо право и не ще и да чуе за славонците, а сички тия племена са един народ, говорят един език, имат еднакви нрави и обичаи и само че не изповядат една вяра. Разбира се, че такова

разединение е твърде выгодно и за Австрия, и за Турция, защото това разединение е единствена поддръжка на тяхното съществуване и господство. Ако тия раздробени племена подадеха един-другиму братска ръка, ако тия микроскопически държавици заборавах на своите местни истории и исторически права и да мислеха само едно, че са сърби, то досега нито Австрия, нито Турция не щяха да бъдат, каквито са днес, и нито г. Байст, нито г. Андрашия щеше да играе на орехи с човечески глави. Най-повече човек страда от своите глупости. В това също време, когато в Бока Которска тече юнашката кръв на бокезците, в Загреб се пуши темян на г. Андрашия и на г. Гискра; чегато хорватите нямат нищо общо ни с Далмация, ни със Славония.

По най-новите известия, които имаме днес, бокезците продължават своите военни действия, а въстанието се разширява сѐ повече и повече. По своето местоположение и по своят юнашки и безстрашни народ Далмация, която брой не повече от 391 000 жители, показва досега за чудо храбрости, но ще ли да се удържи на дълго време, ако ѝ не дойде отнякъде каква и да е помощ? — Ще видим. Жителите на Кроация, Славония и Далмация, както се види, не щат да останат мирни зрители и хладнокръвно да гледат как се пролива братска кръв, а особено тогава, когато и тия сами имат причини да бъдат недоволни от Австрия или от Маджаро-Австрия. В 1867 г. между пешанското правителство и хорватите стана някакво си примирение и троединното кралевство се съедини с маджарската корона. Разбира се, че това примирение и съединение стана без волята на народът. Кога стана това съединение, пешанското правителство издаде закон, според който Военната граница трябаше тогчас да се разпусне и народът ѝ да се съедини политически и административно със Загреб. Но след три години, в които тоя закон не се е зел никак във внимание, днес австрийският император издаде един декрет, според който Границата трябва да се разпусне и да се съедини с другата част на хорватският народ. Тая постъпка на австрийско-маджарското правителство раздразни жителите както в Граница, така също и извън нея. Почти из сичките градове и окръжия пратиха протестации във Виена, а в много места е готово да се възгори и въстание. Самите маджа-

ри не по-малко викат против виенското правителство и против военното министерство, което сичката друга войска държи в ръката си и против востанците употребява само маджарските войски. Но това не е за чудо: Австрия сякога се е ръководила с подобна политика и сякога е била два неприятеля с един камък. Враждата, която съществува в сегашно време между хорвата-сърбите и маджарите, и без това е твърде голяма и ако пешанското правителство не прибърза да удовлетвори справедливите исканията на славяните, то маджарите могат да подпаднат пак под такова състояние, в каквото се намираха в 1848 година.

Корреспонданс слав твърде безпристрастно говори за тоя предмет: «Ако има още време, добре е да се даде съвет на унгарското правителство, колкото за умереност и мъдрост към различните народи, с които маджарите са повикани да живеят. Нека се потруди да напусне тез непопулярни мерки, които отчуждават от него тия племена; в това може то сичко да сполучи; напротив, ако потрае в пътят, по който е следвало досега, т. е. с несмислен деспотизъм, то обзалага с известност, че ще загуби не само бъдещето на Унгария, но и съществуването на маджарското племе.»

Виенското правителство не се интересува по-малко в това, що може да настане в Транслайтаското царство (Унгария). Разните волнения, които се проявяват там, сами по себе си и чрез съседството си правят съмнителна съдбата на монархията. В Кроация днес-утре най-удалечените неща могат да се срещнат и незадоволството на хорватите може някой път да направи най-сериозна опасност. Време е вече да се разгледа, за да се поправят някои грешки, които час на час стават неоправими.»

Пък ние от своя страна можем да дадем на сърбо-хорватите такъв един съвет: «Вие, хорвати, и вие, сърби, вие по произхождението си сте братя; по езикът, по преданията на вашата история вие сте пак братя. Вас разделя само една вяра, но тя не трябва да ви бърка да бъдете един народ и да съедините своите интереси. Нека сичко, що е хорватско, да бъде сръбско, а сичко, що е сръбско — хорватско. Вие един без други сте слаби и ничтожни, а заедно можете да сте силни и да вардите своята лична и

народна полза. Съставете сърбо-хорватски или хорватосръбски съюз, какъвто сте имали в старите времена, и —
н а п р е д! . . .»

Свобода, г. I, бр. 1, 7 ноември 1869

ПИСМО ДО БЪЛГАРСКАТА МЛАДЕЖ В БЪЛГАРИЯ

Вие сте цвят от онова семе, което посеяха вашите бащи; вие сте назначени от съдбата да разсечете гордиевият възел, който е везал нашето мило отечество; вие сте свет, който трябва да освети образът на България и на българите; най-последно на вас лежи най-тежката обязаност — да определите път, по който трябва да върви българският народ, за да доде до своето съвършенство и до своето благополучие. И затова, ако са грешили вашите отци и дядове, то вие трябва острожно да се зимате за работа, за да не погрешите като тях. Истина е, че вашата обязаност е тежка, но затова и славата ваша ще бъде голяма. Вашите бащи и деди захванаха, а вашата длъжност е да свършите, а на човека е само тогава весело и радостно, когато пожъне своите посеви, и затова вие ще бъдете сто пъти по-счастливи, нежели вашите бащи и майки. Вие ще имате много мъки, ама ще имате и голяма радост, която не са имали бащите ви.

Най-последно вие сте живот за България, вие сте начало, а от това начало зависи и нейното счастие и добро. Че във вас се е появил народен живот, то е вярно като ден, но тоя живот трябва да се развива и да върви напред, защото, ако се той не развива, то трябва или да заглъхне, или да се изгуби. Тоя ваш живот се не харесва на враговете на българският народ, но само това, що се тям не харесва, е полезно за българите. Вие търсите наука и образование, защото науката и образованието щат ви доведат до вашата цел, но на вашите врагове се не иска да ви видят образовани, счастливи и свободни, защото, кога вие се качвате, то тия, щат не щат, трябва да слазят; когато вие бъдете големи, тия трябва да станат малки;

кога няма робове, то господарите няма над кого да бъдат господари.

За да убият българският народен живот, турците искат да развалят българските училища, следователно да развалят вашият ум и да изкоренят вашите народни чувства из сърцата ви. Не давайте се, мили братия, борете се със своите врагове и не давайте своето свято добро, което днес имате, да се тъпче и разваля. Но вам ще кажат, че турското правителство «иска само да тури наред българските училища и няма никакви задни мисли». Но кой из вас може да се сомнява, че турското правителство, което е потънало до гуша в блато и дългове, ще се посрамува утре да тури ръка на парите и да затвори училищата ви? Не трябва да затваряме очите си и да не гледаме на бъдещето си, не трябва да се лъжем повече. Едно правителство, когато работи по своят кеф и никога не ще да знае за волята на народът, то това правителство може утре и да избеси най-светите люде на България, както направи в Русчук касап Мидхат паша, и никой не ще да има право да се плаче. А кому да се плаче? Не, не давайте си училищата, които са отворени от вашите бащи и деди с кървав пот! Дръжте се юнашки и от нищо се не бойте, а насила ни турското правителство, ни езунтски апостоли и съветници нищо не могат да ви направят. Вървете напред и нека св. Кирил и Методия да ви бъдат помощници!

Няколко ромунски българи

Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869

ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА

От няколко годин насам както в България, така и по другите места, дето живеят българи, зеха да се отварят читалища. Няма съмнение вече, че българите обичат хубавите дела, които облагородяват душата на един народ. Но за да се постигне целта на сяко свято дело, нужно е, мисля, и да се работи, защото без работение няма никакъв успех. Затова ние, българите, не трябва само да отваряме читалища, за да се събираме в тях и да си приказваме за

работи, които се приказват и в кафенетата, или да се препираме и караме за частни работи, които няма да принесат никому никаква полза; но трябва да отваряме такива читалища, в които, като се събираме, да имаме един добър порядък и в разговорите си, и в препирните, и в разискванията, и в сичко, що е за обща полза.

Читалищата имат висока цел. В тях трябва да се държат разни сказки, както от история, минералогия, зоология, ботаника и други такива, които развиват умът; а сказките трябва да се казват колкото е възможно на простоговоримий език, щото да може всеки да разбира. Освен това читалищата трябва сегиз-тогиз да печатат по някоя полезна книжка за народа и да я продават с умерена цена.

И така, докогато в нашите читалища не захване да се работи тъй, както трябва да се работи в едно читалище, дотогава тия не ще принесат никаква полза на народа.

Затова в читалището «Братска любов» сякаш неделя ще да се говорят сказки и полезни слова; освен това читалището е наумило да издаде няколко книжки за ползата на народът.

Както мисля, това намерение на букурещкото читалище «Братска любов» ще похвали всеки народен българин.

S. S.

Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869

ТРЕБА ДА БЪДЕМ ПОЛЕЗНИ НА ОТСРЕЩНИТЕ НАШИ БРАТИЯ

Ние, българите, които живеем в свободна Ромъния, не само че можем да бъдем полезни, но нашата длъжност изисква да употребим сичките си сили за благосъстоянието на нашите братия, които живеят в поробеното наше отечество. Нашата помощ засега трябва да бъде нравствена, а нашият глас, когото ние възвишаваме за тяхна защита — истинен, безпристрастен и честен, защото нам в Ромъния никой не запрещава да изкажат устата това, щото чувствава сърцето. Повторяваме, ние сме длъжни да помогнем на нашите братия, защото, ако брат не по-

могне на брата си, то кой ще му помогне? Ние често се сърдиме на сърбите, викаме против русите, обвиняваме гърците и оплакваме се от Европа, че сичките тия не съчувствуват на българският народ и не подават своя глас за негова полза. А какво правим ние сами? Изпълняват ли ромънските българи своите длъжности? — Аз си позволявам да кажа: «Ситият на гладният никога не вярва.»

Ако ние да бяхме живели в някое господарство, което не позволява човеку да работи, да мисли или да говори по своята воля, то тогава щеше да бъде друго, но ние живеем в такава една държава, която може да се нарече втора Швейцария. Ромъния според своята свободна конституция позволява на сичките народности без разлика да се развиват свободно, да се образуват и напредуват, да търговуват и да работят без никакви препятствия; с една дума, Ромъния е една земя, която има предначертано в девизата си: «Свобода и образование.» Така също и ние, българите, имаме пълна свобода да развиваме своя народ, да обработваме своята книжевност, да браним своята народност, да подаваме своя глас в сяко едно нещо, което се отнася до българите. Ние видим, че ромънското правителство не само че ни дава пълна свобода да образуваме тукашните българи български, но още помага, колкото му позволяват силите, в нашите предприятия.

И така, трябва ли ние да работим за своето добро и да помагаме на нашите братия в България? Трябва ли да бъдем хладнокръвни сами, когато търсим помощ и от чужденците? Трябва ли да оставим другите да работят за нас, а ние да запалим лулите и да чакаме да работят другите за нас? Трябва ли ние да гледаме хладнокръвно как нашите бащи и майки, нашите братя и сестри, нашите деца и унуки пшкат под турският ярем и проливат горчиви сълзи, когато и самите чужденци приемат участие в българските страдания? Можем ли най-после ние, които сме свободни, да гледаме как се тъпчат нашите български права и как си играят с нашето свято име? Секи здравомислящ и свободомислящ човек без разлика на вяра и народност, който желае успех на себе си и на своя народ, е длъжен нравствено и материално да помогне на всеки един народ, който се намира в такова положение, в каквото се намират днес българите; а ние, българите в Ромъния, сме такива същи българи, каквито са и бълга-

рите в Българско, и в нас тече такава съща кръв, каквато тече и в техните жили.

Ако не сичките българи, които живеят в Ромъния, то повечето от тях са прибягнали из Българско и в това също време, когато тия са оставили своето мило отечество, оставили са кой брат, кой сестра, кой баща, които, може и до днес, търпят горе и неволи. По тая причина ромънските българи твърде добре познават в какво положение се намират нашите братия отсреща и затова ние не можем хладнокръвно да гледаме на страданията на нашето общо отечество, но живо да съдействуваме, честно да работим и с любов да се завземем за нашите братия, защото минутата — както за нас, така и за сичките поробени народности — настига и трябва да наиде нашият народ готов за живот.

XIX век е век за просвещение и възрождение, век за свобода и напредок, следователно часът и на българската свобода вече чука на вратата ни и ние трябва да покажем на цяла Европа, че сме будни и готови да вървим заедно с другите просвещени народности. Засега ние не сме в състояние да бъдем полезни от всяка една страна, но ако не с друго, то можем с реч, чрез вестниците, с книжки и брошури да подадем добър совет на нашите братия и писмено да ги упътим към тяхното счастье. Биват времена, когато един добър совет е по-полезен от сичко друго. Когато ние сега покажем на българите в Българско своето съчувствие, то тия ще знаят, че кога настъпят ония важни за българският народ минути, то ние ще бъдем готови да помогнем на своето отечество със сичко, що имаме в ръцете си.

Нашата длъжност е да бъдем за пример на българите в България и да им бъдем ръководители и за своето, и за тяхното добро, с една дума ние трябва да се приготвим да им подадем навреме братска ръка и да ги поведем на живот и на смърт. Ние имаме повече средства да бъдем развити и достойни и затова нам не ще така леко да прости българската история нашите погрешки, както тя ще ги прости на нашите братия в Българско, които са от всяка една страна притиснати. Трябва да се земем за ум. Доста сме слугували и слугуваме за полза на другито: трябва и за себе си да се погрижим и да захванем да рабо-

тим така също, както работеха италианците във Венеция и в Ломбардия. . .

Сичко на тоя свят е възможно, когато човек иска да работи и когато работи честно и с твърда воля. И така ние, ромънските българи, трябва да пооживеем малко и да помогнем на своите братия с л о в о м, д е л о м и п о м и ш л е н и е м, защото историята не чака.

Един ромунски българин

Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869.

НАШИ БЛАГОДЕТЕЛИ

Когато един народ захване да се развива научно, тогаз той прави успехи към всяко обществено дело, ако той и да среща на всяка крачка спънки и несчастия. Но твърдостта и постоянството надвиват на сичко. Българският народ от 15 години насам се пробуди вече от тежкият сън, в който го бяха приспали неговите неприятели; и от това време той се е заловил твърдо и с постоянство за най-драгоценното нещо — за науката. Колко мъки и колко препятствия е срещала досега българската наука, за това не щем и да говорим, защото секи българин знае; ще кажем само, че ние днес можем вече да кажем, че сме люде, а българите — народ.

Науката отваря на човекът очите; тя го води към неговото добро и счастье; тя му показва пътят, по който трябва той да върви, за да добие свобода, счастье и богатство. Дорде българите се намираха в темнината, то чужденците и не знаеха за нас, даже и самото турско правителство не знаеше, че има в държавата си 7 милиона народ, които се наричат българи. Нашият народ беше записан в турските тефтери у р у м - м и л л е т и, сир. гръцки народ. Дорде се намирахме в темнотата, то твърде малко познавахме и общите, и частните си интереси и помагахме на гърците да се обогатяват с нашето имане и да бият с нашите камъни нашата народност. Но откак се появи и между нас науката, то и нашият народ се разшава и захвана да търси лек за своето болезнено състояние,

т. е. захвана да търси средства, за да свали от шията си чуждият ярем и да може да развива нататък своето просвещение и образование. Нашето положение в последните 15 години стана много по-добро и ако ние се развиваме от ден на ден повече и повече, то ще бъде и 10 хиляди пъти по-добро. И така, да се трудиме за нашето развитие и да помагаме, който както може и с каквото може за нашето образование. Да, трябва да ускорим нашият ход, защото сме останали най-подир от сичките европейски народи. Защо живее човек на тоя свят, когато не помага на своите деца, унуки, братя и сестри, т. е. на своят народ? Защо се наричаме българи, кога в нас няма българщина? Но ако някой от нас направи някое добро на народът си, то това добро не е жертва, а длъжност и затова нашите богати българи не трябва да имат тоя обичай — и като направят нещо, да казват, че са жертвоvalи за народът това и това.

Богатството е добро само тогава, когато тоя, който го има, прави добро и на себе си, и другиму, а най-повече на отечеството си, за което хиляди люде проливат кръвта си и дават сичко, щото имат. Каква полза от това богатство, когато тоя, който го има, не изважда нито две пари да спомогне или училище, или читалище, или друго някое народно дело? Така също каква полза от тоя учен българин, който нито със своите трудове, нито със своите съвети не помага ни за обработването на българския език, ни за обогатяването на българската книжевност, ни за просвещението на нашето отечество? Но такива себелюбиви българи остават с малко и малко, както свидетелствува Българското книжевно дружество, в което толкова много българи приеха участие и внесоха такива големи суми.

Н. М. Тошков и М. Бенлиов доказаха, че има на света такива българи, които не са се родили само за себе си и не живеят само за своето гърло, но и за народът и отечеството си.

Н. М. Тошков ще остане безсмъртен само за едно, че тури основание на Книжевното дружество, и това за него е доста, ако той не направи отсега нищо повече. Но той помага още на седем девически училища в България и, както чуваме, изпраща 12 хиляди гроша в Железничкото училище.

Така също г. М. Бенлиов. Тоя богат търговец изпраща помощ на десет български села по 10 жълт. австр. за училищата им. Освен това той помага на пет ученици, които се учат в Таборската гимназия и които се готвят да бъдат учители в България. От миналата година г. Бенлиов е захванал да праща помощ и за училището в Железник.

Сега за учените. Каква полза са принесли на народът ни покойният Раковски и братия Миладиновци и покойните Славейков, о. Неофит, Дринов, Стоянов и др.? — Голяма. А каква полза има народът ни от Михайловски, който с нищо не е обогатил българската книжевност или твърде малко журналистиката ни, и от Геновича, който е писал твърде много, но неговото продадено перо наместо да лечи рани — вади очи? Или каква полза има България от д-р Петреска, който се отказва от своят народ и произхождение, откогато свърши науките си, и не се отказваше тогава, когато ядеше български пари? Ето какви люде се намират още между нас, които, като достигнат до някоя по-висока степен, захващат да презират народността си, да се отказват от нея и даже да я продават томува, който им даде повече. За жалост такива българи имаме тука във Влашко твърде много, затова и куцаме в своят напредок.

Но тия български изроди малко по малко измират и между нас се появиха истинни патриоти, които обичат своят народ повече от себе си и един из тях отваря читалища, други помага на училище, трети — на друго някое народно дело.

И така, нека живеят нашите патриоти и да се радват, като видят плодове от своето семе, което са тия посадили! Счастлив е тоя, който може да направи някое добро, дорде е жив. Мнозина казват, че щат бъдат полезни на отечеството си после смъртта си, но ние знаем, че богатствата после смъртта на владетелят им се изгубват и желанията му остават неизпълнени. В тоя случай написаните на книга з а в е т и никаква цена не струват: за пример на тая наша истина да ходим далече не трябва; ние видиме секи ден пред очите си такива примери. Най-добро е да направи човек добро сам, дорде е жив, и да се не надея на своите наследници: първо, за това, за да може той да види

какъв плод ще принесе неговото добро: а, второ, да не остане неговото добро само на книга написано.

П.

Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869.

НЯКОЛКО ДУМИ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯТ НА «ТУРСКО-ХРИСТИЯНСКИЯТ ЦАРИГРАДСКИ КОМИТЕТ»

Когато човек не е честен, той мисли, че сичките люде на светът са подли и низки; когато човек се продава на другите, той мисли, че е твърде лесно и да подкупи когото и да е; когато човек няма нищо свято, нищо честно и почтено, той мисли, че секи човек е способен да продаде баща си и майка си, да продаде своята вяра и народност, да измени на своето отечество (Омер паша) и да работи за интересите на тогова, който му плати повече. Така също мисли и председателят на «Турско-християнският комитет» в Цариград. Преди няколко деня един от агентите на тоя комитет предложи на нашата редакция някои условия, които ако изпълним, комитетът, т. е. Али паша, ще ни награди с награда от 100 до 200 турски лири — според заслугите ни. Тия условия са следующите: 1) да не викаме против турското правителство и най-главното против «Млада Турция»; 2) да проповядваме съединение или по-правилно обединение между турците и християните на Балканският полуостров; 3) да проповядваме кръстов поход против Русия; 4) да доказваме на българите, че сръбският народ им е неприятел, и да воставаме против сръбските низки интриги (?). Ако ние действуваме така, а не другояче, то по мнението на цариградският агент, или по мнението на Али паша, българският народ ще има светло бъдъще.

Не знаем сега да се сърдиме ли, или да се смееме на тия глупави и детински предложения. Али паша, както ни се чини, мисли, че нашият вестник е «Вандерер», «Пестер лойд» или «Курне д'Ориан» и в нашата редакция работят пешански чафути, които са готови да служат и богу, и амону за пари. Ние ще кажем на почтеният пред-

седател на «Турско-християнският комитет», и ще му кажем веднаж за сякога, че между букурещките българи няма ни геновичи, ни арнаудови, ни шнайдери и не само че не желаят да получават неговите лири, но презират както тях, така също и тоя, който ги дава. Ние сме убеждени, че както е гнуснав тоя, който става чий и да е шпионин, така също е гнуснав и тоя, който се не надея на своята честност и непорочност, а подкупува шпиони да го защищават и да му извършават работите. Повтаряме, ние презираме лирите на «Турско-християнският комитет», презираме и самият комитет и не желаем му нищо повече освен смърт, смърт и смърт.

«Турско-християнският комитет» ни казва да не викаме против турското правителство и против «Млада Турция», а ние ще посветим сичките си сили, сичките си способности и сичката си енергия против това калпаво правителство, което няма ни съвест, ни сърце, ни човечество и против тая а ла Мидхат паша «Млада Турция», която не прилича на нищо друго освен на замръзнало гюбре, което само затова не вонее, защото е замръзнало, но щом настане топло време, то ще се развонее повече, отколкото е воняло. Кого иска да лъже тая «Млада Турция»? Пред кого тя иска да се хвали със своят либерализъм и със своите човечески идеи? Ние вярваме, че между шотландците или бретонците ще се намерят такива люде, които може да похвалят «Млада Турция» за нейния либерализъм, но между българите тая комедия не може да се разиграва. Българите твърде добре познават и «стара», и «Млада Турция» и затова и на двете не желаят нищо повече освен смърт, смърт и смърт. Колкото за турско-християнското обединение, то ще да бъде тогава, когато Али паша си види ушите без огледало и когато ни един турчин не остане на Балканският полуостров.

«Турско-християнският комитет» желае да проповядуваме кръстов поход против Русия, но ние нито имаме причини да викаме против това господарство, нито желаем да бъдем л а л а на г. Лангевича et Cie. За русите са доста русчушкият «А в а д и ш», «La Turquie», «Турция», «Курне д'Ориан» et cetera¹; а когато турското пра-

¹ И други (лат.).

вителиство има такива достойни защитници, то ние си умиваме ръцете от тая страна.

Цариградският комитет казва да доказваме на българите, че сърбите им са неприятели, и да воставаме против сръбските низки интриги. Сега видиме дека боли «Турско-християнският комитет» и що му се иска! Затова ние ще забележим следующото: най-близък народ и най-първи приятели на българите са сърбите, на които съдбата, интересите, надеждите, целта и пр. са везани с нашите, и ние сякога сме готови да умираме за тях, както и тия за нас; това сме го доказвали няколко пъти, ще го докажеме пак, когато дотряба. Нека не гледа «Турско-християнският комитет» на тия разпри и несъгласия, които сме ние имали досега между себе си, защото тия разпри са разпри домашни, разпри братски, които тоя си час изчезват, щом се помеша между нас трети противник. Пословицата казва: «Братето се карат, додето не са видели мечката» или «дорде не са наскли дърва». Ние мислиме, че това време вече наближава, което ще докаже доколко са верни и истинни нашите думи. Така също и нашите разпри и несъгласия с гърците ще изчезнат, щом чукуне на вратата ни вестникът на свободата. «Ако ние действуваме по плановите на Али паша, то българският народ ще има светло бъдъще» — казва цариградският агент, а ние му забележаваме, че българският народ одавна си е съставил програма, по която той трябва да върви, за да достигне до своята цел, а тая програма е: да се избави от турският ярем, да бъде свободен от сяка една страна, да живее сам за себе си и пр., и пр. Българите само тогава могат да кажат, че имат светло бъдъще, когато турците оставят Балканският полуостров и се упътят за Диарибекир.

Но преди да свършим, трябва да дадем на Али паша един съвет: «Не харчете народните пари и не подкупвайте никакви шпиони, защото същите тия шпиони ще ви введат в ямата, в която ще потънете и с двата крака. Друго, не твърде вярвайте на своите приятели поляци, защото тия люде, които някога си са продали своето отечество, ще продадат и вас.»

Свобода, г. I, бр. 8, 24 декември 1869.

ПИСМО ДО РОМЪНСКИТЕ БЪЛГАРИ

Вие казвате, че ние, младите българи, сме цвят и плод на онова семе, което посеяха нашите прадеди. Това е цяла истина, но доколко е тоя плод зрял и доколко е тоя цвят миризлив, това ще да видим по-доле. Най-напред вие трябва да знаете, че между нас, тукашните българи, и между вази, които живеете в свободна Ромъния, има голямо различие. Вие свободно можете да се развивате, свободно да изказвате своите мисли, убеждения и желания, с една дума, вие можете да цъфтите и да давате плод, без да ви мешава някой в нещо, но в България е съвсем другоаче. Ние цъфтиме без време, т. е. цъфтиме в ноемврия, а даваме плод в априлия месец, и затова и плодът ни, и цветът ни не са за светът. Но може ли едно растение да расте, когато то се тъпче от секиго? Можеме ли и ние да дадем зрял плод, когато ни газят най-гнуснавите и най-варварските тирани на светът?

Но това още не е нищо, ако само нашите плоди да се не газеха от такива неприятели, които са от това също семе, от което сме и ние сами. По нашето мнение г. г. Михайловски, Шишков, Генович и пр. са по-опасни за нашата народност, нежели Али паша, Шнайдер et C-ie. А погледайте какви злоупотребления правят тия българи, или, по-добре да кажем, тия български изроди на своят народ и на своята майка България! Тия български изроди, за да достигнат до своите егонистически цели, станали са сляпо орудие на турското правителство и на сичките наши неприятели и работят против своят народ, когото са обаязани да защитаваат със сичката си душа и сърце, като синове на общото наше отечество, т. е. като синове на България. Да, тия са станали орудие на най-гнуснавите и най-зверските наши кръвопийци и заборавили са, че са синове на оная майка, от която са се дошли с чисто и свято българско мляко; тия оскверняват паметта на своите прадеди, плюят на гробовете на своите бащи и деди, безчестят пресвятото име, което тия носят, и без да се срамуват, газят и тъпчат сяко народно развитие и напредок, които би се появили между българите.

Но какви последствия ще бъдат из сичко това? Щат ли тия подлизници и блюдолизци да изиграят нещо от своите гнуснави подлости? — Ние мислиме, че не щат.

Сичко, щото може да излезе из техните подлостии, е, че тия щат отложат навреме това, щото можеше да се случи днес или утре. Време е вече дошло да се развеже гордиевият възел и да се строят оковите, които държаха в най-страшно робство нашето мило отечество; минутата вече чука на вратата ни и ангелската тръба скоро ще превъзвести: «Българино, петстотин години си ти робувал и оплаквал си дните; стани сега, пробуди се и откупи своето отечество и своята родна земя България! От днес ти ще бъдеш честит, счастлив и свободен, а турците трябва да погинат или да идат, отдека са дошли!»

И така, скоро ще да се уверят и турските дипломати, и европейската фалшива преса, че кръвта, която върви в българските жили, не е водена и българският народ е народ, създаден от самата природа за култура, напредок и свобода. Да, българинът скоро ще умие лицето на посраменото и поробеното си отечество и ще рече, без да червее: «Аз съм българин.»

Нашите ромънски братия ни пишеха, че нашите бащи и деди са грешили и затова ние трябва да бъдем осторожни, за да не попаднем под същите погрешки. Но ние видим, че, за нашето несчастье, често грешиме и ние, т. е. младите и образованите българи, от които нашето отечество очаква твърде много. Нашите отци и деди са грешили безсъзнателно, а ние грешиме егоистически. За пример ще ви приведем пак г. г. Михайловски, Геновича и пр. Ние от сѣ сърце прощаваме тия наши българи, които стават сляпо орудие и безсъзнателно вървят след тогава, който им подаде ръка; тия по своята простота и незнание често са правили пакости на народът, но правили му са ги затова, защото са мислили и желали със своите действия да му направят добро; но днешните наши предатели и продадени души твърде добре познават интересите на народът и само личните им интереси не ги допускат да бъдат честни, или по-добре да кажем, да бъдат българи.

Дълго време са търсили българите приятели между различни народи и народности, но от всяка страна са ги посрещали неприятели, които, наместо да им помогнат, тласкали са ги в гробът. Днес тая наша болест, да търсиме помощ от друго, за нашето счастье, се излечи и ние явно видяхме, че тоя път, по който сме вървели досега, е трънлив и води ни не към живот, а към смърт; и затова младите

българи употребяват сичките си старания, за да се избавят от всяко странно влияние, и предначертаха си тая девиза: «Помогни си и бог ще ти помогне.» Истина, нашата обязаност е тежка, но кога си въобразим какво наслаждение ще чувства нашата българска душа, когато ние сами със своята кръв и със своят пот достигнем своята свобода, то сме готови на всякакви жертви и на всякакви мъки, даже и смъртта наша ще бъде сладка, ако паднем с ножът си и с пушката си в ръка. 4 1/2 вековното страдание трябва да ни въдушеви и да ни накара да забравим и живот, и сичко.

Ние, младите българи, сме горделиви и не възприемаме свобода без жертви, защото свобода, която се не добива с мъки и жертви, е мъртва. Ние знаем, че нашата обязаност е твърде мъчна, но в същото време е и твърде лесна, ако само ние сички викнеме с един глас: «Свобода или смърт.» А това ще да се случи твърде скоро, защото сичките българи дъхат с един дух. Нашият горизонт е блистателен и пълен с живот, а светлата зора на свободата повече и повече пробива в всяко българско сърце. Нашите тирани и неприятели и сами видят това и употребяват сичките си средства, за да затемнят тая светлина, която води нашият народ към неговото възкресение. Но тия ями, които се за нас ровят, ще погълнат самите тях, защото светлината на правдата рано или късно, а трябва да възторжествува!

Ето, наши мили братия, каква е нашата мисия и какви са нашите желания: Да работим сами и да се не надяваме на никого; да търсиме своето и да не искаме чуждото; да добием своята свобода сами и да не търсиме милости от султанът; и най-после да търсиме съвършена свобода, а не сянка от свобода. Работете и вие, наши братия, и бъдете уверени, че «Млада България» не ще да засрами своето отечество. Времето е късо, а работи имаме много. Земете си на умът, че българският народ скоро ще бъде свободен — и напред! Стискаме вашата ръка и желаем ви «с в о б о д н а Б ъ л г а р и я».

Млада България

Свобода, г. I, бр. 12, 22 януари 1870.

ВОСТОЧНИ ВОПРОС

Тъмните и грозните облаци, които помрачават днес хоризонтът на европейската дипломация и грозят на сичкият мир, е В о с т о ч н и я т в о п р о с. Сичката европейска журналистика е заета днес с тоя вопрос и търси всякакви средства, за да може да угаси тоя страшен вулкан, който със своето избухновение може да потресе почти сичка Европа. Европейските кабинети имат пълно право да се плашат от Восточният вопрос, защото тоя вопрос не е само българо-сърбо-ромуно-гръко-турски вопрос, но неговото разрешение трябва да повлече в гробът още няколко други турски съседи. Но ходът на историята има свои закони, които никой не е в състояние да измени и да им даде друго направление, и Восточният вопрос твърде скоро ще бъде разрешен.

Напразно европейската дипломация се старае после Кръмската война да погаси восточният вулкан; напразно г. Байст крои планове във Виена и Франц Йосиф се целува със султанът; напразно европейските туркофили тръбят по сичкият свят, че султан Азис и неговото правителство разпространяват между народът цивилизация и напредок, най-после напразно французко-английско-сардинските синове станаха жертва преди няколко години на капризите и на егоистическите цели на Наполеона III. Гробовете на тия несчастни жертви, които са разпръснати по бреговете на Боспорът и по кръмските пустини, и до ден днешни наскърбяват сърцето на пътниците и правят ги да проливат горчиви сълзи; даже и самият Париж и до днес не е още вдигнал черното було, което покрива главите на злочестните майки и сестри, които жалеят за своите несчастни синове и братия. А за какво са умрели тия синове и тия братия? Защо тия са проливали своята кръв и умирали са по чуждите земи от глад и от неприятелските пушки? Да не са тия изгинали за своята лична и народна свобода? Да не са тия с ножът си в ръка защищавали своите свети права и своите личности? — Не, тия са били сяко орудие на тоя интригант, който се нарича Наполеон III, и умирали са без цел, без убеждение и самосъзнание.

Наполеон желае да убие французката република или французката свобода, желае да пороби французкия на-

род и да бъде негов владика, а французките войници проливат своята кръв, за да подкрепят престолът на султанът и да поддържат полугнилата и полумъртвата турска империя. И ето един милион хора умират като говеда; умират за кефът на един или на други деспот. А за какво и защо? Какви заблуждения, какви глупости! Но да положим, че Русия в онова време е искала да покори Балканския полуостров и думите на императора Николай: «Желая да освободя християните в Турско» — са били лицемерни и егоистически; да положим, че, както говорят маджарските публицисти, Русия би се загнездила в Цариград и повърнала би назад всемирният напредок; то и тогава трябаше ли Англия, Франция и Сардиния като християнски държави да изливат своята жлъчка на българите, които освен добро нищо не им са направили, и да ги предават в ръцете на турските тирани; трябаше ли тия да жертвovat своите синове, да проливат кръвта на своите братия и да харчат толкова милиона, когато можеха твърде лесно като образовани хора да съберат, преди да се почне севастополската касапница, конгрес, както после го съставиха в Париж, и да решат Восточният вопрос мирно и човечески? Да, ако тия да бяха вникнали по-зряло в същността на работите и ако да бяха се постарали по-безпристрастно да разгледат тоя вопрос, то щяха да се уверят, че не е възможно ни нравствено, ни материално да се подкрепи тая гнила империя, която по образованието си и по човешината си е останала съвсем назад и днес или утре трябва да се струпaли и да падне.

Но да оставим старите погрешки на Западна Европа и да видим в какво отношение се тя намира днес към Турция. Ако в 1853 година Русия накара трите цивилизовани държави да защищават полумесеца и да вървят против българските интереси, то сега, в 1870 г., по каква причина се тия завземат да извличат из дълбоката яма тая всемирна чума и тоя голи банкрут със своите капитали и със своите съвети? Не видят ли тия, че тоя гнил труп не е за нищо друго освен за анатомическият театър? Българската пословица казва: «Вехто кърпи, конци хаби; старо либи, дни губи.» Не възкръшава се това, щото е мъртво, не унищожава се това, щото е живо — тринайсет милиона души чакат живот и свобода, а Наполеон III и Франц Йосиф не са вечни!

Парижкият трактат от 1856 година, за да опази мир в Европа, гарантирува за цялостта на Турция, па и преди няколко време французкият министър-президент произнесе официално пред камарата, че французите трябало «да бъдат миролюбиви (?) в тия критически времена, защото най-малкото движение във Франция ще разбуди Восточният вопрос(!)». Разбира се, че французкият министър говори това не по убеждение, а да уплаши това старо дете, което се нарича французки народ, и да го накара да не беснее у дома си. А Лабулей в своят драгоцен роман «Принц-куче» говори, че във Франция няма изкусни фокусници-министри! «Тоя океан, или това огнено море, което се нарича Восточни вопрос, може твърде лесно да потопа и нас, и цяла Европа» — говори французкият министър, а французката бюрокритическа журналистика се дере, че Восточният вопрос е свезан с французката република и с Пия IX.

Но ако западноевропейската дипломация и да се основава на парижкият трактат и се завзема да пази цялостта на турската империя или равновесието на Европа, то, от друга страна, добросъвестните и либерални люде трябва ли да гледат хладнокръвно на тия жертви, които стават ежедневно пред очите им в Белиград, в Херцеговина, в България, а най-после в Крит, дека се извършиха най-гнуснавите варварства и най-зверските тиранства? Крит, който така юнашки и така благородно защищаваше правата на свой народ и свободата на своето отечество, се погази под краката на парижкият трактат. Тая съща дипломация чрез своите заплашвания заглуши гръцките разпри и днес се труди да примири Египет.

Но при сичко това осигури ли Наполеон III турската империя? Осигури ли Франц Йосиф равновесието на Европа? Укрепи ли Пия IX свойт престол и уварди ли Рим на дълго време от грабливите ръце на Гарибалди? Може ли граф Андрашия да каже днес: «Турция ще живее и короната на св. Стефан ще стои крепко на главата на маджарският крал?» С една дума, закърпи ли Западна Европа сичките дупки, които зеят на европейската дреха? Убеждена ли е Виктория, че Восточният вопрос няма да се разреши сам от себе си, т. е. от тия живи народи, които населяват Балканският полуостров? — Не, не и не!

Ние сме уверени, че преди да запее французкият про-

летария (сиротиня) марсилеза и преди да падне короната на св. Стефан, то Восточният вопрос ще да се реши и ще да се реши от самият народ, т. е. от българите, сърбите, ромъните и гърците.

Ние днес не търсим сочувствие нито от Наполеона, нито от Изабела, защото нам сочувствуват сичките образовани и самостоятелни люде, които живеят и в Европа, и в Америка, както видяхме на последният конгрес в Лозана (в Швейцария), дека между другите вопросы се говори и за поробените народности на Балканският полуостров. Млада Италия, млада Франция, млада Русия и пр. ни подават братската си ръка и ние им благодариме от сичкото си сърце за тяхното сочувствие и молиме ги да ни имат на сърцата си като техни братия и съюзници, а ние скоро ще да им докажем, че сме такива, каквито тия мислят, че сме.

Нашето състояние днес под турското тиранство е твърде критическо и секому е познато, че българинът се угнетява, обезчестява, убива и сичко това се върши без съд и разправа, а европейската дипломация в Цариград разказва, че поданиците на султанът блаженствуват и турската империя трябва да се поддържа, защото нейните християнски поданици не са способни за свобода. Но сичко това са лъжи, и лъжи най-безсовестни. Тия дипломати съдят не по другите, а по себе си, защото са и сами робове на своите правителства и на своите деспоти, а робовете сякога мислят, че секи трябва да бъде роб, каквито са тия сами. Ако европейската дипломация да разгледаше по-безпристрастно и по-човечески Восточният вопрос, то щеше да се увери, че Турция скоро ще да падне, защото духът на свободата дъха в сърцето на секи човек и на сяка народност. В ръцете на българите, сърбите и ромъните стои възелът на Восточният вопрос, а Дунавската федерация скоро ще го разреже и ще избави 14 000 000 народ от най-тежкото робство.

Да, времето е вече настанало и ако тоя вопрос се реши, то ще се реши и Наполеоновата монархия, и Байстовата система, и папското владичество. Нека европейските народи бъдат уверени, че тяхната свобода е свезана с нашата, че и ние търсиме за себе си лична и национална свобода, и затова нека тия се не боят нито от Русия, нито от панславизмът. Секи умен и безпристрастен човек знае,

че нашето общо щастие се състои в Дунавската свободна федерация и затова християните на Восток не желаят да се подчиняват никому, а искат да бъдат свободни и да живеят за себе си.

Един българин

Свобода, г. I, бр. 13, 29 януари 1870.

ЩО СМЕ ДНЕС И КАКВО ТРЯБА ДА ПРАВИМ?

Има ли такъв човек, който има в главата си здрав ум и здрави разум, а да се не потресе, и има ли гърди, душа и сърце да се не забият, като вникнат в днешното наше горчиво положение? — Няма и не може да бъде. Секи човек, който е излязъл из класът на добитакът и се е нарекъл човек, той не само че трябва да бъде наскърбен, но трябва да пролива горчиви сълзи*. Либералните и безпристрастните люде трябва да обърнат внимание на положението на Балканският полуостров, да открият истината и да дадат сякому по делата му, а не да кривят с душите си и да правят бялото черно, а черното бяло. Нека тия безпристрастно погледат как 19 милиона способни за цивилизация и за напредок хора влечат тежките вериги, колят се и бесят се от турските варвари и от австрийските джелати и нека барем ги не обвиняват и да ги не наричат в а р в а р и, ако не желаят да имат към тях съчувствие.

Турция, както е секиму познато, ни малко не е променила своята варварска и безчовечна система и продължава да тъпче сичко, щото е чисто, свято, човеческо и християнско, както го е тъпкала още в XIII век. Това турско еничерство твърде добре познава и Западна, и Восточна Европа, защото и тя сама е претърпяла тия същи удари, които претърпяват днес поданиците на султанът. Но западните европейци или туркофилите казват, че турците и Турция са се изменили и тия днес могат да

* Не сълзи да пролива, а да работи; а вместо да ни съжалява, нека по-добре да ни даде куршуми и пушки. — Р.

живеят в европейското семейство като граждани на цивилизованата Европа. Но от сѣ сърце и с убеждение ли говори Европа сичко това? Ние твърде добре знаем, че ако и да говори така западноевропейската печат, то или се тя лъже, или се ръководи с рабски и нечовечески страсти. Само едни тирани и деспоти и само робовете и орудията на деспотите могат да намерят в Турция цивилизация и човечество, защото и сами не са по-добри от турските кеседжии, а така също, както и турците, искат да владеят и да тиранисват поробените под игото им народи.

Когато някой каже на турците, че трябва да се дадат на християните някои права, то тия отговарят: «Нашият коран е неизменен. Аллахът е създал гяуринът да бъде роб на динислямът, а той негов господар.» Или това: «Коранът казва, че колкото повече гяури убие турчинът, толкова повече грехове му се опрощават.» Из сичко това деки чувствителен и здравомислящ човек може да разбере околко е турчинът човек, може ли той да бъде човек и може ли да живее в европейското дружество и между образованият свят в сегашният XIX век, който е век на образованието, на напредокът и на свободата. Сичко това цивилизована Европа твърде добре познава, че турчинът е за европейската цивилизация трън в очите и че дорде тоя трън се не извади, то сякога ще се пролива кръв и сякога ще бъдат несъгласия, но...

Но какви интереси, какви задни мисли има Западна Европа да поддържа тоя гнили труп, който се нарича Турция? Ненапразно ли тя губи своите сили и своите капитали, за да възкръси турският еничерин? Казвам, напразно, защото той, днес или утре, трябва да падне: тия варварства и тия зверства, които днес правят турците на поробените народи, сами ще изровят ямата на турската империя, а християнските народи само ще я заровят. Конецът се приближава и нека Западна Европа бъде осторожна, защото и тя може да пострада от падението на това гнило здание. Нека Европа поправи своите погрешки, дорде е рано.

Вековете вървят, но вървят заедно с тях и народите, и тяхното самосъзнание. Днес по сичкият земни глобус народите търсят свобода; от самият център на Европа се разпространяват гласове, които секиму казват: свобода, свобода и свобода. Даже и тая минута дохождат до

нас известия и телеграми, които привождат Рошфордските думи: «Свобода само може да спаси Франция.» Тоя спасителен глас достига и до нашият Балкански полуостров и ние, българите, с нетърпение чакаме оная минута, в която ще да провъзгласим и своята народна, и своята лична свобода. Ние не ще погрешиме, ако кажем, че тая минута е вече дошла и от нас самите, т. е. от българите, сърбите, ромъните и гърците (ако само гърците искат), зависи нашето счастье и добро, стига само да се земеме по-енергически за работа и да потърсиме своите права.

Нашите права са светни и необорими. 450 години е вече, откак се ние намираме в турските и австрийските нокте и нашата свобода и нашите права се газеха най-варварски; много години езуитските зъми и турските кеседжии пиха невинната наша кръв и ядоха нашата плът: земята, по която днес ходите, е мокра с кръв, която е изтекла из жилите на нашите бащи и деди; на всяка крачка ние стъпваме на някой гроб и газиме костите на своите прадеди, които са погинали, за да наситят жедността на Турция и Австрия, но денят на отмъстението е днес настнал и ние ще да повърнем на нашите душмани това, щото сме заняли от тях. Да, ние ще да си отмъстим и ще докажем на светът, че ние сме унуки на ония свети мъже, които умряха за своята свобода в Търново и на Косово поле; ние ще подадем един другиму братска ръка и от Тиса и до Бесарабия, от Черно море и до Адриатическо, от Дунавът и до Цариград ще заживеят свободни граждани и достойни синове на своите прадеди. Сичко, щото е било напред наше, пак ще бъде наше.

Бъдете уверени, че сичкият образовани свят ще съчувства на нашето предприятие, защото нашата програма да съставиме една федерация на Балканският полуостров е изречена вече от същият образовани свят и според мнението на безпристрастните и совестните учени мъже само тя, т. е. Дунавската федерация, ще осигури европейският мир. Ние сме съгласни с думите на многоуважаемият ромънски гражданин Ивана Братияна, които той изказа преди няколко деня, че нравите и обичаите, стремленията и вярата сближават дотолкова ромъните с българите, сърбите и хорватите, щото тия засякога трябва да са братия и да живеят под една свободна федерация и тогава тия ще бъдат както и в старите времена, яки и юнашки

ще да се борят за своите права и за своята свобода. Когато ние бъдем съединени, то не ще да се боиме ни от външните, ни от вътрешните неприятели. И затова, братия сърби, ромъни, хорвати, черногорци и бошняци, подайте ни братската си ръка, както ви я подава днес секи искрен българин, комуто е така също мила свободата, комуто е така също драгоценно просвещението и така също ненавистно сяко робство — а най-повече турското и австрийското, — както и вам. Нека живее Дунавската федерация, нека живее нашата лична и народна свобода, а вие, братия, синца напред!

Един българин

Свобода, г. I, бр. 14, 5 февруари 1870.

1870 г.

На нозе се дижете!
Мач у руке сада!
Туджинство нек падне,
слобода да влада!¹

Кукулевич

Коронясаните глави във Виена и Цариград кладат огън, в когото искат да изгорят нашите живи мъченици и да ги махнат от светът, защото тия мъченици, които се наричат австрийски и турски славяни или християнски народи на Балканският полуостров, не дават да спят мирно Францу Йосифу и сулган Азису. Техните везири, канцлери, секретари, обершпиони, паши, слуги, министри, гавази, жандарми, субаши и министри-президенти водят нашите сиромаси мъченици на спалището, а из пътят им се смеят, бият ги по чистите ланити, бодат ги с маждраците си, псуват ги и плюят на тях, а миропомазаният император и сюнетисаният наследник Мохамедов викат: «Разпни его.» А святата мъченическа кръв се лее и лее. . . Коронясаните глави си пляскат ръцете, радват се, гледат на погорелите тела, на огънят, на святата пе-

¹ Дръжте се на крака! В ръцете стои меч! Нека падне чуждото владичество, да пребъде свободата!

пел, която е останала от великите мъченици, и мислят, че тия са сичко извършили и сега няма кой да им запре престъпната ръка и да им не даде да угнетяват народът и да пият людската кръв. И така, мъченическите народи: сърби, българи и ромъни, за кефове на негово апостолско величество и за синът на слънцето трябва да погинат, а народните люде, или великите мъченици на тия народи, да бъдат изгорени.

Западна цивилизована Европа одобрява действията на турският тиранин и на австрийският деспот; английските дипломати казват, че за равновесието на Европа са потребни жертви, а Наполеон III издава повеления да се убива всеки живот и сяко движение, което би се появило между християнските народи в Турция и Австрия, защото той има несчастье да се бои от п а н с л а в и з м ъ т (!). Но семето е вече посеяно: пепелта на народните мъченици е учувала в себе си и живи искри, които одавна вече вятърът е разнесъл по пространните поля, и огън живи, огън свети се е запалил в сърцата на 19 000 000 народ и тия искат да живеят, искат да бъдат люде, искат свобода. И така, християните (господарите) на Балканският полуостров ще живеят, защото наместо байонети и топове тия носят в ръцете си п р а в о; наместо пушки и солдатски мундири — и с т и н а; наместо тиранство и деспотизъм — с в о б о д а; с една дума, тия народи се борят и ще се борят законно и човечески против самовластието и безчовечието, а тяхната борба е свята и праведна.

А кой може да устои против една такава свята и праведна борба? Дека се намира тая сила, която може да се бори с народните желания и с людските требования? Дека е тая сила, която може да каже, че е по-яка от с в о б о д а т а? Нека коронясаните главни, колкото искат, подкупуват народните водачи и безсовестните вестникари, нека пращат шпиони и байонети между народът, нека с помощта на поповете, калугерите, епископите и патриарсите разделяват на части покорените народи, но дошло е вече време, в което сяка една верига трябва да се разбие, в което трябва да паднат буките от краката на поробените, и човекът трябва да бъде свободен. Да, скоро ще бъде това време, в което Брут ще убие Цезаря и ще развърже ръцете на няколко милиона сиромаси, които

гният в темниците, които се набиват на кол и които търпят повече от скотове. Бащината, дядовата и прадядовата ни кръв ще изври из земята, костите им ще затреперят в гробовете и ще да поискат от своите потомци да измият тая свята и праведна кръв, да отмъстят за техните страдания и неволи и да осветлят образите на многострадалните мъченици и тогава ще да се почне борба против несправедното господарство и тиранство, борба за своето право, за истината и за своята свобода.

Повтаряме, скоро ще е това време, когато ни Али паша с г. Шнайдера и Арнаудова, ни г. Андрашия с г. Аста et C-ie няма да спасят своите господари; а техните дуализми ще се разлетят като прах по пустините. Тогава коронясаните главни ще потреперят на своите джелятски престоли и в трескавите свои треперения ще викат: «Буна, бунтовници, режат, колят. . . Страшно е. . . Падна тронът ни, паднаха нашите господства. . . Помогнете, помогнете, ако обичате бога и аллахът.» Но техните молби ще бъдат напразни, защото няма вече нито Николая Павловича да спаси Австрия, нито пък Наполеон, Виктория и Виктор-Емануил ще да видят още веднъж Боспорът. 1848 и 1853 години няма повече да се повърнат. И така, сичките турско-австрийски планове ще паднат, сичките техни байонети и адски системи ще идат на вятър, ще се изпарят като блато и на тяхното място ще заживеят народите, които търсят своите погазени права и своята свобода. Това е така и другояче не може и да бъде.

Българите, сърбите и ромъните търсят своята свобода, искат да разрушат грубата сила и страшният тероризъм (безначалие или самовластие) и на тяхното място да въздигнат храм на човеческите права и на личната и народната свобода; искат да станат и тия хора и да живеят за себе си, а не да бъдат, както бяха досега, чуждо орудие или волове, които се мъчат, работят и проливат кръвта си за друго. Да, ние искаме живот и свобода и тежко на тогава, който помисли да тури ръка на народната совесть, който поиска да запре сърцето човеческо, за да се не бие за свобода и за живот, и който пожелае да стане на път на тая нога, която поиска да пристъпи през прагът на темнотата и да тръгне към напредокът и цивилизацията. Ако се намери днес такъв един деспот, който би поискал да направи сичко това, то нему не ще да помог-

нат ни батареите огньове, ни тайните полиции, ни блескът на короните, на чалмата на Мохамеда, ни грубата военна сила с нейните белоглави генерали и пиени паши, а най-после ни патриархите и шехюлисламите със своите ръждиви идеи.

Колкото и да бъдат плановете на Али паша, на Байста и Андрашия адски измайдорисани, то трябва да паднат, трябва да се разрушат, защото на нашата страна е правото, силата (народът), а следователно и бъдъщността. «Не можеш да риташ против ръженът (шишът)» — казва Христос. Ние сме търпели твърде много и затова днес се не плашме ни от огън, ни от-ешафоди, ни от грубата солдатска сила, ни от темниците, ни от суровият деспотизъм на Азиса и Франца Йосифа: защото у нас наместо барутен огън, калета и батареи е свободният дух, който не може да изгори никога; наместо груба сила — право, пред което сяка сила трябва да се разбие; наместо самовластие и дипломатически лъжи — свобода, която ни накарва да обичаме сичко, щото е човеческо, щото е чисто и свято, щото е свободно и добро; която ни внушава човечески мисли и принуждава ни да обичаме секи един свободен човек и да оценяваме сяко човеческо проявление и сяка заслуга и величие.

Хаджи Димитър и неговите другари, нашите братия българи, които се събират по Балканът, за да избавят и освободят своите майки от тежките мъки и неволи, да отрият сълзите от очите на своите братя и сестри, да възкръсат падналият дух на народът, да умият българският образ и да осветлят българското име, свидетелствуват, че българският народ е съзрял за свобода и скоро той ще да я достигне, ще отбрани своето честно име, ще възкръси своите права и ще си отмъсти на турските азиатски варвари за техните зверства и кръвопийства. Далматинските сърби се повдигнаха и показаха на виенските господари и на пешанските чафути как скъпо тия трябва да платят за това господство и за тоя ярем, които са тия наметнали на народните шеи. Да, граф Байст, както ни се чини, разбрал е вече, че тежко ще бъде томува, който намисли да извади барем един камък из това здание, което се нарича народност, т. е. народно право или човеческо право. И така, борба се е захванала и българо-сърбо-ромъните няма вече да пышкат под чуж-

дите тежести, няма вече да проливат кървави сълзи и да прекланят коляно пред суровите деспоти, а скоро ще извикат: «Свобода или смърт.»

1869 година показва някои светли явления, които станаха на Балканът и по бреговете на Адриатическото море; а 1870 година? — Кой знае. . . От 1870 г. ние трябва да чакаме твърде много. Днес ние захванахме да се сближаваме между себе си, да се прегръщаме и целуваме, защото отворихме вече очите си и защото захванахме да отхвъргаме от себе си онзи ръждиви фанатизъм и ония никому непотребни частни гордости и исторически права, с каквито бяхме за нашето несчастье заражени до днес. Българи, сърби, ромъни и гърци (?) подават един другиму братска ръка и прегръщат се в името на свободата, човечеството и идеите. «Свобода, свобода и свобода» — викат днес сичките народи, викаме и ние и ще достигнеме твърде скоро своето желание. Само една свобода може да ни възкръси и да ни направи хора, защото свободата е като един порой, който със своите наводнения увлича сичките нечистоти и очиства атмосферата. Мръсните интриги, скотските самолюбия и глупавите желания, които се коват в Цариград, във Виена, в Пеща, в Париж и др., за да запрат нашите човечески стремления, да убият нашият свободни дух и да ни водят за носът, ще паднат сами от себе си.

Ново време се е засветило за човечеството — ще се засвети и за нас. Ние, християните, които живееме в турската и австрийската империи днес, сме везани с еднакви интереси и с еднакви идеи; съединени сме с братска, нелицемерна любов и скоро ще покажеме на сичките народи в Европа, че сме и достойни да бъдем свободни не само като нации, а и като люде. И така, ние пророкуваме, че 1870 година ще бъде година, в която ще възкръснат нашите паднали народни права и нашата човеческа свобода; нашите свети мъченици, които са до днес проливали своята кръв на Балканът, в Далмация, в цариградските темници, в Банат и Хорватско, в Черна гора и Търново, ще бъдат основание, на което сички ние ще изградим своята свобода. Хайдук Велко и Черни Георги браниха братски сръбската свобода, а днес има нови Велковци и нови Георгиевци, които с нож, с пушка, с перо и др. ще стоят и за българската свобода, и за нашето междусобно братство.

И така, поздравяваме нашите братия, които живеят от Пеща и до Цариград и от Черно до Адриатическо море, и изричаме: «Свобода, братия, свобода — свобода лична и свобода народна. А в нашето братство и приятелство се заключава и нашата свобода; счастье и добро.»

Един сърбин

Белиград, 1870 г. януария 5

Свобода, г. I, бр. 15, 12 февруари 1870.

БАЛКАНСКИ ПОЛУОСТРОВ

Това прекрасно място, което лежи между Адриатическо и Черно море и между Карпатските планини и Бяло море; тая земна градина, която се прохладява и орошава от балканските планини; тая плодородна земя, която по своят климат и по богатството на своята природа може да се нарече земни рай, е населена с народи трудолюбиви, с народи, способни за напредок и за цивилизация, с една дума, с народи, които рано или късно ще докажат сякому, че с достойнство носят името европеец, гражданин и човек.

Ако разгърнем историята, то ще да видиме, че тия народи някога си са живели и напредвали, но съдбата им е пратила тежък кръст и тия са били принуждени да се покорят на оная груба сила, която се нарича и с л я м. От друга страна, нас, т. е. християнските народи, които живееме на Балканският полуостров, са погубили нашите несъгласия и вражди, които сме имали помежду себе си, т. е. тия вражди, които са се случвали между сърбите и българите, между гърците и ромъните и даже между нас самите; а най-после от това, че сяко християнско племе е искало да бъде първо и да седи на шията на другото.

Но да оставим старите наши грехове, да запечатаме нашата стара история, в която освен зло и несчастия нищо не можеме да видим, и да се обърнем към това, щото видиме днес пред очите си. Несъгласията, които съществуваха между нас преди 450 години, са причина, щото

и днес да влечеме циганският ярем и да се кланяме на такова едно говедо, какъвто е Акиф паша, който има намерение да бъде вицекрал, когато се осъществят плановете на г. Арнаудова; така също несъгласията са причина, дека ние, българите, сме останали най-подир от сичките други народи на светът. Кръвта, която ежедневно се пролива в България, е достигнала до най-висока степен, даже и пелените на българските пеленачета са на-квасени от нея: няма човек, няма жена, няма мома, у които ризите да не са окървавени и които да не носят рани на тялото си. Но днес между нас вече захванаха да се изгубват ситните вражди и нашите тираны трябва да паднат, трябва да се удавят в собствените свои гнусотии: слънчовите зари начнаха да освещават нашият хоризонт, просвещение и напредок се разширяват, а нашите деспоти, нашите кръвопийци трябва да се изгубят и да дадат нам да живееме като хора и като християни.

И така, християнските народи на Балканският полуостров захванаха да разбират своето положение и своята сила; разбраха така също кой път и какви средства ще да ги спасят. И отмъщението ще бъде страшно! Няма ли право сърбите да си отмъстят за гнуснавите варварства, които им са направили досега турците и които им правят и днес? Аз мисля, че тия още не са забили ония времена, когато турското правителство направи даже и с телата на сръбските деди и прадеди такова едно нечувано варварско и безчовечно зрелище; не са сръбите още заборабили, че по повелението на турските султаны еничерите не оставиха даже ни мъртвите на мир, но сечеха им главите и правеха от тях кули, каквато е кулата на Косово поле. Турците по своята глупост мислеха, че с тая варварска постъпка тия ще угасят свободният дух у сръбският народ и ще го убият навеки; но аз мисля, че тия с това тяхно варварство повече и повече въодушевяваха сръбският народ и принудиха го да защитава по-юнашки своята свобода и народът им доказа, че той умеє да си отмъсти, и отмъсти си, както знаем из историята, с достойнство. Но при сичко това сръбският народ още не си е отмъстил за сичко; той още не е свършил докрай; защото не е още достигнал до своите желания и своите помишления, защото няколко милиона сръбски народ тегли и до днес най-тежки и най-страшни мъки и неволи;

защото и до тая минута се пролива невинна кръв на сръбските братия в Турция и в Австрия; защото от Три-ушката планина и през Сава и Дунав сръбинът види как се угнетяват неговите братя и сестри. Нови страдания и ново отмъщение!

От друга страна, ромъните, които днес са свободни хора, не могат да не подадат братска ръка на християнските поданици на султанът, когато тяхната история им разказва, че тия в старите времена са живели с българите като братия и заедно са защищавали своите интереси. Ние вярваме, че и днес тия не щат да останат хладнокръвни зрители и да гледат спокойно на тия гнуснави зверства и на тия безчовечни варварства, каквито се извършват днес отвъд Дунавът, от които може да се стресе и да се погнуса и най-чуждият на българите или на бошняците народ. Ние сме уверени, че само азиатските кръвожадни народи (а може и маджарите) могат да гледат хладнокръвно как се лее праведна християнска и човеческа кръв и как се правят в Русчук и Цариград бесилници в XIX век. Ни един честен човек, който има човеческо сърце и душа, не е в състояние да гледа как турският тиранин коли и беси свободомислящите хора и как се тъпче свободният дух и ч о в е ч е с к о т о п р а в о. Аз давам дума от себе си, че всеки ромънин почти сякога е готов да подаде братска ръка на балканските мъченици, защото тая съща чаша, из която ние днес пиеме горчива жлъчка, пиеше още преди 25 години и ромънският народ. Кърджалиите, делибашиите, еничерите, турските башибозуци, султанските патриархи, шехюлисламските епископи, архимандрити и калугери и везирските князове-фанариоти са оставили дълбока рана в сърцето на всеки ромънин, който, ако днес и да е свободен, но пак ще търси случай да си отмъсти, да умие честта на прадедите си и да осветли името си.

Какво патиме, какво искаме и какво ни е нам, на българите, на сърцето, за това не щеме и да говорим, ще кажеме само, че нашето спасение е в Дунавската федерация. Ние, българите, сръбите и ромъните (па и гърците, ако само тия се отречат от своите луди мечтания и от своята ръждива Византийска империя), се стремиме към една съща цел, имаме една съдба, нас ръководи една идея и затова трябва да съставиме една свободна Дунав-

ска федерация и да защищаваме своята народна и своята лична свобода. Тряба сякога да си имаме на умът, че ние (трите народности) сме наследници на погиналото вече турско царство и на погигащата Австрийска империя и трябва по-скоро да определим своят път и да напишем програма за своят нови живот, защото, ако ние да дремем и да интригуваме между себе си, то твърде лесно можем да попаднем под други някой ярем, и тогава никога вече няма да възкръснем.

Нека миналото ни послужи за пример и нека се не лъжем, че ние един без други сме способни да изработим нещо; а да подадем един другиму братска ръка, защото сяка минута е за нас скъпа. Нека всеки си помисли, че 500 години са изминали, а ние още не сме живели, и нека работи, щото знае. От нас самите зависи нашето счастье и нашето добро; ние сами можем да решим и самата минута на нашата свобода, ако само бъдем дружни между себе си. Сръбите са свезани с ромъните в Банат и Ердел; а българите са свезани със сръбите, а ромъните — с българите. Аз казвам, че от нас самите зависи сичко, защото европейските държави никога няма да станат на път на народната воля и на нашият напредок; както ние, така и сичките други народи днес търсят народна и лична свобода. За работа и напред, а дека има работа и напредок, там има и живот. Дунавска федерация и братство!

Един българин

Свобода, г. I, бр. 16, 19 февруари 1870.

ЧЕСТНОСТТА И ПОСТОЯНСТВОТО СА НАШИ СПАСИТЕЛИ

В тия критически минути, когато нашите неприятели измишляват адски средства, с които да могат да развратят и да осквернят и най-светите за българският народ чувства; в тия критически времена, в които сяка наша погрешка може да ни разбие в прах и пепел, да ни уни-

щожи и да ни стъпче в калта, а сяка наша енергия и безстрашие да ни възкръсат и да ни поставят на една точка с другите образовани хора; в тая критическа минута ние, българите, трябва да бъдем честни и постоянни и юнашки да вървим към своето счастье, а със силна воля да търсим своите права и свобода.

Честността и постоянството трябва да се вкоренят в сърцето на всеки един българин, който желае успех, свобода и напредък на своето мило отечество. Ние като хора и християни ще победим безчестието с честност, развратът — с постоянство, гнилостта — с живот и тиранството — със свобода и човеколюбие. В нас се е вече започнало това свято движение, което се нарича ч о в е ч е с т в о, а нашите неприятели, с които трябва да се бориме, вървят с главата надолу и се повече и повече гният и разрушават се и ако работите вървят така, както са вървели досега, то Отоманската империя ще падне сама от себе си, т. е. от тъпоумието и неспособността на самите османлии.

И така, българите и другите християнски народи, които живеят на Балканският полуостров, се възкачват нагоре, а османлиите слезат надолу и ние от ден на ден се отделяваме от тях се повече и повече и след няколко годин между нас не ще да бъде нищо общо; а идеите на г. Михайловски — който наистина работи повече за пари, нежели из убеждение — ще се разлетят «яко прах от лица истини и свободи».¹

Казват, че постоянността и честността са най-големите двигатели на човеческият напредък — и наистина е така. Една речница, която тече постоянно по едно направление, тя дълба и самият гранит и пробива най-яките скали. Можеше ли правителството на султанът да налага безмерни бедели и даноци; да принуждава народът да плаща имдадиета; да издава за две пари книжки и да ги раздава на народът, а да отнимаша от него златото, среброто и пр.? Можеше ли правителството да прави такива зверства, каквито то прави днес: да коли и да беси честните люде и да набива на кол даже и децата, ако да бяха нашите кметове и чорбаджии честни и постоянни хора? — Повечето наши чорбаджии гледат само за своят джеб и за

¹ «Като прах от лицето на истината и свободата».

своите лични интереси, без да помислят, че тия са се завзели да работят за народът и за общото добро — това е нашето несчастье! Нашите кметове и чорбаджии, наместо да бранят интересите на народът честно и с постоянство, тия стават сякаш орудие на неговите неприятели и каквото и да им предложи турчинът, то тия го приемат и одобряват, защото техните лични интереси са задавили съвестта им, честността им и постоянството им. А от тия чорбаджии и кметове зависи сичкото счастье на народът!

Но това, щото оскърбява повече честните хора и истинните народолюбци, са нашите учени и полуучени водачи на народът, които днес са готови да продадат и майка си, и баща си за една лула тютюн; а особено за това, че тоя тютюн им се подава из кесията на Али паша, а това гъделичка тяхното самолюбие. Ние мислим, че г. г. Михайловски, Генович, Шишков и т. под. вредят на народът ни със своите шантави идеи и със своето глупаво самолюбие повече, нежели кърджалиите, делибашите, башибозуците и фанариотите. Няма там счастье и добро, дека няма честност и постоянство. И наистина какво можеха да ни направят турците, когато избраният от самият народ чорбаджия се възпротивеше и докажеше на правителството, че народът не може вече да приема и м да д и е т а, т. е. такива едни хартийки, които не струват нито две пари и които нямат никакъв курс? Какво щяха да ни направят турците, ако нашите чорбаджии и кметове би били честни и почтени хора и истинни народолюбци и ако тия поведеха народът против правителството и докажеха му, че българското счастье е в самият български народ и в неговата свобода? Ние вярваме, че колкото варварско и да е турското правителство, то пак не би смеяло да налага насила такива едни неща, които са несправедливи и които народът не е в състояние да извърши.

Честността и постоянството са най-големите сили, които заставляват сяко едно бясно правителство, всеки един тиранин и всеки един кръвожадни деспот да отстъпят назад и да вложат ножът в ножницата си. Можеха ли фанариотските владици да останат между българите насила, да скубят православието, да глобят сиромасите, да стрижат оголялото стадо и да гонят и предават на турци-

те българските свети мъже, ако да им не помагаша нашите чорбаджии и нашите продадени души? Нам ни се харесва изречението, което казва: «Глас народа — глас сына божия»¹; а против тоя глас не може да противостои никаква груба сила. Българският народ остана твърд в своите убеждения и с постоянство се бори с гръцкото духовенство; той се избави вече от гърците, ако и да се употребляваха против него от страна на фанариотите толкова подли средства и толкова низки интриги, за да унищожат българската свята борба. Наистина, че и днес константинополският патриарх се мъчи да заплете умовете на българските представители със своите проекти; но сичките негови старания ще останат като дим на вятър, защото нашият народ върви честно и с постоянство по своя път, а против честността и постоянството не може да устои никаква интрига и никаква сила. Гръцкото духовенство падна, и падна засякога: проклятията и византийските анатемни на патриарха Григория ще се трупат на главите на самите гръцки епископи, които бяха заборавили и съвест, и бога и които губеха своето стадо за печено ягне и за бъклица вино. Честността и чистосърдечие се не боят от никакви проклятия!

В такова също положение се намираме днес и политически, т. е. към турците. Нека ние бъдем хора честни и постоянни; нека сички се заловим за работа; нека и младо и старо, и мъжко и женско се решат с каквото и да е да бъдат полезни на отечеството си и да търсят своите права и своята свобода; а най-после нека седем милиона гърла извикат с в о б о д а и л и с м ъ р т — и сичко ще бъде свършено. Ни една адска сила не е в състояние да се противи на народната воля — това е неопровергаема истина. Нашата свобода е в нас самите и от нас зависи да носим или да свалим от гърбът си и турският самар, както свалихме вече фанариотският.

Българският народ желае да живее за себе си; желае лична и народна свобода и твърде лесно ще я достигне: 1) защото българите имат работа с груба говежда сила; 2) защото Турция е и без нашето съпротивление гнила и готова да падне; 3) защото българите се вече свестиха и разбраха що им трябва. Постоянство само и честност,

¹ «Глас народен — глас божи».

честност и постоянство — и свобода е достигната! Ако ние захванем днес работа като хора и като християни, то сичките образовани народи ще да ни ръкоплектят и от сичкото си сърце ще да ни помогнат, защото интересите на образована Европа са свързани с интересите на ч о в е к ъ т; а интересите на ч о в е ч е с т в о т о — с нашите.

Образована Европа очаква полза от Балканският полуостров, а българите, сърбите и ромъните ще оправдаят нейните надежди. Но нам ще отговорят, че европейските държави имат повече надежда от турците, нежели от нас, и затова тия поддържават Високата порта и вредят на нашите интереси. Но Наполеон III не е Франция; Пия IX не е Италия, а Остен-Сакен или Клеймхел — Русия! Ако и да се намират днес такива европейски капиталисти, които поддържат турското банкрутство, то тия капиталисти получават такива големи проценти, щото за три години осигуряват дадените си капитали, следователно там е сѐ едно щат ли да получат още нещо или не.

Днес Турция се намира в такова едно положение, т. е. турските финансисти се намират в такава една несигурност, щото европейските банкири могат твърде лесно да изгубят капиталите си и тогава, когато султаните би били вечни на Боспорът. Ако европейските банкири изгубят от падението на Турция 100, то ще спечелят 1000. Секи може да разбере, че когато турската правителствена финансия се намира в такова едно жалостно положение, то каква търговия може да бъде сигурна в Турция? Банкрутства и повече нищо. А нема европейските капиталисти не губят сяка година от тия банкрутства цели милиони? Европейските капиталисти трябва да се радват на смъртта на османската банкрутска империя, а не да се грижат за цялостта ѝ. Някой си публицист казваше, че «Турция е каца без дъно, която никога не ще да се напълни», и наистина е така.

В турската империя живеят два елемента, из които единът иска да живее и живее вече; а другият умира и гние от минута на минута и ако не днес, то утре той трябва да се успокои навеки. Българите не могат да живеят така, както живеят днес; а турците не са в състояние да вървят напред. А при таково състояние на работите ние трябва да очакваме тая минута, която ще реши ж и в о т и л и с м ъ р т, х р и с т и я н и и л и и с л я м, х о р а

и л и г о в е д а. Тоя вопрос занимава днес сичкият свят и, както казват дипломатите, грози на сичка Европа; но ние твърде добре знаеме, че сяко европейско господарство е повече на нашата страна, нежели на страната на турците. Лъжат се-тия хора, които мислят, че кое и да е европейско господарство ще поддържава турците против нас — стига само ние да покажеме, че сме хора за живот и напредок, и ще видиме противното.

И така, от нас, българите, и от нашето постоянство и честност зависи и нашата свобода. Нека само сами постоянствуваме и честно търсиме това, щото е наше, и тогава никой няма да ни откаже в нашите требования. Ние, т. е. българите, сърбите и ромъните, сме наследници на огнището на нашите бащи и деди; а пролитата наша кръв ще бъде самият документ, който ще потвърди и осигури нашето счастье. Само трябва да сме будни, защото от нас самите зависи да станеме хора или да погинеме насякога. Минутата е вече настанала; а от нас зависи да определиме смърт ли, или живот, свобода или робство. П о с т о я н с т в о и ч е с т н о с т е н а ш е т о с п а с е н и е.

Един българин

Свобода, г. I, бр. 18, 5 март 1870.

ДЕКА Е НАШЕТО СПАСЕНИЕ?

Беше време, а това време беше неодавна, когато българският народ се срамуваше от своето име и мислеше, че сичко, щото е българско, то не е на своето място и няма никаква цена. Секи из нас помни онова време, когато българинът се зачервяваше, ако гъркът му се присмееше, че е той българин, и нарече го «хондрокефалос» и «ксилопинака». В онова време българинът и България се намираха в страшно положение. Турското иго лежеше над нашият народ дотолкова тежко, щото България не беше в състояние да противопостави сама от себе си какво и да е съпротивление; даже и самата българска народност се поддържава само от православната вяра; но и в тая нравствена област, т. е. от страна на православието, над българите тегнеше и друго, по-тежко иго —

яремът на гръцката ерархия или яремът на самото православие.

Българите твърде лесно губеха своите по-умни и по-образовани люде и от това тия нямаха никаква жива сила, която да бъде ръководител на тяхното народно самопознание. Ония българи, които сполучваха да станат малко накраки и които имаха какво-годе образование, тия твърде често (или повечето пъти) се отказваха от своята народност, ставаха гърци, власи, руси, сърби и турци или се изселяваха във из България и преставаха да бъдат българи. Такива примери ние видиме и днес, и видиме ги на всяка крачка. Българското народно възрождение се захвана от Юрия Венелина, от В. Априлова и още от други някои българи, които живеяха в Одеса и в Ромъния. Юрий Венелин без никакво съмнение е първи, който със своята история «Древние и нынешние болгаре» научи българинът да цени своето име и да се гордее със своята достойна за уважение народност. Но българското народно движение почти до 1858 година беше твърде слабо и безпомощно; то доби сила само тогава, когато се захвана борба с гръцкото духовенство, борба за българската черковна ерархия или за българският народни живот и напредок.

Но ако българите от 1848 и до 1858 година и да се бореа вече с гръцкото духовенство, то тия още се бореа без никаква определена цел; тям беше вече дотегнало чуждото тиранство, но тия ограничаваха своето неудовлетворение само с това: тия обвиняваха гръцкото духовенство за неговите злоупотребления, искаха да четат в черквите си славянски, да имат архиереи българи и нищо повече. До 1858 г. българите малко мислеха за независима ерархия, а още по-малко тия вярваха, че такава ерархия може да бъде достигната. Драган Цанков беше първи, който изказа в своят вестник «България» мнение, че българите трябва съвсем да се отделят от фанариотският патриарх, да съставят своя независима ерархия и да нямат нищо общо с гърците. Най-напред българските сподвижници и народолюбци се присмиваха Цанкову и никак не можеха да си представят, че неговото мнение може да бъде удобоизпълнимо; но после малко по малко и тия дойдоха в съзнание и разбраха, че българският народ не може да бъде счастлив дотогава, докогато и най-

малките свръзки го съединяват с фанариотите, и когато тия видяха, че сичка България изяви желание да се отдели от константинополският патриарх и да състави свой независим синод, който да управлява българската църква съвършено свободно.

И така, от 1858. година българското народно движение захвана да преминува на практическо обществено поле и българският народ не само че с постоянство и твърдост захвана да се бори за своята народна ерархия, но захвана да мисли и за народната си политическа свобода. Хаджи Димитър и българските чети доказаха, че българите търсят не само нравствена свобода, но и политическа; от която най-много зависи щастието на народът. Без политическа свобода българският народ ще бъде така също полумъртъв, какъвто е той бил до днес.

Разрешението на църковният въпрос само ще облекчи малко положението на българският народ; но тоя въпрос не е в състояние да осчастливи народът, защото робуването си остава същото, а само господарите се менят. Нашите епископи и архиепископи ще се намират така също под тежката ръка на дебелата сянка, както се намираха и гръцките епископи, които до днес пасяха българското стадо. Кой може да ни докаже, че нашите бъдещи архипастири не ще да бъдат избрани измежду чубукчините на Али паша, както гръцките архиереи се избираха из ахчийницата на дебелата сянка? Кой може да ни докаже, че за български владци ще да бъдат избирани хора способни, честни и умни, а не такива, които умеят да се кланят, да лъжат и да облизват саханите на великият везир? Кой може да ни докаже, че Али паша не ще да се мъчи да убие българският напредок, и то с помощта на нашите нови епископи, и да удуши сяко българско движение, когато Турция и турската администрация остава и до днес такава, каквато е тя била сто години назад? Сякакво зло може да бъде у нас дотогава, дорде в Турция няма никакви закони и никакво народно или човеческо право! Каква полза може да очаква човек от тоя синод и от тая ерархия, които се намират под управлението на такова едно правителство, което досега не може да тури наред ни своите собствени текета, ни своите народни училища?

Повторяваме, българската ерархия ще облекчи на-

шето българско положение, но тя не ще да избави народът от насилията и от страданията, в които се е той намирал и в които се намира и днес. Ние не можеме да се радваме на това здание, което е основано на песок. Секи знае, че в Турция няма нищо дълговечно и сяка една реформа, секи закон, сяко право и сяка равноправност траят без два дни не три дни. Ние мислиме, че на българите са най-потребни народна и лична свобода, без които секи един народ е мъртъв и никога той не може да напредва. И така, нашето спасение е в нашата лична и в нашата народна свобода — повече нищо.

Един българин

Свобода, г. I, бр. 19, 12 март 1870

НАПРЕД!

Умственият и нравственият български напредок, който до днес беше задушен от гръцкото фанариотско духовенство, тръгва по своя път и българинът вече може да каже, че живее и признава се от светът за народ. Ферманът, който се издаде от турското правителство за българската независима ерархия, развеза ръцете на българският народ и позволи му да работи за себе си и да бъде счастлив; тоя ферман скъса вече булото, което спираше нашият народ да върви напред и да се развива; той освободи нашият народ от нравственото робство, в което бяха го заковали наследниците на апостола Павла.

Преди няколко години гръко-фанариотското робство беше положено на нашите глави от турските султани за техните интереси; а днес тия същи султани свалиха това тежко робство от вратовете ни, и пак за своите интереси. «Удовлетвори ти по-силните свои поданици, които могат да ти направят пакост, а по-слабите сами ще убият себе си» — казваше някога си княз Метерних, а Али паша е син на Метерниховата политика. Българите се разбудиха, българите искат да вървят напред и да живеят, а българите са най-силните и най-страшните турски неприятели — трябва да им се даде нещичко, а то хаджидимитровци има много в България!

Аз казах вече в по-първата си статия, че църковният

вопрос е решило не турското правителство, не Али паша, не султанът, а българското пробуждение и народната воля, следователно българският народ трябва да благодари сам на себе си. Днес българите със своята енергия и постоянство направиха твърде много, така също ще направят и още повече, ако само продължат с такова също постоянство да вървят напред и да се борят. И така, българите възкръснаха и ни една сила не може вече да им стане на пътят и да ги върне назад. Тежко беше досега, а отсега нашите работи ще тръгнат скоро напред и тежко томува, който поиска да се противи на народната воля.

Преди петнайсет-двайсет години фанариотското иго беше умъртвило народът ни, защото фанариотските езуити с помощта на вярата умееха така да приспят българските умове, щото даже и нашите учени българи им помагаша да приведат в действие своите химеристически идеи да погърчат българският народ и да приготвят материал за своята велика идея, т. е. за Византийската империя. Но намериха се такива български умове, които отвориха очите на българският народ и той свали булото от фанариотските лица и сичките техни примки, сичките техни езуитства и хитрости и сичките техни лицемерия излязоха на видело. Нашият народ твърде скоро разбра, че тия наши черковни пастири с помощта на вярата подкопават нашата народност и стараят се да унижат нашето име, и той помисли за своята независимост и за своята нравствена свобода. Фанариотите мислеха, че тяхното здание е основано на як темел и тяхната идея трябва да се разширява, но изведнъж почувствоваха, че напразно са работили толкова стотини годин, че ремиците им са твърде тънки и не могат да удържат стремлението на българският поток; но наместо да се откажат от своите намерения и от своите фантазии, тия захванаха с българите борба, която не беше по техните сили, и изгубиха и това, щото можеха да не изгубят, т. е. нравственото свое влияние над народът.

Двайсетгодишната борба между двата неприятеля беше доволна, за да съкруши адските хитрости на нашите нравствени завоеватели, които бяха по-опасни за нас и от турският ятаган, защото турският ятаган ни грозеше явно, а фанариотската злоба се криеше под архиерейската корона; най-после турският ятаган убиваше само фи-

зически, а фанариотската корона убиваше и нравствено. Фанариотските владици бяха в своите епархии нищо друго освен джеляти, които точеха кръвта на по-образованите българи, предаваха ги на правителството, клеветяха ги, гонеха ги и погубваха ги; с една дума, тия бяха и паши, и консули, и султани, и джеляти, и шпиони за ония, които обичаха своят народ и народност и които се наричаха българи. Освен турското правителство, фанариотските владици поддържаха и нашите чорбаджии, т. е. ония продадени души, които бяха готови да продадат своят народ, кому искат, само тям да бъде добре и да повеляват на по-слабите и на по-сиромасите. Повечето наши чорбаджии бяха възпитани от фанариотските езуити и техните народни чувства бяха изгонени от гърцизмът и еленизмът и затова тия ставаха сяко орудие на българските убийци. Такива подли души, които и до днес не са ни българи, ни гърци, може човек да срещне почти всеки ден. Разбира се, че тия същи народоубийци поддържат днес и другите наши неприятели — турците.

Но сичко е вече напразно, защото българският народ днес вече знае кои са негови приятели и кои са негови неприятели и в състояние е да оцени всеки из тях и да се предпази от едните и от другите, с една дума, нашият народ умее вече да варди своите народни и лични интереси. И така, на българинът е отворено вече полето, на което той може да се бори и да върви напред, и затова той вече няма нужда от посредственици и татори, които под маската на вярата и на евангелието дохождат да му бъдат помощници и покровители и да му пият кръвта. От днес българинът престава да се кланя на фанариотите, т. е. на своите душмани, и да се бои от техните проклетия и от техните шпионства; от днес българинът добива едно право, с което трябва да се гордее и да иска да се уважава неговото име — българин; освен това той позна, че трябва да се надея сам на себе си и да не очаква от никого никаква помощ.

И така, сега трябва да се работи и да се върви напред и напред, защото сякаш минута е за нас скъпа; сега трябва да се крачи с големи крачки, защото от нас зависи да решиме и народната своя свобода, както решихме черковният вопрос. Напразно турското правителство подкупува продадените души и обещава им чорбаджелък, пашалък

и богатства; напразно то преследува честните хора и истинните патриоти; честните и благородните хора знаят своето назначение и нашите тирани трябва да погинат. И така, българите свалиха от вратът си един ярем, а скоро ще да свалят и другият; а народът ще умее да се предпази от Алипашовите шпиони и от своите изедници чорбаджии. Ако Али паша мисли да плаши народът с такива едни сенчици, каквито са Арnaudов, Михайловски, Шишков и др., то скоро ще изгори както неговата черга, така и чергата на тия нови башибозуци.

За нашето българско счастье българските чорбаджии и новите башибозуци са твърде малко и днес тия нямат между народът никакво влияние: вековните теглила и страшните опити научиха българският народ да бъде осторожен. И така, българите вървят напред и не боят се от нищо и от никого и когато настане денят на правдата и на българското освобождение, то народът с достойнство ще накаже както своите, така и чуждите душмани и тия ще преклонят главите си пред общото мнение, т. е. пред народната воля. В денят на българското освобождение сичките подли души ще бъдат преследовани от своята собствена совесть и ще търсят своето спасение като Юда, предателят Христов, на трепетликата. И ние се надеем, че тия наши българи ще се покаят во време и ще очакват заедно с народът тържественият ден на българската свобода, защото другояче тия са погинали: «шилото не може да се укрие в човалът», а 30-те таланта и техните меджедии и азизии нишани ще бъдат свидетели за проляната кръв! Тежко и горко на народните душмани!

И така, нека българският народ постоянства и да върви напред, па както днес той победи фанариотите, така също ще да победи и турските тирани. Напред само, напред!

Един българин

Свобода, г. I, бр. 20, 22 март 1870

НАШАТА РАЗПРАВА С ТУРЦИТЕ

Огненият бич на азиатските варвари още от XIII столетие е оставил кървави страници в историята на европейските народи; турските султани са оставили такива паметници на човеческото тяло и на европейската цивилизация, т. е. оставили са такива развалини и разрушения, които явно свидетелствуват за ония сълзи, за ония плачове и ридания и за ония мъки, които са претърпели сичките християнски народи на восток, юг и запад. С християнски кости са осеяни испанските, малоруските, австрийските, ромънските, сръбските, гръцките и българските поля; с кръв е наквасена по-голямата половина на Европа; християнските храмове стоят и до днес развалени или са обърнати в джемии; християнските дъщери и до днес се намират в турските хареми и робуват на старите развратници; с една дума, джемията, която и до днес се намира във Виена, и нишката от човечески глави кула свидетелствуват за историческите варварства на османлиите и викат секи честен и твърдодушен човек на отмъщение.

Раните, които са турците отворили на телата на много народи със своят ханджар, и до днес зеят, а тия рани са твърде много и твърде дълбоки, следователно и отмъщението ще бъде страшно. Историята с кръв описва турските злоупотребления и турските варварства, от които и мъртвите в гробовете се потресват. И така, турският бич е познат на сичка Европа; но и тоя страшен бич, от когото търпяха толкова много народи, захвана малко по малко да пада: първо, защото ни един народ, който полага сичкото си упование на своята физическа сила, не може дълго да живее; второ, защото много европейски народи със своите умствени способности умяха да се избавят от страшната физическа сила и да я унищожат засякога. Но остатките на тая труба сила се събраха в нашето отечество и натиснаха нашият народ под своята тежест, под която ние пшкхаме и до днес.

Европейските народи одавна вече са се убедили, че турският народ е за Европа една страшна рана, която сякога е спирала и сякога ще да спира просвещението и напредокът на християнските народи, и затова честните и умните публицисти сякога са проповядвали крестов

поход против турската гангрена. Но турците и Турция живеят и до днес.

Не трябва и да говориме, че турците живеят само по причината на нашите (т. е. българските, сръбските, ромънските и гръцките) слабости, защото сички ние не сме още разбрали своите интереси и не знаеме що нам трябва. Ако гърците да бяха умни люде, то не щяха да оставят на Али паша да решава българският черковен вопрос, а щяха да го решат сами и щяха още преди петнайсет години да удовлетворят справедливите искания на българите. Ако българите да бяха зрели, то не щяха да подават мазни адреси и да пращат сладки и медени телеграми на Али паша и да го благодарят за това, щото е било тяхно и което са самите българи придобили толкова скъпо. Българите само тогава трябаше да благодарят на Али паша, когато той им харижеше нещо или когато им дадеше такова едно право, което българите досега не са имали, а то вчера турското правителство отнело насила българската ерархия и я дало на гърците, а днеска я върнало назад — нищо повече! Един хайдутин откраднал дрехата ти и дал я на своят брат, па след някой ден земал пак тая дреха от брата си и ти я върнал назад. Тряба ли ти да благодариш хайдутинът? Ако сърбохорватският народ да бѣдеше зрял, то не щеше сяко сръбско племе да гледа само за себе си и за своите частни интереси, а щеше да се съедини в едно цяло и да помисли за общото добро. Най-после, ако ромъните да бѣдеха в състояние да оценят своите приятели и да разберат своите интереси, то не щяха да преследоват българските учители в колониите и да запрещават на българите да се учат на своят рождени език. И така, ако сички ние да бѣдехме хора, то...

Нека забележим, че из сичките народи, които пострадаха от турският потоп, само ние, българите, сме останали в такова също положение, в каквото се намирахме преди 350 години; само ние сме останали да теглим такова тежки неволи и такива горчиви мъки, каквито ни един народ не е в състояние да търпи; само ние се смееме, когато ни бият, и радваме се, когато ни дерат кожата, когато другите народи употребиха сичките си средства и проляха най-драгоценното си достояние, т. е. своята кръв, за своят народ и за своята свобода. А по каква причина сме останали ние най-последни и позволяваме да се изливат

над нас сичките отровни ядове, които бѣлва азиатската земя? Немá ние не сме такива същи юнаци и такива същи люде, каквито са и нашите братия сърби, които така юнашки се бориха, за да добият своята свобода? Немá гърците бяха по-многобройни от българите и можаха още в 1821 година да свалят от шията си турските синджир, които държах в робство гръцката свобода? Немá ромъните са по-високи и по-яки от нас и немá техните снаги са не от месо и можаха да се освободят от азиатците и да живеят като хора? На сичките тия вопросы секи честен човек трябва да отговори следующето: «Българите са така също юнаци, както и техните братия, но тия са твърде малко работили за себе си и за своето счастье.»

Ние не ще погрешиме, ако кажем, че ни един народ не е бил в по-добро положение, дорде той се е намирал под властта на султаните; не щат и българите да цѣфнат под алипашовският министерски портфил. Не можеме ние с турците да живееме, не можеме — това е вярно като ден! Разправата, която са имали нашите съседи и братия сърби, ромъни и гърци със своите неприятели, тая съща разправа трябва да употребиме и ние, българите, ако искаме да откупим нашето отечество и да достигнем своето счастье и своята свобода. Ние сме доста силни, стига само да искаме. Силата е на нашата страна и от нас зависи почти сичко.

Лъжат се ония хора, които мислят, че турците ще бѣдат в състояние да се борят с българската воля; лъжат се тия, които мислят, че новите топове и пушки «Шаспо» ще бѣдат в състояние да удушат правдата и будният дух на 7 милиона народ. В 1793 година парижките работници победиха сичката французка войска и станаха господари на половина Европа, следователно никаква военна сила и никакви нови топове не са в състояние да се борят с народът, у когото съвестта се е вече развила. Човеческият ум и народното самопознавание презират днес сяко едно деспотическо плашило, под сянката на което азиатските тиранни искат да си преклонят главите; презират така също и джелятските сатъри, които се мъчат да запрат свободният дух на човекът и да го направят свое слъпо орудие.

Днес гърми думата с в о б о д а по сичкият свят, ще загърми и в нашата осиротяла земя, защото, щото е по-

сеяно, то трябва да расте. Италия служи нам за пример. В 1848 г. италианците въстанаха, но бяха принуждени да се покорят пак и италианската кръв течеше и течеше: хиляди жертви падаха под топорът на австрийските и на папските джеляти; но италианският народ не погина. Появи се Мацини и Гарибалди, които с помощта на храбрите италиански юнаци изгониха австрийското тиранство, съединиха италианските микроскопически държавици в едно цяло и съставиха съединена Италия.

И така, сичко става, когато един народ поиска да работи, да жертвува и да умира за своето отечество и за своята идея. Така и ние, българите, ако и най-подирни да сме останали, то скоро ще да достигнем своите желания, ако само енергически захванем да търсиме нашите потъпкани права и нашата лична и народна свобода. Нека ни бъдат за пример нашите братия сърби и нашите приятели ромъни и както тия защитават своето счастье, така да го защитаваме и ние; както тия завоюваха своята свобода, така да я завоюваме и ние; и както са станали тия хора, така също да станем и ние.

Ние мислиме, че тогава само ще добием своите права, когато интересите на сърбинът станат и наши интереси, когато интересите на ромънинът станат сръбски интереси и т. н. Християните, които живеят на Балканският полуостров, трябва да бъдат братия и да се ръководят по една идея, защото другояче ни една из тия народности не може да бъде щастлива. Братство и любов, съгласие и уважение между себе си, енергия и честност, любов към своето отечество и към своята свобода трябва да бъдат наша програма, която ще провъзгласи на синца ни, както и на италианците, светли и радостни дни, а на българският народ свободно отечество.

Един българин

Свобода, г. I, бр. 23, 10 април 1870

НАШИТЕ НАРОДНИ РАБОТИ

От самото начало на нашето подчинение под турския ярем и до настоящето време нашите народни работи вървят твърде слабо; тия едвам се повдигат напред, чегато българите работят насъне. Ние не можеме каза, че българите не работят; но смело можеме да изкажеме такова едно мнение, че тия можеха да работят сто пъти повече, отколкото работят. И наистина, колко преобразования станаха после Французката революция, колко неща се измениха, колко народи се възродиха, с една дума, Европа се съвсем преобрази, щото ако да беше излязъл днес Лудовик XIV из гробът, то сичко щеше да му се покаже ново и той твърде тежко щеше да повярва, че се намира на земното кълбо; а българите не са прекрачили нито пет крачки по-надалеч, чегато тия и до днес се намират под управлението на Селима и Баязида.

Върви поколение след поколение, умират цели народи и раждат се други, а българите си орат нивите с допотопните рала, ходят по чуждите земи да копаят и да косят, ядат хляб и сол, за да спечелят някоя пара и да я дадат на турците, на гърците или да я занесат в Ерусалим и на Св. гора, пасат си овцете, за да дават беглик на султанската войска, отхранват децата си, за да ги отнеме някой развратник за харемът си или да ги бесят и да ги пращат в Деарибекир и пр., и пр., с една дума, българинът чегато се е научил да се труди за друго и да търпи сичко!

Ние твърде често сме слушали да приказват, че турското иго е божие наказание и пратено е от бога за нашите грехове и затова само бог може да избави българският народ от това иго. Няма съмнение, че подобни мнения са се пръскали между нашият народ от гръцките владии и от нашите чорбаджии, за да могат да ловят риба в размътената вода. Но да оставиме старото и да проследиме сегашното наше положение.

Днес сичките почти народи търсят преобразования и свобода: французкият народ накара Наполеона III да позволи на секи француз да си дава мнението върху улучшението на гражданският живот; Испания изгони своите деспоти и днес търси свободно народно управле-

ние; руският народ иска преобразования и правителството е принудено да прави различни реформи; ромъните се борят със своето правителство и министерството семенява почти всеки месец; в Пеща произходи страшна борба между маджарите и австрийските сърби и д-р С. Милетич търси ония причини, които са накарали Франца Йосифа да иде в Цариград и да се целува със султанът; с една дума, днес сичките народности свободно изразяват своите желания и искат да живеят; само българите са останали на този свят да пишат адреси на султанът и да пращат телеграми до Али паша, защото тия им били дали това, което не са могли да не дадат.

Една испанска пословица казва, че «когато един човек се благодари да яде сух хляб, той няма да яде кокошка». И нашата българска работа е такава. Намислете си, че някой си турчин е дошъл във вашата къща и ви е заварил на трапезата. Намислете си така също, че той е зел вашата трапеза, на която е бил, хляб, вино и печена кокошка; а после ви е дал едно парченце от вашият хляб и ви е рекъл: «Нá ви това парче хляб, което ви давам като милостиня.» Какво бихте вие отговорили на този турчин? Ако вие да бяхте честит човек, верен патриотин и истинен стопанин на къщата си, то щяхте да гледате да изпъдите своя гостенин из къщата си и да защищавате своите домашни интереси. Това също трябваше да направим днес и с турското правителство.

Нас радва само едно, че адресите и телеграмите, които се изпращат в Цариград, се изпращат от частни лица, които имат свои частни интереси. Но питане е, защо българският народ не протестира против турските злоупотребления? Защо той остана ням в това време, когато неговите съседи и братия работят и вървят напред? На тия въпроси ние ще отговорим следующето: нищо не са били езуитските действия във времето на Филипа II и на Карла IX при действията на турските шпиони, на гръцките владци и на нашите чорбаджии.

В България не само че се бои човек да говори щото и да е за ползата на своя народ, но не може и да мисли, защото брат се бои от брат и син от баща. Ние знаем, че даже невинните люде се изпращат със синджири на шиите в Деарибекир без съд и без разправа; а какво би било с тия хора, които са в нещо криви? Разбира се, че

турското правителство иска с такива едни средства да убие народният дух у българите и да ги направи да не чувствуват за своята народна и лична свобода. Но турското правителство се твърде лъже; то не знае, че колкото повече са злоупотребленията големи, толкова повече ще бъде и отмъщението голямо и този мирни и кротки народ ще бъде страшен, когато той излезе вън из себе си — мътната и тихата вода дави хората.

Колкото българите и да са угнетени, но тия вече разбират, че против зло трябва да се употреби зло, против нож — нож и против топор — топор. Досега беше тежко, а отсега... И така ние, българите, трябва да бъдем бодри и да се готовиме за она минута, която твърде скоро ще настигне, па да се не боиме ни от турските шпиони, ни от нашите чорбаджии, а братски да подадем един другиму своята ръка и да напишем в умовете си: «С в о б о д а и л и с м ъ р т.»

Един българин

Свобода, г. I, бр. 24, 22 април 1870

НЯКОЛКО ДУМИ ДО РОМЪНСКИТЕ БЪЛГАРИ

Ние искаме много или нищо.
«С в о б о д а»

Братия! Вие живеете в свободна конституционална земя и можете да мислите, да говорите, да живеете и да пишете свободно; вие живеете в такава една страна, в която никой ви не накарва да работите против съвестта си и да говорите това, щото не чувствувате; най-после вие живеете в такава една земя, отдека свободно можете да се борите с нашите общи неприятели и да обличавате техните злодейски действия. А какво правите вие? — Вие, които трябваше да кажете последната дума «или жи-

вот човечески, или смърт мъченическа»; вие, които трябваше да научите нас да се бориме с нашите душмани и да се не боиме от нищо; вие, които трябваше да повдигнете гласът си по-високо и да докажете на нашите неприятели, че българинът е оживял и иска свобода — вие подавате адреси на султанът и на Али паша и благодарите ги за големите добрини, които са тия направили на българският народ. Тоя ваш постъпок е небългарски, нехристиянски и нечовечески!

Ние мислиме, че щеше да бъде по-уместно, ако тукашните българи се решаха да подават подобни адреси на турското правителство; а ние видиме, че такива адреси се изпратиха твърде малко, и изпратиха се само от турските мекерета. Колко адреси вие видяхте напечатани в нашите тукашни вестници? Дадохме ли ви ние повод да постъпите така, а не другояче? Но вие живеете в свободна Ромъния и позволено ви е да правите и добро, и глупости, т. е. да си играете с народът, защото във вашите ребра не е забиен мохамеданският меч, а по вашите тела не зяят дълбоки рани. Вие гледате българските работи отдалеч, през увеличително стъкло, и вам се чини, че по блатата растат лалета, а по камъните бял крем. Вие чухте, че Али паша е решил българският черковен вопрос, а това беше за вас доволно, за да ви накара да викате «ура!», без да разубнаете добре работите, т. е. без да разубнаете как е решен тоя вопрос, кой го е решил, в чия полза се е решил и заслужават ли неговите решители благодарност или не.

Нема българският черковен вопрос не щеше да бъде решен още преди двайсет години, ако да не бяха турците? Нема българи не решиха тоя вопрос още в онзи ден, в който се решиха да изгонят гръцките кеседжии и да съставят свой народен синод? Освен това, каква полза има българският народ от решението (от днешното решение) на тоя вопрос? — Нищо повече, освен че до днес го е бил, глобил и пил му е кръвта Григорий, а от днес ще да го бие и да му пие кръвта Никодим. Такива епископи, какъвто е Доротей, ще бъдат гнуснави и под скипърът на патриархът, и под короната на българският синод, защото както Григорий, така и Никодим ще да бъдат български архипастири само тогава, когато тия се харесат на оберпрокурорът, т. е. на Али паша или на султанът. Какво

добро може да очаква нашият народ от Доротей? Нема на народът ще бъде по-добре, ако Доротей се изпрати в България от българският синод, а не от патриархът? Не, както щете, а злото не може да се изкорени с решението на българският черковен вопрос; това зло може да се изкорени само тогава, когато се изкоренят изпомежду нас и фанариотите, и турците.

Българската народна ерархия трябва да бъде съвсем независима, т. е. да не зависи ни на един косъм ни от Али паша, ни от патриархът, защото в противен случай тая ерархия ще бъде не българска, а турко-фенеро-българска. Българският синод трябва да се подчини само на българският народ и повече на никого. Българската народна ерархия само тогава може да се нарече народна, когато народът сам захване да си избира архипастири, а не да му ги назначава Али паша. Но да речем, че Али паша или турското правителство ни е направило едно малко добро, то и тогава трябваше ли да изпращаме адреси и телеграми до султанът или до Али паша, когато турските злоупотребления са вече препълнили чашата, която може или днес, или утре да удави или нас, или тях? — Не, братия, вие сте постъпили твърде неосторожно, когато сте изпращали своите адреси (които ние не признаваме за български) до Али паша.

Историческите съдби са отдалечили вас от отечеството ви и вие нямате понятие какво става по България. Това турско правителство, което вие въздигате до небесата, прави днес такива злоупотребления, каквито не са правили ни Али паша Янински, ни Кара Фезията, ни Панчооглу. Това турско правителство, което прави всеки ден реформи (?) и което е решило българският черковен вопрос, е оголило народът дотолкова, щото ако работите да вървят още малко така, както са вървели досега, то и българи, и турците ще да захванат да умират от глад. Турските реформи са дотолкова фини, щото и за мъртвите коне и волове се зима днес интизам, а за неродените още прасета — серчим-перчим. Това турско правителство, на което вие днес кадите темяк, убива сяко народно напредническо движение, което би се появило у българският народ. Погледайте какви са турските валии (напр. Акиф паша), и ще си съставите понятие какво е и турското пра-

вителиство. И така, бъдете още веднъж осторожни и не правете нищо, дорде се не допитате до нас, защото в противен случай вие ще направите на народът си не полза, а вреда. Нашата девиза е «Свобода или смърт!», а тая девиза трябва да бъде и ваша. Прощавайте!»

От българският революционен комитет в България.

Свобода, г. I, бр. 25, 30 април 1870

КАК ТРЯБА ДА СЕ ОПАЗИМ ОТ МНИМИТЕ ПАТРИОТИ

От ден на ден думата народност се вкоренява в народът сѐ повече и повече; от ден на ден драгоценната реч «свобода» определява повече и повече своя характер и ние видиме, че и старо и младо, и мъжко и женско захванаха да съчувствуват на общата идея, т. е. на общият напредок и на народното величие. За мерило на българският напредок могат да служат самите думи н а р о д н о с т и с в о б о д а, които преди двайсет години не съществуваха даже в езикът, а днес се изговарят и от най-малките деца. Така също преди двайсет години ние не можехме да насчетем и пет човека, които да можеха да се нарекат патриоти, а днес е секи почти готов по силата си да помага и нравствено, и вещественно на своя народ (или на себе си, щото е сѐ едно) и надпреваря се да положи своята троха на олтарят на отечеството си и на народността си, следователно и на своята народна и лична свобода.

И така, днес стремленията за независимостта на българската народност и за свободата на секи българин зреят в сяка българска честна душа и в сяко българско неразвалено сърце. Но сичките ли българи, които разбират колко-годе своето назначение и които обичат колко-годе своя народ и проповядат народни начала, са истинни патриоти и народни люде? Ние мислиме, че не е доста да изричаме думите н а р о д, н а р о д н о с т и с в о б о

* Тия адреси и телеграми, за които говорят нашите братия, са изпратени не от ромънските българи, а от частни лица. — Р.

д а; не е доста да се хвалиме, че сме народни и родолюбци; но трябва и делата ни да бъдат народни и свободолюбиви. Ние не можеме каза, че предводителите на българският народ са сичките без изключение свободолюбиви и народни люде; а това произлазя или от тяхната неопитност, или от техният егоизъм.

После 450-годишното българско робство и до днес ние видиме твърде малко учени българи, които би посветили животът си на своя народ и на българката свобода; ние не видиме така също и такива български патриоти, които да възвишават своя глас и да покажат секиму искрено и безпристрастно състоянието на българският народ, да укажат на неговата нравствена и материална сила, на неговите способности и на неговата зрелост за свободен и независим живот. Но нам ще да отговорят: «А защо българският народ досега не е търсил и не е искал своята независимост и своята свобода сам и да я добие, както са я добили и сичките други народности? Защо народът не подаде своя глас, а чака да го защитава Пантелея или Кузман? Защо народът не въстане с ножът си в ръка, ами чака да защитава някой си Генович или Михайловски неговите права и привилегии?» — На тия три вопроса ние ще отговориме кратко.

Народът не обича комшильци и криви сокаци, той зрее полека, но когато дозрее, то той разрушава сяка една преграда и нищо не е в състояние да му стои насреща. И ние видиме, че българският народ се вдига сам от себе си и захваща да търси своята лична и народна свобода и да живее човечески живот, ако и да го окружават сякакви арнаудовци, шишковци, шнайдеровци и доротеевци, които под маска му се показват за най-искрени приятели и с крокодилските си сълзи искат да го излъжат и да го погребат в ямата за своите лични интереси.

Народната цел е да се избави българинът от турските и от гръцките вериги и затова народът никога не ще да се ръководи по мненията на тия люде, които му проповядат сближение с турците и побратимство с циганите. Народът твърде добре види кой му желае добро и кой не; кой работи за общите цели и кой за собственият си джеб и затова той ще да умее да се предпази от своите мними приятели, които, от една страна, се умилковат и хвалят се, че са патриоти, а, от друга страна, откриват на Али паша

българските тайни. Страшните мъки и насилия научиха българите да бъдат по-политични и от лорда Палмерстона; катадневните предателства от гръцките владци и от мнимите искрени приятели ги накараха да бъдат осторожни и да се не лъжат така лесно, както се лъжеха досега; а четиристотин и петдесет годишните опити им дадох да разберат, че тия трябва да работят сами за себе си и да не дават да ги водят другите за носът, т. е. сребролюбците и джелатите на народността и на напредокът.

От одавна вече мрежите на мнимите български патриоти бяха разпрострети като паяжина между народът; но сега явно тия захванаха да употребяват и най-низките коварства и чрез фалшивите туркофилски вестници днес тия вече пеят химни на султанът и пишат му адреси, че уж той (който беше до вчера лош) е отец на българският народ и под неговата сянка се живее рахат-рахат. И тия адреси се пишат от страната на българският народ! Но не, народът не е давал никому право да пише в подкупените органи статии, в които патриархоподлизурките и алипашовските мекерета да говорят от името на българският народ, че народът желае да целува и отсега скутът на тоя патриарх, от когото се отказа преди дванайсет години.

Повтаряме, че многото опити и катадневните изкушения, а още и времето свалиха вече маските от лицата на сичките злодейци и народът вече оценява секиго според делата му; той разбира вече кои са тия люде, които чрез каприции или за своите лични интереси му копаят гроб и стараят се да го вовлечат в него. Народът се вече не лъже, когато чуе големи думи: «Ние работим за народът. Ние сме готови да направиме сичко за народът си. Много ли трябва мене? — Аз печеля за народът» — и пр., и пр.

Слава и благодарение на напредокът и на образованието, които вече отвориха очите на българският народ, и той ако и да се е лъгал досега, ако и да е вървял по дирите на мнимите български патриоти, то отсега вече не ще да бъде излъган, защото той позна вече своят спасителен път, по който трябва да върви, ако само иска да достигне до своите цели и до своето величие. Ние 450 години сме писали благодарителни адреси и кадили сме темян на Мохамедовите наследници и на фанариотските изедници,

но и до днес не сме дошли до нищо добро и свято: ние и днес сме най-последни робове в Европа.

Не с химни и адреси добиха италианците своята свобода; не с адреси и темян изгониха сърбите турските султани из Сърбия; не с адреси и песни се избави Испания от Изабела; не с песни и адреси добиха гръците своята независимост, а с барут, с пушка и сабля. «Лозе не ще молитва, ами иска мотика» — казва българската пословица. Така и ние, българите, наместо да пееме химни и да подаваме адреси, трябва да развиеме народното наше знаме и да добиеме това, щото е било наше; да добиеме своята воля и свобода и тогава да запееме химни на нашето свободно отечество. И така, нека живее наша свободна България и да изчезнат нейните неприятели, свои и чужди!

Един българин

Свобода, г. I, бр. 26, 7 май 1870

ЩО ИСКАТ БЪЛГАРИТЕ?

Що искат българите, е вопрос твърде тежки, за да се реши с няколко думи, но в същото време е достатъчно, ако каже човек: «Тия искат пълна свобода.» С тия думи той изрича почти сичко. Ние сме уверени, че не съществува нито един българин, който да не желае да види отечеството си с т в с е м свободно, а ако и да се намират между нас такива люде, които проповядат единение с турците или дуализъм, то тия люде говорят със задни мисли и говорят или по политически причини, или по егоистически цели, или по своята глупост и кратъкост. И наистина, може ли кой и да е българин, който 450 години е робувал под най-тежкото и най-варварското иго, да мисли чистосърдечно, че българският народ може да живее под турският бич и да влече турските синджир, ако само му се дадат някои правдини или някое вътрешно самоуправление? Ние мислим, че това нито е възможно, нито пък може да бъде. Да очакваме от турците да ни дадат каквито и да е правдини е и смешно, и грозно, защото правдината може да има свое значение само тогава, ко-

гато тя се земе със сила; а освен това, ни един ваш ком-
шия не ще да ви даде доброволно къщата си, а сам той да
иде да живее по полето.

И така, българите никога не са и мислили да имат с
турците каква и да е солидарност, а още по-малко мис-
лят за дуализъм, когото днес проповядат някои наши
апостоли. А когато е-така, то що желаят българите? —
Българите желаят пълна свобода, както народна, така и
лична, следователно тия искат: 1) да бъде съборена тур-
ската империя до самото си основание и да се въздигне
друго ново християнско господарство, което да има съв-
сем друга организация; 2) турското население да остане
на своето място, на което то живее днес, но да се подчини
на новите закони, които ще бъдат съставени по общото
желание на сичкият народ, т. е. турците ще да се подчи-
нят на християнските закони така също, както са се под-
чинили татарите на руските закони или както са се под-
чинили австрийските сърби на маджарските закони;
3) българите, сърбите и ромъните (а ако желаят, и гър-
ците) да съставят една братска федерация, която ще да
има съвършено либерални начала; но в това също време
сякое племе ще да има своя автономия, свои закони, свое
вънтрешно управление и свой вънтрешни племенни жи-
вот; ни едно племе няма никакво право да посяга на пра-
вата на друго, с една дума българинът да си живее бъл-
гарски, сърбинът сръбски, а ромънинът ромънски; 4) тия
три племена ще бъдат свързани с един общи парламент,
на когото длъжността е да се занимава с иностранната
политика и нищо повече; 5) тоя парламент ще да се изби-
ра и от трите племена по вишегласието. Тия са най-важ-
ните пунктове, които да се осъществят. Желаете почти секи
здравомислящи човек и секи родолюбив българин, който
разбира положението на народът си и който нелицемерно
желае своята народна и лична полза, т. е. своята народна
и лична свобода.

Сега да видиме може ли да бъде приведена на практи-
ка нашата теория. Ние ще да отговорим положително:
«Да, може» — защото от нас самите зависи почти сичко.
Ние сме уверени, че само в Дунавската федерация ще
бъде нашето общо счастье; само тя ще да ни избави от
турското робуване и ще да обезпечи нашата бъдъщност.
И така, ни един здравомислящ и родолюбив българин не

иска и да знае за какъв и да е дуализъм, защото той твър-
де добре знае своите днешни господари, които не са даже
в състояние да приведат на практика ония реформи и за-
кони, които пожелаха да введат в своето господарство
падишахът и Али паша. Да приведем един пример. Пре-
ди година и половина, когато Хаджи Димитър поведе
своите юнаци на Балканът, то султанът повикал Али
паша и попитал го: «Какво става по Уруменлията?» —
«Ваше султанско величество, гяурите са въстнали и
бият се с нашето правителство» — отговорил Али паша. —
«А какво прави Мидхат?» — «Беси и сече гяурите» —
отговорил великият везир. — «Напишете му нека изсече
сичките българи. . . Чуете ли? Сичките до крак. . . ни
един да не остане. . . И жените им изсечете.» Но да не
помислите, че това е анекдот. Не, това е чиста истина, за
която говориха в своето време даже и немските турко-
филски вестници (Н. ф. преса).

А когато султанът е такъв един с е п о с е к а ю щ и
господин, то какви трябва да бъдат неговите слуги, които
работят под неговата сянка? Погледайте на Акиф паша
или по-добре на Мидхат паша, и ще да си съставите поня-
тие за сичката турска администрация. Кажете ми сега:
какъв дуализъм може да бъде между нас и тия крво-
жадни зверове, които се наричат по някаква си погрешка
хора? А освен това, какво изиграха маджарите със своя
дуализъм с немците? — Нищо повече освен това, че той
приготови повече крвопролития и повече раздори. До-
сега маджарите имаха работа само с немците, а днес тия
тряба да се борят и със своите партии, и със славянските
народи.

И така, българите не искат никакви дуализми, никак-
во единение и никакво съединение à la Михайловски; но
искат свободен живот и либерално човеческо управление.
Който мисли другояче, той е враг на народът си и ние го
не почитаме като българин и като човек. Или с нас, т. е.
с народът, или против нас, т. е. против народът!

Няколко цариградски българи

Цариград, 1870, майя 6

Свобода, г. I, бр. 27, 14 май 1870

ДА БЪДЕМЕ БУДНИ

Aide toi et le ciel t'aidera¹

Фран. пословица

Секи родолюбив и искрей българин, който има българско сърце и на когото в жилите тече българска кръв, а особено тоя, който се е завзел да работи на общественото поле, трябва да бъде буден и сериозно да внимава в сяко едно дело, да наблюдава за сичко, щото се върши за полза или за вреда на народът; той трябва да бъде, както се говори, с четири очи, защото другояче се не може. Днешният век е век на образованието и на напредъкът; но в това също време тоя век е век и на интригите, на преобразованията, на животът и на смъртта; в тоя век много народности ще да се възродят, а много ще да умрат; мнозина ще бъдат закопани навеки, а мнозина ще възкръснат за нов исторически живот, с една дума, нашият XIX век прилича на старата персидска вяра в Зенда-Веста, в която доброто и злото се борят, но доброто сякога трябва да победи.

Счастливи ще да бъдат ония народи; които тръгнат по добрият и човеческият път. Старото здание пада, старите предания, старите постановления и закони, старата морал и старите форми губят своето значение, а новите времена имат и нови потребности. Сяко едно правителство трябва да се откаже от сичко, щото е старо и непотребно, защото другояче то ще погребее само себе си, а може — и своят народ. Или ново, или смърт!

Ние, българите, нямаме правителство и затова нашият водачи трябва да заемат мястото му. Когато сичкият народ се е вече пробудил от летаргическият сън и търси всякакви средства, с които да може да свали веригите, които са го оковали; когато той е готов да се бори с тиранското деспотическо турско правителство, което спира успехът на просвещението и на свободният граждански живот, то той търси б е л и я т б о г или богът на доброто, следователно нашите водачи трябва да бъдат жръци или водачи на добрите начала, на новият живот и на новите идеи. Секи егоист, секи човек, който има болен ум,

¹ Покогни си сам, и Бог ще ти помогне (фр.).

секи, който не е чист в какво и да е отношение, трябва да се махне настрана и да даде място на живите хора, защото другояче той е враг на своят собствени народ.

Началото е вече положено, българската история се започна: нашите архиереи Паисий, Авксентий, Иларион и др. положиха начало на българската черковна свобода; Д. Цанков, Раковски и други туриха основание на нравствената; а Хаджи Димитър и неговата чета — на политическата българска свобода. Ние трябва да довършиме това, щото са започнали нашите предшественици, и затова секи българин е длъжен да бъде буден и сяка минута да е готов да се жертвува за своето отечество; секи трябва да внимава и да търчи на помощ за общите наши интереси.

Почти по сичките страни на земното кълбо образованите и свестните хора, събудените и живите народи се двигат напред, грижат се и употребяват различни средства, за да приготвят път за своето спасение и за своето бъдеще свободно живеене; тия начъртават програми, правят публични събрания, внушават патриотически идеи на народът и проливат кръвта си за своята свобода. Някои европейски и американски знаменити мъже отиват още по-надалече. Множество свободомислящи и честни хора се мъчат да изградят такова едно здание, което ще бъде подпорка на секи един човек или основание на свободата на сичките народности, без да се гледа на тяхната вяра и народност; тия искат да отворят очите на сичките народи и показват им път, по който тия трябва да вървят, за да достигнат до своята лична и народна свобода. Тия мъже съчувствуват и на българите и публично чрез своите органи са обявили на сичкият свят, че между другите техни грижи е и решението на Восточният вопрос. Тоя вопрос по мнението на най-учените и най-честните мъже (Мацини, Пипин, Милетич и др.) трябва да бъде разрешен само и само от българите, сърбите и ромъните, които са негови господари. Другите народи не смеят да се мешават в тоя вопрос и да затрудняват неговото решение, защото в противен случай тия ще да повредят сами на себе си.

И така, другите говорят, пишат и работят за нас; а що правят българите? Будни ли са тия? Готови ли са да покажат пред светът, че са способни и честни синове на България? Или тия чакат по старата си привычка да

дойдат другите да ги освободят и да им дадат живот и счастье? — Българите имат и свои слабости, и свои добри страни. Най-голямата слабост, която е следствие от 450-годишното наше робуване, се заключава в нашето неспоразумение между себе си и в нашите несъгласия и егоизъм. Между българските водачи съществува твърде голям егоизъм; всеки из тях иска да бъде първи, да бъде диктатор, да бъде той и затова тия досега не могат да съставят общо мнение в каквато и да е обществена цел; но, от друга страна, всеки българин желае освобождението на България, ако някои и да работят по един начин, а други — по други.

За освобождението на България сичките българци са готови сякаш минута да се съединят в едно цяло тяло, което е готово да пролее кръвта си за своя народ и свобода. От друга страна, българският егоизъм може да се земе и като едно твърде добро начало, защото той доказва твърдостта на българският характер. Но тука не е място да се разпространяваме за българският характер: речта ни е да определиме будни ли са българите и ако политическите обстоятелства се заплетат и нарушат общият мир, според както грози днешното положение на работите, то щат ли тия да сгърнат ръце и да чакат наготово да дойдат другите и да ги освободят, или ще да земат саблята си в ръка и да излязат на бойното поле?

Ние вече говорихме, че българинът се научи вече да се надея само на себе си и на своите сили; той вече се увери, че тежко и горко ще бъде за него, ако той не пожелае да пролее своята кръв за своята свобода; той позна, че ни едно драгоценно нещо се не дава без кръвопролитие наготово; а най-после той днес твърде добре знае, че само тая свобода е дълготрайна, която се зима с кръв и с разрушение. В това също време българите разбраха, че тия имат да се борят с голяма, но гнила сила, която и морално, и материално е изгубена. И така, нека българите бъдат будни; а Али паша нека си земе на умът, че несъгласията и раздорите, които съществуват между нази, не произхождат от нищо друго освен от ненавистта към турците: ние се препираме само и само за това, за да определиме своя път, по който трябва да вървим, за да се избавим от турският деспотизъм.

Нека турското правителство знае, че когато затръбни

ангелската тръба за нашата свобода, то ние синца ще да се съединим в едно тяло и ще извикаме: «Нека живее свободна България! Нека живее Дунавската федерация!» Само ние трябва да бъдем будни!

Един българин

Свобода, г. I, бр. 29, 2 юни 1870

КАЛУГЕРИ

Там, где властвує порок,
Явлюсь я гнєвною Медузою,
И задрожит пред строгой музою
Предатель, тать и лжепророк.¹

Д. Минаев

Сяко едно животно, сяко растение, сяко изкопаемо имат свое назначение и свое предопределение и сяко из тях изпълнява своите обязанности, според както го е създала природата. Колкото за човекът, то той, ако и да се е отдалечил малко от своя природни път, но в това също време той пак остана човек и твърде рядко излиза съвсем из природните закони. Най-главните цели на човекът са да облесни своето поминуване, да усъвършенствува себе си, да улади животът си, да обезпечи личността си и да бъде човек свободен, независим от никого и да живее по своята воля. Сичкото това е накарало хората да съставляват между себе си общества, а общества — господства. В сяко едно общество или господство всеки частен човек изпълнява своите длъжности, които е земал на себе си да изпълнява: един оре, а други копае, един шие, а други преде, един готви ядене, а други прекарва стоките, един гради къщи, а други шие обуща — с една дума, всеки работи своята работа и помага на своето общество или на своето господство — освен калугерите.

И наистина, да си зададем такъв един въпрос: защо

¹ Там, където властвува поро̀кът, /ще се явя като гнєвна Медуза/ и ще затрепери пред гнєвната муза/ предателят, лъжецът, лжепророкът.

и за какво са калугерите и кому са тия потребни? — Ние можеме да отговорим на тоя сложен въпрос, следующето: «Тия са за това, за каквото са и много други още харамоедци, т. е. тия са създадени да ядат, да пият, да развращават хората, да глобят сиромасите, да безчестят жените, да лъжат глупците и да затемняват у м ъ т н а с л а б о у м н и т е. А за какво са калугерките? — За това също, за каквото са и калугерите, само с някои изключения. «Всякоя лоза, яже не приносить плодъ, да отрѣжеться и да изгорить въ огнѣ» — казва Христос. Доказано е, че колкото повече в едно господарство съществуват калугери, толкова повече народът е невежествен, прост, фанатик и необразован; колкото повече в едно господарство се намират манастири, толкова повече е по-голям развратът, пиянството, лихоимството и безбожието. Това е факт. Да вземем за пример Испания. Безбрачието на испанските духовни лица при тяхната власт и богатства, които тия имат в ръцете си, са принесли такива развратителни плодове, които са съвсем развалили народът, развалили са го дотолкова, щото той е изгубил сяко човеческо чувство; тоя народ е равнодушно гледал на инквизицията и помагал е на духовенството да гори живи в името на вярата най-умните и най-живите хора в Испания.

Погледайте днес как живее и католическото, и православно чернo духовенство. Епископите събират цели хареми; калугерите като гладни вълци се хвъргат на жените и твърде често насила ги увеличат в своите манастири и митрополии, държат ги тука заключени (гледай що се върши на Фенер); духовниците съблазняват своите изповедници — у католиците езуитите проповядат, че жената не греши, ако говори на своят любовник: «Аз ти се предавам в ръцете в името на Исуса Христа.» Как развратително е действувало нежененото духовенство на народът, може да ни покаже следующата история, която е разказана по подлинни акти от Дюлара в неговата «Histoire de Paris»: «Шарл де Сепактер, сеньор от де Орилияк, абатът на манастирът, двата негови племенници (братови му синове), така също и други един бивши абат из манастир «Св. Иван», неговата племенница (братова му дъщеря), игуменицата на женският Орилиякски манастир, калугерите и калугерките и от двата манастира предавали се

на най-гнусавият разврат, какъвто не е бивал ниде на светът (и това е било в XVI в.). Секи калугер живял в манастирът с една или с няколко наложници — с девиси, които са били съблазнени от тях и изведени из родителските им къщи, или с жени, които били отняти от мъжете им. В градината на абатът било особено здание, което било предназначено официално за разврат и което било украсено със съблазнителни картини; патерите (духовници) са били обикновените пезевенци, които доводили жени в това свято убежище; на племенниците на абатът лежала такава също срамна обязаност. Тия накарвали да плащат такъв, с ч о в е ч е с к и т е л а, да н о к не само градовете, но и селата; тия избирали девиси и насила ги земали из обятията на техните родители среди бели ден, пред очите на сичкият народ; тия презирали общественото мнение и плачът и риданията на своите жертви, които тия с мушканета и удари карали в манастирът, дека тия се предавали на растление от абатът, от неговите племенници и от другите калугери.

В средните векове калугерите, епископите и кардиналите не само че са живели най-скотски живот, но били са и най-главните пезевенци на кралювете и царетата. При Карла VI длъжността на пезевенците изпълнявали два августински калугера, които живели при дворът; при Франциска I кардинал де Лорен не само че е правил търговия с женските тела, но още ги е собственоръчно д р а с и р о в а л (учил ги да бъдат достойни) за кралят.» Такива примери ние можеме да приведем хиляди, но нашето намерение е не да напишем история на калугерският разврат, а да разгледаме въпросите: трябва ли нам калугери и калугерки и какви трябва да бъдат нашите манастири.

В сегашно време ние се борим с гръцкото духовенство и борим се само за това, за да увардиме своята народна нравствена чистота, която се е досега каляла от гръцкото духовенство и от посвещените от фанариотските епископи архимандрити, протосингели, архидякони, дякони, калугери и калугерки; ние въстанахме против развращеното гръцко духовенство и изгонихме го из своето отечество, защото то не само че не учеше народът (на) нравственост, но още развращаваше неговите нрави и обичаи, безчестеше жените, правеше шпионства на тур-

ците, крадеше, убиваше и пр. Ни един човек в Турция не е така открито блудничал и развратничал, отколкото калугерите и калугерките. В Пловдив преди няколко години живееше една калугерка по име Мария Цанчова, която открито живееше с архидяконът на пловдивският архиепископ Хрисандра, и никой нямаше право да прекъсне тоя разврат, защото той се покровителствуваше от самият архиепископ, следователно и от пловдивският паша. Но българите изпъдиха фанариотският архиепископ заедно с неговият архидякон, който отиде в Цариград заедно със своята калугерка любовница.

Манастирите, които лежат у подножието на Доспат и които се намират не на голямо разстояние от Пловдив, са гнездо на бездетните жени. Най-главни манастири, които се отличават по своят разврат, са Бачково, Куклен, Воден и Св. Георги. Женските манастири в Казанлък, Калофер и Сопот са станали днес развратни къщи, в които имат наслаждение даже и турците. Светогорските калугери според свидетелството на един солунски доктор са изгнили от женски болести и секи ден по няколко души дохождат в Солун да се лечат, па после пак да развратничат. А на Света гора даже женско добиче не може да живее; а жена там и не стъпва! Най-главните манастири, които се отличават с подобни достойнства, са гръцките манастири и руският Русек. Калугерите из Рилският манастир проживават своите счастливи дни в самоковският женски манастир и учат народът на нравственост. Ние не щеме да говориме тука за Фенер, дека живеят светите отци епископи и митрополити със своите айгъри архидякони и дякони, защото, който е преминвал през тая исторически освещена местност, той е видял с очите си, че на секи един прозорец се показват по три женски глави и по една калугерска, които спокойно гледат на улицата кой преминува и които не само че се не крият, а стараят се да покажат на проходящите своите победи или своето безобразие. Ние не знаеме такъв епископ, който да няма в къщата си по три, по четири любовници; а така също рядко сме срещали на Фенер такъв един архидякон, който да няма по две, по три деца.

А може ли да очаква народът нравствено поучение и наставление от такова духовенство? Тряба ли да се надеяме, че такова духовенство ще бъде в състояние да нау-

чи народът това, щото е за него добро, нравствено и полезно, и че то ще да се старае да просвети своето стадо и да му бъде ръководител? — Никога. Ние не щеме да погрешиме, ако кажем, че ниде и в никое време не е било така гнуснаво и така мръсно гнуснаво духовенството, отколкото у нас. Прегледайте историята (земете в това число сичките духовни лица, които се наричат черковни пастири, земете даже и духовенството у язичниците) на религиите, и вие ще да се уверите, че ни у едно духовенство, ни у една жръческа каста, ни в едно мохамеданско теке не съществува такъв оскърбителни разврат, какъвто съществува в нашите гръко-български манастири и между нашето черно духовенство. Духовенството у другите народи, ако и да е развратно, но като го сравниме с нашето (фанариотското), то то е свято. Ни една гнуснава работа не се е появила досега на светът, която да не е извършило нашето фанариотско духовенство и посвещените от него свети отци архимандрити, калугери и калугерки. Някой си пловдивски архиепископ Никифор отвел на великият везир своята собствена сестра, за да може само да добие епархия — а такива произшествия се случват секи ден.

И така, питаме още веднъж: потребни ли са калугерите и калугерките? Нам ще да отговорят: «Калугерите и калугерките отиват по манастирите, за да си спасят душата и да молят бога за своите и за нашите грехове, следователно ние не само че не трябва да въставаме против тях, но да ги защитаваме и да ги уважаваме.» Ние приведохме гореказаните факти само и само за това, за да не отговаряме на това мнение. Ние мислим, като се основаваме на факти, че народът не само че няма никаква полза от калугерите, но има положителна вреда. Секи безпристрастен човек трябва да разбере нашите думи. За ползата на православието, за ползата на народната нравственост, за ползата на човеческото достойнство и за ползата на напредокът манастирите трябва да се унищожат и калугерите и калугерките да се изгонят из тях, ако само желаеме да прекратиме тоя разврат, който разваля народът и убива неговата нравственост.

Нашите манастири трябва да станат приходски черкови, в които божествената служба да изпълнява светски поп и светски дякон, които да живеят в тях със своите

жени. Това ще бъде и полезно, и нравствено. Ние говориме тука за ония манастири, които се намират по градовете или близо от градовете; а колкото за тия, които се намират в горите и по планините, то тия трябва да си останат манастири, но в тях трябва да се приемат за калугери ония лица, които имат 60-годишен возраст и които не могат да работят, за да се прехранят. Освен това, нашите владци трябва да бъдат сами, т. е. там не са потребни ни архидякони, ни протосингели, защото тия живеят по градовете, в които съществува бяло духовенство, а това духовенство може да изпълнява това, щото се изисква от протосингелите да изпълняват. Засега толкова.

Д.

Русчук, 1870, майя 30.

Свобода, г. I, бр. 30, 10 юни 1870 и бр. 31, 19 юни 1870

БЪЛГАРСКИТЕ ЧЕТИ

Ни едно българско движение, ни едно българско проявление за исторически живот и напредок, ни едно българско дело, което има прогресивни и човечески характер, не са се проявили досега между нас, за които да не кажат, че тия явления са се появили по желанието на Русия и че секи народолюбив българин не е нищо друго освен руско мекере или руско орудие. Такива убеждения са изказвали и западните публицисти, и маджарските туркофили, и пешанските чафути, и фанариотските турци; но ние тям прощавахме, защото тия говореха това или из пристрастие, или из ненавист към южнославянските племена, или по незнание. Но захванаха да говорят това същото и тия хора, които твърде добре познават българският народ (защото постоянно живеят с него), познават неговите желания и помышления, познават неговият дух и характер, познават неговите добри и лоши страни и пр.

«Тгомрета Каграџилогу» много пъти е помещавала в страниците си такива статии, които са вярно изобразявали българското положение и българският дух; тя е защищала българските интереси, проповядвала е братство между българите и ромъните и пр. и ние за това сме

и твърде благодарни. А днес? — Някой си българин (ако само той е българин, защото и сам г. Боляк не знае името на авторът) написал в редакцията някакво си писмо, което е поместено в 833 брой на тоя вестник, на което почтената редакция прави свое обозрение и казва: «... ние мълчехме... но когато се появиха българските чети, които бяха съставени по руското влияние (??!!) и искаха да ни компромитират, то ние им казахме: «Дотука.» Разбира се, че тия изречения ни се показаха твърде чудни, а особено като ги изрече тоя вестник, който чрез няколко реда в същата статия казва, че той сякога е безпристрастно защищавал българските интереси.

Тряба да попитаме «Тгомр. Кагр.»: чие орудие беше Ромъния в 1848, 1859 и в 1866, когато тя въстана, за да придобие своята свобода и своята самостоятелност? Имаме ли ние право да кажем, че Ромъния е достигнала до днешното свое положение и учредила е своята конституция не по своето желание, не по потребностите на народът, не по духът на времето, а по интригите на Франция, по желанието на Русия и по капризите на Австрия? Ако ние би изказали такава едно мнение, то «Тгомр. Кагр.» би имала право да ни каже, че ние или сме луди, или ще да полудееме: ако ние би изказали такава една глупост, то нам би казали: «Господине! Вие не сте в състояние да разберете, че секи един народ има свой исторически живот, а да запре тоя живот, не може ни една сила на светът. Тая сила може да ускори или да окъсни някое важно историческо събитие; но да го унищожи, тя не е в състояние. Секи народ върви по един определен път и той трябва да проживее своето.» Разбира се, че ние не щяхме да бъдем в състояние да отговаряме на гореказаните доводи.

Българските чети бяха и ще бъдат явление чисто българско (това «Тгомр. Кагр.» твърде добре познава), както ромънските революции бяха явление чисто ромънско — това и да доказва човек не е нужно. Когато един народ се събуди, той иска да живее и да върви напред, защото е буден; когато един народ живее, то той трябва да живее и исторически свободно, защото членовете на тоя народ са хора. Хаджи Димитър беше такава също явление, каквото го изискваше времето, а българските чети не бяха нищо друго освен опозиция на турските злоупотре-

требления и на Мидхат пашовите подлости. Секиму е известно, че Мидхат пашовата система беше да деморализира българската младеж и с това да убие в нея и най-малките проявления, които би се показали между българите за народен живот и свобода. Тая езуитска (и азиатците имат свои езуити) система малко помогна на Мидхата, за да достигне своите цели, и той промени програмата си. Мидхат захвана да преследова учителите и по-събудените хора; захвана да затваря училищата, да затваря свободомислящите хора и да наказва умните и енергическите граждани и това беше най-главната причина да се съставят българските чети, а българският народ да помисли за своята свобода, ако той и да мислеше за това и по-рано.

Множество български младежи избягнаха из ногтите на Акиф паша и намериха гостоприемство в Сърбия и Ромъния. Но за това не трябва да се разпространяваме, защото сичкият ход на работите е познат г. Боляку; ще кажеме само, че секи един емигрантин, дека той и да се намира и в каквото положение и да се намира, е занят само с една мисъл, т. е. да се върне в своето отечество и да бъде полезен на своите братия, които търпят това също, щото е и той търпял някога си. Ние мислиме, че г. Боляк ще да се съгласи със следующото наше заключение: да се съберат няколко стотини хора и да преминат Дунавът, да търпят глад и жажда, а най-послед да умрат със саблята в ръка — е такова едно явление, което може само тогава да бъде, когато хората се ръководят по някоя твърде силна ненавист, нежели по руските интриги. И така, българските чети не бяха нищо друго освен българско дело и ние имаме факти, с които можеме да докажеме секиму, че Россия не само че не е принимала участие в това българско дело, но сякога е била нему противна.

Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870

ТУРЦИЯ Е СЛАБА

Турското правителство, като вижда своето критическо положение, като предвижда своето падение, като види пропастта, която от сичките страни е зинала и от час на

час е готова да глътне полумъртвият труп, то измишлява всякакви средства, за да продължи животът си и да пожъне и последните класове от българската нива, преди да се премести султанският престол в Халеп. Турските дипломати, като виждат, че няма вече на кого да се облегат и от кого да очакват помощ и съчувствие, то в своето отчаяние и измислиха монголско à la Тамерлан и Чингис хан средство само и само да достигнат целите си.

Най-големите свои надежди Турция възлага на Франция и Австрия; но днес Франция има свои собствени главоболия и малко се грижи за султанът, ако императрица Е в г е н и я, според както говорят самите турци, и да се е zalюбила в с и н ъ т н а с л ъ н ц е т о. Колкото до Австрия, то тя е в такова положение, в каквото не е и сама Турция, и затова, ако тя пожелае да поддържа турският труп, то и тя твърде лесно може да се сгрумалеса в същата яма. В сегашно време Турция е станала прилипчива болест и тежко томува, който ѝ подаде ръката си! Ако Австрия пожелае да поддържа султанският престол, то сърбите, чехите и хорватите ще да закопаят своят сюзеран; ако французкото правителство се завземе да лечи още веднъж турската чума, то французкият народ ще запее «Марсилеза», защото Мексика и Рим и до днес му стоят на вратът. Освен сичкото това, според най-новите известия между Франция и Прусия твърде лесно може да се възгори война, която ще бъде достаточна да развеже ръцете на християните, които населяват Балканският полуостров. Когато се появи такава една война между две такива сили, то, разбира се, другите сили трябва да бъдат будни и да чуват границите си, защото сяка една глава, която се намира между два враждебни лагера, може твърде лесно да бъде разбита.

И така, нека говори кой що ще, а Турция и турското днешно правителство ни от една страна не могат да имат съчувствие освен от маджарите. В такива едни критически минути сяко правителство се крие в темнотата, за да не изкаже своите слабости; но Турция не обича да хитри и да води политика и затова Али паша е изрекъл: «Нека става това, щото е угодно на аллахът» — и захванал да работи. Неговите монголски средства и неговата азиатска политика се състои в следующото: 1) Той е повелил на своите валии да палят градовете и да позволяват на войс-

ката да ограбват търговските стоки, щото, от една страна, да помогнат на солдатите си, за да се прехранят (солдатите девет месеца не са добили плата), а — от друга — да осиромашат християните, щото тия да забравят за своето освобождение и за своята народност.

Тая твърде погрешна идея на отчаяните турски дипломати ускорява и подкопава още повече гнилото турско здание, което само от потът и трудът на погорелите свещовници и русчуклии се поддържаваше. «Но нас що ни е грижа — ще отговори г. Али паша, — ние сме днес тука, а утре не сме.» Това е така. Турците се сами съзнават, че тия са гости в Европа и ако не днес, то утре тия трябва да си идат, отдека са дошли, и да живеят там по кефът си. А ако турското правителство и да брани своите интереси в Европа, то ги брани само и само за това, за да поживее още някой ден рахат-рахат и да събере от християните повече пари. Разбира се, че днешната политика на Али паша и на неговият помощник халваджи Акиф паша не ще да принесе желаемите резултати, защото осиромашелите граждани не ще могат да хранят турското правителство и дебелия сянък; но ще въстанат с пушките в ръка, за да бранят своят имот и своят живот. 2) Али паша повелел на своите слуги да употребят сичките си сили, за да изтурчат българският народ. Според както ни пишат из Русчук, Алипашовата теория захванала да се привожди на практика — един българин се вече потурчил. 3) Али паша употребява сичките си сили да скара християните на Балканският полуостров между себе си.

Сичкото това показва твърде ясно доколко е слаба днес Турция. Турция чрез своята адска политика показва пред сичкият свят своята слабост и свидетелствува, че тя не може да проживее и дотогава, докогато можеше да проживее. 450 години турците грабиха и убиваха, но това не беше им доста и тия захванаха днес да безчестят момичетата и да палят хорските къщи! Не трябва да има човек никакво съмнение, че ако турското правителство работи и нататък така, както работи то до днес, то скоро ще да падне и християните ще бъдат свободни.

Излишно е да излагаме тука подробностите за цариградският, плевненският, русчуккият и свещовският пожар. Ние заключаваме из сичкото това, че турските дипломати искат да закопаят и българите заедно със себе

си; но тия са излъгани. Българският народ живее и ще да живее; той позна турските слабости и скоро ще дойде ден да се възползува от тях. Така, така, Али паша! Ако турският народ е осъден да умре, то не ние сме криви, но вашите глупости и вашето тъпоумие; вашата неспособност е причина да погинете, а вашата религия е причина да не можете да бъдете хора и да не живеете в Европа. Вие ако не днес, то утре ще да дадете място на българите, които обещаваат живот и напредок и които ще бъдат вашите живи наследници. Какво ще да се прави? — Щото сте земали, трябва да го върнете!

А вие, братия българи, недейте се отчайва, но следвайте по този път, който сте си предназначили! Бъдете бодри и постоянствайте във вашите предприятия, па напред! Това, щото ви правят днес турците, то ще им се върне твърде скъпо! Нека горят, нека безчестят жените ви, нека ви обират имането, но тия нямат сила да ви земат патриотизмът, умът и юначеството, които вече са пуснали корен във вашите сърца. Утешавайте се, защото турците, както видите сами, падат из ден в ден и скоро ще се струпалат в ямите, които са изкопали за вас. Вашето търпение ще има и свое отмъщение; защото с каквато мяра мерят вам, с такава мяра ще им възмерите и вие. Колкото по-голямо е тиранството, толкова по-голямо ще бъде и отмъщението.

Един българин

Свобода, г. I, бр. 33, 8 юли 1870

ДО БЪЛГАРСКИЯТ РЕВОЛЮЦИОННИ КОМИТЕТ В БЪЛГАРИЯ

ДА СЕ РАЗБЕРЕМЕ

Ние показахме и делом това, щото говориме
словом: «Свобода или смърт.»

Братия! Като виждаме, че сте останали крайно наскърбени от познатите глупави, нечовечески и небългарски постъпки на някои частни лица, които живеят днес

в Ромъния, по причина на смътното решение на българският черковни въпрос, и нападат жестоко против сичките ромънски българи, то ние считаме за свята длъжност да ви отговорим и братски да ви открием истината. Ние правиме това, за да се не случат между вас и нас втори път разногласия, неспоразумения и изобличения. В това време, когато вие викате против нас (ромънските българи), то казвате, че ние живеем в свободна конституционална земя, че можеме да говориме, да пишем, да желаем и да изказваме своите убеждения свободно и няма кой да ни кара да работиме против съвестта си и да говориме това, което не чувстваме, и че ние сме длъжни да ви научиме как да се борите с нашите общи душмани и как да обличавате техните злодейски дела. Наистина, че глупаво би било, ако ние се откажем от това и ако речем, че сичкото, щото вие говорите, не е истина; но и тука можеме каза, че съществуват някои изключения.

Ние сме вече доказали с дела, че сме готови да извършваме своите обязанности, т. е. да направиме това, щото вие още мислите да извършите; ние доказахме, че се не боиме от нищо и от никого и готови сме да леем своята кръв за своето отечество дотогава, дорде тая българска кръв тече по жилите ни и дорде в ушите ни звънтят българските ридания. А знаете ли вие, наши мили братия, че в тая конституционална земя, в която ние живеем, се злоупотреблява свободата и ние, свободните хора, сме принуждени да търпиме сякакви притеснения и от своите, и от чуждите? Немá не видите, че между тия свободни българи има твърде мнозина, които живеят и гоят се в свободна Ромъния, злоупотребляват своята свобода и за своите егостически цели пишат дописки в турските органи и подават благодарителни адреси до нашите кръвнишки неприятели — с една дума, нанасят грозен удар на нашите народни дела и играят си с народът, за да удовлетворят своята жедност за пари и своето глупаво самолюбие?

Знайте така също, наши мили братия, че тая свобода и тая пълна конституция, която уважава сичкото човечество, дава голяма възможност и извънредно улеснява обстоятелствата да се гнездят тука (около нас) различни пропаганди, шпиони и сякакви злонамерени люде, които за кора хляб или за едно «а ф е р и м» са готови да про-

дадат и баща си, и майка си? Разбира се, че тия хора гледат да воведат омраза между нази и да развалят нашите планове. Тия хора са, наши мили братия, черните ония души, които под булото на българският патриотизъм извършват твърде гнуснави дела и станали са причина да ни поържате, да ни нападат и да ни мъмрете публично.

Вие сте помешали действията на някои частни хора с действията на ромънските българи и направили сте с това голяма погрешка. Както пет хора не съставляват българският народ в Ромъния, който се състои из 1 1/2 милиона души, така също Генович, Арnaudов, Сапунов, Дорчо и пр. не съставляват българският народ в България. Ако и да се подадоха някои адреси на Али паша и на султанът от някои ромънски българи, то и из някои градове в България се подадоха такива също адреси; но ние не ви мъмрахме, защото бяхме уверени, че ония адреси не бяха изпратени от народът, нито от умните и честните българи, а от мекеретата и блюдолизците, т. е. от българските чорбаджии, които за една кокошка са готови да се поклонят и пред пашовото магаре; ние знаехме така също, че само подкупените пачавури-вестници кадяха темян на султан Азиса и на Али паша.

И така, молиме ви да бъдете осторожни и да не давате значение на простите слухове; да бъдете внимателни и да не давате значение на това, щото се прави от частни лица, и никога да не мислите, че ромънските българи съчувствуват на гнилото турско правителство, на Алипашовите татарски реформи и на султанският петльов бой, защото сме хора, българи и християни. Помнете само това, че първата пушка пукна и първата сабля се извади от ромънските българи, които така също казаха и първата дума: «Свобода или смърт.» Знайте така също, че вашите братия, щото и да захванат да работят, то за сичко ще да се допитат до вази и за сяко едно нещо ще искат вашето съгласие.

Ето нашето мнение за българският черковни въпрос. Ние мислим, че черковният въпрос се реши от самият български народ, от неговото постоянство и затова ние благодариме нашият народ и желаеме му добро бъдеще. Нека българският народ да се държи и занаяпред юнашки и бъдете уверени, че ние твърде лесно ще да бъдем спасени и материално. Съветваме българският цариградски

съвет да залегне да бъдат избрани за черковни пастири достойни и чисто народни хора, а не алипашовски подлизурки, олани и чибукчий.

Ние, ромънските българи, сякога ще да вървиме напред и ще ви показваме пътят, а от вас зависи да турите основание на българската свобода, т. е. ние ще ви начертваме планът, а вие ще извършите самото дело. Нашата длъжност е да вървиме напред и да търсиме своята свобода, а правдата винаги ще да победи неправдата, светлината сякога ще да надвие на темнотата, а умът — на тъпоумието. Ние трябва да си гоним с в я т а т а ц е л с постоянство, ревност и твърда воля, а гнилите, нечовеческите и скотски действия на нашите неприятели ще да се разбият като вълните морски о българското море. Против твърдата воля ни една сила не може да устои. Колкото за шпионите, които се изпращат по нашите страни из алипашовската канцелария, то ние ще се потрудиме да ги изкореним, а това същото и вас съветуваме да извършите. Тия подли и продадени души трябва да бъдат осъдени на смърт, защото техният живот е нещастие за нашият народ. Нам ни е твърде драго, като гледаме вашите умни постъпки, и ръкоплещем на твърдото ви постоянство за всяка една народна работа. Ние се надееме, че твърде скоро ще да ви изкажеме лично своите радости и ще ви кажеме «добра среща» на бойното поле; надееме се скоро да паднеме във вашите обятия и да съединим силите си против нашият общи душманин. «Свобода или смърт», мили наши братия, и добро видение!

От българската емиграция в Галац и Ибраила

Галац, 30 юния 1870 г.

Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870

ДО БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД

Какво искаме ние, българите, да работиме? Какви са нашите желания и помышления? Какви са нашите стремления и нашите цели? Искаме ли да бъдем хора, достойни за уважение, или искаме да докажеме на светът,

че и до днес не сме съзрели за исторически живот и за напредок? Искаме ли да ошастливим себе си и да живееме като хора, или ни се харесва нашето положение и турско-фанариотското иго? Искаме ли ние да бъде нашата черкова свободна и нашето духовенство християнско, или ще да подложим пак шиите си под други духовни ярем и да възобновим фанариотската нечистота? Най-после, искаме ли да оправиме своите народни и черковни работи, или желаеме да променим само самарът си и да бъдем такива също робове, каквито сме били досега? Тежко ни, ако не излезем из това положение, в което се намираме днес!

Какво ще да отговори българският народ на гореизказаните вопросы? — Ние сме уверени, че той ще да отговори следующето: «Ние искаме да живееме, ние искаме да бъдем хора, ние желаеме да добием своята свобода.» Това е така и затова ние ще да изкажеме, като членове на народът, какво трябва да се върши, за да достигнем по-скоро до своите цели.

Българският народ трябва да изпроводи в Цариград за свои представители такива хора, които ще бъдат честни, родолюбиви, умни и далновидни, защото устройството на българската ерархия ще бъде начало на българското щастие.

Българският народ трябва да залегне, щото екзархът да се избира на определено време, защото в противен случай ще стават такива същи злоупотребления, каквито ставаха при преподобните фанариоти. Секи из нас знае, че човекът е склонен да греши; а когато тоя човек захване да греши повече, отколкото се допуска в човеческите общества, то тоя човек се обезоружава, т. е. отнемат му се средствата, с които той може да прави пакости. Българите твърде добре знаят колко им е било тежко да изгонят един владику; а десет пъти ще бъде по-тежко да свалят от тронът такъв един екзарх, когото самият народ е избрал за до живот.

Българите искат да преобразят своята черкова и затова фанариотските постановления трябва да се чистят малко по малко; а това може да бъде само тогава, когато българските епископи бъдат хора достойни и честни.

Българският народ трябва да изгони изпомежду себе си сичките епископи, които имат характер à la Дорчо,

защото подобни хора ще да убиват сякога сяко народно и човеческо уважение и напредък.

Българите трябва да устроят работите си така, щото в техните черковни дела да се не меша ни един другорец, а най-повече турчин.

Българският народ трябва да съкрати числото на епархиите, да ограничи доходите на епископите и пр.

Българският народ трябва да отнеме манастирските доходи и да отвори от тия доходи семинарии и академия, защото без учение нашите владици ще бъдат или волове, или шарлатани, каквито бяха и фанариотите.

Българският народ не трябва да допуска в своите обществени работи ни един такъв член, каквито са г. г. Кръстович и Стамболски, защото тия срамят народът и побъркват работите.

Засега стига толкова.

Няколко ромънски българи

Букурещ, 1870, юния 13

Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870

ЧАСТНО МНЕНИЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО КНИЖЕВНО ДРУЖЕСТВО

Година още не се е изминала, откакто се е открило Българското книжовно дружество, а нашата честита публика съвсем вече охладня към него и захвана да говори, че това дружество не е нужно на българският народ и не е потребно никому освен на действителните членове, които извличат из него своя материална полза. Да бъдем безпристрастни. Кои са най-главните причини, дето спомоществователите на Книжевното дружество са недоволни от дружеството и викат против неговото съществуване? Може тия и действително да са се убедили, че «Книжевното дружество» е непотребно? — Не, съвсем не. Едни имат лична ненавист към действителните членове на дружеството и ненавиждат и самото дружество; други са се обещали да дадат материална помощ, но защото е твърде лесно да обещае човек, а тежко е да изпълни обещанието си, то и тия търсят причина, щото паричите им

да останат цели и съвестта им — чиста; трети се надеяха да извлекат и из дружеството материална полза, както я извличат из сяко обществено дело, но бяха излъгани в своите надежди и това ги принуди да въстават против самото дружество. Кой е тука крив?

Ние се съзнаваме, че както уставът на дружеството, така също и съставът му и членовете му имат твърде много недостатки; но, кажете ми вие, кое обществено устройство се е появило на светът съвършено и непогрешимо? — Ние видиме такива общества, които съществуват триста години; но и до днес тия не изпълняват своето назначение както трябва. Сяко нещо, което се роди, трябва да расте, да се развива и усъвършенства; но за да дойде до своето величие, нему трябва да дадат сили, т. е. трябва да му се помага, да се подкрепява, да му се дават съвети, с една дума всеки един член трябва да даде мнението си и да докаже как да се отстрани злото и препятствията и как да се дойде до доброто и да се повдигне зданието. Но питане е: изпълняват ли своите обязанности тия хора, които викат против Книжевното дружество? Правят ли тия сичко, щото са длъжни да правят за неговото добро и напреднувание?

На 25 юлия ще да бъде годишното събрание на дружеството и ние ще да видиме какво ще да бъде извършено на това заседание. . . Ако бяха ни повикали на сватба, на зефет или на гости, то щяхме да си изпочупиме краката от тичане; а за работа ни не търсете, а особено тогава, когато тая работа е обществена и нам лично няма нищо да потече ни в устата, ни по брадата. Чудни хора сме ние българите! «Цяла година съществува това Книжовно дружество, а нищо не е досега изработило, нищо не е то напечатало, нищо не е издало — говорят и спомоществователи, и неспомоществователи (най-много неспомоществователите). — Ние даваме пари, а действителните членове седят и ядат. (А дали ли сте?) Защо ни е такова дружество?» Ние не щеме да погрешиме, ако кажем, че ако за действителни членове да бяха избрани такива учени, които да имаха такава една натура, щото нито да ядат, нито да пият, то и тогава с дружеството щеше да бъде това също, щото произхожда и днес.

И така, най-главната причина, за да бъдем хладнокръвни към такова едно драгоценно явление, каквото е

дружеството, е това, че ние още не умееме да ценим своите обществени интереси и със сичкото си сърце сме се предали на чафутските есапи. Но да оставим засега това (защото можеме твърде лесно да бъдем излъгани — може на годишното събрание да дойдат депутати из сичките градове и да залегнат за доброто на дружеството, — ще видиме) — и да се обърнеме към това, що сме намерени да изложим.

Книжевното дружество е за нас необходимо, както е необходимо слънцето, което ни свети и грее, и както е необходим хлябът, когото ние ядем. Но каква трябва да бъде програмата на нашето дружество, това е друг въпрос. Има на светът стари и ясни истини, за които да говори човек било би напразно, а тия истини са: образование е потребно секому; без образование човекът е получовек; образованието само може да въздигне човекът над животните; без образование няма счастье и пр.; но и тия истини твърде често се опровергават и намират се за съмнителни. Още в старите времена Епикур говорил: *πάσαν παιδείαν φευγε*, т. е. от сяко учение бягай; Жан Жак Русо, Бернарден дьо С. Пиер и др. даже в XVIII в. проповядуваха същото; но днес сичкият свят вече се смее, когато чуе подобни убеждения, и фактически ни доказва противното. Но в това също време ние не можеме да се не съгласим с Епикура и с Русо относително за самата наука, която служи като средство за образованието; ние не можеме да премълчим и да не кажем, че на светът съществуват такива науки, които не само че не развиват човеческият ум, но затъпяват го и развращават го; единствени науки, които изпълняват своето предназначение, са п о л о ж и т е л н и т е.

Ние никога не смееме да наречем н а у к а оная наука, която противоречи на естествените науки, т. е. която ти казва, че $2 \times 2 = 5$. Освен това, сяко едно литературно дружество, сяко училище, сяка една книга, секи един вестник и сяко едно читалище (ние говорим за нашите читалища в България, на които целта е съвсем друга, нежели на читалищата по другите места), [не] трябва да имат пред очите си нищо повече освен самият народ и да му проповядат това, що е потребно за неговото развитие, следователно да разпространяват насякъде положителните науки или положителните истини,

чрез които само може да се дойде до такова едно образование, което е нужно на българският народ, както и на секи човек. Без никакво съмнение Българското книжовно дружество трябва да е разсадник на образованието, да бъде стълб, около когото да се групират по-малките дружества, читалища и пр., следователно д р у ж е с т в о т о трябва да бъде чисти източник, из когото да тече истинско и положително знание. Ние сме уверени, че ако дружеството върви по тая програма, то то ще да изпълни своето назначение, а в противен случай то ще да бъде д р у ж е с т в о и нищо повече. Ние мислим, че не трябва да говориме тука за обязаностите на действителните членове на дружеството, т. е. да говориме, че тия трябва да работят и да изработят това, що е потребно и необходимо за народът; ще кажем само, че на гладният не трябва да даваме вода, а на жедният — да лиже сол.

И така, що е нужно днес на народът? На народът са потребни твърде много неща, а най-повече нему е най-потребно н а ч а л о т о, т. е. трябва най-напред да му се даде семе, с което той да насее своята умствена нива: нему са потребни днес за днес букварчета, аритметики, зоологии, физики, ботаники, географии и пр., и пр.; а когато бъде извършено сичкото това, тогава вече да се върви напред и да се изработят продълженията на горекананите ръководства. Който не знае аритметиката, той не може да разбере ни алгебрата, ни геометрията — това е вярно като ден. И така, Книжевното дружество трябва да се завземе за малките неща, които ще да създадат големите, т. е. да върви от доле нагоре, а не отгоре надолу; никой не купува гайда, дорде си не купи царвули. Ние говориме сичкото това само и само да подканиме депутатите, които ще отидат в Браила на събранието, да изправят, ако е възможно, уставът на дружеството и да му дадат такова едно значение, каквото се изисква от самото положение на работите.

Ние с нетърпение очаквахме досега «Периодическото списание» и «Сборникът», но няхмахме счастье да ги видиме на свят. Каква е причината? — Типография няхмахме, ще да ни отговорят. Когато човек иска да работи, то той намира и типография, и литография, ще кажем ние. — Пари няхмахме, ще да ни отговорят — защото спомоществателите не са изпратили още своите спомощество-

вания. Без пари нищо не бива — отговаряме ние — и затова никой няма право да търси от дружеството това, щото не е било възможно да се извърши. А какво и що са правила действителните членове в продължението на една година? — Писали са статии в подкупените турски вестници, подавали са адреси на Али паша, благодарили са султанът и пр. Не това ние очаквахме от дружеството! — ще отговорим ние и ще оставим перото си за други път.

Свобода, г. I, бр. 35, 22 юли 1870

НАПОЛЕОНА НЯМА

Наполеон III се предал в ръцете на прусиенците; Наполеон IV отишъл в Белгия, за да бъде далеч от Бастилия; императрица Евгения се намира в критическо положение; господарствената власт се намира в ръцете на либералната и на републиканската партия; в Испания очакват важни събития; италианската войска завзема папските владения; прусите напредват и немското единство малко по малко се осигурява; Австрия от ден на ден умира; Турция е в такова едно положение, из което ще да я спаси само една смърт; а княз Горчаков е изпроводил една нота до Али паша, в която. . . Тая нота е съвсем потресла турското правителство, което е готово да съзнае своето безсилие и да се постарее да удовлетвори своите християнски поданици.

Али паша, според както ни пишат, изявил желание да приведе в е ч е хатихумаюнът в действие и да признае правата на християните. Но ние се обръщаме към самите християнски поданици на султанът със следующите въпроси: Вярват ли тия, че Али паша ще изпълни своите обещания свято и безгрешно? Щат ли тия да бъдат удовлетворени с тия права и привилегии, които им дава хатихумаюнът? Желаят ли тия да добият свобода, или да променят само самарът си? На сичките тия въпроси ние отговаряме следующото: християнските поданици желаят много или нищо; тия искат окончателна свобода; тия желаят да прекратят сяко едно сношение с турците, защото, дорде турците се мешават в техните дела, дотогава тия не

могат да достигнат до такъв един исторически живот, който осигурява съществуването на човекът и на народността. Християнските народности на Балканският полуостров желаят да съставят як съюз под име Дунавска федерация, в която да се воведат човечески закони и прогресивно управление, които са съвсем чужди на турския елемент.

И така, времето е дошло и сички ние трябва да се земе-ме за оръжие и да достигнем своите цели. Наполеон III падна, а ние трябва да възкръснем. Българи, сърби, ромъни и гърци! Вървете вие напред, ако искате да живеете! Вървете към своето щастие и добро, дорде не е късно! Вземете се за оръжие и осигурете своите лица, народности, напредване и свобода! Ако днес не въстанете с пушката в ръка, то вие ще да бъдете вечни робове и потомството ще ви прокълне. Имайте на умът си само това, че Наполеона вече няма, па вървете напред! Забравете частните интереси и несъгласия, защото златният век на нашият общи живот е настанал. «Дунавска федерация и братство!»

Свобода, г. I, бр. 39, 23 август 1870

НЯКОЛКО ДУМИ ДО ГЕНОВИЧА ЕФЕНДИ

В «Турция» е напечатана една статия под заглавие «Българските вестници във Влашко», в която Генович ефенди се оплаква, че българските вестници умират скоропостижно, че тия пишат не по духът на времето и че тия проповядат такива идеи, които се не харесват ни нему, ни на неговите мироточиви повелители. Генович ефенди не срещал в българските газети, които се издават във Влашко, такова едно нещо, което би хранило духът му със здрави познания на науката, на трудът (?), на опитът (?) и на нравствеността; той не срещал в тия газети «онези поучения (например да бъдат българите турски шпиони), онези разискувания, онези светлини (о, логика!), които, като развиват духът на читателите, да въздвигнат този дух към високите сфери на идеалът» (о, логика!).

Ние сме съгласни с Генович ефенди, че българските

вестници, които се издават в Ромъния, не хранят, а особено такива хора, какъвто е Генович ефенди, защото тия и сами се не хранят, както се храни «Турция», т. е. не са се удостоили да ги храни Али паша, езуитите, протестантите, шехюлислямът и пр., и пр.; а секиму е познато, че от добра храна и добър храненик изляза. Ние знаем, че Генович ефенди не плаща за печат, ни за хартия, ни за поща, следователно той не само че може да се нахрани и да нахрани, а още и чувство да отпусне, както го отпущат сичките негови събратия, които се хранят из тайни фондове и от безгрешни доходи. «Сичко, щото виждате в ония газети — говори г. Генович ефенди, — само може да затъпи, да заблуди (и) да развали човеческият ум.» На това ние отговаряме: «Сичко, щото виждаме в «Турция» (но ние трябва да бъдем по-безпристрастни от г. Геновича и да кажем, че не сичко, защото статиите, които поместяват в «Турция» езуитите, са твърде остроумни, ако твърде често между тях и да се попадат глупости и изветрели идеи), само може да приспи народът, щото различни геновичовци и михайловскиовци да могат да ядат наготово, да се гоят от народният пот и да пият кръвта на еднородните свои братия.

По-надолу Генович ефенди казва: «Онуй, което виждаме още, са лъжи, клевети, укори против правителствени мъже, които правят сякакви сили (??) за преобразованието на империята», т. е. които пият кръвта на народът, които са увеличили данокът до страшни размери, които събличат сиромасите и ограбват правителствената каса, които правят своите пазарлъци в Цариград за йошурът и бегликът, а жито гние по нивите, които се залибват в императрица Евгения и харчат баснословни суми, които си играят с козите, с овните, с петлите и с лъскавите хубостници, а господарството им е станало хайдучки вертеп, които турчат 12-годишните деца, които безчестят момчетата и пр., и пр., и пр.

«Онуй, което виждаме още, са обвинения — говори г. Генович, — наклопвания, поношения срещу почтени лица (не г. Михайловски, Генович, Арnaudов, Шнайдер, хаджи Иванчо ефенди и пр. ли са тия почтени лица?), които имат чест да спомагат тези държавни мъже в тяхното патриотическо и полезно дело (??).»

По мнението на Генович ефенди българските вестници

във Влашко искат да произведат революция, а революцията не е способна да създаде нищо здраво, нищо трайно. За доказателство на своята философия той привождат за пример Французката революция в 1792 г., която по неговите турско-цигански понятия била довела французкият народ до днешното състояние. За това логическо мнение на Генович ефенди не знае човек що да каже. Ние мислим, че ако турците не бият днес Геновича по петите, то той е обязан за това на Французката революция; а ако Франция днес е дошла до горчиво положение, то тя трябва да благодари за това Наполеона III, както и ние сме обязани да благодарим Абдул Азиса за нашето нещастно състояние, на което се така много радва Генович ефенди.

А знаете ли защо Генович ефенди е написал гореказаната статия? — За да излъже, както и Арnaudов, Али паша, че той е туркофил, и да земе пари. Това е вярно като ден.

Свобода, г. I, бр. 45, 7 октомври 1870

СМЕТКИТЕ НА ЧЕРКОВНОТО И УЧИЛИЩНОТО НАСТОЯТЕЛСТВО В БУКУРЕЩ

«Отечество» от 54 и до 58 брой само сметки обнародва от черковното и училищното настоятелство; но ако се намери такъв един бухалтер, който да бъде в състояние да разбере барем нещо от тия сметки, то той трябва да е най-големият математик и най-големият философ на светът. Ние мислим, че тия сметки са «темна вода в облацех» не само за Ротшилда и Фулда, но и за «Отечество», и за самото настоятелство. Не е ли за чудо и за приказ, когато виждаме, че самото настоятелство опровъргава в 58 брой на «Отечеството» онова, което беше изнесло на видело в 54 брой? Из тия знаменити сметки секи може да разбере какво е това настоятелство, на какво се то основава и от какви хора е то съставено!

Молиме нашите читатели да прегледат сметките, които са напечатани от 54 и до 58 брой в «Отечеството», а ние ще да се ограничим с това, ако открием и други някои

грешки на настоятелството, за да ги поправят или да ни дадат за тях изяснение. В обнародованата в «Отечество» сметка, брой 54, е мината лихва от подарените от Тричкова, Табаковича и Пенова гроша 12 080 и 10 пари; а в 57 и 58 брой на «Отечеството» тая лихва се сваля на 11 981 гр., следователно излиза разлика от 146 гр. и 10 пари. Коя сметка е правата? Какви са тия сметки и какви биланци се заключават от нашите обществени деятели, нека секи търговец, който отбира от тефтери, и секи нетърговец, който не отбира от тефтери, видят, че в продължението на една неделя лихвите от подарените пари се умаляват с 142 гр. и 10 пари; а колко ли са се умалили в течението на години!

Ние молиме настоятелството да ни даде точни сметки, а не без дата и без да бъде обозначено по колко процента на %, защото от такива кърпави сметки ни един дявол не е в състояние да разбере освен крадецът. В 57 брой се обнародуваха имената на родолюбивите подарители и сумата на подароците възлиза до 7509 #; а в 58 брой това изложение се опровергава и обнародува се една друга сметка, в която подарените пари възлизат до 7 834 #, следователно и тука една малка погрешка от 325 #. Ние мислиме, че ако да не бяха се обнародували и тия сметки по нашето искане, то тия щяха да си потънат в касата на Христа Георгиева, както са потънали и много други сметки. Ние сме уверени, че и тая последната сметка не е права и след време ще да излязат на видело още много жълтички, които са внесени в касата за Христа Георгиева и които и до днес не са записани в черковната кондика. И сичко това става у един търговец, който по цели месеци мъчи писарите си, за да се намерят петте пари, за да може да склучи баланцът си! Можем ли ние да повярваме, че е наистина станала една такава опашата, от 325 #, погрешка, или да я припишем на несполучена кражба? Сичкото това са явните работи, а за тайните нека секи си съставлява каквото иска понятие!

Когато настоятелството не пожела да ни даде точна сметка за лихвите от 31 885 гр. и 8 пари, които бяха минати в 54 брой на «Отечество», то и ние ще да докажем на публиката, че тия лихви си нямат мястото и че тия не са нищо друго освен чиста кражба. Ето ви факти. За да се

купи къщата, настоятелството е имало следующите пари готови:

от Козма Тричкова	1170 #
„ С. Пенова	160 „
„ С. Табаковича	300 „
	1630 #
Негово пр. архимандрит Панарет, подбуден от пастирска щедрост и християнска ревност (гл. «Отеч.»), положил	1000 #
г. Хр. Георгиу, побуден от патриотизъм (гл. «Отеч.»), положил	300 #
г-жа Ел. Пулева положила	200 „
г. М. Бенли	500 „
г. М. Колони положил	300 „
Ст. Адженев	200 „
	4130 #
А къщата е купена за	3600 #
Остават още	530 #

Питане е сега, от дека произлиза лихвата? Ще кажат, че парите не били събрани и затова г. Хр. Георгиев е дал из касата си. Тука нека настоятелството да ни прости, защото ние сякога сме готови да докажем противното. 1630 жъл., подарени от умрелите, сякога са се намирали в ръцете на г. Хр. Георгиу, защото той е бил изпълнител на завещанието им; негово пр. архимандрит Панарет е подарил 1000 жъл. с условие да живее в черковата, доде е жив, и щом се купи къщата, то той се пренесе в нея заедно с конете си, с кушлетата си, с кокошките си и. . . следователно той трябва да е чел парите за покупката на къщата по-рано, защото кириите се плащат напред и къщите се купуват с пешин пари.

Кой не знае с какъв ентузиазъм Хр. Георгиев и компанията захванаха да правят букурещката черкова? Нели тогава «младите» протестираха за това Христово предприятие, а г. Христо им отговори официално, че той прави тая черкова за себе си и за свои пари, следователно отде-накъде той днес товари тая черкова с лихвите на ония пари, които са дадени не за Христови, а за общи цели, и защо тая черкова се нарича «българска»? Не знае-

ме още: какви са тия лихви по 30%? Ние мислиме, че ако черковата да беше земала назаем от някой чафутин, то той щеше да бъде «по-побуден от патриотизъм» и щеше да земе само по 10%. Ние помниме, че когато Х. Георгиев свикваше българите да «жертвуват за черковата, то им казваше: «Аз съм дал толкова и толкова»; а сега българите трябало да му плащат лихва не само за ония пари, които е той подарил, а и за техните собствени!

Ето защо нашите с е д е м не смееха да дават сметките си публично, защото под булото на патриотизмът искат да печелят; а който им направи прегледвание или забележка, той е вагабонтин и пр. Из сичкото това нека българите познаят как се економисват и другите народни суми и имоти, които са дадени в ръцете на Христа Георгиева и компания. Молиме и редакцията на «Отечеството», когато обнародова народни и обществени сметки, да подписва и имената на настоятелите, защото подписът «Настоятелство» няма никакво значение. Сяко настоятелство трябва да си има председател, касиерин и секретар и под тая сметка да се подписват и троицата, защото скоро ще да дойде онова време, когато тия сметки ще да се прегледат и от честни хора, следователно да се знае кой е отговорен за тях.

Свобода: г. I, бр. 46, 14 октомври 1870

ПОСЛЕДНЯ ДУМА

Който не ще да чуе и да разбере, то и с кол да му провалиш ушите, той няма да те разбере.

* * *

В последното време получихме няколко писма, в които ни явяват, че агентите на г. Христа Георгиева разпространяли не твърде полезни за младите българи слухове, а особено за младата партия в Букурещ. Например тия разказвали, че единствената причина, която не позволявала на двете партии да се съединят, била тая, че младата партия искала да отнеме от г. Х. Георгиева па-

рите му, които той бил спечелил с трудът си. Ние говорихме няколко пъти, казваме и днес, и то последни път, че младите българи никога не са и помислили да отнимат чуждото богатство, нито пък са искали да земат в ръцете си ония суми, които са пожертвовали някои наши покойни патриоти за народни цели. Младите българи са недоволни от Х. Георгиева затова, защото той злоупотребява народните пари и не употребява ги за това, за което са тия оставени, следователно младите българи искат, щото:

1) капиталът народни, който се намира у Христа Георгиева, да се даде в някой банк;

2) младите българи искат от Христа Георгиева сметка за количеството на народните пари, които се намират у него. Разбира се, че ония сметки, които бяха обнародвани в «Отечеството», не могат да удовлетворят никого;

3) младите българи искат да знаят на що и на какво се употребява и последната българска народна пара.

И така, тия три пункта са най-главните причини, които стоят на пътят и не позволяват на двете партии да се съединят и да съставят едно цяло; сичките други слухове и приказници са гола лъжа. Г. Христо Георгиев не е вечен, а българският имот зависи от неговият живот: умре ли г. Христо Георгиев, то трябва да умрат и българските капитали. Казваме още веднъж, че дорде г. Х. Георгиев не даде народният капитал в някой банк, дотогава честните българи ще бъдат негови неприятели.

Свобода, г. I, бр. 52, 10 декември 1870

ДНЕСНОТО ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Съвременните европейски събития подеждоуваха изцелително на сичките угнетени народи в Турция, а най-много на българите, над които турското тиранство тегне със сичката своя тежест. Първата животворяща сила, която повдигна напред християните в Турция, беше Бонапартовото падение, а втората — французката република. Пруското оръжие строши тиранизмът на французкия самозванец, който с сякакви позволителни и непозволителни средства искаше да повелява на сичкият свят,

който помагаше на второстепенните деспоти и който оподдържаваше полуизгнилата от разврат и пиянство турска империя — и то само и само из за една каприция; а французката република развеза ръцете на сичкият свят и удари голяма плесница-Биемарку и Вилхелму, с една дума сичките пробени народности се избавиха от два неприятеля, т. е. от наполеоновският деспотизъм и от немското високомерие.

Тия две важни събития дотолкова са възбудили у българският народ чувство за свобода, щото днес за днес и между самите жени слушае да се задават такива едни въпроси: «Какво ли стана с бойят? Кой ли ще надвие? Дали ще бъде какво и да е облекчение и за нас? Не е ли сега време да си добием и ние това, щото са имали нашите прадеди? Не е ли време да изгониме и ние турците из нашето отечество, които ни са станали днес твърде омразни и твърде гнуснави?»

Когато подобни идеи са се вкоренили вече в сърцата на нашите тукашни българи, то живущите в странство наши съотечественици, които имат за девиз лична и народна свобода, твърде лесно могат да разберат какви произшествия могат да се случат в нашето отечество и че българският народ няма да изпусне из ръцете си сегашният удобен случай и ще пожелае да хвърли от врат си турският ярем и да спаси отечеството си. Сичкото това, което ви съобщавам днес из центърът на българското отечество, недейте мисли, че е суетно мое мечтание или празна фантазия: фантазията има място само в гръцките глави и в гръцките мозъци. Сичкото, щото съм намерен да говоря по-доле, е чиста истина и тая истина може да се земе като обществено мнение в България.

Сичкият български народ е убежден, че конференцията, която ще се събере за решението на рускотурските несъгласия, не ще да се ограничи само с решението на два или три въпроса, а ще се постарее да свърши и много други заплетени въпроси, които ежедневно могат да възтревожат сичка Европа. Но кои именно са тия въпроси? Българите мислят, че най-главните и най-важните въпроси които занимават днес европейските кабинети, са: Восточният въпрос, римският въпрос, полският въпрос и въпросът на славянските народности в Австрия. Освен тия

първостепенни въпроси Европа е заета още с финианският, средноазиатският (за завоеванията на Русия в Средня Азия, които се твърде не харесват на Англия), алабамският и пр.

Из първостепенните въпроси римският е почти свършен и папата се е вече опростил със своите светски владения. Тоя въпрос трябва да бъде пример и за много други поробени народности. Преди няколко месеца се говореше, че сичкият католически свят съчувствува на Пия IX и готов е да му помага против Гарибалди и Виктора Емануила; а ние видяхме, че тоя заплетен въпрос се свърши в разстоянието на три часа, т. е. после един малък бой пред вратата на св. Петровият град. И така, наследникът на апостола Петра, безгрешни Пия, не можа да устои против народната воля нито три часа! Италианският народ се възползува от падението на Наполеона и от провъзгласяването на републиката — единственият избавител от сяко злощастие — и изпълни своето 800-годишно желание, т. е. съединението на отечеството си в едно цяло и провъзгласяването на Рим за столица на неразделна Италия; а папата, мнимият Христов наследник и мнимият непогрешими пастир, остана само с кръстът си и с евангелието си. И така, римският въпрос се реши по желанието на народът и потвърждава нашата пословица «Бог забавя, а не забравя».

После римският въпрос върви полският. Ние не знаеме що и да кажем за нашите братия поляци. Тия славянски братия били огорчени от русите и това им давало, по техните думи, право да постъпват в турска служба и да работят против интересите на другите славянски племена. За пример да земеме Садък паша, пана Лангевича и др. По-благоразумните из тия наши едноплеменни братия бяха се отдали в ръцете на Наполеона III и на него бяха възложили сичките свои надежди; но Наполеон падна и тия останаха пак осамотени. А що трябва да правят поляците в днешните обстоятелства? Ние не сме в състояние да ги съветуваме; но като техни братия имаме право да им кажем, че тяхното спасение не е в Париж, а между другите славянски племена. Ние мислиме, че Полша само тогава ще да бъде пак Полша, когато се съедини с нова Русия и с руската либерална партия и когато съедини с нея своите интереси. Това е българско

мнение и ако ние говориме онова, щото е противно на полските интереси, то молиме нашите братия поляци да ни простят. Тряба да им кажеме само следущото: «Ние ви желаеме освобождението както изпод Росия, така също и изпод Австрия и Прусия; но да не забравяте, че сте славяни и наши братия!»

Колкото за славяните в Австрия, то самият естествени закон ни учи, че както един милион турци не щат вече да владеят над 11 милиона българи, сърби и бошняци, така също и три милиона немци не са в състояние да държат в робство 17 милиона славяни, 5 милиона маджари и три милиона ромъни. Чехите вече мислят да добият своя автономия и да се съединят със словациите и с поляците; а Кроация, Далмация и Славония искат да се съединят със сърбите или да съставят отделно цяло. Разбира се, че тая силна славянска стихия твърде скоро ще да достигне своето желание и ние се радваме от сѣ сърце.

Сега да дойдем до нашата бъдъщност, т. е. да поговориме за Восточният въпрос. Едни из нашите съотечественици мислят, че Восточният въпрос ще да се реши твърде мъчно, а други мислят, че той ще се реши твърде лесно. Първите се боят от турските сили и мечтаят за някакъв си дуализъм, нещо съвсем невъзможно в Турция, дека самата религия заповяда да угнетяват гяурите; а вторите се надеят на своите сили и мислят с нож и огън да очистят земята си. По-голямото число от образованите българи и почти сичкият народ се съгласява с мнението на последните. Християнски народи, подвластни на султанът, са тия: 1) южните славяни (българите, бошняците и херцеговците; но последните два народа могат да се нарекат с друго, по-право име — сърби); 2) гърци; 3) арнаути. Религията е дотолкова разделила арнаутите, щото тия едва ли могат да се нарекат народ, и затова ние ги оставяме настрана и предоставяме им да решат сами своята собствена съдба, т. е. да се съединят с нас или без нас.

Колкото за гърците, то общото мнение ги признава за народ горделив, завистлив и граблив и ако някои из нашите дуалисти и да уверяват, че ние ще да живеем с тях съгласно и братолюбиво, то тяхната идея е гнила и безоснователна, защото самите гърци и техните действия ни

стоят ежедневно пред очите. Даже при днешните обстоятелства, когато сичкият здравомислящ свят предвижда последствията, които ще да постигнат турската империя, нашите по вяра братия продължават да вървят по онзи трънлив път, който ще бъде нещастен и за тях, и за нас. Цариградският печат, а именно «Омония», «Неологос» и «Константинополис» са захванали и днес да пеят такава една песен, която е твърде неприятна на нашите уши, щото ние ще бъдем принуждени да прекратиме с тях сяко едно сношение; а след нас ще да тръгнат и сичките други славяни и християни на Балканският полуостров. Гърците днес говорят за спасението на Восток от острите нокти на Север; но не наричат по име ни една народност, която им грози откъм Север, а стараят се да свалят сичко на българите и да ги очернят пред Западна Европа и пред турското правителство. С това средство гърците искат да останат приятели и с Росия, и с Турция и да убият своите най-големи неприятели — българите.

Гърците разказват, че тяхното отечество е Восток и че тия са аналити, следователно свикват сичките восточни народи (турците и евреите) да се съединят с тях и да се бранят от Север. «Ние трябва да оставим настрана частните и личните несъгласия и да се завземем за щастието на нашето отечество — Восток, — на което грози страшен неприятел» — говори един гръцки вестник. Тоя вестник съветува Гърция да отвори вратата си на космополитизмът и да прибере под своята защита сичките народи, които са неприятели на славетизмът. Из това читателите твърде добре могат да разберат дека удря бравата на гърците. Но свърши се вече мечтаемата Византийска империя! Днес е настанало време, щото сяка народност трябва да добие своята свобода; днес секи трябва да земе своето и да не дири чуждото. Ако би Гърция пожелала да земе това, щото ѝ принадлежи, то ние сме готови да ѝ помогнеме, както ѝ помогнахме и в 1821 година; но ако тя пожелае да завладява чуждите народности, то ние ще бъдем първи нейни противници.

Бошняците и херцеговците са и по езикът, и по произхождението сърби. Сърбия рано или късно ще да състави с тия провинции едно цяло, цяло, в съставът на което ще да влезе още Срем, Бачка, Банат и Черна гора (а може още и Кроация и Славония, защото освен религията

между сърбите и хорватите не съществува никакво различие). Нашите сношения със сръбските народности бяха досега слаби; освен това ние бяхме захванали да се караме между себе си и да делиме това, щото нямахме още в ръцете си; но сичкото това премина и нашите общи дела тръгнаха напред към нашата цел. «Брат брата не храни, а тежко му, който го няма» — казва пословицата.

Сега да кажа няколко думи за българите. Нашето отечество, което се простира от Черно до Адриатическо море и от Мраморно море до Дунавът, е най-богатата и най-плодородната земя на Балканският полуостров. Разбира се, че дека е богата земята и дека е добре устроено господарството, то е щастлив и народът. А може ли ние да бъдем щастливи при днешното наше политическо положение? — Не, не можеме. А как да оправиме своето нещастно положение? Тряба да се съединиме между себе си, трябва да подадем един другиму братска ръка и да добием своята изгубена свобода. Българинът трябва да подаде ръката си на сърбинът; сърбинът — на ромънинът, а когато найдем свободата си, то ще да помислим как да наредим къщата си — стига само да работим честно и добросовестно.

Ето че скоро ще да се събере европейската конференция, за да решава различни въпроси, следователно и ние трябва с време да премислим що трябва да правиме. Българският народ е готов за всяко пожертвование и в очите на своите тирани казва, че скоро ще да се земе за нож и топор и да достигне своята свобода. Последователите на коранът, ако и да не желаят да се откажат от своето господарство, видят, че из ден на ден падат с повече, и повече, и твърде често говорят: «етмиш битмиш», т. е. дойде сега 1870 година и нашата работа е свършена. От друга страна, народът мисли, даже е убежден, че българските емигранти, които живеят в странство, ще да помислят как трябва да се работи пред конференцията, защото нашите ръце са везани. Времето е критическо, но в това също време дотолкова е то удобно за нас, щото ако не прибързваме да се възползуваме от него днес, то отидохме на цяло столетие. Днес секи българин трябва да работи това, щото е способен да изработи, и доколкото му позволяват силите и обстоятелствата, в противен случай той ще бъде проклет от потомството си. Онзи българин, който е в състояние да

направи какво-годе добро на народът си, а не прави, той ще бъде по-проклет и от Юда. Народът днес търпи различни неволи, различни мъки, страдания и злоупотребления, различни обезчестения и пр.; а да търпи това и занапред той не е в състояние.

Колкото за турците, то тия предвиждат вече своето падение и из ден на ден стават по-свирепи и по-зверски. Твърде често турците говорят по кафенетата, че правителството им не е в състояние да обдържава 100 000 войска, нито пък да стане на път на гяурите. По сичко това, щото имаме пред очите си, ние трябва да се захванем по-скоро за работа и да сполучим сичко или нищо. Ние няма що да изгубим и затова сяко наше напредване е за нас много. Нашите емигранти, които би пожелали да говорят пред европейските сили и пред конференцията за българският народ, трябва да знаят, че «дуализмът» за нас не може да бъде, защото в Турция не е възможна да се въведе никаква политическа система. Това е доказано пред сичка Европа. Нашите емигранти съотечественици трябва да представят нашият народ пред европейските сили, а ние тука сме готови да извикаме с един глас: «Ставайте, братия българи! Ставайте, сърби, черногорци, ромъни, босанци и херцеговци! Пушка, нож и топор са ония европейски кабинети, които ще да ни избавят от агаряните. Защо да жалеем животът си, когато робството е по-тежко от смъртта? Без да се пролее кръв, с в о б о д а се не добива! Левът е вече събуден!» ...

Ето, братия, това е последното средство за освобождението на нашето отечество. Когато българинът каже «хайде», то свободна Сърбия, свободна Ромъния и свободна България като три рождени сестри ще утвърдят своят «д у н а в с к и с ъ ю з», за когото идеята е вече посеяна на плодовита земя и скоро ще да съберем и плод.

Ето кое е днешното обществено мнение в България.

Н. Н.

Търново, 25 декември.

Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871

РУСКИЯТ ВЕСТНИК «ГОЛОС»

В последното време руската журналистика е обърнала пак своето внимание на славянските племена и от всяка страна се сипят към тях съвети, съжаления, приятелски съчувствия и сладки речи. Най-горещи и най-сладкоречиви славянофили са станали днес г. г. Катков и А. Краевски, които в своите органи обещават на славянските племена златни гори и райско щастие. В това също време, когато к. Горчаков или руското правителство се обещава да поддържа турската империя и да смири християнските поданици на султанът (?); в това също време, когато тоя същи п о л и т и к обещава на Австрия да ѝ не стои на пътят, ако би тя пожелала да разпространи своето влияние на Восток; в това също време, когато г. Игнатиев уверява Азиса, че Русия сякога ще се мъчи да поддържа турското влияние в Тунис, Мароко и Арабия, то «Голос» проповядва: «Това е вече стара истина, че приятелите се познават само тогава, когато настане черен ден.» (А защо да бъде така, а не другояче?—Р.)

«Ние — казва тоя вестник — не щеме да погрешиме, ако да кажем, че ако Русия и да има такава голяма военна сила и ако и да е як и единомудрен нейният народ, но тя пак трябва да има съюзници, ако само желае да води борба с европейската коалиция, която твърде лесно може да събере около себе си сичките народи, даже и ония, които са днес наши приятели. От друга страна, ние видим, че Русия не може да наиде съюзник в с т а р и я т с в я т, от когото я отделява дълбока пропаст в племенно, културно, религиозно, економическо и обществено отношение.»

«Голос» мисли, че съюзът с романските племена е за Русия неестествен и несигурен, а Америка не може да бъде в състояние да се бори с европейската коалиция. Америка е способна само да държи в мирно положение Англия; но тя никога не ще да обяви бой на цяла Европа и Русия ще бъде принудена да се бори сама. И затова «Голос» мисли, че на Русия не остава нищо друго, освен да се сдружи със славянските племена в Австрия и Турция и да заключи с тях як и траен съюз.

«Пангерманизмът, който се разширява из ден на ден сѐ повече и повече, накарва славянските племена да по-

мислят за своето самосъхранение и за своето съществуване, на които грози силен неприятел. Ако Русия е преценила своите сили и ако тя мисли, че може и сама да устои против германизмът, то малките славянски народи като поляците, словенците, хорватите, сърбите, българите и др. не могат и да помислят, че ще бъдат в състояние да се борят с тая голяма и ненаситна сила. Тия трябва да гледат на Русия като на необходим член в славянската федерация, и то не само затова, че ще тя да добие три пъти по-голяма гаранция за своята вътрешна и вънкашна безопасност, но и затова, че Русия би била яка връзка, без която малките славянски народности тежко ще да победят своите частни провинциални самолюбия и съревнования.» Следователно Русия ще да накара славянските народности насила да уважават нейното старшинство и да се откажат от своята народна и лична свобода. Ние мислим, че ни едно братство се не свезва с топор и камшик, а по убеждение. Дека има братство, там няма старшинство. Едно господарство, което е основано на братски и убедителни начала, то не може да има вътрешна опасност, а за това не му трябват вънкашни връзки.

«Ние не съчувствуваме (?) на планове на дунавската, карпатската и другите федерации — говори «Голос». Когато «Голос» не съчувствва на Дунавската федерация, то и ние имаме право да не съчувствуваме на панславизмът, който е осъден от самите добросовестни руси, както от Чернишевски, Пипина и др.

«Ние не се отказваме, че Русия не сякога се е отнасяла, както трябва и както се изисква от нея, към Ромъния и Сърбия; но сичкото това е произходило от лични поглед и от погрешимостта на руските представи, а не из систематическите нейни действия към своите единоплеменници. Русия н и к о г а не е работила против интересите на славянските народи.»

А черкезите и татарите, които бяха населени преди няколко години в България? А българските преселници в Крим? А българският черковен вопрос? А Бока Которска? А...

«Русия само иска да отговаря на началата на справедливостта и почита на всяка народност нейните права; тя не одобрява на чехите да владеят над словаците; на поляците над белорусите, на сърбите над българите и т. н.»

А в това също време тя би желала да владее над сичките! Но както и да е, а «Голос» не е в състояние да разбере какви са нашите стремления и мисли, че ние сме още голи пилета, които не могат да живеят без квачка. За какво ни е славянска монархия, когато и в нея бият, както и в Турция. Ние твърде добре знаем, че в Русия народът още няма свой глас и не може свободно да си изложи своите чувства; а г. Катков и г. Краевски са хора съзнателни и станали са народни и славяни само за интерес.

Ц.

Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871.

ВОЗПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Секи из нас говори в сегашно време за възпитание и образование; секи из нас е съгласен, че без възпитание и образование тежко се живее на тоя свят; така също секи е съгласен, че българите са останали най-подирни в това отношение; но ни един из нас не се е потрудил да определи що е възпитание и що е образование. Разбира се, че тая задача би трябало да решат нашите педагогически и философически вестници; но тия са заняти с други, по-важни предмети, напр. тия говорят за Волтера и Жан Жак Русо, за Коперника и Погодина, за Канта и Насрадин ходжа. Да поговориме по-напред за възпитанието, а после за образованието.

Ние и сами чувствуваме, че между нас няма истинно постоянни, твърди и непоколебими характери и истинно светли и деятелни личности; а сичкото това зло произходи от нашето възпитание. От възпитанието зависи почти сичко, защото без възпитание образованието не може и да се помисли. Но що е възпитание? Едни из нас наричат добре възпитан човек тогава, който е мирен, сънлив, добродушен, ленив и сладкоречив; други мислят, че възпитанието или, както го наричат някои си добрата отхрана, се състои в това, щото възпитаният или отхраненият човек да се облича по последната мода, да е вежлив с жените и с девойките, да говори тихо и мазно с приятелите си, да казва на баща си и на майка си вие

наместо ти и пр.; а трети мислят, че добре отхраненият човек е длъжен да яде само цивилизовано ядене; наместо вино да пие пиво и ракия и пр. Един из руските сатирици, Д. Минаев, така определява характерът на тия благовозпитани хора:

Чужой житейских тревог,
бредит он небом Италии;
в песне не скажет — сапог,
скажет наверно — сандали.¹

А Гогол говори, че благовозпитаните дами никога не говорят «чашата вонее» или «усекнах се», а «чашата не се отнася както би трябало» или «употребих кърпата си за носът».

Колкото за нашето българско възпитание, то нашите мъжки деца трябва да стоят диван-чопраз пред своите родители и да им гледат в очите; тия не трябва да имат своя воля и свой характер, защото своеволието, по мнението на Дановият календар и на в. «Право», е голям грях и голяма срамота. Аз помня, че моята покойна баба ме учеше да не казвам на мостът мост, а кюприя, а на кръстница си — нуна, защото другояче било срамота. И така, нашето възпитание не може да се нарече ни българско (аз говоря за в градовете), ни човеческо, а турско или синикакво.

Ние ще да разделиме възпитанието на две епохи, т. е. на епоха, която може да се нарече в детският возраст отхрана и която се продължава от рождението му и до 5-те години; втората епоха, която се нарича епоха на възпитанието, се продължава на 5-та година и до 14-та. Отхраната и част от възпитанието зависят от развитието или от глупостта на родителите и от външните условия на техният живот; от родителите зависи физическата отхрана на детето и първите начала на нравственото негово възпитание, а от учителите и от училищата зависи да довършат това възпитание и да изправят онова, щото е изкривено от родителите. Най-главната обязаност на учителят е да възпита твърди характери и деятелни

¹ Чужд на житейските тревоги/, блънува за небето на Италия; в песента си не ще каже ботуш/, ще каже навярно — сандали.

граждани, които се не боят ни от една грозна стихия, ни от едно трънливо препятствие.

Самоил Смайлс в своята прекрасна книга Self-help (самодетелност) говори: «Аз мисля, че не е излишно да ви приведа тука едно изречение, което твърде добре характеризира тевтонското племе: «Аз не вярвам ни в идолите, ни в демоните. — говорил един из старинните негови представители, — а полагам сичкото свое доверие изключително на своята душа и тяло.» Древният шлем, на когото е написан трънокоп и девиза «Или ще да найда готови път, или сам ще да го прокопая», е била виражение на тая смела независимост и на тоя практически материализъм, които и досега отличават ингилизите от другите европейци.»

Един знаменити французин твърде кратко е определил характерът на жителите в една из французките провинции, когато един негов приятел желал да купи земя в тая провинция: «Бъди осторожен и не купувай там земя; мене са познати хората в тоя край; тамошните момчета, които дохождат тука да се учат, не твърде силно удрят с чукът по наковалнята, у тях няма достатъчно енергия и едва ли ще да можеш да извлечеш полза от капиталът, когото си намерен да израдходваш.» Тия думи съдържават в себе си превъзходна и справедлива оценка на човеческият характер и показват, че тоя мъж, който ги е изрекъл, е имал здрав и наблюдателен ум; освен това, тия мисли изясняват оная истина, че само енергията на частни личности дава сила на едно господарство и даже облаготворява земята, която тия обработват. Така и говори французката пословица: *Tant vaut l'homme, tant vaut sa terre* — т. е. «Ценността на земята е съразмерна с достойнството на човекът, който я обработва.»

Развитието на това качество има голяма важност за човекът, защото като основание на секи истинни велики характер може да служи само твърдата воля, за да бъдат достигнати възвишените цели. Само твърдостта на характерът дава човеку възможност да очисти за себе си път и като употреби твърде тежък труд и като победи сухите и ситните подробности в животът, то в сяко едно трудно положение той му дава сила да се вдига напред. С голямата си енергия човекът може да достигне повече, нежели със свята гениалност, и то с по-малки разочарования и

опасности. За да достигне човек до своите предприятия, нему е не потребна дотолкова голяма даровитост, колкото определена твърда воля — нужна му е не само способност, но и желание да работи енергически и силна воля да върви напред, без да се бои от никакви нещастни случаи. Затова силната воля ние можем да наречем централна способност на човекът, можеме каза, че тя и съставлява истинният човек. Тя дава направление на сяко наше действие и живот на сяко наше стремление. Само на твърдата воля може да се облекне и а д е ж д а т а, а надеждата само и съставлява оная меризлива китка, която се нарича живот.

Даже Сирах говори: «Тежко на малодушният!» И така, няма на светът нищо по-добро от юначеството и от бодростта на душата; даже при нещастните случаи и при неудачите на нашите усилия ние можем да се утешим с тая мисъл, че сме извършили сичко, щото е зависело от нас. В обикновеният живот няма нищо по-прекрасно, отколкото да видиме човека, който побеждава страданията с търпение, който тържествува в своето праводушие и благородство и даже с окървавени крака и с уморени кости смело върви напред и обляга се на своето мъжество.

Сяко едно желание, което остава само желание, без да се приведе в действие, може да зароди в младите умове само болезнено състояние. Доброто намерение, което се е вече зародило в сърцата ни, трябва да се приводи колкото се може по-скоро в действие, без да шаваме наляво или надясно. По думите на Хуго Милера единствената негова школа, в която се е той учил както трябва, е била «тая широка школа на животът, дека трудовете и мъките са били твърде големи, но добри наставници. Който поиска да ослаби своите старания и прилежания или който бяга от работата си под празни предлози, той трябва сякога да я изгуби. Нека сяко дело се извършва така, като че не е възможно да бъде оставено несвършено, тогава и неговото окончание ще да бъде скоро и весело.»

«Карл IX Шведски — продължава Смайлс — е много очаквал от твърдата воля, ако би се тя появила даже у детето. И така, когато на неговият малолетни син се случило да се завземе за някое тежко занятие, то кралят му турял ръката си на главата и говорил: «Той ще да направи това! Той непременно ще да го направи!» Приуката

към усърдна и продължителна работа, както и сяка друга приука, след известно време прави вече сяка една работа сравнително твърде лека. Ние видиме, че даже такива хора, които имат твърде-незначително умствено развитие и които обладават твърде незначителни умствени способности, могат да извършат много, само ако тия твърдо и без почивка обърнат сичките свои сили към определеното дело.

Фоуел Бекстен основавал своите надежди на такива средства, които били твърде обикновени, но които той усилвал с необикновено прилежание, и бил уверен, че сичкият негов успех се заключал в неговата приучка «съвсем да се предава в продължението на определено време само на едно дело».

Сичко, щото има действителна цена, може да бъде достигнато само с помощта на мъжествен труд. Хората биват обаяни за своето развитие най-много на дейтелното си напрежение и на силната воля, която е готова да се бори със сичките препятствия, които ние наричаме **у с и л и е**; твърде е чудно до каква степен биват възможни при такова положение на работите тия цели и стремления, които ни се чинят най-напред съвсем недостижими. Случва се, че решителното стремление към щото и да е малко по малко и само по себе си се преобразява в действителност; нашите желания често стават предтечи на това, щото ние можеме да изпълниме на дело — в това явление ние трябва да търсиме обяснение за това, щото ние наричаме **п р е д ч у в с т в и е**.

Напротив, нерешителните и плашливите умове намират кое и да е дело за изпълнимо само затова, защото, по техните плашливи понятия, е тежко. Разказват за един млад офицерин, който се разхождал в къщата си и говорил: «Аз ще да бъда във Франция маршал и велики пълководец.» Можеме да кажем, че това негово силно желание е вече било предчувствие за добър успех, защото тоя човек наистина станал пълководец и умрял французки маршал.

Писател Уокер дотолкова вярвал на твърдата воля, щото, по неговите думи, той веднъж се решил да **о з д р а в е е** и наистина оздравял. Но такова едно средство може да бъде полезно само за един път: колкото то и да е по-добро от много докторски рецепти, но университетска

сила, разбира се, то няма. Влиянието, което имат душевните сили на телесните, без никакво съмнение, е голямо, но първите могат да имат сила само дотогава, дорде последните се не откажат вече да служат.

Във времето на арабските войни с португалците предводителят на първите, Мулей Молюк, който страдал от неизлечима болест, измъчен и полужив, станал накраки в най-критическа минута от своята постелка, събрал своята армия, повел я да победи и после това паднал от безсилие и умрял.

Само твърдата **в о л я** и енергията, които накарват човека да върви напред, са в състояние да му помогнат да извърши това, щото желае неговият ум. Известен е вече онзи разказ за дюлгеринът, който с по-голямо отколкото други път внимание стъргал съдийската скемля, която земал да преправи; причината, за да работи така, а не другояче, той обяснил така: «Аз желая да я направя по-удобна за онова време, когато сами ще да седя на нея.» Замечателно е това, че тоя работник действително станал след време съдия и случило му се да седи и да съди на същата скемля.

Ако и да съществуват твърде много теории и разсъждения **з а и п р о т и в** свободната воля, но секи отделни човек съзнава, че той в животът си е свободен да избира или доброто, или злото и че той не може да счита себе си за проста сламка, която е хвърлена във водата и на която назначението е само такова, за да показва направлението на реката; но че той сам има сила да бъде самостоятелен пловец, който е способен да действува сам за себе си и който може да се бори с волните и да има свое самостоятелно направление.

Нашите желания не са оковани с никакви свръхестествени препреки; ние съзнаваме, че нашите действия не могат да бъдат свезани с никаква **м а г и я** или с извънредна чужда воля. Който не мисли така, а другояче, той е неприятел на човеческият род, защото разрушава сяко едно стремление за по-добро състояние. Сяка **с в е т о в н а** (житейска) деятелност — с правилата на домашният живот, с дружествените устройства и с публичните учреждения — произхожда от това практическо убеждение, че човеческата воля е свободна. Без това убеждение дека щеше да се дене отговорността за личните наши действия

и какво значение би имало сяко едно наставление, съвет, проповед, порицание и исправление? Защо и да употребяват хората закони, ако да не беше признан тоя несъмнени факт, че човекът оказва или не оказва към тия закони повиновение единствен по своята лична решимост. В сяко време на нашият живот съвестта ни твърде гръмогласно обявява, че волята наша е свободна. Тая свободна воля — в добрата или в лошата страна я ние сами упътим — остава засякога с нас неразделна.

Не приуката, навикът и склонността господаруват над нас, а ние над тях. Даже в такъв случай, когато ние се предадем на една или друга приука, съвестта ни пак напоминава, че ние сме в състояние да ѝ се съпротивиме, и ако се ние решиме да покориме тая приука на своята воля, то, за да достигнеме до своята цел, е потребна само една твърде малка енергия, която ние сме сякога в състояние да имаме. Ламене говорил на едно весело момче: «Вие сега сте в такава възраст, в която трябва да се сформира решителността на вашият характер; малко по-късно — и вие ще да се наидете ненадейно в такъв един гроб, който сте вие сами изкопали, и не ще да имате никаква възможност да отгъркаляте надгробните камени, които ви окружават. Силната воля повече от сяка друга способност става у нас най-главна приука. Старайте се да бъде тая воля във вас силна и решителна; дайте твърдо направление на вашият живот и не допускавайте повече, щото във вашият жизнени път да произхождат колебания на различни страни, защото в такъв един случай вие ще приличате на сухо листо, което се повинява на направлението на вятърът.»

Бекстон бил твърде убежден, че секи млад човек може твърде лесно да бъде такъв, какъвто той поиска да бъде, ако само той си назначи един определен път в своите действия и ако без колебание върви по назначеният път към своите цели. В едно писмо към своят син той говори: «Ти сега си в тия години, в които трябва да избереш цел между добрият и лошият път. Сега ти си длъжен или да представиш доказателства за твоята твърда воля и направление към бъдещата твоя силна душа, или да се забатачиш в празност и да усвоиш ония навици, с които се отличават непостоянните и вятарничовите млади хора; а ако ти един път попаднеш в такова едно състояние, то

не твърде лесно ще можеш да се освободиш от него. Аз съм уверен, че почти сяко младо момче сякога може да бъде такова, каквото то пожелае да бъде. Моят собствени живот служи за потвърждение на това правило. За значителна част на моето щастие и положително за сичкото мое благосъстояние аз съм обзаван на благотелното променение, което стана в мене, когато бях на твоите години. А ако ти с твърда воля се решаваеш да бъдеш енергичен и деятелен, то след време в продължението на твоят живот ще да имаш основание да се радваш за това, че си съставил в себе си такова решение и действувал си съобразно с него.

Но когато волята — като я разглеждаме независимо от нейното направление, — може да има успех само ако тя бъде постоянна, твърда и неизменяема, то е очевидно, че сичко зависи от нейното правилно направление и от добрите побуждения, които са турени в нейното основание. Когато тая воля е упътена към сладострастни удоволствия, то тая силна воля става демон и разсъдокът ни в тоя случай става неин покорен роб; но когато тя е упътена към доброто, то тая свята воля бива подобна на един просвещен цар и разумът тогава става средство, за да напредне човеческото благосъстояние. Има едно твърде старо изречение: «Дека има воля, там има и път.»

Човек, който се е решил да извърши едно какво и да е дело, твърде често само с това свое решение, т. е. със своята воля, унищожава сяка една спънка, която стои на пътят му и която му не дава да достигне своите цели и желания. Когато имаме увереност в нашите способности към някоя работа, то и това само вече означава, че ние имаме способност и да я извършиме; а когато се решиме да достигнеме своите цели, то често нашето решение е равностойно с достигнението.» И така, сяка твърда решимост има могъществено свойство, пред което пада сяка една извънредна сила.

За да докаже фактически, че твърдият характер е най-голямата сила, която въздига човека и прави го способен за сяко едно велико дело, Смайлс описва животописанията на различни велики личности. Ние пропускаме сичкото това и ограничаваме се само с една личност, а тая личност е бившият президентин на Северните американски щати, покойни Аврам Линколн. Нека нашите чита-

тели ни простят, ако ние извлечеме из книгата на Смайлс сичко, щото се отnosi за животът на тоя велики човек.

Аврам Линколн, освободителят на толкова милиони черни роби, се родил в 1809 г. от сиромаси земеделци. До седем години той проживял в щатът Кентуки, дека баща му бил прост работник и дека с тежки трудове поддържавал съществуването на своето семейство. По причина че в тоя още полудиви край не били народни училища, Линколн се учил да чете у един свой съсед, който обичал да учи децата безплатно. Момчето скоро се научило да чете, но по различни причини не могло да продължи своето учение. Бащата на Линколн бил принуден да остави Кентуки и отишъл да търси работа към северозапад. В 1816 година семейството на Линколн се преселило в щатът Индиана. На новото поселение трябало да се очисти място, за да бъде изградена къща и да бъде посеяно това, щото трябва за секи жив човек, и Линколн помагал на баща си с топорът в ръка и девствените гори трябало да се покорят на волята и трудолюбието. Тука Линколн не можал да продължава своите умствени занятия; но той се развивал физически и научил се да работи без почивка. След две години умряла майка му и Линколн изпитал после това произшествие големи скърби. Но твърде скоро се представил случай за Линколн да продължи умственото си развитие: една из първите книги, която му се попаднала в ръцете и която той прочел с голямо удоволствие, била Езоповите басни. После това той се учил да пише и аритметика и в последното отношение бил дотолкова способен, щото скоро надминал и учителят си, който с пълна добросовестност се признавал в това. Но в тия диви места нямало хартия и мастило и Линколн употребял тибишир или въглен. Скоро той захванал да пише писма не само на баща си, но и на съседите си, които твърде често искали неговага помощ.

Любознателността на Линколн се развивала твърде скоро и той четял сяка една книга, която му се попадала подръка. Из следующият пример читателите ще да видят до каква степен е била развита в Линколн любов към знанието и каква честност. У един свой съсед, у пастора Круфорда, Линколн поискал «Животописанието на Вашингтона», за да го прочете, но пасторът му я дал с такова условие, за да му донесе книгата цяла и непокътната.

Аврам четял тая книга с голямо внимание и носил я сякога със себе си. Когато той работил, то я скривал в една коруба, защото се боял да я не измокри дъждът, когато се тя намира у него. Но случил се един голям дъжд и «Животописанието на Вашингтона» било съвсем измокрено. Линколн отишъл при пасторът и помолил го да му работи толкова деня, колкото чинила книгата, и пасторът му дал позволение да жъне няколко деня на нивата му заедно с другите работници за Вашингтона. Друга характеристическа черта, която отличала Линколн от другите деца, била тая, че той не само никога се не бил и не карал със своите другари, а сякога ги мирил и не давал им да обижават по-слабите — за това негово качество другарите му го нарекли още от детенството му «миротворец».

Когато Линколну минала двайсетата година, то един негов съсед, Пит, го поканил да се глави у него за работник на една негова гемийка, която той отправял по Мисисипи в Нови Орлеан с дърва и с храна. В това пътешествие Аврам изпитал твърде тежки трудове, но в това също време той живял весело и свободно. Във времето на това плавание на Линколн и на неговите другари нападнала една чета, която била съставена от черни беглеци, които бягали от своите господари по случаят на техните варварски с тях обхождания; но Линколн кое със сила, кое с кротост избягнал тая опасност. Когато Линколн се върнал назад из гореказаното пътешествие, то сичките негови съседи вече се уверили, че той е честен и деятелен човек.

Но баща му бил принуден да остави и това място и да отиде още към запад в щатът Илинойс. Аврам, комуто в онова време било не повече от 21 година, помагал на баща си и изострил няколко хиляди коле, за да заградят дворът си; а тия коле са имали твърде важно значение при избирането на Линколн за кандидат на президентството. След една година Линколн отишъл в градът и занимал се със сякакви работи. Скоро после това отишъл втори път в Нови Орлеан и по пътят видял много възмутителни сцени, които извършвали робовладелците над своите черни робове. Още от онова време Аврам захванал да мисли за тия нещастни хора и тая мисъл никога вече не го оставяла. После това негово пътуване един търговец му дал място в Нев Салем; но търговските занятия се не

харесали Авраму, който търсил по-широт кръг за своята дейтелност. В това време някои индейски племена нападнали на Илинойс; в Нови Салем била съставена чета, за да се бори с тия неприятели, и Линколн постъпил в тая чета и бил избран за капетанин. Тая служба тоя още млад и зелен човек изпълнял мъжествено и умно и заслужил обща любов в много щати. После тоя военни поход Линколн станал самостоятелен търговец, но работите му не тръгнали напред, защото нямал капитал. Тогава той намислил да изучава п р а в о т о и да бъде адвокатин. Но за да достигне своите цели, нему били потребни средства, които той нямал, и Линколн се главил при един землемер и помагал му в неговите занятия; а това занятие давало добри доходи. Разбира се, че Линколн не бил знаком с математическите науки, които са необходими на землемерците, но с помощта на своята желязна воля и с юнашкото си трудолюбие той твърде скоро можал да работи без затруднение.

Землемерните занятия младият юнак оставил само тогава, когато видял, че е вече в състояние да издържи екзамен в Юридическият факултет и да добие звание адвокат. Това било в 1836 година. С адвокатството Линколн се занимавал дотогава, дорде не станал господарствени човек. И така, до двадесет и седмо годишният си возраст Линколн бил дървосек, матрозин, слуга търговски, търговец, капетан на чета, землемер, на късо време пощенски чиновник и най-после станал и адвокатин. За да достигне до последното звание, Линколн употребил големи мъки и занимал се само ноще, защото трябало и да се храни. И така, твърдата воля и силната решимост помогнали Линколну, щото той твърде скоро достигнал своите цели.

Какви понятия е имал Линколн за човеческите общества, нам отговаря твърде красноречиво следующето произшествие. Един европейски офицерин дошъл при Линколна и помолил го да му дадат място в американската армия. «Аз съм уверен, че вие не щете да ми откажете, защото аз принадлежа на една твърде стара аристократическа фамилия» — рекъл офицеринът. «Не бойте се — рекъл Линколн, — вашето аристократическо произхождение няма да ви повреди, за да постъпите у нас на служба.»

Да приведеме още пример из Линколновата реч, в която той явно говори как секи един човек е длъжен да достигне до самостоятелен живот: «Кога едно младо момче достигне до такава една возраст, в която то вече излиза изпод родителското таторство и когато наместо капитал има само две яки ръце и твърдо желание да се труди и да работи, а свободно е да избере за себе си занятие, но не е още определило какви трябва да бъдат занятията му — тогава то трябва да търси място и работа, т. е. да се глави у някого да работи, но да гледа, щото работата му да го възнагради. Когато един човек е свободен да си избере предмет за своите трудове, то той трябва да работи усърдно и да живее умерено и последствията ще да бъдат такива, щото след няколко години и той сам ще да има работници.»

В едно свое писмо до североамериканският конгрес Линколн говори: «Най-много и преди сичко трябва да стои трудът, независимо от капиталът: капиталът е нищо друго освен плод от трудът и никога би не съществувал, ако би преди него не било труд. Затова, ако капиталът и да има свои права, но трудът стои по-високо от него и заслужава най-голямото наше внимание.»

Ако Линколн и по-рано да е бил противен на много «домашни учреждения», но само в 1834 г. той вече се решил да се бори против тях и да гледа да измени твърде много; а в тая съща година той бил избран за член на законодателното събрание в Илинойс. В това ново звание Линколн показал голям талант, вставал против робовладелците, доказвал, че робството е зло, и твърде скоро станал предводител на преобразователната партия и замечателна политическа личност в сичкият щат. Но Линколн искал по-широка дейтелност и достигнал своите цели — той бил избран в Илинойс за депутат във Вашингтонският конгрес и изпълнял това звание две години. Линколн продължал, както и в Илинойс, да востава против робството, но въставал умерено, защото се боял да не пламне междуособна война, както се случило после някое време.

От 1849 и до 1854 година Линколн оставил господарствената служба, възпитавал децата си и занимал се с адвокатството и с правоведението. Адвокатската Линколнова практика му доносила добри доходи и той скоро бил в състояние да се посели на постоянно жителство в

Спрингфилд, главният град на Илинойският щат, дека и живял дълго време, дорде не станал господарствени човек.

Още в 1849 година робовладетелната партия повдигнала шумотевица по поводът на встъплението в американският съюз новият щат Калифорния. Досега били 15 щата свободни и 15 робовладетелни. Калифорния била длъжна да даде първенство или на едната, или на другата партия. Работата щяла да дойде до разделение, но били направени и от двете страни отстъпки и междусобната война се отложила на време. Калифорния била приета като свободен щат; но робовладетелите не стояли мирни. В по-напредните времена свободните щати не били обязани да хващат бежавшите робове и да ги предават в ръцете на техните господари-тирани; но в 1850 година бил съставен закон в ползата на робовладетелите. Но и тая отстъпка била за тях малка и тия захванали да запрещаваат ония съчинения, които говорили в полза на робите, и да преследоват либералните писатели.

Но приятелите на свободата и на човечеството въстали против тия злоупотребления и захванали по-енергически да действуват против ненавистната им система. Линколн бил в числото на «човеколюбивото общество», но бил по-умерен от своите приятели. По тоя случай Линколн няколко пъти се отказал от своето лично честолюбие, за да не ослаби своята партия. В 1854 г. той бил кандидат за сенатор заедно с Трумбола, който бил така също из либералната партия. За да усили своята партия, Линколн сам подал глас за Трумбола и убедил и другите свои привърженици да направят същото. После той се отказал от градоначалството в Илинойс, за да не даде възможност на своите политически неприятели да се усилят. В 1856 г. либералната партия поискала да го избере за вицепрезидент; но той се отказал и подал своя глас за Фремонта.

В 1858 г. произошла между Линколна и Дугласа голяма борба; но народът бил на страната на Линколна, който проповядовал равенство, братство и свобода, а Дуглас — робство и унижение. Но както и да е, а Линколн имал повече гласове, но тия гласове така се разподелили по окружностите, щото Дуглас бил избран за сенатор и Линколн паднал. Това обстоятелство имало за Линколна

голяма важност, защото неговите проповеди били прочитани от всеки; всеки вече разбрал що той иска и в 1860 г. го предложили за президентин на републиката. Някои приятели на Линколна земали два кола, които той някога си изострил за своята къщица, украсили ги с цветя и турили им надпис: «Тия коле са изострени от бъдещият наш президентин, който може да работи и с ръцете, както и с умът.» Това подействовало твърде силно на простият клас, защото то му доказвало, че бившият дървосек е народен човек и знае що е сиромашия, и Линколн бил избран за президент. Робовладелците употребили сичките си сили да се възпротивят на това избране; но техните усилия останали напразни — и захванал се междусобният американски бой, който се продължа четири години. Последствията на тая война били такива, че робовладелството било унищожено и цели милиони роби станали свободни хора. Твърде често неприятелите на Линколна искали да убият тоя велики човек, но той се не плащил от нищо и от никого и продължал захванатите преобразования — и извършил ги.

Но неприятелите Линколнови си отмъстили и той бил убит 14 априлия 1865 г. от Буса, който бил просто мекере на робовладелците. Разбира се, че робовладелците не само че не достигнали своите цели чрез това убийство, но още съвсем убили своята партия. Народът е днес до такава степен привязан към великия освободител и към неговите идеи, щото неговото име сякога ще да бъде основание на свободата и равенството. «Почтеното име на Линколна ще да остане за образец и за сегашното, и бъдещите поколения» — говори един Линколнов животописател.

И така, твърдят характер, неуморимият труд и силната воля са най-главните достойнства на всеки един човек; чрез тях той може да достигне своите цели и да носи с достоинство своето име човек.

За човеческото възпитание се е писало досега твърде много, а говорило се е още повече, но тоя важен вопрос е останал и до днес нерешен: едни желаят, щото родителите да бъдат само посредници между природата и детето, и запрещаваат сяко едно изкуствено изправление; а други искат да съставят неизменен закон за човеческия живот и ако някой се реши да пристъпи през границата

на тоя закон, то той трябва да бъде афоресан и изключен из благовоспитаното общество. Разбира се, че както едните, така и другите възпитатели подпадат в голяма крайност: изпърво, защото човекът не е нито животно, нито бездушна машина, която трябва да се върти по желанието на машинистът; а, второ, човекът се ражда най-несвършен от сичките други животни, следователно нему е потребно и твърде много време, дорде той порасте и дорде захване да живее без контрола. Но преди да продължиме своето обозрение, ние трябва да кажем, че първите учители за възпитанието се наричат «естествени», а вторите «изкуствени».

Ж. Ж. Русо се счита за най-първият основател на «естествената» школа, ако подобно учение ние видиме още в древня Гърция и даже в Рим; а «изкуствената» школа се е появила още в доисторическите времена. «Естествената» школа проповяда, че детето трябва да види в сяко едно наказание необходимо последствие на неговата погрешка; че то трябва да дойде до сяко едно съзнание със своят собствени опит и че то трябва със своят собствени ум да дойде до сичко и да разбере само що е добро и що е зло.

Един из новите «естествени» проповедници за възпитанието, Герберт Спенсер, развива натънко теориите на Ж. Ж. Русо и говори: «Ако детето падне или ако си удари о столът главата, то самата болест е вече достаточна да го накара да бъде още веднъж острожно. Ако то се досегне до горещият ръжен, ако хване свещта, ако се попари с гореща вода — изгореното място ще да бъде за него урок, когато то никога няма да заборава. Самото впечатление, което произвежда едно или друго произшествие, е дотолкова дълбоко, щото никой не ще да накара вече детето да върви против законите на своят собствени организъм.»* А Русо е убежден, че сяко едно желание и сяка потребност, които би се появили у детето, го водят изключително към неговата полза, а ако се случват опровержения на това заключение, то тия произхождат от възпитанието. «Когато детето бъде оставено на своята собствена воля и на своите наклонности, то опитът твърде

* Научни, политически и философски опити, т. III.

скоро ще да го научи да избягва от това, щото е лошаво, и да обикне това, щото е добро и полезно» — говори Русо.*

Ние в много отношения не можеме да се съгласим с теориите на Русо и Спенсера, ако в това също време и да приемаме тяхната наука за възпитанието като най-практическа и като най-полезна. Ние мислиме, че трябва да се даде на детето пълна свобода, щото то да може да се развива самостоятелно и да прави опити, но в това също време родителите и възпитателите трябва да му откриват причините, из които произхожда самото зло и добро, и да го предпазват от онова зло, което може да бъде убийствено даже за самият му живот. Секиму е вече известно, че малките деца обичат да земат в ръцете си такива предмети, които имат лъскава и отворена боя; секиму е така също познато, че децата трупат сичко, щото и да земат в ръцете, в устата си. Ние знаеме, че зъмята има твърде лъскав и даже красен вид и че нашето отвращение от нея произхожда не от друго освен от това, че родителите ни са я рекомундували като най-опасно и най-ядовито животно на светът. Секи е изпитал на опит, че ние се боиме от зъмята, преди да видиме каква е тя. И така, детето твърде лесно може да земе в ръцете си това твърде опасно животно, което без никакво съмнение ще да му направи не само голямо зло, но твърде често ще да му причини и смърт. Освен това детето може да изяде такива треви и плодове, които твърде лесно могат да прекратят животът му. Най-после, ако ние да чакаме да се изгори детето ни веднъж или дважд, за да бъде после острожно, то то твърде лесно може да остане безръко или безного, преди да стане опитно. Сяко нещо има своя граница, а сяка наука трябва да не излазя из своите предели, преди да се докаже фактически, че това и това е полезно, а онова без-полезно. Родителите трябва да обяснят на детето защо то не трябва да хваща змията, защо то не трябва да бърка във водата, когато тя ври, и пр. и да му покажат, ако се може, твърде малки опити, за да го уверят фактически, че тия говорят истина, защото, ако го оставят на неговата собствена практика да открива това, щото е зло, и онова, щото е добро, то детето твърде лесно може да навикне да

* J.-J. Rousseau. Emile. Paris, 1836, т. I, стр. 142.

ненавижда или да обича някои предмети, които би не трябало да ненавижда и да обича.

Без чужда помощ детето не скоро ще да се научи да свезва правилно причините с последствията, а това е най-необходимо за първоначалното образование. Освен това родителите трябва да извършват практически това, щото проповядат теоретически, защото в яротивен случай техните съвети няма да имат никакво значение. И така, детето трябва да се развива по своята собствена воля; а родителите му и възпитателите му са длъжни да го предохраняват от зло и да му показват практически що е зло и с какво се различава то от доброто; тия никога не трябва да правят пред детето това, за което му са говорили, че то не трябва да го прави. Ние твърде добре знаем, че бащите ни пушат тютюн, напиват се пияни, ядат блажно през постите и пр.; ние сме видели с очите си как братията ни закачат момичетата, псуват, шегуват се и пр.; ние сме слушали как майките ни предумват съседките си, кълнат роднините си, сърдят се на свекървите си и пр. — нам сичкото това се запрещава, защото, по думите на възпитателите, нам е срамота и грехота, ако го правиме.

Ако ние като деца имаме бистър и жив ум, то твърде скоро ще да си съставим не твърде полезно за родителите си и възпитателите си убеждение: «Ако аз съм днес изял едно парче месо или ако съм запалил сигара, то за това аз съм много по-малко крив от баща си, защото аз не зная защо и за какво е лошаво, ако човек яде месо в петък или ако пуши тютюн, когато баща ми сичкото това прави съзнателно. Ако характерът на човека зависи от възпитанието, то са виновати моите възпитатели, а не ази; а ако характерът зависи от природното ми свойство, то с природата никой не е в състояние да се бори.»

Сяка изправителна система, която не е основана на правдолюбие, не само че не изправя детето, но убива в него сичко, щото го води към доброто и към необходимостта. Подбуждението, което накарва детето да направи зло, най-напред бива безсъзнателно, после съзнателно, а най-после из за една каприция. Наказанието не само че не прекращава злото, но накарва детето да върви напред към злото и да потъне в него и с двата крака. А когато детето претърпи незаслужено наказание, то е готово да направи и още по-голямо зло и да си отмъсти.

И така, родителите и възпитателите са длъжни да вкоренят в детето си силна воля и твърди и постоянни характер, щото то да може в зрелият си возраст да живее без никаква контрола, следователно ролята, която са длъжни да изпълняват родителите и възпитателите, се заключава в две неща: първо, да бъдат посредници между детето и природата; второ, да му разяснят ония явления в природата, които детето не е в състояние да разбере само.

Колкото за наказанията, с които възпитателите мислят да изправят детето и да го накарат насила да уважава доброто и полезното, то решението на тоя предмет е дотолкова тежко, щото цели милиони възпитатели са разсъждавали за него, но той пак и до днес не е решен окончателно. Но сичките почти педагози се съгласяват днес, че телесното наказание не само че не принася никаква полза, а причинява положителна вреда, следователно наказанието би трябало да съществува, но наказание нравствено. Ние напълно се съгласяваме с тия педагози, но трябва да забележим, че сяко едно наказание трябва да се приводи в действие само тогава, когато детето действително заслужава да бъде наказано, в противен случай ние със своите наказания ще да го развратим още повече.

У нас най-много наказват децата по следующите причини; за непослушание към родителите и възпитателите, за противоречие на по-старите, за неуважение към това, щото е освещено от нашите бащи и деди, и пр. Но ние твърде рядко си задаваме такъв един въпрос — справедливи ли са и безгрешни ли са нашите убеждения и нашите обичаи, или не? Освен това у нас малко се обръща внимание на самият темперамент на детето: едни искат, щото детето да бъде мирно, покорно, послушно, мъртво, лениво и пр.; а други желаят да бъде то живо, предприемчиво, бистроумно и пр. Сякой из нас е бил биен хиляди пъти от родители си за това, че той играе, а не седи мирено като тях. По желанието на нашите родители ние трябва да подражаваме тям и да правим това, щото правят и тия, следователно ако старият ни и слепият ни от старост дядо или побелелият ни баща не играе о р м а н или на с л я п а к о т к а, то и ние не трябва да играеме, в противен случай ние сме престъпници. Но както казахме по-горе, ние никак не трябва да подражаваме на

родителите си тогава, когато тия правят зло, т. е. когато се напият пияни или когато ядат блажно в петък. Разбира се, че тия противоречия убиват характерът на детето, а освен това заставляват го да не уважава и добрите съвети на своите възпитатели.

Ние мислиме, че неестествено би било онова наказание, което предлага Спенсер за Констанция, която сякога закъснявала със своите приготовления да иде на разходка. Спенсер разказва, че Констанция имала жив и пъргав характер, но употребляла го само за своите важни занятия; но когато доходило време за разходка, то тя се облачала чак тогава, когато другите деца били съвсем готови. Сестрите на Констанция почти всеки ден чакали своята сестра, а майката твърде често се сърдила на невнимателната си дъщеря за нейната ленивост. «Но майката не могла да се сети и да употреби «естествено наказание» — говори Спенсер. — Ако Констанция не бъде готова навреме, то трябва да остане дома и да не иде на разходка.» (Опити, III, стр. 134). Ние мислиме, че такова едно наказание би било съвсем несправедливо, защото Констанция в сичките други отношения е била жива и пъргав и че тя от сичкото си сърце се е предавала на своите важни занятия, които са отвлеквали нейното внимание от разходката, следователно, ако тя бъде наказана за своето невнимание към своето собствено увеселение, то би била твърде оскърбена от това несправедливо наказание. Ние мислиме, че Констанция би тогава разсъждавала така: «Аз се не приготвих за разходка само затова, защото се бях заняла със своите важни дела и не можах да видя, че времето за тая разходка е настанало; това е истина погрешка, но погрешка съвсем неволна. У мене нямаше никакво желание да задържа сестрите си и да им направя неприятност, а мене наказват като престъпница. Ако аз имам такъв, а не иначе характер, то не съм крива аз за него.» И така, Констанция би чувствувала, че тя не е крива и че търпи наказание съвсем несправедливо. Подобна изправителна система може само да уплаши децата, а произхождащият от това страх твърде лесно може да убие техният характер. Твърде често ние видиме, че детето не знае и само защо го бият и никак не може да разбере дали би го били, ако би то направило противоположното.

[За да признае човек справедливостта на наказанието,

той трябва да бъде развит и да живее по своята воля. Детето не е в състояние да разбере твърде много неща и ако претърпи някакво наказание, то мисли, че са криви окружающите обстоятелства, а не то само: подбужденията, които го накарват да направи престъпление, съвсем не зависят от неговата воля, която е у него още твърде слаба. Да приведем няколко примера. Нас бият, че не ни са чисти ръцете и краката, а ако ние идеме на реката да се умиеме, то ни пак бият, без да ни обяснят защо ни бият. Родителите ни купуват риба и ние, за да им направим добро, отиваме да ловим риба, но нас бият и не разказват ни защо ни бият. Детето види в градината някакви си ягоди, които му се твърде харесват, и то ги къса и зема в устата си, но майка му го бие и не казва му защо го бие и пр. Сичките тия неща развалят характерът на детето и приучават го малко по малко не само да не слуша и да не уважава родителите си, но да ги ненавижда и презира.

Колкото по-малко се набиват в главата на детето фантастически проповеди, които развиват неговото въображение, а притъпяват неговият разсъдок, толкова повече то добива средства да бъде развит човек. Отделен човек е като един цял народ: онзи народ, който се намира още в полудиво състояние, мисли, че самата природа е устроена по неговият образ и подобие, че неговият живот и неговата воля се управляват от някаква си невидима сила, че тая сила работи само за неговото щастие и нещастие, че той е господар на сяко едно нещо, ако само му не спречат път някакви си невидими чисти и нечисти духове, с една дума той е склонен да търси в сяко нещо не е с т е с т в е н о с т и да обогатява своите суеверия. Сичко, щото е страшно, могъществено и голямо, поражавя неговото въображение със страх. Образованият народ и истинно развитият човек гледа на окружащата го природа съвсем с други очи; той покорява своето въображение на разумът и приема естествените явления за естествени закони, които имат свое историческо течение. Днеска би се показало твърде смешно, ако би някой из нас захванал да проповяда, че земята стои на роговете на един бивол, че слънцето се върти около земята, че звездите са богородични свещици, и пр. «Човекът със своя ум е открил днес, че събитията и природните явления произхождат твърде правилно, т. е. тия вървят по своите закони, кои-

то са много по-широки и по-велики от фантастическите въображения — говори Дрепер. — Духовете, гениите и боговете, които някога си възбуждаха страх и удивление и които определяха събитията съобразно със своите безпокойни страсти и желания, бяха заменени с високото понятие за всемогъщото същество. Това същество управлява нашата Вселенна съобразно с разумът, а следователно съгласно и със законът.»

Сичкото това, щото казахме по-горе, ние говорим за туй, за да докажем, че не сяка книга е наука и не сяко учение е полезно. Ние сме намерени да поговорим тука за секи един гимназически предмет отделно; но предварително молиме нашите учени да ни простят, ако погрешиме в щото и да е и да поправят и допълнят това, щото сме ние сбъркали и пропустили.

Да захванем от догматическите предмети, които, ако и да нямат право да се причисляват в числото на научните, но тия са введени в училищата и изучават се като наука. Тия предмети са: свещената история, черковната история, катехизисът и богословието. Ние намираме, че изучението на първите два предмета е необходимо за секи един човек, а най-повече за един християнин, но само не в такъв вид, с какъвто се тия предават у нас. Под име свещена история ние разбираме историята на еврейският народ и на еврейската религия, т. е. библията; под име свещена история на новият завет — евангелието и деянията на апостолите; а под име черковна история — разпространението на християнството и историческото развитие на християнските общества, ерархии, секти и пр. А из сичкото това се види, че за християнските народи е девет пъти по-необходимо да изучат самото християнство, нежели «Песень песней» и «Талмудът»; а ние видиме, че у нас сичкото това бива съвсем наопаки: историята на старият завет се изучава пространно, историята на новият завет, т. е. евангелието, повърхностно; а за черковната история нашите деца нямат никакво понятие. А кой е тука крив? — Нашето сляпо подражание. Ние знаем, че в много господства правителството се е съединило с черквата, следователно последната трябва да изпълнява волята на първото; а на първото съвсем не понася Христовото учение, което говори, че «първите ще да бъдат по-

следни, а последните първи» или че «глас народа — глас сина божия». Освен това, ако ние изучаваме еврейската история, то е необходимо да изучиме и религиите у другите стари и нови народи, защото само с такъв начин ние ще можеме да разберем святостта и величието на Христовото учение; но и това не е по волята на митарите и фарисеите, които са се отдалечили от евангелското учение дотолкова, доколкото се е отдалечило днешното християнство от еврейството и идолопоклонството.

Колкото за катехизисът, то ние ще да опровергнем неговата полезност с чужди уста. Преди малко време руският вестник «Современныя известия» осъждаваше някой си свой архиерей, който превел тоя катехизис на тюркменски език за новообърнатите християни тюркмени и бухарци, със следующите думи: «Нашият православни Филаретовски катехизис не ще да принесе на тия християни никаква полза: изпърво той е написан твърде темно и тия не щат да го разберат, а, второ, той се назначава само за богословските ученици» (за попове и калугерите).

За богословието ние нищо не можеме каза, защото да говори човек за всемогъществото на бога, без да знае що е бог и какъв е бог, е съвсем напразно.

Други предмет, който се предава в нашите училища, е «Българската граматика», съчинена от Герова, поправена от Груева и напечатана от Данова, или съставена от С. Радулова по Говорова и др. Ние мислим, че нашите деца с българските граматики си губят в училището времето напразно, защото нито груевското б л ъ г а р и н, нито момчиловското т ъ р ж ъ с т в е н н о, нито испърченото (испорчено — развалено) на покойният вестник «Съветник» и до днес не са введени в редовност и ще да куцат дотогава, дорде нашите граматични-филолози напишат граматика по духът на самият език, т. е. дорде тия напишат правилата на днешният наш говорими език и на неговите наречия.

След граматиката иде землеописанието и историята. Землеописанието и статистиката са такива едни предмети, които могат да изпълнят своето предназначение само тогава, когато имат научни характер и критически поглед към явленията, т. е. когато статистическите факти бъдат приведени в редовност и когато из тях бъде изведено критическо решение за това или онова явление и за него-

вите последствия. Ако землеописанието или статистиката ни описват само едни голи факти, то ние не можеме да си съставиме понятие: защо е Париж голям, защо е Лондон търговски град или защо турското племе се умалжава из ден на ден. По нашето мнение землеописанието е твърде важна и твърде любопитна наука, а така също и статистиката, но тия трябва да приемат съвсем друга форма и да разширят своята програма. Землеописанието, което днес се предава в нашите училища, не само че не ще да принесе никаква полза на детето, но ще да му причини силно отвращение от самата наука.

Това същото ние можеме каза и за историята. Смарагдовите истории, които ни разказват за Кира, за Сезостриса, за Леонида, за Цезаря, за Нерона и пр., без да обърнат внимание на самите народи, които са били управляеми от Дидона или от Галиогабала, затъпяват детето и накарват го да мисли, че животът човечески е цифра, а историята е цар или папа. Да говориме тука за тия предмети пространно ние не намираме за нужно, ще кажем само, че в последните десет години историята е изменила своя път и очистила се е вече отчасти от оная непотребна мъгла, която покриваше самите народи и не позволяваше ни да видиме с ясно око техният живот и тяхната история. Бокл, Дрепер, Вернике, Струве и др. дадоха на историята такъв характер, какъвто би тя одавна трябала да има. Тряба да забележиме тука, че историята на Дрепера («Историята на умственото развитие в Европа») е преведена на сичките почти европейски езици, следователно не би било лошаво, ако и нашите учени мъже я преведат на български. Ние сме твърде убеждени, че ако би Българското книжевно дружество или цариградското «Читалище» превело и напечатало тая важна и потребна за всеки човек книга, то тие би принесли 99% повече полза, нежели с 99 тома дриновски открития, друмевски отхрани и балабановски риторик и.

Ние трябва най-напред да приуготовиме това, щото е най-необходимо за нашите деца, т. е. ние най-напред трябва да изореме нивата и да посеете по нея храна, а после да садиме в градината си цветя и да виеме из тях венци на славните мъже (гл. «Пер. сп.», кн. I, II). Ако ние не приуготовиме своите деца, за да могат да разберат, що е родолюбие, що е честност, що е свобода и пр.,

то тия няма да разберат ни великите теории на Жан Жака Русо, ни Карлошмитовите разсъждения за отхраната. Учебници най-напред нам трябва, учебници! Но тия учебници трябва да бъдат написани, както трябва и колко се може по-просто и по-вразумително.

Всеобща история, която ние можеме днес да рекомандуваме на нашите учители, е историята на Вернике (писана на немски) и историята на Иловайски (писана на руски). Колкото за нашата народна българска история, то ние можеме каза само това, че ни една из нашите досега написани и преведени български истории не удовлетворява нашите требования. Дриновите истории са написани не да принесат полза на народът, а да се покажеме пред светът, че и ние знаем много и че и ние сме прочели сякакви латински, гръцки, немски, французки и руски книги. Ние сме уверени, че в сичка България едва ли щат да се намерят двамина, които би били в състояние да прочетат и да разберат сичко в Дриновата черковна или политическа история. И така, за кого са се писали тия истории? — Не знаем. За българският народ е потребна днес просто и ясно написана българска история, защото в противен случай той (народът) ще да си чете пак Царственикът и ще да ходи по темните улици да търси знание още дълго време.

За математическите и естествените науки ние нямаме що да говориме, ще да кажем само, че тия у нас се изучават твърде слабо и повърхностно: алгебрата и геометрията се преподават твърде темно, кратко и невразумително; физиката се прочита от учителите само теоретически; а за зоологията, минералогията и ботаниката нашите деца нямат никакво понятие. Колкото за физиологията, то едва ли и самите наши учители знаят, че такава една наука съществува на светът.

Освен сичките тия предмети в нашите училища са введени още пиитика, риторика и история на словесността (превод от руски), когато в сичките почти европейски школи тия науки са одавна вече изхвърлени освен последната, която наистина е съвсем изменена. Наместо пиитика и риторика в европейските училища е введена история на книжествеността или история на умственото развитие на човекът. Ние рекомандуваме на нашите учители Шеровата всеобща история («Всеобща история на лите-

ратурата») и Пипиновата славянска история («История на славянската литература») на книжевноста.

Тряба да забележиме тука още и това, че логиката, психологията и археологията (последната наука се четеше в училището от Груева), които се четат в някои наши училища, не само че няма да принесат полза, но ще да убият в детето сяка една любов, която би се появила у него към науката и знанието.

Днес секиму е вече известно, че училището не е нищо друго освен приготвителен клас за великото училище, т. е. за животът, следователно в първоначалната или в приготвителната школа детето трябва да определи своя път и да се приготви да върви напред. А когато е така, то обязаността на учителите е не да затъпяват и да умъртвяват човеческите стремления със своите безжизнени и полуумни предмети, които имат нещастие да се наричат науки, но да развиват в детето любознателност и любопитство. А за да бъде достигнато до това, то трябва: 1) самите учебници да бъдат по-интересни и по-удобопонятни; 2) учителите да знаят основателно това, щото четат и разказват на децата; 3) един предмет не трябва да противоречи на другият, както то бива твърде често в нашите учебни заведения; напр. Библията разказва, че Йона е бил в утробата на китът три дни и три нощи, или че земята стои на едно място, а слънцето се върти около нея, или че от сътворението на светът има не повече от 7000 години; а зоологията говори, че устата на китът са твърде малки и че той не може да яде друга риба освен най-дребната; астрономията ни показва фактически, че Земята се върти около Слънцето; геологията мисли, че от сътворението на светът трябва да са преминали досега много милиони години; а естествената философия говори, че нашата планета е вечна, както е вечна и оная сила, която я управлява, т. е. бог. Такива същи противоречия ние срещаме между естествените явления и историята, между психологията и физиологията, между политическата економия и натуралната философия. Разбира се, че учителите са обаяни да отстраняват тия противоречия и да обяснят на детето техните причини, защото в противен случай детето ще да изгуби своето уважение и към най-голямата истина и ще да бъде отчаяни скептик. За пример нам трябва да служат французките и руските

школи, в които истината е до такава степен помешана с въображението и с безделието, щото човеческото развитие губи твърде много от своята сила и твърде често то бива играчка на по-силните и на по-бистроумните.

И така, училищата трябва да бъдат ония и а п р а в и, из които се съставлява зданието; но училището е длъжно не само да пълни детинската глава със знание, а и да развие в тая глава самостоятелен дух и да ѝ даде енергическо направление, т. е. да развие в детето любов към самостоятелният труд и към истината.

Най-новите педагози са съвсем изменили програмата за човеческото възпитание и образование. Гербарт, Бенеке, Дистервег и др. са повдигнали тоя въпрос дотолкова високо, щото старите школи трябва съвсем да паднат. Гербарт твърде логически и твърде основателно е доказал, че първоначалните училища трябва да имат само възпитателен характер. Бенеке говори, че учителите и възпитателите са длъжни да поселят в детинското сърце твърда воля и самостоятелен характер и да му дадат любов към трудът, т. е. да го заинтересуват с науката. Дистервег, който е представител на елементарната педагогия, развива тоя въпрос още по-натънко и говори, че само самостоятелният труд и свободната воля са способни да дойдат до сичкото това, щото е велико, истинно и прекрасно, и затова той съветува учителите и възпитателите да имат за свята обязаност такава едно убеждение, че в детето трябва да се вкорени сила, любов и желание към дейността и към истинността. Бенеке в своята психология, която е основана на естествените явления, говори, че в нашата душа съществува само една сила, която се дели на три вида, а тая сила е разумът, чувствованиято и волята. На разумът и на волята Бенеке определява първото място в учебните заведения; а чувствованиято принадлежи на домашното възпитание.

Волята е съставена от безчислено множество (стремления) желания, които имат разнообразни характер. Ако сяко отделно желание се ражда като самостоятелен представител, то и самата воля трябва по неговите убеждения да бъде съвсем свободна и самостоятелна. Щом в човекът се появи такава една воля, то и самото действие е вече свършено. Из сичкото това ние си съставяваме такава едно заключение, че училищата трябва само да

развиват и да откриват темните страници на животът, а не да убиват детинският характер, както то бива у нас.

Одавна вече е признато от педагогите, че сяко едно преподавание трябва да бъде наглядно, т. е. че сяка теория трябва да има своя практика; но у нас сичкото това няма никакво значение. Нашите учители и възпитатели вселяват в детинската душа множество лъжовни и половина-истинни представления, из които детето извлеква само едни криви понятия, криви съждения и още по-криви заключения, които не развиват, а затъпват неговите способности. Раздробените на части и неимеющите естествени съотношения един към други предмети не могат да имат никакво значение в човеческото образование. Сичките тия предмети могат да имат значение само тогава, когато тия са съединени в едно цяло, когато единът предмет помага за развитието на другият и когато сичките тия предмети са основани на естествените науки и на здравата критика. Но в нашите училища на това се не обръща никакво внимание и в главата на детето се набиват отделни предмети, които убиват неговите способности и причиняват му отвращение към самата наука и знание. Отделните, без никаква свърз, предмети само тогава могат да достигнат своето назначение, когато географията се съедини с историята, историята с естествените науки, психологията с физиологията и т. н. Истина, че за учителите ще бъде сичкото това твърде тежко (защото тия са се научили да не излизат из програмата на школските учебници); но по нашето мнение тия само така, а не другояче ще да изпълнят добросовестно и честно своето предприятие и само така ще да останат верни на своето назначение.

Ние казахме вече, че първоначалните школи трябва само да развиват, да приготвяват и да назначават път, т. е. да възпитават, следователно най-голямата тяхна обязаност е да образуват нравствени характер и енергическо побуждение в детето, щото то да може лесно да получи високо образование.

Професор Цилер говори: «Когато една наука е основана на неопровержими истини, то тя трябва да се разгледа математически и да се оцени безпристрастно. Сичките науки съставляват едно цяло и една без друга не може, следователно ако този или онзи предмет не може

да се съедини с общата маса, то той трябва да се изхвърли из учебните заведения.» Ако кой и да е предмет няма обща свърз с математическите науки, той сякога ще да принесе на детето вреда, а не полза. И така, обязаността на възпитанието и на образованието е да даде на детето умение, а не просто знание. От умението зависи да присвои човек или не добиеното. Песцолани говори: «Сяко познание и сяко добро проявление нямат за нас никакво значение, ако ние не умееме да направиме из тях пътеводител в животът си.» Гете така също говори, че «сяко едно нещо, което само обогатява нашият ум, без да може да се изпълни на практика през нашият живот, не само че няма да принесе полза, но ще да ни причини положителна вреда.»

И така, знанието получава значение само тогава, когато то може да се изпълни на дело. Но ние видиме, че у нас сичкото това бива наопаки. Земете предметите, които се четат днес в нашите учебни заведения, и вие ще да видите, че половината из тях са съвсем безполезни и ученикът ги забравя още в оная минута, когато той прескочне прагът на училището. Да земеме за пример чуждите езици, които се четат в училищата на нашите деца, без да им принесат никаква полза. А колко мъки, колко бойове, колко попържни, колко сълзи, колко умствени напрежения са били употребени от малкият човек, за да научи и той учителската мъдрост!

Ние не сме противни, че нашите деца трябва да изучат барем един европейски език; но противни сме, ако децата ни изучават три-четири езика в едно и също време, а не изучават както трябва ни единът, ни другият, ни третият. Днес в много наши български училища са въведени турският, гръцкият, француският и немският езици; но ние сме твърдо убеждени, че едва ли пет ученика знаят основателно барем един из тия езици. Но преди да покажеме причините на това явление, ние трябва да кажеме няколко думи за ползата, която може да произлезе от изучението на този или онзи език.

Питаме сега: защо ние сме обязани да изучаваме странните езици? — Защото: 1) ние трябва да се възползуваме от европейската книжнина и от европейската наука, която ще бъде в състояние да обогати нашите знания и да ни научи това, щото ние не можеме да найдем в нашата

бедна книжевност; 2) когато свършиме своите школки науки, то ние трябва да бъдем търговци, а нашите по-първи търговци имат работа с чуждестранците, на които езикът ние сме длжани да знаеме; 3) турският език ние сме длжани да изучиме, защото живееме с турците и всеки ден имаме с тях или земене-даване, или съдебни процеси; а освен това мнозина из нас искат да бъдат турски чиновници. Сичкото това е добро, ще да отговорим ние, но колко българи има днес, които би казали, че знаят основателно този или онзи език?

И така, нашите училища не удовлетворяват нашите потребности, нашето възпитание е невежествено, а нашето образование е почти безполезно, отчасти даже и вредно. Нека говори кой що иска, а ние ще да кажем, че ако нашите днешни училища не изменят своята програма, ако в тия училища не бъдат поместени за учители хора знаещи и ако нашата педагогическа книжевност, т. е. нашите школки книги не бъдат съставени, както се изисква, то от нашите ученици ние трябва да очакваме твърде малко. Нашите днешни училища не са в състояние да възпитават нито твърди характери, нито здрави понятия. Но чия длжаност е да извърши сичкото това? У нас няма висши учебни заведения, няма контрола над учителите и училищата, няма школки комисии, най-после ние нямаме правителство, което би залегнало за изправлението на школите ни. Цариградското «Читалище» и Българското книжевно дружество трябало би да изпълняват тая роля. Наместо да ходиме по Неапол и да откриваме мъртвите паметници, ние трябало да седнем, да съставиме или да преведем школските учебници, които трябва на живите хора; вместо да печатаме (в «Читалището») за откритието на Помпея и др. т., ние трябало да научим българите какви училища и какви учители са им нужни, защото у нас в това отношение се мери съвсем с крива мяра.

Да приведем примери. В Пловдив преди малко време беше отишъл един твърде образован момък да търси място за учител и поискал да му се дадат 20 хиляди гроша на годината. Почтените пловдивски граждани, които се считат за най-развити българи, отговорили на новият учител така: «Ваша милост ще да земете само 16 000 гроша, защото г. Н. зема не повече.» «Аз не говоря за г. Н., а говоря за себе си. Ако желаете да ми дадете 20 000

гроша, то добро, ако ли не, то аз ще да си търся друго място» — казал учителят. «Това не може да бъде — рекли гражданите, — защото г. Н. се е учил във Франция, а вие сте се учили в Росията.» В Захара чорбаджиите попитали учителят си дали знае турски и французки и когато получили отрицателен отговор, то му предложили само 10 000 гроша. Във Видин един из чорбаджиите рекъл на учителят: «Ти гледай да научиш децата ни на турски и закон божи — другите науки са празни работи. Аз не зная ни граматика, ни землеописание, ни история, и пак живея като паша. Турските гледайте, турските!» Това явление е твърде неутешително, но то съществува по цяла България.

Като заключение на нашата статия ние ще да кажем, че в последното време захванаха да се появяват в нашите вестници делни критики за нашето образование. В третата книжка на «Периодическото списание» е поместена статийка от Н. Бончева под заглавие «За училищата». Съветуваме сичките наши учители, възпитатели и училищни епитропи да я прочетат и да се възползват от нея, защото другояче ние не ще да градим, а ще събаряме. Съветуваме и вестник «Читалище» да препечата тая статийка (добро би било да я препечата и «Македония»), за да се прочете насякъде. Не мешало би да се издаде и отделна брошура.

К.

Свобода, г. II, от бр. 7/13 февруари 1871 до бр. 17/4 октомври 1871.

ДО БЪЛГАРСКИТЕ РОДОЛЮБЦИ

Братия! Ако ние да бяхме волове, то и тогава не би трябало да търпиме такива мъки и неволи, каквито търпиме днеска като хора! . . . Сичките народности, сичките люде вървят напред към своето щастие, добро, блаженство и свобода, а за нас настават из ден на ден по-черни и по-лошави минути. Абдул Азис ни излъга още веднъж и прати ни за зелен хайвер; Али паша ни обеща много, а не даде ни нищо; патриархът и гръцкото духовенство, които ние изгонихме и които ни вече проклеха (и ние тях), по желанието на турските кръвопийци ще да дойдат

пак в нашето отечество и ще да захванат пак да смучат кръвта ни, и то пак из ония наши тежки рани, които са едвам преди малко време заживели. Христовата черкова позволява на всеки един християнин да се моли богу на какъвто и да е език, а сяка една народност да има свои пастири и учители; но гръцкото духовенство е земащо днес бога под кирия и продава Христовото учение и православната вяра като халва.

Христовата черкова е станала днес беглик, а стадото на православната черкова е по-унизено и от овцете, защото от овцете беглихчиите земат само на десетте едно, а духовните беглихчии убиват и душата ни, и тялото ни. Кажете ни после това, има ли правда и честност в цариградската православно-великовселенска черкова? Цариградската патриаршия не само че няма нищо общо с християнството и с православията, но ние смело можеме да я наречем купище, на което са натрупани сичките беззакония, сичките гнусотии и сичките нехристиянски неправди. Христос не е учил апостолите си да се целуват с Ирода и да пасат верующето стадо насила; Христос не е учил Петра и Тома да продават медниците и козите на сиромасите, за да хранят със земените от тях пари някакви си а не п с и и Магдалини; Христос не е учил своите наследници да се прегръщат с нечестивите сарац и н и, със садукееите и с фарисеите и с тяхната помощ да извършват всевъзможни гнусоти, разврат, пиянство и даже мъжеложество и скотоложество.

Секи из нас е виждал с очите си, че нашите блажени отци-фанариоти живеят по-развратно даже и от жителите на грешните Содом и Гомор, следователно и фанариотите са проклети от бога, както бяха проклети и съгражданите на Лота. Православните и христолюбивите българи одавна вече изгониха из отечеството си гръцката нечистота, а защо я изгониха? — Защото се побояха от бога, защото помислиха за душата си, защото се уплашиха да ги не накаже бог, както той наказва някога си Содом и Гомор!

Но що видиме днес? Негово султанско величество и нашите братия руси искат да ни погубят съвсем и да върнат пак в България оная страшна за християнството и за нравствеността чума, която преди няколко години опустоши земята ни и потурчи няколко хиляди християни. А що трябва ние да правиме? Тряба ли да се покориме пак

на цариградският патриарх и на неговият брат велзевул? — Да ни пази господ! . . .

Братия! Не ви трябва да ви никакви събори, защото тия събори ще да бъдат съставени от «дявола и от ангела его». После седмият вселенски събор всеки един друг какъвто и да е събор е запрещен от самите свети отци. Ако ние признаем днес тоя последни, о с м и събор, то трябва да припознаем още Базелският и Констанският събори, които ние считаме за еретически. Българите са православни и трябва да си останат православни, следователно тия не трябва да признават никакви събори. Ако султанът не поиска да изпълни на дело своя ферман, то ние ще да го накараме насила да уважава народната воля или да иде по дяволите. Дръжте се, братия българи, и не давайте се и тогава ще да «воскреснетъ богъ и ще да се расточатъ врази его!» Дръжте се за фермана и обявете на правителството, че вие не познавате никакви събори.

От б. р. ц. к.

Б., 1871, март 10.

Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871.

НАПОМИНАНИЕ [ЗА БРАТИЯ ДИМИТРИЙ И КОСТАНТИН МИЛАДИНОВИ]

Едни от най-първите български мъченици, които умряха за българския народ и за неговата свобода, бяха братия ДИМИТРИЙ И КОСТАНТИН МИЛАДИНОВИ. Тия два брата бяха затворени, защото проповядвали на народът си народолюбие и съветовали го да изгони гръцкото духовенство и да иска от султанът отделна йерархия.

Братия Миладинови са родом из Струга, в Македония, и проповядвали са, както и първите славянски апостоли Кирил и Методий, на нашите братия македонски българи любов и уважение към своя народ, към своята народност и към своята вяра.

Миладинови станаха жертва на фанариотите. На 25 март тя бяха отровени в една из цариградските темници.

Съветоваме нашите родолюбиви българи да отслужат ПАНАХИДА за тия наши свети МЪЧЕНИЦИ на БЛАГОВЕЩЕНИЕ.

Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871.

ОТВОРЕНО ПИСМО ДО МАХМУД ПАША

Ваше височество! Постарайте се, ако само можете, да бъдете по-добри от сичките ваши предшественици, защото времето е късо, а отмъщението е голямо. Ако желаете добро на децата си, ако желаете добро на народът си, то се постарайте, доколкото зависи от вас, да умалите християнското ожесточение, което е готово сякаш минута да се разгори против вас; колкото по-страшни и по-безчовечни бъдете към християните, толкова по-жестоки ще бъдете и ние към вас, когато настъпи решителната минута. Вашите предшественици ни са твърде много насоллили, а от вас зависи да поправите, доколкото се може, техните погрешки.

Земете се за работа, дорде не е късно. Запретете по-скоро на вашите паши, каймаками, кадии и пр. да бъдат такива, каквито са били до днес; запретете на вашите солдати да ходят по селата и да глобят сиротинята; преобразете съдовете; допуснете и на християните да постъпват в господарствената служба; гледайте да въведете в господарството си равноправност не само на думи, а и на дело и пр., защото в противен случай вашето бъдеще е страшно. Помнете, че сякаш капка кръв, която вие цедите днес из нашите жили, вие ще да заплатите с главите си. Не лъжете се от европейските похвали и обещания, но погледайте с внимание около себе си и вярвайте само на своите собствени очи.

Вашите чиновници са глупави, лекомислени, празни и развратни хора; тия малко се грижат за господарствените дела, малко мислят за турското бъдеще и нямат доста умствени способности, за да предвидят ония нещастия, които грозят на вашето племе. Сичкият ум и разум на

вашите господарствени мъже е обърнат към харемите, мастиката и сладострастието; тям са чужди сичките други неща, а най-повече господарствените интереси. Вашите провинциални чиновници за друго нищо не мислят освен как да напълнят кесииите си и да увеличат харемите си.

Вашият русчушки валия е довел из Цариград стотина жени, а вашите солдати ходят голи и боси, гладни и жедни и като хищни зверове нападат на християнските, даже и на мохамеданските села. В Захара заптиетата ви ходят из къща в къща и събират храна и пари; в Дунавският вилает турците отнимат българските деца и турчат ги, във Видин държат затворени в темницата, с жезла на краката, цели стотини невинни християни и пр. Обърнете внимание на тия злоупотребления и постарайте се да ги прекратите. Каква полза може да добие вашето господарство от ония реформи, които вие извършвате в Цариград, когато в провинциите владее страшна анархия? Турската империя трябва да се преобрази фундаментално; нейни какви кърпежи няма да помогнат: за да бъдете европейци, вие по-напред трябва да преобразите главите си. Вашето господарство в сяко едно отношение прилича на Австрия: обърнете внимание на австрийските действия и удовлетворете своите християнски поданици. Страшно е за вас, ако не послушате гласът на разумът.

Няколко цариградски българи

Свобода, г. II, бр. 17, 4 октомври 1871.

МАКЕДОНСКА БЪЛГАРСКА ДРУЖИНА

И у нас българските родолюбци захванаха вече да се земат за ум и разум. Българското в Цариград читалищно настоятелство е напечатало следующето известие: «Предложението, което направи «Читалището» в 22 брой, захвана да принася плодове. Ние получихме вече отговори из тулчанското, видинското и габровското читалища. В заседанието си по причина на гореказаното предложение тулчанското читалище решило единогласно да жертвува ежегодно, доколкото му позволяват средствата, а за

тая година определило да внесе 20 тур. лири; видинското читалище се решило да жертвува сяка година една четвъртина от годишните си приходи. «Македонската българска дружина» има цел да противодействува на гръцката пропаганда в Македония. В едно извънредно заседание габровското читалище решило единодушно да възпита на свое иждивение в габровското женско училище две момичета, едното из Воден, а другото из Струмица, за да бъдат после учителки в тия градове, и изпроводиха ни и потребните за тая цел писма до общините в гореказаните градове. В същото време тия три читалища ни обещават значително количество спомоществатели за повременното ни списание «Читалище».

Секи българин, който обича народът си, ще да научи с радост тия известия и ще ръкоплещи на тулчени, видинци и габровчени. Освен това, нашият народ е честолюбив (види се по сичко! р.) и това ни дава добра надежда, че достопохвалният пример на гореказаните читалища ще възбуди съревнование и на другите си единоплеменници, за да ни изпратят по-скоро отговорите си, които ние очакваме, за да ги известим на народът и на нашите братия в Македония.

Какъв случай, за да покажеме родолюбието си и братската си любов към нашите македонски братия и за неразделимото единство на българският народ! Каквото и да правят гърците, с каквито суми и да разполагат, за да убият народността ни, ако само сичките читалища покажат живот и сърце като тулчени, видинци, габровчени, железничени и котленци, то няма съмнение, че в разстоянието на няколко години ние не само че ще сполучим да изтеглим македонските българи из ръцете на гърцизмът, но ще и да направиме, щото първоначалното учение да бъде дотолкова разпространено между народът ни, доколкото е то разпространено и в най-образованите народи, а това ще бъде една исполинска стъпка към напредокът».

Свобода, г. II, бр. 18, 12 октомври 1871.

ГЕОРГИ РАКОВСКИ

По общото българско желание в Ромъния и в България се е съставил вече един комитет, който ще да се старае да събере средства, за да се направи надгробен паметник на Георги Раковски. Ние се надееме, че сичките наши български патриоти ще да посрещнат това дело с радостно сърце, защото Георги Раковски е един от ония българи, които никога не могат да бъдат забравени.

Ако ние забравяме ония лица, които са посвещали сичкият свой живот на народът си така скоро, то и ние ще да бъдем забравени още по-скоро.

Ако се съберат достатъчно средства, то ще бъдат напечатани по-главните съчинения на Раковски, които твърде лесно могат да бъдат изгубени.

За настоятели по градовете са избрани следующите личности:

Г. г. Скарлат Стратович и Петраки Димович в Браила; Георги Карловски и Евлоги Георгиу в Галац; Петър Фитов и Иван Иванов в Болград; братия х. Данилови в Крайово; читалището «Деятелност» в Александрия; Венко Наботков в Зимнич; Данаил Попов и Петър Мишайков в Турно-Магорели; Стелиян Георгиев и Николай Попович в Гюргево; Х. П. Маринов и Василяки Диаманди в Плоещ; М. Антонов в Бузю; Д. Дабовски в Измаил; Киро Савович в Калафат и Данаил Кирович в Т.-Северин.

Освен тия настоятели в Цариград, Русчук, Свищов и Пловдив желаят да приемат участие в това народно дело, но имената на тия съучастници ще да останат неизвестни. Който желае да пожертвува, нека се отнесе до гореказаните личности, които ще да изпроваждат събраните суми в Букурещ в канторът на г. Петра х. Димитриева и съд. Имената на спомоществателите ще бъдат напечатани.*

Настоятелството

Свобода, г. II, бр. 38, 4 март 1872.

* Г. Георги Зафиров подарява една турска лира.

МЪДРОСЛОВИЯТА НА РУСЧУШКИЯТ СИНТИП ФИЛОСОФ

В 667 брой (от сътворението на светът) на «Дунав ефенди» е поместена следующата философия: «Читателите ни помнят кратките ни разяснения (?), които по приказванието на в. «Басърет» бяхме дали (?) в 663 брой (от основанието на Русчук) на нашия вестник за начинът, по когото се уби сам на русчушката скеля русчуклия Ангел Кънчов, родом българин. Когато обнародвахме тия разяснения, то бяхме поместили и една дописка до «Византис», която била изпроводена на тоя вестник из Букурещ и за която се научаваме сега, че ѝ се отдавало криво значение (?). (Ангел Кънчов се убил в Русчук, а русчушкият правителствен вестник заема сведения за това самоубийство из «Византис», т. е. из неговата букурещка дописка! Тука не е чиста работата! р.).

«В тая дописка, продължава «Дунав ефенди», макар и да се казваше, че в България бил съществувал бунтовен комитет, но секи знае, че свърталището на подобни комитети е Влахия (О, ти, всеведче! р.) и че тия имат за свои бунтовни оръдия едни прости безделници и безумни хора. (О, ти, мъдрословче! р.) А к о л к о т о (що) се касае до българските жители, които живеят в императорската държава в свършено спокойствие (О, ти, лъжоделче! р.) и тишина (в Русчук ли? р.), то тяхната вяръност е позната (и на копейките), с опит и фактически е доказано, че никога не се прилепват към постоянните външни внушения.»

По-надолу «Дунав» ни разказва за Хаджи-Димитровите чети и продължава: «Въистина в (?) секи един народ съществуват хора с различни идеи, но ние настоятелно постоянствуваме (?) да кажем, че българите не са безумни, та да отидат да си развалят спокойствието (?) и тишината (на Чорапчиева, р.) за интересите на другото (?). Следователно целта, с която ние обнародвахме речената дописка от «Византис», не е, че сме искали да потвърдим съдържанието ѝ, но само и само да покажем какво е мнението на отсрещното население за българите и от кои вестници се споделя (?).»

Из сичкото това нашите читатели ще да разберат, че и турските вестници са така също шантави, както е шан-

таво и самото правителство, както е шантав и самият русчушки валия. Русчушкият фанариотин Василяки ефенди беше намислил да открие как в а-г о д е б ъ л-г а р с к а к о м е т а и да се препоръчи на великият везирин, но брадвата му се удари по камък и той беше принуден да прехапе езикът си. По тая съща причина и в. «Дунав» беше захванал да открива и да предполага, но когато няколко души от русчушката младеж поискаха от редакцията факти и доказателства, то редакторът на гореказаният вестник облиза онова, щото беше плювал вчера, и окриви в това отношение влашките българи и дописникът на «Византис». Нам ни се чини, че правителството на Махмуд паша със своите валии и със своите неспособни чиновници ще да докара и само вълкът в кошарата. Нека му е на помощ!

Д.

Свобода, г. II, бр. 45, 22 април 1872

ЧАСТНО МНЕНИЕ

Тригодишното съществуване на Българското книжевно дружество трябва да е убедило секиго, че пътят, по който е то следвало до днес, не го е довел до желаемата цел. Досега Книжевното дружество не е могло да принесе желаемата полза и народът ни е захванал вече да мисли, че то ще да остане, както и много други наши предприятия, наченато, а несвършено. За причините, или по-добре да кажа, за виновниците, които са довели дружеството до това незавидно положение, се е писало твърде много и аз няма да се разпространявам за тоя вопрос; аз ще да кажа само, че и ние (публиката) не трябва да се считаме за съвсем невинни и да обвиняваме само действующите лица. И наистина, кажете ми, на действующите лица ли принадлежи дружеството, или на сичкият народ? Ако една каквато и да е работа не отива добре, то за поправлението ѝ кой трябва да се грижи повече — управителите или притежателите ѝ? Ако повериме едно частно свое предприятие в ръцете на един управител и ако видиме,

че неговото управление не принася полза, то напускаме ли предприятието си, или земяме мерки за поправлението му? А защо това, което правиме за частните си работи, да не направиме и за общите?

Време е вече да оставиме настрана онова безумно изречение, което е станало у нас почти общо: «Наредете го добре и тогава ще да земеме и ние участие.» Не, господа, не трябва само да говориме, както сме правили досега, а да земеме участие в това народно дело и да го туриме в добър ред, защото е срамата от хората. Ето защо, като наближава 25 юлия, когато става годишното събрание, аз си дозволих да изложа мнението си пред народът и да помоля представителите, които щат да дойдат на събраниято, да земат предвид следующите точки: 1) Засега дружеството трябва да остане без действителни членове, или да остане само с един член, който да има умерена заплата, щото от доходите му да остава една малка сума, която да се употреби за полезни дела. 2) От доходите на дружеството да се помогне, за да се преведат на български език школските учебници, като се започне от букварът и да се свърши с учебниците за най-високите училища. Тия учебници щат да се превождаат и съставляват по оная система, която се одобри от събранието, т. е. германска, французка, американска и др. Тия учебници ще да се разпръскат по България и ще да се воведат в училищата, като се продават по най-умерена цена. Но някъде щат да се дават и като дар. 3) Да се приканят повече дописни членове без заплата; да се помолят учените да доставят материал за «Периодическото списание», за да може да излиза редовно; да се поканят, колкото абонати и да има, да внесат спомоществованията си и да се земат нужните мерки, за да се подпишат и други нови. 4) Да се поканят сичките спомогателни членове да внесат спомоществованията си, без което желаемата цел не може да се постигне.

Аз съм уверен, че когато българите видят това дружество турено в добър ред, то секи ще да захване да жертвува според силите си. Това мое частно мнение аз предлагам на публиката и желая, щото ония, които го одобрят, и ония, които го не одобрят, да заповядат на събранието, за да се разиска тоя важен вопрос и сичко да се реши така, както се види за по-добре. Добре ще да е, ако

на събранието дойдат повече учени мъже и да помогнат със своите познания.

М.

Браила, 28 юния

Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872.

ЗАЕШКА ТУПУРДИЯ

Из Русчук получихме безименно писмо, в което ни заплашват със заешка тупурдия. Между другите псувни и проклетия това знаменито писмо говори така: «Българският народ желае да се успокои после дългогодишните мъки и страдания, следователно вашите бунтовнически идеи и Славейковите безмозъчни фантазии няма да намерят отзив в българските сърца. Оставете народът ни на мир, защото в противен случай тежко ви и горко ви! Вие мислите, че е лесно нещо да се борите с такъв един синод, който е одобрен от едно силно и правдолюбиво правителство? Вие мислите, че правителствената ръка не ще да ви намери даже и в Букурещ? Доста е на правителството да покашля и вие сте погубени. Скоро ще да видите какво нещастие ще да постигне вашият едномисленик г. Славейкова. Ромънското правителство трябва да изпълни волята на своите повелители, от които то зависи» (?).

Кой може да ни каже от кого е написано гореказаното писмо? Ако е от българин, то тоя българин трябва да е най-разваленият човек на светът; а ако е от турчин, то тоя турчин трябва да е твърде интересна личност, когато се е завзела да защитава нашият синод и интересите на българският народ. Ние би желали да се опознаеме с тая личност. Да не си ти, Петраки? Да не е г. Стоил ефенди и поп Петър Арнаудов? Да не е г. Чорапчиев? Но който и да е, а нашата работа отива твърде тричаво. Сиромас г. Славейков, сиромас Каравелов! Какво ли нещастие ще да ги постигне!

Слушайте, господа! Ако вие имате право да колите и да бесите в Цариград и Русчук, то в Ромъния еничерликът не струва вече пари. Ако «Свобода» не говори исти-

на, то можете да я критикувате и да отворите очите на народът; а ако намирате себе си виновни, то мълчете и потаяйте се. Само виновните хора заплашват с това или с онова правителство. Знайте и това, че ако вие поискате да върлувате и в Ромъния, както върлувате по Цариград и по Русчук, то ние сме в състояние да ви върнеме зъб за зъб и око за око. Освен това ромънското правителство не е валийска канцелария, която си дава право да сече главите и на правите, и на кривите. Тука има закон, пред когото сичките тирани са безсилни. Я гледайте по-добре да станете хора, защото в противен случай нищо няма да ви помогне.

Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872.

ШПИОНСТВОТО В ТУРЦИЯ

Един наш русчушки приятел ни пишеше преди малко време така: «Вие сте твърде пристрастни, когато говорите за шпионите. Бъдете уверени, че ни един българин не може да бъде искрен приятел на турското правителство и предател на своят народ. Истина, че между нази съществуват и такива българи, които играят шпионски роли, но тия личности са се решили да приемат такова кално име по две причини: първо, тия са се решили да лъжат правителството и да се ползват от неговите подаяния; второ, тия се намират в такова зависимо положение, щото са обаязани, барем за очи, да носят титла шпионин. Аз ви уверявам, че нашите чорбаджии — със своята глупост — са хилядо пъти по-опасни, нежели Златев или Чорапчиев. Чорапчиев е в състояние, когато трябва, и да излъже агите, и да ги поведе за носът; а чорбаджиите правят пакости на народът ни съвсем безсъзнателно.» Сичкото това ни пишеше такова едно лице, на което нравствените начала са така също твърде съмнителни.

Друг един господин ни пишеше из Цариград преди половин година следущето: «Вие нападате твърде строго на Х. Арнаудова, когато у нас съществуват по-гнуснави и по-безчестни личности. Нема х. Иванчо и г. Балабанов са по-честни от Арнаудова и от Сапунова? Аз мисля така също, че вие давате голямо значение на шпио-

ните и твърде често си съставлявате въображаеми опасности.»

Третъ едно лице ни уверяваше лично, че турските шпиони — които са повечето поляци, гърци, ерменци и българи — са повече опасни за турското правителство, нежели за християнските народности. «Християнинът е сякога християнин, българинът е сякога българин, а славянинът е славянин» — говореше това лице.

Ние бяхме готови вече да повярваме на гореказаните личности, но... В «Московск. вед.» е поместена из Цариград една дописка, в която се говори, че г. Окша ефенди (Ожаховски) се е появил пак на сцената и че тоя безсовестен лъжец е подал вече на Мидхат пашовото правителство нови проекти за устройството на такава една шпионска камера, която да има и вътрешно, и вънкашно значение. Ожаховски се обещава да основе във Виена такава една всемогуща шпионска камера, която да има кореспонденти по сичките славянски земи и по сичките европейски господарства.

Ожаховски във времето на Али паша беше един от най-главните шпиони; той е имал свои агенти по сичка България, в Сърбия, в Букурещ, в Росия и в Австрия. Правителството на Али паша е харчило за съдържанието на своята шпионска камера около 100 хиляди турски лири. Кореспондентинът на гореказаният руски вестник говори, че Махмуд паша открил шарлатанствата на Алипашовите тайни канцеларии и отказал се от тяхната помощ; но Махмуд паша паднал и Цариград се напълнил изново с подозрителни личности. Кореспондентинът се надее, че и Мидхат паша така също не ще да има никакво доверие към различни окши и шнайтери; но ние видиме съвсем противното.

Едно твърде честно и твърде влиятелно лице ни явява из Цариград следущето: «Мидхат паша не може да се одържи на везирският престол без интриги, без шпионски камери и без всевъзможни тъмни и двосмислени истории. Султанът и до днес още има поверение към Махмуда, следователно Мидхат паша трябва да изнамери такова едно средство, чрез което да стане необходима личност за падишахът. А знаете ли какво е това средство? Мидхат паша се явява пред султанът и разказва му, че османската държава се намира в опасно положение, че по Бъл-

гария се съставляват комитети, че в Тесалия е готова да се загори буна, че сръбските пропаганди наводняват империята, че в Букурещ се съставляват чети, и пр., и пр. За да потвърди своите думи, Мидхат паша показва на падишахът Шнайдеровите или Окшовите писма и моли го да му позволи да прекрати злото. Разбира се, че султанът не може да знае истината и приема сичките тия хитрости за факти; а ако е така, то той дава пълна свобода на в. везирин да работи тъй, както му се види за по-добро. Великият везирин назначава комисии, търси, затваря, пуща, с една дума, работи; но тая работа се свършва с нищо.

Но биват и такива случаи, когато съвсем невинни хора губят имотът си, даже и животът си. Няма никакво съмнение, че русчушките, търновските и свищовските бесилници бяха произведение на Мидхат паша. Ако Мидхат паша да беше справедлив човек, то той твърде лесно можеше да умири недоволните и да прекрати сяко едно волнение; но нему бяха необходими и Тотювите чети, и свищовските комитети, и бесилниците — той искаше да се покаже пред цариградското правителство като деятелен, умен и енергичен човек.

И така, за Мидхат паша мухата е бивол, а бълхата слон. Българската емиграция в Ромъния, следователно и българските чети в 1867 и 1868 г., бяха произведение на Мидхат паша. Това е вярно. Да кажа накратко, българските чети и русчушките бесилници бяха създадени само за това, за да стане Мидхат паша в. везирин; а днешните шпионски камери, днешните революционни комитети и днешните притеснения стават само за това, за да се удържи Мидхат паша на везирския престол. Шпионската камера е пак отворена и захванала е вече да рови. Изпроведени са различни лица в Ромъния, в Сърбия, в Австрия и по сичките провинции на Европейска Турция. А какво ще да произлезе от сичкото това? Нови нещастия, нови волнения и нови страдания. Нека ми бъде простено да кажа, че Мидхат пашовите шпиони най-после и наистина щат да накарат народът да състави революционен комитет, за да се земе за оръжие и да спаси главата си от сичките тия несправедливости.»

Ние се съглашаваме с нашият дописник и продължаваме. Дописникът на «Москов. ведомости» ни разказва

още, че главните помощници на Окша ефенди са Кулачковски във Виена и пан Лангевич в Тракия. Във времето на Али паша Окша ефенди е имал свои агенти по сичкия Балкански полуостров, а особено в Русчук и в Букурещ. Най-главният негов агентин е бил някой си Мушински и няколко души българи; а в Ромъния — Николаиди ефенди (грък), Арон Бенучи (еврей) и трима българи (?). Мушински е имал голямо число познания и между българската емиграция в Ромъния, и между либералните българи в Русчук, следователно правителството на Али паша е знаело много повече, отколкото се е вършило и говорило наистина. Тия сведения са твърде верни. Ние и сами сме свидетели, че шпионската камера на Али паша лъжеше правителството най-безсовестно. Но за това ще да поговориме до неделя.

Свобода, г. III, бр. 13, 23 септември 1872.

ОТВОРЕНО ПИСМО

Вчера присъствувах при освещението на гръцката черкова в Браила; но защото се не интересувам нито аз, нито вие, нито читателите на вестникът ви от това тържество, то няма и да ви го описвам; мене ми се иска само да попитам мойт литературни неприятел, г-на П., имал ли съм аз едно време право, когато бях казал, че гърците жертвуват повече от българите, или не. Г. П. искаше да ме увери, че на гръцките обществени заведения помага елинското правителство, следователно тия не могат да бъдат бедни. Питам го да ми каже сега, елинското правителство ли напълни вчера дискозът, или гръцкият народ? Тряба да забележа тука, че на дискозът се събраха 850 наполеондора злато и 1350 наполеондора кредитни билети, записи и пр. Питам пак, гръцкото правителство ли изпроводи тия хора да жертвуват, или тия отидоха сами? Аз вярвам, че мойт литературни противник е можал да се увери и с очите си, че не гръцкото правителство е жертвувало и жертвува за обществените гръцки заведения, а самите гърци, между които се намират и множество наши православни (не схизматици) българи.

Тряба да ви явя, че множество наши българи, без да ги покани някой, отидоха в новата гръцка черкова и хвърлиха своята жертва на дискозът. Но вие ще да кажете, че черковата принадлежи на сичките верующи, следователно секи православен християнин е обязан да ѝ помогне. Сичкото това е истина, но, питам още веднъж, пожертвовал ли е досега някой грък барем две пари за нашата браилска българска черкова? Освен това, даже и множество наши българи, които хвъргаха на гръцкият дискоз своите наполеондори, и до днес още не са стъпили в българската черкова. В гръцката ходят доброволно и дават, а ние не можеме и с шарена бъклица да ги калесаме да дойдат в своята черкова и да дадат по един грош.

А знаете ли отде произхожда сичкото това? Когато тия жертвуват за гръцката черкова, то ще да ги поблагодари кир Родоконаки и кир Икономо; а когато жертвуват за своята черкова или за своето училище, то ги благодари баба хаджийка и няколко сиромашки деца. (Ако би баба хаджийка купувала кукуруз за Англия и ако би сиромашките деца продавали американско платно на вересия, то тия би жертвували и за българската черкова. — Р.) Тия не щат нито да знаят, че г. Икономо е такъв един калпазанин, който заслужава само едно презрение. Нашите български патриоти почитат само оногова, който има много пари — сичкото друго е за тях празна работа. Аз ви уверявам, че мнозина от нашите първенци би дали и ризата си от гърбът, ако г. Родоконаки или г. Икономо да би им казал: «К а л и и м е р а с а с.»¹

Кажете ни сега, може ли българският народ да заслужи любовта на нашите тежки търговци, когато той няма нито родоконаниевци, ни икономовци? Или тия щат да се унижат дотолкова, щото да им благодарят сиромашките и окъсаните деца? — Тях подобни неща не само че не задоволяват, но почти сякога унижават тяхното високо достойнство. Из сичкото това вие ще да си съставите такова понятие, че нашите глави са пълни с буза, че нашите сърца са направени от кучешки гъби и че честта и патриотизмът нямат нищо общо с нашите личности.

Фанариотите ни проклинат, фанариотите ни наричат схизматици, фанариотите ни тъпчат и безчестят, а ние

¹ «Добър ви ден» (гр.).

припкаме да им целунеме ръка и да им помогнеме за техните предприятия! Идете после това и не говорете, че ние сме чудни хора! Аз твърде добре зная, че гореизложеното мое мнение няма да се хареса на г. П.; но моята длъжност е не да гъделичкам микроскопическите самолюбийца на г. А. или на г. Б., а да изложи самото дело. Гърците само през това лято са похарчили повече от 15 000 жълтици за окончанието на своята черкова; а сичкото това не им е възпрепятствувало да усъвършенствуват и своите училища. Ние твърде добре знаем, че както мъжкото, така и женското гръцко училище са напреднали твърде много в последното време.

Освен това, браилските гърци имат намерение да изпроводят на цариградския патриарх достатъчна помощ; а тая помощ ще бъде употреблена само за българското унищожение, т. е. тая помощ ще да смаже българите, които спят от дългият. Тряба да ви кажа и това, че между тая «българохтонна» помощ ще бъдат и български наполеондори. Но за тия неща аз ще да ви явя други път. Боже мой, защо ли са се родили българите на светът? Знаете ли вие, че съдопроизводството за тестаментът на Милановича ще да произведе пак б ъ л г а р с к а р а б о т а? Българското училище ще да се затвори и децата ни няма вече да мръзнат и да се мокрят от дъждът в допотопната кошара, която се нарича училище. Как е кефът ви, господине П.?

Свобода, г. III, бр. 19, 4 ноември 1872.

ЯН ХУС И ЕРОНИМ ПРАЖКИ

Ян Хус се родил в 1373 година в село Хусинец в Южна Боемия и получил образование в Пражкия университет. В тоя университет нему бил даден най-напред магистерски чин; после това той бил определен за публичен преподавател на свободните науки, а от 1402 г. бил посвещен в свещеници във Витлиемската черкова и назначен за духовник на кралица София, жената на краля Венцеслава. Най-близният приятел на Яна Хуса бил чешкият големец (боярин) Ероним Фаулфиш, когото обикновено

наричат Ероним Пражки. Ероним обичал твърде много науката. За да добие по-добро образование, той посещал много университети, а особено Оксфордският, дето се опознал с учението на Виклефа, което било направлено против папата и против папската власт. Когато се върнал в Прага, то получил място за професор в Пражкия университет.

Когато Хус прочел съчиненията на Виклефа, то дошъл от неговото учение до такъв един възторг, щото захванал не само да възхвалява ингелизкия философин, но старал се още да разпространява преводите от неговите дела и да ги рекомандува на народът. В самият университет той явно говорил против папските несправедливости, против черковните злоупотребления и против развратът на духовенството. Хус, както и Арнолд Брешиански, учил народът, че за черковата ще да бъде твърде полезно, ако се ограничат доходите на духовенството. Освен това, Хус, както и Виклеф, говорил, че сичките епископи и сичките свещеници са такива също наместници на апостолите, както и папата и кардиналите; че не папата е глава на черковата, а сам Исус Христос и че християнските верования трябва да се извличат из Библията. Тия проповеди възбудили против Хуса страшна вражда. По желанието на пражкия епископ съчиненията на Виклефа били изгорени публично, а Хусу било запретиено да говори проповеди. Хус не послушал епископските повеления и затова бил повикан от папата да дойде в Рим «пред съдилището и да се яви пред неговите очи». Крал Венцеслав, неговата жена и множество други чехски бояри земали Хуса под своето покровителство и не дали му да иде в Рим.

Хус продължил своята пропаганда. Скоро той захванал да проповяда и против отпущението на греховете, които се наричат индюлгенции. Това произлязло по следующата причина. Папата имал война с Неаполитанското кралство и събирал войска. За да добие по-голяма сила, папата обявил, че който се запише в неговата армия, той ще да се избави от сичките свои грехове. Хус въстанал против тая несправедливост. Папата проклетел Хуса и отлъчил от черковата град Прага дотогава, дорде Хус живее в него. Хус бил принуден да остави градът и да се пресели в своето село

Хусинец. Из това село Хус се оплакал писмено на Христа от папските несправедливости и искал неговата защита. Неговата партия се увеличила по сичка Боемия и той в 1414 г. бил повикан назад, за да продължава своите лекции в Пражкия университет.

В това също време в Костниц, или Костанц, бил събран черковен събор. Император Сигизмунд пожелал, щото Хус да се яви на тоя събор и да даде сметка за своите проповеди или за своето учение. Съборът бил събран само за това, за да се извършат някои и други реформи в постановленията на католическата черкова и да се въведе по-добър ред в нейното управление. Хус мислил да иде на гореказаният събор, защото и той желал истото, щото желал и съборът, т. е. той не въставал против черковните обряди, а против злоупотребленията на духовенството. В Боемия никой вече не въставал против неговото учение. Новият епископ, другите професори, даже и съдията на еретиците, Николай Назаретски, му дали свидетелства, че в неговото учение няма нищо еретическо. Освен това, Хус получил «царска дума» и защитително писмо от императора Сигизмунда, следователно той бил защитен от всяка една страна. Но когато той тръгнал на път, то душата му предчувствувала нещо недобро. В своето прощално писмо към чехите той говори за могъществени неприятели, които го очакват на Костанския събор, и моли ги да се молят богу, щото той да му помогне да докаже истината и да се върне назад. «Аз трябва или да се върна в Боемия с чиста съвест, или по примерът на Христа да приема мъченическа смърт» — говорил Хус.

На 11 октомври той тръгнал на път заедно с няколко души боляри, които му били дадени от Венцеслава. В Нюрнберг Хус се виждал с императорът и получил от него защитителната грамота, а на 3 ноември той пристигнал в Костанц. Папа Йоан XXIII обещал Хусу безопасност, помощ и съчувствие и свалил от шията му «страшната анатема». Но нищо не могло да накара Хуса да измени своите убеждения. Той и в Костанц проповядовал същото учение. Когато католическите «архиереи» видели, че Хус остава твърд в своите убеждения, то заповядали на инквизиционните служители да го затворят. Императорът протестирал, но «светите архие-

реи» му отговорили че не е нужно да се одържи оная дума или онова обещание, което е дадено на един еретик.

Хус бил доведен из темницата в събранието и съдопроизводството се захваляло. Прелатите обявили, че Хусовото учение е еретическо, и няколко пъти му казали да се откаже от него; но Хус им отговорил, че е готов да изпълни волята им, ако само тия му докажат из священото писание, че неговото учение не е вярно. Захванали се препирни и Хус бил осъден на смърт, т. е. да бъде изгорен жив. Императорът, който дал Хусу «честна дума», присъствувал в събранието и не проговорил ни бяло, ни черно.

Пред градските врата бил въздигнат ешафод, на който трябало да погине чехският мъченик от ръцете на Христовите наместници и от правосъдието на светата черкова. Със спокойна съвест и с голяма твърдост излязъл Хус пред народът и качил се на ешафодът. . . Когато той вървял из пътят, то непрестанно се молил богу. Джелятите съблекли свещеническите му одежди, а на главата му турили хартиен калпак, на когото били изобразени три дявола. Това напоминало Хусу Христа и неговият търнов венец. Епископите рекли: «Ние предаваме душата ти на дяволът.» Хус отговорил, както и св. архидякон Стефан, следующето: «Предавам душата си на господ Исуса Христа.» Когато Хус видял, че един от селяните носи дърва за неговото «еретическо» тяло, то се поусмихнал и проговорил: «Ох ти, невинна простота!» Когато пламникът рукал, то Хус продължал да се моли и молил се дотогава, дорде го не покрил съвсем огънят. Пепелта от тялото му била хвърлена в Рейн; а совестта на Сигизмунда останала спокойна.

След една година такава също съдба постигнала и Еронима Пражки. Когато Ероним се известил, че Хус е затворен, то тутакси отишъл в Костанц, за да помогне на своят приятел. Ероним молил съборът да разгледа малко по-безпристрастно Хусовите проповеди: но съборът не пожелал нито да чуе неговите молби, които по епископските думи били така също «еретически». Когато Ероним видял, че нищо не помага и че може и сам да си изпати, то побягнал в Боемия; но наскоро го хванали, заковали го в тежки вериги и изпроводили го в Костанц. Дорде бил жив Хус, то Еронима държали не твърде

строго; но когато Хус бил изгорен, то и Еронимовата съдба била вече решена. Когато чехите чули за смъртта на Хуса, то се възволновали, изпроводили до съборът «страшни послания» и повелявали му да освободи Еронима; но епископите не били нито плашливи, нито човеколюбиви. От това време положението на Еронима станало твърде критическо. Епископите не отговорили на чехите, защото се надеяли да принудят Еронима да се откаже от Хуса и да прокълне неговото учение.

Употребени били сичките позволителни и непозволителни от черковата средства и Ероним се поколебал в своята твърдост и постоянство. На 11 септември в 1415 г. Ероним публично прокълел Хуса и Виклефа, а на 23 септември той потвърдил думите си и прибавил, че неговото признание е доброволно и непринуждено. Но Ероним бил излъган. Когато се отказал от Хуса, то той мислил да спаси главата си; но твърде скоро се убедил, че черковните пастири рядко прощават. Епископите го оставили в темницата, а неговите неприятели се старали да го осъдят на смърт. В това време в неговото сърце изново възкръснала любовта към истината и победила страхът от смъртното наказание.

На 23 майя Ероним бил изново повикан пред съдилището, за да повтори своето отречение от Хуса и от неговото учение. Пред това съдилище възкръснали сичките добри качества на неговата душа. С пламенни думи и с голямо безстрашие той обявил, че само страхът от «инквизиционният ешафод» го е накарал да се отрече от своето учение, че той се срамува от направеният вече грях и че уважава учението на своят приятел така също, както и Христовото. После тоя отговор епископите едногласно решили да изгорят жив и Еронима. В 1416 г. той се качил на ешафодът с такава твърдост, щото зачудил и най-големите свои неприятели. «Ако аз да би се боял от тая минута, то не би бил тука» — рекъл Ероним и огънят рукал.

Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872.

ЧУДО!

И австро-маджарските вестници са захванали да говорят истина, т. е. и тия се вече съзнават, че турската империя е готова да се събори. В последното време тия вестници се сърдят на В. порта, че тя не е в състояние да избере за министри такива едни лица, които би били в състояние да възродят османското племе и да върнат мохамеданското могъщество. В една статия «Пестер лойд» се оплаква, че правителството си «играе с такъв един народ, какъвто е османският, който има в себе си доста добри и доста прекрасни качества и който заслужава по-добра съдба, нежели тая, която му се приготвява и с която го управляват сега засега. Днес вече не е тайна, че в последните няколко месеци (?) положението на Турция е станало още по-лошаво. (Следователно то е било вече лошаво? — Р.) В Мала Азия народонаселението пъшка от тежки даноци. Народът (турският и гръцкият. — Р.) е изгубил и последната искра от своите надежди; той вече и не вярва, че ще да му бъде по-добре; с една дума, той е станал равнодушен към сяко едно явление. В Румелия е подкопано почти сичко от руската пропаганда (?), следователно с миролюбиви средства не може вече да се достигне до никакво добро. Турция трябва да изпроводи своите войски по бреговете на Дунавът. Не са дотолкова криви виковите на славянските патриоти в Турция, които ни задават голяма грижа за бъдещността на съседната ни държава, колкото е крив самият султан, който приготвя на държавата си големи катастрофи.

По причина че около султанът няма вече Фуада и Алиа, ние ще да предложим на Европа такъв един въпрос: защо не излязат на сцената колкото се може по-скоро европейските държави, които се интересират с восточните дела, и да поддържат империята?»

«Луд свири, луд играе; който го гледа, ум няма» — казва народната пословица. За да разберат читателите ни сичкото това, ние сме длъжни да приведем следущите няколко реда. Ето какво иска да каже маджарският орган. Турция ще да падне, защото даже и азиатските турци са недоволни от днешното правителство; а на Балканският полуостров се е захванало вече възрождението на славянските племена. Голяма опасност! Защо

европейските сили не излязат на сцената и да удушат южнославянското движение, което грози и на австро-маджарското кралевство? Нашето обяснение е вярно.

Независимост, г. III, бр. 27, 24 март 1873.

ДОБРОДЕТЕЛНАТА ДРУЖИНА

Господине редакторе! В последният брой на вашият достоуважаем вестник аз прочетох статията «Знаеш ли ти кои сме?» и видях, че капиталът на И. Неделковича и до днес още се злоупотреблява. Тоя капитал е твърде нещастен! Когато той се намираше в ръцете на покойният Бакалооглу, то процентите му се харчеха за темян, за свещи, за сарандарин, за бог да прости и за vorba saofii¹, а сега, когато тоя капитал влезе в ръцете на Добродетелната дружина, то тия проценти се употребяват за разходки по Виена! «Ние не сме криви — ще да кажат днешните епитропи на Неделковичевото имане. — Ние земаме кирията от къщата на покойният и изпроваждаме я в Казанлък редовно; а ако някои казанлъчени злоупотребяват нашето доверие, то ние не можем да бъдем тяхна контрола.» Не е то така.

Из Казанлък са писали досега десетина писма до Добродетелната дружина, в които се говори, че парите (процентите) трябва да се изпроваждат до черковното настоятелство; а Добродетелната дружина се още ги изпроважда до ч о р б а д ж и й к а т а (?), която ги употребява за своите собствени розкошества и за своите пътувания на Виенската изложба. Тая госпожа е до такава степен безобразна, щото когато младежите ѝ казали да заплати на учителите месечната плата, то тя отговорила, че ще да им плаща по 30 проценти, защото е изразходвала сумата.

Но да оставим това и да захванем от самото начало, т. е. да опишем колкото се може по-безпристрастно историята на Неделковичевият капитал. И така, преди да захванем да търсиме процентите от капитала на И. Не-

¹ Може би: vorba să fie (рум.) — така да се каже.

делковича, ние сме длъжни да потърсиме самият капитал. Кажете ми сега, какво е останало от покойният? На този въпрос аз ще да отговоря следующето: «От покойният останаха пари, три къщи, сребро и др. т.» А какво е останало днес налице? — Две полусъборени къщи, б о г а т о завещание. Преди малко време аз ходих в трибуналът и «срещнах се» случайно с катаграфията на покойният Бакалооглу. В тая катаграфия се говори, че от покойният И. Неделковича са останали следующите неща: 1) под № 182 един пакет с тефтери и други хартии; 2) под № 218 един пакет с различни вехти хартии и др.; 3) под № 220 пет оки сребро (такъм за сладко); 4) под № 221 една тава от сребро за сладко; 5) под № 222 една тава сребърна за кафе; 6) под № 223 една кошничка от сребро (за лъжичките) за сладко; 7) под № 224 един кръст черковен; 8) под № 225 едно човалче (запечатано) с 2 1/2 оки сребро (такъм за трапеза); 9) под № 226 един пръстен с камък диамант; 10) под № 227 един пръстен с камък смарагд; 11) под № 228 една карфица с камък диамант; 12) под № 229 един златен пръстен развален; 13) под № 230 две обици от бронза жълти; 14) под № 232 един гердан от злато с емал, бисер, един чифт обици и формайл (?); 15) една къща под № 17 в улица «Mantulèsa, Colóre de Negru» в Букурещ.

Кажете ни сега: де са тия неща? Кой се разпорежда с тях и кому тия принадлежат? Най-после трябва ли тия да се търсят, или не? На тия три вопроса трябва да отговори Добродетелната дружина, която обича да събира хорските капитали, но която не обича да дава сметки за своите действия. Аз отсега още зная че «добродетелните» членове на още «по-добродетелната дружина» ще да ми кажат така: «Това не е ваша работа. Епитропите, които са се завзели да управляват имането на покойният, не са се обязвали да дават сметка на бозаджииите. Само онзи, който ни е дал право да управляваме това или онова имане, има право да иска от нас сметки.»

Разбира се, че тия фрази нямат за мене никакъв смисъл. Умрелите не могат да излязат из гробовете и да искат сметка от ония патриоти, които нямат ни чест, ни совесть, ни родолюбие. Вярвайте ми, господине редакторе, че ако покойните завещатели да би знаели какъв «помен» ще да произлезе над гробовете им, то би хвърлили парите

си в Дъмбавица и успокоили би се без никакви размишления.

Но да оставим това и да продължиме своя разказ. Когато се поминал И. Неделкович, то назначил за епитропи на своето имане троица, т. е. покойният Бакалооглу и други още двамина; но последните по желанието на покойният Бакалооглу се отказали тутакси от своето епитропство. Но както и да е, а покойният Бакалооглу останал сам и захванал да управлява имането на покойни Неделковича съвсем независимо.

Преминали цели петнайсет години. В това време двама казанлъчени (Стефан и Иван Адженови) били принудени да поискат от покойният Бакалооглу сметка за имането на Неделковича и получили отговор, че доходите от това имане са употребени за сарандарии, за бог да прости, за восчени свещи и за дървено масло. Скоро после това се поминал и Бакалооглу и оставил на своето семейство не само своето имане, но и Неделковичевото. Но гореказаните казанлъчени продължили борбата. Наследниците на Бакалооглу, а особено мадам Бакалооглу, обявили на претендентите, че покойният Неделкович има да зема от покойният ѝ съпруг две стари къщи, а има да му дава за сарандарии и за бог да прости около 4000 #.

Оттука вече се захваща историята на Добродетелната дружина. Членовете на тая дружина са приятели на мадам Бакалооглу и на г-на Мустакова, който е неин зет, следователно тия нямат желание да се карат със своите приятели за няколко хиляди жълтици и за никакви си къщи, които принадлежат не на г-на Протича, а на казанлъшкото училище. Трябва да ви кажа и това, че наследниците на покойния Бакалооглу (т. е. г. Г. Мустаков) и до днес още не са се погрижили да дадат хюджетите (тапиите) на Добродетелната дружина даже и от последните трохици, т. е. от двете «полуособишиися» къщи. Освен това, книгите на И. Неделковича и до днес още се намират у наследниците на Бакалооглу. Питане е сега, защо Добродетелната дружина не прибере книгите на покойният и защо се не постарее да наиде «сребротото»? Тука не е чиста работата! Едни говорят, че някои от членовете на Добродетелната дружина не желаят да се съдят със своите приятели; други говорят, че тия членове са потънали в калта заедно с чизмите си, следователно ръка ръка

мие; а трети ни разказват, че такъв търговец, какъвто е бил Неделкович, е оставил нещ о п о в е ч е, което...

По гореизложеният опис на среброто се види ясно, че тоя човек е имал голям капитал. В сиромашките къщи, не държат толкова сребро. Разбира се, че сичкото това ще да се види из тефтерите на покойният, които нашата Добродетелна дружина е длъжна да земе, да прегледа и да ни даде сметка. Който вовира носът си през чуждите плетове и който става изпълнител на чуждите завещания, той трябва да се труди и за увеличението на народният имот.

И така, ако настоятелството на гореказаната дружина ни не даде сметка и ако ни не обясни това дело, то секи из нас има пълно право да каже, че «добродетелните чувства» са явни разбойници. Сметки, господа, сметки! Доста сме се крили по къшетата! Доста сме яли чуждото добро!

Да видим сега в какво положение се намират къщата на покойни Неделковича и какви старания полага за тях Добродетелната дружина. Жилците, които живеят в една из тия къщи, бяха молили дружината десетина пъти да заповяда и да направи улуците, които се бяха развалили от времето. Но дружината не пожела да изпълни желанието им. Когато един от съседите на къщата видял, че тая къща няма стопани и че Добродетелната дружина се не меша в ония дела, из които не може да извлече полза, то поместил зданието си, т. е. откраднал един хват място, без да направи нито един сарандар и без да каже барем: «Бог да прости Добродетелната дружина.» А сичкото това ви доказва, че нашата Добродетелна дружина е добродетелна. Ако тя да не беше добродетелна, то не щеше да пожертвова цял хват място за «бог да прости». Който желае да се удостовери в истинността на моите думи, нека помоли епитропите на Неделковичовото имане да го заведат в гореказаната къща и да се увери с очите си. «Но можеме ли ние да защитаваме къщата на покойни Неделковича, когато хюджетите ѝ не са у нас?» — ще да ме попитат «безгрешните» епитропи. «А защо да не ги земете от г. Мустакова?» — питам и аз. Но както и да е, а имането на покойни Неделковича се злоупотреблява. Кой е крив? Крива е българската публика, която мълчи и която е хладнокръвна към народното дело. Ако тая пуб-

лика да би имала народолюбие, то тя би се събрала, повикала би епитропите на покойният пред съдилището и доказала би им, че народната пара е свещена. А може ли да се поправи това дело? — Аз мисля, че може. Букурещките българи, а особено казанлъчени, които имат повече причини да се интересират от имането на покойният, са длъжни да се съберат братски, да повикат епитропите и да поискат сметка за управлението на гореказаното имане. Ако питате мене, то аз ще да ви кажа, че това дело са длъжни да извършат г. Стефан и г. Иван Адженови, които след време трябва да дадат сметка не само на своите съграждани, но и на своята собствена совест. Аз мога смело да ви кажа, че ако тия две лица не изпълнят своята обязаност, то секи из нас има пълно право да каже, че тия са излеяни във фабриката на Добродетелната дружина, която се занимава само с ония дела, из които може да се извлече каквато и да е полза за своят джеб.

Тряба да ви кажа и това, че Добродетелната дружина се не гнуси от никакво подаяние, защото «сѣко подаяние е съ благо». Едно време нашият «пѣдпѣдѣкски» вестник «Отечество» ни разказваше, че одеските членове на тамошното Българско общество правят задушница с чуждо жито. Правдоподобно ли е било това остро изречение, или не, аз не зная, зная само това, че Добродетелната дружина, или в. «Отечество» (това е все едно), не са имали право да хвъргат камъни в хорските бостани. Аз мога да ви уверя, че единствената причина, която е накарала в. «Отечество», или Добродетелната дружина, да се провиква против одеското «общество», са били парите. Нашата Добродетелна дружина обича повече от сичко да бъде касиерин на чуждите капитали; а одеското «общество» е било до такава степен «безсовестно», щото ги е удържало в своята собствена каса. Освен това, Добродетелната дружина няма обичай да прави задушници и да храни просяците и поповете, защото нейното гърло е по-близо от чуждото.

Но за тия неща аз ще да поговоря по-после, а сега ще да ви опиша историята на самата Добродетелна дружина от самото ѝ появяние и до днешният ден. Благослови, отче! Преди двайсет години в Букурещ не съществуваше никаква българщина. Нашите търговци, доктори и пр. говореха, че са гърци, а бозаджии, хлебарите и гради-

нарите нямаха оная сила, която се нарича «народна гордост». Ако някой сиромаш българин се появяваше на сцената като българин, то нашите свищовски евреи, нашите търновски елини, нашите сливненски джамбази, нашите габровеки аристократи и нашите шумненски ромъни му се присмиваха, наричаха го «хондрокефалос», «ксилопинака»,¹ «Sârbule», «сара маге»² и пр., и пр. С една дума, тогавашните наши български патриоти са приличали като две капка вода на бившият ромънски примарин, на сегашният «червеняк» и на бъдещият «нищо».

Първият български търговец, който е захванал да говори, че е българин, и който се не е срамувал от народността си и от произхождението си, е бил покойният Христо Георгиев, а първият български апостол, който е дал на българщината «някое име» и който е посеял каква-годе любов към България в главите на търновските елини и на сливненските джамбази, е бил Георги Раковски. Тряба да кажем и това, че Русия е способствувала твърде много на българското явление в Ромъния, ако тя и да не е имала подобно намерение. Сичко е произлязло случайно. Когато сливненските джамбази, търновските елини и свищовските евреи видели, че покойни Христо Георгиев получил из Русия някои и други награди (?) за «своето участие в Севастополската война», то облекли фраквете си, захванали да тъпчат калдъръмът по руското консулато и нарекли се българи. «Тука има келепир» — мислели тия и захванали да се учат български.

В това също време се появил между тях и покойни Георги Раковски и захванал да им разказва, че българското прошедше е било славно и велико, че и българинът има някое право да се гордее с прадедите си и че името «българин» не е унижително за честните хора. После малко време Раковски написал такъв един проект, в който се говорило, че букурещките българи са обязани да си отворят читалище, да си направят черкова, да си отворят училище и да си съставят такова дружество, което е длъжно да събира пари и да ръководи българските дела въобще. Най-напред тоя проект бил приет от букурещки-

¹ Дебелоглав, глунав (гр.).

² Сърбино, дебелсглав (рум.).

те българи твърде хладнокръвно. Намерили се и такива, които говорили, че Раковски е луд, че той желае да събира пари за своето собствено гърло и че от подобно дружество не може да произлезе никакво добро. Тряба да ви кажа и това, че нашите богати маслинари са гледали на Раковски като на развален човек или като на нехранимайковец, който е способен само да бърбе и да пише глупости. С подобно око тия почетни търговци гледат и до днес на учените хора, които тия не разбират и от които нямат материална полза. «А има ли негова милост пари?» — пита обикновено някой от тях за Петра или за Павла. «Няма» — отговаряте вие. «Загубен човек. . . Коджамити мъж е станал, а няма нито две пари в кесията си. . . Нямах ли пари, нямах ни чест» — философствуват «чувствата».

А ако някой накраде богатство, ако продаде за триесет сребърника баща си и майка си, ако излъже бога, ако опропасти няколко семейства и т. н., то за такъв човек обикновено се говори така: «Тоя търговец е минал през огън и вода, дорде да стане човек.» Повече нищо. У нас се счита за човек само онзи, който има пари. «Защо ми е неговият ум, неговата честност и неговото учение, когато той няма в кесията си ни калпаво дукато» — говорят нашите разумни българи и продават и совестта си, и честта си, и народът си за два гологана. Това е факт.

Около Раковски в онова време се сгруппирали само няколко млади и бедни българчета, които служили в чуждите бакалници и които зависели от своите господари, и няколко хъша, които били така също «безсребреници», както и Раковски. Това се е случило в 1861 година. След време, т. е. в 1862 г., между букурещките българи е произлязло вече малко променение. Когато букурещките богати търговци видели, че проектът на Раковски се привождат в действие и че българите желаят да жертвуват, то излезли на сцената, изнесли един друг проект и обявили на публиката, че «неколцина наши еднородци, а именно: доктор Атанасович, Козма Тричков, Христо Георгиев, Пенчо Ралчов, Мано Йоан, Димитър Минков, Димитър х. Василиу, доктор Н. Василиади, Паскал Д. Кантарджиев, Н. Пулев, Г. Василиади, Стефан Разидеску, Михал Попович, Н. Иванов, И. Д. Х. Бакалооглу, Стате Станкович, Спиро Костадинов, Христо Лилов, Петър

Кутов, К. Русович, П. Николаев, И. Аженев, Панайот Атанасов, А. Симеонов, Стефан Аженев и Б. Тодоров, туриха основа на една «Добродетелна дружина в Ромъния» (гл. кондиката). За председател на тая дружина бил избран Димитър х. Василиу; за подпредседател Димитър Минков; за секретари Мано Йоан и К. Русович, а за касиерин Георги Василиади.

Питане е сега, защо в кондиката се не говори, че Добродетелната дружина е основана от покойни Раковски? Защо се не говори, че преди да бъде съставено гореказаното настоятелство и преди да се тури основание на дружината от гореказаните чорбаджии, то тая дружина е съществувала вече? Най-после защо е била развалена първоначалната дружина и защо е била съставена нова? На тия три вопроса аз ще да отговоря с няколко думи. Нашите букурещки чорбаджии не одобряват ни едно обществено заведение, което не е съставено от тях и което се управлява от другиго. Ако искате примери, то аз съм готов да ви наброя стотина. Защо нашите чорбаджии не приеха участие в Българското книжевно дружество? Защо тия чорбаджии развалиха преди две години Българското дружество за разпространение полезни знания? А ето защо. Днешните управители (членове и настоятели) на Добродетелната дружина са твърде самолюбиви хора. Ако тия хора са станали българи за чорбаджелък, за слава и за материален интерес, то са длъжни да достигнат своите цели. «Ние сме сичко! — говорят тия. — Без нас нищо не бива. Нашият глас е свещен за всеки българин. Народът се повинява на нашата воля. България сме ние. (L'état c'est moi.)¹ Ако и да се намират няколко българи, които въстават против нас и които ни обвиняват в някои и други злоупотребления, то тия българи са подкупени от Сърбия. Сърбия ни не обича за това, защото ние не разделяме нейната политика (?). Против нас въстават и ония хора, които са подкупени от турците» — и пр.

Но да продължиме своето обзрение. Добродетелната дружина бе съставена от Раковски, от Г. Зафирова, от К. Русовича, от К. Лазарова, от Г. Василиади и пр. С една дума, тая дружина беше съставена от млади хора и

от истинни патриоти, които се не срамуваха ни от майките си, ни от името си, ни от отечеството си. В своят проект покойни Раковски пишеше така: «Секи човек е задължен от самата природа да съставлява общества, защото само общественото сближение е в състояние да образува и да усъвършенствува хората.

Братия букурещки българи! Сичките народности, които живеят в странни земи, са длъжни да мислят за своята народност и за своето народно благосъстояние. За да увардят материят си език и да съхранят своята мила народност, тия са обязани да имат своя обществена къща, в която да държат свои заседания. В тия заседания се четат различни книги и вестници, разговарят се за своите народни дела, измишляват средства за облекчението на своите еднородни братия и стараят се да принесат на отечеството си каквато и да е полза. Такива места обикновено се наричат «читалища» и съществуват почти по сичкият образован свят. Ако в Букурещ и да живеят множество българи, но тия досега са лишени от сяко едно обществено заведение. Ние мислиме, че за българите в Букурещ е необходимо подобно общеполезно заведение. Секи благоразумен българин усеща тая потребност. За да изпълниме желанието на българските патриоти, ние, долуподписаните, се решихме да съставиме подобно заведение, което ще да се поддържа с общо жертвование. Това заведение ще да захване своите дела с малки и удобоизпълними неща. Първо, то ще да си наеме за шест месеца една «охалничка стая», която ще да се украси с потребните къщни неща, с български стари ликове и с едно българско книгохранилище. Второ, то ще да зема сичките български вестници и сичките български периодически списания и няколко чужди. Трето, това заведение сега засега ще да има един касиерин и един деловодител. Четвърто, секи българин е свободен да влиза в това заведение. Могат да влизат и странци, но тия трябва да се ввождат от някой българин. Пето, когато се увеличат материалните средства на това заведение, то ще да се увеличи и значението му.

И така, умоляваме сичките български патриоти, в сърцата на които е останала барем една искра любородие, да ни дойдат на помощ и да ни поддържат в нашите предприятия. Надеяме се, че това заведение ще да съответст-

¹ «Държавата. — това съм аз!» (фр.).

вува на нашата народна чест. Букурещ, 1861, юлия 20.»

След една година това читалище добило по-големи размери. Секи вече знае, че в 1862 г. в Сърбия се повдигна народът против турците и че турското правителство се намираще в критическо положение. Разшаваха се и българите. Множество младежи пожелаха да идат в Сърбия и да отмъстят на своите притеснители, които ги бяха накарали да оставят отечеството си и да се скитат по чуждите земи. Разбира се, че на тия младежи бяха потребни материални средства, защото народолюбивите хора почти сякога биват сиромаси. И така, тия причини бяха главните, които накараха Раковски и неговите приятели да съставят Добродетелната дружина и да я съединят с читалището, т. е. да увеличат значението на самото читалище.

Г. Василиади, Г. Зафиров, Раковски и К. Русович са били в онова време най-дейтелните членове на Добродетелната дружина. Разказват, че Г. Василиади е ходил из дюкян в дюкян и с кърпата в ръка е събирал помощ за благосъстоянието на тая дружина. В онова време Г. Василиади е бил доста богат човек. (Ние би желали да знаем по какви причини е изпаднал г. Г. Василиади, т. е. ние би желали да знаем кой е бил онзи майстор, който е успял да изяде и неговият капитал? — Р.) Събраха се порядочни суми. Даже и най-сиромахът даваше по нещо. Когато днешните членове на Добродетелната дружина видяха, че работата върви добре, че има келепир и «че е възможно да се направи зефет с чуждо ягне», то повикаха членовете на дружината и обявиха им, че и тия желаят да приемат участие в това народополезно дело. Сичкото това обрадва членовете на дружината, но... Чорбаджиите се събрали, разговорили се и решили: «Ние се избираме за основатели, за настоятели, за управители и за касиери на Добродетелната дружина и изнасяме пред публиката своите устава.» Освен това, тия чорбаджии се обещаваха да дадат големи суми и да обогатят дружеството изведнъж.

Да видиме сега кой колко е внесъл. От 1862 и до 1870 г. са внесли: Стефан И. Аженев 998 гр. стари, д-р Г. Атанасович 565 гр. и 25 пари, Г. Василиади 490 гр. и 20, Ив. П. Аженев 440, Димитър Минков 858 и 30, Димитър Х. Василиу 951 и 30, Михалаки — ?, Никола Балкански 324, Паскал Д. Кантарджиев 440, Алеко Х. Иван 13 и

20, Георги Зафиров 108, К. Г. Лазаров 332, Мано Йоан 592, П. Атанасиев 32, Ар. И. Х. Лилев 204, Михал х. Иван 13 и 20, Стате И. Станкович 426 и 20, Димитър Ценович 486, Козма Тричков 590, Недялко Йоан 124, Христо Георгиев 779, Стефан Расидеску 482, И. Х. Д. Бакалооглу 521, Николай Иванович 178, Димитър Костович 348, Иван В. Пенев 54, Ар. Б. Симеон — ?, Георги Салакооглу 536, Димитър Теодоров 124, Михалаки Апостолов 160, К. Д. Русович 116, д-р Протич 384, Васил Стоянович 978, Атанас Симеон 232, Костаки Панайот 502, Стеф. х. Пандели 408 и 20, Алеко Йоан 440, Георги Антон Русе 99 и 20, Стефан Попович 169, К. х. Пандели 217, Теодор Теодорович 270, Николай Пулев 144, Петър И. х. Еньов 170, Ламбре х. Данаилов 31, Теодор Вера 156, Христо Стоянович 108, Янаки Георгиу 224, хаджи Матей Теодор 648, Янко Димитреску 162, Христо Велкович 108, Григор Мустаков 564, Радукан Димитриу 364 и 20, Георги Станчу 324, Петър Стефан 143, Григорий Апостолов 252, Спиро Константинов 351, Илия И. Костаки 310, Стефан Русев 272 и 10, Петър Кутов 351, д-р Н. Василиади 678, Пенчо Ралчев 698, Стерьо Костандин 135, Марин Петрович 81, Маринчо Бенли 538, М. х. Минков 76 и 20, К. Д. Атанасиу 355 и 20, Яков Илиев 63, Аврам Николов 31, П. Николаевич 32, Курко х. Вазов 32, Ганчо Минович 118, Тиберия Капитанеску 162, Нанчо Попович 378, Руското консулато 2100, Андрея Радукану 24 и 20, Михал Колони 270, Алеко Солаков 270, мадам Минков 324, Теодор Радулеску 162, Георги Петрович 324, Параскева Атанасиу 324, Хр. Табаков 270, Костаки Мустаков 54, Киро Николов 54, Симеон Димитров 216, Таке Солаков 270, Васил Василев 108, Петър Ангелов 108, Ангел Манов 54, Янаки Георгиев 270, Маринчо Христов — 370, Димитър Солаков 216, А. И. Солаков 108, Нае Йоаниди 54, Мих. х. Пандели 54, Георги Т. Теодориу 108, Дим. х. Пандели 54, Нуцо Христо — ?, Никола х. Стойка 216, Михалаки Мака 54, И. С. Марин 216, Стерьо Станеску 118, преосв. Панарет Погониянски 216, Христо А. Симеон 224, Ангел Неделкович 108, Алеку Димитреску — ?, Георги Николопуло 162, д-р И. Петреску 108, Петър С. Христов 108, Николай Христов 216, Тома Христов 216, Гица В. Стойков 54, Димитрий Гекулеску 162, Христо Неделкович 54, Тончо Радулеску 54, В. Василиу

Вера 108, Василий Мустаков 54, г-жа Елисавета Пулева 108, Петър Керемидчиев 108, Мачу Лилов 108, Н. К. Русович 54, Николай Фрунзунеску 54, Атанас Михайлов 108, Иван Маймарчооглу 54, Петър х. Димитриу 54, Димитър Павел 108, Николай Петрович 108, Костандин Чокан 54, Теохар Папазооглу 54, Иван Славов 54 и Петър х. Радум. И така от 1862 до 1870 г. са събрани 34 013 гр. и 14 п. без процентите.

Из гореприведените цифри читателите ни са успели вече да се убедят, че днешните управители на тая дружина не са от ония хора, които жертвovat големи суми за доброто на своето отечество. Намират се и такива (като например г. Николи Станкович), които не са пожертвовали за ползата на Добродетелната дружина ни пребиена пара, но които в това също време са най-главните управители на чуждото добро или на чуждите капитали. С една дума, намират се и такива патриоти, които употребяват сичките си сили да правят благодеение из чуждите кесии, да изваждат полза и из просияшките гърла и да се хвалят със своят патриотизъм. Разбира се, че секи из нас може (като напр. г. Колони) да даде в продължението на десет години 300 гроша вехти, да се избере сам за чорбаджия и да управлява един капитал от 80 хиляди гроша. Но за тия неща аз ще да поговоря по-после, а сега съм намерен да ви разкажа какви благодеения е направила досега нашата Добродетелна дружина. Ето ви сметката.

От 1862 и до 1870 година Добродетелната дружина е изхарчила следующата сума: 1) за печатане билети и за кондики, за печатане устави, за хартия, за мастило, за дърва, за газ и за други канцеларски потреби 3003 гроша и 1/2; 2) заплата на служителят 800; 3) заплата на И. Табаковича за 1867 г. 1248 гр. и 10 пари (?!); 4) заплата на х. И. Попович за 1868 и 1869 г. 1968 гр., 5) за образът на княза Карла 40 гр. и 1/2; 6) за парастас на архиеерея Авксентия 508; 7) за потвърждение документите на д-р Селимински 716 гр. и 20 пари; 8) за помощ на различни бедни и изпаднали хора.

Тия сиромаси са: архимандрит Бистричену 62 гр., за погребение на една вдовица 62 гр., Николай х. Стате 32, една вдовица 24 гр. 1/2, Христо Тодоров 449 и 10, Николай Костеску 533 гр., Драго Енчу 64, Сафта Димитриу 580, Гергина Иванова 516, Лукс. Радук. Иванова 392 1/2,

Върбаница (вдовица) 514, Николай бакал Добре 432 3/4, Ангел Тончо и съпругата му 396, баба Минка и щерка ѝ 588 1/2, вдовицата на Пана Кожок 385, Елена, вдовицата на Никола, 419 1/2, Ивана, вдовицата на Сливнелията, 200, Георги Ив., търговец из Сливен, 666 3/4, Елена, Йордан из Сливен 238 (когато тия сливненци се върнат в Сливен, то щат да разкажат на своите съграждани, че г. Колони и неговото домочадие са големи български патриоти и пожертвователи), Мария Петрова 414, Гина из Силистра 32, Николай Н. Теодосии 108, Петър Кърмачов 64, Димитър Петров 124, Стойка К. (вдовица) 316, един сиромас (чрез Х. Бакалооглу) 54, Димитър Нико-Казанаклия 338 34/40, Лазар Златев 36 3/4, вдовицата на А. Сойбопуло 40, Кирияки И. (вдовица) 525, Д. Атанасов 40, Неделя (вдовица с три деца) 525, Фросина Николаева 219, Иванка Атанасова 283, Екатерина Буюкли 257, Николай Каракаш 223, Драгана (вдовица) 114, Зинка П. Пандели 159 1/2, една бедна жена (чрез Д. Л.), Пена, вдовицата на Цоча, 40, една бедна (чрез Д. Л.) 40 1/2, Тодора Велко 80 1/2, Манол Андрей 56, една жена из Плевен и друга из Свищов с дребни деца 32 (ако тия жени да не би имали дребни деца, то старите ергени би им дали по 300 гроша), Гица Ангел 24 1/2, Иван Продан 31, за погребение Ивана Петровича (чиновник) 62, х. Иван Попович (?) 54, на една бедна с дете 7 16/40 (детето бърка твърде много), Вена Тачова из Казанлък 24 1/2, един беден (препоръчан от руск. консул) 31 1/2, един беден черногоорец 32, Ботев (ученик) 64, Иван х. Константинов 32, Т. Андреев 32, Никола х. Николов 31, Димитър Стойков 32, Никола Дончов 32, беден с прошение 24 3/4 (на бедният и на неговото прошение са дали 24 гр. и 30 пари, а на кокона Гергина, която няма никакво прошение — 516 гр.), Цанко бояджи 70, Никола Иванов 94, Кирияк Ангелов 96, Мария Панайотова 78, Васил Кожухаров 34, Даца Теодор 94, Г. И. Алтънов (свищовец) 94, Мария Стоянова (из Трявна) 12 (види се, че Мария Стоянова е стара жена и има деца), Мария П. Пескару 57, Мария Иванова (из Сливен) 48, Христо Дечов (из Лясковец) 150, Мирчо Атанасов 128, 5 бедни 86, Г. Георгиев (ученик) 99 1/2, Савта, вдовицата на един оцетарин, 102 (млада ли е?), Мита Йонеску 96, Марко Маринкович (сърбин) 54 и Елена Йордан 56.

И така, в продължението на 8 години Добродетелната

дружина е похарчила 21 295 гр. и 19 пари. После сичкото това ние сме длъжни да предложим на нашите «патриоти» следующите три вопроса: 1. Изпълняли ли са настоятелите на Добродетелната дружина своите obligations честно и добросовестно? 2. Могат ли тия настоятели да ни докажат, че сичките гореказани лица са бедни? 3. Изпълняли ли са буквално предписанията на уставът, когато е трябвало да се помогне на това или на онова лице? На тия три вопроса аз ще да отговоря отрицателно.

В уставът се говори, че Добродетелната дружина е длъжна да помага на различни изпаднали търговци българи и на други сиромаси; а ние видиме, че тия помощи са се давали на различни млади вдовици, на здрави и дебели перачки на всякакви «добродетелни кокони» и пр. Аз мога да ви уверя, че из гореказаните сиромаскини и сиромаси има и такива, които са служили у някои от добродетелните членове на Добродетелната дружина като слуги, като перачки, като любовници, като падишах дембеллери и пр. Ако да не би се срамувал от хората, то би можал да ви разкаже няколко твърде водевилни истории и за «благодетелите», и за «благодеемите». И така, настоятелите на Добродетелната дружина са внесли в касата в продължението на 8 години по 300 гроша за следующите цели: 1) да се наричат благодетели и да помагат на своите любовници из чуждите джебове; 2) да управляват хорските капитали и да пълнят кесииите си; 3) да не жертвovat за нищо и да не дават никому нищо; 4) да правят помен с «чуждо коливо» и пр.

Вие вече видяхте, че Добродетелната дружина е похарчила от хорските пари 580 гроша за парастас на отца Авксентия. Чудно нещо! Нашите български патриоти са събрали в своята собствена черкова да отслужат парастас на заслужившият български архиерей и побояли се да пожертвovat от себе си 580 гроша, а земали ги из касата на дружината, т. е. из устата на сиромасите! Разбира се, че за тоя парастас няма да ги поблагодари ни душата на о. Авксентия. Подобно явление е и ниско, и гнуснаво. Но както и да е, а гореказаният парастас са отслужили не настоятелите на Добродетелната дружина, а сиромасите, защото капиталът на дружината (по уставът) принадлежи не на настоятелите, а на сиромасите. В това отношение добродетелните членове на Добродетелната дру-

жина приличат на онзи ходжа, който откраднал чужда крава и направил за себе си пастърма, а за сиромасите цървули.

За потвърдението документите на д-р Селимински дружината е изразходвала 716 и 1/2. И това е чудно нещо. Покойни д-р Селимински е оставил на дружината своето имане, което и до днес още се намира «в бездънната бъчва», а тя харчи сиромашките пари за документите на това имане, което няма нищо общо със сиромасите. Аз отсега още знам, че непроменимите настоятели на Добродетелната дружина ще да ми отговорят така: «Имането на д-р Селимински принадлежи на дружината, следователно тая дружина е длъжна да похарчи някоя сума, преди да усвои това имане.» — «Д-р Селимински завещава своето имане за една цел, а капиталът на дружината трябва да се употребява за друга цел» — отговарям аз. Но да предположиме противното. Питане е сега, защо Добродетелната дружина не похарчи някоя пара и за «среброто» на покойни Неделкович? Защо тя не похарчи някоя пара и да отърве мястото, което е усвоено от съседът на Неделковичевата къща? Не бойте се, ако на тоя свят има правда и свята истина, то ние твърде скоро ще да узнаеме кой из добродетелните членове на Добродетелната дружина е продал гореказаното място. Преди няколко деня един от нашите любознателни българи ме уверяваше, че гореказаното място е продадено. Но да оставим това и да продължиме своят разказ.

Множество факти ни доказват, че неженените стари ергенчета, т. е. почтените настоятели на Добродетелната дружина, правят благодеяние само на жените и на своите собствени слуги. Читателите ни видяха вече, че само два ученика са спомогнати от дружината, а секи вече знае, че учениците имат пълно право да искат благодеяние. Ако някой ученик иде при настоятелите да поиска даже и заимодавна помощ, то тия му отговарят така: «Ние помагаме само на сиромаси хора, а вие сте ученици.» «Ходят по кавенетата, играят на табли, разхождат се по улиците, а благодеяние търсят!» — говорят после това благодетелните старци. А кокона Катинка? — Коконата Катинка ходи така също по сокаците. Освен това, тая сирота госпожа има обичай сяка вечер да събира мед из градината на св. Георги и да променява своите благоде-

тели. На тия кокони Зинки, кокони Ефросини, кокони Катинки и пр. «добродетелните ергенчета» на Добродетелната дружина имат обичай да дават по 400 и по 500 гроша! Един от добродетелните членове на Добродетелната дружина има обичай да ж е р т в о в а и да се хвали пред светът, че българите са го осиромашили. Когато някой сиромаш дойде при него да иска някоя помощ, то тоя господин го изпроважда при своят касиерин, т. е. при касиеринът на Добродетелната дружина, и заповяда му да даде толкова и толкова гроша. Разбира се, че и ние с тебе можеме да жертвоваме така, любезни читателю!

От 1870 и 1873 година, букурешката Добродетелна дружина е станала тайно общество. Даже и нейните членове (освен настоятелството) не знаят какво се върши и за какво се харчат процентите от капиталът. Настоятелите се събират в една от своите настоятелски къщи или във владишкият конак и дерат кучето. А кои са тия настоятели? Отде са се появили тия самодържци? Тия настоятели са ония същи лица, които преди няколко години (до 1862 година) бяха гърци, власи, цънциари или катъри. Секи вече знае, че г. Михал Колони преди десет години беше гърък; секи вече знае, че д-р Протич и до днес още не знае български; секи вече знае, че д-р Атанасович е патриотин само на улицата; секи вече знае, че о. Панарет Пагониянски и до днес още служи и на бога, и на амона; най-после секи знае, че г. Петър Кутов, г. Николи Станкович и д-р Василияди биват първи само тогава, когато има да се гълта, и последни, когато има да се дава. От гореказаните лица и от други още някои безгрешни старци е съставена днес българската Добродетелна дружина, която управлява 30 000 жълтици. Когато нямаше български пари и когато нямаше от какво да се печели, то добродетелните членове на Добродетелната дружина бягаха от българите като дявол от темян; а когато се появиха български фондове и когато захвана да ражда и българската нива, то тия гъркомани нападнаха на сиротинските каси като шакали и станаха самодържавни деспоти над чуждото имане.

За да натрупат колкото се може повече богатство и да държат своят чорбаджелък колкото се може по-високо, настоятелите на дружината употребяват и най-гнусните средства. Например, когато тия настоятели чуят, че

в табашката махала живее някое старче, което е болно и което си има парички, то произхождат следующите комедии. Владиката, д-р Протич и един от по-богатите и повлиятелните настоятели на дружината отиват при старчето, разказват му за обязаностите на българските патриоти и християни и молят го да си напише тестамент и да пожертвува барем що-годе на дружината, която е намислила да изгради черкова, да отвори училище и читалище, да изгради болница и пр. «Ако пожертвовате повече от 1000 жълтици, то вашето име ще бъде написано на престолният камък в олтарът и ще да се поменува вечно» — говорят благочестивите епитропи и гледат към небето. Ако болният е добра душа, «верующи» християнин и бездетен човек, то красноречието на д-р Протича произвежда добър ефект; а ако болестникът е «неверни Тома» и своенравен човек, то гореказаните личности добиват горчива пилюла. Разказват, че един от тия болестници извадил из столът си револвер и казал на добрите и добродетелните настоятели на дружината, че тоя револвер е купен за приятели. Из сичкото това вие можете вече да си съставите понятие до каква степен може да достигне човеческата жедност. Болният човек очаква помощ, облекчение и утешение; а добродетелните настоятели на Добродетелната дружина се грижат за имането му! Но да оставиме това и да продължиме своят разказ.

Научих се из достоверен източник, че Благодетелната дружина е изгубила вече своето значение, което имаше преди няколко години, и че членовете ѝ се умаляват с повече и повече. Освен това, даже и ония членове, които принадлежат в числото на основателите, не желаят да платят обещаните суми. А каква е причината? Тая причина е твърде проста. На тоя свят живеят и такива хора, които нямат желание да си създават чорбаджии и да харчат парите си на вятърът. «Когато им дотрябат пари и когато трябва да се закърпи някоя дупка, то ме калесват с две бъклицы; а когато трябва да се реши някое обществено дело или когато трябва да се земат мушии в аренда и да се заложат боновете на дружината, то не щат ни да ме знаят» — говореше преди малко време един от по-първите български търговци. Това заключение е твърде вярно. Било би твърде смешно да даваме пари на ония хора, които ни наричат вагабонти и чапкъни; било би твърде смеш-

но да даваме власт на г-на Колони да се нарича български «за бадихава» благодетел или български чорбаджия; най-после било би твърде смешно да помагаме на оная дружина, която харчи чуждите пари за своя собствен кеф.

И така, ако Добродетелната дружина да би имала народолюбив и човеколюбив цели, то тя не би се крила по къшетата, не би скривала своите действия, не би отблъсквала от себе си честните и искрените патриоти и не би правила монопол от българските обществени дела. Честните и добронамерените хора излизат със своите действия пред сичкият свят и не боят се от никаква критика.

Ако някой българин не е чорбаджия или ако няма чорбаджийски характер, то Добродетелната дружина го не приема за свой главнодействуващ член и за свой настоятел. Секи настоятел на тая дружина трябва да има следущите качества: 1) «чувството» на тоя настоятел трябва да бъде дебело, сито и столовато; 2) стомахът му трябва да бъде здрав, деятелен и енергичен; 3) очите му трябва да бъдат покрити с дебело перде; 4) физиономията му да бъде важна, намърждана и чорбаджийствена (само овните и бикове имат подобни физиономии); 5) да върви като патка, т. е. да се люшка ту наляво, ту надясно и да си криви краката (гл. турските ефендиета, гръцките капитани, българските чорбаджии и «нискодългите» палета); 6) да не говори със секиго, а особено с по сиромасите.

Н. В. Ако някой от тия настоятели благоизволи да каже на сиромасът някоя дума, то тая дума трябва да бъде глупава, безсмислена и докачителна. На настоятелят е запретиено да говори умно и сериозно със сиромасите. Така например, ако някой сиромас ви каже «Добро утро», то вие (като настоятел на Добродетелната дружина) сте длъжни «да го не чувате», да му не отговаряте, но да го попитате «валял ли е вчера дъжд»; а ако някой сиромас дръзне да ви се не поклони, то вие (като член на Добродетелната дружина) сте длъжни да го опропастите. Преди две недели един наш ученик беше отишъл при едного от добродетелните членове на Добродетелната дружина да го види и да му се порадва. «Добър ден» — казал ученикът. Чорбаджият оставил перото си, погледнал на ученикът «воловски» и проговорил: «Ти си измършавял бе, байо!» Преди малко време из Русия беше дошел един от нашите образовани българи и излязъл пред светлите очи

на нашите благодетелни членове на нашата още по-благодетелна дружина. Произлязъл твърде интересен разговор. Един от «добродетелите» попитал ученият българин следущето: «Ами защо Русия не направи големи топове и да удари на Азия? Аз мисля, че ако тя би имала големи топове, то Индия одавна вече би влязла в ръцете ѝ.» Друг един «добродетел» пожелал да знае има ли в Русия зайци и заешки кожи. Из сичкото това вие можете да си съставите вярно понятие какви хора се завземат да бъдат ръководители на народът и какви политики решават българската съдба!

Мнозина говорят, че ние трябва да се споразумееме, да се съединиме, да бъдем братия и да работим за общата цел честно, добросовестно и народолюбиво. Но възможно ли е подобно съединение? Може ли живеят и честният българин да се съедини с отурченият, с огърченият или с очифутеният базергянин? Може ли умният човек да се споразумее с едно говедо, което се гордее само със своите накрадени жълтици? Най-после, може ли истинният патристин да върви по един път с оная тайфа, която мисли само за джебът си, за шкембето си и за удоволствието си? Между нази може да произлезе споразумение и братска любов само тогава, когато нашите благодетелни членове на българската Добродетелна дружина престанат да чорбаджийсват и когато се откажат да се гордеят със своите пари; но подобно произшествие е немислимо, защото глупостта е неизлечима. Чорбаджият по-напред деветдесет и девет пъти ще да се откаже от своята народност, от своята вяра и от своите родители, нежели да остави своята твърде смешна гордост, която е свойствена само на глупците и на лудите. Повдигнал носът си, намърждал челото си и изкривил краката си само затова, защото има много пари! Кой те бръсне! Ако ние сме обаявани да уважаваме способностите на комерческите хора, то евреите имат повече право да изискват подобно уважение. «Бъди сиромас, но бъди честен» — казват умните хора. Само глупците се гордеят с онова, което не е тяхно или което е дошло у тях случайно. Тряба да ви кажа и това, че ако нашите чорбаджии не ни дадат сметка за своите действия и за състоянието на народните капитали, то. . .

Янко

ВОЙНАТА

Телеграмите от Версай известяват, че неочакваните нападения от Париж на 13 срещу 14 са били отблъснати навсякъде от прусаците. Струва ни се наистина много трудно французите да могат да успеят днес с тези нападения от Париж, колкото и те да са грандиозни, защото прусаците използват без ограничения обсадни батареи, снабдени са с най-добрите оръдия от фабриката на Круп, обслужвани от превъзходни артилеристи. Докато тези батареи още ги нямаше, можехме да имаме известна надежда, но днес ни се струва твърде късно, както беше и в Седан — с тази разлика, че Трошу не можеше да бъде обвиняван, че е пренебрегвал нападенията, които биха могли да имат успех, защото, нека си спомним — той трябваше да си създава войниците, докато Базен разполагаше с добре подготвена, може да се каже, отбрана войска.

Единственият изход да се спаси Париж от капитулация е едно общо нападение, настъпление на всички френски войсковы части, за да се освободи градът от блокадата. Но тези войски не можаха да стигнат до тила на прусаците, защото претърпяха поражение от пруските войски под командването на Вердер, Гьобен и принц Фридрих Карол на твърде голямо разстояние от Париж.

Прусите твърдят, че техните снаряди падат чак в предградията на Париж, но това трябва да се приема с резерви, защото достоверно досега е само изгарянето на една казарма до фортовете. Разстоянието е твърде голямо, за да бъде вероятна тази вест. Както и да е, Париж би могъл да се държи още много време, но гладът ще го принуди да капитулира. Бомбардирането на Париж от страна на прусите като че ли има за цел да приближи деня на капитулацията с морален натиск над парижаните. Що се отнася до реалните резултати от обстрелването, може да се каже, че градът е малко засегнат. Чути са само две-три експлозии на площад Шатийон. Частите, които бяха заели някои къщи, получиха заповед да се скрият в мазетата. На 6-ти някои къщи в Бийанкур и Булон са били изгорени. Забелязан е бил пожар и във форта Иси. Във форта Vanves пруските гранати са запалили една казарма; даже се носят слухове, че са достигали и до Люксембургската градина.

Специалистите, противници на Трошу, го обвиняват в големи грешки; някои дори казват, че той е допуснал толкова грешки, колкото всички генерали на империята, взети заедно:

1. Против всички най-елементарни правила той е събрал на едно място, близо до обсадения град, всички сили, с които е разполагала страната.

2. Той не се е погрижил да изпрати в провинцията нито един военен, политически или административен организатор.

3. Въобразил си е, че трябва да въоръжи националните гвардейци по места, вместо да ги събере в Париж и да опразни по този начин околностите.

4. Той е знаел, че в провинцията няма кой да ръководи военните операции, и въпреки това много много месеци ги оставя без план за действие.

5. Вместо да работи задълбочено, както диктуват обстоятелствата и изготвеният план, той предприема на 30 ноември и 2 декември нереални нападения, оставяйки на разположение на противника външната войска, която изпада в неизгодно положение.

6. И на всичко отгоре той заповяда и едно настъпление на Базен. «Monitorul universal» описва положението на Париж по следния начин:

«Париж издържа три месеца, за да даде време на провинцията да му се притече на помощ; провинцията е мобилизирала войски, които са се опитали да отидат на помощ на Париж. Досега тези усилия не са овенчани с успех, но те не са и напразни. Прусаците не са напреднали никак при настъплението си срещу столицата; тук те са били принудени няколко месеца да преминат към отбрана, която им струва много усилия и загуби; уморени най-сетне от тъй дълго очакване, те са се решили на инициатива. . .

Досега успехът не е такъв, какъвто бихме искали да бъде; пруската линия не е разкъсана, парижката войска се намира под обстрела на заетите от врага фортове, но не става дума нито за Компьен, нито за Фонтенбло. Престрелките от 30 ноември и 2 декември, твърде ограничени, не са довели дори до разширяването на обсадната линия — напротив, тя се е стеснила след изоставянето на военния плац в Аврон.»

Според «Стандарт» източнофранцузката армия заедно с гарибалдийците наброява 150 000 души. Бурбаки има под свое командване четири войскове части: 18-та, 20-та, 22-ра и 24-та.

Обстрелването на източните фортове не е много силно. Германците най-успешно бомбардират южните фортове. Най-силно подложен на обстрел е фортът Иси.

Кореспондентът на «Дейли Телеграф» съобщава от Париж:

«Кралят няма да влезе в Париж след капитулацията му, а ще се върне веднага в Берлин, като ще остави командването на войските на двамата прицове-фелдмаршали. Париж няма да има гарнизон, охраната на града ще се предостави на Националната гвардия, която няма да бъде обезоръжена. Редовните части и временната гвардия ще бъдат изпратени в Германия, а фортовете ще бъдат окупирани от немски части. Главните сили на обсадните и на другите оперативни войскове части ще се изтеглят в Шампан и ще окупира тази област като залог до изплащането на разносните по войната. Германия гледа на Елзас и Лотарингия като на своя собственост за вечни времена. След като притежават провинцията Шампан и фортовете на Париж, германците ще започнат преговори за мир, като ще се даде пълна свобода на Франция да си възстанови правителството и да реши ще продължи ли или не войната.»

Либертата, бр. 1, 7 януари 1871

[КЛЕТА ФРАНЦИЙО. . .]

Капитулацията на Парижките фортове и преговорите, които предстоят между Бисмарк и Ж. Фавър, са предопределени да предскажат мира. Изобщо положението на Франция изглежда отчаяно, след като и войските на Бурбаки, от които се очакваха известни успехи, трябваше да се оттеглят на швейцарска територия; те ще бъдат обречени на пълно бездействие — международното право не им разрешава там да се прегрупират и да започнат от-

ново борбата, защото тогава и германците придобиват право да ги преследват и на неутрална територия.

Съпротивата по департаментите досега не можа да даде никакви задоволителни резултати; прусаците дотам се одързостиха, че беше достатъчно на някои места да се покажат двама-трима улани, за да се наплаши цял град. Въпреки героизма, с който се биха, войските на Федерб и на Шанзи бяха принудени накрая да се оттеглят на такива позиции, от които Париж не можеше скоро да се надява на помощ.

От друга страна, лишенията в Париж се увеличаваха; колкото и патриотизъм да проявяваха парижани, всяко нещо си има граница и следователно вече беше невъзможно да се продължава съпротивата — още повече че пруските снаряди ставаха все по-непоносими и засягаха квартали, които се смятаха за неуязвими. В такъв върховен тежък момент Жул Фавър трябваше да чуе тъжния, но неизбежен глас на унижението. Никой не може да го обвинява в измяна за това. Хората от сегашното френско правителство не са светци, за да правят чудеса; те изпълниха дълга си на истински патриоти. Историята никога няма да може да ги обвини, тя ще обвинява само гробаря от Вилхелмсхоне, който се забавляваше в разкош сред даренията на Вилхелм. Клетата Франция, ти зле беше ударена, защото почти две десетилетия търпя най-корумпирания и рушителен режим.

Гарибалди никак не е доволен от преговорите, които се водят сега между Бисмарк и Фавър. Гарибалди, този генерал на свободата, поне изпита удовлетворението, че във войната постигна успехи, които, сравнени с други, са твърде значителни. Победната отбрана на град Дижон ще бъде една от най-бляскавите страници във фронтовия живот на гарибалдийските войски. Единственото знаме, което бе взето досега от прусаците, стана трофей на гарибалдийците. Но в тази борба за оплакване е преждевременната смърт на забележителния гарибалдийски генерал Босак. Загубата на този генерал ще причини дълбока скръб в лагера на всички либерали в Европа, защото той беше винаги най-верен ратник на великите и справедливи каузи.

Гамбет, който успя да въодушеви населението на град Бордо с нови призови за непримиримо продълже-

ние на войната, няма да може да създаде една нова френска армия. Той изпълни дълга си като никой друг. На Франция винаги ще завиждат за този изключителен неин патриот.

Либертатя, бр. 4, 27 януари 1871

ТУРСКИТЕ ЗАКОНИ

Положението на християните в турските съдилища е толкова унижително, колкото и положението на един роб пред неговия безмилостен господар. Показанията на християнина не се приемат нито от криминалния съд, нито от гражданския. Християнинът е изложен на всички прищевки на съдията, който може да го осъди на най-тежки наказания, ако някой турчин даде лъжливи показания против него — колкото и свидетели християни да има на своя страна християнинът. Ако човек проучи турските закони и разгледа какви хора са ония, които прилагат законите, няма да се учуди, че в Турция се допускат толкова несправедливости, незаконни деяния, убийства и толкова случаи на обезчестяване. Не може човек да си представи по-пълно въплъщение на ужасяващо невежество, диващина, поквара и религиозен фанатизъм от онова, което вижда у турския съдия, наречен кадия.

Хатишерифът от 1856 година обявява, че всички подчинени на падишаха са напълно равни пред съдилищата; въпреки това никой не е и помислил да приложи на дело това обещание — напротив: фактите говорят само обратното — пълно потисничество над християните от страна на мюсюлманите. Смесените съдилища, наречени меджлис, създадени, за да залъжат света, в повечето случаи са пълни само с турци; те едва се съгласяват да бъдат допуснати и няколко души християни, които нямат никакъв авторитет и глас и трябва да приемат без колебание всяка присъда, колкото и варварска да е тя. Тежко на оня християнин, член на съда, който би дръзнал да се противопостави на колегите си турци: той може да бъде сигурен, че ще умре отровен. Много пъти турците, членове на съда, принуждават членовете християни да под-

писват присъди, за които нищо не знаят — нека се добави, че присъдите се пишат изключително и само на турски език. Презрението към членовете на съда християни отива дотам, че в меджлиса турците сядат на дивани, които са по-високи от диваните на християните.

За да добие човек идея за оная гавра, която турците наричат закон, трябва да се прочете законникът, наречен мултка, на който те гледат като на върховен авторитет и на който се позовават във всички случаи. Тази книга, която представлява пандекти на турските закони, е написана на арабски език от един юрист мюсюлманин, живял преди няколко века. Тя се смята като истина от последна инстанция. Ето какво гласи един неин параграф:

«И зависимият (или християнинът) да се отличава с животното, което язди, и със самара; нему не е позволено да язди кон, нему не е позволено да ходи въоръжен, не е позволено да има седло с възглавници; той трябва да язди само ако е строго наложително и дори и тогава трябва да слезе там, откъдето започва обществено място; той не може да носи дрехи, каквито носят учените хора, правоверните и благородниците. Неговите жени трябва да се отличават по улиците и в банята; той трябва да сложи белег на къщата си, за да знае народът да не се моли за него и да не го поздравява. Улицата пред неговата къща трябва да е тясна; той трябва да си плаща данъка прав, а получателят да е седнал; сетне получателят ще го хване за яката, ще го раздруса и ще му рече: «Плащай дан ти, данъкоплатецо, ти, враг на бога.»

При такива варварски закони не е за чудене, че турците сами се осъдиха на смърт — в законодателството на един народ е неговият живот или неговата смърт. Може ли такъв един народ да живее сред другите цивилизовани народи на Европа?

В Турция няма сигурност нито за живота, нито за имота. Най-възмутителното убийство, извършено от турци посред някое християнско село в присъствието на стоици християни, никога не се наказва, защото не се приемат показанията на християните. Всеки може да види как се поощрява убийството, колко е защитен от наказание турчинът.

Държавни чиновници, уличени в убийства и грабителства, биват премествани на други длъжности.

Крадците, които са в състояние да подкупят пащите и други чиновници, не се наказват — особено пък ако имат възможност да възстановят ограбеното. Правителството и обвинителите се поздравяват с успех, а престъплението остава ненаказано.

Ето как всички престъпления над християните остават ненаказани.

От тази безнаказаност на турчина следва и безнаказаността на престъплението, извършвано над християнските жени, които и най-простият турчин смята за предмет за гавра и удовлетворение на диви страсти. Светостта на семейството потъва в кал, но още по-лошо е, че бащата, съпругът, братът се наказват със смърт; ако дръзнат да защитават честта на жените и семейството.

Където и да стъпи кракът на мюсюлманин, той всява само страх и недоверие. Жените се крият, колкото е възможно по-добре, за да се отърват от безчестието, а мъжете не могат да опазят достатъчно своето имущество.

Безподобно варварство е и обичаят да се крадат християнски моми от техните домове и да бъдат принуждавани да сменят вярата си. Това се смята за най-достойно за турската религия — турчин, който е извършил такова дело, се освобождава от военна служба. Положението на клетите моми в такива случаи е много тъжно, защото те не могат да намерят никаква закрила в турските съдилища. Ако момичето приеме доброволно мюсюлманството, постъпката на похитителя ѝ се смята за най-похвална; ако — обратно — момичето държи на вярата си, тогава на него му е забранено от турските закони да свидетелствува против турчина-престъпник. Следователно то във всички случаи е погубено.

Там, където животът и семейната чест са съвсем пренебрегнати, не може да се очаква да се окаже по-голямо внимание и на правото на имот. Цялото християнско население и в това отношение е много угнетено. Престъпленията спрямо имота, подбуждани от безграничните искания на турците, са много повече от убийствата и изнасилванията на християнски жени; алчността да получат имот по всички незаконни начини у турците е много по-

силна, отколкото жаждата им за кръв и дивашки удоволствия.

Всички договори, сключвани досега между великите сили и Турция, които са имали за цел да осигурят правата на християните, не са имали никакъв резултат, защото там, където няма закони, не може да съществува и гаранция за имота.

Най-очевидното доказателство, че в Турция не може и да се помисли за правосъдие, е фактът, че обещанията, дадени в хатишерифа от 1856 година, са само повторение на обещанията от хатихумаюна от 1839 година, които са също повторение на положенията в танзимата; и нито един от тези предишни закони не е бил прилаган на дело. Хатишерифът даже не беше публикуван и въпреки това в продажната преса на Европа се намериха гласове, които да похвалят турците, че изпълнявали задълженията си.

Направеният кратък преглед на онова, което в Турция се нарича закон, може да убеди всеки безпристрастен и обикновен човек, че съществуването на Турция вече няма смисъл. Не, тя никога вече не може да съществува, достатъчно много време трая нейното варварско владичество над една от най-хубавите части на Европа!

Либертата, бр. 9, 3 март 1871

[БАРИКАДНИТЕ БОРБИ В ПАРИЖ]

Още в средните векове в Париж бяха правени много пъти барикади, но в по-ново време и в последно време парижани станаха истински майстори в правенето на барикади. Национална черта в характера на французина е едно особено предпочитание и изключителният талант в локалните битки. Още Наполеон I знаеше много добре това и твърдеше, че може без страх да остави защитата на едно село в ръцете на току-що мобилизирани войници — тези хора със своя «френски инстинкт» ще организират защитата великолепно.

Парижките юлски боеве, февруарските дни и юнската битка през 1848 г. доказаха за сетен път, че този френски

«инстинкт» не се е изгубил. И отминалата година показва, че французите много обичат локалните битки и кратко-трайните укрепления. Битките при Сен Прива в Монтан, където загинаха много пруски части, битките при Сен Контен, Штодън и други дадоха достатъчно доказателства на прусаците за това. Към неоспоримите доказателства може да се прибави и голямата неприязън на Молтке към такива планове да се напредва срещу Париж, които предполагат барикадна борба, а от нея много се страхуват враговете на този голям град. Макар прусаците да се хвалят, че са изобретили някакво универсално средство срещу барикадите, за което някои от техните генерал-щабни офицери написаха цели томовете, те все пак не посмяха да опитат в Париж споменатото универсално средство.

Но ако днес Версайското правителство не се разбере в последната минута с Парижката комуна, ще видим в Париж такива барикадни битки, които с нищо не могат да се сравнят с предишните по страхотии, размери и ужаси след последните открития (снаряди, бомби Орсини, картечници и пр.). Откак Мак-Махон пое командването на версайските войски, вижда се ясно, че той иска да направи пробиви в различните укрепени пунктове, с които е опасан Париж, и сетне да нахлуе оттам в града, избягвайки барикадните битки. В пруските офицерски кръгове се смеят на този план, изразявайки по този начин мнението си — ако такова превземане на Париж би било възможно, те биха го направили още през есента на миналата година.

Но се вижда, че прусаците забравят: версайци имат по-добра позиция, отколкото имаха германците, и в своите планове могат да се осланят на факта, че фортът Валериан е в техни ръце и им е верен. Освен това Мак-Махон може да сочи в полза на своя план примера на Кавеняк, който успя да победи социалистите през юли 1848 година — въпреки техните значително високи барикади. Мак-Махон се надява да има полза и от едно концентрично напредване към Париж.

От друга страна, не могат да се отрекат и някои предимства на бунтовниците. Борците през 1848 година нямаха артилерия, а войските на комуната имат толкова артилерия, колкото и версайските войски. Освен това те

ще украсят барикадите си с достатъчен брой картечници, както направиха в Ньой, и по този начин ще станат от-вред неуязвими. Ако парижани се обединят и се решат на отчаяна съпротива, тогава задачата на Мак-Махон ще бъде една от най-тежките.

С пехота не може нищо да се направи срещу здрава и защитена с картечници барикада. Трябва да се използва тежка артилерия, а за сигурност на успеха не ще може да мине и без бомбардиране на цели квартали. Това вероятно ще е неизбежно, след като и бунтовниците имат топове.

Следователно, ако се стигне до барикадни битки в Париж, ще видим ужасна гледка — колосална артилерийска битка по улиците — най-страшното, което може да измисли човешкото въображение наред с голямото морско сражение. Онова, което ще понесе тогава Париж, ще надмине всяко очакване. Но много невероятно е един френски генерал от наполеоновската школа да потръпне пред тази мисъл. Може би сега е време неутралните сили да направят постъпки пред Версайското правителство и да го помолят в името на човечеството, в името на науката и изкуството да не излага най-красивия град на света и библиотеките му, неговите архиви и редки ценности на изкуството на катастрофа, която би напомняла разрушението на Картаген.

Либертатя, бр. 15, 17 април 1871

[ДОБРА ПОДГОТОВКА Е НАШЕТО ПОБРАТИМЯВАНЕ]

«Побратимяването на народите е смърт за тираните.» Ако най-после народите се събудят и с хиляди гласове издигнат тази велика истина, тогава, само тогава щастие-то и земният рай ще дойдат да живеят сред тях. Но дотогава ще се пролее още много кръв, защото навсякъде царят невежеството и ония лоши качества, останали на-следство на нашите народи от техните господари, които са знаели и знаят много добре как да си вършат работата за сметка на слепите народи.

Милиони човешки души са загинали, без дори да знаят защо. Една дума на някой деспот и днес е достатъчна да хвърли два народа, които се смятат най-цивилизовани, в една касапница, която ще донесе само убийства, грабежи и оскотяване на човешкия род. И въпреки всичко, за да се отървем от тираните, разглеждайки средствата, които могат да ни помогнат за това, трябва да признаем, че можем да постигнем целта само с кръв и само с кръв. С кръв бяхме заробени, с кръв трябва да се освободим. Борбата ще бъде страшна, защото трябва да бъдем подготвени, иначе ще останем виновни за върховното предателство, извършено от самите нас. Тираните са все още твърде силни — именно поради невежеството и слабостите на поробените народи — и следователно не бива да бъдем лекомислени, защото ще компрометираме нашето дело за много време. За да не извършим това, трябва ни добра подготовка и добрата подготовка е нашето побратимяване.

На Запад направиха крачка напред в тая посока, но и Изтокът не остана надире. Източните християнски народи, като чувствуват необходима потребност да работят с общи усилия, всеки ден напредват в изглаждането на различията, създадени от нашите врагове, за да се ядем помежду си, а те да се смеят и да използват нашето оскотяване.

Знак за голямото значение на горепосочения девиз е уплахата на Али паша, когато чул, че съществува спогодба между Сърбия, Румъния, Гърция, Черна гора и Египет. Тази вест, която обикаля сега всички западни и източни вестници, ще е от голямо значение за нас, източните християнски народи, ако излезе истина ина дело. Тя най-после ще докаже, че християнският Изток е разбрал своята позиция и следователно иска да върви напред. Нека треперят Али паша и турското правителство за съществуването си — дните на техния живот са преброени.

А вие, източни християнски народи, следвайте тоя път, и ще бъдете сигурни в победата.

Либертата, бр. 16, 11 май 1871

[О, И НИЕ СМЕ ДИПЛОМАТИ!]

Белград, 12 септемврия

Пиемонт спи, Пиемонт нехае, Пиемонт философира, Пиемонт дипломатизира, Пиемонт се е опил от кръвта на своите братия, която тече от всяка една страна. . . «Хайдете, братия, на оръжие!» — вика безногийт мъченик г. Влайкович и проклана сичките дипломации под ясното небе. «Вървете след мене, извадете ножът из ножниците си и осветлете лицата на нашите блудни синове!» — кани човеколюбивият сръбски Гарибалди поп Жарко и употребява всичките си усилия да пробуди белградските цънциари, да внуши какво-годе честолюбие в сърцата на «новопоявившата се сръбска аристокрация» и да поколебае задебелелите мозъци на така наречените «талираши» или «дукатинци». «Помогнете, братия! Не оставяйте ни да погинеме без никакъв успех и без никаква полза!» — вика нещастната рая и обръща очите си ту към Сърбия, ту към Черна гора с твърда надежда, че второто пришествие на спасителната дума «на пролеће»¹ е настанало вече. И какво? Умирате се, г. Влайкович, и ти, дядо попе, последни могиране! Вложете ножовете в ножниците си и турете ухото на мястото му, защото кръвта на вашите братия не е още потекла под шилтетата на сръбските «умохранилища», защото сръбският народ е още в състояние да отгони дебели мисирки не само за своите кавури и горчаковци, но и за пешанските евреи, които яростно защитават интересите на раята със своите поетически статийки в «Neue Freie Presse», във «Видовдан» и в «Пешанският Лойд». Умирате се, ви казвам, защото «тежко и горко» на оная личност, която се е решила да развали летаргическият сън на нашите дипломати, които са усвоили европейската цивилизация не да колят хората (гл. «Видовдан», № 16), а да правят серенади и да воведат в отечеството си балове, фракове, кокове, нежности (нежностите се изискват от самото човеколюбие, защото думите «любимо руку»² и езуитският «сервус» са ръководили чове-

¹ Напролет (ср.).

² Целуваме ръка (ср.).

чеството от Адама и до Милоша Поповича), канкани по Дорчоолу, полицейски разврат и пр., и пр.

Боже мой, какво ли би казали Черни Георги и Хайдут Велко, ако да би излезли из гробовете и ако да би надникнали в нашите министерски канцеларии? Какви ли страдания би се изобразили на техните лица, ако тия свети мъже да би дошли на нашата така наречена народна (н. б. — полицейска) скупщина именно в онова време, когато тя одобрява бюджетът (заедно с неговите тайни фондове) на Министерството на вътрешните дела, който се назначава за такива цели, които би им се показали гнуснави даже и в ония случаи, ако тия да би се употребляли от дахисти или от Синан паша?

Лъжи и измами, измами и лъжи! . . . Лъжат псевдоаристократите, лъжат псевдолибералите, лъжат псевдоумерените («златната средина»), лъжат благоразумните, лъжат. . . «Росия, Прусия, Австрия и сичките други велики държави ни съветоват да бъдеме неутрални и въздържителни, защото Восточният вопрос ще да се реши и сам по себе си, т. е. с помощта на дипломатическите кабинети» — говореше Мариновичевото министерство и неговият шеф пътуваше из столица в столица да си покаже боят и да поблести със своите дипломатически способности, които никому не трябват или от които никой няма нужда.

Когато раята проливаше горчиви сълзи, когато турците беснееха в Босна, в Херцеговина и в България, когато майките оплакваха дъщерите си и когато невинните младенци простираха своите свещени ръчици към Сърбия, то г. Маринович поведе несъвършенлетният «пиемонтски» княз към високите кйошкове на Долмабахче да се поклони на падишахът, да му изяви своето верноподаничество и да го удостовери, че Сърбия е най-мирното дете в семейството на османската империя. Но и това му беше малко. После цариградската трагикомедия г. Маринович зема своята тояжка и като вечният еврейн тръгна да ходи из село в село, от врата на врата и из къща в къща да уверява «равнодушният европейски свят», че ако турският железен път се свеже близо до Ниш със сръбският и ако турците дадат на Сърбия Мали Зворник, то мирът е «осигурен» и Сърбия ще да остане вечно родолюбива дъщеря на Турция.

Ах, тия сцени бяха страшно отвратителни! Така се случи вънка, а вътре? Какво ни яви по поводът на тия пътувания белградската преса? «Видовдан», който се е родил на тоя свят да черни бялото и да бели черното, ни обяви, че пътуването на княза Милана в Цариград ще да бъде полезно не само за Сърбия, но и за бедната рая, защото Махмуд паша е назначен за губернатор в Халеп, защото Андраши си е купил нови махмузи и защото г. Маринович е добил орден «Меджидие». Другите наши обществени представители не притуриха нищо друго освен одавна вече изтърганото еврейско възклицание «амин», защото изпод «видовдановата» квачка надничаше г. Маринович. Какво са отговорили великите дипломати господину Мариновичу на неговите гусларски приветствия, аз не зная, зная само това, че целта, която приследоваше г-н Маринович и неговите приятели, отчасти вече се изпълняваше, когато обстоятелствата обърнаха колата към противоположната страна. Но преди да ви обясня каква е била тая цел, аз съм длъжен да ви кажа няколко думи за нашите партии.

Ако сте имали щастие да се опознаете малко по-дълбоко с бившите идеи на «Видовдан» (тоя хамелеон се изменява при падението на сяко едно министерство) във времето на Мариновичевото царствование, то трябва да сте разбрали, че в Сърбия съществуват три партии: консервативна (под командата на г. Мариновича и на някои от членовете на правителството от 1868 г.), либерална (под предводителството на г. Ефрема Груича) и средна (в която се търкаля г. Иван Ристич). Целта на първата партия е да компрометира пред народът и пред европейските сили не само другите две партии, но и самият княз, защото Обреновичевата династия, която е била доведена от Груичевата партия, не гарантира за нейната власт и защото по-голямата част от нейните членове са имали естествени свръзки с династията на Карагеоргиевича. Разбира се, че подозрителните или нечистите хора употребяват силни средства да докажат своята любов или своята привързаност към ония лица, които тия ненавиждат в душата си, следователно и гореказаната партия употреби най-калните средства против своите неприятели и най-лакейските движения пред своят господарин.

По желанието на г. Мариновича И. Ристич беше обя-

влен за недоброжелателен властолюбец, Радивой Милойкович — за убиеца на покойни Михаила, Стевчо Михайлович — за мстителен човек, Груич — за республиканец, митрополит Михаил — за руски шпионин, честните патриоти — за комунисти или за петролисти, привързаниците на Обреновичевата династия — за черногорци и пр.; и пр., и пр., и пр. Но цариградските комедии, виенските низкопоклонства, совестта на народът и честността на някои личности от опозицията туриха преграда на безобразните хokus-покуси, които би създали трагически последиствия не само за нашият млад господарин, но и за земята ни.

Маринович падна по желанието на народът. . . Княз Милан, който беше предубеден против мнимите республиканци или против измислени «Видовданови» комунисти, после Мариновича състави такова министерство, на което способностите не би могли да разгледате ни с най-усъвършенствованият микроскоп; но господину Мариновичу, който остана и в това време шеф на господарствената машина, трябаха не умове, а сънливи орудия, защото той имаше намерение да потропа още на няколко капии и да изпроси от щедрите монархи още някои и други медали (декорации), които са му необходими за неговите бъдещи подвиги. . . Унижението на Сърбия беше подпълно! . . . Но княз Милан видя с очите си зиящата пред Сърбия пропаст и захвана да търси опитна ръка, която би изправила катурените вече кола. И ето на Мариновичевите республиканци, убийци, петролисти, революционери et caetera¹ се дадоха министерските портфили и народът ги приветствува с ентузиазъм, с благословения и с гръмогласно «живели». А после що? — Пак нищо. Декорациите се промениха, но пиесата и музиката си останаха същите. Главното нещастие, което произхожда в нашата нещастна земя, се заключава в това, че ние туряме на първото място династиите, на второто личностите на министрите, на третото партиите, на четвъртото «Видовдан» и белградската жандармерия, а на, на, на. . . на деветото народът, земята и бъдещето на господарството.

Ако Петър се е старал да компрометира династията и да върне значението на своите стари любимци, то Павел

¹ И други (лат.).

се старае да я удържи и да събира народните талири под нейната защита. . . Не мислете, че аз говоря пристрастно. Времето и обстоятелствата ще да ви докажат, че поп Жарко е последният патриотин, който е оцелял после многогодишният полицейски консерватизъм на нашият оцънцаривши се Пиемонт. А Черна гора? — Черна гора, за нещастieto на сичкият славянски юг, е добила желание да подражава на нашите белградски дипломати, на които дебелината има заразителни свойства. За да не пада значението на черковата или на православието, Росия се постара да я отдели от светската власт даже и в Черна гора и накити мъжественото черногорско княжество с князове, с княгини и с фрайлини. Благодариме я барем за това. . .

Но ние се надеяхме твърде много и на нашата скупщина. И какво? — Вишегласието желае да мирува, защото Австрия се приготвява да роди мишка! Прочетохте ли престолната «беседа» на князът? Прочетохте ли отговорът, т. е. венецът, който беше сплетен от скупщината по поводът на тая беседа? Забележихте ли сичките фалшиви ноти, които звучат по секи един ред — които звучат даже и в самото изречение «Скупщина је проникнута најдубљим осећањима захвалности, што види, да ће Ваша Светлост настојавати, да се узнемирили крајеви коначно успокоје (в гробът) и нашој патничкој браћи стално задовољење прибави?»¹

Тряба да знаете, че на нашата скупщина дохождат не бошнаци и херцеговци, а попове и кметове (княжеските кандидати, особено тая година, са само чиновници), които имат достатъчно и сливковица, и добро вино.

А какво правите вие, мои мили братия българи! — Аз зная твърде добре, че вашето положение е ужасно, че вие не можете да се борите без помощ и поддръжка и че във вашата земя стърчат силни крепости и яки кули; но. . . вашите балкани са свободни, вашите гори са гъсти и вашите юнаци не са още успели да станат чиновници и дипломати. (О, и ние сме дипломати!—Р.) Какво ще да правиме? Ако искате да чуете моето мнение, то аз ще да

¹ «Скупщината е проникната от най-дълбоки чувства на благодарност, виждайки, че Ваша светлост ще настоява да се успокоят окончателно разбунтуваните области и ще допринесе за постоянното задоволяване на страдащите братя» (ср.).

ви кажа, че никога вече няма да намериме по-сгодно време.

И така, хайдете да оставиме мъртвите да закопават мъртвците, хайдете да оставиме дипломатите да броят звездите, хайдете да оставиме паяците да смучат кръвта на глупците и да помислим за своето спасение! Но за подобно предприятие са нужни предварителни споразумения. А имаме ли ги ние? — Отговорете, ако можете, на тоя тежки въпрос. Но аз трябва да ви явя каква причина е накарала даже и най-яроствните наши «ратоборци» да вложат ножовете в ножниците си и да станат дълбоки дипломати. Ние се боиме, че от Херцеговинското въстание ще да се възползува не Сърбия, а Черна гора, следователно това въстание трябва да се отложи за по-сгодно за нас време. Видите ли какъв е нашият патриотизъм и до каква степен сме ние вгизили в дипломатията? По-сгодно време? . . . А знаете ли кога ще да настане това сгодно време? Когато в Босна не остане нито един християнин, когато в Херцеговина не остане нито един сърбин, когато на нашите граници се населят още 1 000 000 черкези (400 000 има вече), когато, когато. . . До неделя повече.

S.

Балкан, г. I, бр. 1, 24 септември 1875.

[НАШЕТО СПАСЕНИЕ ЛЕЖИ В СЛАВЯНСКОТО ЕДИНСТВО]

Букурещ, 8 октомври 1875

В Цариград провъзгласяват банкрутът за държавно начало без срам и без съвест. В Белград намерили сега най-сгодно време да се женят. В Атина министерствата се менят всеки ден, без да намерят нужните средства за покриването на държавния дефицит, който им грози с банкрут, както в Турция. Във Влашко вардят неутралност с някои задни мисли, както се изрази преди няколко дена един немски вестник. В Черна гора чакат на Сърбия, сиреч на официалната Сърбия, да обяви бой на Тур-

ция, за да земат и черногорците участие. Това е последното състояние на работите в държавите на Восток.

Колкото за християнските народи, тия горките си страдаят, работят за ежедневиият хляб и се надяват за по-добра бъдност. Понякогаж тия се събуждат от летаргическия сън, но като виждат се нощ около тях, сънят ги пак обладава. Това полумъртво-полуживо състояние трае вече от пет века, но скоро ще настане ден и светлина и за тия народи. Естествен закон е, че нощта не може да бъде без ден, дъждът без слънце, зимата без лято. Така и за поробените народи има благодетелни зари, които сгряват техните сърца. Руският народ нели пышкаше и той под най-тежкото иго покрай турското, под игото на татарските и монголските орди? Руският народ доде в отчаяние, дигна се и а к у п против своите угнетители и се избави конечно от тяхното владение.

В нашият век Кара Георги, сръбският Моисей, като виждаше своя народ играчка в ръцете на най-върлите неприятели, подигна знамето на сръбската свобода в селото Топола и сръбските юнаци не се спряха, додето не видяха своето огнище очистено от чуждият боклук. Хиляди пъти жално, че една проклета ръка угаси живота на великия мъж! Той заедно с не по-малко славният наш Хайдут Велко щяха още оттогава да поведат победоносно своите братия до столицата на азиатския мъчител. С преждевременната смърт на тия двама югославянски юнаци прекрати се тяхното велико дело. Но техният пример не остана суетен. Черна гора, това гнездо на югославянската свобода, отзива се с въодушевление на един глас, толкова мия на цялото славянство. Лука Вукалович, тоя достоини син на Херцеговина, рани дълбоко заразеното турско царство. Само един славянски отстъпник, гяуринът Омер паша, сполучи да отложи временно разпадането на това царство. Лука и неговият неприятел Омер са умрели, но потомците на Лука следват неговото дело. И тия ще сполучат. Херцеговина и Босна ще се освободят. Светата война на техните чада ще въодушеви и нашият поробен народ.

Духовете на Хаджи Димитра и на Васил Левски бдят върху своите нещастни братия. 1868 година не е забравена. Гигантските подвизи на слабата народна българска чета могат да се сравнят само с подвига на 300-те

спартанци на Леонида при Термопилите. 150 българи юнаци се бият без никаква помощ в няколко битки с цялата сила на неприятелят и, уви, последните юнаци умират отровени от своите братия! Ужасна картина! Българският народ няма да забрави своите мъченици, но и своите неприятели. Славянската солидарност ще му покаже онова средство, което е едно в състояние да олекчи вековните теглила на един народ. Босна, Херцеговина и България не могат да чакат, додето им позволят големите сили да живеят. Дотогава тия народи могат и да изчезнат. Такова позволение никога се не дава.

Народите, които искат да живеят, са в състояние да си покажат своите жизнени сили. Наистина България е по-отстранена от славянски съседи, отколкото Босна и Херцеговина; но по нашето мнение недостатъкът не лежи толкова в това, а повече в нашето днешно морално уединение от другите славянски народи. Ние трябва да влезем в най-тесно сношение с ония славянски народи, които страдаят като нас. Нашите честни политически мъже трябва да се обърнат към сичките ония славянски кръгове, от които можеме да черпиме надежда и помощ, както морална, така и материална. Ние трябва да считаме делото на херцеговинците и на босанците за наше и да им дадем помощ колкото можеме; тогава и тия, заедно с другите славянски народи, ще се притекат и нам на помощ. Нашето спасение лежи, с една дума, в славянското единство.

Балкан, г. I, бр. 2, 9 октомври 1875

ЗА ВОСПИТАНИЕТО ВЪОБЩЕ

Ни за един въпрос не се е размишляло, не се е разсъждавало, не се е говорило и не се е писало толкова, колкото за възпитанието. А какви резултати са достигнати от сичките тия хилядолетни практически и теоретически планове? Ние смело можеме да кажем «никакви». И наистина, ако с въпросът за възпитанието и да са се занимали доволно енергически още старовременните спартанци и ако в сегашното време и да се занимават с него поч-

ти по-голямата част от европейските и американските публицисти, педагози, гигиенисти, моралисти и пр., но до тая минута ни едно от сичките тия мнения не е принято за правилно, ни една система не е принята с вишегласието, ни една теория не е подкрепена с практически доказателства, ни едно убеждение не е доведено до последната точка.

Днес против естественото решение на тоя най-важен въпрос са се въоружили повече егоисти и повече безсовестни шарлатани, нежели в стара Гърция, в средните векове и във времето на Жан Жака Русо; днес относително неговото решение са се появили повече затруднителни причини, повече разногласия и повече противоречия, нежели в щастливите времена на Фенелона; най-последно педагогията въобще се намира в такъв хаос или в такова неопределено състояние, в каквото не се е намирала нито алхимията в продължението на сичкото свое съществуване.

А каква е причината? Причината е тая, че днес, когато новото време е обявило решителна война на старите заблуждения, когато здравият разум е възтъргествовал над въображението, когато старите предания, суеверията и предразсъдъците са победени от истината на останелите родители, които плачат над Вавилонските развалини и които свикват уцелялото от плесента и от ръждата рицарство да повдигне кръстов поход против новият и будният век, се иска да увардят барем своите собствени деца от разрушителното време и да съхранят за бъдещите потомства «своят образ и подобие».

И наистина всеки от нас говори, че суеверията са вредителни, че въображението не принася полза, че празните риторически фрази и предположения затъпяват човеческият разум и пр., но никой не се старае да ги отстрани и да даде на здравият разум, на положителните науки и на истината по-широко място; никой се не старае да вкорени в децата си още от малолетството им свещена любов към истината; най-последно никой не желае да посее в сърцата на юношеството самостоятелна роля и твърд своеобразен характер. «Аз зная, че това или онова не е право, но то е припознано от сичкото човечество, следователно аз не мога да бъда изключение от общото правило» — говорят в сегашното време даже и най-развитите

личности. А от сичкото това произхождат такива последствия.

Родителите, които проповядват на децата си противоположни на своите убеждения идеи, приготвяват безхарактерни същества, слепи подражатели, слаби мислители и нерешителни личности; а ония бащи, които им не обясняват истината (по различни причини) или които скриват от тях своите настоящи убеждения и накарват ги да вървят по онзи същи път, «по който върви сичкото човечество» (?), приготвяват безхарактерни същества, скептици, безцветни личности и бездушни граждани.

По нашето мнение истинно разумните родители са длъжни по-напред от сичко да посеят в сърцето на бъдещият човек твърда воля, самостоятелен характер, любов към истината и здрава душа. Да видиме сега какви средства трябва да се употребят и да се достигнат тия резултати. Изпърво — родителите са длъжни не да създават копия от себе си, а да възпитат самостоятелни граждани, от които всеки един да има своя воля, свой характер и свои стремления, защото нашите деца трябва да бъдат по-добри от нас, да живеят в по-развити времена, да имат по-благородни и по-възвишени чувства и да прекратят няколко крачки по-далеч от своите бащи и деди; второ, тия са обяснени да дадат пълна свобода на детското развитие и да наблюдават само за ходът на това развитие, т. е. да му показват нагледно (с примери) ползата от доброто и от истината и лошавите последствия от злото и от лъжата.

С една дума: ако желаеме да дадем на истината надлежното място и ако искаме да създадем честни, работни и самостоятелни граждани, ние сме длъжни да очистиме атмосферата, която дъхат и която дъхаме, и да затвориме вратата на преданията и на слепите подражания. Ако направиме сичкото това, то нашите деца ще да се научат още от малолетството си да уважават човеческата личност — и дивите страсти, които са свойствени само на животните, ще да изчезнат засякога, следователно сичките хора въобще ще да бъдат по-добри и по-щастливи.

Разбира се, че здравата душа може да просъществува само в здраво тяло, с което именно и трябва да се захване първоначалното възпитание на човекът. Да поговориме по-напред за физическото възпитание, а после да изло-

жиме най-новите понятия на образованието. Преди малко време ние срещнахме в нашите вестници известие, че някои си млади българи са превели книгата на Ескироса (*L'Emile du XIX siècle*) и че са я турили вече под печат. Това ни зарадва твърде много, защото тая книга, освен някои малки недостатъци, съдържа в себе си множество полезни указания и множество основателни мисли.

Така например в тая книга се говори против стеснението на младите младенчески духовни сили, против робският характер на учениците, против слепото подражание и пр. Освен това, Ескирос се е постарал да даде на своята книга удобопонятен за всеки характер и избягвал е сухостта и риторическите фрази, които твърде често мешат на самото дело. С една дума, авторът е накарал доктора Еразма и неговата жена да пишат между себе си писма за възпитанието на детето си, което е съставляло в животът им единственото утешение.

Доктор Еразъм се е намирал далече от своята фамилия. Най-напред той е бил затворен в една крепост, а после е бил изпроводен на заточение, без да види своя син, който се бил родил в Англия скоро след неговото затваряне за политически дела. В продължението на много години Еразъм пише писма на жената си за възпитанието на Емиля, а тя се старае да изпълни неговите съвети и явява му какви плоди принася тая или оная негова теория.

Майката по съветите на мъжът си разказва на детето си не сухи теории за обязаностите на децата, за длъжностите на човекът и за божествеността на добрите качества, а живи примери и Емил подражава на майка си без никакво принуждение. Въобще Ескирос е гонител на наказанията и на сичките стеснения при възпитанието. Той мисли, че принужденията заставяват детето да мързи занятията, че сухите теории и проповедувемата без никакво съдържание морал убива умственото движение и че обязаностите на възпитателят трябва да се ограничават с възбуждението в детето любознателност, която съществува в природата на всеки човек. Той съветува да се дават на детето кратки отговори на неговите въпроси, защото дългите разсъждения и тълкования за тоя или за она предмет омръзват.

«Боже, избави нас от педантите в педагогията —

казва Ескирос. — Тия повече от сичко друго развалят децата ни.» С една дума, Ескирос желае, щото на детето да се даде свободен, разумен и подпълно съгласен с требованията на природата живот. Неговата книга, както ни се чини, има голямо сходство с книгата «Емил» от Ж. Ж. Русо, ако у двата автора, между които е преминало цяло столетие, и да съществува голямо различие в някои отделни съждения.

Гласът на Ескироса, който иска да въведе в обществото простота и естественост, се е възвисил именно в онова време, когато страшната деморализация на императорска Франция беше достигнала до своето съвършенство, следователно тоя глас произвежда дълбоко впечатление, защото ни указва зряло и ясно падението на нравствеността, в която се заключава истинното благосъстояние на човекът. Подобно на ония писатели, които, като например Лабуле, са се обръщали за отрезвлението на политическите идеали на Франция към историята и към господарственият порядък на Америка, Ескирос, който е проживял дълго време в Англия и който е изучил твърде основателно английското възпитание, съветова своите читатели да възпитават здрави тела и здрави души, които след време са длъжни да съборят гнилото, изнеженото и умиращото възпитание и образование, които са убили в съвременна Франция мъжеството, бодростта и истинната честност.

Тая твърде полезна книга ни даде повод да напишем следующата статия и да разгледаме първоначалното образование у нас и у другите по-образовани от нас народности.

I

Нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че от жената или от майката зависи почти сичко, т. е. от нея произлиза началото, което след време дава направление на нашият живот, на нашите нрави, на нашите стремления, желаня и помышления и на нашият характер. Ако майката е разумна жена и ако внуши на детето си любов към доброто и към полезното, то това дете никога няма да бъде лошав човек. Но у нас въобще съществува мнение,

че «достойните родители никога нямат достойни за уважение синове или дъщери». Това не е истина.

Ние сме в състояние да докажем на сичките родители, че именно тяхното така наречено «достойнство» е и било главната причина, която е накарала децата им да изгубят «образът и подобие» на бащите си. Освен това, в нашето отечество думата «достойнство» и до днес още не е добила определена форма. Под име «достойнство» ние доволно често подразумяваме такива диви и такива смешни нрави и обичаи, които нямат в себе си нищо общо с човеческите особености.

И така, децата приличат на своите родители, «ако тяхното възпитание се е извършило правилно и ако родителите не са успели със своите сухи морални съвети да им внушат отвращение към всяка една нравствена длъжност». Разбира се, че в тоя случай майката играе главната роля. «Дорде жените не бъдат възпитани по-съобразно със своето назначение, дотогава на хората ще да бъде тежко да живеят на светът» — говори д-р Бок. Това е вярно.

По-голямата част от човеческите нещастия са плоди от неравното възпитание на мъжът и на жената, от неравните брачни съюзи, от фалшивото образование на жената и от нравствените преимущества на мъжът. От неравното възпитание се появяват робски наклонности, от неравните бракове се раждат слаби и немощни в телесно и в душевно отношение личности, от фалшивото образование произлизат тъпоумни идиоти, а от изключителните преимущества на мъжът се появяват скрофули, малокръвие и пр.

«Наш Иван не умее нито да мисли, нито да работи» — говори онзи родител, който се е старал в продължението на сичкият си живот да убива самостоятелните проявления на жената си, на ближните си и на Ивана. — «Чудно нещо! Ние сме и двамата здрави хора, а наш Никола прилича на шебек. Не го бива. . . Ние ще да изгубим това дете» — говори онзи четиресет и петогодишен бобако, който е земал осемнайсетогодишна Ралука. — «Нашият доктор не умее да напони нито циганско магаре. Премина вече цяла година, откакто се е захванал да лечи наша Стоянка, а лековете му не принасят никаква полза» — говори кир Стрезо, който е прегазил през животът си и

най-мътните води и който е приемал пет-шест пъти доволно големи дози меркуриум.

Кой е крив? Нека ни бъде позволено да кажем още веднъж, че ако се не изменят обществените нрави и обичаи (т. е. ако човечеството се не върне към своите естествени граници), ако на жената се не даде по-човеческо възпитание и образование и ако истината не бъде разпространена колкото се може по-скоро между майките на децата ни, между възпитателките на синовете ни и между нашите собствени другарки, то сичко ще да бъде напразно.

Първата наша обязаност в това отношение е да не задомяваме вече четиринайсетгодишни момичета, които още не са добили телесна сила да раждат деца и да се грижат за тяхната отхрана. Подобни майки не могат да дадат на децата си естествено телесно и умствено възпитание именно затова, защото не са приготвени и защото тяхното възпитание е фалшиво. Какво очаквате от онай бъдеща майка, която е дадена в четиринайсетгодишният си възраст на стар и на полуизгнил мъж по причина на неговите богатства?

Какво очаквате от онай жена, която се е нарекла майка на децата ви не от любов към вазн (защото вие не сте вече за жена), а за любов към вашите пари? Най-после, какво добро очаквате от онай жена, която е убеждана, че достойнствата на сяка една жена се заключават само в нейните красоти, в нейните прелести и в нейните способности да привлече мъжът си със своето тяло и да му отнеме волята да търси по-хубавички женици? Животът върви, хубостта се покрива с бърчкули, под очите се появяват сини месечини и добрата стопанка изгубва и последното си средство да удържи мъжът си в приличните граници! . . .

Ето защо ние намираме толкова ревниви, завистливи, капризни, вятърничави, своенравни, лукави и зли жени. Причината сме ние сами. Ако ние да не би имали такива варварски понятия за обязаностите на жената, то не би търпели подобни унижения. И така, правилното образование трябва да се захване от край, т. е. от майката, която е обязана да приготви бъдещите наши граждани.

Ако момичетата да би разбрали важноста на естественото телесно и духовно възпитание още в първите го-

дини на своят възраст, то тия би улучшили и положението на децата си, и своето собствено положение. Ние доволно често не можеме да кажем детето ли е по-добре възпитано, или майката. Ако някоя майка не желае добро на детето си и ако някой баща иска да види синът си безчестен, то ние го съветваме да не обръщат на нашите думи никакво внимание.

Днес, когато почти секи българин говори за образованието и за възпитанието и когато се е появила потребност да подражаваме на чужденците, ние трябва да бъдем осторожни и да разгледваме с отворени очи сяко едно нововведение.

Но да захванем от първите минути на новороденото и да разгледаме неговите мъки и страдания в продължението на първата година. Секи вече знае, че децата умирай най-много в продължението на тоя възраст. А какви са причините? — Причините, както у нас, така и по другите места, са много, но най-главните, без никакво съмнение, се заключават в неравенството на бракосъчетанията, в неумението да се отнасяме с новороденото и в глупавите обряди и обичаи, които се извършват още при появляението на невинното същество.

Щом новороденото захване своят живот, то бабите го земат на ръка и солят го! Тая отчаяна грубост е дотолкова разпространена по нашите места, щото на непосоленото дете гледат със съжаление и родителите му търпят различни укори и проклетия. По мнението на невежеството непосоленото дете смърди и краката му се потеят и вонейт в продължението на сичкият му живот. За да ни уверят в справедливостта на своите заключения, всезнающите бабички ни указват на евреите и на другите народи и народности, които по тяхното мнение имат някаква си неприятна за българския нос меризма. Но действително ли съществува тая меризма?

Който е живял по светът, той е имал случай да се увери, че ако между несолените живи същества съществуват смърдливи хора със смърдливи крака, то тия се срещат не по-малко и между солените. Ние мислиме, че главната причина, която е накарала гърците да разпространят тоя варварски обичай, е била религията. Попитайте ги, молиме ви се, вонейт ли русите или сърбите, които се наричат православни християни и против които ортодоксал-

ните елини нямат никакви предубеждения. Ние сме твърдо уверени, че тия ще да ви отговорят отрицателно, ако нам и да е известно, че нито русите, нито сърбите не солят своите деца.

А колко деца отиват на небото чрез тия соления или чрез тия национални глупости! Един от нашите доктори, който е живял няколко години в един от нашите градове, ни разказваше, че от 100 новородени деца 20 умират в продължението на първата седмица, а други 10 в продължението на първите три месеца. Ние мислиме, че тая цифра не е преувеличена, защото същото явление се повтаря и в множество европейски държави, ако причините и да са съвсем други.

По мнението на някои европейски доктори в гореказаните държави децата умират по следующите три причини: 1) някои майки по причина на своят аристократически изнежен и гнил (от корсетите, от голите плещи и от балонетите) живот нямат време да се занимават и да подаят децата си сами, а дават ги в ръцете на различни подвойници или на развалени в много отношения същества, които се стараят да ги отправят (като чужди деца) на другият свят колкото се може по-скоро; 2) други майки, които са живели блудно и които са успели да ослабят своят женски организъм даже и преди замъжеството си, са произвели слаби и недозрели деца; 3) трети майки, които са търпели различни лишения и недостатъци, които са се старали само за своят «хляб насущни» и които са гледали на децата си като на тежест, са отравяли невинните младенци — с помощта на нездравата и нехранителната храна — и изпровождали са ги без време в гробът.

У нас сичките тия причини, освен последната, и то само отчасти, не съществуват. Ако нашите деца умират най-много в първите дни после рождението си, то ние трябва да потърсим причините на друго място. Нека говорим кой що ще, а ние ще да кажем, че смъртта намира изобилна жетва между децата не по причина на определените естествени закони, а чрез нашето несъобразно и убийствено възпитание.

Освен солението, нашите деца оставят тоя свят и по следующите две по-главни причини: 1) както майката, така и бабичките не умеят да увардят новороденият човек от наистинките; 2) както майката, така и бабичките

се стараят не да успокоят и не да дадат пълна свобода на начинающият се живот, а да измъчат новороденото с всевъзможни обряди и обичаи.

Ние знаем, че доволно често християнското тайнство, което се нарича кръщение, се произвежда при съвсем неблагоприятни за детето условия. Така например ние кръщаваме новороденото в студена вода (на Богоявление даже и в замръзналата река), а още по-често слабото същество, което е обвито с многочислени дрипели (пелени) и което се е възварило в своя собствен пот, се къпе от майката или от бабите в гореща вода и в студена стая.

Ако нашите бабички и да ни разказват, че главните обязанности на майката са да къпе детето си всеки ден, да го повива (да стяга меките му ребре) в множество постилци и да подлага под гърбът му дебело плъхче (за да му е прав кръстът), да го люлее по цял ден и по цяла нощ, да го тегли за носът, да му стиска главата, да му опина ръцете и краката и пр., но ние обявяваме сичките тия обичаи за глупави и за вредителни.

Ние би желали да попитаме нашите бабички и това — защо тяхна милост, когато изваждат детето из коритото, му бъркат с пръст в устата и носят го на него в постилците? Нека ни бъде позволено да им кажем, че с тия свои безобразия тия причиняват голяма вреда на много живи същества. Да земеме за пример растенията. Детето и начинающето своето съществуване растение имат голямо сходство между себе си, защото както едното, така и другото са нежни, крехки и необикновено усетливи.

Земете две съвсем еднакви растения и направете следующият опит. На едното от тия растения дайте свободна воля да се развива, да расте и да приемава каквито форми и да пожелае; а над другото употребете сичките свои попечения, т. е. изправяйте го, обмивайте го и когато трябва, и когато не трябва, теглете му пъпчиците, теглете му стволът и пр. Ако направите сичкото това, то ние ви уверяваме, че последното ваше растение ще да завене твърде скоро и вие ще да бъдете принудени да обвините немилостивата смърт, която обича само младото, крехкото и нежното.

Земете сега други две еднакви растения и направете друг опит, т. е. едното от тия растения оставете без ни-

какво внимание и дозволете на копривата, на лободата и на щирът да го покриват със своите листе, а другото поливайте навреме, прекопавайте, плевете и пр. Ако направите тоя опит, то скоро ще да видите, че първото ваше растение ще да заглъбне между бурените и неговото благосъстояние ще да бъде незавидно, а второто ще да расте, ще да се разцъфти, ще да узрее и ще да достигне до дълбока старост.

Същото ще да кажем и за възпитанието. Разумното възпитание създава здрави деца, а разумното градинарство създава добри и полезни растения. Който желае да се увери в справедливостта на нашите думи, той е обязан да обърне особено внимание на ония болести, от които умира по-голямата част от децата. Нека ни бъде позволено да кажем и това, че ако майката да би била благоразумна и предусмотрителна, то барем половината от смъртните случаи би се отстранили или би изгубили силата си.

Но най-главното зло, което съществува както у нас, така и по сичкият свят, се заключава в оная глупава човеческа страст, която накарва почти всяка жена да дава медицински съвети, да приписва лекове, да лечи, да бае и да трови децата си със свършено чиста совест. . . Да приведеме няколко примера.

Въобразете си, че вие сте пловдивчелин, че сте се оженили на четиресет и пет години, че сте земали петнайсетогодишно момиче и че сте добили (с помощта на вашите съседи, със съдействието на владишките дякони и със силата на вашите калфи) наследник; въобразете си, че тоя ваш наследник е слаб, че тялото му е жълто-синьо, че краката му приличат на сламки, че кожата му е сбръчкана и че неговото гърло не presta да пици и дене, и ноще; представете си, че и вам, и на жената ви се иска да отгледате тоя наследник и да му предадете своето и жениното си имане, защото братето ви или синовете на братето ви точат зъби за печено прасе.

Когато си представите сичкото това, то си въобразете, че жената ви има няколко лели, нани, стрини и пр., които са поживели доста дълго под ясно небе, които са имали време да изпитат сичките страни на животът и които са успели да нараждат и да отправят на небето няколко тестета млади същества. Слушайте сега.

Най-напред у вас ще да дойде вашата стара тъща и

ще да каже на жената ви така: «Ти, Марийко, не слушай екиминът. . . Старите хора знаят повече. Ако аз, когато ти беше още мъничка, да не би ти турила жаба под лъжичката, то одавна вече би те закопала. Жабата помага от много болести. . . Твоето детенце е урочасало. . . Чукни му ейце на главата и дай му да пине тикюрена водица. . . Окъпи го с щавунекова вода. . . Набери щавунок, вари го до зори и окъпи детенцето. . . А ако не спи, то му дай да пине водица от варени макови главици.»

Тоя е първият медицински съвет, който се изказва за ползата на вашият наследник. Ако е жива майка ви, то тя ще да одобри добрите съвети на тъща ви, но щом последната излезе из къщата ви, то тя ще да се обърне към жената ви и ще да ѝ каже така: «Ти, булка, не слушай майка си! Нончовичиното дете умря от макови главици. . . Аз те съветвам да го занеш в петък заранта в градината и да го потъркаляш по росата. . . Станьовичиното детенце от това оздраве. . . Дай му да изпие една малка лъжичка живак.»

После майка ви дохожда стрина ви. Тая мъдра лекарка съветова жена ви да намаже вашият бъдещи наследник с катран от чубукът ви и да плюйне седемдесет и седем пъти срещу слънцето. След стрина ви дохождат съседките ви, старият поп, Христо магьосникът, Енаки Янелията, говедарът, крахът, копачът и пр. и секи от тях рекомандува на жената ви по едно или по две чудотворни лекове, «които са принесли полза на няколко хиляди болни деца».

Тряба да не забравяте и това, че даже и медицината — новата и рационалната медицина — не смее да лечи малките деца, защото е твърде тежко да се узнае характерът на тяхната болест. Но да видиме каква съдба ще да постигне вашият наследник. Ах, това невинно същество, ако бабичките го не отровят до неговото кръщение, ще да просъществува на тоя грешен свят не твърде дълго време, а ако просъществува, то неговият живот ще да бъде «дълговечни мъки и страдания».

И така, от майката, която се е постарала да се задоми на четиринайсетогодишният си възраст, ще да се родят малокръвни и охтичави деца; а от бащата, който се е погрижил по-напред да събере голямо количество пари за спокойствието и за достолепието на своята дражайша

съпруга, а после вече да бъде родоначалник на една «знаменита» фамилия, ще да произлезе живница, жълтеница и много други доволно «миловидни» болести.

Доктор Ритер говори, че всеки един мъж, сяка една жена, сяка една майка, всеки един баща и всеки един човек са длъжни не да седат по цяла нощ над люлката на детето си, не да го лечат с различни отравителни лекове, не да плачат над неговият малък гробец, а да се постараят да предупредят причините на болестите и да отдалечат все-разрушащата смърт, т. е. тия са длъжни да родят здрави деца, да възпитат здрава чело и да я опазят от вредителните влияния на климатът, на болестите и пр.

«На тоя свят съществуват множество майки — говори д-р Бок, — които считат за божие наказание ония случаи, когато децата им биват болни. Чегато бог не затова е дал на човекът разум, щото той да живее щастливо, спокойно и здраво, и чегато човекът не греши, когато се не съобразява с установлените от бога естествени закони.» Това заключение не ще никакви обяснения.

Други причини, които биват така също доволно убийствени за децата, са постилците и люлките. Доволно често детето плаче, а майката се чуди каква е причината! Нека ни бъде позволено да кажем последен път, че ако детето е сито, ако постилците му са сухи и ако го не стиска нещо, то майка му твърде рядко ще да чува неговият плач. Направете опит и уверете се в справедливостта на нашите думи.

У нас децата се повиват и разповиват в продължението на 24 часа по веднъж, а мокрите постилци, повоите, пелените и йорганчета са в състояние да разплачат и камъкът. А какво правят нашите майки в такива случаи? А ето що. Наместо да разповият детето и да го освободят от мокрите и коравите постилци, вместо да освободят гърдите му и дъханието му от пелените, тия му пеят «Седнал Дейко на поличка» и люлеят го до онова време, дорде не бъде потресен мозъкът му и дорде не се зашемети главата му.

Разбира се, че ако родителите са главната причина на голите глави, на черните зъби, на кривите крака, на тесните гърди, на червените очи, на гърбавите кръстове, на кривите носове и пр., то тия са причина и на нравствените недостатъци, т. е. на умственото и нравственото чо-

веческо осакатяване. За да ви докажем до каква степен биват убийствени множество наши обичаи, ние желаем да поговорим в следующите глави за първоначалното възпитание у другите народи, а особено у ангелизите и у немците.

Но преди да свършиме тая глава, ние ще да приведем няколко реда из достойната за уважение Бокова книга «Бъдете здрави!» Ето що говори тоя разумен човек: «На осакатените деца, из които след време прсизлазят лошава хора, ние трябва да гледаме като на такива нещастни същества, които са обзавани за тия нещастия на онова лъжливо възпитание, което са получили от родителите си, а особено от майките си. Дорде у по-голямата част от майките не се учи дожи нещастната идея, че «малолетният човек ще да се изправи тогава, когато порасте», дотогава няма да се повдигне напред нравственото и умственото възпитание, защото никаква школа не е в състояние да изправи в детето онова, щото е развалил родителският дом.» С една дума: само правилното телесно и душевно възпитание е в състояние да създаде добри хора и честни граждани, които би били полезни и на себе си, и на родителите си, и на обществото, в което живеят.

Ни в една страна се не говори и не пише толкова много за възпитанието и за първоначалното образование на момчетата и на момичетата, колкото в Англия, следователно ние имаме намерение да поговорим най-напред за ангелизките възпитателни системи. Да захванем от началото, т. е. от самото рождение на младенецът. Наместо безсмисленото пеленане или повиване, което е осъдено и от медицината, и от сичкият разумен свят, ангелизите облачат новороденото дете в дълга и широка фланелена риза, която го варди и от студът, и от влажният въздух. Но най-важната услуга, която принася тая риза на малкият човек, се заключава в това, че нежното и още крехкото създание се не стеснява ни най-малко и че неговите движения биват свободни, т. е. че тя му позволява да обръща своите малки членове по своето желание.

Тряба да кажем и това, че ангелизките деца отрасват в крайна чистота, която, да кажем право, е потребна не само на децата. Освен това, ангелизите се стараят, щото въздухът в оная стая, в която спят децата, да бъде чист и температурата му да е нито топла, нито студена. Оная

стая, която се назначава за спане, се оставя през денят дълго време отворена, следователно въздухът ѝ се очисти-ва; а оная стая, в която децата играят през денят, се отваря в онова време, когато тия се намират в своите постели.

И така, ингелизите нямат нужда да изнасят децата си на дворът и да ги развождат по пътищата, от които се повдигат прахове и изпарения. Положително е вече доказано, че ония деца, които играят, спят и ядат в една стая, биват нездрави; положително е вече доказано, че очистеният стайни въздух е много по-здрав от външният, който доволно често бива вредителен даже и за най-здравите и най-яките гърди; най-после положително е вече доказано, че студеният и мокрият въздух убиват множество млади същества.

Ето що говори един от най-новите немски гигиенисти: «Най-големите опустошения в детският мир произвежда суравият, влажният и студеният въздух, защото той причинява твърде лесно смъртни болести ту в дихателният апарат, ту в пищеварителните органи. Болният дроб влече след себе си — като най-главно болезнено явление — кашлица; а заболелият стомахочирвени канал произвежда разслабление (diarrhoea) и бълване. Кашлицата произвежда от вдъхването влажен и студен въздух, а разслаблението — от изстиването на долната част на тялото, а особено на коремът.

Ето защо, когато е студено и когато духа северен или восточен вятър, малките деца съвсем не трябва да се изнасят или да се извождат на дворът и на улицата. През зимата, когато въздухът е студен, ако децата са съвсем здрави (т. е. ако не кашлят), ние можеме да ги изнасяме само в такъв случай, когато не духа вятър и когато грее слънце.»

Но в това също време тоя същи доктор предпочита чистият въздух в чистата стая и съветова майките да обърнат изключително внимание на това дело. Дрехите на ингелизките деца биват топли, здрави и свободни; техните глави не се покриват с фесета и с чолмета; техните кръстове се не стягат със сиджими. Освен това, на децата се дава пълна свобода да играят, да скачат, да се борят, да припкат по дворът (когато е хубаво времето), да ровят земята и да се катерят по дърветата. Разбира се, че сво-

УСТАВЪ

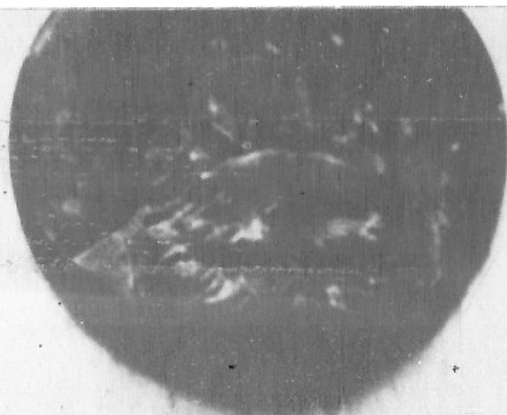
БЪЛГАРСКИЯТЪ РЕВОЛЮЦИОННИ

ЦЕНТРАЛНИ
КОМИТЕТЪ

ЖЕНЕВА.

1876.

LA CASA A LOCUIT ȘI A LUCRAT CADE E
UN POLITIC ȘI SCRITOR BULGAR

LIUBEN CARAVELOV

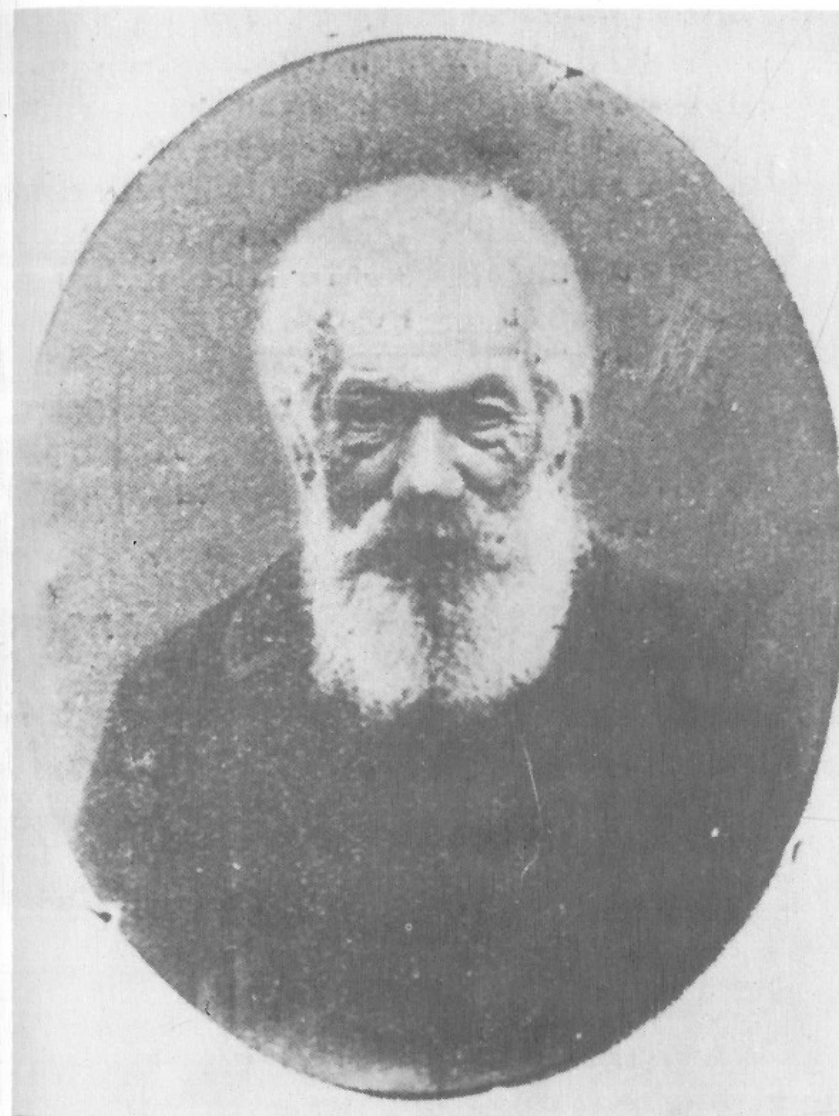
REDACTIND ȘI TIPARIND ZIARELE "LIBERTATEA"
1869-1872 ȘI "INDEPENDENTA" 1873-1874 ORGANE
ALE MIȘCĂRII NAȚIONAL-REVOLUȚIONARE BULGARE

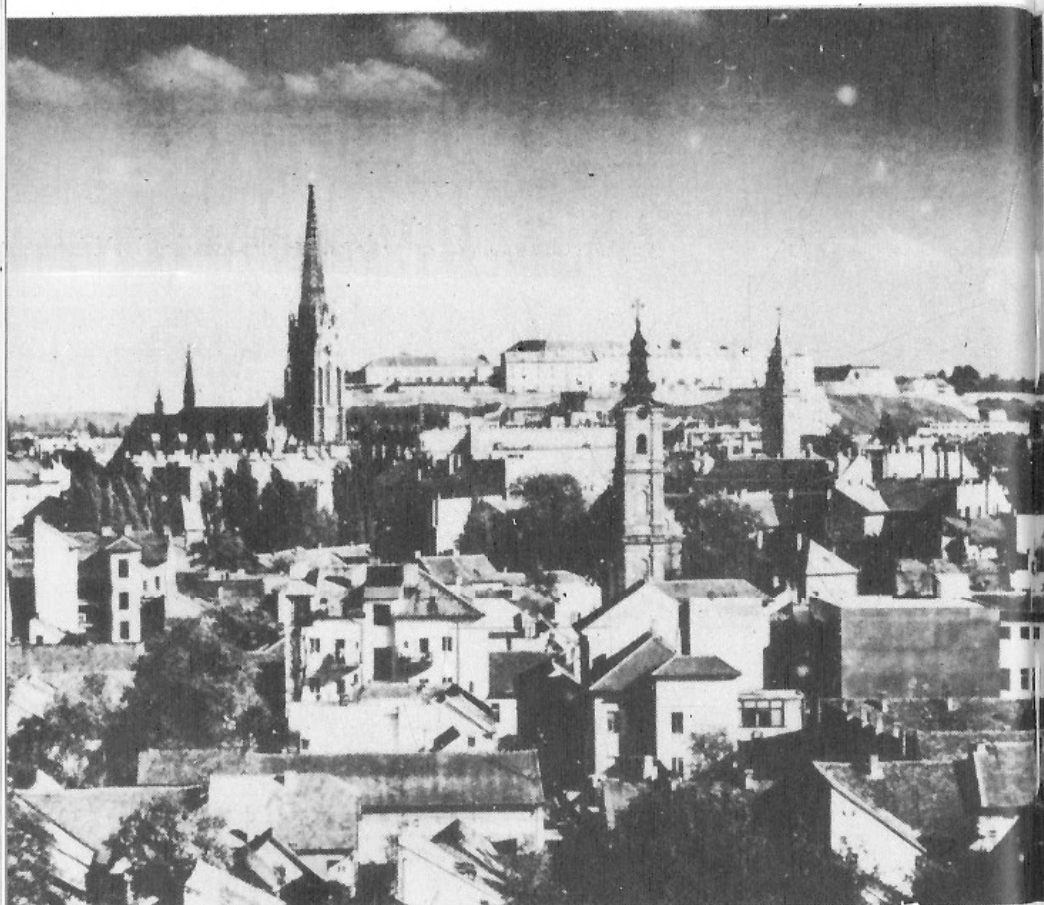

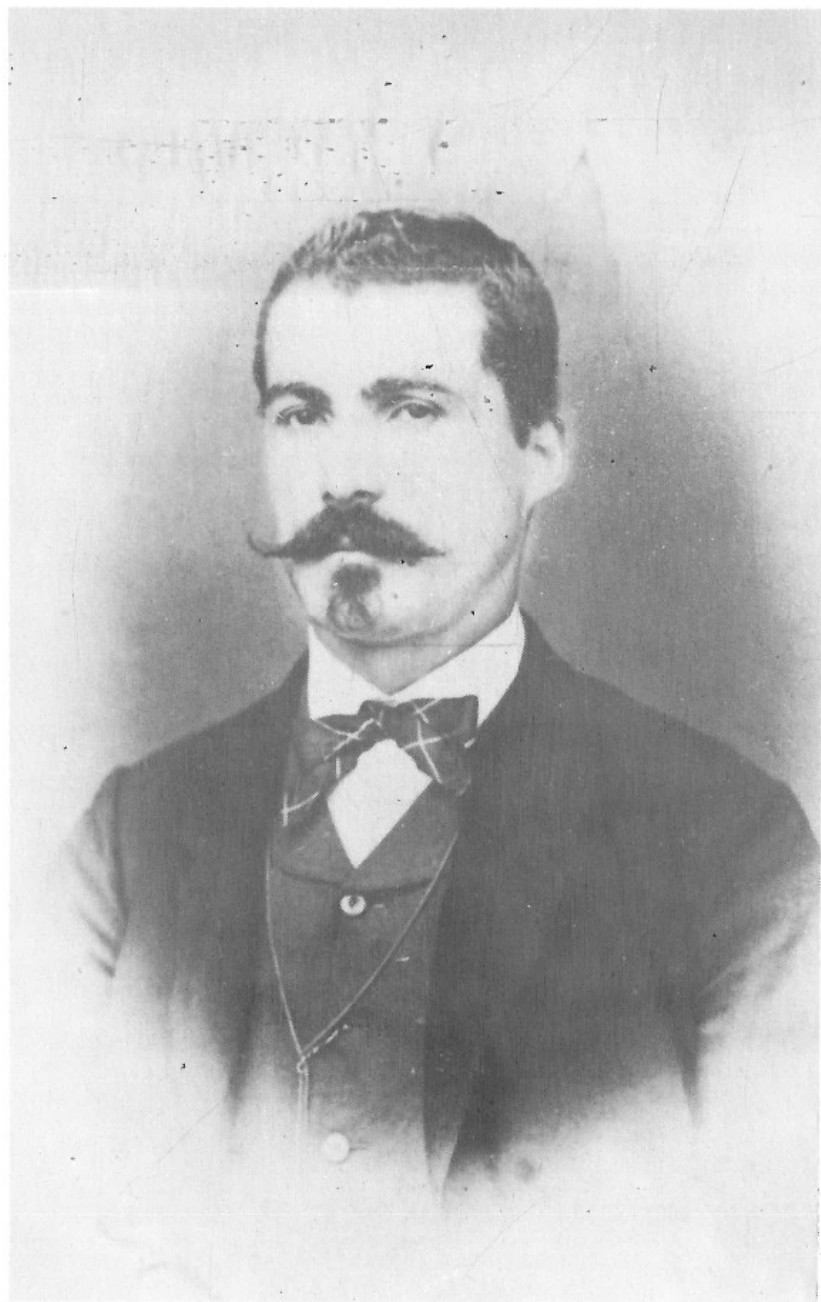
В ТОЗИ ДОМ ЖИВЯ И РАБОТИ БОДЕЛИЯТ БЪЛГАРСКИ
ОБЩЕСТВЕНИК И ПИСАТЕЛ

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

ТУК ТОИ РЕДАКТИРА И ПЕЧАТА ВЕСТНИЦИТЕ "СВОБОДА"
1869-1872/и "НЕЗАВИСИМОСТ" 1873-1874/- ОРГАНИ НА
БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ

такъв случай ние не трябва нито да се чудиме, че подобни деца правят само онова, което им е угодно, че силата на тяхната воля се не направлява към желанието и към правението добро, а за властта над себе си и за повиновението, в което се състои главната детска добродетел, у тях няма ни сянка. Трябва само да надникнеме в детските стаи (Бок говори не за простите смъртни, а за богатите и знатните личности) и ние тутакси ще да се увериме в своеволното могъщество на плачущите деца над домашните (над слугите), които се преобразяват на техни покорни робове и които се стараят със сичките си сили да отдалечат от тях сичко, щото би могло и най-малко да ги огорчи или да произведе в техните сърца неприятно усещание. Кажете ни сега, можеме ли при такова възпитание да търсим в детето истинна силна воля, самостоятелност и характер? По-голямата част от децата чрез извънредното и старателното гледане в очите им от страната на родителите и на слугите не само че се приучават да бъдат несамостоятелни, слабохарактерни и властолюбиви, но отучват се да бъдат самопожертвователни и изгубват сяка една способност да правят добро. Трябва да приучиме детето така, щото то даже и в игрите си да не търси помощници.»

Когато ангелизите приготвят здрави и пъргави деца, които са научени вече на самостоятелни игри, те ги завождат в училището. Ангелизката школа се отличава така също от школите почти на сичките други европейски народи. В ангелизките училища атмосферата бива чиста и топла и ученикът се не разболява от настинка, от краста, от кел и др. т. Необикновените школки строгости в тия училища почти не съществуват или, да кажем по-право, тия съществуват само дотолкова, доколкото са необходими за съществуването на редовността.

Директорът на едно от най-добрите ангелизки учебни заведения намислил веднъж противно на обичаите да назначи надзорителство над децата във времето на техните игри, но скоро бил принуден да се откаже от своето намерение, защото се уверил, че подобно стеснение разваля учениците в много отношения. В училищата, както и в частният живот, ангелизинът се старее да развие в бъдещият човек силна воля, як характер и здраво тяло. За да достигне своята цел, той е измислил цял ред игри,

които развиват тялото и които му дават живост. Освен сичкото това — по думите на Ескироса — ангелизкото дете се приучава още от малолетството си да посреща секи един неприятен случай и да се бори със стеснителните обстоятелства. Във времето на опасностите ангелизинът бива хладнокръвен, не пада в отчаяние и старее се да си помогне сам.

И така, ученикът е свободен, когато се свършат лекциите, да употреби своето време по своята воля, т. е. той може да иде на разходка, да играе, да се къпе, да се бори и пр., но от него се изисква да бъде разумен или да живее дето и да е като джентилмен. Тая дума ние никак не можеме да преведем на български език, както не могат да я преведат и другите народи. Под това име ангелизите подразумяват такъв един човек, който умее да бъде самостоятелен, без да вреди на другото. Който прави нещо лошаво и който излезе из границите на ангелизките приличия, той не е вече джентилмен.

Ангелизкият ученик се бои да не изгуби уважението на обществото много повече, нежели от най-строгите училищни правила. «Ако желаете да бъде синът ви по-скоро възрастен и да добие здрав разум и човечески наклонности, то вие сте длъжни да се отнасяте към него така, чегато той е излязъл вече из детския възраст» — говорят ангелизите. Това възпитание дава на децата самонадеяност и приучава ги да се не спрепят през животът си.

В свободното от занятията време вие ще да срещнете множество ученици, които със съгласието на родителите пътуват съвсем сами. Случва се и така, щото четиринайсетгодишното дете да върти важна търговия и да има работа с най-сложните банкирски сметки. Разбира се, че и тука се случват различни злоупотребления, но тия злоупотребления биват нищожни, ако ги сравниме със злоупотребленията у другите народи. Освен това, ангелизите мислят, че погрешката, която е направена от детето, може да се поправи, а слабостта на характерът остава непоправим во веки веков.

Но ангелизите се грижат и за нравственото здравие на детето както и за физическото. Тия мислят, че с предвременното развитие се убиват мислителните способности на детето, следователно техните школки часове за

занятията са много по-малко, нежели например във французките и немските училища. Разбира се, че сичкото това никак не вреди на успехът в знанието, защото отморившият се ум запомва по-скоро и усвоява-идеите по-лесно. В сегашното време ангелизите са съкратили още повече часовете на занятията, защото са успели вече да се уверят, че извънредната умствена работа не развива, а затъпява. Механическите работи, които съставляват някое разнообразие при школските занятия, имат голямо влияние на децата, защото ги правят по-внимателни и по-понятливи.

Въобще в педагогическото дело не е дотолкова важно онова, щото говори или щото прави учителят, а щото работи ученикът. У Ескироса ние намираме такъв един пример, който ни доказва твърде ясно, че ония ученици, които се приготвяват изключително под надзирателството на учителите или на надзирателите, биват по-малко приготвени, нежели свободноприходящите. В една от шотландските школи се намирали и пансионери, и свободноприходящи. Учителите, които считали пансионерите за поддръжка на школата си, помагали на своите любимци и намирали се при тях във времето на приготвянето уроците им.

А какво е произлязло от сичкото това? А ето що. Учениците, които живяли без никакъв надзор и които приготвяли уроците си в своите градинки или по полетата без ничия помощ, стояли почти сякога по-високо от пансионерите в сяко едно отношение. Сичкото това накарало началниците да се убедят, че самостоятелният труд е по-добър от сяка една вънкашна подготовка, която прави детето безхарактерно и която го накарва да не размишлява, а да изучава урокът си като папагал.

После това в гореказаната шотландска школа на пансионерите, както и на волноприходящите се дала пълна свобода да употребяват своето свободно време и да изучават своите уроци по своето желание. Последствията били утешителни. Шотландските школи в сегашното време стоят много по-високо от ангелизките. В Единбург съществуват множество първоначални учебни заведения, в които се стараят да възпитат не само знаеще същество, но и здраво тяло, здрав ум и нравствени начала. Най-главната обязаност на професорите се състои в това,

щото в детето да не остане или да се не появи себелюбие, жестокост, несправедливост, наклонност към лъжата или лъжливост и др. т. Ако ученикът направи някоя погрешка, то негови съдии биват пак децата, които разгледват и решават важността на погрешката и наказват своя другарин по своите понятия. Ние мислиме, че детският съд, който се извършва така също над едно дете, е много по-силен, нежели учителският.

С една дума, ангелизките деца още от малолетството си захващат да разсъждават за честта, за добродетелта, за лошавите качества, за хорските пороци и т. н.

Разбира се, че ако в природата не съществува правило без изключение, когато се говори за нравственият напредок на човекът, то и ангелизкото възпитание има свои темни страни, т. е. и в него се намират множество криви понятия и безполезни или вредителни принципи. Така например честта, която е главната подпорка в животът на човекът, се тълкува доволно често криво и отчасти убийствено. Ние видиме, че множество ангелизки възпитаници стават слепи робове на онова, щото се почита за добро, за възвишено и за благородно. Ако Паскал говори, че общественото мнение е «цар на светът», то неговите думи ниде не могат да се применят дотолкова близо към действителността, доколкото в Англия.

В тая земя общественото мнение, по думите на Ескироса, стои много по-високо, нежели волята и желанията на кралица Виктория. И така, ангелизите, тоя най-способен от сичките други европейци народ, са безсилни пред чуждото мнение. . . Ангелизките деца — които са независими в сичко — се приучават още от малолетството си да уважават и да се кланят на секи един стар предмет, на секи един стар обичай, на сяко остаряло и преживяло постановление и на сяка безполезна старина.

Множество нрави, обичаи, обряди, постановления, вярвания и т. н., които са били усвоени преди цели столетия, се приемават и до тая минута за такива, каквито са се приемали в грубите времена, когато науката се е скитала из темнотата и когато възвишените понятия са се намирали в своето младенчество. С една дума, и у ангелизите е захванало вече да се появява онова неподвижно състояние, онова себелюбие и оная самодоволност, с които се отличават китайците, т. е. ония неподвижни

трупове, които са осмеляни даже и от самите ингелизки консервативци.

Ескирос говори, че тия многочислени, не съвсем похвални нрави и обичаи са се укоренили у тоя народ до толкова дълбоко, щото са се преобразили на религиозни вярвания. Секи ингелизин е свободен да управлява себе си по своята воля, а ни-един от тях не смее да излезе из обществените приличия, ако тия приличия да би олицетворяли даже и самата глупост. Разбира се, че тия слаби страни в ингелизкото възпитание са дотолкова съществени, щото, ако се не отстранят, на Англия грози голяма опасност, т. е. неподвижност и самодоволство, които се не съгласяват с човеческият прогрес. Ето защо ингелизкото възпитание не може да се земе безусловно за образец и Ескирос избира само неговите по-добри страни.

Да се попитаме сега: де е началото и де е краятът на възпитанието, а именно от кое време детето захваща да разбира и да усвоява и кога захваща да размишлява и да критикува видяното и слушаното? Да отговорим на тоя важен въпрос е твърде тежко, защото животът е богат с различни произшествия и с всевъзможни явления, които понякогаж спират онова, щото би трябало да върви, а дават ход на онова, което би трябало да се отложи. Даже в оная епоха, която е преминала преди рождението на детето, здравето и склонностите на неговите родители, семейните свойства и сичко, щото го окружава, трябва да се земат предвид в делата на възпитанието, следователно онова, щото се нарича природни свойства, дарове на природата и тайни явления, не са, както ни се чини, нищо друго освен последствие от умствената деятелност на предидущите поколения.

За влиянието на физическите явления ние не желаем нито да говорим, защото с изучението на тоя предмет в сегашното време се занимават множество известни учени, които са решили вече, че физиологията трябва да стане неразделна спътница на педагогиката. Днес е доказано, че колкото по-рано се захваща възпитанието, толкова е и по-добре. Но в що и в какво се заключава това възпитание? Моралистите, които основават своите умо-заключения на отвлечени понятия за човекът, имат приготовени цели теории, които, ако само се приведат в из-

пълнение пункт по пункт, ще да ни доведат до някакъв си идеал. Разбира се, че тия творци би могли да бъдат превъзходни само в такъв случай, ако човекът да би бил подпълно целно същество, което не е подчинено на никакви изменения или на някакъв напредок.

А какво видиме ние? От денят на неговото рождение и до самата му смърт човекът проживява както във физическо, така и в нравствено отношение цели редове видоизменения, които правят съвсем невъзможни правилата и обязаностите, на които се дава всемирно значение. Ето защо ние трябва да дадем на възпитанието по-широко, по-свободно и по-прогресивно пространство. В началото на възпитанието родителите трябва да се ограничават само с отстраняването на ония вънкашни влияния, които би могли да бъдат вредителни на детето. Скоро после това за тях настават малко по-тежки времена. Известно е, че по сметките на физиолозите детето от шестмесечният и до тригодишният си възраст усвоява една третя част от ония знания, с които (ако считаме със средно число) се задоволява по-голямата част от човечеството в продължението на сичкият си живот.

И така, ние видиме, че човекът добива най-много сведения именно в онова време, когато го не учат почти нищо методически или дори природата е оставена сама на себе си. Но съществува, разбира се, възможност, когато човечеството може да помогне на природата, ако то приучи детето си да се ползува малко по малко от своя слух, от своето зрение и от другите свои чувства. Най-главната погрешка почти на сичките европейски педагози се заключава в това, че тия се грижат твърде малко за физическото развитие на сичкото тяло. В това отношение европейците стоят много по-ниско, нежели диваците, които живеят в своето естествено състояние.

Развитието на цивилизацията сѐ повече и повече ослабява чувствителната страна на човекът; навикът да бъде постоянно обиколан с жандарми или с полицейски защитници го накарва да пренебрегава своето физическо развитие; недостаточността на зрението се заменява с очила и с увеличителни стъкла и пр., и пр. С една дума, човекът малко по-малко се преобразява, изменява се и става сѐ повече и повече несъвършен във физическо отношение. Разбира се, че ония свойства, които придобива

човекът в тия случаи по причина на цивилизацията, стоят много по-високо от изгубените физически способности, но в това също време за уравнишанието на физическата и на нравствената страна ние сме длъжни с ежедневни упражнения да укрепяваме човеческият организъм, защото бездействието е такава една сила, която е в състояние да затъпи и умствените способности и да направи от живото същество «положително нищо», на което изключителното правило ще бъде само да яде и да дебелее.

В сегашното време, когато механиката се развива сѐ повече и повече и когато тя оставя човеческият труд или човеческите сили на задният план, педагогията трябва да се погрижи за възпитанието здраво тяло, което след време се не бои от убийственото бездействие. Ние говориме тука само за Англия, която в последното време е станала механика даже в общественият живот. Но да се върнем отново към своят предмет.

Една от най-свещените обязанности на възпитателите се заключава в това, щото тия да привлекат вниманието на детето към ония предмети, които са полезни и които след време ще да му дотрябат. Отвлечените предмети, които младият ум не може да разбере и които доволно често накарват даже и възрастните хора да преобръщат мозъкът си наопаки и да намират само празно пространство, трябва да се избягват или да се оставят за по-после. Ако детето усвоява само това, щото види, то родителите му не трябва да гледат на него като на безсловесно животно, което няма нищо свое и което не разбира случившите се явления.

«Той е още дете. Той още нищо не разбира. Той не може да разбере. Неговият ум не е дозрял дотам, щото да разбере нашите действия» — говорят множество родители и родителници, когато виждат и сами, че техните действия излизат из кръгът на приличията. Разбира се, че гореканите мнения са погрешни. Детето още от малко захваща да протестира против множество обстоятелства и старе се да докаже на своите родители, че у него се е появила вече воля и енергия и че то не обича да го стесняват и да го мъчат. Разбира се, че там, дето съществува енергия и самостоятелност, се явява вече ум, разсъждения и опозиция.

Сичкото това ни накарва да кажем още веднъж, че нравственото и физическото развитие трябва да вървят заедно, че вниманието на детето трябва да бъде обърнато само към доброто и към полезното и че лошавите примери не трябва да се внасят пред очите му даже и в най-ранният възраст. Ако ние не приемем гореканите няколко реда за правило във възпитанието, то ще да погубиме бъдещият човек засякога и той след време ще да има пълно право да ни проклена и да ни ненавижда.

Освен сичкото това, родителите и възпитателите са длъжни да дадат пълна свобода на детските стремления или на неговите инстинкти. Когато детето не види лошави примери, то неговият самостоятелен път ще да бъде чист, честен и полезен. Ескирос мисли, че е по-добре да дадем на детето свободна воля да изразява даже и своят гняв, нежели да го принуждаваме със силата на наказанията да скрие тоя гняв на сърцето си. Когато детето достигне до своето развитие, то ще да разбере и само, че гневът е лошаво качество. Но дорде настане това време, т.е. дорде детето добие свое съждение и свои понятия за доброто и злото, ние предлагаме на родителите (това е наше частно мнение) просто и радикално средство, което се състои в следущият параграф:

«Секи родител е обязан да отвлекава вниманието на детето от лошавите стремления с различни съществени предмети, които могат да привлекат вниманието му.» В човекът никога се не намират положително лошави инстинкти, но в него доволно често се появяват такива, които, като станат първенствующи или лошаво упътени, влекат след себе си лошави последствия. Ако ги угушиме, то ще да причиним на бъдещият гражданин по-голяма вреда. Ние мислиме, че е хиляди пъти по-добре да противодействуваме на тия наклонности с противоположни примери. Ако за възрастните хора съществува изправление, то за детето ние можеме да измислиме хиляди основателни средства.

Но някои моралисти говорят, че лошавите наклонности доволно често се захващат в най-ранният възраст и че се продължават през сичкият ни живот, ако родителите ни и да се стараят да ги отстранят със сичките си сили. За да ни докажат, че техните заключения са верни, т.е. че множество живи същества се раждат от утробата

на майка си с лошава наклонности, тия фалшиви психологи ни указват на множество рождени братия, които са се родили под една черга, които са израсли под една стряха и които имат различни противоположни характери. Но заключава ли се в това убеждение каква-годи правдоподобност? Ние смело можеме да кажеме, че то е фалшиво.

Между братията удивителни или естествените народи ние не срещаме такива отличителни черти в характерите, каквито се срещат у цивилизованите народи, следователно причините, които са произвели гореказаните отличия, имат съвсем друг източник. Ние се съгласяваме, че едни деца се развиват рано, а други късно; че едни деца биват впечатлителни, а други немарливи; най-после, че едни деца са твърдохарактерни, своеволни и енергични, а други мирни, хрисими и търпеливи. Но какво произхожда от сичкото това?

Ние твърде добре знаем, че и най-големите престъпници доволно често стават добри и полезни граждани, а множество добри, хрисими и послушни младежи след време биват крадци, обирачи, главорези и лъжци. И така, лошавите или добрите наклонности произхождат от онова обществено устройство, което ни окръжава и от което секи от нас заимствува правила, нрави и обичаи. Ако гореказаните братия да би били окружени с еднакви условия, ако техните родители да би им давали еднакви права, еднакви примери и еднакви съвети, ако тия сами да би се ползували с еднакво здравие и пр., и пр., то между тях никога не би се появило голямо нравствено отличие.

Един американски педагог говори даже, че доволно често и най-малките домашни или обществени събития могат да дадат отличително направление на човеческият характер. Така например, ако вие изнасяте пред децата множество вкусни неща и ако им не давате да ядат колкото искат, то у тях ще да се появи жедност; ако помилвате едното дете, а на другото се скарате, то у второто ще да се появи завист; а ако им запрещавате да ядат, да носят или да имат онова, щото ядете или щото имате вие, то у тях ще да се появи наклонност да крадат.

А могат ли родителите и възпитателите да ни кажат, че тия са възпитали своите деца честно и безгрешно и че

ни веднъж през животът си не им са показали лошав пример? Ние казахме вече, че твърде често даже и най-нищожните причини действуват доволно силно на нашият характер. Но обязаността на родителите е не само да отстраняват лошавите причини, които могат да действуват на детския характер, а и да развият техните способности така, щото тия след време да избягват и сами вредителното и да търсят полезното.

Когато децата дойдат до оная възраст, в която умът добива вече способност да усвои и да разбере и добрите, и лошавите страни на животът, то възпитателите са длъжни да повдигнат завесата и да им покажат сичко, щото тия ще да срещнат след време под ясното небе. С една дума, ако бъдещият гражданин се приготви да посрещне даже и нещастията съзнателно, то той няма да се спрепина, а ако падне, то ще умее и да стане. Разбира се, че слепият навик към известните морални истини, които съставляват най-главната основа на възпитанието, никога не могат да се похвалят с подобни резултати.

Ако вие говорите на детето, че то не трябва да върши това или онова, то трябва да му докажете просто, ясно и вразумително защо, за какво и по какви причини не трябва да го върши. «Брей, не припкай, да те не бия!» — казва възпитателят. — «А защо да не припкам?» — пита детето. — «Това не е твоя работа» — отговаря възпитателницата. Разбира се, че тия повеления и тия строгости са убийствени за младото същество, което би трябало да чуе от своите родители по-съществени обяснения за това или за онова дело.

А кажете ни, молиме ви се, кого са спрели строгостите на родителите, на възпитателите, даже и на законът, да не извърши своите престъпления? Заплашванията или страхът не само че не спират детското желание, но още накарват престъпникът да лъже, да скрива своите намерения и да излазя чист из сяко гнуснаво дело. Ингелизкото правило за това важно дело говори, че ако детето не слуша възпитателите си, то трябва да го накажат самите предмети, от които го вардят и до които го не допускат. Ако детето се удари о столът, ако се опари от копривата, ако се убоде с някоя игла и пр., до които майка му не е давала да се доближи, то тия примери по-добре от сичко друго ще да му обяснят ония причини, които са накарвали

по-възрастните да му дават съвети и да го принуждават да бъде послушен.

И така, най-главното правило на възпитанието се състои в това, щото възпитателите и възпитателките да проготовят детето да възприеме доброто и да го употреби за своята полза съзнателно, т. е. да внушат на малките същества такова убеждение, че тия трябва да вършат това или онова не затуй, че то се харесва на родителите им или на възпитателите им, а за това, че то е полезно за тях самите и за техните близки, с които тия ще да живеят. Но способите, които се употребяват за развитието в децата стремление към доброто, са твърде разнообразни. Мнозина мислят, че най-доброто средство, чрез което се достигат добри резултати, се състои в това, ако на детето се даде религиозно направление, т. е. ако му се внуши религиозно благоговение и ако му се докаже, че религията изисква от него да прави добро.

Ние мислиме — ако религията и да има голямо значение в животът на народите, — че това възпитание, което се основава изключително на нея, не може да бъде леко и непоколебимо. Щом неверието посети след време човекът, то сичкото здание, над което са употребени толкова усилия, се катуря и изчезва безвъзвратно. Кажете ни, молиме ви се, кой в сегашният век, във векът на размишления и на скептицизмът, може да ни увери, че неговите вярования ще да останат непоколебими до последната минута на животът му?

Ето защо ние трябва да изградим зданието на нашето възпитание не на небето и не на изменящите се истини, а на честта и на съвестта, които сякога ще да бъдат верни ръководители на човекът. На тоя свят няма нищо по-вредително и по-убивающе от онзи религиозен способ, който се употребява от някои родители и възпитатели, когато децата не изпълняват волята им, т. е. който се състои в заплашвания на непослушните с божие наказание или със злите и с мъстителните духове.

Ако е вредително да плашим децата си с различни дяволи, със самодиви, с каракончовци и пр., то е хиляди пъти по-вредително да ги плашим с онова високо същество, към което желаеме да им внушим благоговение и любов, и да им разказваме, че това същество е измислило различни мъки за техните души, които са негово про-

изведение. Същото ще да кажем и за ония нравствени изречения, които се повтарят ежедневно на децата и които доволно често биват безсмислени. Истина е, че някои нравствени изречения — ако само тия изречения са човечески — доволно често накарват човекът да направи добро дело, но тия не са в състояние да изменят характерът му. Малко ли ние знаеме такива безсърдечни и зловни хора, които през сичкият си живот са слушали мъдри изречения за сладостите на дружба?

Малко ли на тоя свят се срещат такива скъперници и душепродавци, които през сичкият си живот са слушали и слушат, че милосърдието е най-първата християнска добродетел? Виждали ли сте, кажете ни, на тоя свят барем един нелицемерен благодетел, който, като прочете в Евангелието за безполезността на богатствата, да раздаде имането си на сиромасите и да нарами кръстът? Ние сме уверени, че даже и самите християнски учители, като например архиепископите, ерокириците и въобще сичките калугери — които мъчат в адските огньове скъперниците и харамоедците, — би ни нарекли сумашедши, ако ние да би изпълнили заповедите на Христа, т. е. ако би раздали имането си на сиромасите и ако да би отишли да просиме милостиня или да се храним с мотиката в ръка.

Такива книги, които са пълни с високи мъдрости и които съветоват верующите да бъдат кротки, честни и добри, ние намираме и у индийците, и у китайците, и у персите; но питане е: станали ли са тия от сичкото това по-добри? Ако за усъвършенствование на хората да би бил достаточен само нравственият кодекс, то светът одавна вече би бил спасен; но за съжаление свръзката между високите мъдрости и деянията на човекът бива повечето пъти слаба и гнила. Твърде често ние видим такива хора, които нямат никакво понятие за моралните проповеди на множеството стари философи, но които стоят много по-близо до евангелските истини, нежели ония богослови и ритори, у които религията е постоянно на езикът.

Сяка истина, сяка проповед и секи съвет, които се изказват пред децата, трябва да са удобоизпълними и да отговарят на действителният живот, в противен случай тия няма да намерят нито любители, нито изпълнители. Тряба да знаете и това, че децата са големи наблюдатели,

т. е. че тия сякога се стараят да видят изпълняват ли техните наставници сами онова, щото им заповядат да изпълняват. С една дума, ако възпитателят желае да намери съчувствие и подражание, той е обязан да бъде онова, щото е и щото трябва да бъде, в противен случай децата ще да забележат неговият живот, който противоречи на проповедите му, и той ще да изгуби сяко едно доверие.

Но и това не е достатъчно. Ако сме уверени, че детето трябва да се развие самостоятелно и да не бъде сляп подражател на старците и на съветниците, то трябва да го изведем и да го срещнем с действителността, която е в състояние по-добре от сичко друго да го накара да бъде човек. Доказано е вече, че който желае да направи от детето добър и състрадателен човек, той никога няма да достигне своята цел с различни възвишени теории, т. е. с различни правоучения и със съвети «да обича ближните си». Заведете го в колибата на сиромашт и покажете му оставеният от щастливите смъртни и болният старец и ако то не почувствува съжаление и състрадание, то никакви разсъждения за обязаностите на човекът или на християнинът няма да поколебаят неговото сърце.

Да кажем и това. В ония минути, в които у човекът се появява състрадание към ближния му, са най-нежни и най-поетични, следователно никой от нас не трябва да му говори именно в това време нито за небесните награди, нито за хорските похвали. Тия минути не трябва да се помрачават нито с лични съображения, нито с отвлечени понятия. Животът не търпи никакви съображения, защото страданията на ближния ни са действителност и защото ние ги усещаме и видиме без очила.

Ако желаеме да покажем на бъдещият човек случай, то ние можеме да ги намерим на всяка крачка: човечкият живот е богата драма, в която всяка минута се срещат и страдания, които са способни да възбудят участие, и препятствия, които развиват мъжество и енергия, и изпитания, които ни приучват да търпиме. Ако възпитателят е разумен човек, той ще да извлече от сяко едно човеческо проявление съществена полза. Разбира се, че сичкото това би било за детето нравствена гимнастика, която ще да му принесе такава също полза, каквато и телесната.

Само онзи човек бива добър, който прави добро и кой-

то изкоренява злото. В числото на честните убеждения, които трябва да развием в детето, принадлежат, разбира се, уважението към трудът и навикът да считаме сяко едно занятие честно, колкото то и да би било просто и бедно. В това отношение ангелизите са отишли малко по-далеч от сичките други народи и народности.

Ние говорихме вече в «Знание», че на ангелизките ученици се дава голяма свобода, че тия се приучават още в школата да уважават трудът и че тия управляват своите по-малки братия, без да увеличават своето достойнство и без да бъдат тягостни на своите подчинени. Директорът на едно от ангелизките учебни заведения възложил сичките работи на самите деца, които избирали занятия по своята воля. Ония работи, за изпълнението на които били нужни особени трудности и отчасти самоотвържение, се ползували в школата с най-голям почит, т. е. онзи ученик, който се е завземал да изпълни тия работи, се е уважавал много повече от страната на директорът, нежели ония, у които се е появявало отвращение към маловажните дела.

Из това постановление учениците извлекали двойна полза: тия не само че се научавали да живеят без чужда помощ и не само че ставали самостоятелни, но губили своя навик да гледат с презрение на слугите и да считат простите занятия за достояние на бедните и на безродните. След време — говори Ескирос, — когато децата порастат, родителите и възпитателите са длъжни да ги водят по ония места, дето работят много работници, т. е. по фабриките и по майсторските. Тука тия ще да се опознаят най-добре със сичкото значение на трудът и ще да привикнат да уважават работникът, защото ще да го видят над самата работа.

Нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че теоритическото влечение към трудът не принася никаква полза. Ние се гнусиме от ония хора, които проповядат, че секи човек е длъжен да работи физически труд, а не срамуват се да изядат чуждият пот; ние се гнусиме от ония нови апостоли, които проповядат, че богатите трябва да се избият и че богатството трябва да се раздели на равни части между сичките живи същества, а употребяват сичките си сили да ядат наготово, да крадат и да оправдават себе си с «възвишени» теории; най-после, ние

се гнусиме от ония хора, които проповядват едно, а правят друго, които уважават трудът, а сами лежат по сичкият ден на топло и на сянка и които проповядват кръстов поход против бълхите, а сами приличат на дървеници.

Тука ще повториме още веднъж, че ние не даваме бабиният Пенин тиквен грош и за най-високата теория. Ние мислиме, че е време вече да помислиме за развитието на младото поколение, да го възпитаваме без фантазии и да му разкажеме смисъла на окружащите го явления. И в тоя случай погледът на Ескироса се неменява. Той не допуска никакво притеснение, никакво принуждение и никакво насилие. Ако искаме да възбудим в детето желание да чете и да пише, то по-напред сме длъжни да му разкажеме каква полза може да му принесе учението, т. е. ние трябва да му разказваме различни истории, земени из действителният живот, и ако то захване да ни накарва да повтаряме своите разкази или да му разкажеме нови, то ние трябва да му кажем, че ако се научи да чете, то ще да ги намери в книгите.

Приказниците, които се разказват от самият народ, са достатъчни за първоначалното развитие на детето или за поощрението на неговото любопитство, защото са прости, наивни и не съдържат в себе си надута ученост. Разбира се, че ние сме големи врагове на ония детски книжки, които се пишат за децата и в които някоя си «учена мадама» изказва своите мъдрости за обязаностите на детето, т. е. че бъдещият човек трябва да бъде мирен, да държи ръцете си на поясът, да не беснее и пр., и пр., защото «благовоспитаните деца» са обязани да приличат на ангелите, които нямат никакви страсти. Разбира се, че тия правоучителни приказници не само че не развиват в детето никаква любознателност, но накарват го да ненавижда моралните проповеди така също, както и моралните съвети на своите възпитатели, които нямат нищо общо с животът.

За първоначалното обучение на детето доктор Еразъм рекомандува нагледната азбука, която у нас носи название «звучна метода». Друго зло, което се среща при възпитанието на децата, се състои в това, че множество родители и възпитатели се стараят да скрият от тях своето собствено незнание и дават на възпитаниците си такива отговори на техните въпроси, които доволно често накар-

ват даже и неразвитият ум да помисли за тях доволно прискърбно. Тоя навик е вредителен изпърво за това, че децата след време ще да узнаят истината и ще да изгубят сяко едно уважение към родителите и към наставниците си, а, второ, за това, че сяка една лъжа и сяко криво обяснение е противоположност и враг на знанието и на напредокът.

Ние мислиме, че в подобни случаи майките или наставниците би направили много по-добре, ако би казали на своят възпитаник, че тия още не са могли да узнаят това дело и че не би било лошаво, ако той (возпитаникът) открие сам истината. Ако детето захване да мисли за различни предмети самò, то след време ще да оцени много по-добре положителното знание и неговите ползи. Нека ни бъде позволено да кажем и това, че ако ние не позволяваме на детето да изляза из кръгът на припознатите досега истини, т. е. ако му говориме, че някои въпроси са решени вече, следователно то не трябва да размишлява над тях, а да ги приеме буквално, или ако му казваме, че «божите тайни са необясними», следователно нашата обязаност е да вярваме и да не размишляваме, то в детето се появява нравствено робство, занятията стават за него просто упражнение на умът или, щото е най-лошаво, в него се появява отвращение към сяка една наука, защото по неговото понятие тя не отговаря на неговата любознателност.

Разбира се, че и в това отношение биват изключителни правила. Времето, природата, някои видени примери и животът доволно често земат първенство над дресированият човек и сичкото негово възпитание и образование се разбиват на чирепи. Но чести ли са тия случаи? На тоя въпрос ние ще да отговорим отрицателно. Деветдесет и девет процента от човечеството повтаря рабски онова, щото му говори учителят, и мързи го да размишлява и да излезе из своето младенчество. А кой е крив? Возпитанието. Истина е, че преданието има неотемлени права и че човекът, който не заимствува от окружащото го общество, би бил идиотин или дивак посреди другите; но и онзи, който приемава без разсъждение и без анализ секи един съвет, никога няма да бъде самостоятелен човек и знающа личност.

Да поговориме сега за педагогите и за учителите,

които обикновено наричат себе си наставници и ръководители на младото поколение. Най-напред ние трябва да кажем, че не всеки учен човек може да бъде педагог, учител и наставник, защото и педагогията изисква свои специалисти и гении. За да потвърди тая мисъл, Еразъм приводи няколко примера из своите собствени наблюдения. Един от неговите познайници, който бил твърде опитен човек и който бил предан на своето дело, постъпил в такова учебно заведение, в което до това време тоягите и наказанията се туряли на първото място. Учениците, без изключение, седели на колене по дворът, темницата била почти сякога пълна, тояги се донасяли сяка заран и пр.; с една дума, в това щастливо заведение царувала в своята пълна сила старата инглийска школска система, която одавна вече е осъдена от здравомислящото човечество.

Новият педагог отменил сичките тия обичаи и вовел съвсем други правила. По-напред учениците живели под желязната ръкавица на множество надзиратели, а сега новият педагог им дал пълна свобода и оставил ги под надзирателството на тяхната собствена совест. От това време сичко се изменило. Учениците, които по-напред се подигравали със своите строги възпитатели, станали кротки и послушни. С една дума, ако педагогът е способен да внуши към себе си любов и уважение от страната на своите ученици, то неговата длъжност ще да се извършва леко и без особени препятствия; а ако той пожелае да управлява школата си с различни строгости и с наказания, то и сам трябва да стане мъченик и да търпи различни морални наказания.

Когато децата влизат в школата, то тия чувствуват не желание да послушат разказите на наставникът си и не стремление да научат нещо, а отвращение, страх и ненавист към оновова, когото би трябало да обичат и да слушат. Разбира се, че главният източник, из когото изтичат сичките тия неутешителни явления, се заключава в неумението на самите възпитатели да изпълнят своите обязанности. Да влеземе в училището и да погледаме насам-нататък. Какво намираме в тоя храм на светлината? Голи стени, оплескани с мастило столове, изрязани с ножовете столици и пр.

А около училището сичко живее, сичко се весели —

пилци пеят и чегато дразнят ученикът със своята свобода! Съживете из състрадание тая черна темница, пуснете в нея необходимата за човекът светлина, и сичко ще да оживее с нов живот. Изусните или напечатаните наставления са мъртва буква за децата. Детето трябва да види с очите си всеки един предмет, за когото му разказват или обясняват. Преди да го научим да чете, ние сме длъжни да го опознаеме вече с ония предмети, които са достъпни на неговата възраст.

А какво правиме ние? У нас някои предмети се преподават твърде рано, а други много късно. Ние мислим, че би било много по-добре, ако би обяснили на децата по-напред ония съществени предмети, които тия могат да видят с очите си, а после вече да им откриваме ония отвлечени правила, които е изработила човеческата философия, защото другояче тия няма да ни разберат. Така например ние ги накарваме да изучават катехизисът, историята и географията и да ги изучават по ония учебници, които са сухи, темни и неудоволетворяющи, т. е. които никак не отговарят на детското любопитство.

Ние сме твърдо уверени, че ако би дали подобен учебник на някой от най-яроствните педанти, комуто не е познат предметът, да речем геологията, и да го помолим да го научи науст, да издържи блестящ екзамен и да получи степен доктор на геологията, то той навярно ще да се откаже от всеки един чин, защото неговите старания ще да посрещнат големи мъчности. А ако сичкото това е така, то как смееме да даваме подобни ръководства в ръцете на малолетните деца, които още не са в състояние нито да мислят правилно?

У Ескироса тия истини са изказани твърде логически. Погрешката на сичките съществуващи ръководства и учебници се заключава в това, че когато сме ги съставяли, ние сме изгубвали от предвид онзи път, по който е вървяла науката до сегашното нейно състояние. Детството на човекът и детството на народът са свършено тъждествени и ако наблюдението над окружащата ни действителност е предшествувало на сичките класификации и на сичките разделения на категории, то и в делото на възпитанието ние сме длъжни най-напред да опознаем децата с явленията на природата, а после вече да им обясняваме законите на вселената.

Детето може да добие понятие за действията на топлината, за електричеството, за светлината, даже да се научи да разпознава и някои съзвездия, преди да бъде известно, че на тоя свят съществуват физики, химии, астрономии и пр. Умният човек трябва да върви отдоле нагоре, защото алгебрата не може да бъде понятна без аритметиката, а аритметиката — без букварът. Сичко има своето време.

Когато отваряме някое учебно заведение, то най-напред трябва да се погрижиме за това, щото даже и стените му да способствуват на въображението и да помагат на децата в техните занятия. Разбира се, че досега се е обръщало твърде малко внимание на това важно дело, ако мнозина от нас и да са уверени, че детето запомва добре само онова, което му се мярка пред очите честичко и което е за него удобопонятно.

Даже и старовременните народи са били по-опитни от нас в това отношение. Кажете ни, молиме ви се, защо религията в сичките времена се е врязвала така дълбоко в умовете на сичките народи? Не за това ли, че в тоя случай са се пуцали в ход сичките съкровища на архитектурата и на живописът, т. е. сичките средства, които са в състояние да действуват колкото се може по-силно на човеческото сърце? Да земеме за пример и нашите вярования. Ако народът говори за Христа, за светиите, за апостолите, за страшния съд и пр., и пр., то той говори за това, защото види изображенията им почти секи ден; а ако не говори за същността на Христовото учение, за деянията на апостолите, за постановленията на св. отци и пр., то не говори затова, защото на човекът е много полесно да усвои това, щото види, нежели онова, щото чуе.

Митологията, която е била облечена в живи образи, е проживяла цели столетия, а оная идея, която е накарала хората да създадат тия образи, е била забравена още в най-старите времена. «Ние възвдигаме паметници само на лъжебоговете, които са увековечили паметта си с войни, с победи и с други тиранства против човечеството, а защо да не направиме същото за науката?» — пита Ескирос. Разбира се, че тия неща би били много по-евтини от паметниците, защото за тях не трябва ни злато, ни мрамор, ни кедри ливански, а тибшир, гипс, мастило и хартия. . .

Ингелизките, французките, немските, американските, италианските, руските и пр. музеи и библиотеки са пълни с различни богатства, които принасят полза само на няколко учени хора; а на ония малки същества, които ще да бъдат наши наследници или продължители на онова, щото е изработено от нас, ние отказваме даже и в най-необходимото. С една дума, детето би могло много по-лесно да изучи ботаниката и политическата економия на пазарът и в градинката си, нежели из книгите, които му разказват, че Линея е разделил ботаниката така, а Шахт другояче.

Секи от нас, който е ходил по панорамите, ще да се съгласи с нази, че тия му са принесли много по-голяма полза, нежели атлазът и оная суха книга, която се нарича география. Ако военните министерства харчат такива големи суми за укрощението на дивите страсти или за себелюбие на отделни лица, то министерствата на народното просвещение би трябало да харчат 9 пъти повече, защото истинното развитие е такава велика сила, която рано или късно ще да сблужи нациите, ще да унищожи безчовечните кръвопролития, ще да облекчи животът и ще да въдвори между народите и народностите човеческа любов и нелицемерно братство.

Но човеческата природа е способна да се развива и да се усъвършенствова с различни способности. Ето защо ние сме длъжни по-напред от сичко да вникнем в собствените свойства на детето и да видим кой от пътищата на развитието отговаря повече на неговите лични наклонности. Най-главната погрешка на сичките педагогически системи се състои в това, че почти ниде и никой не обръща внимание на самото призвание на детето. Един чувства наклонност към математическите науки, а педагогите и наставниците го накарват да изучава гръцкият и латинският език; други чувствава влечение към механиката, а педагогите го накарват да изучава логиката и психологията; трети има наклонност да бъде доктор на медицината, а педагогите го приготвяват за поп и т. н.

Колко хиляди ученици изучават латинският и гръцкият език, които никога няма да им дотрябат и които се помнят само до экзамените! Колко милиони младежи изучават такива високи предмети, които не разбират и които никога няма да им дотрябат! А знаят ли тия «мъченици»

онова, щото е необходимо да знаят, т.е. физиологията, земледелческите науки, физиката, химията и пр., и пр.? На тия предмети досегашните педагогически системи са гледали като на нещо второстепенно, което се изучава само затова, за да се каже, че то се изучава.

Но европейските педагози говорят, че класическите езици развиват много повече, нежели която и да е наука, че гръцките и римските митологии и старовременните разкази за баснословните херои възбуждат в нас хероизъм и патриотизъм и че историята на Атина или на Рим ни накарват да уважаваме личността на човекът и пр. Това чудно мнение е за нас почти непонятно, защото действителният живот ни изнася противното. Американците са и големи патриоти, и свободолюбиви граждани, и даровити оратори, и господарствени мъже, а ние твърде добре знаем, че не мнозина от тях са прочели Демостена, Сократа, Аристотеля и Цицерона в оригиналът.

И така, ако нашата педагогия желае да достигне своята цел и да осъществи гореказаната идея, то тя е длъжна да обърне малко по-голямо внимание на историята и да разкаже на децата как са живели старовременните (а особено новоисторическите народи), каква е била тяхната цивилизация, какви са били нравите на историческото човечество и пр. Днешните всеобщии истории, които се преподават в нашите учебни заведения, не отговарят на своите обязанности. Подробностите за това, при коя именно река са се срещнали Александър Македонски и Дария, нямат за нас почти никаква важност.

Съвременната история иска от историкът съвсем друго, т. е. тя го обява да ни разкаже какви са били ония причини, които са накарвали Александра да се срещне с Дария и какви последствия са произлезли от тая среща. После великите труди на Бокля, на Дрепера, на Люиса и на много други нови историци нашите учебници стават твърде смешни. И така, това е наше лично мнение, днешната всеобща история трябва да се замени с историята на умственото развитие, с историята на философията и с историята на литературата.

Ние смело можеме да кажем, че сяко едно подражание е убийствено, защото в такъв случай у човекът не може да се появи самостоятелност, която е най-главното условие за бъдещето човеческо щастие. В европейската

литература съществуват множество поети и живописци, които описват морето и океаните, без да са видели никога море или океан, следователно тия са извличали вдъхновенията си из произведенията на своите предшественици, които по някакви си неизвестни причини се наричат даже и в сегашните времена велики, гениални и класически. А какво намираме у подражателите? Думи, думи и пак думи.

Доказано е вече, че робското подражание на древните или на новите писатели не само че разваля и преобръща наопаки вкусът и чувствата на младият ум към изящното, но твърде скоро окончателно убива неговото собствено съзнание и неговото вътрешно достойнство. Ние имаме доста примери, че ония хора, които са подражали на тоя или на оня писател относително формите на езикът му или на самото произведение, след време са усвоявали и неговите мисли, ако тия мисли и да бивали лъжовни и глупави.

Кажете ни, молиме ви се, не в тия ли подражания трябва да търсиме обяснение на множество предразсъдоци, суеверия и варваризми, които се предават от век на век и които представляват и до тая минута такава силна опозиция на здравият разум? Не ще ли младият човек, който се е приучил още от малолетството си да живее с чужд ум, да внесе своите понятия или своята слабост и в животът на своето поколение? В Европа съществува мнение, че ония хора, които нямат свои самостоятелни мисли, имат по-добра кариера, нежели своеобразните. Това волююще явление е било досега вярно, но може ли то да се продължи още дълго време?

Ако после французко-немският бой умните хора са се уверили, че от солдатинът се изисква не само груба телесна сила, но и умение да се употреби тая сила, то е време вече да се увериме и в това, че учениците са такива също солдати, които са обаявани да се приготвят за изпълнението на своята бъдеща роля, която се нарича *нравствена война* или *разумен живот*. Разбира се, че между войникът и ученикът съществува громадно различие, защото животът няма граници и защото човеческото развитие няма «стига вече». Но както и да е, а ние сме твърдо уверени, че колкото повече ученикът се старее да излезе из предначертаният му от педа-

гогите път, толкова той става и по-развит. На ученикът ние не смеете да назначаваме военни граници и да му казваме, че науката му не позволява да престъпи през тях.

А какво ни представлява действителността, т. е. какво ние намираме в учебниците? Професорите, учителите и писателите, които се възхищават от някое изречение или от някоя щастливо изразена мисъл, накарват и своите ученици да се възхищават и да излизат из кожата си, че някой си анегдотик се бил изразил така: «По-добре да съм роб, нежели безсловесен вол.» Разбира се, че тия мъдрости трябва да се изучават науст-и да се приемат за неопровержими истини, без които човекът, по мнението на педантите, би останал безсловесно животно. А какво се достига със сичкото това? Достига се туй, че подобни глупости вселяват в ученикът отвращение към най-великите произведения на човеческият дух.

Ние живееме в деветнайсетия век, който е век на критиката и който желае да разгледа даже и положителнейшите истини от сяка една страна. Тая критика е обвързана да разруши не само основанието на старата историческа философия, но и да разгледа с особено внимание самите факти, между които се намират множество незаконорождени деца. Така например какво право имаме ние да уверяваме учениците си, че Одисей и Илиада са произведения на някого си Омера, когато секиму от нас е вече известно как са се слагали песните или епопеите в миналите времена?

Но и самите поезии при сичките свои частни красоти имат темни и глупави страни, които трябва непременно да се укажат на ученикът. У старовременните народи са съществували множество господствующи понятия и светини, които в сегашното време се преследоват даже и от полициите. Обърнете внимание на това, с какво презрение са гледали в стара Елада силните на нещастните, на бедните и на нискорождените(?), които са се наричали робове, какво отвращение са имали тия към трудът и какви понятия са имали за човеческото достойнство!

Историята на Рим ни представлява още по-груби, още по-варварски и още по-възмутителни картини, нежели историята на Гърция; а ние видиме, че днес старовременната история се изучава с по-голямо внимание (тя се изу-

чава така, както и катехизисът, защото се преподава на най-малките деца), нежели много други по-полезни и по-потребни науки. Освен това, необходимо ли е да изучава секи един ученик полудивата история на полудивите стари народи и техните младенчески произведения, когато новите времена ни са дали толкова велики мислители и толкова важни произведения? На тоя въпрос не е тежко да отговори човек.

Ако нашите съвременни школи се не постараят да опознаят своите ученици с имената и с произведенията на Хумболда, на Декарта, на Хершеля, на Галилея и пр., то техните ученици могат да проживеят и без Тезея, а особено без Леонида. И така, разумните хора трябва да повторят думите на Христа, че «мъртвите трябва да се оставят да закопават мъртъвците», а живите да вървят из своят разумен път без никакви фантастически отвлечености.

У Ескирос ние намираме убеждение, че за нас не е важно дотолкова величието на Рим или на Гърция, доколкото е нужно тяхното падение. Така например ние трябва да осветлим с нова светлина историческите събития на прошедшето, да покажем сичкото величие на човеческият гения, да укажем на военният притисък, на гоненията, на наказанията, на продадените совести, които са били най-главната причина на римското падение; а после да се запрем на Хорация и Виргилия не за възтържени похвали, а затова, за да покажем сичката низост и сичките гнуснави свойства на тия велики мъже, които са кадили толкова изобилан темян на Августа. . .

Освен това, ние трябва да явиме на нашите ученици, че съвременното човечество е по-умно, по-честно, по-добродетелно, по-искрено и по-здравомисляеще, ако между учените и професорите да се намират такива личности, които и до тая минута наричат Брута кръвопиец, а Августа спасител на човеческият род — и то без никакви доказателства. А защо ние да преклоняваме рабски колелата си пред древните светилища? При сичките свои недостатъци ние стоиме много по-високо от тях не с ентузиазмът си към прекрасното, не с хероизмът си или с патриотизмът си, а със своето чувство към справедливостта, с уважението си към правата на личността и със съчувствието си към всичко, щото е човеческо и добродетелно.

телно. Ако направиме сравнение между понятията на старовременните народи и между съвременното човечество, то ще да намериме голямо различие.

Колкото за изучението на географията, Ескирос ни рекомандува ония книги, които се наричат «Пътешествия» и из които децата могат да извлекат повече полза, нежели из сухият и неотговаряющий на своето назначение учебник. Познанството с животът на другите съвременни нам народи и народности развива много повече, нежели сичките гробове под ясното небе. Ето защо педагогите трябва да опознаят своите възпитаници с другите земи и народи, с другите части на светът и с характерът на човеческите племена.

Географическото разпределение на народностите по земно кълбо се заключава отчасти в самата природа, отчасти в историята на човечеството, а най-повече в различни политически съображения и економически или егоистически сметки. Предразсъдоците, възпитанието, поезията и религиозните вярвания — сичкото това е развило в сърцата на хората такова чувство, което е свойствено не само нам, но и на самите животни, а именно онова чувство, което ни привязва към тая или към оная местност. Като са разделени като стада, хората привикват да обичат оная част земя, на която живеят; но селските жители, които са везани за почвата, стоят много по-ниско в своето развитие, нежели гражданите, които имат случай да се запознаят с различни народи и народности. Разбира се, че светът би принял съвсем друго (по-човеческо и по-свещено) направление, ако народите да би оставили настрана своите ситни самолюбия, своите религиозни фанатизми и своите исторически предания и ако би се сблизихи между себе си като хора, които желаят да живеят човечески.

Ако би се извършило сичкото това, то човекът би можал да каже заедно с Филипа II, че слънцето никога не захожда в неговите владения. Но да не помислите, че с гореказаните няколко думи ние проповядаме космополитизъм, т. е. такива утопии, които никога няма да се осъществят. Ние гледаме с презрение на онзи човек, който няма нито любов към своето месторождение, нито любов към своите братия, близки и съседи и когото не боли сърцето, когато види техните нужди, страдания и

бедности; но в това също време ние не можеме да одобриме и онзи патриотизъм, който ненавижда своите съседи само затова, защото тия вярват в едни божества, а той в други, защото тия не обичат свинското или заешкото месо, а той го обича и защото тия не говорят онзи език, който се говори от него.

Любовта към истината и към правдата, жалостта към бедното и нещастното или към човеческите немощи са много по-свещени, нежели любовта към ония наши братия, с които ни е свезала самата природа. И животните обичат своите деца, а ние сме хора. С една дума, нашето познанство с другите народи и народности малко по малко ще да изкорени барем отчасти онзи фанатизъм, който е свойствен на сяко грубо и неразвито племе. Неправдата е неправда и злото е зло за секи един човек, следователно тия ще бъдат изкоренени само тогава, когато народите се сблизат между себе си и когато се въоружат против тях със своите съединени сили. Из сичкото това вие видите твърде ясно, че ние очакваме от географията твърде важни услуги.

Да кажем сега няколко думи за женското възпитание и образование. Нека говори кой що ще, а ние ще да явиме, че на жената и до днес още не се е дало онова място, което тя трябва да занимава, т. е. че на нея и до тая минута гледат не като на човек, а като на нещо неопределено, на нещо второстепенно, на нещо чуждо, на което назначението се състои само да украшава венецът на своят повелител, да ражда деца, да ги подая, да им разказва приказници «за змейовете и за царските дъщери», да им пее глупави песни, да ги люлее и пр., и пр.

Моралистите ни разказват, че назначението на жената е голямо именно затова, защото тя е длъжна да укрощава дивите страсти на мъжът и да го утешава във времето на неговите несполуки, следователно ней трябва да се даде отделно от мъжът възпитание и образование, които би съответствovali на нейното назначение. За да потвърдят своите велики открития и да уверят неверующото човечество в справедливостта на своите заключения, тия ни привождат текстни из священото писание и из гръцката и римската истории, указват ни на анатомическото сложение на жената и разказват ни за нейните домашни обязанности, които изискват специално приготвление.

«Жената има множество свои изключителни занятия, следователно тя няма време да се занимава с ония предмети, които са принадлежност на мъжете» — говорят даже и най-новите педагози и господарствени мъже. — «Не разбираме — казваме ние. — Вие казвате, че жената е обязана да възпита честни, трудолюбиви и характерни граждани, а не позволявате ѝ да изучи ония науки, които по вашето собствено убеждение създават твърда воля, постоянство и здрави деца.» — «Сичкото това е истина, но ако ние дадем на жената мъжко образование, то тя изгубва своята женственост, която съставлява най-главната нейна прелест и която ѝ създава такова уважение между мъжете» — отговарят тия.

Разбира се, че тия понятия за обязаностите на жената са дивни, егоистични, глупави, даже и гнусави. Нека ни бъде позволено да кажем кратко и ясно, че по-напред от сичко педагогията трябва да измисли такива средства, които би развили в жената (която е така също човек) умствена бързина, твърда воля и самостоятелни възрения на сяко едно нещо. Ескирос говори, че умът и храбростта (разбира се, че не военната храброст) са много по-необходими за жените, нежели за мъжете. Това е така. Ние знаеме, че в животът биват множество случаи, в които сичкото спасение зависи от спокойствието и от решителността на жената.

При сичкото това женското образование е изградено на такова неразумно основание, щото образованите девици и до днес още считат слабонервността за нещо грациозно и женствено, което по неизвестни причини се харесва на мъжете, т. е. на техните покупатели (със зестра или с прикя от тяхната страна). А кой е крив в сичкото това? Ние смело можеме да кажем, че сичките нещастия произхождат от мъжете, които и сами доволно често биват подвържени на същите слабости.

Така например очилата на новите учени и мислители, които развалят очите им, извънредното «почитание» на жените, което прилича на подигравка, фалшивата гордост или уверението в превъзходството на мъжът пред жената, които доволно често имат кален характер, и пр., и пр. — сичкото това ни доказва, че истинното образование се намира още в своето младенчество. Ако Петър или Павел изучава тая или оная наука, то я изучава не зато-

ва, защото тя е наука и защото той не може да проживее без нея, а да стане разумен човек и да изкорени из сърцето си сичките ония диви страсти, които не са свойствени нито на животните.

А из сичкото това произлизат такива последствия, щото нито жената може да бъде строга изпълнителница на своите човечески обязанности, нито мъжът да бъде свършен човек. И така, учението и на двата пола трябва да бъде еднакво, защото науката, т. е. истината, е свещена за сяко разумно същество. Ако допуснем съвместното обучение и на двата пола, то твърде скоро ще да изчезнат ония кални влечения, които се появяват у разваленото човечество и които препятствуват на човекът да достигне до своето свършенство.

Нека ни бъде позволено да кажем и това, че главната причина, от която произхождат семейните раздори и несъгласия, се заключава в това, че жената не може да разбере характерът на мъжът си, а мъжът да изучи духовните влечения на жената си. И така, ако възпитаем двете половини на човеческият род, чегато през животът си тия няма да се сближат, то не прекъсваме ли с това необходимите обществени свръзки? Не ние ли със своите постоянни недоверия и осторожности придаваме на невинното сближение на децата и от двата пола някакъв си кален характер, който никога не би се появил при разумното отношение към тях?

А какво ще да бъде състоянието на онова общество, в което мъжете от самото си малолетство се приучават да не уважават жените (днешното низкопоклонство на жените е за тях още по-унизително, нежели старовременното робство), а жените да не уважават сами себе си? . . . Обязаността на съвременното образование се състои преимуществено в това, щото човекът да очисти своят кръгзор, да избистри умът си, за изкорени сичките затъпяващи суеверия, да облекчи ходът на животът, да спаси мислите си от въображаемите препятствия, да отърси от яката си глупавите, безполезните и мешающите на здравият смисъл обичаи и пр.; но ние видиме, че в днешните училища, а особено в женските, по-голямата част от предметите, които се преподават на бъдещите граждани и гражданки, се приспособяват да не принесат свещена полза, а да открият нещастният път към развратът и към безхарактерността.

Кажете ни, молиме ви се, защо вашите дъщери са обаявани от своите наставници да свирят на фортепиано, да играят полки-мазурки, да правят някакви си никому ненужни цветя и пр., и пр.? Ние сме твърдо уверени, че ни един баща и ни една майка не е в състояние да отговори разумно на нашият въпрос. «Ние живееме между хора, следователно, ако обществото намира за потребно да се изучава това или онова, то и ние не трябва да го пренебрегваме» — ще да каже бащата. — «Ако свирят сичките момичета, то трябва да свири и наша Катинка. Аз обичам музиката и баща ѝ я обича. В сегашното време ни едно момиче не може да си намери добър мъж без музика и без френски» — ще да каже майката.

Кажете ни де — не са ли глупави тия отговори? Ако деморализирани Париж да би захванал да ходи с краката нагоре, то потребно ли е и за нас да направиме същото? Ние се съзнаваме, че изучението на музиката и на съвременните европейски езици не е вредително, но тука се появява един твърде важен въпрос, който унищожава почти окончателно нашето заключение. Нека ни бъде позволено да кажем, че от ученичките само една на стотях изучава свирната колко-годе сносно, а другите 99 брънчат в ушите на своите близки съвсем немилостиво. Освен това, музиката даже и на най-добрите артистки се продължава до замъжеството им или до първото дете.

Колкото за французкият език, който се изучава със задни мисли, ние ще да кажем само това, че неговата полза е съмнителна, даже и убийствена. Тоя език се не изучава даже и с оная цел, с която се изучава от мъжкият пол латинският, защото ни една жена при днешното женско образование не разбира истинната цел, с която се изучава тоя или она език. С една дума, жените изучават французкият език не да се възползват от умствените произведения на французката литература, а да се надуват по обществените места, даже и в своята собствена къща, с чужди фрази, които тия доволно често не разбират. Но ние казахме, че изучението на тоя език доволно често бива убийствено именно за това, че жените, на които се дава фалшиво образование, имат голяма слабост да четат романи (а особено калните разкази на Пол де Кока, фантастическите романи на майстор Дюма и безцветните произведения на Евгения Сю), из които се запознават с

калните тайни на парижките мадами и из които почерпават крайно развращающа храна.

Но ние се отдалечихме от своят предмет. Ако истинната нука е свещена за мъжът, то тя трябва да бъде свещена и за жената, следователно разумното сближение на двата пола още от малолетството им с помощта на положителните истини ще бъде полезно не само в нравствено отношение, но и при изучението на предметите. Момченцата и момиченцата, които са турени лице с лице в един клас, ще да се стараят, разбира се, да преварят едни други, а това съревнование без никакво съмнение ще да удесетери техните сили и ще да изгони из училищата повяхналостта и равнодушието, които са станали съвсем обикновени между учащите си.

Доктор Еразъм съобщава своите наблюдения над една школа от глухоними, в която момиченцата, като били обучавани отделно от момченцата, останали в своите познания почти на две години по-слаби, ако и да се учили от същите учители. Когато началството забележило сичкото това, то се решило да съедини двата пола във времето на класовете и последствията били плодови. Момичетата не само че се сравнили с момчетата в продължението на твърде кратко време, но и тия последните, като не желали да останат по-долни от жените, удвоили своите усилия и техните успехи били много по-бързи и по-големи. Разбира се, че главната причина, която в гореказаният случай е накарала момичетата да не бъдат дотолкова внимателни към науката, се заключала в това, че освен урочните часове тия са имали достаточна време да бъдат жени, т. е. да не бъдат хора, защото са били оставяни под надзорът не на опитни смотрителници, а на различни слаби същества.

Истина е, че и после смешението на двата пола момичетата се още оставали под надзирателството на същите личности, но състезанието победило сичките женски предразсъдоци. Но нам твърде лесно могат да повторят известната низка и подла фраза, че «огънят и барутът никога не могат да се държат заедно». Това е наистина така, но човекът и неговият живот нямат нищо общо с множество пословици, които са измислени от различни развратни същества. Огънят никога не би можал да запали барутът, ако тоя барут да би бил закрит в нравстве-

на и непроницаема кутийка, т. е. ако на жената да би се дало правилно образование и ако от мъжът да би се отнели ония груби понятия, които са го отделяли досега от неговата бъдеща другарка.

Като разгледва сичкият ход на човеческият живот от детската му люлка и до юношеският возраст, доктор Ескирос обръща своето внимание и на университетското образование. Той хвали Бонския и Гейделбергския университети и немските професори. Колкото до самите студенти (ученици), то към тях той се отнася доволно строго и осъжда техният плитък и евтин либерализъм, който се ограничава само с едни нахитени фрази за преобразованието на човечеството — с ония фрази, които твърде често произлизат под влиянието на приятелските угощения (под влиянието на виното и на пивото и в облаците на тютюновият дим). Заедно с тоя дим се улетуват захванатите без никакви основания и сичките планове и намерения и вчерашният либерал очаква само окончанието на курсът си, за да попроси от «тираните» топло местенце в оная съща администрация, против която е той въставал така пламенно преди няколко месеца.

За честта на човекът нищо не може да бъде по-унизително от това доброволно робство; веригите, в които е закован неволникът, могат да бъдат разбити после тежки усилия, а лакейският фрак, с когото облачат свободният човек, остава як до падгробната дъска. В европейските господства, а особено във Франция, в Австрия и в Русия, това лакейство се е развило до невероятна степен. Личните интереси в сегашното време са станали непоколебима религия. А Ескирос говори, че е нещастен онзи народ, у когото се появява робска наклонност към материалните вигоди.

Ескирос се оплаква, че съвременните младежи се учат не да бъдат умни и развити, а да добият чиновнически места и да станат идоли на простите смъртни. «Бюрократията — говори той — се е преобразила на такава чума, която убива сичко, щото е живо и честно.» И наистина: могат ли да се появят свободни мнения или ясни погледи в ония господства, в които чиновничеството се счита за идол на човеческото съвършенство? Но нам могат да отговорят, че опасността още не е дотолкова голяма, защото чиновничеството съставлява не твърде

значителна част в господарствата. Ескирос говори за Франция. «Но не трябва да забравяме — продължава той, — че освен тия няколко хиляди, които са достигнали желаното, съществуват още стотици хиляди, които очакват своя ред и със завист преследват успехите на другите.»

В ония господства, каквато е Америка, дето обществените длъжности се раздават чрез изборния, следователно съобразно със заслугите на човекът, раните на бюрократизмът не съществуват и изпълнението на обществените длъжности не унижава, а възвишава човеческата личност. Ето защо мнението на Ескироса се отнася само до ония господства, в които местата се раздават за хатър или за заслугите на дяда и прадея и дето по тия същи причини царува лест, унижения и низкопоклонство. В подобни господства промишлеността, земледелието и търговията се вдигат напред с големи мъки и вървят по неравен път, капиталите лежат в бездействие и предприятията, които нямат високо покровителство, вървят куцо и сяпо. Литературата и изкуството пъшкат под удушливата атмосфера и завяват под глупостта на общественият живот. С една дума, в тия държави се цени само онова, щото е лъжовно и щото съдържа в себе си идолопоклоннически принципи.

Ето защо родителите на Наполеонова Франция са употребили сичките си сили да възпитат чиновнически бръмбали и да дадат на безхарактерността и на унижението такива обширни размери. «По-напред от сичко ти трябва да станеш богат, после да се ожениш и най-после да тръгнеш из пътят на отличията. А щото се касае до сичкото друго, то за това съществуват вече такива хора, на които е дадена власт да раздават милости, да решават сичките вопросы и да назначават наказанията. . . А ако тебе непременно се иска да имаш какво-годе убеждение, то избери, позволява ти се каквото искаш, само гледай — дръж го за себе си; ти нямаш, разбира се, никаква полза да се мешаш в чуждите работи.» Разбира се, че от подобно възпитание не произлиза нищо друго освен осакащение на човеческият разум и убийство на човеческата личност.

Обърнете внимание на Прусия и съставете си нагледно понятие за това възпитание. В това също време, когато

немските ученици летят под облаците и проповядат различни реформаторски идеи, то администрацията дреме в своите кабинети съвсем спокойно, защото е имала факти да се увери, че горещият реформатор тутакси ще да се умири, щом добие правителствено място. Тряба да се съзнаеме, че спокойствието на администрацията е основано на вярно понимание общественият дух в Германия. Университетското образование няма нищо общо с животът и теорията с практиката.

Д-р Ескирос говори, че французките университети в това отношение са много по-добри от германските. Даже и самите начала, на които са основани тия университети, носят в себе си реформаторски дух, който при сичките препятствия и гонения влиза в общественият живот и намира своя жетва. С една дума, когато французкият студентин свърши своето образование, то го посреща такава практика, която отговаря на неговите теории, следователно той не пада като немецът от облаците между грешният свят, който го приема в своите обятия и преработва го изново по своите понятия.

Руското образование и руският обществен живот ни представлява още по-големи контрасти. Твърде често руските така наречени нови апостоли не знаят ни какво желаят, ни що им е потребно. Идеите са за тях такава също мода, каквито са и разнообразните кокове.

Но да видиме какви съвети дава д-р Еразъм на своя син. «Сине мой! — говори той. — Желаш ли да имаш успех в животът? Ако желаш, то трябва да лазиш към своите цели. А ако ти наместо вигодна и бърза кариера пожелаеш да съхраниш своето собствено уважение, своята отличителна лична независимост и чувствата на своето човеческо достойнство, то трябва по-напред от сичко да приготовиш в школата онова, щото ще да ти бъде пособие през животът. Тряба да знаеш и това, че твоят живот ще да бъде пълен с човеческа борба, със стремление напред, с трудни и щастливи минути и пр.»

«Ако желаш да бъдеш човек — продължава д-р Еразъм, — то служи на обществото, на народът, на ближните си и на господарството, без да чакаш от тях каквато и да е награда. Ако те не разберат, ти не унивай, а продължавай своето пътувание. И така, ти си длъжен да се надееш на своите собствени сили, на своят мозък, на

своите ръце. . . Но не плаши се от тая перспектива. Целта на живота се състои не в това, щото ти да добиеш важно положение между светът, а да се изкачиш по-високо от другите.»

Да кажем накратко, д-р Еразъм съветова синът си да живее просто, да се труди, да работи, да не отнима чуждото, да бъде чистосърдечен и великодушен, да помага на ближните си, да бъде честен и справедлив гражданин и пр. Истина е, че неговият живот доволно често ще да настъпва на тръне и твърде често ще да посреща противници и интриганти, но съвестта, която е най-големият мъчител на фалшивите натури, ще да бъде покойна и животът ще да се побратимява с ненабелените радости. С една дума, от съвременното образование, ако само ние желаеме да приготовиме честни, трудолюбиви, правдолюбиви, даже и велики граждани, се изисква, щото науката да не излиза из кръгът на животът и нейната най-главна цел да се състои в това, щото нейният последовател да избистри главата си, да остави настрана ненужните въображения и да се подчини на разумът.

Сяка една наука, която накарва човекът да лети под облаците и да гради въздушни кули, не може да се нарече наука, защото целта на учението е не да създава фантасти, а да изкорени дивите страсти на човекът и да го изведе на правият път.

Доктор Еразъм видял чуден сън. Той сънувал, че е възседнал бърз кон и че язди из непозната нему земя; около пътят се видят гористи възвишености; стадата пасат свободно, без надзирателството на овчери или на кучета; полетата се поливат изкуствено и бистрата вода произвежда зеленина и плодородие. Хората, които му излизат насреща, го зачудват със своят щастлив вид; жените се отличават с необикновена красота; децата са здрави и имат яко телосложение. Белобрад старец му служи като проводник и обяснява му сичките чудеса в царството Утопия.

«Но най-много ме зачудиха — говори д-р Еразъм — ония градове, които се намираха край пътят, по който аз вървах. В един от тях мене показаха две здания, които бяха изградени в още оная епоха, която местните жители наричаха варварска. Първото от тях някога си е било темница, а второто — болница. Темницата беше запустяла

за това, че нямало вече обирачи или крадци, а болницата за това, че нямало вече болни и немощни. Но при сичката своя безполезна и едното, и другото от тия здания се беше съхранило по волята на едилите (надзиратели) и показваше се на пътниците като исторически паметник. Границата, която разделяваше правата на личността от правата на обществото, беше обозначена така ясно, щото народът в това царство предоставяваше на администрацията само управлението на ония дела, които сам нямаше полза да управлява. Законите, които били твърде малочислени и определени с подаването на гласовете, се касали само до ония въпроси, които имали чисто политическо свойство, а защото тия били съставени от сичкият народ за обща безопасност, то било безумие да им се не подчини човек.

Но при сичкото това за изправлението на тия закони жителите на Утопия очаквали твърде много от успехите на науката и от разпространението на просвещението. В тая земя съществувало обществено мнение. И наистина, ни един монарх в своята крепост, която е окружена с дълбоки обкопи, се не ползува с подобно могъщество. Тука хората мислят сичко, щото пишат, и пишат сичко, щото мислят. Тия ужасно би се зачудили, ако би узнали, че съществуват на светът народи, които живеят другояче.

Старецът пожела да ми обясни конституцията на тая страна и да ми покаже обществените здания, които до едно бяха изградени за общеползни цели, така щото в сичкият град се не срещаха ни дворци, които би били изградени за удоволствието на отделни личности, ни арсенали, ни касарми. — «Не можете ли вие да ми кажете — попитах аз — името на тоя законодател, на когото вие сте обязани за вашите учреждения.» Старецът се усмихна. — «Аз видя — отговори той, — че вие сте дошли из друг свят. Нашите закони не са създадени от един човек. Желаете ли да ви разкажа накратко нашата история?... Преди две столетия ние ни най-малко не бяхме по-добри от другите народи. Последният от нашите царове, на когото името на помня — защото забравянето е най-голямото наказание за жестоките, — беше свален от престолът във времето на неговото царуване, което беше възбудило общо негодование. Тогава хората, които прияха участие в революцията, предложиха няколко форми, по които да

се ръководи управлението. Разбира се, че и това дело се не свърши без борба, но нашите прадеди се облагородиха и пожелаха да отложат навреме обсъждението на старият въпрос, на когото решението оставиха на потомството. Каква полза ще да ни принесат и най-добрите учреждения, ако нравите на младежите не обезпечават тяхното съществуване?

Беше решено да оставят за време в неприкосновеност сичко, щото е било благоразумно в старите закони, и да приучат в продължението на това време младежите да се ползват от свободата. Видяхте ли вие нашето училище?... Видяхте ли тоя стълб на нашата конституция?» Старецът ме изведе из градът и като преминахме някое разстояние, аз видях на върхът на едно гористо бърдо нещо, което приличаше на дворец или на храм и което беше озарено от първите лучи на възходящото слънце.

Тежко е да опише човек подробно това огромно здание, на което големината съответствуваше на неговото великолепие. Като беше разположено извътре съобразно с новата система, то беше дотолкова украсено със статуи, с живопис и с други произведения на изкуството, щото един поглед към стените вече беше достаточен, за да запечатлее в умът на учащите се предметите на преподаването.

На един от дворовете аз видях група деца, които се занимаваха с различни телесни упражнения, т. е. с припкане или надскачане, с борба и със стреляние из лъкове. Но най-много се зачудих, когато видях, че техните учители в това дело бяха истинни червенокожи. Аз този си час ги познах по боята на кожата им, по гиздавостта на телата им и по фантастичността на главените им накити. «Тия диваци — ми обясни моят проводник — преди малко време се приближиха до нашите граници, защото бяха привлечени с кротките нрави на колонистите. Наместо да ги посрещнеме враждебно, ние пригласихме и тия червенокожи да се възползват заедно с нас от даровете на цивилизацията, като им показахме сичките вигоди от нейното превъзходство над животът в пустинята.

От друга страна, като забележихме в тях такива природни свойства, които са недостъпни за нас, ние им предложихме да се разменят с нас със заслугите и тоя уговор беше приемен от някои из тях. Тия приучават нашите

деца да претърпяват страданията, без да се намърждат, да се ползват от слухът и от зрението си за предотвратяването на всяка една опасност, да развият дейността на своите телесни членове, като подчинят своето владичество на волята, да разбират нравите на животните, които живеят в диво състояние. . .»

«Доколко богата трябва да бъде вашата република — извиках аз, — когато тя е в състояние да поддържа такива учреждения?» — «Републиката е богата — отговори той — за това, че е трудолюбива и че се разпорежда сама със своите разноски. Но вие се лъжете и в това отношение: онова, щото вие приемате за парична жертва, съставлява — напротив това — економия. Ако сичко, щото ни казахте вие, е справедливо, то жителите на стара Европа харчат твърде много за поддръжката на администрацията и твърде малко за народното просвещение. У нас това бива другояче. За управлението на страната ние нищо не харчиме, или почти нищо, а в това също време ние употребяваме сичките наши средства за поддръжането на школите.

Като работиме така, то правиме онова, щото в търговията се нарича выгодно употребление на капиталът, и именно на нашата воспитателна система ние сме обязани, че у нас няма постоянни армии и други обременителни за господарството учреждения.»

И наистина тоя народ, на когото името аз заборавах (Америка), се не старее подобно нам, щото с определената форма от управлението да даде на умът и на характерът на децата си известно направление. Като са решили да приемат на себе си сичките последствия от свободното воспитание, което се основавало на природните закони и на науката, народът мъжествено предоставил бъдещността на своята страна в разсмотрение от последующите поколения.

Неговата школа не е нищо друго освен самото общество, което върви из пътя на своето развитие; у нея съществуват свои учреждения, както и у господарството, и тя служи на него като приготовление. От малолетството си децата се приучават да се упражняват в сурови демократически добродетели. Наставниците не употребяват никакви системи наказания към своите воспитаници, а в това също време престъпниците не остават безнаказани,

ни, защото децата и сами произнасят над тях собствен съд. Виновниците се явяват пред трибуналът, който е избран за известно време от самите ученици, следователно който е заинтересован лично да произнесе безпристрастен съд.

И секи знае твърде добре, че своеволието е нарушение на чуждото право, което рано или късно ще да се обърне против него самият. Два защитника — един за обвиняемият, а други за обвиненият — излагат сериозно подробностите на делото. Решението на избраните решители се уважава сякога и наказанията, които наистина биват леки, внушават повече страх и с това, че влекат след себе си неодобрение не само от съставът на преподавателите, но и от сичката школа.

Девойчиците живеят в отделно помещение, но съединяват се с момчетата във времето на класовете и на публичните лекции. «Ако би вие поживели малко повече у нас — притури в заключение старецът, — то би, разбира се, видели още много чудни за вас неща. Но засега вам е доволно да знаете с какви средства ние сме скъсали неподвижните синджире, които ни приковаваха към жалостното и срамното прошедше. Само от свободни хора се съставляват свободни народи. Като са били проникнати с увереност, че най-доброто правление е онова, което най-малко заставлява своите поданици да го чувствуват, то нашите прадеди не са ли имали право, когато са поискали яки гаранции против деспотизмът в совестта на сякого? Наместо да пишат на хартия правила за конституцията — което твърде отдавна би могла да се развее по вятърът при най-малката вътрешна безредица, — тия вселиха чувство за справедливостта и за любовта към правдата в сърцата на нашите младежи. С една дума: у нас не школата се управлява от господарството, а господарството извира из школата. . .»

II

реди да разгледаме системите във французките школи, ние сме длъжни да кажем няколко думи за самият народ, а особено за онова общество, което е сформировано от Париж и което съставлява алфа и омега на националните движения. Преди няколко месеца в С. Петербург е

излязла книга под заглавие «Германия или Франция?», която е написана от П. Леонарда и из която ние ще да извлечем почти сичко, щото се говори за французкият народ, за французкото образование и за французките школи, защото това литературно дело е написано безпристрастно и с особен критически такт.

«Каква обща картина ни представлява Франция на пръв поглед?» — пита П. Леонардо и отговаря: «Картина от разрушение и от анархия в сичко. Гнилост, развала, фалш и изкуственост се видят насякъде: вие мислите, че пред вас стои хубавица, не — това е произведение на модата, това е хубавица, но не на природата, а на манифактурата; вие мислите, че пред вас се намира богатство, не — това е гола хартия; вие мислите, че пред вас стои истинно дарование и заслужена репутация, не — това е «полицейско» произведение, тържество на рекламата; вие мислите, че видите възторг на публиката в театро, драматизмът на Пати, не — това е буен и енергичен клакер (подкупен хвалител), un produit français¹; вие мислите, че това е республика, не — това е само вивеска (надписана дъска пред дюкяните); вие мислите, че това е истинна народна радост, не — това е приказание на префектът; вие мислите, че това е вестник, верен представител на обществото, не — това е фокусник-редактор; вие мислите, че това е сила, власт, не — това е компромис.

Погледайте на жената, на семейния живот — тия са разрушени, на религията — тя е напустена, на властта, на авторитетите и на идеалите — тия са преобърнати наопаки и зарязани.»

Във Франция владее войнствен католицизъм, който не търпи никакви други вероизповедания, който toujours sur la brache², който се меша насякъде и поощрява народните страсти, който употребява сичките си сили да унищожи плодовете на цивилизацията и който се надея да царствува изново. На един ред с католицизмът ние видиме бесни спекулации, комерчески измами, всемирна облигационна експлоатация, които са се развили из царството на модите, из тънката вежливост и из всемирната французка инициатива по сичкият свят — зараза и

¹ Френско произведение.

² Винаги ти е на гърба.

яд, които произхождат от предсмъртните мъки в много страни.

Кражбите, газенията на законът, злокачествените банкрутства, слабостта на общественото мнение и подиграваниято с най-свещените предмети и постановления са излезли из своите граници. Съдопроизводството дожда в трибуналт едно от най-големите калпазани, които са разорили хиляди и милиони честни граждани, но тия гледат на своите съдии равнодушно, заспиват на «подсъдимите столици», подиграват се с прокурорът, говорят риторически речи и пр. А публиката? Публиката им ръкоплещи и преобразява ги на херои. . . Тия са богати, тия са скрили цели милиони, тия имат и пред лицето на законът сила! Идете в Париж, разгледайте неговият живот, опознайте се с обществените понятия, и вие ще да намерите две невероятни противоположности, два страшни контраста: от едната страна вие ще да видите яростен материализъм, съвършено безверие, безразсъден атеизъм и необмислена ненавист против сяко обществено и господарствено постановление, а от друга — още по-яростен религиозен фанатизъм, детински суеверия, идолопоклонство — под предводителството на Пия IX, — падающи от небето Богородици и пр. Когато разгледате сичкото това, то идете в правосъдните здания, надникнете в главната правителствена фабрика, попишайте законите, опознайте се с камерата, побратимете се с полицията и подружете се с министерските канцеларии.

Ако изпълните нашето желание, то ще да намерите либерализъм и деспотизъм, инквизиционни строгости и безначалие, формалности и безредици, анархия и великодушие, кръвожадности и християнство, безчовечие и велики теории — и сичкото това седи на една столица, дъха с едни гърди, управлява с един жезъл и заповяда с едни уста. Ето такава е общата картина на Франция. А нейните частности? Да видиме и тях.

«В семейството — говори Леонардо — влазя любовник, паразит, трето лице, l'autre¹. Романистите и драматическите писатели на Франция му дават сѐ по-широко и по-широко място и намещат го така гиздаво, щото на мъжът не остава нищо друго, освен да държи ключовете

¹ Друг, другият.

от сандъчето и да бъде економ — мъжът трябва да седи в зимникът и в кухнята, а паразитът в спалнята. Pour le peu que cela continue¹, ще да заведе мъжете да работят черната работа в зимниците и на задните дворове, а сичката бяла работа, сичката творческа и светла страна на съпружеството ще да премине цяло в ръцете на паразитът.

«Ако е така, обвенчайте тия жени, тия мадами за паразитите — ще да ни кажат, — и сичко ще бъде добро. Паразитът ще да се преобрази на мъж, на законен съпруг и злото. . .» Не, не бива — важноста се заключава в това, че мъжът няма да остане паразит на дълго време: след година или след две той непременно ще да бъде посвещен в ключници, в економи, на задният двор. Такова е неговото свойство, такава е неговата неумолима съдбина: при сегашните нрави той непременно трябва да излезе на задният двор и на сцената ще да се появи нов паразит и ще да се повтори пак същата история.»

После тия няколко реда Леонардо говори, че Дюма еf С-иe са повдигали против фамилиарният разврат ожесточена война, че желаят да закръпят обществените дупки с нови огнестрелни оръжия, че мислят да преобразят съвременното възпитание и семейната добродетел със свинцови куршуми. «Но Дюма заборава — продължава Леонардо, — че куршумът не е лекарство, че жената понапред от сичко е героиня в душата си и че най-голямата жажда на всяка жена е да бъде героиня на някой роман. Представете й роман и обстановете го със сичките драматически ужаси, и всяка жена ще да изнесе сърцето си пред техните куршуми. Коя жена не желае да бъде убита в обятията на възлюбеният? Коя жена не желае да умре изранена, с окървавено сърце, на неговите ръце?»

Романът е бойното поле на жената, полето на нейните героически подвиги. Но както на най-добрият генералин понякогаж изменява щастието на бойното поле, така и на най-добрата жена изменява щастието в борбата — не е ли по-добре да умре навреме, под куршумите, до появлянето на ревността (къскънджелък) и до угризението на совестта за жената и до появлянето на изгубената слава

¹ Стига само това да продължи.

за генералът? Не, тука куршумите не помагат, куршумите не могат да уплашат жената.»

П. Леонардо мисли, че жената ще да бъде спасена само в такъв случай, ако бъде преобразовано самото общество, в което тя живее. «Съществува майчино възпитание — продължава той, — семейни добродетели и обязанности, които са много по-спасителни от секи един куршум, които, повярявайте, действуват и спасяват по-вярно от куршумите, защото нищо не може да се сравни със самоотвържението на жената — и ако тя понякогаж жертвува даже своите високи обязанности в страшната борба със страстите — ах! ние сме хора, а не богове, — то нема куршумът може да я уплаши и я запре?»

Ние мислиме, че единствената причина, която произвежда сичките тия безчестия на човеческата нравственост, се заключава в това, че на жената не е дадено надлежащото място и че мъжете се отнасят към нея като с робиня в семейният живот или като с източник на техните телесни страсти, или като с неземно или ангелско същество и искат от нея да изпълнява онова, т. е. да се ръководи през своят живот по ония нравствени начала, които се считат за слабост, за глупост или за престъпление даже и от ония хора, които са създали тия правила.

Изменете нейното положение, дайте й нейните свещени права, направете я човек, гледайте на нея като на разумно същество, и тя ще да бъде достойна за уважение, ще да седне на своето място и ще да земе в ръцете си семейната добродетел, за да я предаде на децата си. С една дума, ако ние престанеме да гледаме на жената като на робиня или като на сладострастен предмет, то тя твърде скоро ще да излезе из тинистото блато и ще да ни яви, че е майка и гражданка и че от нея зависи не само домашното щастие на човекът, но и административните основи на господарството.

Ако при едни обществени условия жената става развратница и «чувствено» орудие на телесните страсти, то при други тя е способна да преследова почти сичко, щото е нечисто и безчовечно. Но при днешното възпитание на жената и при днешните понятия за нейните обязанности в нейното сърце не могат да се вкоренят ония велики стремления, които са захванали да ръководят американката и които са предетча за щастливото бъдеще на Северните щати.

Но французкият обществен разврат отива още подалече. «Сичкият вопрос — говори Леонардо — се заключава в това, че влезлият в семейството паразит не желае да се храни само със сърцето, но иска да се наслаждава и с тялото на своята възлюблена — с това честно, неотемливо и священо достойние на семейството, — ето де е злото, ето де е възелът на вопросът.» П. Леонардо допуска, че жената трябва да обича, че нейното сърце трябва да бъде свободно и че тя е длъжна да отговаря само на своята съвест, но в това също време нейната любов не трябва да бъде плотско наслаждение. «Любовта, която се ограничава само със сърцето — говори той, — не прави никакво зло, а, напротив, произвежда добро. Тя е източник на великите душевни стремления и на великите човечески подвиги.»

«Който и да би я внушил, мъжът или друго някое лице (такава любов не дели човечеството на мъже и на чужди хора), тя — ако е чиста и непорочна, благородна и възвишена — сякога облагородява семейството и способствува на неговото щастие, възвишава душата на майката и не дава ѝ да заборава посреди непривлекателните домашни занятия, че тя е жена...» После тия няколко реда П. Леонардо разказва, че от прикосновението на мъжът или на любовникът до жената рано или късно угасва свещената любов, следователно, ако нейното възобновление е необходимо за светът, то трябва да се възобнови от друго лице, от друг мъж, от l'autre'ът.

«И така, сичката същност — продължава Леонардо — се заключава в неприкосновеността до свещеното тяло на майката в семейството, но мъжът се прикасава, c'est une nécessité naturelle¹, защото другояче човеческият род би се пресякъл и за това, както ми се чини, е нужен други, l'autre, който да се не прикасава и с това да продължи съществуването на свещеният огън от любовта в сърцето на жената и да му не дава да изгасне, защото тоя огън е длъжен да прави добро, да създава поезия и да ввожда естетика насякъде — в семейството и извън него. С това, както ми се чини, се обяснява присъствието в семейството на трето лице, de l'autre'ът — той е необходим за поддържането, за спасе-

нието на висшата духовна любов, а особено за това, че порочната плотска любов в нашите времена се разширява с повече и повече своята сила и убива първата, истинната любов, а с това сваля жената в степен на подойница или на женски предмет и разрушава самият източник на високото и на прекрасното в светът. Но ако третото лице се прикасава, ако то се прикасава до свещеното тяло на омъжената жена — тука няма вече nécessité naturelle, защото мъжът изпълнява тая обязаност, — то унищожава високото и прекрасното.»

Разбира се, че ние не разделяме убежденията на П. Леонарда в много отношения. Първо, ние никак не можеме да се съгласим с него, че женската любов, която от прикосновенията угасва, трябва да се възобновлява или да се подгрива така също, както ние подгриваме своето ядене, защото жената по-напред от сичко е човек и защото нейното сърце е направено от същият материал, от когото е направено и мъжкото; второ, ние гледаме на женитбата не като на безобразна сметка или не като на телесно стремление, а като на човеческо условие, което сближава два приятеля и накарва ги да делят между себе си своите радости и печали.

Нека ни бъде позволено да кажем веднъж засякога, че ако грубото восточно стремление към жената и нейното незавидно положение в обществото са убийствени за човеческото развитие на обществото, то европейските така наречени ангели и идеали, от които изискват някакви си поезии и двоекласна любов, произвеждат разврат, гнилот и разрушение. Повтаряме, ако на жената се не даде нейната собственост, ако мъжът не престане да търси от нея някаква си нравственост, която той се старее със сичките си сили да унищожи, и ако животът на жената се подвожда под едни параграфи, а животът на мъжът под други, то сичко ще да бъде напразно.

Само от онзи човек, у когото в главата са се развили здрави човечески идеи, ние можеме да очакваме човечески стремления, човечески понятия, човечески желания и човеческо величие. Ние не намираме никакво различие между индейската робиня и между парижкият идеал, на когото любовта се подгрива със систематически разврат. И сичкото това трябва да стане само затуй, защото старият мъж, който е занесъл под венецът сифилис и костобол,

¹ Това е естествена необходимост.

желае да прекара своят живот мирно и щастливо в обятията на своята млада жена!

Ето де се заключава развратът, ето де са източниците на деморализацията, ето де е възелът на обществената гнилот. «Ако жената не позволява на «тлетворната» ръка на мъжът да се досегне до нейното тяло — говори г. Леонардо, — то с това се създава висша духовна любов, която поддържа чувството за високото и за прекрасното.» «Ако мъжът не позволява на развратната ръка на блудницата да се досегне до неговото тяло — казваме ние, — то с това той създава висша духовночовеческа любов, която поддържа чувството на човеческото достойнство; а ако на всеки един мъж се прощават и най-големите грехове, най-отчаяният разврат и най-калните понятия за обязаностите на половете, то неговата жена и неговите дъщери непременно трябва да станат блудници.» Който желае да се увери в справедливостта на нашите думи, той е длъжен да прочете с особено внимание продължението на тая статия, което ние извлекаме така също из книгата на П. Леонарда и което се отнася до съвременното положение на французкото общество.

Известно е вече, че мъжете във Франция, на които съдбата зависи от по-силните (а бедните чиновници са твърде изобилни), твърде скоро губят своето човеческо достойнство и чувството за своя дълг и обязанности и открито продават прелестите на своите жени. Жената е станала доходна статия и записва се на първият номер в семейните бюджети. Доволно често самият мъж ѝ показва надлежащият път: «Тряба, душо моя, да гледаш, щото да им показваш само лицевата страна на стоката; хубавото трябва да се харчи по малко; сякога оставяй своя мил и любезни с добър апетит, защото това средство помага на кесията ми; не трябва да го насищаваш до разстройство.»

Мъжът сам контролира бюджетът и съставлява равнометката при свършването на годината. Той не само че сам доводва в къщата си различни паразити, но и обявява им без никакви церемонии, че ако жената му им е обща, то трябва да бъдат общи и кесията им. И така, за сребро се продава и купува семействената чест, достойнството на човекът и тялото на майката, която е длъжна да отгледва деца! Разбира се, че подобна комерция раз-

рушава до самото основание сичкото благотелно значение на семейството. Дето се появява подобна търговия, там не съществува вече семейство, там се възцарява фамилиарен разврат, който е по-гнусав от уличният, защото се разпространява по сичкото господарство като господарствена потребност.

«Аз познавах в Париж една титулована аристократка — говори Леонардо, — която, като имаше 100 000 франга годишен доход, получаваше маршалски пенсион от 40 000 франга за своята вяра, но отворително-гнуснава служба от един безобразнейши *avocat*¹ (миситин), с когото една от хубавиците на полусветът не пожелала да има свръзка и за най-големите суми, *parce qu'il est grêle, difforme et infecté, avec une figure de jésuite et de mouchard et des petits yeux gris*² — такъв беше и наистина, аз го видях, и тия 40 000 франги се заплащаха най-повече по сметките на знаменитият Ворт за бални накити.» Балните накити заменят честта на семейството и достойнството на човекът!

Във Франция децата, новородените младенци, се изпроваждат в провинциите и раздават се като кушленца на възпитание, далече от семейното огнище. Истина е, че във Франция мъжете се стараят да имат колкото се може по-малко деца — там твърде малко семейства имат повече от две или три деца. И какво? Майката и в такъв случай се старае да се избави от тях, изпроважда ги в някое село и предава ги за 100 франги в ръцете на някоя бездушна подойница, защото тя, родителницата, желае да се наслаждава, т. е. да се предава на най-гнусавият разврат.

Но Леонардо е обърнал вниманието си само на онзи разврат, който се появява у средното съсловие, т. е. у чиновниците и у офицерите, а ние знаеме, че развратът във висшите кръгове е много по-кален, много по-чудовищен и много по-безобразен. Канканите на Наполеоновата империя, извиванията на г-на Тиера, новите победи на католическото духовенство и взаимните низкопоклонства между членовете на Националното събрание ни представяват много по-ужасен разврат, нежели домашните

¹ Ходатай, довереник, адвокат.

² Защото е хилав, безобразен и зловонен с фигура на йезуит и на ченге и с малки сиви очи.

тайни на второстепенните чиновници. Ние сме готови да извиним по-напред онзи разврат, който се появява по причина на економически нужди, нежели онзи, който произхожда с цел да се уварди тая или оная система, която е необходима на няколко частни лица.

Ние знаем, че ако Наполеон III занимаваше безпокойният французки народ с полуголи тела или с изящни женски форми и с ненужни на Франция победи, то съвременната французка република го занимава с някакво си «алено бъдеще», за достигането на което главните роли играят възпитанието, калугерските мантии, падащите от небето богородици, езуитските параграфи и личните качества на Мак-Махона.

Но да видим с какви бои се описва французкото възпитание, от което зависи най-много гореказаното бъдеще. «Девиците — говори Леонардо — се възпитават в манастирите, dans les couvents¹, с най-езуитският способ. Тия ходят с наведени очи, но в техните погледи се забележава ветреност, кокетство и подозрителност. . . Щом ги видиш един път, то изведнъж ще да помислиш, че ей сега ще да си свалят условените маски. Тия никога не погледват човеку в очите tant qu'elles sont demoiselles², стоят далече от него и крият се зъди майка си. «Maman, nous avons peur»³ — говорят тия, а в гласът им така и звучи вече фалшива нотка, слушат се вече яростни и победни звукове, които ще да загърмят, когато се достигне свободата, т. е. когато младата девойка стане жена и когато сичките пътища ѝ се открият. Тогава иди да я уловиш, мъжю, иди да я спасиш от едного, от другото, от третото. . .»

А отде ли са се земали у нея сичките тия качества, с които се отличават поживелите вече под ясното небе и щастливо, и бурно, и двосмислено камелии? Тя стъпя храбро като наполеоновски солдатин, тя гледа сякому смело в очите и погледът ѝ калесва не младите и не хубавците, а заслужените и високостоящите; тя знае цените на сичките вортовски манифактурни и неманифактурни стоки; най-последно тя умее да намира пари, да поддържа кредитът на мъжът си и да задоволява своите собствени кредитори.

¹ В манастирите.

² Тъй като са благородни девици.

³ «Майко, ние се страхуваме».

А в какво положение се намира французкото младо поколение, надеждата на Франция, бъдещите победители на светът и готовите вече отмъстителни на Прусия? «В Латинската махала — продължава Леонардо, — т. е. в класическият квартал, дето се намират разсадниците на образованието или дето се възпитават французките младежи, царува отчаян разврат и крайно разпутство. Изсмуканите фигури на студентите с овехтелите преди време лица изкавяват бесни канкани и представляват своите костеливи сламени крака в най-безобразнейшите «па» в Closiere des Lilas¹ с падналите създания из най-ниските класове. Учението върви като отрова между повсеместното разтление на нравите. . . И сичкото това произхожда при зората на животът, в най-крехките години, когато би трябало да бъдат отворени и двете половини на вратата или сичките пътища към високото, към прекрасното, към честното и към идеалното (?) и както душата възприема сичко с такъв огън и с такава любов!»

И тия развалени Купидони, които са изгнили от венерически болести и които са разслабили своите душевни сили с различни ветрогонства (с безсънници, с пиянство, с разврат и пр.), пущат остри стрели срещу правителството, преследоват авторитетите, критикуват черковните постановления, смеят се на фамилиарните обичаи, подиграват се с обществените понятия, псуват останките на човеческата нравственост и пр.!

«Това ли е възпитание и образование на юношеството — пита г. Леонардо, — което може би е най-блестящо по своите дарования, което би могло да възпита човечеството? Това ли се нарича образование, когато животът на човекът се отравя и заглушава с тинята на развратът във времето на зората и при самото начало? Аз бях, аз живях в тоя квартал, аз слушах в накадените от дим кафенета най-отчаянейшите викове, прегракналите и от преди време разслабените гърди на тия младежи, които бяха вече пълни с пресищение от животът и които изригаха най-страшните проклетия против съвременните общества. «Ее, та тука се възпитават злодейци, тигри, обществени престъпници, които са длъжни да изядат мир-

¹ Парижко увеселително заведение — «Чишликът на люляците».

ните граждани» — би извикал онзи човек, който не би бил предупреден, че на това място се възпитават граждани. А и могат ли да имат тия нещастни създания друго направление, когато студентинът в продължението на три години е успял вече да закопае сичките свои млади и честни сили, с които се отличава живото и великото, т. е. когато той е бил вече и любовник, и фамилиарист, и баща, и тиранин, и чапкѝнин, и картоиграч, и революционерин, и барикадист, и преподавател, и гуверньор, и управител, и турист, и дуелист, но само не студентин, т. е. само не онова, щото би трябало да бъде?

Отворете вратата на кафенето и погледайте на следующата картина, т. е. на столът, който е облян с пиво и с пепел, на зловещо-намърждената физиономия на студентинът, който се е предал цял на страшният разврат, и на неговата достойна другарка — на набелената, на нашарената и на безчувствената развалина от развратът, която ежеминутно повтаря: «chien» и «cochon»¹, и вие ще да видите една от най-главните причини за сегашното безотраднo състояние на обществото.

Питане е: при такъв състав на семейството, при такива майки и бащи, при такова възпитание и образование на децата, на младежите и на девиците, може ли да се състави добродетелно семейство, може ли да остане нещо от тоя прекрасен, божествен институт и не е ли това, при тия условия, съюз между порокът и злото, наместо да се състави съюз между добродетелта и доброто, и не води ли подобно семейство вярно и положително към противоположните цели — към сякакви безредици и безчинства? Може ли да бъде здраво и яко господарственото здание на Франция, ако в нейният корен, в семейството, клокат развалени и заразителни сокове?

И така, главното нещастие се заключава в това, че във Франция е болен коренът, от когото зависи и господарственият организъм. «По причина на сичкото това — говори Леонардо — във французките семейства могат да се разхождат не само трети лица, но и четвърти, пети и различен род паразити.» Сичката съвременна драматургия на Франция, toutes les nudités,² сичката офенбаховщи-

¹ «Куче» и «свиня».

² Всички голотии.

на седи на шеята на семейството, кълве и души го — уморява го сдуми и със звукове, язди го и разлага го. Вие рядко ще да чуete в музиката дълбоки мотиви и прочувствования акорди, а в съдържанието и в думите вие няма да намерите човечески смисъл, но само музика на пантеоните и на полушинелите (сойтариите) и при това фразите и речите биват детински, плоски, без изящество, право от щърклото, право от капанът на страстите — облеклото така също води право към нея, музиката, съдържанието, думите и сичките други фрази вървят право към нея.

А от какво произхожда сичкото това? От това, че сичко изляза из един източник на страстите — из плотта, а не из душата? Душата възвишава и облагородява страстите и тогава изляза висока драма, висока комедия, висока музика и високи изречения. Тялото служи d'incarnation¹ на душата и душата знае какво туря в него за това, за да го облагороди и да го възвиси, т. е. да го направи достойно за себе си. Когато съвременните драматурзи на Франция пишат, то чувствуват повече leurs sens², а не душа. Ето защо техните произведения са станали пазарни и защо не привлекат вниманието на здравето човечество.

Страстите биват прекрасни и велики само тогава, когато са освещени с душа, но без душа тия са непривлекателни и недостойни за човекът. «Злото е станало — говори Леонардо — дотолкова голямо, щото Дюма et Comp. желаят да влязат в семейството с пищовите в ръка и да извикат: «Убивайте, друг изход няма.» И наистина кому във Франция ще да изпроводите болното семейство? В черкова, при свещеникът, но на свещеникът повече не вярват (и имат право), а черковата е станала храм на празни обряди; при моралистът, но моралистът е паднал и сам твърде низко и верующите му се смеят в очите; при авторитетите, но авторитетите са развенчани; при психологите, при драматургите и при романистите, но тия само разтрават раните, възпламеняват страстите и подават пищови в ръцете ви.

По мнението на последните литературни деятели съвременното литературно произведение трябва да бъде об-

¹ За въплъщение.

² Мненията, гледищата, направленията.

лиено с кръв, защото без нея не става ефект. Бедните семейства! По-напред ги облича с кал, а сега ги заливат с кръв и на тая смес ръководителите на човеческите общества се стараят да създадат някакви си нови идеали, нови пласти! И из тая смес искат да излеят як фундамент на господарството! Когато Дюма пожелал да изговори своята блестяща реч в Академията и когато видял около себе си цели четиридесет «безсмъртни академици», то почувствувал смущение и рекъл: «Не водете дъщерите си в театрата, защото ние пишем не за тях.» А за кого вие пишете?

За майките, но майката възпитава своите дъщери. Ние мислиме, че ако майката изгуби своята нравственост, то тя ще да има убийствено-усъвършенствено в тия отношения влияние и на своята дъщеря, която се възпитава под нейният надзор. Ако вие се признавате, че девиците не трябва да гледат вашите пиеси, то ние имаме повече основания да мислиме, че не трябва да ги гледат нито майките на семейства. На майката, без съмнение, са повече потребни и добродетелта, и честността, и срамот, защото тя е възпитателка, отколкото на девицата, която е още възпитаница.

А какво ще да кажете за мъжете! Не мислите ли вие, че на мъжът е простително да види сичко, да прави сичко и да се наслаждава от сичко? Без мъжът жената никога не би станала престъпница, защото не би имала с кого да дели своите телесни страсти или своят разврат. По нашето крайно мнение, ако на човечеството е нужна здрава умствена храна, то от нея трябва да се възползват най-напред монополистите на нравствеността и учителите на обществото.

Ако скептицизмът е велика и могъществена движаваща сила за разумното и образованото човечество, то той е убийствен за ония груби и невежествени сиромаси, за които науката и разумното развитие са още първи букви. За да изкорениме из сърцето на ближния си грубите нрави, обичаи, вярвания и суеверия, ние трябва по-напред от сичко да приготвим чисти и свещени истини, които би ги заменили, както правят даже и простите работници, когато имат намерение да подновят някоя стена, без да събарят самото здание. Във Франция произхожда противното.

Французките учени, които градят своите теории на

слабо или на ненадежно основание, бързат да излечат злото не с животворящи средства, а с кръв, с убийства и с проклетия към сичкото онова, което им се чини неправо и погрешно. Но най-острият меч е обърнат против религията, която по техните думи е била най-главната причина на човеческите страдания и която трябва да се изкорени от самото си основание. И тия желаниа се проповядват даже на ония селяни, които се намират още в своето първобитно състояние!

Синовете на ония барони, маркизи, аристократи и принцове, които са употребявали сичките си сили да доведат човекът с помощта на духовенството до най-скотското положение, днес са се завзели да го излечат от многогодишните духовни рани с такива симпатически микстури, от които не произхожда нищо друго освен обществено разрушение. Тия млади и развратни рицари проповядат равенство, за да ограбят богатите, проповядат човеколюбие, за да ядат наготово, проповядат революции, за да разбогатеят от тях, проповядат война против старите постановления, за да земат кормилото на управлението в своите ръце и да произведат нови вавилонски пленения, проповядат еманципация на жените, за да се наслаждават от техните прелести, проповядат унищожение на религията, за да станат архиереи на нови глупости.

От друга страна, защитниците на старите постановления, останките от блаженопочившите аристократи, духовенството и старите професори се стараят да одържат своята власт с такива същи средства, с каквито се ползват и младите сили на господарството, т. е. тия проповядат кръстов поход против новите прогресивни движения, без да обръщат внимание на онова различие, което съществува между истинно благонамерените прогресисти и между фанфароните; тия проповядат яростно гонение против спасителите на Франция, които по техните думи са тясно свързани с петролистите и с уличните крадци; най-после тия защитаваат старият ред, без да се постараят да му дадат нов живот или поне ново направление, т. е. без да го очистят от ония страшни заблуждения, над които се смеят даже и езуитите.

С една дума, предводителите на умственото движение във Франция и на човеческият прогрес въобще имат и са-

ми умствено разстройство, а завземат се да лечат невежеството и грубостта! Селското население във французкото господарство, което и до днешният ден се намира под тежкия папуч на римското духовенство, е много по-диво, много по-суеверно, много по-невежествено и много по-убито духовно, нежели много други населения в Европа. Въобразете си сега, че подобно стадо свали от главата си единствената юзда, която му дава човечески характер, т. е. излязла из черковата и пуца се да върви из неопределения хаос, и вие ще да се уверите какви зверове създават новите французки учени.

Ако тия цивилизатори и да говорят, че тежките и ядовитите болести трябва да се лечат със силни и с ядовити лекове, но ако вие да би ги предложили на техните собствени персони, то тия би се потреснали и обявили би, че човеческата натура не е в състояние да преживее тяхната разрушителна сила. Егоизъм насякъде! Ако желаете да узнаете състоянието на духовете във Франция и ако се интересирате да видите с какви микстури е бил поен нещастният французки народ в различни времена от различни либерали, странствующи рицари, республиканци, революционери, «истинни родолюбци и доброжелатели» и др. т., то земете французката история от 1790 и проследете я до 1872 г., т. е. захванете от първата французка революция и свършете с последният херой на последната французка монархия.

Ако направите това, то ще да видите, че доволно често едни и същи лица се сражават и проливат човеческата кръв ту за безцветните конституционни монархии, ту за своеобразните республики, ту за невъзможните вече монархии! Но ние се отдалечихме от своя предмет.

Ние можеме да разделиме французките деятели на четири категории: 1) на такива властолюбци, които жертвоват сичко за своите лични наслаждения; 2) на такива егоисти, които са готови да служат и богу, и Амону за своите каприции; 3) на такива гладни и жедни рицари, които ходят без глава и които постоянно викат небесните сили на помощ против неприятелите на французкия народ; 4) на такива волове, които мукат след секи един говедарин, който и да би им показал човал с кърмилото.

А бедният селянин, който е длъжен да храни с мотиката си и с ралото си сичките тия кърлеши, жертвова имо-

тът си, жената си, децата си, честта си, своето семейно щастие и спокойствието на господарството, пее своята марсилеза, вика из сичкото си гърло против тираните (на които е служил, на които служи и на които ще да служи) и добива няколко нули свобода, няколко наполеондора нов данок, няколко нови гробове, множество изгорени села и пр., и пр., и пр.

Но ако злото съществува вече, то намират ли се в това господарство такива хора, които би помислили сериозно за неговото унищожение? По думите на Леонарда днес във Франция съществуват твърде малко разсъдоци. Но тая болест ще да премине и французинът ще да се възроди за нов живот. Последната французко-пруска война ще да произведе своите последствия. Но мнозина говорят, че республиканската форма на управление е немислима и че Франция ще да се възроди само в такъв случай, когато на монархията се даде изново нейното надлежаше място. Това не е истина.

Във Франция не може да се върне онова, щото е било дотолкова убийствено за нейното щастие и благосъстояние. И наистина, в кое именно време Франция е успяла да предаде на Европа своята заразителна болест? — Във времето на монархиите. В кое време Европа е копираля французката коварна и фалшива система на управлението? Във времето на монархиите. В кое време са се появили азартните игри в бурсите, безпаричните банки, Персирците и Моресирците, фалшивите бюджети, банкирските чудеса и пр.? — Във времето на монархиите. В кое време жената е престанала окончателно да бъде майка на децата си? В кое време е тя станала окончателна робиня на модите? В кое време е тя открила половината от тялото си, а закрила е душата си и сърцето си? — Във времето на империите. В кое време науката е получила кинезка форма, а учениците чиновнически жезъл? Във времето на империите.

III

Америка е днес едно от ония господарства, която служи за пример на човеческото възпитание и образование, ако в тая земя и да се не намират такива високоучени

хора, които справедливо могат да бъдат наречени «буквоеди» и от които човечеството не може да очаква никаква полза. Ако американецът възпитава и образова своите деца, то той прави това не защото желае да им даде учено име в обществото, т. е. да направи от тях словеснейши генерали ексординарни професори, доктори на философията и пр., а да ги опознае с оная наука, която облекчава животът, която прави приятно и полезно нашето съществуване и която повечето пъти бива предтеча на човеческото щастие, т. е. той се грижи да приготви такива граждани, които би били полезни и за себе си, и за ближните си.

С една дума, американецът е практически деятел, който сякога дава първенство на разумът и на действителният живот. За него отвличените теории, безползните поетически фантазии, убийственото въображение и сяко едно душевно влечение, което не отговаря на земното щастие, са празни мечти.

Ако разгледаме американските школи с особено внимание, то ще да видиме такива явления, които ще да ни се покажат чудни и непостижими в много отношения. Един от най-новите пътешественици, който е описал съвременното положение в Североамериканските щати, говори за народното образование в С. Люиз следущето: «Америка ни доказва доволно ясно, че търговията е тясно свързана с народното образование и че едната без другото са немислими.» «Но в Америка — говори Цимерман — не съществуват висши учебни заведения, защото не секи има средства да изпроважда в тях децата си, а в тая земя съществува безусловно равенство.»

Американското образование свободно може да се нарече с р е д н ъ о, но неговите плоди биват първостепенни. «Аз се явих при тукашният (в С. Люиз) главен управител на школите, който се нарича Board of education — говори гореказаният пътешественик, — и помолих го да ми позволи да разгледам няколко учебни заведения. Той ми даде няколко полезни указания, които свърши със следущите думи: «За посещението на нашите учебни заведения вам не трябва никакви рекомандателни писма; нашите школи са отворени в сякое време за сичките желаещи да ги посетят.»

В това също голяма здание, в което се помещаваше

канцеларията, се намираше едно женско училище, в което се образуваха бъдщите учителки. Като се изкачих на третият кат, аз позвъних пред вратата. Излезе една млада мис и на моят вопрос, мога ли да видя директрисата, тя ме пригласи да вляза в класът. Като последовах подир нея, аз седнах на стоящата около катедрата столица и никой не обърна на моето присъствие особено внимание. В това време в общият клас се повдигна пение от сто и петдесет гласа. Учението секи ден се захваща с пение.

Мене се показа, че това начало поддържа и укреплява младите души за предстоящите занятия през денят. Ученичките пееха песен за посрещанieto на пролетта. В продължението на това време аз успях да погледам насамнататък. Тука за мене беше сичко ново, ако аз и да бях вече опознат с американските школи много по-рано. Накитите на доволно обширния салон бяха твърде прости, но в това също време и розкошни. Аз ще да захвана с това, че черната дъска съвсем не съществуваше в класът, а наместо нея на трите стени бяха залепени дълги черни ивици, които имаха широчина колкото една дъска. И така, няколко ученички можеха изведнъж свободно да се приближават до тия стени, да пишат и да дращят по нея със своят тебишир. За изтриванieto на написаното се не употребляват ни сингери, ни дрипели, а такава една четка, на която е прикрепена овча вълна, наместо чекиня.

Така е устроено и в другите школи и това дава възможност да се пише с тебишир, без да се ваят дрехите и без да се прашат ръцете. За мене беше новост и устройството на столовете. Дългите столове със скемлите са решително изгонени из тукашните школи и насякъде са воведени столчета с две седалища при тях. Секи подобен двоен стол е отделен от другите с разстояние, така щото наставницата може да се приближи до сякоя от ученичките отделно и да ѝ помогне, ако се представи нужда.

По причина на това устройство в класовете се поддържа много по-лесно порядъкът, а особено там, дето се учат много малки деца. Въобще насякъде господствува образецов порядък. Но за да не даде повод за лъжовно понятие на тая дума, ние трябва да забележим, че тука господствува не онзи порядък, за любовта на когото се изисква,

щото учениците и ученичките да стоят право или да стоят солдатски, т. е. да държат ръцете си по определената форма, а не другояче; напротив, тука сякому се предоставява свобода да стои или да седи така, както му се види по-удобно, ако само той със своето обхождение не меша на другарите си и на общият ход при учението.

И на това обстоятелство, че тука на учащите се девичи и младежи се предоставява такъв род свобода и че наставникът или наставницата не изискват от тях сякаш минута различни ситни обхождения и способности за редовностите, както то бива в европейските пансиони, ние сме длъжни да припишем именно онова, че тука се съблюдава повече съществен порядък в сичките класове, даже и в малолетните, без да се приемат за необходими строгите мерки или всевъзможните наказания. Последните, можеме да кажем, съвсем не съществуват, а именно затова, защото се предупреждава всеки повод към ония постъпки, които могат да изискват наказания.

Ако и да се случват такива, но тия носят на себе си такъв характер, който напоминава нашата пословица: «Сама себе си Мара бие, ако лошаво живее.» Така например, ако някой не научи зададеният му урок, той трябва да остане в класът до онова време, дорде не изпълни своята обязаност. Но безпорядокът, разбира се, е неминуем при преместването на учащите се из един клас в други. За да се предупреди това, в сичките школи произхожда онова, щото се прави и в нормалната школа после окончанието на пението. Така например ученичките трябва да се разделят и да идат в четири класове. Когато наставницата зема звънчето и позвъни веднъж, то сичките ученички станаха от своите места; а когато позвъни втори път, то тия тръгнаха една след друга към вратата, дето се намираще друга наставница за съблюденето на порядока. После това сяко отделение от ученичките влезе в своя клас и намести се по своите места.

Колкото началството е по-малко требователно за различните ситнежи, толкова то по-строго може да изисква да се поддържа същественият порядък, който е необходим за успешният ход на учението, особено в по-долните класове. Сега вече, когато сичките ученички се наместиха по местата си, аз се обърнах към директрисата и изяхих ѝ желание да се опозная с ходът на учението. Тя ми пред-

стави да си избира клас, като ми обясни в кой от тях какъв предмет ще да се преподава. Аз избрах най-напред класът на физиката.

Като обърнах внимание на урокът, аз се убедих, че физиката се преподаваше на ученичките не във вид на забава или на играчка, както бива доволно често в нашите женски институти, а в строга научна форма. Разказваше се за центърът на тяжестта и ученичките обясняваха неговите свойства, като основаваха своите доводи на строги математически доказателства. Същото мога да кажа и за следовавшийят после това урок из физиологията. Едва ли у нас ще да се намерят ученици из гимназиите, които би обясняли с такава отчетливост мускулистата и нервната системи, както направиха ученичките из нормалната школа.

По-нататък в класът за алгебрата се занимаваха с умножението и делението на алгебрическите количества с дробни показатели. Не можеме да не забележим, че у нас съществува особен род поверие, че уж е потребно да имаме особено устроена глава, ако желаем да разберем математическите истини, и твърде често сме принудени да слушаме, че тия истини са съвсем недостъпни за женският ум. Щом вие влезете в тия школи и щом се опознаете с тяхното преподаване, то тутакси ще да се убедите в неоснователността на гореказаното мнение. Доволно сложни алгебрически вопросы се решаваха дотолкова просто и дотолкова лесно, щото аз неволно трябаше да помисля, че в класът са се събрали специалисти по математическото отделение.

Освен това, ученичките решаваха предложените им задачи, без да се поместят от мястото си, т. е. науст, а после отговаряха на ония вопросы, които им се предлагат от възпитателницата. Разбира се, че отговорите им се състояха не само из един конечни вывод, а съпровождаваха се с такива обяснения, с каквито сегашните ученички, а бъдещите наставници би обясняли това дело на своите бъдещи ученички. И така, заедно с теоретическото знание се свършват и практическите условия на преподаването.

Колкото за теорията на последното, нея преподава самата директриса. Като следувах след уроците, с помощта на които младата мис от петнайсет до двайсетъолетният

си възраст се приготвява за бъдеща наставница в народните школи, които тя никога не е виждала, то дойдох до убеждение, че преподаването в тия школи трябва да е доведено до най-голямата степен на съвършенството. Но ние не можеме да не забележиме, че тия нормални школи са получили своето развитие само преди малко време, т. е. почти четири години след войната; следователно и до днес още се чувствува голям недостаток от добре образовани наставници, особено на юг.

Но този недостаток се допълнява отчасти от добре съставените ръководства, които са приспособени така, щото даже и неопитните още учители са в състояние да извършват преподаването доволно рационално, като се ръководят по указанията на тия учебници. Разбира се, че в С. Луиз в средните народни школи или в колежа, както се наричат тия школи тука, се намират вече такива възпитателки, които знаят твърде добре своето дело.

Средните школи са устроени въобще по един образец; зданието се състои от три ката; по тях се намира значително число големи и малки класове; така например във Франклиновият колеж са 12 от първите и 18 от вторите, а възпитават се 1150 ученици и от двата пола. Числото на преподавателите е триесет. Заведението се намира под главното управление на така нареченият принципал. Пълният курс на учението се продължава седем години. После окончанието му ученикът може вече да постъпи във висшата школа, която се нарича High School. В колежа се преподава четение и писмо, математика, география, история и говорими езици.

Трябва да забележиме, че в тукашните учебни заведения по причина на принятата система из едната стая в другата преминава не учителят, както то бива у нас, а учащите се; всяка стая е назначена за известен предмет и веднъж засякога е приспособена съобразно със своето назначение. Най-голямата стая е назначена за общият клас, дето учащите се пред началото на уроците се събират всяка заран да пеят под управлението на принципалът. Порядъкът в класовете е същият, какъвто е в нормалните школи. Учениците обикновено занимават половината от стаята, а девиците — другата половина. Малките ученици и ученички се размещават в малките класове по малко в секи един, следователно на възпитателките се

дава пълна възможност да ръководят всяко от своите ученици съобразно с неговите способности.

В сичките класове обучението на момченцата и на момиченцата се извършва, разбира се, еднакво и въобще — да забележиме веднъж засякога — тука между обучението на едните и на другите не знаят никакво различие. Ние считаме за излишно да влизаме тука в подробности за редовния ход на обучението и за изкуството на преподавателниците. Като разгледаш сичкото това, то не можеш вече да се чудиш на онзи успех, който се среща при развитието на промишлеността в това чудно господарство, което днес стои в това отношение по-високо от сичките други господарства по светът.

И наистина, в Европа при сичките гимназии и университети главната част на народите не владее почти никакво средство за своето образование, когато в Северните щати както правителството, така и обществото по-напред от сичко се грижат именно затова, щото насякъде да бъдат открити народни училища, които да са достъпни решително за всяко.

Правителството на Съединените щати употребява сичките си сили за развитието на народът, на което се основава и самото господарство. За да добие нужните средства, правителството отделява значителна част земя за ползата на школите и получаемите от нея суми, като се продава на колонистите, съставляват основният капитал. Но да не помислите, че народонаселението е кръстосало ръцете си и очаква от правителството сичко, щото е потребно за учебните заведения, както то бива в Европа.

«Поселенците, жителите на градовете, с една дума обществата — говори Цимерман — от своята страна не чакат, щото правителството да се разпорежи и да удовлетвори техните желания, но сами от себе си отварят школи, а понякогаж още в онова време, преди да дойде до правителството известие, че на тая или на оная местност са се заселили селяни или граждани, които са се погрижили вече за образованието на децата си. И така, по причина на това съревнование не само у нас (в Русия), но и ниде в Европа народното образование не достига до такова широко развитие както в Съединените щати. И това се отнася не само до числото на школите, но и до тяхното

вътрешно достойнство. Ето защо в тая земя ние не срещаме такива крайни преходи из един клас на народът в други, както в Европа, дето между ученият и неученият лежи цяла пропасть.»

Когато основањето на народните школи или на народното образование бива осигурено окончателно, то щатите захващат да се грижат и за висшите школи, но по-напред никога. По тяхното мнение висшата школа става потребност само тогава, когато е свършено народното образование, следователно тяхната метода е спасителна за господарството, което основава почти сичко на човеческият разум.

В С. Луис се намира вече не само висша школа, но и университет. Тия две заведения се съдържат с градска сметка. Висшата школа по своята програма занимава такова място, което е средно между европейските гимназии и университети. Тя е открита също така за двата пола, т. е. за момчетата и за момичетата. Тия постъпват в нея из коледжът, когато достигнат до четиринайсетгодишният си възраст. Курсът се продължава 4 или 5 години съобразно с факултетите. Предметите се преподават и от професорите, и от наставниците.

«Мене се случи — говори гореупоменатият автор — да посетя класът на астрономията. Преподавателницата, която беше една млада мис, излагаше пред слушателите, между които се намираха и свършенолетни студенти, теорията за предварението на равноденствието и на аберацията с такава строгост и с такава ясност, с каквито се отличават твърде рядко преподавателите на популярната астрономия. После това в тоя същи клас беше разказан урок из геометрията от същата преподавателница. Тука не ме зачудиха дотолкова ясните отговори на учащите се, доколкото онази простота на методата, с която се излагаха доволно сложни геометрически теореми. Успехите на учащите се трябва да припишем отчасти на това, че преподавателницата подпълно владееше своя предмет и имаше голямо изкуство да го преподава.»

После падението на неволничеството гражданите на Съединените щати са били длъжни да се погрижат за образованието и на черните робове, които по XV поправка на законът стават равни съграждани на белите. В С. Луис, по думите на Цимермана, са отворени вече няколко шко-

ли изключително за темнокожите. А какво е това равенство, когато за белите съществуват едни школи, а за черните други? — ще да попитате вие. Ние мислиме, че при днешните обстоятелства, когато негрите едвам захващат своето образование, е по-добре за тях самите да имат отделни школи, в които преподавателниците могат много по-удобно да следят за способностите на своите ученици.

Тука сме длъжни да кажем и това, че сичко, щото се преподава в школите на белите, се преподава и в школите на темнокожите. Освен това, и тия школи, както и школите на белите, се съдържат на градска сметка. «Поголямата част от учащите се — говори гореказаният пътешественик — аз намерих в низшите класове, между които се намираха и доволно много възрастни негри и негритянки.»

За да докаже какво именно участие приемат даже и частните граждани в народното образование, Цимерман ни указва на една от градините, която се намира близо до С. Луис, и която принадлежи на одного от богатите граждани по име Шоу (М-г Schaw). Като любител на градинарството тоя гражданин е насадил в своята градина голяма колекция растения, които може да види и да изучи секи, който се интересува с ботаниката. Учениците из школите ходят в тая градина заедно със своите учители и изучават практически животът на растенията. В градината се намира и ботанически музей.

«Ето как — говори Цимерман — американските богати хора употребяват своите капитали, които принадлежат на народът съществена полза. Тия не само че не възбуждат в народът, както то бива в Европа, завист и ненавист, но заслужват подпълна благодарност от своите съграждани.» Тука сме длъжни да кажем и това, че американецът гледа на учението не с такова око, с каквото гледа на него европейецът. Ако европейските родители дават своите синове в гимназиите и в университетите, то ги дават именно затова, за да им купят дипломи, да ги приготвят за чиновници и да ги отделят от простите смъртни, на които по тяхното мнение не е нужно нищо друго освен съляпа покорност и тежка мотика.

За образованието на европейските девичи ние не желаеме нито да говорим, защото това образование е

фалшиво до най-крайната степен, т. е. защото това образование не може да се нарече образование, а фиглярска драсировка. Французкият език, телесните движения, които се наричат танцоване, пението, китайската дисциплина и уроците за приличията по нашето мнение могат да се нарекат изкуство, но не образование, защото тия не действуват на мозъкът и защото тяхната полза е ефимерна.

Ние знаеме твърде добре, че ония зверове, които се показват в звериниците, се отличават така също с известен род образование или драсировка, следователно европейската жена не може да каже, че е употребила своите млади години за своето човеческо образование, което може да я отличи от гореказаните зверове.

Американецът и американката изучават само онова, щото ще им дотряба през животът, и изоставят сичко, щото се изучава за мода или за учена степен. Като земеделчески и комерчески народ американците са обърнали сичкото свое внимание на ония предмети, които са тясно свързани със земледелието, с комерцията и с техниката. Цимерман се чуди, че американците се ползват от своето знание насякъде и в сичко.

«Американецът пише своите писма — говори той — на улицата, на вапорът, в железницата, дето искате, и пише ги хубаво, бързо, понятно и обмислено. Аз видях, че в школите даже и седмгодишните деца пишат дотолкова красно, щото би им позавидовали даже и нашите буххалтери. За комерческата школа на Долбера (Dolbear Commercial College), която се ползува със заслужена известност, Цимерман говори следующето: «Като влязох в един голям салон, който се намираше на вторият кат, който беше мебелирован доволно разкошно и по стените на когото висяха образци от калиграфическото изкуство на учениците, аз без сяка предварителна рекомандация заявих на находящият се тука президент Долбера, че желая да се опозная с неговото заведение. Той с истинно американска радост захвана сам да ми обяснява значението на някои предмети из преподаването и после ме заведе в един от класовете, дето около петдесет души ученици под ръководството на професорът си се занимаваха с буххалтерия.

Секи от учениците, които се наричат студенти, дър-

жеше своите книги така, чегато се намираше вече буххалтер в някоя търговска контора. Сам г. Долбер им чете лекция за търговските дела въобще. За комерческите закони, за съставлението контракти и различен род други търговски хартии са назначени отделни професори.» Други професори учат младите момченца да пишат хубаво, да пишат логически, да мислят правилно и пр. Из езиците се преподават ингелизкият, французкият, немският и испанският, а от науките им се четат висша математика, комерция, механика и най-последно политическа економия.

Но най-главното се състои в това, че ученикът, който е свършил вече своите науки в комерческата школа, бива развит до такава степен, щото е в състояние да се приеме за сяко дело из практическият живот. Когато Едуард Цимерман се разговарял с едного от американските професори за висшето европейско образование с неговите класически езици и неговите класически гимназии, то бил принуден да погълне следующето логическо разсъждение. «А какво би се случило във вашите висши школи — казал професорът, — ако чизмарите да би изпроваждали в тях своите синове? Там, разбира се, тия би могли да развият своите мускули и из тях би могли, да предположиме, да се сформерират изкусни акробати; но сичкото това не помага ни най-малко на чизмарското изкуство.

А освен това, знанието на старовременните класически (на латинският, гръцкият и еврейският) езици може да бъде, както ми се чини, полезно само за филологията, за историята и за други някои науки, но само като с р е д с т в о, което способствува за понятието на древните литературни паметници; но в това също време изучението на тия езици не само че не може да бъде наречено гимнастика, а по-скоро осакатение на умът.

Изучаванието на един език само тогава може да способствува на правилното развитие на младото поколение, когато се изучава не само с паметта, не само с робското повторение някакви си чужди нам звукове и думи, а когато той се постига със сичките наши душевни сили; когато ние, като произносим думите из тоя език, съчувствуваме не само на техният смисъл, но и на живото съзвучие на словетата; когато звуковете на езикът сами по

себе си, даже без значението на думите, са в състояние да възволнуват нашите души; с една дума, когато ние може да мислиме и да чувстваме на този език.

А няма латинският и гръцкият език отговарят в сегашното време на тези условия? Кой от учените в днешното време може да каже утвърдително как именно са се изговаряли старовременните латински думи? У нас, в коледжът, бяха два професора на латинският език, единът французин, а другият американец, и когато единът четеше Цицерона, то другият не разбираше ни дума от читаното; ако и да знаеше езикът в сичкото негово съвършенство. Французият изговаря думите с французки акцент, а американецът — с инглизко произношение. Немецът изговаря тези думи така също по своето немско произношение, а у вас, в Русия, както ми се чини, ги изговарят съобразно с вашето произношение. Питане е сега: кой от вас има право? Кой из живеещите днес латинисти говори с настояще латинско произношение?

Но и възможно ли е да изискваме, щото днес да знаят настоящето произношение на този език, когато народът, който е говорил, мислил и чувствувал латински, не съществува вече? Този език е наречен мъртъв не само за това, че е умрял самият народ, но и за това още, че такъв език в действителността не съществува повече, защото той окончателно е изгубил своя органически живот. И с този именно безжизнен език — а още и с развален и осакатен език — и с неговото лъжовно произношение искат да развият умствените способности на младото поколение!

Ние в южните щати така също заплачихме данокът си на класицизмът и сега ядеме неговите горчиви плодове. Ето ви жив факт. Бившите наши плантатори изпроваждаха своите деца в класическите школи именно за това, защото последните носят на себе си известен род аристократизъм, който сам не произвежда нищо, а ползува се от плодовете на чуждите трудове. Сега, когато е настъпило време да живее всеки със своя труд, плантаторите почувствуваха, че там са нужни други род школи с повече плодотворно направление.»

Мнението на американския професор, което се основава на чисто практически смисъл, може да се приеме за

положителна истина. Но да кажем още няколко думи за американските народни школи и за пожертвованията, които правят тамошните граждани за усъвършенстването на тези школи. По думите на Цимермана Калифорния в сегашното време може да се тури на първото място относително народното образование, защото в тази страна са се преселили именно такива хора, които са били енергични и развити личности.

«Ако някое предприятие — говори гореказаният пътешественик — се касае обществената полза, то гражданите пушат в ход сичките възможни средства, защото се надеят след време да извлекат съществена полза и облекчение на живота си. Така например този с щедра ръка пръскал своите богатства за това, за да дадат на младото поколение истинно съвременно образование.» Тая щедрост се отнася и до самите здания на училищата, които биват розкошни в сяко едно отношение.

Троекатното здание на така наречената инколнова школа е розкошно в пълен смисъл на тая дума. До каква степен е развито народното образование в тая щастлива страна се види из това, че в С. Франциско на сто и петдесет хиляди жители съществуват четиресет народни школи. Освен това, тука се намират и голямо число пансионни, комерчески коледжи и различни други учебни заведения, които се съдържат от частни лица. Тряба да прибавим, че сичкото това се намира в онзи град, който е израсъл преди двайсет години. В някои от тукашните школи, като например в южнокосмополитанската (South Cosmopolitan Grammar School), се преподават с особен успех немският и французкият език.

За да дадем някое понятие за успехите, които се достигат от учениците, ние ще приведем няколко вопроса, които са били решени от учениците и от ученичките във времето на годишният экзамен в Космополитанската школа. Така например из аритметиката за изустно решение било зададено следующето питание: ако една яма се напълни с вода из четири тръби в продължението на $6\frac{3}{4}$ часа, то за колко време ще да се напълни тая яма в такъв случай, ако водата тече в нея из седем тръби от еднаква величина? Устното решение от подобни питания се произвежда от учащите се с такава скорост и с такава зре-

лост, щото едвам успява човек да провери с помощта на перото си техните отговори.

Из естествената история било предложено: да се намерят две растения, които се употребяват в манифактурната промишленост, две, които се употребяват за приготвянето различни питиета, и две, които служат за лекарства на болните. Едно из питанията из географията било щото учениците да начертаят такъв път, който да бъде най-къс между С. Франциско и С. Петербург.

Из сичкото това вие видите, че американските народни школи имат практическо направление. Кажете ни сега, ако ние да би влезли в някоя европейска школа и ако да би помолили професорите да изпитат пред нас своите ученици, то какви вопросы би тия задали на бъдещите граждани? Ние сме твърдо уверени, че до нашите уши би дошли следующите звукове: 1) Из какво е бил направен кивот завета? 2) Каква тайна се заключава в елеопомазанието? 3) Що е душа и какви са нейните божествени качества? 4) При коя река са били разбити амазонките? 5) Защо Ахилес е бил юнак? 6) Каква полза е принесло на Европа рицарството и кръстовите походи? 7) Кой град се счита за столица на Сиамската империя и какво име носи нейният император? 8) Кои са най-главните неправилни глаголи в гръцкият език? 9) Кои съществителни имена из латинският език се не склоняват по петте главни правила?

Разбира се, че сичките тия вопросы не само че не ускоряват умствената деятелност, но още накарват младите умове да гледат на науката като на нещо неподвижно, което има свои граници, извън които не смее нито да се прекрачи, нито да се излезе на прогресивният път. Критическият анализ се счита за престъпление, съмненията се считат за светотатство, а незадоволствието се приема за неспособност! Ако решението на някой вопрос противоречи на здравият смисъл, то професорът говори на своите слушатели, че това противоречие е освещено от времето, следователно то трябва да се приеме за истина; а ако у учениците се появи скептицизъм и ако тия поискат да им се разясни това или онова явление или произшествие с неопровержими факти, то корифеите на науката им указват на такива безгрешни авторитети, против

непогрешимостта на които не трябва нито да се мисли, защото после падението на техният исторически идол непременно трябва да падне и тяхната столетна, даже и хилядолетна теория.

Но и може ли да бъде съмнение за правдоподобността на освещеното от самото време учение, когато и новите учени захващат своите изследования от Адама и свършват ги с г-на Гизо? Може ли да се появи у нас скептицизъм, когато тия учени мъже цитират Сократа, Платона, Аристотеля, Августина, Амвросия, Овидия, Лесинга, Ивана Златоуста, Хегеля, Канта, Тиери, Лафонтена и пр.? Най-послед, можеме ли ние да имаме и най-малкото съмнение за истинността на събраните от тях факти, когато тия се земат право из господарствените архиви, из ръкописните мемоари и из най-старовременните хронографи (писани на пергамент с полуустав)?

Американецът отговаря на сичките тия вопросы със свойственото на сичките здравомислящи хора равнодушие към сяко едно идолопоклонство, че той не желае да тирани мозъкът си над ония темни и безполезни вопросы, от които няма да извлече съществена полза, а особено в сегашното време, в което секи един човек трябва да гледа около себе си с отворени очи, защото пред него се намират хиляди още нерешени вопросы, от които зависи неговото щастие и живот. Ето защо американецът е обърнал сичкото свое внимание на положителните науки, а особено на механиката, на агрономията и на математиката, и отстранява от себе си секи друг предмет, над когото би пожертвоval напразно и най-свободното си време. Американското изречение «Времето е капитал» се приводи и на практика.

Американските школи отговарят подпълно на своята програма, т. е. на американското убеждение, че човекът трябва да се занимава само с ония предмети, из които се надее да извлече полза и да увеличи своето щастие. Ето защо американските ученици изучават своите уроци с такава любов и със самоотвержение. Тия твърде добре знаят, че от изучаваемата наука техните сили ще да се увеличат до баснословни размери, защото ръката (физическата човеческа сила) е младенец пред умът (пред фабричната деятелност).

«Отговорите на вопросите — говори Цимерман, —

които се задаваха на учениците от наставниците, се представяха от първите писмено и при това — трябва изново да повториме — нас зачуди най-много онова изкуство, с които тия владееха перото си и умът си. Написаните в класът отговори се отличаваха както със своята вярност, така и с ясното изложение на предметът. Като стъпят в животът с такива добри начала, както момчетата, така и момичетата са приготвени твърде изрядно за всяка практическа дейтелност и затова не е за чудо, ако тия още от първата крачка се приемат с такъв успех за всяко дело. Неволно си припоминавам това, как в Европа младите хора, които са преминали през многотрудният класически курс в гимназиите, не са в състояние да се заемат за никаква дейност дотогава, дорде не забравят сичко, щото са изучали в продължението на много години. А после тия трябва да усвоят ония практически знания и онова умение, които се изискват от избраните от тях професии.

За младежите, които са излезли из американските школи, сяка практическа дейтелност съставлява, ако можеме да се изразиме така, продължение на ония същи занятия, на които тия са посвещали своето време и своя труд в школата; а за учениците на европейските гимназии избраната от тях търговия или промишлена професия не стои решително в никаква свръзка с онова учение, над което е изгубен такъв голям труд и толкова млади сили, най-скъпите години из животът им.

Към тия сравнения, непохвални за европейската система на общественото образование, ние дохождаме неволно, когато биваме очевидци на онова благосъстояние и на онова задоволство, с които се наслаждават в Америка сичките класове на народът и когато се убеждаваме нагледно, че такова благосъстояние повечето пъти се заключава в практическото и целесъобразното обучение на младото поколение в тукашните в истинен смисъл на тая дума н а р о д н и школи.»

Да кажем няколко думи и за земеделческите школи, които се размножават в Щатите сѐ повече и повече. «На три мили от градът — говори гореказаният пътешественик — се намира земеделческата школа на щатът Мичиген. Като вървах покрай гората из големият път, който се простира на восток от градът, аз още отдалеч видях

разположеното на възвишено място керпично здание на школата. Като срещнах близо до него одного от учениците, аз го попитах де е квартирата на професорът Мейлс, до когото имах рекомандателно писмо. «Професорът е тука» — отговори ученикът и посочи ми към един куп от работници, които градяха нещо си с керпичи.

Като се приближих до тях, аз не знаех към кого да се обърна и пак изрекох името на професорът. Един от работниците се отдели от купът и като се обърна към мене, зема писмото из ръцете ми. Тоя работник, както видях по-после, беше именно професорът Мейлс. Като ме помоли да почакам, той направи няколко указания на своите слушатели, които градяха заедно с него керпичната стена. После това мистер Мейлс твърде обязательно се обеща да бъде мой ръководител по сичките части на заведението и воведе ме в главният корпус, дето се намираха класовете, химическата лаборатория, физическият кабинет и библиотеката.

После ние отидохме да разгледаме работните стаи, дето студентите се занимаваха с дърводелство и с ковачество. В прекрасно устроените обори аз видях различн породи говеда, овце и свине. На внимателно обработените от самите студенти полета моето внимание беше обърнато на една част земя, която беше посеяна с различни видове пшеница. Своите разгледвания ние свършихме с ботаниката или с ботаническата градина, която, ако и да не беше голяма, се държеше в най-строгийт порядок.

За мене бяха най-важни ония сведения, които ми съобщихи професор Мейлс относително онова заведение, което е било основано с иждивението на мичиганското правителство преди десет години с цел да бъдат разпространени земеделческите занятия и да бъде повдигнато земледелието в щатът. Най-напред средствата на заведението били твърде ограничени; но в 1862 г. Вашингтонският конгрес утвърдил такъв акт, който е замечателен по своето обширно влияние, защото е имал силно значение на бъдещето развитие относително селското стопанство в Съединените щати.

Известно е, че необработените земи, които още не са заняти с никакви заселения, съставляват собственост на Съюзът и тия биват продаваеми от него на колонистите. Конгресът за ползата на селското стопанство утвър-

дил проект за основанието по една земеделческа школа в секи един от 37-те съществуващи днес щати. Но появил се капитален въпрос за това: отде да се земат средства за това предприятие? Тия средства били намерени именно в ония земи, от които доходите обикновено влизат в касата на Съюзът. С актът от 1862 г. било решено именно, че правителството жертвува из-сякоя от щатните правителствени земи, които би се състояли от 30 000 акри, на секи от сенаторите и представителите на щатите във Вашингтонският конгрес. За това щатите се обязват да основат и да поддържат у себе си най-малко по един институт с цел да разпространят в народът такива знания, които би имали отношение към селското стопанство и към техническите изкуства.

В следствието на това положение щатът Мичеган добил 240 000 акри земя, която и постъпила за ползата на земеделският институт. Днес, после продажбата на тия земи, средствата на заведението са се разширили и то ще да бъде в състояние да просъществува занапред независимо от поддръжката на своето правителство. На тия същи условия и с тия същи доходи са основани днес подобни заведения и в сичките други щати на Съюзът.

Мичиганските студенти, които са не по-млади от 15 години, се ползват от преподаването в институтът безплатно, а студентите из другите щати внасят по 20 долара на годината. Желаящите да се ползват с квартира и с ядене при заведението внасят по 3 долара и 25 цента на неделата. При мене в школата се намираха 130 студента. Курсът на учението се продължава 4 години. В програмата на преподаването влизат: химията, както общата, така и земеделческата; физиката; метеорологията; естествените науки; математиката и инженерното изкуство; най-после политическата економия и организацията на селското стопанство. Освен тия предмети студентите се занимават с практически работи на полето или в работните стаи по 3 часа на денят. Учението се продължава от февруария до ноемврия. Зимните месеци, които са неудобни за земеделството, се назначават за ваканция.»

IV

Вопросът за възпитанието в последните няколко години е станал един от най-важните въпроси не само у нас в България, но и по сичка Европа, дето школите и до тая минута не отговарят на своето назначение. Известно е, че почти в сичките господства съществуват враждебни партии (консервативци, либерали, демократи, радикалци, комунисти, социалисти и др.), из които сяка една желае да има влияние и на народното образование, т. е. да приготови помежду публиката свои последователи и да осъществи своите теории или да уварди своята власт. Ето защо ние не намираме в програмите или в системите на тия школи никакво единство или никаква ясна последователност, които би могли да послужат за пример при устройството на нашите млади училища.

Във Франция, в която партиите са достигнали до своето съвършенство, педагогическата литература се бори повече за образованието на ония класове, които могат да поддържат принципите на преобладаващата или на официалната партия, следователно така наречените «народни школи» са въздигнати само за форма или за осъществлението на известни цели, които могат да бъдат полезни не на учащите се, а за бъдещата сила на владеещата партия. Ние знаеме твърде добре, че в продължението на седем десетилетия във Франция са се променили осем правителствени системи и че сяка от тях е проливала изобилни реки кръв не само за якостта или за сигурността на своята власт, но и за разпространението на своите идеи или на своите съсловни понятия, които са могли да бъдат достигнати само чрез школското образование.

Разбира се, че ни едно от тия правителства, което е било съставено от известна партия, не е могло да се погрижи за правилното образование на самият народ, на когото после първата революция е гледало с презрение и от когото е очаквало само материална поддръжка. Ние имаме исторически факти да докажеме, че даже и най-яростните французки демократи във времето на трите републики са се старали повече да задоволяват привилегированите класове, нежели народът, от когото са очаквали твърде малка политическа поддръжка.

В 1848 г., когато Париж и другите големи градове са

се старали с такъв ентузиазъм да реформират академичните, гимназиите и пансионите, селските школи сѐ още са оставали в ръцете на калугерските ордени, които са употребявали сичките си сили да затъпят безопасното стадо и да го приготвят за машина на сяка една партия, даже и на комунистическата, т. е. да създадат от земеделческите класове такива тъпи същества, които да служат и да се повиняват на сяко правителство, което, разбира се, се старае да поддържа животът на техните учители, без да гледа на техните убеждения.

В Германия в последните няколко години професорът е станал генерал-майор, учителят — шпионин, надзирателят — унтерофицер, надзирателницата — полицейски чиновник, а учителката — агентин на благочинието, следователно в тая държава, особено в сегашното време, не може и да се помисли за онова чисто и високо образование, което създава не жандарми и не кукли, а здравомислящи граждани и полезни прогресисти.

Австрия в сегашното време стои в това отношение много на по-добър път от Германия, ако Виена сѐ още и да се труди да върне своето отчасти изгубено вече влияние в някои провинции. Ако маджаро-австрийският дуализъм не е принесъл друга полза, то барем е поколебал школите, които захващат вече да отстраняват от себе си оная тежка и убийствена контрола, над която княз Метерних е треперял с такъв ентузиазъм.

За господствующата система в руските школи ние не знаеме ни какво да кажем, защото в това господарство почти сичко зависи от отделни лица, които въртят Насрадинходжовата фурна по своите лични или кастически капризии. Ако желаете да видите на каква ниска степен стоят по-голямата част от руските педагози, просветители и апостоли, ние ви съветваме да обърнете особено внимание на самите педагогически разсъждения, които се помещават в различни журналы и вестници от привилегированите контролисти и от здравомислящите личности.

В съчиненията на Добролюбова (том II, стр. 661) ние прочетохме твърде куриозна рецензия, която ни доказва доволно ясно, че ако днешните руски доктори (които са единокръвни и едномислени братия с по-голямата част от педагогите, защото и едните, и другите принадлежат

на германската раса и защото са порасли в едни и същи учебни заведения) могат да се нарекат нравствени идиоти, то и педагогията не е останала без нравствени изроди.

Някой си Иван Ръклицки (поляк и католик), който е «заслужен професор в С.-Петербургската императорска медико-хирургическа академия (забележете това) и академик, доктор на медицината и на хирургията и действителен статски съветник», е написал книга, в която ни доказва, че някоя си г-жа Артамонова, която е страдала дълго време от нервна болест, е получила изцеление на 26 септември 1850 г. от «чудотворната икона на Христовият светител Николая, която се намира в черковата на селото Колтин, защото науката не могла да ѝ помогне ни най-малко. За да потвърди това е с т е с т в е н о явление с неопровержими факти, ученият професор-рenegат ни разказва, че случившето се произшествие могат да потвърдят: 1) лейбхирургът на височайшият двор и действителният статски съветник П. Каранович (и тоя, както се види по прякорът, е поляк и католик); 2) действителният статски съветник, академик и заслужени професор И. Ръклицки (авторът); 3) лечителят в училището на ордена на св. Екатерина и колежният асесор Алабушев (тоя трябва да е татарин); 4) лейбмедикът и тайният съветник П. Аренд (немец, протестантин или католик); 5) професорът В. Ек (немец).

Разбира се, че ако православните немци, които са изучили естествените науки, пишат и печатат подобни глупости, то какво може да очаква човек от просветителите на юношеството в «покровителствуемите» школи, в които образованието е дадено като монопол в ръцете на статски, действителни, заслужени и ординарни професори? Ние мислиме, че из подобен хаос е почти невъзможно да извлече човек здрави понятия за полезността на тая или на оная школска система.

Нека ни бъде позволено да кажем и това, че днешните руски педагози в класическите гимназии приличат като две капки вода на г-на Ръклицки. Ние сме уверени, че ако съдбата да би надарила г-на Ръклицки с педагогически дарования и ако да би го изпроводи́ла за професор на философията в някой от университетите, то православният католик, за да угоди на своите началници и покровители, би захванал без срам и без очи да разказва на своите

слушатели, че рециновото масло е твърде полезно при изучаването на латинският език и че магнезията има голямо сходство с гръцките неправилни глаголи.

И така, ние можем да укажем на нашите читатели само на ингелзките, а особено на американските школи, които са достойни за подражание и на които наредбите, системите и програмите могат да ни принесат съществена полза. Ние говорихме вече, че американските школи не противоречат на действителният живот, т. е. че ученикът, който свършва науките си в тия школи, не се старее, както то бива в Европа, да заборава с и ч к о, щото е изнесъл из тях, защото школското образование служи за начало на практическият живот.

Сяка наука, която се преподава в американските школи, е введена именно за това, защото е потребна на обществото, т. е. на самият живот. Ако американецът е убежден, че тая или оная наука, без която не може да се развие онова знание, от което зависи благосъстоянието не на отделни лица, а на сичкият американски народ, който съставлява Северните американски щати, то употребява сичките си сили да ѝ даде вход в животът. Ако професорите на американските школи и да оставят понякога положителните науки и предават на своите ученици отвлечени предмети, като например всеобща история и история на литературата, то тяхната цел е не да създадат дълбокоучени латинисти, дълбокомислени философи и пр., а да вкоренят в своите слушатели висши човечески понятия и да приготвят човеколюбиви граждани.

Сравнете «Историята на умственото образование в Европа» от Джона Дрепера с «Всеобщата история» на г-на Смараглова, даже и с «Всеобщата история» на Вебера, и вие ще да се уверите, че американците изучават даже и второстепенните науки именно затова, защото тия науки им са потребни за действителният живот. Разбира се, че в европейските школи се среща противното. В тия школи науката се изучава не за развитието и за ползата на човечеството, а за любовта на самата наука.

Когато студентинът излиза пред своите экзаменатори, то трябва да се отличава с три качества: с добро и с безкоризнено поведение или с официална нравственост, с готови отговори на известни въпроси и с отсъствие на всяка самостоятелност. Ако у ученикът се появят нечаяно

критически дарования, то педагогите го считат за революционерин, а ако мозъкът добие каприция да издъвче сухата и системаическата лекция (ние казваме системаическа именно за това, че множество лекции се предават из рода в род, т. е. от бащата на синовете, от синовете на унуките и т. н.), то владетелят на този мозък е длъжен да се убеди, че школската дисциплина не допуска никакви волнодумства и че сичкото негово самостоятелно развитие му служи не за полза, а за вреда. Тия студенти доволно често се изключават из школите, преследоват се и оставят се да умрат от глад...

С една дума, в европейските школи се разгледват с голямо внимание и с особена буквалност въпросите из висшата философия и откриват се верни, положителни и полезни истини из религиозните, из господарствените и из общепсихологическите науки, но сякога се изпуска изпредвид едно твърде важно обстоятелство, т. е. действителният живот и природата на човекът, а особено на учащите се деца. Характерът на детето почти сякога се жертвува на педагогическите параграфи, свободната воля се убива за любовта на господствующите принципи и правилното развитие се отстранява от безчовечната дисциплина, която би могла да се употреби само за укрощението на дивите зверове, но никога не за образованието на човечеството.

Разбира се, че ако педагогите да би били безгрешни същества, какъвто е например Пий IX, то на човеческият мозък не би грозила такава страшна опасност, но по-голямата част от тия просветители са или крайни идиоти, или страшни егоисти, или отявлени подлещи. Ако да би било противното, то тия личности не би се старали да убият в детето ония човечески начала, които го отличават от животните; ако да би било противното, то не би накарвали човекът да се приучава на безусловно повиновение и не би се старали да унищожат неговите разумни стремления и убеждения; най-после, ако да би било противното, то тия не би покривали своето нищожество със строги дисциплини и с различни нравоучения за това, че ученикът е длъжен само да слуша, да помни и да не противоречи.

Честният, знаещият и добросовестнейшият възпитател е длъжен да отговаря на любознателният ученик да-

же и тогава, когато зададеният му въпрос се касае именно ония предмети, които се не слагат с науката и които непременно трябва да се приемат слепешката. Темните отговори и съмнителните обяснения биват вредителни не само за възпитаникът, но и за възпитателят, защото произвеждат недоверие, насмешки и отвращение, които твърде често произвеждат неутешителни последствия.

Секи от нас знае, че в школите въобще се преподават няколко предмета, между които има и такива, които противоречат един на други. И тия предмети се четат на учениците в едно време, в един ден, доволно често и от едно исто лице, изучават се науст и считат се за капитал на умственото развитие! «На младите умове не трябва да се обясняват множество природни явления и множество съществуващи факти, защото в такъв случай сухата наука е в състояние да унищожи необходимата за човекът поезия, нежните чувства и висшата нравственост» — говорят идеалните възпитатели с твърдо уверение, че техните мнения са непогрешими. Ние мислиме противното. Ако още от първите години ние приучиме детето да разсъждава умно и зряло, щото да бъде в състояние колкото се може по-рано да оцени доброто и полезното и да презира злото и фалшивото, то неговата нравственост ще да бъде осигурена, неговата нежност ще да бъде обмислена и неговата поезия ще да бъде не заоблачна, а прогресивна и благодетелна.

Секи ден, секи час и в всяка детска книжка се говори, че лъжата е голям грях и крайна безнравственост, а професорът или учителят, който разпространява тая истина, лъже безсовестно, т. е. старе се да убеди своите ученици в онова, щото и той сам не вярва! Кажете ни, молиме ви се, какви нравствени принципи може да очаква човек от подобни педагози? В умствено отношение от наставникът се изисква така също ясност, твърдост, непогрешимост в своите убеждения, извънредно високо и всестранно развитие, обширни и разнообразни познания, които да се намират в пълна хармония с общите принципи. Самата негова натура трябва да стои много по-високо от натурата на детето в сичките отношения.

Ако детето забележи в своя наставник противоречия, незнание и празни фрази, то кредитът на тоя наставник непременно трябва да падне, следователно никаква дис-

циплина няма да му помогне да покрие своето нищожество, и безусловното повиновение ще да се преобрази на явна ненавист. А много ли са ония учители и възпитатели, които са в състояние да отговорят на секи въпрос, който им се предлага от учениците? Ние сме виждали много пъти как десетгодишното дете задава на своя възпитател такива въпроси, които той и насъне не е сънувал. Разбира се, че за подобни педагози школната дисциплина и същото повиновение са потребни като «хлѣбъ насущный», защото без тях тяхната пустота и невежество би се открили при първия случай.

Секи вече знае, че у нас, в България, даже и в така наречените висши школи преподаването е оставено в ръцете на един, на два или на три учителя, които са обзани да знаят сичко, да преподават сичко, да отговарят на сичко и да обясняват сичко. Който е имал щастие да вникне във вървежът на нашето школно образование, за което се говори почти в сичките наши цариградски вестници, той е можал да се увери, че нашите възпитатели се не заперат ни пред какъв предмет и завземат се с особена любов да введат в школите си даже и такива науки, които и тия сами не разбират. Ние познаваме множество наставници, които четат на учениците си логика, психология, богословие, етика, пиитика и др. т., без да погледат на това, че техните възпитаници не могат още да запишат името си правилно, че нямат никакво понятие за синтаксисът, че им е неизвестна пунктуацията и пр.

Ако светът заговори за естетическите чувства, за психологическите проявления, за безсмъртието на душата, за поетическите дарования, за социалните въпроси и др. т., то у педагогът непременно се появява желание да поговори и сам за тия високи предмети, а защото няма пред кого да поблести със своите велики познания, то учениците стават негови купища, над които натрупва сичките свои нечистоти. Нека ни бъде позволено да кажеме и това, че при подобно просвещение или при подобен хаос е невъзможно да се мисли, че народът ще да излезе из своето грубо положение и че ще да обикне здравата наука, защото и днешните ученици от своя страна ще да станат граждани, от които ще да зависи бъдещето устройство на нашите школи.

И така, ние желаем от сичкото си сърце да посрещ-

неме онзи гений, който ще да унищожи старите понятия и който ще да въведе разумни начала не само в школите, но и в обществените понятия. Прошедшето не трябва вече да се зема за идеал на бъдещето, защото сяко време има право на самостоятелен вървеш и за своеобразно развитие. Американските школи, които се стараят да дадат на детето разумно, правилно и свободно развитие, са онзи гений, който рано или късно ще да надникне и в нашите школи. Разбира се, че ако ние желаем да посрещнем колкото се може по-скоро тоя предтеча на умственото развитие, то сме длъжни да приспособиме науката така, щото тя да отговаря на действителният живот. След време ние се надееме да поговорим за програмите на нашите школи малко по-пространно и да укажем именно на ония предмети, които днес се считат за необходими в народното развитие.

Знание, г. I, бр. 6 — 23, 31 март — 30 ноември 1875.

ИЗ ФИЗИОЛОГИЯТА

I

СИЧКО РАСТЕ

Що е човек? Ако някой от нас да би добил воля да отговори на тоя вопрос подробно и вразумително, то той би трябало да напише цели стотини доволно дебели томове и да проживее няколко дълголетни живота. Но можел ли би той и в такъв случай да напише сичко, щото е нужно? Думата «сичко» е дотолкова обширна, доколкото е обширна и природата, следователно секи благороден и знаещи човек, който е изучил своето дело, ще да отговори на гореказаният вопрос отрицателно.

Ние знаем, че сяко органическо тяло зависи от друго органическо тяло и че човекът не може нито да израсте, нито да просъществува без другите произведения на природата. Който е изучил с нелицемерна цел природата и който се е опознал с нейните чудни, но прости явления, той трябва да се е уверил, че на нашата планета съществува

всеобщо изстребление, т. е. че животните унищожават растителността, а растителността се храни от животните; че човекът преследова животните и растенията и употребява ги за храна, а червеците и растенията се хранят от човекът; най-последно, че животните стават храна на животните, растенията на растенията, рибите на рибите и пр.

По думите на Мишле в моретата и океаните произхождат по-големи преследования и по-ожесточени войни, нежели на сушата. А какво би се случило, кажете ни, ако да не би произходили тия преследования или ако животните да би се хранили само с растителна храна? Ако да би се случило това, то тия животни би се размножили дотолкова бързо, щото в продължението на няколко години земята би се напълнила и препълнила и тия би били принудени да умрат от глад.

По-голямата част от по-главните млекопитаещи се животни, като например слонът, носорогът, бегемотът (речни кон), кравата, кобилата и пр. раждат само по едно чедо, но големината, силата, устройството на тялото, дългият живот и способностите, които са свойствени на тия животни, ги защищават достатъчно добре от плотяните зверове. Ето защо тия пропадат твърде рядко и в продължението на едно столетие са в състояние да се размножат до баснословна цифра. Това може да се докаже и със съвременни примери.

В 1776 г. в Калифорния били докарани четири крави и един бик. Тоя добитък се размножил дотолкова много, щото в 1805 г. в продължението на една година са били убити само по тая местност 20 000 диви говеда. Из Лалата в продължението така също на една година били изпроводени в Англия 250 000 кравешки кожи. Пътешествениците ни разказват, че по просторните полета на Северна Америка, която е богата с розкошна растителност, се срещат цели стада диви крави, които покриват със своята многочисленост големи пространства. Един пътешественик видял на едно място ергеле от 20 000 коня, които се разхождали по американските полета без господари, без коняри и без никакъв надзор. Сичките тия стада са потомци на ония няколко крави и кобили, които са били докарани из Европа от испанците и които са били изгубени в пустините.

Тряба да кажем и това, че в Америка преди нейното

откритие не са съществovali нито коне, нито крави, нито овце. И така, ако тия животни, които раждат само по едно теле в продължението на една година, са се размножили за едно доволно кратко време до такива огромни размери, то до каква гигантска числителност би могли да се увеличат стадата на ония животни, които раждат от 5 до 7!? Свинята се праси от 7 до 12 прасета, зайците се зайчат по четири пъти през годината, а мишките и плъховете са още по-плодовити. Без да говорим за насекомите, ние ще да кажемe няколко думи за рибите.

«През нощта на св. Иван (от 24 до 25 юния) — говори Мишле — след пет минути после полунощ в северните морета се откри голяма лъбидба. В това време се ловят селдите (hareng; Häring). По волните скачат и търкалят се фосфорически искри. «Селдите се лъщят!» се зачува условният знак от сичките каици. Повърхността на морето се покрива с жива пелена, която е примамена из дълбочините на морето от светлината и от топлината. Кротката и бледната светлина на месечината се харесва на плашливите същества и тия излизат сичките изведнъж: ни една не желае да остане назад. Дружелюбието е главният закон на тия риби. Вие никога няма да ги видите разединени. Тия живеят заедно в темните дълбочини на морето; тия излизат заедно през пролетта да приемат своята мъничка частичка в общото щастие, т. е. да погледат на божият свят; най-после тия излизат заедно на повърхността да се понаслаждат и да умрат. Тия се прилепават едно до друго и плуват като гъста маса:

«Чегато плуват нашите дюни» (насипи) — говореха, като гледаха към тях, фламандците. Може да се помисли, че между Шотландия, Холандия и Норвегия се въздига голям остров, че откъм восточната страна се появява нова суша, от която се отделява един ръкав и влиза в Зунд, и че тя изпълва сичкият пролив в Балтийско море. През някои тесни места е почти невъзможно да премине ладията ни, защото морето става твърдо. Кой ще да се реши да определи барем приблизително числото на тия легиони? Тия са милиони милиона, милиарди милиарда.

Разказват, че някога си близо до Хавър един рибарин намерил една заран в своята мрежа около 80 000 селди. В едно шотландско пристанище за една нощ събрали и напълнили с тях единайсет хиляди бъчвета. А тия се вървят

и вървят, чегато ги влече някоя си сляпа свръхестествена съдбина и никаква изстребителна сила не може да ги запре. На тях нападат и хората, и другите риби, а тия се плуват и плуват! Колкото ги убиват повече, толкова тия се и плодят повече в продължението на пътуванието си.

Водата се спуща на две или на три стъпжана надолу под невероятното изобилие на икрата (хайвер) и предзора морето се появява покрито с мляко, което занимава огромно пространство от няколко мили. В тия бели, мазни и плъзгави волни произхожда «брожение», което създава живот. На разстояние от сто мили дължина и ширина морето чегато е обрито с движуше се мляко. Тая невероятна сила в производителността, както ми се чини, би напълнила океанът, ако да не би я уравнивала силата на изстреблението. Тряба само да си въобразиме, че сяка селда хвърга от 40 до 70 хиляди зърна икра, т. е. яйца! Ако да не би била насилствената смърт, то сяка селда, като я помножиме със средно число на петдесет хиляди, а сяко от яйцата от своята страна още на толкова, то ние ще да се увериме, че няколко поколения са доста, за да напълнят океанът, да го направят суша или да го заразят с гнилот, да изстребят сичко, щото живее, и да преобразят земното кълбо на пустиня. Из тоя случай ние видиме доста добре, че на животът е нужна помощ от неговата сестра, т. е. от смъртта.»

И така, ако да не би било взаимното изстребление, т. е. ако да не би била смъртта, то не би бил и животът. А из сичкото това, щото казахме по-горе, ние ще да изведеме такова заключение, че ако някой от нас да би се завзел да опише човеческият живот, то той би бил длъжен понапред да изследува съставът на сичките ония предмети, които ние употребяваме за храна и които ни дават сила и движение. Разбира се, че подобна работа е почти невъзможна за един човек, следователно и ние ще да се ограничим тука само с по-главните физиологически условия, които поддържат нашето тяло и му дават сила да расте, да се развива, да съзрее и да умре.

Свещената книга на природата, която не признава нито авторитети, нито предположения, нито «учен деспотизъм», ни разказва, че сичко се ражда, сичко расте, сичко живее, сичко зрее и сичко умира, ако между животът на човекът и животът на елмазът да съществува огромно различие.

Но от какво растат, как растат, защо растат и защо умират животните и изкопаемите? На този многосложен въпрос ние ще да отговорим в следующите няколко глави, а сега ще да кажем, че физиологията, ако и да е обработвана твърде старателно, е останала и до днешният ден в своето младенчество, следователно ние ще да разгледаме само припознатите вече истини.

II

МЛЯКО

Началото на човеческото тяло е дотолкова дребно, щото ние не сме в състояние да го разгледаме с просто око и да определиме неговата форма. Това начало, което може да се види само с помощта на микроскопът, се нарича з а р о д и ш. И това почти нищожно вещество захваща да се развива, да се храни, да расте и да добива човеческа форма. След девет месеца то се появява на светът и неговите родители биват принудени да мислят за неговото бъдеще, което се нарича обществен живот.

Но преминуват няколко години и това малко същество, което не е могло нито да ходи, нито да говори, става възрастен човек, учи се и мисли, жени се, създава други живи същества и умира. С една дума, след няколко години после рождението на младенецът неговите кости (първоначално тия не са кости, а хръщял) малко по малко твърдеят и крепнат, увеличават се и стават по-тежки, растат и остаряват. Същото бива и с жилите или с мускулите, които управляват и свързват костите и които се увеличават както със своята ширина, така и със своята дължина. Освен това, месото, ушите, носът, устата, главата, ръцете, краката и въобще сичкото тяло малко по малко получават своето съвършенство и човекът става човек.

А какво би казали вие, ако би прочели в някоя физиология, че млякото, което детето бозае из гърдите на майка си, съдържа в себе си и кости, и жили, и месо, и мускули, и пр., и пр.? Какво би казали вие, ако би чули, че млякото е съставено от такива също вещества, от каквито е направено и нашето тяло? Най-после, какво би вие казали, ако би чули, че в тревите и в плодовете се намира

такова също мляко, каквото и в боските на кравата? «Това не може да бъде — ще да извикате вие насмешливо. — Ако от млякото да би могло да се състави месо, ноти, косми и др. т., то тия би били меки, бели и воденисти като млякото.» Не бързайте.

Дорде детето се намира в утробата на майка си, то се храни от нейната кръв, а когато се роди, то расте и развива се изключително от млякото ѝ. Ако ние да би погледали във вътрешностите на детето, то би видели цяла фабрика, която е съставена много по-изкусно и много по-сложно, нежели сичките други фабрики на светът. Тая фабрика расте и преобразява се секи час и сяка минута. Ако вие налеее в нея мляко или друга някоя храна, която е полезна за нейната работа, то тя създава кости, месо, косми, ноти, жили и пр. С една дума, тая фабрика създава и увеличава сама себе си.

И така, ако се постарее да изучиме механизмът на тая чудна фабрика, то ще да видиме, че го е просто и естествено явление, което се повтаря даже и в минералите и което е чист химически процес; но в това също време ни един разумен човек не може да направи този механизъм освен природата, която се нарича живот. И сичкото това произхожда от една нищожна капка мляко!

Но за да се запознаем по-отблизо с увеличението на човеческото тяло, ние сме длъжни да знаем как се то храни и защо храната съставлява необходимото условие за поддържането на човеческият живот. Секи вече знае, че гладът е най-главната причина, която ни накарва да търсиме храна, да ядем и да се храним. Но що е глад и от какво той зависи? Преди да отговорим на този въпрос, ние трябва да кажем няколко думи за онова явление, което е известно в науката под име о б м я н а н а в е щ е с т в а т а. В човеческото тяло почти безпрестанно произхожда чудно движение.

Даже и най-малката част от това тяло се изменява сяка минута, сяка частица работи, приема и дава; даже и най-малкото влакнце живее и преобразява се. Когато ние дъхаме, то въздухът влиза в белият дроб, преобразява кръвта, произвежда обмяна на веществата и излиза вън. С една дума, когато въздухът влиза в тялото, то вносна в него ново вещество, което се съединява с вътрешностите

на човекът и което излиза оттам съвсем преобразено и непотребно за животът.

И така, обмяната на веществата, която е най-главното условие на животът, е оная чудотворна сила, която дава ход на частиците и която управлява сичката Вселена. Организмът отделява безпрестанно от себе си ония вещества, които са съставляли част от тялото, и на тяхното място, за да възнагради изгубеното, получава нови вещества. Ето защо ние можеме да кажем без никакви преувеличения, че тялото на човекът се възобновява постоянно.

Доказано е вече, че ние сяко мигновение губим из тялото си толкова частици, колкото получаваме нови на мястото им. Науката е изброила даже, че тялото на човекът се възобновява свършено в продължението на седем години, така щото после това време в него се не съхранява ни една малка частица, която е влязла в съставът му преди седем години.

За правилната обмяна е необходимо, щото човеческото тяло да получава толкова частици, колкото изгубва. Но защото човекът сяко мигновение, даже при дишането си, губи неволно известни частици от своето тяло, които трябва да се заменят с нови, то се разбира, че обмяната на веществата причинява в тялото чувствени недостатъци. Това чувство, което накарва човекът да приеме толкова нови частици, колкото е изгонил из себе си, се нарича г л а д. Думата «хранение» или «питание» се обяснява със следующите няколко реда.

Онзи процес, който възобновява изгубените из човеческото тяло частици, се нарича «хранение» или «питание» именно затова, защото разлага храната и прави от нея месо и кости. С една дума, човекът заедно със своите части, например с кожата, с косата, с костите, с месото, с кръвта, с ногтите и със зъбите, не е нищо друго освен приемената и преобразованата от силите на природата храна. Същото ще да кажем и за растенията. Растението не е нищо друго освен земя и въздух. Но за това по-после.

III

ПРЕОБРАЗОВАНИЯ

И така, ако нам и да се чини чудно и невъзможно, а човекът и храната са съставени от едни и същи тела. Химията е разложила човеческото тяло част по част и открила е, че то се състои изключително от оная храна, която е приемало в продължението на животът си. Молешот говори, че «комуто е известен химическият състав на храната, нему ще да бъдат известни и химическите вещества, които влизат в съставът на нашето тяло, а, наопаки, комуто са познати съставните начала или химическите елементи на човеческото тяло, нему са познати и ония вещества, които трябва да влязат в съставът на храната и които са необходими за животът на човекът.»

Ние казахме вече, че най-първата храна, която е естествена и проста и която се употребява от човекът именно в онова време, когато той се развива бързо, е млякото, а сега ще да разгледаме съставните части на тая храна и нейните преобразования в човеческото тяло. Но най-напред ние трябва да повторим и да потретиме, че ако в млякото или в друга която и да било храна да не би съществувало сичко, щото е нужно за тялото, то човекът би угаснал за няколко деня. Така например, ако в съставът на млякото да не би се намирал вар, то костите на детето би захванали да губят някои свои частици, а нови не би могли да се прибавят и младото тяло би останало с хръщял наместо кости.

Справедливостта на това заключение е потвърдена с многочислени опити, които са произведени над различни животни. Ако ги храним с такава храна, която не съдържа в себе си вар, то тия стават тлъсти и дебели, но в това също време костите им ослабват и развитието им се прекращава.

Друго вещество, което има голямо влияние на човеческото тяло и което способствува на неговото развитие, е фосфорът. Фосфор се нарича онова вещество, от което се прави кибритът и което гори във въздухът. Това вещество има голямо влияние не само на костите и на зъбите, но и на мозъкът, който без него не би можал да се развие и да изпълни своето назначение. Ако в млякото да не би се

намирало желязо, то децата би страдали от хлорозис (бледна немощ), който бива опасен даже и за възрастните и за излечението на когото съществува само едно средство, а именно да се даде на болният изобилна с желязо храна или лекове с желязен състав. Ако в съставът на млякото да не би влязъл сумпур, то не би могла да се развие и жлъчката, която играе твърде важна роля в човеческото тяло.

Кажете ни сега: кой от вас би можал даже и да си въобрази, че човекът почти ежедневно поглъща голямо количество фосфор, желязо, вар и сумпур и че без тия вещества той не би можал да живее? Но освен тия вещества ние се храним, без да знаем това, и с други природни тела, като например с натрий, с магний, с хлор и с фтор. Освен това, най-главната наша храна се състои от три газообразни тела, които се наричат азот, кислород и водород, и от едно твърдо тяло, което се нарича въглерод и което не е нищо друго освен чист въглен. Сичките тия вещества влизат в съставът на млякото, следователно и в съставът на човеческото тяло:

«Ако е сичкото това така — ще да кажете вие, — то ние трябва да земаме потребното количество кислород, въглерод, водород и азот, няколко части калий, натрий, калций и магний, няколко парченца желязо, сумпур, хлор и фтор, да ги смесиме заедно и да се наядем.» Не, подобна храна не само че не би могла да поддържа живота, а отровила би ни окончателно. Ако гореказаните вещества и да са съставни части на нашата храна, но в своя чисти вид тия никак не могат да ни служат за пропитание, защото природата още не е извършила над тях своята велика и животворяща сила.

За да добие една храна своето съществено значение, тя трябва по-напред да се съедини между себе си химически. С една дума, природата, всесилната и животворящата природа, която дава вървеж на секи химически процес, се старее и за нашето гърло или за нашият живот. Когато тя пожелае да даде на човекът храна, то по-напред я приготвява, т. е. по-напред съединява веществата и дава им хранителна сила.

Да видим сега в какъв вид се намират гореказаните вещества в млякото и в човеческото тяло. Но преди да захванем да ви разясняваме тия неща, т. е. преди да ви

разкажем какви изменения приемат веществата в тялото, ние ще да ви явиме кратко и ясно, че когато тия се намират в растителното царство, то имат особен вид, когато съставляват млякото, тия добиват друг вид, а когато влизат в човеческото тяло, тия получават трети вид.

Да захванем от растенията. Доказано е вече, че растенията се хранят от химическите съединения или, да кажем по-просто, че сичкото растително царство не е нищо друго освен преобразовани съединения от химическите процеси. Разбира се, че сичките тия вещества стават способни да нахранят телата на хората и на животните само в такъв случай, когато се преобразят или когато подействова на тях силата на природата.

И така, сичките хранителни вещества за човекът и за животните първоначално трябва да бъдат растения. Истината е, че човекът се храни повече из животното царство, като например с месо, с маст, с масло, с яйца, с риба и пр. и че тая храна почти сякога се предпочита пред растителната. Но питане е: от какво са се образували гореказаните вещества, т. е. месото, маста, яйцата и пр.? Из храната на животните или из растенията.

Да кажем накратко, в природата произхождат замечателни редове от преобразования: химическите елементи хранят растенията, растенията хранят животните и човекът, а животните хранят своите плетоядни братия и човекът. Млякото на жената, което е естествена храна на детето, се е образувала от нейната храна, която е съставена от животни и растителни вещества. Част от оная храна, която яде подойницата, се отделява, дохожда в гърдите ѝ, приготвява се от природата и става хранителна за малкото същество.

Днес не трябва вече никакво доказателство, че млякото се състои от кислород, от азот, от водород, от въглерод и от неголямо количество други химически елементи; но сичките тия вещества са съединени в млякото така, щото образуват различни хранителни вещества, като например сирно вещество (казеин), масло, млечен сахар, сол и вода. А каква роля играят тия хранителни вещества в тялото на детето? Какво произхожда с тия вещества, когато се внасят в неговият организъм? Какви видоизменения приемат тия до времето на своето пребивание

в тялото на човекът? През какви пътове преминуват, как се изхвъргат и как побуждават човекът да търси нова храна? На тия вопросы ние ще да отговорим в следующите глави.

IV

КАК СЕ ИЗМЕНЯВА МЛЯКОТО

Когато детето се появи на светът, то донася със себе си кръв, месо, кости и органи, които до това време са се развивали, хранили и увеличавали от кръвта на майката. Щом родившият се човек захване да дъха въздух, то захваща вече и да живее самостоятелно, т. е. той престава да се храни от кръвта на майка си и търси друга храна. Неговото тяло, което до това време е било окружено с воденно вещество, захваща да приемава кислород и да издъхва въглена кислота; кожата му изпуска из себе си изпарения (пот), които се състоят от вода или от пара и които съдържат в себе си водород и кислород; най-сетне организмът изхвърква заедно със своите воденисти изпращения множество азот. Тия вещества, а именно въглеродът, водородът, кислородът, са били първоначално живи органически части на тялото, но тия са свършили вече своето назначение и отделяват се от него.

Разбира се, че детето е длъжно да възобнови изгубените частици от своето тяло и да ги извлече из млякото на майка си, което съдържа тия вещества и което е една от най-многобройните храни. А как произхожда тоя тайнствен процес за възобновлението на човеческото тяло? Най-напред млякото се среща с такова едно вещество, което е воденикаво и лигаво и което се нарича *плюнка*. Плюнката има сичките необходими свойства да предготви храната и да я доведе до стомахът.

Главното преобразование на млякото се извършва в самият стомах, на когото стениците отделяват такава една воденикавост, която е известна под име *стомахаен сок*. Тая воденикавост има сила да преобрази на кашлица не само млякото, но и сяка твърда, но издъвкана и влажна храна. Науката е намерила средство да приготви стомахаен сок изкуствено, следователно днес естествоизпитателите могат да изследоват процесът на пищеварението,

т. е. да видят с очите си как твърдата храна (напр. хлябът, месото и др.) се преобразява на мека или на кашлица, в чаша, в която наливат топъл стомахаен сок.

Когато стомахът с помощта на стомахаеният сок размекчи или смели храната, то тая храна се разделява на множество части и отива по сичкото тяло. Тоя процес произхожда така. Когато храната се смекчи окончателно, то отдолу под стомахът се открива (до това време стиснато) отвърстие, което върви към червата. Чрез това отвърстие кашлицата тече в оная дълга, наместена с различни кривулаци тръба, която съставлява продължение от стомахът. В червата кашлицата се размесва с нова воденикавост, която се нарича сок от *подстомахиите момичи* (Glande) и която е назначена да продължи процесът на пищеварението; под нейното влияние пищевата кашлица се разделя на две части, а именно на «пищев сок», който заключава в себе си сичките нужни за хранението на тялото начала, и на полутвърда част, която не е повече потребна на тялото и затова се изхвърга във из долното отвърстие на червата.

А как достига хранителният сок в сичките части на тялото? Залепени за червата се намират множество ситни тръбици, които се наричат *смукателни съсуди*. Тия съсуди изсмукват из червата потребната храна и разнасят я из тялото. Силата на тия пиявици е дотолкова голяма, щото, ако само човек е здрав, тия не оставят да се изгубят ни най-малките частици, които са потребни на тялото. Разбира се, че тия имат достатъчно време и доволно място да изпълнят своето занятие, защото червата са твърде дълги. У възрастните хора тяхната дължина достига до 30 стъпки. Тия съсуди вървят от задната страна и от доле под гръбнякът и съединяват се в един стълб, който, като се повдига нагоре до гръдната коруба, влиза в един от най-главните кръвоносни съсуди, на когото кръвта върви към сърцето, а из него по други вече пътове се разнася по сичките части на тялото.

И така, сяка една храна, а също така и млякото, се преобразява на «питаем» сок, който се смесва с кръвта или, да кажем по-правилно, който се преобразява на кръв. А какво произхожда с кръвта в човеческия организм? Това ще да видите из следующата глава.

V

ЩО Е КРЪВ

Ние мислим, че е много по-справедливо да наречем кръвта «човеческо тяло», което се намира във «воденикаво състояние». Това название би било и по-добро, и по-вярно. Назначението на кръвта се състои в това, щото тя да се преобразява на твърди тела, които носят различни названия. Либих нарича кръвта «водено месо», а ние желаеме да идеме по-далеч от него и да я наречем «водено тяло на човекът».

От кръвта се образуват не само мускулите, но и сичките части на нашият организъм: костите, мозъкът, лойта, зъбите, очите, жилите, вените, хръщелите, косата и т. н. С една дума, сичките части на тялото са произведение на кръвта, която има способност да приема различни видове. Тука сме длъжни да забележим и това, че сичките части на човеческото тяло се образуват не из веществата, които са размити или разтворени в кръвта, както например сахарта се разтваря във водата, а от самата кръв. Кръвта, която е дошла в сърцето, върви нататък, защото сърцето, което има обичай да се стиска и да се разпуска, я гони към белия дроб, в който тя се съединява с кислородът, т. е. с една част от онзи въздух, когото човекът е принял в себе си чрез дъхателното гърло.

Сърцето се намира в предната част на гърдите, по-близо до лявата страна, и има продълговат вид. Когато се окисели, т. е. когато погълне известно количество кислород, кръвта под влиянието на това движение на сърцето се стреми назад и изтича в особено отделение на сърцето. После това изново се стиска и гони окиселената кръв в «началствената артерия», а оттам — из сичките части на тялото. Артерията се разклонява с повече и повече, нейните каналчета стават по-тънки и по-тънки и най-после достигат до такава величина, щото ние не можеме да ги видим с просто око.

И така, кръвта протича по сичките части на тялото, а оттам се връща назад, като преминува през такива също микроскопически съсуди, които по-после, като се съединят между себе си, образуват големи канали (вени), които вървят назад към сърцето и към белия дроб, дето кръвта

се оживотворява изново от кислородът и изново отива в сърцето и по сичкото тяло.

Във времето на това двойно обръщане на кръвта — от сърцето към белия дроб и наопаки от белия дроб към сърцето, а оттам по сичките части на тялото и изново назад към сърцето — се извършват обмените на веществата между тялото и кръвта и из тялото чрез силата на тая обмяна се отдалечават ненужните вещества или преживелите вече части на тялото и заменят се с нови. Науката и до днес още не е обяснила причините на това чудно явление, но достоверно е вече известно, че кръвта, като върви из своя път, дава на всяка част на нашето тяло нужните частици за тяхното възобновление и зема със себе си ненужните.

И така, кръвта на детето, която се е образувала от млякото на майката, съдържа в себе си фосфор, кислород и калций; а тия вещества във времето на кръвообращението остават в костите във вид на фосфорно-кисел вар и съставляват тяхната най-главна част. На зъбите кръвта отделя от себе си фтор и калций. С една дума, тя има кесте за всяка една част, която расте, която се изменя и която живее. От своята страна сичките части на тялото дават на кръвта ненужните частици, които тя приема и занася на ония места, дето тия се изхвъргат из тялото.

Ако ние да би стегнали с връв някоя част от нашето тяло така, щото кръвта да не може да преминува свободно през него, то тоя член би изгубил своя живот, т. е. престанал би да действа и да бъде полезен на тялото, защото животът изисква изменения или обмени, чрез които се изнася непотребното и чрез които се внася нужното. Из сичкото това ние свободно можеме да заключим, че кръвта е най-главната сила или най-главният хранител, който дава живот на тялото ни и който увеличава това тяло. С една дума, човеческото тяло не е нищо друго освен отвърдяла и оживотворена кръв.

А какво нещо е самата кръв? Кръвта е преобразована храна, която е приготвена за човекът от природата из мъртви елементи, следователно ние свободно можеме да кажем, че човекът се състои от оживотворени неорганически вещества. Но човеческият род и сичкото животно царство, които се хранят и които живеят, съществуват на

земята множество хилядолетия, а сичкото това ни накарва да си предлагаме различни въпроси.

Така например ние много пъти питаме себе си: как досега не са се унищожили неорганическите елементи, които се употребяват за храна от толкова милиони и милиарди разнообразни живи същества? И защо тия се не умаляват ни най-малко, когато видиме, че растенията се хранят от тях, а животните ядат растенията? Ние си обясняваме тия два въпроса така. Ако човеческото тяло, което приемава из природата нови частици за своя живот, изхвърга из себе си множество ненужни вещества, но тия вещества се връщат назад, отдето са дошли, и служат за храна на други живи същества, които ние ядеме всеки ден. С една дума, изречението на Свещеното писание «Земля еси и земля будещи» е основано на природните закони, които имат пълно право да кажат още едно изречение, т. е. «Жив еси и жив будещи», защото в природата не съществува нищо мъртво.

Но да не помислите, че само нашето мъртво тяло, което е захванало вече да се разлага, и че само безжизнените растения, които са захванали вече да гният, се връщат в земята да оживотворяват нейната производителност и да й дадат нови сили. Не, както животните, така и растенията почти сякаш минута плащат доволно голям данок на своята майка. Да кажем по-напред няколко думи за растенията.

Вие сте видяли с очите си, че даже и ония растения, които са още крехки, млади и зелени, пущат по земята по някоя шумчица или по някоя суха пръчица, които гният и стават храна на други растения, т. е. които торят своята майка и дават ѝ нов живот. Същото ще да кажем и за животните, които изхвъргат из себе си ненужните вече за тялото частици, за да съставят храна на растенията. Но да оставим това и да продължим своя предмет.

Нека говори кой щото ще, а ние ще да кажем, че човекът не може да каже, че тая или оная част от неговото тяло е негова собственост, т. е. че тя е изключителна принадлежност на хората. Неговото тяло, което му е дадено назаем от природата за твърде кратко време, се зема назад и дава се на други живи същества, които нямат никакво сходство с него. И така, горделивото създание, което има безумно и смешно самолюбие да се нарича цар

на природата, е длъжно в продължението на сичкият си живот да зема от земята назаем и да ѝ плаща данок! Това се продължава до самото негово издъхване, когато той оставя своите събрани богатства на наследниците си и заповяда им да го закопаят в калта с голямо тържество.

Истина е казал Шекспиров Хамлет, че с тялото на Юлия Цезаря хората си замазват бъчвите. И така, кръвта ни служи и като хранител, и като заемодавец, и като касиерин, който с едната ръка дава, а с другата зема. В бубреците се отделява азот, който е смесен с малка част фосфорно-кисел вар, и изгания се из тялото заедно с пикочът. Фосфорно-киселият вар е съставлявал по-напред някои части на костите и на зъбите, а сега е станал непотребен, защото кръвта им е донесла нова храна. Чрез отворстията на кожата кръвта изгонва потът, който се състои от кислород и водород и от други някои вещества, които са непотребни вече за тялото, като например въглена кислота, азот и лой.

Но най-главното преимущество на кръвта се състои в това, че тя носи непотребният въглерод към белият дроб, дето той съставлява въглена кислота и изхвърга го през дъхателния канал. Въглената кислота е ядовит газ, следователно ако тоя газ остане в тялото, то тутакси ще да убие животът му. В продължението на денят човекът изхвърга из своето тяло твърде значително количество различни вещества, на които тежестта е равна с 1/14 част от сичкото тяло. Тежестта на потът, който се изгания из тялото от кръвта в продължението на едно денонощие, бива около три литри.

Такъв е човеческият живот и такива са действията на кръвта. Погледнете сега на оная хубавица, която ни се гордее със своята красота и която варди своето тяло дотолкова, щото на него не може да падне ни най-малкото шущенце. А знае ли тя, че това хубаво тяло е съставено от червеци, от гнили вещества и от смърдливи газове? Знае ли тя, че рано или късно това тяло ще да се преобрази така, щото от очите му ще да бъдат оживотворени хиляди червеци, от алените му устници ще да се състави цял сноп коприва, а от костите му ще да се появи вар, с която нейните унуки ще да излепят стаите си?

И така, в природата произхожда кръгообращение, в което се преобразяват или в което живеят сичките тела,

както живее и самата природа. Минералите преминават в растенията, растенията в човекът, човекът в земята, земята в растенията и т. н. С една дума, животът изгонва смъртта и създава движения, а смъртта накарва животът да измени своя път и да захване нови движения. И сичкото това произхожда от силата на храната.

VI

КОЯ ХРАНА Е ПО-ДОБРА

Из сичкото това, щото говорихме по-горе, читателите ни ще да заключат, че най-хранителната храна е оная, която съдържа в себе си такива съставни части, които влизат в съставът на нашата кръв. Хранителните вещества за човекът трябва да съдържат в себе си необходимото количество вода, белок, сол, маст и сахар. Разбира се, че количеството на сяко от тия хранителни вещества трябва да бъде толкова, колкото се изисква от тялото.

В о д а т а, както е известно вече сякому, е необходима за поддържането и за възобновлението на нашето тяло. Месото съдържа в себе си около 80 процента вода, но при сичкото това човекът, като се храни само с месо, умира твърде скоро, ако не пие вода, защото 80-те процента вода, които се намират в месото, не са достатъчни за образованието на сичките ония воденисти вещества, които са необходими за човеческото тяло.

Б е л о к ъ т служи в кръвта преимуществено за образованието на съществените части на месото; но из това ние не можеме да заключиме, че ейцата непременно трябва да влизат в числото на човеческата храна. Сирното вещество (казеин) се състои от тия същи съставни части, от които е съставен и белокът, и ние видяхме, че в млякото на майката белокът се заменява с казеин. Ето защо сирното вещество може да замени даже и месната храна. Но освен сиренето множество други растения съдържат в себе си така нареченият растителен белок, който се състои от същите вещества и който се намира в хлябът, в грахът, в бобът и пр., т. е. в ония растения, които липнат.

С о л т а, която е необходима част на кръвта, се състои

не само от готварска сол. Под името с о л или с о л и в науката подразумяват особен род съединение на веществата, които се приемат от човечеството за хранителни вещества, като например съединенията на фосфорът, на желязото и пр. Тия соли се намират в различни храни, ако и да не са видни за окото. Из тях се изработват костите, зъбите, ногите, хръщелите и космите.

М а с т а, за която се мисли, че има влияние и на нашата дебелина, няма ония преимущества, които ѝ се приписват. Грабливите животни, които се хранят изключително с месо и с лой, биват мършави, а, напротив, тревождните животни, които имат достатъчно храна, биват тлъсти и дебели. Но лойта не съставлява безполезна част в нашето тяло, защото е необходима за поддържането на дъханието. Човеческото тяло изисква твърде малко количество лой, защото лойта в нашето тяло получава своите частици из сахарът.

Ето защо лейта и с а х а р ъ т представляват такава храна, която има тясна свръзка между себе си: от сахарът се образува в тялото лой, а лойта, която влиза в съставът на храната, е длъжна само да съдействува на това превращение. Но ние не трябва да мислим, че ако за лойта е необходим сахар, то ние непременно трябва да се храним с тая храна. Пробялата (скробяла) заменява подпълно сахарът, защото тя най-напред се преобразява на сахар, а после на лой. Бърбойт, който съдържа в себе си голямо количество пробяла, е в състояние да даде потребните за лойта вещества, но ние трябва да го ядем с малко масло, за да дадем сила на пробялата да състави по-скоро сахар, а на сахарта да образува лой.

Една от най-добрите храни е хлябът, защото той съдържа в себе си сичките елементи, които са необходими за хранението на човекът. В него се намира растителен белок, който е необходим за образованието на месото, почти сичките соли, които са необходими за тялото, а така също и пробяла, която е необходима за образованието на лойта. С хляб, с масло и с вода човекът може вече да поддържа своя живот; но само с бърбой или само с месо, така също само с един белок той не може да живее.

Сичките тия неща одавна вече са доказани и не заключават в себе си ни най-малките съмнения. Науката не търпи никакви предположения — тя допуска гипотези

само там, дето са невъзможни никакви опити. А как са могли учените да изследват процесът на пищеварението? Тия са разглеждали тоя процес или в животните, или във вътрешностите на ония хора, които са страдали от фистула на стомахът, т. е. които са имали на коремът си рана, която е достигала до стомахът. Чрез това отворстие е твърде лесно да се произвеждат наблюдения над пищеварението, над неговата скорост и над измененията в стомахът. Множество опити са доказали на учените, че времето, в продължението на което се смила храната, бива различно, т. е. че една храна се смила по-бързо, а друга по-полека.

Пищеварението се продължава от $1\frac{1}{2}$ до $5\frac{1}{2}$ часа. Сладките абълки, сбитите яйца и вареният мозък се смятат най-лесно; а вареното мляко, суравите яйца, меките и киселите абълки и печеният телешки дроб се смятат в продължението на два часа. Говеждото месо, прясното зеле, непревареното мляко, щридите, свинският бут и недоварените яйца се смятат в продължението на три часа. Пшеничният хляб, вехтото сирене и бърбоят — в продължението на $3\frac{1}{2}$ часа, а свинското месо и вареното зеле — след 5 часа.

Действията на гладът са открити с помощта на животните, над които са били направени многочислени опити. Открито е вече, че в продължението на гладът животното е изгубвало до три четвъртини от кръвта си, че лоят му е изчезвал почти свършено, че месото му се умаляло почти наполовина и кожата на една третя част и че костите му изгубвали $\frac{1}{6}$ от своята тежест. Нервите се умаляват най-малко, а това ни доказва, че тия владеят чрезвичайна жизнена сила, която не угасва до онова време, дорде съществуват и най-малките следи от веществата, които са нужни за тяхното хранение.

Из множество опити е открито, че възрастният човек, който има тежест от 43 оки, умира от глад само тогава, когато изгуби 17 оки от своето тяло. Не по-малко са любопитни и ония опити, които са направени с такава цел, щото да изпитат свойствата на различни храни. Тия опити са употребени над множество животни, а особено над кучета. Когато кучетата били хранени само с кости, то тия доволно често съхранявали своя живот, а когато ги хранили със сахар, когато смесвали с малко лой (доста-

точно количество да преобрази сахарът в лой), то смъртта им дохождала твърде скоро, а в лешът им не намирали ни най-малко лояни вещества.

Със същото средство открили, че ако животните и да дебелели, но умирали от пречупването на костите им, ако им не давали такава храна, която съдържала в себе си фосфор и вар, които са необходими за образованието на костите. Ако ги хранили само с един белок, т. е. със сирни вещества, то животните умирали така също доволно скоро. В това отношение е важно именно туй, че ония животни, които са били хранени само със сирни вещества, са умирали така също, както би умрели и от глад, т. е. чегато не са приемали никаква храна.

Най-после някои опити над хора са показали какво гибелно влияние има на нашето здравие хранението с еднообразна храна и, напротив — доколко е благотелно хранението с разнообразно ядене. Един ингелизки доктор е произвождал опити над себе си. В продължението на четиридесет деня той се хранил само с вода и с хляб и тялото му изгубило $2\frac{3}{4}$ оки тежест. После това той в продължението на четири недели ял само хляб и сахар, а последующите три недели само хляб и дървено масло. Но той не можал да довърши своите опити: после 8-месечно експериментирование — той умрял. Следователно променението на храната, апетитът към различни яденета и отвращението към еднообразната храна не са розкошество или каприция, но потребност.

Множество опити са доказали, че питомните зайци, които били хранени ден с ечимик, ден с бърбой, могли да живеят, а умирали доволно скоро, ако ги хранили само с ечимик или само с бърбой.

VII

ИЗМЕНЕНИЕТО НА ХРАНАТА

Питанието или хранението е необходимо за човешкият живот, за поддържането на здравето, за възстановлението на силите и за възобновлението на изгубените части на тялото, които са станали жертва на дъханието, на изпотяването и на извърженията. Множество писа-

тели си са задавали въпрос: какво значение имат различните родове храна относително хранението на тялото? И мислили са, че са разрешили тоя въпрос, като са доказвали, че сичките части на нашето тяло се хранят от кръвта; а като се основавали на това, тия изводили заключение, че човекът е длъжен да употребява именно такава храна, която съдържа в себе си сичките елементи на кръвта, или, да кажем по-ясно, да употребява такива елементи, които се преобразяват после пищеварението на кръв.

Разбира се, че това заключение е справедливо, но ние го намираме за недостатъчно, защото то още не ни обяснява какво значение има тая или оная храна при хранението на човеческият организъм. В жилите на ирландският сиромас, който се храни само с бърбой, се заключава не по-малко кръв, нежели в жилите на ингелизинът, за когото една порядочна порция месо и една чаша пиво съставляват необходима потребност сяка заран; нашите шопи се хранят изключително с кукуруз, с оцет, с чушки и с фасул, но в техните жили тече толкова кръв, колкото и в жилите на ескимосът, който яде само риба, и на немецът, който живее да яде; най-после в жилите на бедуинът, който се храни само с ориз, тече такава също кръв, каквато и в жилите на парижките аристократи, които изпълняват съветите на Масе и на Биша почти буквално.

И така, ако храната на различни народи и на различни личности и да не е еднаква, то съставът на кръвта им остава същият. Ето защо ние свободно можеме да кажем, че хранението не зависи само от кръвта и че в него имат значение и други причини, с които ние трябва да се опознаеме по-отблизо, преди да захванем да разглеждаме отделните питателни вещества на тая или на оная храна.

Главното основание на питанието е следующето: питанието зависи не само от кръвта, но и от бързината, с която произхожда обменът на частиците. Кръвта може да се уподоби на такъв капитал, който съставлява източник на човеческото съществуване. Човекът живее от процентите или от печалбите, които му донася капиталът. Ако желаем да добием печалба, то капиталът трябва да се намира в постоянно движение. Подобно явление ни представлява и кръвта.

За да бъде мисълта ни понятна, ние сме длъжни да приведем пример. Да си представим, че два човека имат еднакъв капитал, който се състои от 1000 жълтици. Първият е положил своя капитал в банката и получава от него 50 жълтици годишно, а вторият го пуца в търговски ход три пъти в продължението на годината и секи път неговият капитал му донася доход 3%, следователно в продължението на това време той получава от своята главина 90 жълтици. Кажете ни сега, кой от тия две лица ще да добие повече средства в животът? Разбира се, че онзи, на когото капиталът в продължението на една година се пуца три пъти в търговски спекулации.

И така, българинът и ингелизинът имат еднакво количество кръв или равен капитал. Различието между тях се състои само в числото на предприятията, в които се употребява капиталът им, т. е. в дейността и в движенията на сумите. Ингелизинът работи много, труди се неутомимо и храни се със здрава и с хранителна храна; при секи удар на своят тежък чук той губи чрез усиленото дъхание различни частици от тялото си, т. е. голяма част от своя капитал, който трябва да се върне назад; той работи с едър пот на челото, който чучурка изобилно по лицето му, а тоя пот така също изнася със себе си множество частици из кръвта или из тялото, които така също трябва да дойдат на мястото си; най-после неговото тяло се намира в енергическа дейност, капиталът му се намира в силно движение, следователно и печалбите му трябва да бъдат изобилни и да върнат заеменото.

Ето защо ингелизинът яде много и употребява добра и здрава храна. Разбира се, че ако той да би употребял такава храна, каквато употребява бедуинът, то при своята усилна и тежка работа неговият капитал би се умалил и последовало би банкрутство. Но разумният работник не прави така. Той пуца своя капитал в силно движение, харчи много, но и добива много. С една дума, капиталът на ингелизинът се намира в бързо обръщение, а при подобна дейност обмените на веществата между тялото и кръвта произхождат така също твърде бързо.

Ирландецът ни представлява съвсем друго. Той е увянал, ленив и безгрижен, защото се храни само с бърбой, защото не пуца в движение своя капитал и защото дава малко и получава малко, т. е. защото работи малко и храни

ни се лошаво. Бърбоят, който е не твърде хранителен, не може да донесе на капиталът му големи проценти, а и за да не произлезе банкрутство, тялото трябва да работи малко и да не харчи много.

Да земеме за пример животните. Секи от вас знае, че онзи кон, който се храни добре, не само че бива силен и бърз, но още добива някаква си живост, пъргавост и енергия. Ако два добре охранени вола могат да возят свободно 800 оки, то четири неохранени едвам са в състояние да изпълнят същата служба. И така, нека ни бъде позволено да повториме още веднъж, че добрата и хранителната храна създава деятелни работници, бистри умове, здрави тела, енергически души и гиздави снаги, а бърбоят, качемакът и пр. са източници на мързелът, на глупостта и на безсилието.

Ирландецът, който се храни само с бърбой, е ленив; ромънинът, който яде изключително м а м а л и г а (качемак), е глупав; руският мужик, който се храни само с квас и с краставици, е ограничен и пр. И така, ние трябва да обърнеме своето внимание не на кръвта и не на нейното количество, а на обмяната на частиците и на тяхното бързо или лениво движение, т. е. ние трябва да обърнеме сичкото свое внимание на качеството на храните, които се смятат леко, които се преобразяват бързо на кръв и от които зависи най-главната сила на тялото и на душата.

Из сичкото това, щото казахме по-горе, ние ще да изведеме заключение, че ония хора, които се занимават с тежки работи и които се намират в силни движения, са длъжни да употребяват най-много такава храна, която би върнала скоро и изобилно изгубените частици на кръвта. Ето защо ние не трябва да оценяваме хранителните вещества по техният състав, а по бързината и по лекостта, с които тия се преобразяват на кръв.

Храната, които съдържа в себе си малко количество съставни части на кръвта, но преобразява се скоро и лесно, е много по-добра от она, която съдържа в себе си голямо количество от тия вещества, но преминува в кръвта полека. Освен това, ние видяхме вече, че еднообразната храна действува вредително на човеческото здраве, а от промяната на хранителните вещества произлиза противното.

[Но храната зависи твърде много и от своето пригото-

ление. Ако едно ядене е сготвено добре, то — освен дето има добър вкус — се смила бързо и преобразява се още по-бързо на кръв. . . И така, ако трудолюбивият работник със своите тежки трудове донася в къщата си, съдържа жената си и старее се за благоденствието на децата си, то от своята страна и добрата стопанка принася на къщата си, на мъжът си и на децата си не по-малка полза, когато приготвява вкусна и здрава храна, която произвежда нови сили.

Да видиме сега какви именно вещества са необходими за човеческото съществуване, т. е. каква трябва да бъде нашата храна, която би ни давала двойни сили при извършването на нашите тежки занятия. Но преди да захванем своето обзрение, ние трябва да повториме, че човеческото тяло се състои от такива същи вещества, от каквито и неговата храна. Но защото неговите духовни преимущества, неговият характер, неговите наклонности, желаня, помишления и стремления и неговите действия биват различни и подвъргават се на многочислени изменения, то и кората на нашия дух, т. е. нашето тяло, трябва да бъде съставено от различни материали, които да поддържат сяка негова частица.

Науката ни доказва, че колкото един народ или една личност употребява повече разнородна, лесносмилаема и хранителна храна, толкова повече се обогатяват и неговите духовни сили. Доказано е вече, че храната изменява почти съвършено природните свойства не само на човекът, но и на животните и преобразява ги съвсем на други същества. Остроумният физиолог Молешот с пълна справедливост захваща своето замечателно съчинение «За храната и за хранението» със следующите думи: «Храната е преобразовала дивата котка в наша домашна.»

Самата природа е надарила човекът с такива признаци, които показват несъмнено, че неговото естествено назначение е да се храни с разнообразна и с добре приготвена храна. Ако разгледаме по-внимателно ония животни, които се хранят само с растителна, и ония, които употребяват животна храна, то тутакси ще да забележиме и съответствующето различие в тяхната организация. Зъбите на тревоядните животни по своето устройство приличат на нашите коренни зъби и тая форма необхо-

димо се обусоблявява с тяхното назначение да преживят, т. е. да разгризват ситните влакна и мрежаци на растенията, в които се намират хранителни вещества. Напротив — зъбите на плотоядните животни, които са назначени да разкъсват и згвачват животната храна, биват изострени отгоре.

Такова също различие ни представлява и устройство-то на стомахът: растителната храна се преобразява на кръв по-тежко от месната, в която се заключават вече известни частици кръв, и затова у животните, които се хранят с растения, стомахът се състои от няколко отделения. По-голямата част от тревояните животни преживят, т. е. храната из първото отделение на стомахът се връща изново в устата им и изситнява се със зъбите. Плотоядните животни никога не преживят.

Така също и червата на животните, които се хранят с растителна храна, биват много по-дълги от червата на плотоядните, защото окончателното преобразование на храната в кръв се извършва в червата, а тая работа за тревояните животни бива по-тежка, а за плотоядните по-лека, защото у последните кръвта отчасти се е образувала в самата храна.

У човекът заедно с резците и гликовете съществуват и коренни зъби, а неговият стомах и неговите черва са приспособени да преобразяват в кръв не само растителната, но и животната храна. Тука сме длъжни да забележиме, че ако животното се храни само с месна храна, то бива диво, хитро и свиреп, а ако се храни само с растителна, то става кротко, глупаво, търпеливо и лениво.

И така, днес не трябва вече никакво съмнение, че влиянието на храната, което действува на духовната страна на човекът, на неговият характер и на сичкият негов живот, е твърде голямо. Котката ни представлява доволно ясен пример до каква степен храната може да измени духовната и телесната природа на животното. Дивата котка е хищна и свирепа и има къси черва, а домашната има дълги черва и бива сънлива и само в твърде редки случаи изказва своята първообразна природа, т. е. своите хитрости. Оттука се види, че разнообразната храна произвежда разнообразно устройство на тялото, даже и на духовната страна на животните, следователно ние можем да заключиме, че природата, която е надарила човекът с

органи за приемането различни храни и с разнообразни духовни качества, изисква, щото и самата храна да бъде здрава, лековарима и разнообразна. Да поговорим сега за самата храна.

VIII

ЗА КАВЕТО

Като се решаваме да разгледаме хранителните вещества, които съставляват нашата храна, то ние нямаме намерение да говорим за гастронимическите обеда на преситившите се богаташи, а така също и за източниците на ония вещества, които влизат в тялото на сиромасите, за които почти сяка храна бива вкусна — сичкото това са изключения из общото правило, което се е появило по причина на общественият живот. И така, ние ще да разгледаме храната на така наречените «средни хора», които живеят добре и които работят добре.

Тука сме длъжни да забележиме и това, че ние говорим не само за нашите братия българи, но и за сичкото човечество въобще. Щом трудолюбивият гражданин или селянин стане от леглото си, той намира на столът си или сладко и кафе, или кафе с мляко, или чай, или кафе и чашка ракия, или нещо опечено. Да разгледаме най-напред кафето.

Какво нещо е това кафе? Съставлява ли то хранително вещество, пиетие за унищожението на жаждата или средство за нагриването на тялото? Или кафето е лек? А да не е отрова? На тия няколко вопроса науката и до тая минута още не е дала положителен отговор. Химическите изследования са открили в кафето особено начало, което са нарекли к а ф е и н и което съдържа в себе си голямо количество азот; а в чайт съществува такова вещество, което се нарича т е и н и което също така съдържа в себе си такова също количество азот. Други естествоизпитатели, като например Молешот, Леман и Цобел, се не съгласяват с това заключение.

И наистина, секи от нас трябва да се съгласи, че кафето се е разпространило по светът не защото съдържа в себе си азот, а съвсем по други причини. Доказано е вече, че част от азотът се губи при печението на кафето, а друга

доволно значителна част отива в кафейната гъстина, следователно в самото питие неговото присъствие е твърде незначително. И така, ако ние да би пожелали да внесем в тялото си азот с помощта на кафето, то този азот би ни станал не твърде евтин, 700 хиляди кантара можем да оценим приблизително на 7 милиона жълтици австрийски; но защото се употребява само питието, без гъстината, то за тия 7 милиона жълтици в храната влизат само около 240 кантара азот. За такава цена ние би могли да приемем много по-голямо количество азот, ако употребяваме наместо кафе месо, в което азотът съставлява доволно значителна пропорция.

Ето защо против кафето се е съставила такава враждебна партия, която говори, че както в економическо, така и в медицинско отношение неговата полза е съмнителна. Нему са дали даже страшно название отрова. И наистина, Цобел е намерил в кафето синилна кислота (l'acide prussique), която е една от най-силните отрови. Но, от друга страна, не съществува вече никакво съмнение, че тая отрова става недействителна, защото в кафето се намира и амияк, който съставлява противоядие на синилната кислота. Освен това, за ползата на кафето говори и онова обстоятелство, което е накарало множество милиони хора да го направят своя потребност и да се пристрастят към него дотолкова, щото да не могат вече да го не пият.

По нашето мнение кафето не само че не е вредително, а още принася съществена полза, ако лекарите и да запращават на своите болни да го употребяват и ако науката и да не е още изрекла за него своята последна дума, която би определила неговата полза или неговата безползност. В новите времена на кафето са гледали не като на храна, а като на лек или като на розкошество.

Доказано е вече, че кафето, както и сичките други «приправи», които се турят в яденето, способствува на стомахният сок да се отделява и да ускорява пищеварението, което се захваща само тогава, когато стениците на стомахът пущат из себе си такава воденикавост, която има свойство да преварява храната. Ето защо пищеварението се извършва по-скоро, ако после обедът или после вечерята се употреби една чашка с кафе. През нощта пищеварението ослабва (ето защо през нощта се спи лошаво, ако

човекът вечеря късно и ако яде неудобоварима храна), така щото утрента стомахът става малко деятелен.

И така, употреблението на кафето утрента действа оживително на стомахът и способствува на неговата нова деятелност. Но кафето, както ние забележихме вече, може да служи в някои случаи и като лекарствено средство, защото възбужда нашата духовна деятелност и деятелността на нервната система. Известно е, че изпиената пред вечер чашка с кафе прогонва умореността и способствува на продължителното бодрствование. Ония хора, които имат намерение да извършат някоя работа през нощта и да не дремят, са длъжни да употребят чашка с кафе.

Ония, които се занимават с тежка умствена работа, чувствуват после кафето възрождение на духовните сили и затова тия често го употребяват като средство, което възбужда духовна деятелност. Кафето оживява дремливите и завяналите разговори. После неговото употребление разговорите стават по-одушевени и по-здрави, погледите, движенията и сичкото същество на човекът се въодушевява и кипи с живот.

През нощта, когато човекът спи, духът ослабва и утрента той усеща разслабение и повяхналост, наместо да усеща бодрост. Ето защо оная чашка с кафе, която се изпива утрента, възбужда нервите и приготвява ги за нова деятелност, следователно тя отчасти избистрява и самият дух. Знаменитият естествоизпитател Молешот говори, че разпространението на кафето в последното време е способствувало твърде много да се усили умствената деятелност на човечеството. Освен това, по мнението на Либиха, кафето принадлежи в числото на хранителните вещества.

Множество стари хора, които употребяват малко храна, пият по няколко пъти на денят кафе, следователно то поддържа силите им и храни някои части на тялото им. Мнението, че е по-добре да употребяваме азот из месото, нежели из кафето, е твърде основателно, но ние сме се уверили практически, че стомахът не може да приема в сяко време тежка и хранителна храна. Така например утрента стомахът не приема ония храни, които съдържат в себе си голямо количество хранителни вещества. Ето защо кафето трябва да се приеме от човечеството и да се употребява в известни времена.

Да видиме сега секи ли трябва и много ли трябва да се употребява това питие. Много пъти кавето, както и множество други храни, може да бъде вредително и да произведе противно действие, т. е. наместо да принесе полза, то принася вреда. Кавето е полезно най-много за флегматическите натури, като например за източните народи, за германците, за ангелизите и за холандезите, които и наистина го употребяват твърде често. Това е естествено явление. Ония хора, които въобще се занимават с физически труд и които са пъргави и подвижни, пият твърде малко кафе. Децата, които имат жив характер, не обичат кавето и това явление не е каприция, а естествено съзнание, че то е за тях вредително, следователно ние никога не смеете да ги принуждаваме да го пият против волята си.

Напротив, в старостта, когато дейтелността на нервната система ослабва, то за нейното възбуждение става нужно употреблението на кавето. В сиромашките семейства кавето обикновено размесват с цикорий (*cichorium*). Ако това растение, употребено в малко количество, и да е безвредно, но и ползата му е твърде малка. Сахарът и млякото, които обикновено се турят в кавето почти по сичките европейски крайове, произвеждат съвсем друго. В млякото, както е вече известно, се намират сичките съставни части на кръвта, а сахарът се преобразява на лой, която е необходима за животът, а особено за дъханиято.

Във времето на нощните телесни изпарения тялото губи една част от кръвта си, а така също и една малка част от лойта си. За да върнеме изгубеното, ние трябва да употребим за неговото възобновление нов материал, следователно кавето, сахарът и млякото изпълняват доста полезна обязаност. На децата ние смело можеме да даваме сладко кафе, в което е излеяно доволно голямо количество мляко, защото за развитието на тялото е необходима бърза обмяна на хранителните частици в кръвта, по-силно дъхание и по-сърчено биение на пулсът. Органите на пищеварението у възрастните хора достатъчно вече са се уягчили, за да добиват сахар из растителната и животната храна, но у децата тия органи са още слаби и следователно тия не са в състояние да преобразят пробялата на сахар, т.е. тия не могат да преварят пробялата, която се

намира в бърбоят, в хлябът и в другите храни, и да я преобразят на лой.

За да избегнем, доколкото се може, печалните последиствия, които се появяват преимуществено в така наречените ингелизки болести (рахитизъм), ние трябва да даваме на децата наместо «пробялиста» или «скробелна» храна готов сахар. А защо, ще да попитат мнозина, после обяд и после вечерята докторите ни съветоват да пиеме кавето си без мляко, даже и без сахар? Какво назначение има в подобен случай употреблението на кавето? Разбира се, че неговото назначение е да усили процесът на пищеварението, а млякото и сахарът дават на пълният стомах нова работа и препятствуват на другите вещества да се смелят.

И така, после обяд и после вечерта кавето е необходимо, но ние трябва да го пиеме без мляко и с малко сахар. Утрента ние трябва да пиеме кавето си с малко хляб, но тоя хляб непременно трябва да бъде пшеничен, защото съдържа в себе си голямо количество пробяла и сахар и защото се смила по-леко. Из сичкото това, щото казахме по-горе, ние трябва да си съставим понятие, че умереното и разумното употребление на кавето е почти необходимо за по-голямата част от човечеството.

Тук сме длъжни да кажем и това, че извънредното употребление на кавето, както и излишното употребление на секи друг хранителен предмет, бива вредително. Така например то произвежда неестествено биение на сърцето, главокружения и пр. Но преди да свършим тая глава, ние трябва да кажем и това, че кавето и чайт принасят и нравствена полза, защото доволно често тия заменяват ракията и виното и защото около тях (по кавенетата) се събират различни хора с различни понятия и с различни знания и сичкото това се съобщава на незнаещите. С една дума, кавенето доволно често бива школа за много неща, следователно нему би трябало да се даде съвсем друг характер.

IX

ЗАКУСКИ

Който е работен човек и който става утрента рано, той трябва да огладнява рано, защото усиленият труд накарва тялото да търси подкрепление, т. е. да върне ония сили, които е то изгубило. Да видиме сега в какво трябва да се състои това подкрепление, т. е. из какви елементи трябва да се състои оная закуска, която обикновено се употребява преди обяд. Но тука сме длъжни да забележиме, че ония народи, които обядват рано, които вечерят после захожданието на слънцето и които пладнуват (лятно време), нямат обичай да закусват утрента и ако закусват, то тяхната закуска бива проста, т. е. състои се само от хляб (попара, качамак и др.). В европейските господства бива съвсем другояче. Европейецът закусва рано, обядва късно и рядко вечеря. А кой обичай е по-добър?

Ако ония хора, които се занимават с лека работа или които преминуват животът си в бездействие, не могат да ядат по пладне, то ония работници, които извършват тежки физически дела, доволно често са принудени да ядат и преди зора. И така, след тежкия труд и след деятелната и усилената работа закуската е необходима, защото после обяд се работи тежко, а до обяд умореното тяло не може да чака.

Но ние казахме, че закуската на работните хора се състои повечето пъти от хляб. Главните съставни части на хлябът са пробяла и сахар, из които първата във времето на печението се преобразява така също на сахар, а това облекчава пищеварението. Тука сме длъжни да кажем още и това, че в последното време учените французки физиолози са доказали фактически, че така нареченият вчерашни хляб получава особена питателност и преварява се по-лесно. В тялото на човекът хлябът се преобразява отчасти на месо, но преимуществено от него, както и от сичките други пробелни храни, се образува лой.

Но това преобразование се извършва лесно само в ония случаи, когато заедно с хлябът се употребява и друга храна, т. е. маст или масло, следователно в европейските страни е станал обичай да намазват утрента хлябът си с масло, което удовлетворява потребностите на чове-

кът доволно бързо. Лойта, както казахме, играе в животът на човекът твърде важни роли, защото поддържа дъханиято. Вдъхаемият от нас кислород разлага лойта и образува от нея вода и въглена кислота. После това водата се изпарява във вид на пот, а въглената кислота се изхвърга с издъханиято. И така, лойта служи като главен материал за процесът на изпаренията и издъханията, но в това също време тя бива и защитник на месото.

Ако в човеческото тяло да не би се образувала почти постоянно нова лой, то гореказаните процеси би били длъжни да се извършват на чужда сметка, т. е. да унищожават месото, което така също би се преобразило на пот и на въглена кислота и тялото би угаснало. С една дума, лойта е защитник на нашето тяло от разрушението и поддържа равновесието между питанието и изгубените частици от организмът. Ето защо мършавите хора ядат твърде много, а дебелите или кравените, наопаки, твърде малко. Това явление очевидно зависи от туй, че у първите, у които лойта е недостаточна, дъханиято и изпаренията се извършват отчасти на чужда сметка, т. е. тия употребяват наместо лой месо, следователно човекът трябва да възобновява колкото се може по-често и по повече изгубените частици; напротив, у дебеличовците тая загуба се извършва чрез лойта, а не чрез месото и кръвта и затова тия губят твърде малко от своите телесни сили, следователно и ядат по-малко.

После гореизложените забележки не е тежко да разбереме защо ония хора, които по причина на своите тежки физически занятия дъхат силно и потеят много, са длъжни да употребяват голямо количество лойеобразуваща храна, нежели ония, които дъхат слабо и потеят малко. Не е тежко да разбереме така също и това, че през зимата, когато въздухът е по-гъстък и когато човекът поема в себе си голямо количество кислород, тялото изисква повече мазна храна, нежели през лятото. От тая съща причина произхожда и това, щото хората в студените крайове да се хранят само с мазна храна, от която в топлите места би произлезли болести и неизбежна смърт.

С една дума, работникът, който повдига тежкия чук или който работи с изобилен пот на челото, трябва да яде утрента хляб с малко сланинка. Из това правило се изключават само ония работници, които работят под откри-

тото небе през горещите летни дни. Но из гореказаното вие не трябва да заключаваме, че лойта е хранително вещество и че от нейното употребление се появява в човешкото тяло пак лой. Напротив — многочислени опити над различни животни са доказали, че ако едно тяло се храни изключително с лой, то тоя лой не принася никаква полза, защото се изхвърга из тялото без никакво изменение.

За да дадем пълно понятие за появляването на лойта в тялото на човекът, ние сме длъжни да обърнем своето внимание на онзи способ, който се употребява при отгаянието на гъските. За тая цел бедните животни се затварят в тясно пространство, в което едвам могат да станат и да ходят, и хранят се с хляб, с трици и въобще с хлебна храна. Тия гъски стават съвсем скоро кръвени, защото тясното помещение им не позволява да правят движения и защото затруднява дъханието им, следователно в тяхното тяло лойта се не преобразява на пот и на въглена кислота, а остава цяла. Тая лой не е нищо друго освен преобразивша се пробяла из хлебната храна. Разбира се, че ако някому да би дошла фантазия да отхрани гъските си с готова лой, то тия би се разболели и измрели.

Причината, по която чистата лой не може да служи за главна храна, се състои в това, че само една известна част от червата изпуска из себе си такъв сок, който е способен да разтвори лойта. Стомахният сок няма подобна способност. Ето защо лойта трябва да се употребява само в ония случаи, когато е размесена с други хранителни вещества, а особено с хлебни растения.

Друго вещество, което се употребява преди обяд, е ракията.

«Почерпете ме с ракийка, защото още не съм обядал» — говори вашият гостенин. «Хайде да пинеме по малко ракийка, защото тя ни дава и щ а х за ядене» — говорят нашите граждани. «Ако да не би била ракията, то аз одавна вече би оставил тоя свят» — говори осемдесетогодишният старец. Разбира се, че ако съществуват вече толкова полезни за това питие мнения, то и ние трябва да се запреме над него и да поговориме малко по-пространно за неговите качества. Ракията е вещество съвсем нехранително и нейната полза, ако я разглеждаме

откъм тая страна, е твърде съмнителна. Ние смело можем да кажем, че сладкото, което се яде утрента на гладно сърце, е много по-хранително от ракията.

А защо това питие е станало дотолкова необходимо за работниците, които ни уверяват, че животът им се поддържа само от него? Защо множество хиляди хора се отказват да поядат, а готови са да изпият няколко чашици с ракия на гладно сърце? Тия причини се заключават в нейното особено свойство, което е и благотелно, и гибелно. Това свойство принадлежи на нейното най-главно вещество, т. е. на ракиеният спирт (на алкохолът), който произхожда от броженето (fermentation) на преобразившият се сахар. Ние можем да приготвим спирт из което растение и да поискаме, ако само това растение съдържа в себе си пробяла, която от своята страна се преобразява на смола (Gummi), смолата на сахар, а сахарът на алкохол.

Из сичкото това вие видите, че спиртът доставява на тялото много по-малка полза, нежели сахарът. Но ние казахме вече, че спиртът има такива свойства, които няма сахарът, а тия свойства са дотолкова привлекателни, щото поклонниците на ракията са се възкачили до необикновено количество. Да кажеме накратко, ако ракията се употребява умерено, то тя принася някоя (разбира се, отвличена) ползица, а ако се употребява без мяра, то тя се преобразява на отрова. Ето защо тя, от една страна, съставлява някое у т е ш е н и е, а, от друга — гибелно зло.

Но най-главното зло, което произхожда от ракията, се заключава в това, че тя угасява гладът лъжовно, защото в нея се не намира ни едно хранително вещество. Да разгледаме сега целебните свойства на ракията, а после да укажем на ония пагубни последствия, които се появяват от нейното употребление. Ако ракията се употребява умерено, то тя раздражава стениците на стомахът и усилява отделението на соковете, които са необходими за пищеварението. Твърде често се случва, щото приемената в нашето тяло лой да бъде окружена с находящата се в стомахът храна, а защото стомахният сок не разтваря лойта, то в тоя случай хранителните вещества доволно често се не преваряват съвсем и самото питание се извършва в недостаточен размер.

За да дадем на пищеварителният процес по-голяма сила, ние трябва да приемем по малко ракия, защото, както казахме вече, тя раздражава стомахът. За тая съща цел ние употребяваме пипер, хрян, сладчица и др. т. Тия меризливи и раздражающа вещества действуват на плюнчените момичи, които изпускат из себе си повече сок и които способствуват на окончателното пищеварение. Същото можеме да кажем и за ракията, която бива полезна от гореказаните вещества още и за това, че разтваря в себе си лойта. И така, ракията съставлява известен род лекарство, на което употреблението никак не може да бъде осъждаемо, ако човекът, който доводи себе си до такова състояние, че нему е потребно подобно лекарство, и да заслужава порицание.

Освен сичкото това, спиртът произвежда силно действие и на нервите, а особено на мозъкът, и ускорява движението на кръвта, следователно ускорява и сичката жизнена деятелност на нашият организъм. Говорят, че виното весели сърцето на човекът, а виното съдържа в себе си така също спирт или алкохол. С една дума, онова, щото весели сърцето, се намира и в ракията, и в пивото, и в сичките тям подобни питиета. Ако желаем да постигнеме мъдростта на гореказаното изражение, т. е. че виното весели сърцето на човекът, то трябва да знаем, че то усилява жизнената деятелност, ободрява духът, унищожава умореността и дава на тялото нови сили.

Доказано е вече, че и ракията, ако се употребява в малко количество, произвежда тия същи действия, т. е. тя не само че облекчава пищеварението, но съобщава му и нови сили. Но тука сме длъжни да повторим още веднъж, че тая изкуствена бодрост никак не може да се нарече «съвършено полезна», защото разслаблението и умореността се възстановяват най-добре от самата природа във времето на сънят или във времето на почивката. После сяко изкуствено възбуждение се появява по-голямо разслабление и най-после, след няколко стотини подобни възбуждения, следува съвършен упадок на силите.

Един естествоизпитател говори, че изкуственото възбуждение бива полезно само в такъв случай, когато трябва да се употреби силно средство, т. е. когато човекът няма време нито да си почине, нито да подкрепи силите си с добра храна. Така например пътниците, солдатите и

въобще ония хора, които са длъжни да не дремят и които нямат възможност да възстановят своите изгубени сили с обяд и със сладък сън, имат право да пият по малко ракия. В тия случаи, в които понякогаж е турен и работникът, една чашица с ракия може да бъде полезна, защото тя възбужда неговата деятелност и поддържа бодростта му.

Но после това, т. е. после свършването на физическият труд и после ракийката, за умореното тяло е необходима здрава храна и дълга почивка; в противен случай възстановлението на физическите сили е немислимо. И така, ракията може да ни принесе някоя полза, но тя трябва да се употребява не утрента рано на гладно сърце, а после обяд, защото после ядението човекът бива и сънлив, и ленив, т. е. ракията трябва да се употребява само в онова време, когато ние имаме нужда да ускориме пищеварението и да ободриме духът си.

Но като сяко едно лекарство, което бива вредително при неумереното употребление, ракията трябва да се употребява твърде малко. Да кажем и това, че човекът не може да поддържа своето здравие или своето тяло само с изкуствени средства. Той бива здрав само до оная минута, дорде сичките отправления на неговият организъм се извършват естествено, а ако той захване да насилва природата и да употребява изкуствени средства малко по-честичко, то болестта става неизбежна. Из сичкото това ние можем да си съставим математическото правило, че на природата трябва да се помага само в такъв случай, ако ѝ е нужна нашата помощ.

X

КАКВА ТРЯБА ДА БЪДЕ ХРАНАТА

Защо ние мешаме няколко вида храна, когато желаем да приготвим някое вкусно и хранително ядене? Защо не ядем само месо, а мешаме го с различни растителни плоди и със сякакви брашна? Най-после, защо туряме в яденето сол, пипер и др. т.? Човекът е разбрал твърде добре, че животът му може да се поддържа само в такъв случай, ако употребява разнообразна храна, следова-

телно той е захванал почти инстинктивно да меша месото с боб, а брашното с месо. Ние казваме инстинктивно само затова, защото опитната готвачка е захванала да приготвява здраво и вкусно ядене преди Молешота, т. е. преди да бъдат обяснени законите, които привождат в действие нашият организъм.

Най-главната храна, която се смела в нашият стомах, отделява от себе си лой и месо. Сичките брашнени яденета произвеждат в тялото лой, а сичките белковични вещества — месо. Освен това, за поддържането на тялото са необходими така наречените соли, от които се образуват костите, космите и зъбите. Най-главната храна, която се употребява почти по сичкият разумен свят, се нарича супа или чорба, в която се налива достатъчно количество вода и която бива воденикаста.

Най-добрата супа, която носи още название бульон, се вари от говеждо месо, което съдържа в себе си по-малко лоени вещества, а повече белковина. Разбира се, че когато месото се разтвори и стане бульон, то яденето се смела по-лесно и храни повече. Хранителните начала на месото, когато е то суаво, се заключават в особен род пихтиени вещества, които се заключават в мрежаците. Когато месото се вари, то гореказаните вещества се смекчават и прехождат в бульон, а ако тоя бульон не е доварен, то бива липкав и като истине, преобразява се на твърдо и пихтиено вещество. Най-добрият бульон се добива от костите и от хръщелите на месото.

Солта, с която се соли месото, не само че дава на яденето приятен вкус, но още играе доволно големи роли при храненето на тялото. Само в по-новите времена са открили значението на солта при процесът на пищеварението и уверили са се, че тя е необходима за образованието на някои тъкани, на кръвта, а особено на хръщелите. Солта е необходима и за животните. Науката е доказала вече, че ако на животните се дава по малко сол, то тия биват силни и едри.

Но ние казахме така също, че от брашнените вещества се образува лой, която е необходима за дъханието, следователно самите нужди са накарали нашите готвачки да разберат физиологическата наука и да вървят по нейните правила, без да са познати с нейните теоретически параграфи. Оризът, който се употребява най-много като

примес в яденетата, съдържа в себе си много пробяла, следователно децата го ядат с голяма наклонност. В 100 литри ориз се намират 85 литри пробяла, когато 100 литри пшеница съдържат само 74 литри пробяла.

Бърбоят, който така също се употребява за примес, съдържа в себе си твърде малко хранителни вещества и ако да не би се приготвял заедно с хранителното месо, то той би бил твърде лошава храна. Ако 10 литри ориз дават $8\frac{1}{2}$ литри пробяла, то 10 литри бърбой дават само $2\frac{1}{2}$ литри. И така, оризът е много по-хранителен, нежели много други растения, с които се размесват супите или чорбите. «А защо хората употребяват в супите си повече бърбой и други примеси, нежели ориз?» — ще да ни попитате вие. На тоя вопрос ние ще да отговорим просто и ясно, че многохранителното месо няма особена нужда от други хранителни вещества. Освен това, човекът доволно често употребява такава храна, която е евтина или която се добива и приготвява лесно.

Но ние трябва да поговорим за растителните храни малко повече, защото в нашето отечество постите биват повече от блажните дни и защото нашият народ повечето пъти яде месото отделно, а растителните храни отделно. Зеленчукът и корените, които се турят в супите за приятен вкус или за меризма, нямат в себе си почти нищо хранително и ние ще да ги оставим настрана и ще да разгледаме само плодовете. Между плодовете най-главната роля играят бобът, грахът, фасулът и лещата, които образуват и лой, и месо, следователно тия плодове не само че могат да се сравнят с хлябът, но и с месото. Тука сме длъжни да кажем и това, че тия плодове са евтини и сиромашът може да се храни с тях продължително време, следователно тяхното употребление изисква да се каже за тях и още някоя дума.

Едно от главните съставни начала на гореказаните плодове съставлява особено вещество, което в химията е известно под име л е г у м и н и което се отличава с изобилно съдържание пробяла. В грахът се намира голямо количество сахар и затова секи от нас е изпитал, че той бива сладък. А защо сичките тия плодове се употребяват само варени? Не нарушават ли се с това естествените за-

кони? Ни най-малко. Природата е съсредоточила в грахът най-съществените начала за хранението на човеческото тяло, но тя не го е поръсила с живителната влажност, която се нарича вода и без която хранението и животът на човекът би били невъзможни.

За да ги предохрани от разрушителното влияние на атмосферата, природата ги е облякла с неразтворима в човеческият стомах луспица, а да извлече из тях хранителните вещества, тя е упълномощила човекът да ги проготи по своята воля, следователно самата природа ни е научила да вариме плодовете. А защо едни от тия плодове увират лесно, а други мъчно? Сяка перачка знае, че между водите съществува голямо различие, т. е. че една вода бива мека, а друга рязка: в първата сапунът се разпуска и преобразява се на пяна, а в последната той образува жулеци и пресича се.

Химическите изследвания са доказали, че в кладеничевата вода, която бива рязка, се заключава вар, който, като се съедини с кислотата на сапунът, образува неразтворимо вещество; а дъждевната или въобще меката вода, напротив, не съдържа в себе си вар или го съдържа твърде малко и затова тя разтваря сапунът. Същото се повтаря и когато се вари грахът; варът из кладеничевата вода, като се съединява с някои начала на грахът, преобразява го на твърдо тяло, което не може да смели стомахът. Сичкото това може да се докаже положително.

Опитът ни е доказал, че двоица купуват от един човек и из един човал грах, но у единият тоя грах увира, а у другият не. От грахът, от бобът и от лещата се образува кръв, месо, мляко и лой. Освен това, тия плодове съдържат в себе си леугмин, който от своята страна съдържа фосфор, а тоя фосфор се преобразява на мозък и на кости.

Да кажем няколко думи и за зелето. В зелката се намират $\frac{9}{10}$ части чиста вода и $\frac{1}{10}$ част хранителни вещества, като например белок, камед, лой, пробяла и сахар. Същото ще да кажем и за множество други кореноплодни растения, ако много от тях и да съдържат в себе си достатъчно сахар. Ние твърде добре знаеме, че децата обичат твърде много гулиите и аучите. Но и сичките тия растения, които сами по себе си не могат да се нарекат хранителни и които не съдържат в себе си онова, щото е необ-

ходимо за нашето тяло, изпълняват по някоя служба, защото месото им дава известна сила, ако тия се варят с него заедно. В това отношение тия имат свое значение и своя полза при процесът на пищеварението, защото органическите кислоти на овощните растения и плодове, като разтварят белковината на месото, облекчават неговото преобразование на кръв.

Ето защо после добрият обяд, ако и да нямаме апетит, овощите ни се чинят вкусни. Доказано е вече, че в такова време сяка една друга храна би произвела в стомахът тежест, а овощите, напротив, произвеждат облекчение. Но зеленчукът има и друго значение. Химическите изследвания са доказали, че в съставът на зеленчукът влизат различни соли, които са необходими за човеческото тяло. На първи поглед тия вещества ни би се показали съвсем безполезни, защото човек не може да яде желязо и други метали, но изследванията са доказали положително, че желязото, калий и натрий влизат в хранителните вещества на човекът. С тия елементи природата е наделила довольно щедро множество из овощните растения.

И така, месото заедно със зеленчукът съставляват полезна храна за нашето тяло. Месото съдържа в себе си малко вода, с която е така богат зеленчукът, а от своята страна зеленчукът е беден с белковина, която е изобилна с месото. Месото и зеленчукът съставляват заедно сичките начала, които са нужни за образованието на кръвта или за хранението на тялото.

Но да кажем още няколко думи за водата. Ние обикновено говорим, че пиеме вода затова, защото сме жедни. Собствено като неорганично вещество водата не съставлява храна за човекът, но при сичкото това ни едно животно не може да просъществува без нея — тя е необходима за него така също, както и храната. Но да не помислите, че водата унищожава гладът. Не, тя само е необходима за размекчението на изяденото, което трябва да се преобрази на кръв (кръвта така също съдържа в себе си голямо количество вода), защото оная влажност, която се намира в самата храна, не е достатъчна да извърши това дело. Без вода не може да се извърши нито пищеварението, нито хранението. Трябва да забележим и това, че вода се намира в голямо количество имен-

но в ония органи, които се отличават с голяма деятелност, като например в мозъкът и в мишниците.

Известно е вече, че без храна човекът може да проживее много по-дълго време, нежели без вода. В човеческият организъм водата има тройно значение, а именно: първо, ако да не би била водата, то множество хранителни частици, като например сахарът, би останали за нас съвсем безполезни, защото не би могли да се преобразят на кръв или да съставят лой; второ, водата уравновешава влажността в нашето тяло, защото с дъханieto, с потът и с изпразненията ние постоянно губиме множество водени частици, без които тялото ни не може да просъществува; трето, водата има влияние при съставът на нашето тяло, защото му донася различни соли, които се намират в разтворен вид или в примес.

Ето защо човекът употребява речна или кладеничева вода, като по-богати със землисти и с металически вещества, а не чиста дестилирована или чиста дъждева вода, или такава, която е прецедена през тълчени въглища. Дестилираната вода е неприятна на вкус и само после някое време като бъде открита под действията на въздухът, става добра за пиене.

Из сичкото това се види, че водата, която пиеме ние, съдържа в себе си разтворени газове. Освен водата, която се употребява за унищожението на жедността, у нас се употребява и буза. Бузата не е нищо друго освен варено просено брашно, което се оставя да прокисне. Бузата е доста хранителна, защото съдържа в себе си такива също елементи, каквито и сяка хлебна храна. Но тука сме длъжни да забележиме, че както много прясната, така и прекисналата буза се вредителни. Невъзможно е още буза, която съдържа в себе си много пробяла, продължава да прокисва в стомахът и с това пречатствува на пищеварението, т. е. произвежда в стомахът болове и пъчи коремът, а старата или прекисналата вече буза е изгубила значително количество от своята въглена кислота и образувала е оцетна кислота, следователно тя не може да бъде нито приятна, нито полезна.

Някои народи пият много чай, а други кафе с мляко. Чайът няма в себе си нищо хранително, както и кафето. Единствената заслуга, която може да произведе чайът, се заключава в това, че той разганя сънят и възбужда весе-

лост и деятелност. Освен това, чайът сгръва тялото и усилява изпаренията, следователно той в известни случаи служи за лекарство. А защо чайът се пие с различни примеси, например с мляко, с ром, с лимон, със сахар и с вино?

Млякото и сахарът увеличават хранителността на пиетето, ромът и виното раздразжават нервите, а лимонът произвежда раздразнение в стомахът. Тряба да видиме сега сякога ли гореказаните няколко продукта биват чисти и сякога ли тия принасят полза. У Ото Уле в неговата замечателна книга «Химия на кухнята» ние намираме няколко твърде основателни забележки относително нашите любими питиета, а това ни накарва да укажем на някои от тях в съкратен вид.

«Аз земам чашица с кафе — говори Уле — и доближавам я до устните си. «Стойте!» — ми говори моят верен агентин — водата, в която е варено това кафе, е нечиста. Солите и кислотите, които се намират в нея ние можеме да пропуснем без внимание, но аз виждам там цяла маса органически вещества, части от мъртви животни и растения, живи водорасли, гъби, инфузории, червеци, личинки и яйца от различни насекоми. Кладенецът, из когото е земена тая вода, както ми се чини, се намира твърде близо до някоя помийна яма, до някой гериз или до някои стари гробища, защото аз виждам в нея разложени органически вещества и азотокисели соли.

Ако ти си принуден да пиеш постоянно такава вода, то аз трябва да те пожалея, защото тя навярно е съставляла прошедшите и ще да съставлява бъдещите причини на много от твоите болести. За да умалиме барем колко-годе нейните лошава качества, ние сме длъжни да я размесим с малко оцет, който убива животните организми, или да я прецедиме през въглища или през дървени стържки, за да запреме органическите вещества, или, ако водата е мътна, да туриме в нея малко стипца, както правят в Париж и в Букурещ, или стълчени горчиви миндали, както правят в Египет.»

Но не само водата може да бъде нечиста. Кафето, което ние купуваме за чисто злато, доволно често не може да се похвали със своята чистота. Ако си купувате умляно кафе, то в него се намира голямо количество цикорий. Искате ли да се уверите? Налейте във вашето кафе малко

студена вода. Ако в кавето се намира цикорий, то студената вода ще да се вапца в кафеен цвят, щото не може да се случи, ако кавето е чисто. Но и цикорий, който е доволно скъп, не бива чист. В него мешат печена пшеница, боб, ечемик, жъллад, желязна ръжда, керпичи, изгорял кравешки дроб и пр.

Но и това е още малко, защото от тия измами барем не страдае твоето тяло. А знаете ли какво произлиза от зеленият чай, когото мнозина пият с особено наслаждение? Неговата зеленина зависи от прахът на гипсът и от отровната берлинска лазур, които доволно често произвеждат лошава последствия. Освен тия две отрови в кантонският чай влизат 45 процента землести частици, свинцова окис, морска пяна, камед, зелен купорос и др.

Сахарът, който се нарича сахарен песок и който е жълт и евтин, е размесен с брашно и с различни други нечистоти. Пиперът, канелата, бахарът и др. са така също вапцани за очи. Но да оставим това и да продължиме своят разказ, защото комерческите подлости трябва да преследова не физиологията, а полициите.

Да видиме в кое време трябва да се обядва и в кое да се вечеря и трябва ли да се спи тутакси после яденето. Умните хора са решили, че обедът трябва да бъде сред пладне, т. е. в онова време, когато се преполви денят. Обядът обикновено се състои от варени яденета, изпомежду които главната роля играе супата. Но питане е: защо човекът употребява варено ядене? Не е ли по-естествено да употребява храната си така, както я е приготвила самата природа? Защо човекът, освен плодовете, се не храни със сурова храна? Защо той употребява толкова време за варение, за печение, за пържение и пр.? Секи от нас знае, че животните се хранят с това, щото им е приготвила самата природа. Защо човекът да бъде изключение!

На сичките тия вопросы съществува само един отговор: човекът е създаден другояче, а животните другояче. Суровата храна се смела в стомахът му твърде тежко или съвсем се не смела. Гълабът гълта грахът цял, защото неговият стомах е в състояние да го смели. А можете ли вие да направите същото? И така, природата не е дала на човекът як стомах, с какъвто се ползват четвероногите и птиците, но тя му е дала ум, който го е научил да се храни с разнообразни растения и животни.

Разбира се, че сънят се не отнася непосредствено към процесът на хранението и затова ние не би трябало да говорим за него, но той има влияние на пищеварението, следователно ние сме принудени да кажем и за него няколко думи. Да решиме въпросите: вредителен ли е сънят после обяд или не и какво влияние има той в процесът на пищеварението? Хранението и пищеварението, както е известно вече, съставляват такава също работа (за някои твърде приятна) или приятен труд за нашия организъм.

Ето защо, ако хранението се извършва едновременно с вънкашната деятелност на нашето тяло, то не е в състояние да възнагради изгубените частици. В тия случаи количеството на отделящите се вещества биват по-големи от ония частици, които влизат в кръвта. Изобилният пот унищожава в тялото нужната влажност, така щото устата схнат от недостаточността на плюнката, която е необходима за пищеварението. Селяните говорят, че залагът им е останал в гърлото, защото изяденото от тях вещество им е било дадено във времето на тежката работа.

Ето защо, когато човекът седне да обядва, той трябва да се успокои и да си почине. Същото трябва да бъде и после обяд, когато произхожда пищеварението и когато тялото се занимава със своя собствена работа. Ако пищеварението се нарича вътрешна работа на тялото, то вънкашната работа трябва да се остави за време, защото две лебеници се не носят под една мишница. Че после обяд човекът трябва да поспи се види от онова природно явление, че той захваща да дреме, а природата е най-умният наш учител. Но секи от нас е забележил, че после непродължителният сън в нас се появяват нови сили и ние биваме бодри, а ако тоя сън е продължителен, то сичкият наш организъм ослабва.

А от какво произхожда сичкото това? Процесът на пищеварението се извършва химически, т. е. храната се разтваря в стомахният сок така също, както се разлагат и много други химически съединения. На пищеварението помага движението на стомахът, което преобразява храната на хранителна каша — щото и съставлява първата част на хранението, във времето на което е необходимо крайно спокойствие, следователно сънят е съвсем необходим. Напротив, във втората част на процесът е необхо-

дима деятелност, в противен случай храната не може да се смели добре и самият сън става безспокоен.

Но ние не трябва да лягаме тутакси после яденето. Секи от нас е изпитал, че ако легне тутакси после вечерята, то сънят му най-напред бива спокоен и приятен, но утрента той чувства главени болове с по-голямо или по-малко разстройство на стомахът и въобще със загуба на силите си: една част от храната не е могла да се преобрази на кръв.

И така, ползата от послеобедният сън зависи от неговата непродължителност: късият сън е безвреден, а продължителният влече след-себе си лошави последствия. Главените болове и неприятният вкус в устата указват твърде ясно, че човекът трябва да се пробуди и че е настало вече време за работа. Една чаша студена вода после обедният или после нощният сън е необходима, защото очисти стомахът и защото способствува на останките да се разнесат по своите места. Разбира се, че вечерната храна, или вечерята, трябва да се състои от по-лека храна, нежели обядът, ако ние и да правиме противното.

Нощният сън, който е много по-важен от послеобедният, трябва да се не натоварва с различни тяжести. Съществува и такова мнение, че вечер съвсем не трябва да се яде. Противниците на това мнение говорят така: «А нема дъханието и силното потение във времето на сънят не увлекат със себе си вода и въглена кислота, на които за възстановлението е необходима храна?» И това не съставлява съвсем вярно доказателство, че непременно трябва да се вечеря. Дъханието на спящият човек е силно, но то не е бързо, а силното изпарение зависи не от значителното количество на водата, която се губи по времето на сънят, а от това, че потът под завивката се събира много по-лесно на тялото, нежели през денят на откритият въздух под влиянието на воздушните течения, които унищожават една негова част.

Във времето на сънят човекът, напротив, губи много по-малко от своите телесни сили, нежели през нощта, следователно през нощта той не чувства глад и утрента бива по-малко гладен, нежели през денят, т. е. ако през денят в продължението на 12 часа ядеме три пъти, то през нощта в продължението на такова също време не ядеме ни веднъж.

Из сичкото това ние трябва да разбереме, че вечерята е длъжна да възстанови нашите изгубени вече сили, а не да ги усилва, т. е. не приготви нашият организъм за неговата нощна деятелност. Ето защо нашата вечеря трябва да се състои от малкото хранителни яденета и освен това с такива, които се смилат лесно, а вечерята трябва да става 2 или 3 часа преди да легнеме да спиме. Трябва да кажем и това, че вечерното ядене не трябва да бъде нито горещо, нито твърде мазно. Вечерните яденета трябва да се състоят от хляб, от малко месо, от сирене и от недопържени яйца. Между суровото и превареното яйце съществува голямо различие — първото е леко и хранително, а второто е тежко и вредително.

Знание, г. I, бр. 9 — 17, 15 май — 15 септември 1875.

БЪЛГАРСКОТО КНИЖЕВНО ДРУЖЕСТВО В БРАИЛА

Деловодителят на Българското книжевно дружество в Браила ни е изпроводил дълги и широки «Извлечения из дневниците на главното годишно събрание в Браила от 25 юлия» и някаква си «равносметка» за разносните и доходите на чудотворното дружество, с които ние като вестникари, както ни се чини, сме длъжни да напълним цели две страници от вестник «Знание». А защо ги не печатаме? Причините, които ни накарват да бъдем невнимателни към това «блаженопочивше» дружество, са две: първо, ние нямаме воля да пълним страниците на вестникът си с «казанлъшки сметки дал Кольо — зел Кольо», от които читателите няма да извлекат нещо друго освен положително заключение, че у българите сяко едно дело, даже и най-свещеното, носи чорбаджийски характер; второ, ние не желаем вече да пресипваме из бездънното кило в празният амбар и да говорим за ония мъртвеци, които биват полезни само за хероите на задушница, т. е. ние се отказваме да говорим за ония козли, които не са в състояние да дадат нито мляко на децата, нито харач на царя, нито колач на попът.

Цяла година ние очаквахме «Периодическото списа-

ние» и цели шест години се приготвявахме да посрещнем обещаният «Сборник» на дружеството, а енергичното събрание от 25 юлия 1875 година ни подава пак същите микстури, с които ни са поили в продължението на шест години и бившите деловодители на «предопределеният» запъртък! Не знаем вие как, любезни читатели, а нас е срам да ви разказваме, че дружеството още живее, че то е имало свое годишно събрание, че то има доход и разноски, че то е дало г-ну Радионову 200 франги да види Одеса, че то е заплатило 1175 франги за «помещение» и 2010 франги за деловодителят и за слугата, че то е имало други 541 франги разноски (гл. разносната книга, лист 48—68) и че то е гонило из Браила кучетата. И смешно, и горчиво! Боже мой, защо хората си харчат паричките? Защо оставят работата си и тичат на събранията? Защо се разваля летаргическият сън на нашите лешове, с когото тия са се усвоили така мило? На тия три вопроса ние не знаем какво и да отговорим. Ако попитате деловодителите на дружеството защо техните учени труди са равни с аритметическата нула, то тия ви се оплакват от равнодушието на българският народ към великото и прекрасното и от недоброжелателните свойства на някои отделни лица; а ако кажете укорителна дума на някоя българска личност за нейното равнодушие към умственият напредок, то добивате отговор, че «на нищото не е потребно нищо» «и че е по-добре да им се даде сега сврака, нежели след сто години бивол». Кажете ни сега, молиме ви се, кои от тия две категории има право — деловодителите ли, или публиката? Да видиме.

Благоразумните хора говореха още при основанието на дружеството, че то се гради на фалшиво основание и че неговата якост ще да бъде съмнителна. Техните думи се изпълниха. Наместо да се захване от доле нагоре, вместо да се употребят честни и открити средства и вместо да се земат във внимание днешните нужди на народът, първите деловодители на дружеството провъзгласиха, че това учреждение ще да бъде академия, че нашите учени ще да изсипят сичките свои мозъчни драгоценности между неговите стени, че из касата му ще да се търкалят хиляди рубли и милиони франги и че в ръцете му ще да се съсредоточи сичката съдба на българският народ. Ако тая първа погрешка сама по себе си и да беше вече твърде

важна, но дружеството в непродължително време претърпя и друг един удар, който беше много по-силен от първият.

Първият деловодител на дружеството, който наистина се оказа бездарен и вятарничев господин, пожела да играе такива роли, които не бяха нито за неговият ум, нито за неговите познания, нито за неговите способности. В продължението на доволно кратко време той се постара да отстрани от дружеството сичките ония личности, които бяха по-умни от него и които би му помешали да земе в монопол свещената наука, която той не познаваше, но която беше в състояние да му даде достатъчни средства. Второто годишно събрание засвидетелствува твърде ясно, че дружеството е поведено от неопитна ръка. На третото годишно събрание скипърът премина в нови ръце. И какво? — Нищо.

Знаете ли вие стихотворението на Некрасова, което носи название «Шарманка»? Един благоразумен човек си купил шарманка или катеринка (музикален инструмент) и пожелал да свири с нея не ония арии, за които я бил назначил майсторът ѝ, а свои собствени. Дълго време той бутал насам-нататък механизмът на инструментът, дълго време въртял наляво и надясно ръчичката му и най-после... го развалил съвсем. Когато нещастие-то било вече подпълно, то старецът повикал синът си, натоварил го с разваленият музикален инструмент и заповядал му да ходи по светът и да свири и щото може, и както може. Така се случи и с нашето дружество. Когато г. Пейов се нагърби под литературният инструмент и когато захвана да върти ръчичката му, то из него излязяха само фалшиви ноти.

Да кажем няколко думи и за нашата публика. Секи вече знае, че ние, българите, сме или габровци, или свищовци, следователно и нашите велики дела трябва да бъдат или габровски, или свищовски, защото камилата не ражда славей, а ластавицата — телци или защото «сяка круша пада до коренът си». Погледайте ни в сяко едно дело и уверете се в справедливостта на нашите думи. Когато захващаме някое ново предприятие, то нашият ентузиазъм прилича на африкански ураган, а щом премине месец или два, то от сичките наши хероически под-

виги не остава нищо друго освен «щърба слава» или надгробни възпоминания.

Цял месец преди да стане годишното събрание на Книжевното дружество, бяха изпроводени пригласителни писма до българските общини в Ромъния и в България, в които се калесваха «сичките знаещи» да участвуват в заседанията и да дадат своето мнение за по-щастливото бъдеще на недоносеното сираче, което съществува неизвестно защо и за кого, но «благоразумните» общини, които обичат патриотизмът и просвещението само в такъв случай, когато се надеят да извлекат из него барем една бъклица вино, се постараха да упълномощят деловодителят на дружеството да прегледа своите дела, да даде сметка сам на себе си и да се избере и занапред за поп в празното село. Но да не помислите, че с сичкото това ние желаем да обвиниме само г-на Пейова. Не, в това отношение г. Пейов е дотолкова крив, доколкото и синът на гореказаният старец, който е бил накаран от обстоятелствата да свири със строшен инструмент.

Там, дето няма съчувствие и дето хората се грижат само за своята «отхрана», ни едно обществено предприятие не може да напредне. Ние би могли да окривиме г-на Пейова само в такъв случай, ако обстоятелствата да би му благоприятствували и той да би ги отблъснал от себе си. Но най-смешното е по-после. Ние прочетоме в дневникът, който ни беше изпроводен от г-на Пейова, следующите няколко реда, които приехме за насмешка на самото дружество: «След изказването разни речи за успехът на дружеството от страна на от. М. Казанакли, на В. Д. Стоянова и Т. Пейова и след горещи молебствования (трябало би да пинете малко водица), изречени въобще от цялото събрание, разпусти се тазгодишното главно събрание.» Кажете ни, не е ли това насмешка? Ако тия трагикомедии да не би се разигравали в Браила, дето българският патриотизъм е доказан фактически, то ние би имали право да кажем, че поп Генчо, който е пял «Исаја, ликуя» даже и в ония случаи, когато е отпявал мъртвите, е имал пълно право. Нека ни дава господ бог здравие и дългоденствие!

А каква е целта на Българското книжевно дружество? Това не може да ни обясни ни самият негов основател. Друг вопрос. Кой има право да заседава в годишните

събрания на дружеството и да дава своето мнение? Тоя вопрос е твърде важен. Научихме се, че когато двама малко-много учени българи дошли в Браила и пожелали да приемат участие в заседанията на дружеството, то деловодителят им обявил, че подобни неща са съмнителни, защото уставът на дружеството е темен и непонятен. Истина ли е това? А ние се още говорим, че ще да станеме хора! Насякъде монопол!

Знание, г. I, бр. 16, 31 август 1875

ЗА ШКОЛСКИТЕ ПРОГРАМИ

В миналият брой на «Знание» ние се обещахме да поговорим за програмите на нашите школи малко по-пространно и да укажем на ония предмети, които днес се считат за необходими в народното развитие. Ние мислим, че не е нужно да разправяме на нашите читатели какви именно са днес програмите на нашите училища. Секи вече знае, че у нас не само в секи един град съществуват различни програми, натруфени и накичени с всевъзможни високи науки, но и в един и същи град, дето има две училища, разделени и независими едно от друго, програмите са различни. Тия програми по нашето последно мнение нямат своя определена цел. В тях са се навтикали даже и такива предмети, които никому не са нужни и които никак не отговарят на нашите нужди. А кой е крив? Крива е неразбранщината.

На тоя свят се намират множество поетически мозъци, които предпочитат хубавото и лъскавото пред полезното и необходимото. А многогодишните опити и здравата критика са успели вече да ни убедят, че разумните хора са длъжни да усвоят именно ония науки, които отговарят на действителният живот. Но за съжаление не само в миналите времена, но и до днешният ден нашите учители и възпитатели ценят повече ония науки, които изискват някакви си уж похвали, а не ония, които отговарят на действителният живот и които са предтеча на народното благосъстояние.

В гръцките школи главните предмети са били музи-

ката, поезията, риториката и философията, които до времето на Сократа са оставали без никакво приложение в животът, а ония науки, които са необходими за практическият живот, са били съвършено изключени из техните школи или ако са били въведени някои от тях в училищата им, то са били много ограничени. Така е било в старите времена, така е днес в много европейски училища. Ако и да се е доказвало и доказва се, че възпитанието или образованието, което се дава на нашите младежи, не е удовлетворително, че не отговаря на нашите нужди и пр., и пр., но ние и до днес още не сме помислили за унищожението на злото. Но това зло произхожда не само у нас. В тая категория се намират училищата и у други някои народи и народности.

Хората четат тия или ония книги върху това или онова изследование, слушат предавания и лекции върху един тям угоден предмет; решават се да дадат децата си да изучат тая или оная наука; а сичкото това повечето пъти става само из сляпо подражание, т. е. «ако хората правят така, то трябва и ние да не оставяме от тях по-долни». А има ли някоя действителна полза от това или от онова учение, това е съвсем напразен вопрос.

Истина е, че в последното време множество учени дадоха своето мнение за ползата на природните или на положителните науки, а други осъдиха класическото образование. «Човеческият живот е кратък, а когато е така, то ние сме длъжни да обръщаме вниманието си именно към ония науки, които ще да ни бъдат полезни в практическият живот» — казаха тия. И така, ако имаме на разположение си доволно кратко време за нашето развитие — а трябва много важни предмети да се изучат, — то преди сичко ние сме длъжни да решиме: какво ни трябва, що именно можеме да изучиме и що е най-важно и най-необходимо за нас да знаеме? Тия са най-важните питания. Как да работим телесно и умствено, как да наредиме нашите работи, нашите челяди, какво да работим като граждани, как да се ползуваме от богатствата, с които ни е наградила природата, как да бъдем полезни на себе си и на ближните си и пр., и пр.? Възпитанието трябва да реши тия важни вопросы. Без съмнение решението им е доволно затруднително, но като земеме в съображение, че с тяхното решение е свързан нашият живот,

то не ще да гледаме хладнокръвно на техните мъчнотии и да ги оставяме на времето. С една дума, ние сме длъжни да жертвуваме много за тяхното решение. Ако постъпваме систематически, ние можеме скоро, доста скоро да дойдем до удовлетворителни резултати. Но това не е работа само за одного и за двамина — тука се изискват повече сили, изисква се общо разискване и одобрение. Засега ние не забележаваме никакъв знак за подобно нещо, ние не виждаме да се залавят сериозно нашите учени мъже за тая немаловажна работа.

Тука се изисква, щото сичките наши учени да размислят за изработването на една обща програма за нашите школи. Ако това не бъде извършено, то още много време нашите училища ще куцат, ще се скитат из темнотата и не ще бъдат в състояние да принесат оная полза, която се очаква от тях. Истина е, че екзархията преди една година изпроводи окръжни писма до сичките епархиални съвети из България и заповяда им да свикат епархиални учителски събори, които под председателството на местният владика да изработят по една обща програма за цялата епархия и решенията на тия учителски събори да се изпратят до екзархията. В някои епархии станаха вече учителски събори, които и изпратиха своите решения до екзархията. Но оттогава се измина цяла година, а ние виждаме, че в сичките епархии не станаха учителски събори и че работата се замълча почти съвършено, т. е. ние и до днес не виждаме никакъв резултат.

Но както и да е, а по нашето мнение време е вече да помислим сериозно за по-доброто нареждане на нашите училища или за приемането на една обща програма в нашите школи. Много писатели са писали за общото образование, но ние препоръчваме съчинението на Дюлон, който е писал за школите въобще и за немските и ингелизките особено, както и книгата за общото образование в Съединените щати от Хипо. В 1868 г. французкото правителство е изпроводило професорът Хипо да разгледа школите на Америка. Хипо е свършил своята мисия, за която е бил изпроводен в Америка, и после връщането си оттам е предал на явност онова, що е видял от полето на общото образование и просвещение в Новият свят.

След време ние се надяваме да издадеме особена книга

за общото народно образование и просвещение в Америка под ръководството на Х и по, а засега ще да се ограничим с кратки сведения за народните или за явните школи в тая страна. Тия школи, казва Х и по, са разделени на три категории: на първоначални (Primary School), на средни (Grammar или Secondary School) и на по-горни училища (High School). В средните училища се приемат ония ученици, които са свършили първоначалните училища; а в по-горните или в по-високите школи се приемат ония, които са свършили средните. Учението в първоначалните, както и в средните и в по-горните училища трае по четири години. Ученикът, който постъпва в явните училища на петата или на шестата си година, като премине през сичките, свършва ги в осемнайсетолетния си възраст.

В първоначалните училища се учи: четение, писане, правописание (ортография), началото на граматиката, смятане, рисование и музика. В средните и в по-горните училища се изучават: някои езици, литература, история, география, геометрия, алгебра, химия, физика и природна история. Като излезе из явните училища, ученикът, който е преминал през сичките техни разреци, има доволно основни познания за практическият живот. Така приготвените ученици из по-горните явни училища могат тутакси да постъпят в колегиите, които са отворени само за младежи на възраст от 16 до 18 години, а из колегиите — тутакси в университетите, дето се продължават същите науки, които са се преподавали и в колегиите. Законът божи или наука за вярата е оставена в Америка да се учи дома. Тая наука се не преподава в училищата, защото в тях трябва да се преподава само онова, щото е достъпно на сичките граждани без разлика на вяра.

Разбира се, че какъвто е учителят, такава бива и науката. Съгласно с тая истина в Америка са основавали учителски школи (training Schools, normal schools), в които се приготвяват учители и учителки под надзорът на вещи и на добре награждани професори. Тия педагогически училища се поддържат от правителството. В тях се преподават: математическите науки, астрономия, физика, химия, естествена история, геология, граматика, литература, философия, природна теология и политическа икономия; после музика, рисование (чертане), кали-

графия (краснописание) и основание на педагогията. Освен това, ония ученици, които се приготвяват за учители и за учителки, имат случай да приложат на практика сяка от тия науки още дорде се учат, като учителствуват в разредите, които са установени като примерни или като нагледни при педагогическите училища. Учението в педагогическите училища трае около две години.

Да кажем сега и ние своето мнение за ония науки, т. е. за ония предмети, които трябва да се преподават в нашите школи. По-напред от сичко човекът е длъжен да знае как да запази своето тяло от разни болести; само здравият човек е в състояние да извършва големи работи, т. е. да бъде полезен на себе си и на обществото. Ние имаме за това добри указатели: природата ни показва тия указатели, доволно е само да ги познаваме и да ги слушаме. Природните закони наказват немилостиво ония, които ги не познават и които ги не изпълняват. Ако не пресилваме тялото и мозъкът, когато са уморени, ако задушливият, нечистият, нездравият и вредителният въздух се не проветря често и не замества се с чист и със здрав, ако човекът не яде, дорде не огладнее, и не пие, дорде не ожеднее, то човеческият организъм би излазял твърде рядко из своето нормално състояние. Но незнанието на животът е дотолкова голямо, щото малцина са имали щастие да се уверят, че разумът, с когото природата е надарила човекът, е неговият най-добри и най-верни водител. Природата е оградила човеческото здравие с доста сигурни пазачи, но незнанието ни не позволява да се ползуваме от тия добрини. Ако никой не вярва, че знанието на физиологическите и на гигиеническите начала са важни за човеческият живот, то нека погледа около себе си и да види колко мъже и жени има подпълно здрави. Рядко, твърде рядко ще да намерите свършено здрави хора, а ще видите мнозина, които страдат от хронически болести, от общи слабости и пр., и пр. Но освен тия многобройни злини човеческият живот твърде често се скратява. И така изучаванието на по-главните физиологически и гигиенически начала е необходимо за секиго.

Математиката (аритметика, алгебра и геометрия) е крайно необходима за нашите училища. Един професор говори, че с математиката се ражда човекът и с математиката умира, т. е. че математиката е нужна на човекът за

през целият му живот. Даже и най-простият работник има нужда от математиката. Инженеринът, архитектът, зидарят и сичките други художници, които се занимават с подобни занятия, работят по геометрическа истина. Но ние никога не би свършили, ако би захванали да изброяваме тука сичките добрини или оная полза, която е принесла и принася математиката; ще да кажем само, че тя трябва да се тури на първото място в програмите на нашите школи.

Физиката ни учи да извличаме полза от парата, от топлината, от облаците, от дъждът, от въздухът, от светлината, от електричеството, от магнетизмът и пр.. Физиката е подпълно свързана с механиката, с химията и с динамиката, които днес произвеждат чудеса.

Химията е още по-важна в практическият живот. На всякъде, накъдето и да се обърнете, вие ще да видите химически процеси. А каква голяма роля играе химията в земледелието! Химията е изключена из нашите училища, но ние я препоръчваме на нашите учители, защото без нея оставаме слепи в много отношения.

Земледелието така също се не преподава почти ни в едно наше училище. И други път се е говорило за неговата голяма важност, но, види се, ние твърде малко — да не кажем никак — обръщаме внимание на добрите съвети. Но ние казахме вече, че програмите на нашите училища са претоварени с много непотребни и излишни предмети, които се преподават само за това, защото са на мода, а ония предмети, които принасят съществена полза, нямат достъп в нашата педагогия. Без да разправяме повече за важността на земеделческата наука, за която, както казахме, се е говорило доста, ние смело я препоръчваме като достойна да завземе едно от най-първите места в програмата на нашите училища.

Естествената или природната история, която наистина се преподава в някои училища, не е съставена, както трябва. Така например ученикът учи подробно за сичките подразделения на растенията и др. т., а за животът, за физиологията, за анатомията, за полезните и за вредителните растения му се не говори почти нищо. Така също се постъпва и с другите части на естествената история. За домашните, както и за дивите полезни и вредителни жи-

вотни трябва да му се говори по-обширно. Трябва да обръщаме повече внимание на своите собствени нужди.

Географията, която е въведена в нашите училища, се не преподава така също както трябва. Попитайте някой ученик, който е учил география, за някой град или някое друго място в неговото отечество, то той ще да иде да го търси на картата. Да се преподава географията практически е много по-добре, нежели да се изучават науст различни градове, реки, езера и др. т., които са не дотолкова нужни и които ученикът забравя твърде скоро.

Секи е длъжен да знае своята народна история, както и всеобщата. Всеобщата история от Дрепера е най-добрата за висшите училища, а за ниските трябва да се състави друга по нейната метода. Многобройните имена, дати и други такива не са твърде полезни за ученикът.

Колкото за преподаването на законът божи, т. е. за религиозното учение, това е по нашето мнение работа за поповете, но какво да сториме, когато нямаме учени свещеници, които би били в състояние да извършават своите обязанности!

Освен матерният си език ние имаме нужда да изучаваме и един странен — било за неговата богата литература, било за търговски сношения. Почти в сичките наши училища, наречени главни, днес за днес се преподава французкият и турският език. Турският език като официален е на мястото си; но французкият по нашето мнение не отговаря подпълно на нашите нужди. Французкият език не може да ни бъде полезен в търговско отношение, защото нашите търговци имат работа с Австрия и с Англия, а не с Франция, следователно в това отношение немският и английският език са за нас по-потребни. Ако пожелаем да сравняваме французката литература с немската или с английската, то и тука ще да намериме, че последните са по-богати от първата.

ЗА ЖЕНСКОТО ВОЗПИТАНИЕ

Един от руските писатели говори, че ни едно племе не обича да папагалничи, т. е. да усвоява чуждите идеи с такава бързина и с такава лекомислие, до такава степен, доколкото славянското. Това е вярно. Обърнете особено внимание на нашата литература и журналистика и вие ще да се уверите, че ние сме славяни в пълен смисъл на тая дума, ако великият екстазиаст Милош Милоевич и да желае да тури на главите ни татарски ермолки.

И наистина, ако европейците заговорят против езуитското влияние в народното възпитание и образование, то и ние се напинаме из сичките си жили да докажем на българският народ, че езуитите са опасни хора и че тяхното учение е убийствено, ако тоя народ и да няма нищо общо с хитрий орден; ако французките демократи заговорят против неискреността на своите висши съсловия, то и нашите писатели отварят глътката си и стараят се да докажат на софийските земеделци или на буновските дюлгери, че демократите имат пълно право и че привилегированите съсловия са твърде опасни за сичкото човечество (из това правило се изключават само нашите клисурски гении, които доказват противното); ако светът заговори против класическото и в полза на реалното образование, то и ние не оставаме по-долни, ако и да нямаме нужда да се провикаме по чуждите сватби, т. е. ако в нашето отечество тия вопросы и да не занимават почти никого, защото българските школи зависят от нас самите; най-после, ако хората заговорят за положението на жените, т. е. за еманципацията на «прекрасният пол», за женските школи, за женското образование, за женските обязанности и пр., то и ние се повдигаме на пръстите си, одобряваме или осъждаме чуждите мнения, одобряваме или осъждаме равноправността на жените, изнасяме нравоучителни фрази за техните длъжности, цитираме великите умове (а особено гръцките класици) за бъдещият прогрес на жените, накарваме апостола Павла да говори с нашите уста, събираме трохички из чуждите литератури за бъдещето и на нашите жени и пр., и пр.

Идете после това и говорете, че ние не се занимаваме със социалните вопросы на Европа и не мислиме за човеческият напредок! Ако у нас да би се получала някоя

суданска газета — ако само суданците имат газети, — то и ние би заговорили за мидените чурупки, които по тия места се употребяват наместо пари.

Но в тая своя статия ние желаеме да поговорим само за така нареченият женски вопрос, защото в последното време тоя вопрос ни е проглушил ушите и защото из изказаните досега за него мнения ние не можехме да извлечем нищо друго освен многочислени изречения от умните хора за обязаностите на жените и на майките, множество съвети и разсъждения и нищо цяло, нищо определено.

Нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че из сичките гореказани статии за женският вопрос, които имаме щастие да прочетем досега, ние узнахме само две неща: 1) че нашите писатели желаят да покажат своите способности, своите човеколюбиви наклонности и своите женолюбиви сърца пред тънките снаги, пред черните очи и пред витите вежди, т. е. че тия проповедници, еманципатори и реформатори имат задни мисли, които им са нужни за известни цели; 2) че ние сме папагалствующе племе, което бърбори, чурулика, пее и свири под accompagnement'ът на секи моден звук. Цариградското мнение, което ни разказва, че «ако тая или оная мисъл е изказана от някой европейец, то тя трябва да е непогрешима» (гл. «Век»), ни доказва доволно ясно, че папагалствените способности на нашето славянско племе са достигнали до най-крайните размери.

Да видиме сега какво положение занимава в социалният живот жената, за която така много и така енергически пишат и разсъждават европейските публицисти, на които гласът намира ехо и в нашите мозъци. Това положение ние свободно можеме да разделим на две категории, ако между тия категории и да не съществува твърде голямо различие. Така например, ако разгледаме тоя антропологически вопрос с патриархално око, то ще да видиме, че жената е зянала такава високо място, което противоречи на нейното значение; а ако го разгледате с човеческа добросовестност, то ще да видите, че тя в някои крайове е безусловна робиня, а в други — «отхранена» кукла за известни цели.

Разбира се, че ако положението на жената из първата категория е ужасно, то положението на жената из втората категория е гнусаво. Мъжът на първата жена,

която ние ще да наречем проста робиня за отличие от драсиrowаната робиня, изисква от своята мъченица послушание, вяpност, безусловна покорност и няма мълчанье; защото той е господарин на къщата си, а тя е негова принадлежност, която е длъжна да работи, да не разсъждава, да отгледа децата му, да пригoтoви постелята му и да държи чистота в къщата му. Тя се възпитава и пригoтoвява за тия обязанности още от дете и уверява се, че честната жена не може да има други обязанности, че така трябва да бъде, че другояче се не може и че изключенията са престъпления. Ето защо подобна жена изисква от своят повелител да съблюдава и сам своите обязанности, т. е. да не излазя из кръгът на обществените приличия, да бъде добър деспот в къщата си, да бъде баща на децата си и пр.

Ние казахме вече, че положението на простите робини е ужасно, защото робството е ужасно в каквато форма и да би го облекли; но и мъжете на тия още неразвити същества не стоят по-високо ни в умствено, ни в нравствено отношение, следователно тука въпросът се заключава не в преимуществото на мъжкия пол пред женския, а в моралната бедност на сичката нация.

Съвсем друго ни представляват жените из втората категория. Тия жени, които така също трябва да се разделят на няколко категории, са доведени до такова положение, което повечето пъти бива гнуснаво от всяка една страна. В множество така наречени цивилизовани общества ние намираме, че жената не е нищо друго освен крайно разукрашена кукла, с която се записват старите деца. Ако в тия общества и да говорят, че жената е добила вече своите човечески права, че нейната нравствена личност се ползува с «особено» уважение и че нейната важност във възпитанието на децата е оценена окончателно, то здравомислящият човек намира съвсем друго, т. е. той види, че сичката нейна драсировка е усъвършенствувана само за това, за да стане по-мила и по-привлекателна за животните подбуждения и за сладострастните влечения на своят почитател, следователно да се отдалечи колкото се може повече от своето естествено човеческо отличие. Нейният мъж има обичай да говори даже и пред децата си, че когато неговата мила съпруга се накити, то неволно го накарва да се залюби още веднъж в нейните красоти и да

преклони пред своят идол коленете си. После тия размисления той глади гигантският кок на своята кукла, целува нейното набелено чело и прегръща нейният охтичав кръст — с една дума, привoжда своята теория на практика.

И така, равноправността на жената, за която се говори и пише с такъв азарт, по нашето мнение не е нищо друго освен гола теория, която доволно често се облача в най-гнуснавите форми. За любовта на тая теория мъжът гледа снисходително на така наречените паднали създания, защитава тяхната свобода, старее се да намери причините, които са довели прекрасното създание до незавидно положение, обвинява обществото и неговите диви нрави и обичаи, въстава против гонителите на беззащитното същество, но в това също време се ползува от неговите красоти, старее се да увеличи числото на падналите създания, хвали се със своите победи и доволно оригинално укорява строгите моралисти. «Онзи човек, който принадлежи на висшето общество и който има намерение да изобрази себе си достатъчно, за да бъде полезен на отечеството си, не трябва да свързва себе си с брачни свързки до тридесетата си година, а човеческата натура има свои потребности» — говорят въобще защитниците на развратът. А я попитайте тия мили прогресисти какво би отговорили на оная жена, която би им привела същата идея? Попитайте ги, какво би казали за оная жена, която би им рекла, че за нейното висше образование са потребни цели дванайсет години, следователно тя, която така също е подвържена на природните закони, не може да донесе на мъжът си целомъдрие и невинност? Ние сме подпълно уверени, че на подобна жена би погледнали с отвращение даже и ония н о в и правоучители, които проповядат явен разврат.

И наистина, каква равноправност може да съществува там, дето на едного се прощават и най-калните престъпления, а от другото се изисква строга нравственост? Мъжът има право да държи любовници, да наражда с тях деца (незаконорождени), да развратничи без срам и без очи, да изгние, преди да стане баща на семейството си, и да се наслаждава от красотите на чуждите съпруги, а жената не трябва да заборава, че нейната невинност, нейната хубост, т. е. телесните красоти, нейната способност да наражда деца и да ги отхрани са единствените

аргументи, които ѝ дават право да се нарича човек и да живее между така наречените честни граждани. Разбира се, че у онова общество, което има такива понятия за жената, не може и да се мисли за нейното правилно човешко образование.

Ние видиме, че почти по цяла Европа общественото направление приготвява в своите женски школи не честни, не знаещи и не полезни граждани, а добре драцировани кукли, които се приготвяват за щастието или за услаждението на мустакатите повелители. Ние смело може да кажем, че днешните европейски школи не развиват, а осакатят женският ум и убиват сяка негова самостоятелност. Подлото убеждение, че девицата трябва да бъде нещо безгрешно, нещо непорочно, нещо свещено и нещо благоухателно, което би занимало между хората такова също място, каквото занимава лалето между другите цветя, между бурените, не само че не позволява на женският човек да излезе из своето скотско положение, но приготвява из него някаква си подвижна гиздава машина, която е нужна на мъжът за украсението на къщата му и за удовлетворението на страстите му. Най-главното учение, което се преподава в тия школи, свободно може да се нарече драцировка, защото от благовоспитаната девица се изисква да свири на фортепиано, да знае няколко французки фрази, да преправя лицето си, да прави с устните си нещо подобно на U, да повдига невинно очите си към небето, да се пъчи грациозно и други такива.

Част от науките, които се преподават на мъжките деца, са введени в женските школи само затова, за да се каже, че балетните салони и школските класове са едно исто. Но и може ли една девица да желае друго учение и друго знание, когато нейният бъдещи другарин, нейният бъдещи хранител и нейният бъдещи поклонник не изисква от нея нищо друго освен вънкашен блеск и умение да се харесва със своите телесни движения? Ако честните хора и да въстават против това осакатение на човешката натура и ако и да доказват на сладострастните донжуани горчивите последствия от подобно възпитание, но мъжкият егоизъм и женската глупост са дотолкова силни, щото истината сякога остава победена и жената продължава да върви по неутешителният не само за нея,

но и за сичкото човечество път, защото само свободната и достойната майка ражда и отглежда свободни и достойни синове.

И така, ние сякога сме готови да докажем, че дорде се не изменят нашите понятия за жената, т. е. дорде на нея не захванат да гледат като на човек или да изискват от нея човешки проявления, дотогава не само клавирите и французкият език, но и самата наука няма да я повдигне нравствено и да ѝ даде надлежащото място. Разбира се, че ние говориме тука само за европейските жени, защото българката още не е излязла из своята патриархална сфера, т. е. защото нашите жени и до днес още се намират в онова полудиво състояние, в което се намират и нашите мъже.

Нашите днешни женски школи, които почти до една са първоначални, се намират още в своето младенчество, следователно обаяността на честните хора е да им дадат добро направление и да ги заклонят от онай заразителна гнилост, за която ние говорихме по-горе. Болестта, която е притиснала европейските общества, трябва да бъде сякога пред очите ни, ако не желаеме да изпитаме нейното разрушително влияние. На жената, както и на мъжът, трябва да се дава здрава умствена храна, положително знание и положителни отговори на секи неин въпрос.

В Северна Америка одавна вече са се уверили — в това господарство женските и мъжките училища са едни исти, — че само положителните науки и правилното женско образование са в състояние да повдигнат човекът и да го изведат на гладкия път. Секи от нас знае, че любопытността е еднаква както у мъжът, така и у жената, следователно науката е длъжна да отговори на секи въпрос, който се появява в човешкият мозък, без да гледа на нашият пол и възраст.

Но преди да продължиме своето обозрение, ние сме длъжни да кажем, че както от мъжът, така и от жената по-напред от сичко се изисква да бъдат хора, а после вече мъже и жени. Ако майката е човек в пълен смисъл на тая дума, то тя ще и да възпита човеци, а ако е принадлежност, то никога няма да отговори на своето назначение. Най-първата мисъл, която се появява у детето, е «защо» произхожда това или онова явление и «какъв» смисъл има това или онова проявление. Разбира се, че както майка-

та, така и бащата са длъжни тутакси да отговорят на детската любознателност, защото само в такъв случай тия ще да възпитат честен и енергически гражданин. А какво видиме ние? Нашите майки, които са прости жени, биват много по-искрени, следователно и по-безвредни, нежели европейските; защото първите отговарят на детето просто и ясно: «Не зная, сине!» — когато от образованата европейска майка, която основава сичкият свой живот на някаква си дисциплина или на някакви си приличия, синът или дъщерята получават следующите отговори: «Ти си още малък!», или: «Ти още не можеш да разбереш тия неща — почакай някоя годинка!», или най-после: «Тебе не трябва да знаеш тия неща.»

Разбира се, че множество вопросы, даже и най-простите, които се предлагат на множество майки, не биват разрешавани именно затова, защото и тия сами не знаят какво да отговорят. Ото Уле казва, че множество вопросы, които се предлагат на майките от децата, не са просто любопитство, а пробуждающа се способност за разсъждение; а ако сичкото това е така, то мълчанието, двоумислените отговори, лъжата и нравоучението за обязаностите на малките деца «да слушат и да не разпитват» са в състояние да турят яка стена на развитието и да приготвят идиоти. «Мама ми каза да не питам, да не зная и да не мисля» — мисли детето и малко по малко усвоява тоя принцип окончателно.

Из сичкото това вие видите, че майката трябва да бъде приготвена не само да научи децата си да ходят, да бърборят и да научат няколко допотопни приказници, но и да отговаря на детското любопитство, т. е. да му обясни причините на природните явления, да просвети умът му с положително знание и да му укаже положителният път към действителният живот. Ако нашите учители се оплакват — и то съвсем справедливо, — че учениците им са малко приготвени за усвояването на науките, то причината са родителите им, които би трябало да им дадат барем първоначалните познания и да ги научат да мислят.

Американката стои в това отношение твърде високо. Известно е вече, че американските жени не само че обясняват на децата си догматите на вярата и философията на св. писание, но преподават им и първоначалните познания из положителните науки. Когато детето престъпва през

прагът на школата, то знае не само свещената история и духът на християнската религия, но и първите правила на аритметиката, част от географията, граматиката и множество сведения из практическият живот. Разбира се, че от подобни майки човечеството трябва да очаква твърде много.

Но освен сичкото това майката, като човек, трябва да добие човеческо образование и за своята собствена полза, защото, както казахме вече, само самостоятелната и разумната жена е в състояние да изчисти из животът много числените предразсъдоци, които и до тая минута не дозволюват даже и на доволно умни хора да се запознаят с много полезни неща и да ги употребят за своята полза. Ето защо образованието, което се дава на мъжът, трябва да се даде и на жената — истинното и полезното е общо достояние на човечеството. Ако за жената се градят отделни школи, ако ней се четат съвсем изключителни предмети, ако от нея приготвяват не човек, а нещо друго и ако нейното възпитание и образование се различава от мъжкото, то равноправността е невъзможна, главната цел се не постига и мъжкият егоизъм се развива до най-крайните предели. За уверение ние ви съветваме повторително да погледате на така наречените европейски школи и да разгледате с особено внимание положението на женският пол — да кажем, във Франция.

Но нашето сляпо подражание отива още по-надалече. Известно е, че в някои европейски господарства, ако не в сичките, жителите се делят на касти (или на съсловия), че сяка каста има свои занятия и свои обязанности и че на висшите касти е небезопасно да дадат правилно образование на по-долните. Школите, които съществуват за духовенството, са до такава степен убийствени за човеческата самостоятелност, щото попът, който е имал щастие да свърши науките си, т. е. който е имал здрав стомах да погълне цели томовете недоварени, безсвезни и противоречиви фрази, цял куп славянски кюфкета и цял легион латински, гръцки и европейски причастия и междуиметия, излазя из тях без твърда воля, без енергия, без определени убеждения и без здрав разум, следователно в практическият живот (ако само обществото, между което той вляза да живее после учението, му не даде живо човеческо направление) тоя не бива свой, ходи с ждракели, дохо-

жда до отчаяние, пропива се, затъпява окончателно и отказва се свършено да мисли и да живее. Разбира се, че подобни свещеници, които нямат смелост да помогнат на своето собствено морално и материално развитие, не могат да бъдат полезни и на ближните си.

Търговските школи, които приготвяват не разумни и не способни обществени деятели, а прости аферисти, осакатят така също човеческият ум и не позволяват му да добие свое направление, защото сичкото внимание на човекът се обръща към изработените, към решените и към нетърпящите размишления бухгалтерски правила и ограничения, когато на другите науки, които способствуват на необходимото за всяка бистра и самостоятелна глава развитие, се не обръща никакво внимание. Разбира се, че и от подобни граждани, които могат да се нарекат теористически търговци, а не развити хора, ние не можеме да очакваме особена полза в социалният напредок на народът.

Колкото за земеделческите школи, то тия не заслужават особено внимание, следователно ние сме принудени да кажем за тяхното появяване само два реда, т. е. че тия школи са учредени не защото се считат за необходими, а защото и «на трудолюбивите подвойници трябва да се даде барем що-годе, за да бъдат затъкнати глътките на сякого».

Нашите съвременни писатели, които четат европейските разсъждения за възпитанието и за образованието на тая или на оная каста и които приписват на всяка европейска фраза спасително значение, не оставят по-долни и в това отношение, т. е. тия разсъждават за повърхностното образование на толпата (така някои наши едноутробни цариградски вестникари наричат българският народ), за устройството на духовните училища, за необходимостта на земеделческите и на търговските школи за бъдещите висши разсадници на образованието, в които ще да се образуват децата на негово благородие г-на X, на негово високоблагородие г-на Y и на негово благоутробие г-на Z. Чудни и непостижими неща! Ние се чудиме как досега някой от нашите платоновци не се е завзел да докаже на човечеството, че на българският народ е необходимо барем едно кинезко заведение, в което нашите бъдещи граждани непременно трябва да изучат прили-

чията и обязаностите на привилегированите и на непривилегированите касты, титлите и генеалогията на високите и на заслужените личности и нравоучението на Конфуция.

Нека ни бъде позволено да кажем и това, че из сичките тия разсъждения, противоречия, доброжелания, мъдрувания и пр. ние досега не можехме да извлечем нищо друго освен твърдо убеждение, че у нас почти сичките умни хора не обичат да мислят и да размишляват и че там е по-лесно да земат готови теории из чуждите книги, без да се постараят барем да определят при какви обстоятелства и под чие влияние са могли да се развият подобни теории. Същото се повтаря и с теориите за мъжкото и за женското образование. Ние ежедневно срещаме в нашите вестници «мили» указания, че Джон Стюарт Мил е рекъл, че Дистервег е казал, че Хипо мисли, че Реклам предполага, че Юманс желае, че Фарадей говори, че Ескирос проповяда, и т. н., но кому именно Мил говори и против кого Ескирос проповяда, това остана не само за читателят, но и за самият писател непонятно и тъмно нещо.

Нашите писатели търсят в чуждите съчинения не съдържание, не мисли, не критическо изследование и не обяснение на тая или на оная теория, а голи фрази, остри изречения, подходящи мисли и поетически картини. Ето защо нашите мисли биват закърпени, нашите разсъждения не на своето място, нашите желания неопределени и нашите добри намерения фалшиви. Но да продължиме своето обозрение.

Ние казахме вече, че припознатите истини, т. е. положителните науки и здравите идеи, трябва да бъдат общи за сичкото човечество и че на жената трябва да се даде такова също образование, каквото се дава и на мъжът. Но за да бъде нашата теория малко по-понятна на нашите читатели, ние ще да разделиме човеческото възпитание и образование на три отделения: 1) на отхрана, която се захваща от рождението на детето и продължава се до тригодишният му възраст; 2) на възпитание, което се захваща от тригодишният възраст на неопределено време; 3) на образование, което се захваща пак от тригодишният възраст и на момичето, и на момчето и свършва се при надгробната дъска. Тука сме длъжни да кажем и това, че възпита-

нието и образованието са дотолкова тясно свързани между себе си, щото ние никак не можеме да ги отделиме едно от друго и да туриме между тях каквато и да е граница. Въобще под име възпитание подразумяват човеческата нравственост, характерът на лицето и отношенията му към другите граждани, а под име образование — сумата на знанието, начетаността и здравите понятия. Доколкото са верни тия заключения, ние оставяме да помислят над тях самите читатели, защото нашата цел е не да описваме качествата на човеческото развитие, а да докажеме какви средства трябва да се употребят за това развитие. За така наречената отхрана ние така също не желаеме да се разпространяваме, защото това дело принадлежи на гигиенистите и на бабиците.

И така, възпитанието и образованието, които трябва да вървят паралелно, трябва да бъдат общи както за момчето, така и за момичето, следователно умните хора трябва да се погрижат, щото и двата пола да добият пълно физическо, нравствено и умствено развитие, без да се гледа на техният пол и положение (ние не говориме съсловие, защото живееме в Турция, дето се не търпят никакви касти). Общото образование, както ни се чини, трябва да се свърши не по-рано и не по-късно от петнайсетата година и на момичето, и на момчето, после щото сяка личност, мъжка и женска, трябва да си избере път за действителният живот, т. е. поповете да изучат черковните правила, черковните обряди и др., земеделците своята агрикултура, търговците своите бухгалтерии, жените своите специални домашни занятия и т. н.

Мнозина се оплакват, че учениците, които доволно често изучават в продължението на няколко години тоя или оня специален предмет, забравят сичките събрани сведения тутакси щом излязат из училището. Причината е ясна. Специалните предмети трябва да се изучават подробно само тогава, когато е свършено първоначалното образование и когато ученикът е в състояние да се размисли и да определи своите стремления.

И така, сега засега нам са нужни не класически гимназии, не богословски семинарии и не търговски и земеделчески школи, а първоначални училища, които да бъдат общи и за мъжкия, и за женския пол. Когато нашите деца свършат своето първоначално образование,

то за тях става вече необходима такава висша школа, в която да се преподават различни специални предмети, каквито са например някои европейски лицеи, т. е. в които да се преподават и нужните за свещениците науки, и земеделството, и търговията, и др. т. Но да не помислите, че ние сме противни да се преподават в първоначалните школи земеделство, домашно стопанство, гигиена, физиология и др. Тия полезни за всеки човек науки трябва да заемат почетно място в сичките наши училища, но да им се не дава предпочитание до онова време, дорде ученикът не достигне до онова развитие, щото да определи сам своите влечения и наклонности. Същото ще да кажеме и за учениката. «Ако девицата — говори доктор Карпентер — не добие такова също образование, каквото добива мъжкия пол, то човеческият прогрес е съмнителен. Никой не може да опровергне, че само правилно образованата жена е в състояние да произведе спасително влияние на истинното благосъстояние, на славата и на щастието на народите, защото цивилизацията зависи изключително от умственият напредок и от сумата на знанието.»

Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876, и бр. 3, 15 март 1876.

ШКОЛИТЕ

Онзи, който желае да управлява другите, е длъжен по-напред от сичко да има ясна идея за целта, към която се стреми, и за средствата, които са нужни за нейното достижение; трябва да има енергическа воля и голямо знание на живота и на хората. За да изпълняваме добре обществените обязанности, всеки от нас трябва да има здрав разсъдок, да има възвишен, тънък и широк ум, да има търпение и способност да разбира и да обяснява сичко и здраво да разбира ония сложни отношения и закони на общественият механизъм, който изменя своя характер съобразно с времето и с обстоятелствата; трябва да бъде деятелен, бодър, да има силен характер; най-после трябва, това е главното, да има живо чувство, т. е. да признава онзи дълг, който заставлява всеки обществен деятел да служи, да се старее и постоянно да

мисли за интересът на другите така също, както обикновено енергическите и трезвите хора служат на своите собствени интереси. Голямото знание на животът и на хорските сърца и стремления сякога накарват честният и енергическият деятел да гледа на обществените интереси като на свои собствени.

Но питаніе е — де е оная школа, която може да даде на бъдещите наши граждани, администратори, учители и др. подобно знание и подобно понимание на свещената длъжност? Ние казваме на бъдещите граждани, защото нашият характер и нашите навици не е в състояние да унищожи ни една чудотворна сила, ако тая сила да би напълнила сичкият въздух с ум и разум. Лабуле говори, че тая длъжност са обаязани да извършат майките ни, школите, черковите, библиотеките и книгите. Разбира се, че тоя съвет се дава на французите, които имат образовани майки, разнообразни школи, учени попове, богати библиотеки и баснословна литература. А ние, които сме длъжни, поне в сегашното време, да бъдем хора, да вървим след светът и да управляваме не само себе си, а и обществените дела? Какво имаме ние? Де се намираме? Какво мислиме? От която страна и да ни погледа човек, ние сме банкроти.

Ако погледа човек на нашите майки, то трябва да си състави не твърде приятно заключение за нашето бъдеще поколение. Нашите гражданки, които са полутуркини (погледайте им веждите, бузите, устните и халатите, с които се обививат зимно време и в които и стават, и лягат между насекомите), полубългарки, полухристиянки и полубиволицы, не са в състояние не само да отгледат здрав ум и възвишена душа, но и просто здраво тяло. Нашите селянки, от които ние по неизвестни причини доволно често се възхищаваме, са още по-непривлекателни. Сичката тяхна грижа се заключава в следующите три параграфа: 1) да наражда на мъжът си повече деца и да ги отгледа здрави и читави (идиоти могат да бъдат, защото тия им са нужни, както и воловете, само за оране и копане); 2) да ядат малко, да постят по 23 1/2 месеца през годината, т. е. да пестят и да трупат; 3) да натрупат в къщата си различни, и потребни и непотребни неща, да нанижат няколко гердани с пари и да ги закачат на шеите си или на шеите на своите дъщери, да накупуват повече бакър, да

изтъчат всевъзможни черги, платна, възглавници и пр., за да имат мишките и молците какво да ядат, и др. так. Ако кажете на тия майки за образованието на децата им, то тия ще да ви погледат така, както би ви погледал евреинът, ако му поискате игли или обици без пари.

Нашите школи — ако само не ни е срам да ги наричаме школи — са известни секому, ако ние, по причина на нашият домашен патриотизъм, и да се не съзнаваме, че тяхната полза е съмнителна. Нашата черкова с нашите попове и калугери, даже и с нашите епископи и архиепископи не само че не е в състояние да добие влияние над народът и да приеме участие в нашето развитие, но и сама трябва да се поучи и да бъде поне отчасти онова, щото е длъжна да бъде. Един русин се чудеше преди няколко месеца, че нашите попове не знаят нито да четат. А какво би той казал, ако би видял с очите си и чул с ушите си, че мнозина даже и от нашите епископи са безграмотни? А българската пословица говори, че «какъвто е попът, такава е и камилавката му». И така, ние не можеме да очакваме никакво добро от нашето духовенство, дордето то се намира в такова състояние.

Библиотеки и читалища ние имаме доволно много, т. е. почти в секи по-голям град, но нашите книги четат само паяците и мухите. Да вземеме за пример търновското читалище, което се намира над така нареченото «Момчево кавене», и да видиме с каква любов се занимава нашата публика с четение, т. е. доколко я интересуват книгите и вестниците. Ако влезете в читалището, то ще да намерите само руси, а ако влезете в кавенето — само българи. Из сичко се види, че бирата и ракията или приятният мухабет за градските момичета, за руските цванчета, за разходките по лозята, с една дума, нашите домашни предумки, псувни, проклетия и пр. против ближните ни са много по-сладки, нежели например някаква си статия във «Вестник Европы» за бъдещето устройство на България или някаква си разсъждение за нашият обществен живот. Един мой приятел говори, че той не ходи в читалищата и в другите обществени учреждения за това, защото «двама българи не могат да се съберат и да се не скарат», а той се бои от викове, защото го болят ушите. За нашата литература и за нашите книги и вестници не трябва и да се говори. Ако развитите хора не могат без от-

вращение да четат нашите безграмотни книги, то какво остава за простият човек, който едвам умее да срича? Но ние ще да се обърнеме към школите и да разгледаме тяхното положение.

За да имаме добри школи, ние трябва по-напред да имаме добри учители; а кой ще да ни даде тия учители? Кой ще да ги роди или приготви? Животът върви по своя път и със своето общо движение донася нови задачи, стремления и идеи, изисква ново съдържание и нови форми за неговото изражение в действителността. Не е за чудо после това, ако в нашите времена и школите се подчинят на същият закон. Старите даскали, безграмотните педагози или така наречените словеснейши глупци, които учеха децата да четат само за това, защото им се не искаше да орат и да копаят, в днешните времена стават непотребни, даже вредителни. Учителят по-напред от сичко трябва да бъде приготвен за учител, да обича своето занятие и да знае своето дело. А какво се върши у нас? Ние доволно често слушаме, даже и от развитите хора, че учителите за първоначалните училища не трябва да бъдат учени или да знаят много, защото и на учениците им не трябва много. Това е груба и непростителна погрешка.

Ако от учителят на средните учебни заведения се изисква знание и умение, то от учителят в първоначалните училища и нещо повече. Трябва да не забравяме, че учителят в първоначалните училища е не само учител, но и възпитател. Ако на детето в първоначалната школа се даде добро направление, то бъдещето негово образование е подготвено и то лесно ще да изпълни своята задача.

Колкото да нашите средни учебни заведения, то над тях трябва да седне човек и да плаче като Еремия, като посипе главата си с пепел. Колкото учители, толкова и методи! Първата наша погрешка се заключава в това, че у нас сичко се приема безусловно из другите земи или от другите народи, най-повече от гърците, австрийците и французите, а отчасти от русите (богословското пловдивско училище), без да обръщаме внимание на това, че гърците и сами в това отношение се намират в шантаво положение и че у австрийците или у французите старата педагогическа теория пада от ден на ден и продължава се отчаяна борба за началата на животът. Но ако европейските теории да би били и безукоризнено усъвършенство-

вани, то като ги применим в нашият живот, тия ще бъдат така също безполезни, даже вредителни, както е вредително сяко едно заимствование, което не отговаря на народните потребности. Историята ни доказва, че насилата въведените реформи от Петра Велики в Русия са били така също вредителни за руския народ, както и немските теории за образованието, което и до тая минута е спънато от тия чужди заимствования.

А можеме ли ние да обвиняваме обществото, че то остава равнодушно към знанието, към науката и литературата и към образованието на децата си и че то се намира в невежествено оцепенение, когато както нашите учители, така и нашите писатели ни не учат нищо полезно за животът? Търговецът или земеделецът зема своя син из първите класове на средните учебни заведения после това, когато той се научи да чете, да пише и да смята; търговецът или земеделецът в тоя случай са по-прави, нежели неговите хулители педагози: по-нататъшната или така наречената по-висока наука би била наистина за неговият син мъртъв катехизис... Неговият син няма да се научи в тая школа ни търговия, ни бухгалтерия, ни някое художествено производство, ни земледелие, няма да знае даже и произведенията и занаятията на своето собствено отечество. А да знае това, кои царове са царували в азиатските господства във времената на Моисея и Немврода или колко кораби са отишли да търсят златното руно, така също няма твърде много да развият неговите способности.

Сега разбирате защо нашите учители, които се боят да излязат из така наречената учителска програма, са врасли в своите сухи учебници като съкел в старият дъб и остават съвсем чужди на окръжаващият ги живот и на новата наука. Нашите учители са отчуждени от животът не само по причина на неговото несходство с нас, но и по причина на тая чудна наука, с която тия са длъжни да се занимават. Аритметиката, географията, историята, естествознанието, словесността, законът божи — въобще сичките предмети на курсът у нас се предават повечето пъти отвлечено и сухо, без определено направление и цел.

Не можеме да кажем, че до днес не са се съставляли у нас различни програми (гл. «Читалище»), но в тях ние не

срещнахме никакво съществено променение против по-напредният, т. е. тесният поглед в преподаването. Тия програми ние считаме само като стеснение на преподавателите, които би поискали да вървят напред и да не стоят неподвижни на една точка. Любопитно е, че досега в нашите школни преобразования ни най-малко не са приети във внимание потребностите на съвременната наука и потребностите на нашето чисто българско образование, чегато това дело се е появило случайно като предмет на розкошество или на личен вкус, а не като на як принцип, без когото школата се преобразява на задушен зимник или на гнило блато. Сяко нещо, което се не повдига напред, т. е. което дреме на едно място и ръководи се по програмата на Дидона, трябва да се осмърди.

И така ние, които до лани се хвалехме барем със своите школи, трябва да се съзнаеме, че у нас тия школи са не за похвала. «Но де са и тия школи?» — ще да ни попитате вие. — Да, де са и тия школи? Секи от нас знае, че школите почти по сичка България са затворени и че децата празнуват вече цяла година. А каква е причината? Причините са две: 1) зданията бяха обърнати в болници и изпълнени с болни; 2) ние нямаме учители. «Как нямаме учители? А де са старите учители?» — ще да попитате вие. — Старите учители станаха чиновници, защото, защото, защото. . . защото по днешната система, по която са се управлявали нашите школи, ни един учител няма да се съгласи да се занимава с учителство.

Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА НАШИТЕ ДОМАШНИ ДЕЛА

Братия! След десетина деня, по законът, ние сме длъжни да изберем нове управления за градовете и за окръгите, които ще продължат действията на съществуващите. Добре ли са изпълняли своите обязанности досегашните съвети и съдилища или лошаво, това вие видите сами, следователно ние ще да ви кажем само туй, че ни едно ново предприятие не може да бъде без недостатъци и че ни едно обществено учреждение не може да удовлет-

вори сичкият свят, т. е. да бъде приятно и полезно и на Петра, и на Павла. Ако Петър и Павел се съдят, то правото принадлежи на едного от тях, да кажем, на Павла, следователно Петър не може да бъде доволен от решението за ползата на Павла. Ето защо сяко обществено учреждение има и свои неприятели, и свои защитници. Но безпристрастният човек, който познава хорските слабости, трябва да гледа и на това дело с трезво око.

Членовете на съветите не са нищо друго освен изпълнители на законът, а секи честен гражданин трябва да желае, щото тоя закон да се изпълнява добросовестно и безпристрастно, защото в противен случай ще да произлезе анархия или безначалие, което бива убийствено за секиго. Вие още не сте забравили турското управление, което ние свободно можеме да наречем «беззаконие», и не можете да желаете да се върне старото. И така, единственото требование, което вие сте длъжни да искате от съветите, се заключава в това, изпълняли ли са тия своите длъжности както трябва, или не. Ако са ги изпълняли и ако са били деятелни и справедливи, то вие сте длъжни да ги поблагодарите, а ако са правили противното, то да искате от тях сметка. Но вие трябва да искате сметка само за тяхната канцеларска деятелност, без да влизате в техният домашен живот и да критикувате дрехите им и брадите им. Това трябва да помни секи от вас.

Ние днес захващаме да живееме самостоятелно и свободно и ако си постелеме добре, добре ще и да спиме, а ако си постелеме лошаво, то няма на кого и против кого и да се оплакваме. «Каквото си дробил, това ще и да сърбаш» — казва нашата пословица. Нам се дава пълна свобода както от губернаторът, така и от другите власти да изберем такива хора, които имат уважение между народът и които са честни, чисти и деятелни. Но ние слушаме из кавенетата оплаквания, че уж някой си от по-първите наши управители бил повикал мухтарите и заповядал им да обявят по махалите си, че властта желае да бъдат избрани например г. г. А., Б., С., Д. и пр. Ние знаем из достоверен източник, че сичкото това не е истина и не може да бъде истина, защото както главата на управлението, така и нашият местни управител желаят противното. Ние чухме сами от негово превъзходителство търновският губернатор, че нашите събори трябва да бъ-

дат свободни. «От вас самите зависи — говореше той — да бъдете полезни на отечеството си и сами на себе си. Ако се покажете достойни при тия избори и ако изберете честни и умеючи хора, то ще да покажете, че вие ще да изпълните както трябва и друга една, още по-важна мисия, т. е. че ще да изберете достоен началник (княз или крал) и за цяла България.»

Из сичкото това вие видите, че сте свободни да изпълните своите желания по своята собствена воля и да бъдете полезни както на градовете си и селата си, така и на отечеството си. Но вие ще да кажете, че учените и опитните хора са между нази малко, следователно и кандидатите ще да бъдат малко, и изборите ще да се извършат лесно. Това е така, но ние земаме на себе си смелост да ви дадем следущият съвет. Както за членове в градският съвет, така и в окръжният (освен председателите) ние трябва да избираме не философи, не богати и прославени чорбаджии, а честни и доброжелателни граждани, които не са малко. По нашето мнение за членове на тия съвети трябва да се изберат такива хора, у които съвестта е спокойна и които имат причини да желаят добро на народът си и да ненавиждат прошедшето, което е било както за народът им, така и за тях лично тежко и неприятно.

Честните и добросовестните хора биват осторожни, следователно тия никога няма да направят това, щото би направили ония, които имат обичай да ловят риба в сяка мътна вода. Но вие ще да ни попитате: кого ние подразумяваме под име честен човек? На тоя вопрос не е тежко да отговорим. Ако един човек живее със своят труд и никого, ако можеме така да се изразиме, не е подгорил; ако един човек никому не е направил зло или ако е направил, то го е направил нечаяно или неумишлено; ако един човек говори това, щото мисли; ако един човек не ходи из кавене в кавене да каля ближният си без никаква причина или от лична ненавист — то тоя човек е честен. Ето, братия, какви хора сте длъжни да изберете за съветите.

Длъжностите на членовете в съветите не са тежки и всеки деятелен човек е в състояние да ги изпълни. Така например градският съвет е длъжен да се грижи за поправките на улиците, за чистотата на градът, за водопроводите, за болниците, за школите и още за някои не

твърде важни дела. Както видите, тия длъжности, освен управлението на школите, не щат дълбоки умове, турска опитност и шеретлъци. Но за управлението на школите може да се състави отделна комисия, която под началството на съветът да изпълнява нужното дело. Но както и да е, а ние трябва да отваряме очите си, да бъдем осторожни и да се не разкайваме после за своите действия.

Ако бъдем достойни и честни в малките дела, то ще да бъдем достойни и в големите. На изборите ние трябва да дойдем сички, старо и младо, богат и сиромаш, голям и малък, търговец и земеделец — и всеки от нас трябва да си помисли защо е дошъл и какво желае да прави. Когато човек определи своята цел, то половината от неговата работа е свършена. Който има два-сет години и който плаща данок, той има право да гласоподава. Който желае доброто на градът си и на отечеството си, той трябва да затвори дюгянт си, да пожертвува един ден и да даде своето мнение. Разбира се, че сичкото това трябва да стане без калески и без прошения.

Същото ще да кажем и за селяните. Ако досега техните мухтари, епитропи или чорбаджии са се избирали под влиянието на турците, то отсега тия са свободни да наредят своите селски работи по своето собствено желание и нямат право да се оплакват пред градските власти, че това е криво, а онова не е добро. Ние доволно често чуем оплаквания, че по селата са останали старите чорбаджии; че тия чорбаджии са днес по-лошави, нежели в турското време; че тия правят злоупотребления, глобят сиромасите, правят неправди и пр. «А защо ги избрахте, когато знаехте, че тия са лошави?» — попитваме ние. «Защото ни казаха да ги изберем» — казват. «А кой ви каза?» «Е, казаха ни.» Разбира се, че от тия вопросы и отговори никой не може да си състави ясно понятие за онова, щото желае да знае. Казаха ни! А кой им е казал, що им е казал и защо им е казал? — на това и тия сами не могат да ви отговорят. Надеждаме се, че подобни недоразумения и темни отговори няма вече да се случват.

Сега и селянинът, и гражданинът трябва да отстрани неспособният или нечестният и да избере хора по своята воля. Ние ви уверяваме още веднъж, че никой няма да се меша в нашите градски и селски дела. Турското време когато гласът или каприцията на пашата, на агата, на

чорбаджията и на мухтаринът бяха закони, се мина и на неговото място се въдворява правда и закон. В добре наредените господарства на законът се подчиняват и законодателите, следователно и ние трябва да забравиме турското време и да бъдем хора. Досега ние се оплаквахме от чорбаджиите и разказвахме на светът, че тия са полоши от турците. И това време се мина. Чорбаджелъкът, който е бил възможен само под турското управление, не може вече да бъде опасен, защото неговото значение падна на веки вечни. Вие се бояхте от чорбаджиите само за това, защото тия можеха да ви наковладят или нахлопат пред турските власти и да ви накажат без никаква причина. Днес подобно нещо е невъзможно, защото законът иска свидетели и явни доказателства за вашите престъпления.

С една дума, днес чистият и честният не може да бъде окалян, а окаляният — да се нарече чист и честен. А когато е сичкото това така, то ние сме длъжни да докажем на нашите началници и избавители, че умеем да изпълняваме своите обязанности честно, мирно и без да гледаме на лична злоба или на личен интерес. Ние сички знаеме, че личните наши несъгласия, вражда и гонения са били главната причина, която ни е държала толкова столетия под чуждото азиатско робство. Съединените хора са сила, а силата днес е живот. В обществените дела не трябва да се уважава ни кум, ни сват, не трябва да се приследува ни личен неприятел, ни частно явление, което противоречи на нашите понятия. И така, напред, братия! Вървете честно и работете с любов, работете и не бойте се.

Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878

ОТГОВОРИ

ОТГОВОР Г-НУ БОЛЯКУ,

управителят на «Trompetta Carp».

Вие от едно време насам, както се види, търсите омраза със свещ и турили сте се вече на всеки начин да посее раздор между двата братски народа, т. е. между българите и ромъните, които сякога са живели в любов и съгласие. В 832 брой на вестникът си вие публикувахте едно писмо, което било уж написано от един българин аноним и което е по нашето мнение измайсторисано от вас самите, т. е. от г-на Боляка, познатият маджарон, който издава маджаронският лист «Trompetta Carp.», и то с цел, за да смразява българите с ромъните. С това фалшиво писмо вие искахте да компрометирате сичките живущи в Ромъния българи — като ги наричате ултрарепубликанци, върли неприатели на днешната ромънска династия и пр., и пр.; но това ваше йезуитство — с което мислите да принесете полза на маджарите и немците, а щета на ромъните и българите — е дотолкова глупаво и смешно, дотолкова гнуснаво и отвратително, щото всеки съвестен ромънин и българин ще да се погнусят от вашите безобразни клевети.

Но ние няма и да се впускаме в пространна критика, за да се браниме или оправдаваме от вашите сплетни, защото, да ви кажеме право, ние се гнусиме да отговаряме на лъжи. Истинните ромъни знаят твърде добре стремленията на българите, т. е. знаят какво тия мислят, какво желаят и как работят, и затова е излишно да говориме за тия неща; а колкото до вас, нам се не иска да ви пълним главата и да ви разказваме какви сме ние българите, роби или републиканци, московци или чисти българи, когато вие сами не щете да разберете що е право, а слушате онова, щото ви казват нашите общи неприатели, т. е. маджарите и немците. Но вие така също викате и против ромънските патриоти, както и против нас, следователно вашият патриотизъм е маджарска жълтица. За

вас сичко, щото е свято и добро е скверно и лошаво; на вашите очи сичко, щото е бяло, се показва черно; с една дума, вие сте опозиция против добрите неща, дека тия и да се появят. Фалшивото писмо, което публикувахте във вестникът си, вие сами декредитирувате, като казвате в коментарът си, че то е написано от един българин аноним, който наместо да бъде развит в главата, той се развил в коремът. А такова едно анонимно писмо от един неразвит човек, както казвате сами, заслужаваше ли да го поместите във вестникът си, и то с такива бележки, каквито вие направихте? Сега ви питаме, г. Боляк, да ни кажете като публицист как можахте да се излъжете дотолкова и да публикувате едно анонимно писмо, без да знаете от кого е то писано? Не знаете ли, че един публицист няма право да публикува нищо, което му се изпраща от анонимни лица? С какво можете ни доказа, че тоя аноним не е маджарин, немец или грък, а българин? Ако се облягате на подписът «Един българин», то тогава имаме честта да ви кажем, че не си познавате още обаяността като публицист. Но вие от една глупост попаднахте в друга глупост и отидохте по-далече.

В 834 брой на «Trompetta Saгр.» вие посвещавате уводният си член на ромънските българи под заглавие «Ромънските пословици за българския въпрос». В тоя член вие наричате някои други ромънски пословици като: «Прави добро, да чуеш зло», или «Когото не оставяш да умре, не те оставя да живееш», т. е. вие с тия пословици искате да кажете, че ние, българите, сме дотолкова непризнателни към Ромъния, щото за доброто, което ни прави тя, ние отвърждаме със зло. Но тука ще ни опростите, г. Боляк, и дозволете ни да ви кажем, че сте се отдалечили от истината. Кажете ни, какво зло са направили и правят българите на Ромъния? Да не бъде това, дето българинът е сякога бил искрен към ромънинът и дето той в разни времена си е проливал кръвта за Ромъния? Да не бъдат българите лошави за това, защото захванаха да работят и тия като народ? Най-после да не бъдат тия омразни за това, защото захванаха и между тях да се появяват народни гарибалдовци и да си проливат кръвта за отечеството си? Не, г. Боляк, българите не правят никакво зло на Ромъния, но вие сами правите зло и на ромъни, и на българи, защото вие, като чуждо орудие,

гледате да посеее раздор между тия два приятелски народа.

Ние, българите, не сме нито вагабонти, нито хайдутти, нито московци, нито панслависти и пр., както ни наричат сякога във вестникът си. Вагабонтин и хайдутин е онзи само, който си продава съвестта и става орудие на чуждите. Вие, като вестникари, ако не сте могли да опознаете досега какви сме ние българите, приятели или неприятели на ромъните, полезни или неполезни за Ромъния, то свестните ромъни, които мислят и съдят чисто ромънски, трябва да ни са опознали; затова ние нямаме и нужда да се препоръчваме сега какви сме. Вие отивате и по-далеч.

По-долу казвате, че ние, българите, сме стигнали да бъдем като фанариотите в Ромъния. Но ние няма да отговаряме на тази ваша крайна глупост; ще кажем само толкова, че вие като един, който мислите не ромънски, а немско-маджарски, така трябва и да говорите. Ние знаеме защо повдигате въпрос за българите, но късно сте се събудили. Трябва да знаете, че българите не се плашат от заешка тупордия и нямат намерение да викат ч и в о л т и да ви пълнят джебовете с пари, както правят чифутите, когато викате против тях. Много сте излъгани!

Най-после вие говорите за българските чети и наричате ги московски, ту на Росети-Братяно, ту не знам какви си и колкото повече им давате такива нарекания, толкова повече се заблуждавате и ставате по-смешни. Но и за това ваше заблуждение не щем да си губим времето и да го опровъргаваме; ще ви кажем само, че вие като познавате себе си за чуждо орудие, то мислите, че секи един народ може да бъде орудие на коя и да е сила или на всякакви частни лица. Орудия не могат да бъдат ония, които отиват да си проливат кръвта за своята свобода, но хора независими, свестни и с народно убеждение — хора патриоти и искрени към народът и отечеството си. Така и българските чети не са били нито московски, нито на Росети-Братяно, нито на никого освен български.

Хаджи Димитър и неговата дружина не бяха нито московци, нито ромъни, както говорите вие в «Trompetta Saгр.», но чисти българи, родени и отгледани в Стара планина. Тия чети, които наричате вие ту московски, ту на Росети-Братяно, не отидоха да си пролеят кръвта

нито за Русия, нито за Ромъния, но за България и със своята свята кръв доказаха на цял свят, че и българският народ иска да живее като народ. Ако сте вие дотолкова заблудени от пешанските и виенските идоли, на които се кланяте, и не сте вече в състояние да оцените сяка една работа безпристрастно, то и ние не желаем да си бяхтиме главите и да ви разубеждаваме; че сте в заблуждение, когато говорите, че бялото е черно, а черното — бяло.

Да кажем още няколко думи за Русия, която вие наричате подбудителка на българските чети. — Ние ще ви докажем, че, напротив, тя е била сякога противна на българските въстания. Една държава, каквато е Русия, ако да искаше да помогне на един народ като нас, българите, тя не би въоръжила 150 души българи, но въоръжила би 150 хиляди, защото е в състояние да извърши това; ако да искаше да помогне на българите, то тя имаше хиляди случаи да направи това; но тя досега не е извършила това, щото е обязана да извърши. Колкото пъти българите са въставали до днес против турците, толкова пъти Русия им е препятствувала и заплашвала ги е, че ако би тия въстанали, то тя ще обърне топовете си към тях. Доброто, което ни е направила Русия и което никога няма да заборавам, е, дето тя пресели толкова българи в руските пустини и наместо тях проводи в нашите земи татари и черкези, които днес ни обират и убиват. Но да оставиме това и да наведеме един пример по-пресен, който се случил във времето на българските чети.

Преди да минат българските чети, то тукашният руски генерал-консул издаде тяхното намерение три дни напред на тукашният французки генерал-консул и на тогавашното ромънско правителство. Прочетете с внимание дипломатическите акти, сир. червената, сянята и жълтата книга на европейските сили от 1868, и тогава ще видите колко е било на Русия присърце да въстанат българите против Турция. Но вие ще кажете: откъде е знаел това руският консул? Ние ще ви отговорим на това, че както между ромъните има подли орудия да издават ромънските работи на маджарите и немците, така и между българите, за зла чест, има такива низки души, които издават българските работи на Русия. Сега питаме вас, г. Боляк, ако между ромънският народ се

намират днес няколко ромъни, които работят за полза на Маджарско и Немско, то може ли да се заключи из това, че ромъните са маджари и немци и че каквото и да направи ромънският народ, то го прави по побуждението на маджарите и немците? Ако е логично това заключение, то тогава е логично и вашето казване, че българите са московци и сичко, щото тия вършат като народ, вършат го по побуждението на Русия. Засега доста толкова.

Свобода, г. I, бр. 33, 8 юли 1870

М.

ОТГОВОР [НА ПИСМО ОТ ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ ЗА МИР И СВОБОДА В ЖЕНЕВА]

С 33. брой «Свобода» ние изпратихме до нашите читателни едно писмо, което е адресирано до българският народ от Централният комитет за мир и «Свобода» в Женева и в което ни питат: «Какво искат самите народи, които населяват Восток? Какви са техните желания? Кой е най-силният отиек на тяхното сърце?» Да отговаря човек на тия вопросы, е така също лесно, както е лесно да отговори, когато е жеден, че иска вода, и когато е гладен, че иска хляб.

Българите искат с в о б о д а, и свобода пълна, свобода човеческа, свобода американска. Ние мислиме, че да обявяваме гореказаните два реда, е излишно.

По-надоре писмото пита: «А какво не им достава, за да могат да отърсят тиранското иго от шните си? Кой им пречи, за да не добият тая многожелаема независимост?» На тия два вопроса писмото отговаря така: «Главната погрешка е неспоразумението, което съществува между тях и не оставя ги да се съединят — затова са тия слаби.» Ние се напълно съгласяваме с тоя отговор, но желаем само да забележим, че между християнските народи, които населяват Балканският полуостров, т. е. между българите и сърбите, между сърбите и ромъните, между ромъните и българите не съществуват такива големи разединения, както обикновено се мисли; па и не могат тия несъгласия и разединения да съществуват дотогава, до-

когато една из тия народности не пожелае да посегне и да отнеме правата и свободата на другата народност.

Наистина, че между гърците и българите съществува днес голяма вражда и големи несъгласия, но тая вражда съществува помежду им за това, че гърците не търсят своята свобода, за да живеят като свободни хора, но да възобновят Византийската империя и да седнат на вратът на другите народности. Ако днес или утре гърците изменят своите планове, то българите са готови да им подадат ръката си и да се съединят с тях против турския деспотизъм. Другояче съединение с гърците и съчувствие към техните стремления не могат и да бъдат.

Колкото за турския народ, ние ще кажем това, щото сме говорили много пъти в нашият вестник, т. е., че ние не можеме да имаме нищо общо с тия хора, които не могат да бъдат хора. Това, щото може да бъде извършено в другите страни миролюбиво и със споразумение, то е в Турция почти невъзможно. Ние нямаме работа с хора, а с варвари, които нямат в себе си нищо човеческо, и затова само един нож и топор ще реши нашият турско-християнски въпрос. Както за общечовеческото дело са потребни енергически умове и кабинетни работа, така също за нас са потребни енергически и умни хора и яка десница. Без кръв ние нищо не можеме да извършим.

Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870

ОТГОВОР [ЗА Г. РИГОПУЛО]

Когато Гизо бил посланик в Мадрид, то той писал Людовiku-Филипу за Изабела: «Isabelle pleure, Isabelle grie, Isabelle veut qu'on la marie», т. е. Изабела плаче, Изабела вика, Изабела иска мъж. Ние мислиме, че това изречение може да се измени така: «Гърците плачат, гърците лудуват, гърците искат бой.» Истина, че боят е едно средство съвсем нечовеческо, нелиберално и не по духът на времето, но какво ще да прави човек, когато той има работа с луди, лукави, подли и неразбрани хора? В «Les États-unis d'Europe» е напечатана една статия под заглавие «Восточният въпрос», която е написана от ня-

какъв си грък Андр. Ригопуло и из която ние можеме да разбереме, че не само фанариотите са изгубили умът си за своят изгубени вече елинизъм, но и образованите гърци, които наричат себе си либерали и демократи и които са приети в съюзът «за мир и свобода». Различието, което съществува между г. Ригопуло и преподобните фанариоти, е само това, че фанариотите проповядат явно възобновлението на Византийската империя, а г. Ригопуло желае да състави някакъв си съюз (либерални и демократически), но в тоя съюз гърците да бъдат като зехтин над водата, а българският народ (за българите гръцкият либерал и не споменува) да стане верноподанни на елинизмът.

«Европейският Изток, говори кир Ригопуло, заедно с Мала Азия, както е известно (?), се състои от ч е т и р и елемента (?): гърци, ромъни и сърби заедно с други някои славяни (!) и турци. Да кажем, че турското правителство е паднало вече, то тогава трябва да се образуват три с в о б о д н и и независими държави на развалините на турската империя. Гръцка държава (разбира се, че заедно с днешна независима Гърция), която ще има за своя столицина Цариград; ромънска държава със столицината Букурещ; сръбска държава заедно с Черна гора, Херцеговина и България (А Босна? А Банат, Бачка, Срем, Далмация, Кроация, Албания? А Македония и Тракия?) със столицината Белград. Турците, които искат да останат у нас, ще бъдат съграждани в новата държава. Отоманският деспотизъм ще падне и ще бъде заместен с едно елинско демократическо правителство.»

Преди да захванеме да отговаряме на г. Ригопуло, ние ще да изложим и своята програма, т. е. ще да повторим неговите думи и ще да поправиме само някои негови погрешки, които е той направил като грък. Европейският Изток, казваме ние, заедно с Мала Азия, както е известно на всеки безпристрастен човек (който само не е грък), се състои от шест елемента, които по количеството се разделяват така: българи, сърби, ромъни, арнаути, турци и гърци. Ако турското правителство падне, то в Европейска Турция ще да се образуват четири държави, и то по следущият начин: тия страни, които са населени с българи, ще да съставят между себе си едно цяло, което ще да има свое народно управление, своя автономия и свой народни исторически живот — следователно България,

Тракия и Македония ще да съставят българска държава, защото тия са населени с българи; Сърбия ще да добие Босна, Херцеговина, Далмация, Кроация, Банат, Бачка, Срем и Черна гора; Ромъния — Трансилвания, Ердел и Източна Венгрия; Албания ще бъде независима, а Гърция ще присъедини със своето кралевство Тесалия и Епир (истина, че в Тесалия живеят много българи, а в Епир — много албанци, но и в Тракия и Македония живеят няколко гръцки фамилии — и ние сме квит). Турците, които искат да останат, ще бъдат съграждани в новата Дунавска федерация. Отоманското правителство ще да падне и ще бъде заменено с една Дунавска федерация, която ще да уважава сяко човеческо и народно право и която ще да остави сяко племе да живее по своята воля. Българите, сърбите, ромъните и арнаутите ще да съставят едно политическо тяло или един либерален съюз, на когото обаяаността ще бъде да чува федерацията от вънкашните неприятели, без да се меша във вътрешните устройства на народностите; с една дума, Дунавската федерация ще бъде съставена по образецът на Североамериканските щати или по образецът на Швейцария. За гърците ние не можеме да кажеме тука нищо, защото ако най-образованите членове на гръцкият народ, които проповядат демократически идеи, по своят фанатизъм са достигнали до едни схоластически убеждения и искат да опровергнат съществуването на цял (от седем милиона) български народ, който е по-голям три пъти от гръцкият, а южните славяни са десет пъти повече от гърците, то какъв ли трябва да бъде необразованият грък? Фенер нам е под носът.

По-доле нашият грък говори: «1) като се освободи Гърция и като се свърши османското владичество, то гърците ще бъдат една твърда стена против Россия, защото тя (Россия) не ще вече да има какви и да е причини да се меша в християнските работи, защото тя не ще има дело с един болник, а с млад, силен и свободен юнак; 2) с нейната (гръцката) цивилизация и чрез симпатиите, които тя (Гърция) има от старо време между русите, Гърция ще да наелектризира руският народ съвсем другояче, а не както постъпиха в това отношение поляците.»

Нам ни се чини, че в това отношение г. Ригопуло е твърде смешен: 1) гръцката стена, която ще да бъде въз-

двигната против Россия, е дотолкова малка, щото не само казаците, но и зайците ще бъдат в състояние да я прескокнат; 2) секиму е известно, че Россия захвана да напредува оттогава, откогато тя отърси от гърбът си византийска ръжда или гръцкото влияние. Петър Велики е велик за това, че запали византийското гюбре и очисти Россия от заразителната константинополска атмосфера; а колкото за гръцкото схоластико-богословско образование, което гърците ще да разпространяват в Россия, в Азия, в Африка и в сичка Европа, то ние можеме каза само това, че именно това образование е било причина, дето руският народ доскоро беше изгубил своята физиономия и заприличал беше на хохентот.

Има ли на тоя свят по-гнуснаво нещо от скопческата ерес? — А тая ерес е гръцко (византийско) семе. България и Босна и до днес пшкат под богословското иго, а Ромъния моли бога за Куза, който измете гръцкият боклук; 3) гърците дотолкова са изгубили между руският народ своята репутация, щото простият народ е създал за тях следующите пословици и поговорки: «Лъжет как грек»; «Грек скажет правду однажды в год»; «Торопчина обманет цыган, цыгана — жид, жид — грек, а грека — чорт (дяволъ)»; «Грек и бога перехитрит».¹ Г. Ригопуло говори: «Славянската раса влезе в цивилизация в IX век чрез елинизмът.» Това прилича на оная приказка за гските, които се похвалили, че прадедите им спасили Рим и затова искали да ги почита светът и да им се кланя, а когато ги попитали: «А вие що сте направили», то тия отговорили: «Нищо». «Ако вие не сте направили нищо, то сте достойни за котлето, а на прадедите ви слава и чест!» Освен това гръцкото образование в IX век беше дотолкова човеческо и дотолкова здраво, щото почти сичките народности, които се възползуваха от него, се заразиа от такава една болест, която твърде скоро им изкопа гроб. Прочетете Бокла — «История на цивилизацията в Англия», Дрепера — «История на умственото развитие в Европа» и други много.

«Гърция — забележете, че тя сама — ще да възпре панславизмът, който секи ден прави големи крачки в Европа» — говори гръкът. — Тя (Гърция) ще разпространи

¹ «Гръкът и бога ще надхитри» (рус.).

цивилизацията в Азия, а в същото време тя ще възбрани руският деспотизъм, за да не нападне той на Западна Европа.» Против гореканите фрази ние не щеме и да говориме, защото и малките деца видят тяхната пустота и неоснователност. Но още по-смешно и по-идиотическо е заключението на гъркът, който говори, че «елинското избавление съдържава в себе си и избавлението на сичките народи (на светът)». До каква степен може да се заблуждава човек! Мислиш, че пише и говори не днешни грък клефтис, а елинин във времената на Ликурга. «Ние не искаме да поглъщаме другите народности на Восток, но искаме да съединиме нашата народност и да о п л о д о т в о р и м е нашата политическа свобода с една автономическа държава (?), на която резиденцията е Цариград, защото Цариград е наш център за новият елинизъм» — говори по-доле гъркът. Не ще да поглъща чуждите елементи, а желае да земе Тракия и Македония! Ще видиме!

По-доле авторът на писмото се плаче, че европейската дипломатия чрез своите и турските вестници казвала, че Гърция не е в състояние да замести турската империя, защото и гърците не са далеко отишли в напредокът. Авторът казва, че гърците не са напреднали по две причини: 1) защото европейските държави не са позволили на свободна Гърция да се развива самостоятелно; а 2) защото Гърция била бедна и народът ѝ нямал средства, за да увеличи числото на своите школи. Не трябва да забравяме, че гърците обираха всяка година България, Сърбия, Босна, Россия (най-много Молдаво-Влахия) и почти сичкият православни свят — и тия хора сядат днес и се плачат, че били сиромаси и нямали средства, за да образуват децата си! Гърците желаят да образуват не само Европа, но и Азия, а употребяват всякакви интриги, за да затварят българските училища и да пращат с помощта на турците българските и босанските учители в заточение!

Повтаряме, гърците искат свобода, за да угнетяват чуждите народности и да бъдат господари над добродушните и честните хора. Духовната тяхна търговия, която са тия извършавали досега, ни дава право в нищо да им не вярваме. Човек, който прави търговия с бога, твърде лесно може да продаде и ц и в и л и з а ц и я т а, за която

философствува г. Ригопуло. «Ние желаеме, говори гъркът, щото ромъните и сърбите (а българите?) да съставят, както що рекох, независима и свободна държава, а ние ще да се съединиме с тях и ще да основем съединени европейски държави. Само едно елинско правителство в Цариград може да извърши равенството на народите и да раздели политическите права между елините и турците.» Тука ние желаеме да притурим, че в Цариград живеят около 110 000 славяни, а околните села са български. Без народ не става господарство, а щото е изгубено, то се не връща. Сиромаси гърци!

Свобода, г. I, бр. 36, 30 юли 1870

ОТГОВОР [НА Г. ИВАН СТОЯН]

Окрадени, замучени,
В путях умираем,
Чужим богам не молимось,
А Тебе благаем:
«Поможи нам, избави нас
Вражой наруги.»¹

Т. Шевченко

Намират се на светът такива личности, които мислят за себе си твърде много и които вярват, че са непогрешими като папата. Тия личности искат да ги хвалите, да ги възносите до небето, да им не противоречите и да казвате, че черното е бяло, бялото — черно, ако само тия това желаят. Тежко ви и горко ви, ако вие ги попитате защо тия не работят, защо не изпълняват своите обязанности, защо кривят с душата си и пр.! «Вие, говорят тия личности, ни не хвалите, вие ни не давате да си спиме мирно, вие ни указвате на нашите слабости и погрешки; а ние, ако и да знаем, че имаме големи слабости, ги не обичаме да ни

¹ «Ограбени, измъчени, /ние мрем в окови,/ но на друг бог се не молим, /молим теб отново:/ «Помогни ни, избави ни/ от врага железен.» (Т. Г. Шевченко. Избрани произведения. С., 1960. Псалм 43 от «Давидови псалми», с. 60—61. Превод: Д. Методиев.)

казва други, и да ни ги казва в очите, и затова ние от яд, от оскърбено самолюбие ви оставяме, преминуваме на страната на вашите врагове; захващаме да проповядваме ретроградни идеи, да кориме сяко едно нещо, което би се появило изпод вашето перо, и да безчестиме вашата личност пред вашите врагове.»

Ние сме уверени, че подобни личности имат пълно право да постъпват така, а не другояче; но ние не трябва да жалееме, че такива едни наши приятели ни оставят и съединяват се с нашите кръвни неприятели, защото неверният приятел колкото по-рано те остави, толкова повече е по-полезно за тебе. Ние видиме твърде често и у сичките народи подобни ситнички човечета, които служат на частни лица или на своите егостически цели, а не на общото и на народното дело; ние знаеме, че тия човечета нямат свои собствени идеи и свои собствени цели и твърде лесно стават ваши приятели, ако само вие погъдъличкате тяхното самолюбийце, а така също още по-лесно стават ваши неприятели, ако вие докачите тяхното самолюбие; в последният случай тия са готови да употребят сичките позволителни и непозволителни средства — често не жалят и своята собствена репутация — само и само да ви отмъстят. Земете смелост и закачете някого из тия личности, кажете му напр, че той се е земал да работи такава и такава работа, а не я е изработил или че той работи не по уставът, по който се е обязал да работи, или най-после кажете му, че неговите идеи се не слагат с духът на времето, а неговите произведения са незрели и погрешни; и той никога вече няма да ви прости за това светотатство; никога не ще да заборава вашата увреда. Литературната дървеница е най-зло насекомо на светът. Ако я ти не го ниш, то тя захване да ти лази по очите и по веждите; а ако я издриснеш, казва Хайне, то тя:

Ще ти отмъсти с ужасна воня...
Няма дуел по-ужасен
от дуелът с дървениците,
оружието им е най-вонящо...

Нека ни избави господ от такива врагове, ако благоуханието на тяхното мъщение и да срещаме на сяка крачка.

Във в. «Македония» е напечатана една дописка из

Браила от някого си Иван Стоян*, в която се говори, че нашият вестник «Свобода» нямал нищо, което би съдържавало в себе си «разумност, честност, ясни, точни и делни мисли, велики и полезни идеи и истинни народни интереси»; а за Каравелова дописникът казва: «От безчислените негови кореспонденции, в които повечето се откриват някакви си шпиони; от неговите обличения и укори читателят може да разбира само това, че сяко нещо, макар и най-желаното, най-полезното за цял народ, ако не е съгласно с разбърканите мисли и с непрактичните и безцелните (?) мъдрувания на Каравелова, сяко подобно нещо за Каравелова е лошо и се напада от него.» Тряба да забележиме тука, че кореспонденциите, които са поместени в «Свобода», не са написани от Каравелова, следователно той и не отговаря за тях. Кажете ни безпристрастно, крив ли е Каравелов или дописниците на «Свобода», че в Турция няма никакви добри обществени явления освен убийства, шпионства, кражби и пр.?

Ние мислиме, че само шарлатаните могат да проповядват, че в Турция народът блаженствува и че само неприятелите на българският народ се радват на днешното състояние на българите. Това е наше частно мнение и затова молиме да ни простят ония, които мислят, че ние не говорим право. «И какво? — продължава дописникът на «Македония». — При такава една неразбраност има ли у г. Каравелова поне честност, която трябва да е неотемлемо достойнство на секи един честен и сериозен вестникар? За съжаление, и това го няма у г. Каравелова. Да оклевети човека, макар и най-невинният (?), и то не за друго, ами само и само нападенията му да имат колко-годе правдоподобие (??!), — това е за г. Каравелова обикновена работа.»

И сичко това авторът на дописката говори, за да оправдае действителните членове на Книжевното дружество, на които сме ние по неговите думи нападали съвсем несправедливо. Имаме ли ние право да нападаме на действителните членове на Българското книжевно дружество,

* Ние мислиме, че секи човек има право да се съмнява, и ние се съмняваме, че и тая дописка е написана от самите членове на Дружеството, ако и да се е подписал под нея Иван Стоян. Дописките в «Турция» бяха поправени от г. Друмева! (Гл. «Дун. зора», № 2.)

или не, нека нашите читатели видят из долензложените факти:

I. Действителните членове прияха своите обязанности по тия условия: 1) «Дружеството има два свои органа; в единът, който се нарича «Сборник», то ще излага материал преимуществено за българският език, за българската история и словесност и отчасти ще се поместяват в него научни други статии върху разните отрасли на сичките науки, изкуства и художества. Тоя орган ще излиза засега в две или най-много в три книги през годината на известен формат и големина. Другият орган под име «Периодическо списание» ще служи за другите дела на дружеството и може да излиза редовно засега най-малко веднъж в месецът на известен формат и големина.» (Глед. уставът от 1869 г., стр. 5, член 4); 2) Ако някои ненапечатани (или напечатани, но вече раззети български и странни) книги и списания се видят доволно полезни за кой и да били клас на народът, като няма кой да ги издаде, то дружеството в такъв случай ще гледа, по възможности, да ги издаде на свят под известно условие» — и пр. Разбира се, че тия обещания на действителните членове на дружеството останаха като турските закони написани само на хартия и в продължението на тринайсет месеца българите не видяха от дружеството никаква друга полза освен една книжка от «Периодическото списание», която по нашето крайно убеждение не удовлетвори големите от дружеството очаквания. Ние се надеяхме да видиме нещо свършено, което излазя изпод перото на учени хора; а виждаме, че г. Добровски е направил това също, щото са направили и действителните членове на дружеството, и то без никакви средства и без никакви фондове. Но затова ще да поговориме други път.

В продължението на една година в редакцията на «Свобода» бяха получени десетина дописки из Болград, Галац, Гюргево и Браила, в които нападаха на действителните членове на дружеството и питаха ги дека е «Сборникът» и «Периодическото списание»; но ние по различни причини не пожелахме да напечатаме гореказаните дописки. Един господин из Гюргево, на когото ние не пожелахме да напечатаме дописката против действителните членове на дружеството, изпроводи едно писмо, в което ни обвиняваше със следующите думи: «Господине! Вие

нямате право да не печатате ония дописки, под които авторът им подписва името си и когато той в своите дописки не говори за частни работи, а желае да поправи кое и да е обществено и народно заведение. Действителните членове знаят само пари да искат, а файда народът не види от тях нито за две пари. Вие трябва да поместите против тях моите дописки или аз трябва да мисля, че вие сърбате из едно гърне» — и пр. Кажете ни сега, имаме ли ние право да питаме действителните членове на дружеството защо тия не работят? Имахме ли ние право да ги питаме защо не изпълняват това, щото им е приписано от уставът? Ние изпълнихме своята длъжност, но с това въоръжихме против себе си действителните членове на дружеството.

II. Ние получихме из Цариград едно писмо, в което ни питаха каква е целта на Книжевното дружество, и ние им отговорихме следующето: «По уставът целта на дружеството е да «разпространява всеобщо просвещение между българският народ и по възможности да показва на народът пътят за неговото вещественно обогатяване.» На тоя наш отговор ние получихме следующите вопросы: «Ние и сами прочетохме уставът на дружеството и одобрихме го; но изпълняват ли действителните членове на това дружество своите обязанности, според както ги задължава уставът? Ние в уставът не видиме, че действителните членове на дружеството са обязани да водят политически преговори с Али паша и с неговите шпиони; в уставът ние не видиме, че тия трябва да се преписват с българският предател и с подкупеният от турци и от езуити шарлатанин, т. е. с Генович ефенди; в уставът се не говори така също, че г. Стоянов има право да премеща дружеството, ако той намери това за нужно, и да пише на... (Това място на писмото ние не привождаме тука, затова защото е твърде мръсно, подло и почти невероятно.) Ако обязаността на дружеството — продължава писмото — се заключава в това и ако неговата мисия е такава, каквато е тя била до днес, то ние мислим, че това дружество не е нужно. Ние се надеяхме, че дружеството ще да извършава това, щото ние не можеме по много причини да извършиме тука в Цариград, т. е. че то ще да говори това, щото ние не можеме да говориме тука; с една дума, че дружеството ще да бъде сеятел, на когото обяза-

ността е да посее, като Христос, жива наука, живо слово и патриотическо семе на нашата българска нива; а що видиме ние? — Ние видиме, че и дружеството прави това, щото правят и нашите цариградски мекерета, т. е. хаджи Иванчо, Тълчилеща, Михайловски, Арнаулов и пр. Ние очаквахме от дружеството твърде много, ние се надеяхме, че то ще да ни даде добри съвети и ще да се постарее да състави програма, по която трябва да върви нашият народ, за да освободиме своето нещастно отечество; а нашите учени българи и нашите предтечи изпращат на Али паша адреси и преписват се с Арнаудова и с Геновича! Г. Стоянов или е полудял, или ще да полудее. На Геновича честните българи се срамуват и да плюйнат, а действителните членове на дружеството му пишат дописки и съветуват се с него! Да се кланяме на Али паша и да пееме химни на султанът можеме и ние сами; а да видиме какво е спечелил народът ни от тия химни и от тия унижения? Кажете ни, не е ли тая комедия гнуснава и отвратителна?»

Това писмо беше причина да кажем и ние няколко думи за дружеството; но след малко време прочетохме в «Дунавска зора» следущето: «Господине редакторе! Имайте добрината да вмените във вашият лист следущето: Дописките из Ибраила, обнародовани в 9 и 13 брой на в. «Турция», са писани от мене — само са прегледани и поправени (!) от г. В. Друмева. Прочее, в тая работа няма ни най-малка намеса г. В. Д. Стоянов и затова сичко онова, което е казано за него във в. «Свобода» (брой 30) напразно и в «Дунавската зора» (брой 1) косвено, сичкото това провъзгласявам — в името на правдата и истината — за най-безсъвестна лъжа и клевета.» Подписан е Стефан Илиев.

После това ние получихме из Цариград друго едно писмо, което между друго имаше следущето съдържание: «На 23 юния пристигна в градът ни «Дунавска зора», в която прочетох забележката на г. Стефана Илиева и на която бързам да отговоря. Аз в по-първата своя дописка ви явих, че дописките на «Турция» са писани и изпроводени от Книжевното дружество, но защото не знаех, че г. Друмев има право да пише от страната на дружеството, без да пита г. Стоянова, то и укорих г. Стоянова; но когато познах, че е крив не г. Стоянов, а

г. Друмев, то ида да поправа погрешката си и да моля г. Стоянова да ме прости; само искам да му предложа следущите два вопроса: 1) Дописките бяха изпратени до Геновича, придружени с едно писмо, в което се говореше, че дружеството моли г. Геновича да помести гореказаните дописки във вестникът си, защото то се не съгласява с убежденията на българските вестници в Ромъния и не желае да ги има за свои органи; следователно из писмото се видеше, че не само г. Друмев, но и дружеството (?) избират «Турция» за свой орган. А кажете ни, защо г. Друмев говори от името на дружеството, ако той в «Турция» изказва само своите лични идеи? 2) Адресът на писмото до г. Геновича беше надписано с ръката на г. Стоянова. Един наш българин имаше негово собствено писмо и ние, пет-шест души, можеме сякога да засвидетелствуваме, че Стояновото писмо и подписът на писмото до Геновича бяха писани от един човек. Питане е сега, как г. Стоянов надписва писма, на които съдържанието му е неизвестно? Нека ни позволи г. Стоянов да му кажеме, че секи човек, който би имал какви и да е сношения с Геновича или с Арнаудова, той не е честен човек. Така барем мислят тукашните българи.»

III. На 28 юлия ние получихме из Цариград друго писмо от едно друго лице, на което ние съвсем доверяваме, в което нашият цариградски брат говори: «Ако имате със Стоянова познанство, то ви се молиме да му дадете такъв един съвет: дружеството трябва да си остане в Ромъния и да изпълнява своето предназначение, а ние тука ще да работим, както знаеме. Нашето цариградско читалище е намерено да издава вестник «Читалище», ще гледа, колкото му позволяват силите, да изършва своите обязанности; а задачата на Българското книжевно дружество е по-голяма. . . Г. В. Стоянов е писал на Н., че цариградските българи трябало да се постараят, за да се пренесе дружеството в Цариград, и моли Н. да обясни на Али паша началата и програмата на дружеството и да му докаже, че дружеството има съвсем миролюбиви цели» и пр. Повторяваме, ние имаме голямо доверие към тоя българин, който ни е написал горното писмо, следователно и сега земаме смелост да попитаме действителните членове на дружеството (а повече г. Стоянова, който е деловодител на дружеството), кой ги е упълномощил да пишат такива

едни писма до Али пашовите агенти и да искат позволение да преместят дружеството в Цариград?

Като се основавахме на сичко, щото изказахме погоре, то написахме г. Стоянову в Браила и молихме го да ни извести истина ли е това, щото се говори и пише за него, или не; но г. Стоянов даже не намери за нужно да ни отговори и ние имахме пълно право да повярваме на нашите дописници.

IV. Книжевното дружество изпроводи поздравителна телеграма до Али паша, а по нашето убеждение тая телеграма не трябаше да бъде изпроводена без позволенията на «съставителите» и «пожертвователите» на дружеството. Ние не щеме да погрешиме, ако кажем, че с тая телеграма действителните членове на дружеството повредиха твърде много както на общата българска работа, така и на самото дружество. Ние можеме да приведем тука няколко примера, но боиме се да не. . .; ще кажем само, че дружеството ще да се развали, ако действителните членове продължават да извършават това, щото им не е предписано от уставът.

V. Ние сме получили няколко писма против г. Стоянова, в които питат защо той не остави дружеството, когато преди няколко месеца сам се отказа от своето «деловодителство». «Това доказва — говори един браилчанин в своето писмо, — че г. Стоянов е не твърде честен човек. Човек, който си не седи на думата, е по мойто мнение по-лошав от сякогo».

Ние не пожелахме да поместим във вестникът си сичките гореказани кореспонденции по две причини: 1) защото не желаехме да влизаме с действителните членове на дружеството в полемика; 2) защото се надеяхме, че действителните членове ще да се земат за ум; но в това също време ние не можехме съвсем да премълчиме и да не запитаем действителните членове защо тия нищо не работят и защо се не занимават със своите обязанности, а завзели са се да извършават това, щото не е тяхна работа. Наместо секи отговор от г. Стоянова, ние получихме от някое си неизвестно лице едно писмо (едновременно с това писмо ние получихме и друго, в което ни известяха, че то е писано от г. Стоянова), което беше подписано А р а - д а - б у л и което беше пълно с погръжни. Освен това, ние получихме из Галац, Болград, Измаил и Бран-

ла писма, в които ни пишеха, че г. Стоянов съветовал нашите българи да се не подписват на «Свобода», защото тя щяла да се прекрати, и че тя се издавала само за афери.

Из сичкото това ние си съставяваме такова едно заключение: в дописката на г. Иван Стоян, която е поместена в «Македония», сичко, щото се говори за «Свобода» и за редакторът ѝ, пада на главата на действителните членове на дружеството и на техният защитник г. Иван Стоян. Ние се гнусиме от такива едни интриганти, които не знаят що правят, а когато техните гнусотии излязат на видело, то захващат да псуват, да безчестят и да употребяват сякакви низки интриги против тия, които откриват тяхната голота! Щастливи са действителните членове на дружеството, че са намерили такива защитници, какъвто е Иван Стоян и Стефан Илиев! Когато у човека не е чиста съвестта и той не може да излезе сам на видело, то пуца в ход своите креатури. Такъв един способ е и по-верен, и по-безопасен: и овцете цели, и вълците сити.

Да говориме повече за действителните членове на дружеството ние не желаем; ще кажем само, че ни един леш не може да се укриве, защото неговата собствена воня ще да го издаде. Кой е тука крив?

Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870 и бр. 48, 4 ноември 1870

ОТГОВОР [НА ЕДНО БЕЗИМЕННО ПИСМО]

«Единствената борба, която е възможна против глупавият неприятел, е презрителното мълчание», казва един от знаменитите мислители. Ние се съгласяваме с убежденията на тоя мислител, но не съвсем, защото друго едно така също умно изречение казва: «Не пускай петелът на прагът, за да се не качи на полицата.» Това последно изречение ни накура да напишем следующите няколко реда.

Преди два дена ние получихме по градската поща едно безименно писмо, в което някой си неизвестен нам много-разпаден патриотин ни пишеше така: «Вий, мой господине, сте главната причина да се разделим на партии и

да се ненавиждаме. Господин Колони има голямо право да ви каже, че вий сте сръбски шпионин. Не сърдете се, ваша милост, вий сте заслужили да ви се каже. Вий викате велегласно върху-Хаджи Иванча и върху Арнаудова, но не сте по-добри от тях. . . » И-т. н., и т. н.

Ние би желали да напечатаме сичкото писмо на нашият честит противник, но в това писмо се намират такива хамалски изражения и такива гнуснави псувни, които никак не свидетелствуват за благородната отхрана на неговият автор, и ние ги пропускаме. Отговаряме. Най-напред трябва да кажем на нашият патриотин, че благородните и честните хора се не крият по къшетата и не пишат анонимни писма, а излизат пред сичкият свят, качват се на трибуната и говорят: «Стоян и Драган не са патриоти, защото (тук а трябва да се приведа т ф а к т и). Ето защо Стоян или Драган не трябва да се приемат в нашето българско общество» и пр.

Друго. В писмото се говори, че сме били причина да се появят в Букурещ две враждебни български партии. Това е лъжа и лъжа най-безсовестна. Когато аз (Каравелов) дойдох в Букурещ, то «старите» и «младите» бяха готови да се изколят. А ако искате да говориме право, то днес между букурещките българи не съществуват вече никакви партии.

«Г. Колони има пълно право да ви каже, че сте сръбски шпионин», казва писмото. Ако г. Колони е казал (г. Колони е наистина казал тия думи), че съм сръбски шпионин, то вие му кажете, че лъже, защото: 1) Сърбия има в Букурещ свои представители или свои агенти и няма нужда от частни личности; 2) Сърбия няма нужда да шпионисва нито ромъните, нито ромънските българи, защото тя твърде добре знае, че и едните, и другите са нейни братия и приятели освен няколко ръждиви и праздни кратуни, които искат да играят някакви си дипломатически роли.

Колкото за сравнението, което прави авторът на гореканзаното писмо между мене и г. Арнаудова, то аз ще да му кажа следующето. Каравелов никога не е продавал народът си и никога се не е отказвал от народността си и от името си. Разбрахте ли? Освен това Каравелов е показал на честните и правдолюбивите българи своето безпристрастие и своята любов към народът си; а прехва-

леният г. Колони и неговата тайфа довчера бяха гърци, ромъни, турци и т. под. Ако желаете да ви докажем фактически, то ние сме готови сякога да изпълниме волята ви

Свобода, г. II, бр. 42, 1 април 1872

ОТГОВОР [НА Г. СТОЯНОВ]

Из Русчук ни пишат: «Деловодителят на Българското книжевно дружество г. Васил Стоянов беше завчера в градът ни. Тоя господин силно разви ораторството си против вас и направи ви резил-маскара. Той ни каза, че вие сте имали намерение да станете действителни член на дружеството, да турнете ръка на капиталите (?) и да ги изядете.

Аз напомним г. Стоянову, че е низко нещо за един учен човек да напада на хората, без да има доказателства. . . Господин Стоянов държа сказка, в която говореше, че българите трябало да употребят сичките си сили, за да го оставят и занаят деловодител на дружеството, защото другояче светът щял да се свърши. Нашите климаха с главата си и рекоха му: «Евет ефендим»¹. Тряба да кажа и това, че Стоянов ни се препоръчи твърде величествено: той ни се похвали, че държи кореспонденции със «сичките европейски кабинети и със сичките учени дружества, които се намират под ясното небе». Ние се не би решили да отговорим на това писмо, т. е. г. Стоянову, ако тоя безсовестен човек да би знаел що е граница. Ние сме искали да станем действителен член на дружеството и да изядем капиталите! А може ли г. Стоянов да ни докаже, че нашето намерение е било именно такова? Чии сме пари изiali досега? Кой може да ни каже, че сме злоупотребили даже идна калпава народна пара? Кой може да ни осъди, че сме имали в която и да е народна работа честлюбиви или егоистически цели?

Ние сме се завзели за издаване вестник и да печатаме различни книжки, без да се надееме от чужда помощ и без да искаме чиито и да е похвали. Ако ти се харесва

¹ Да, така е, ефенди (тур.).

вестникът ни, то си го купи, а ако ти се не харесва, то си върви по работата. Това е наш занаят. Ако би били не редактори и не вестникари, а кундурадзии, то би направили същото. На ти чизми, дай ми пари. И така, ние сякога сме проповядали и проповядаме, че най-гнуснавият човек е онзи, който яде готово, а особено който се храни от народните пожертвования. Ако тая наша идея се не харесва г. Стоянову, то това не е наша вина.

Да видиме сега какво цвete е г. Стоянов. Той събра пари от публиката, за да издаде някаква си статистика, но излъга ни: той яде цели три години народни пари, без да напише барем три реда; най-после той е направил и самото дружество за своята лична прехрана. Кажете ни сега, кой мисли «да изяде народните капитали» — ние или г. Стоянов? Освен това ние би попитали г. Стоянова за кои капитали говори той? Ние знаем, че капиталите на дружеството се намират у настоятелството, което никому няма да позволи да ги злоупотреби. Или и настоятелството по мнението на г. Стоянова не е вече честно? Идете после това и не говорете, че г. Стоянов е голям шарлатанин!

В Ромъния го знае вече и старо, и младо и той е отишел да лъже в Русчук. Колкото за Стояновите кореспонденции със сичките европейски кабинети и със сичките учени дружества, ние ще да кажем само: «блажени верующи». Когато един човек е неспособен, развален, бездарен и нищожен, то той се хвали със своите комшии. Когато попитали магарето, кой ти е баща, то отговорило: «Хатът ми е уйка.» Така е то. Ние досега мислехме, че г. Стоянов е само развален човек, а сега видиме, че тоя господин е и голям шарлатанин.

Свобода, г. III, бр. 5, 29 юли 1872

МАЛЪК ОТГОВОР

Земам перото в ръката си, за да поговоря за статията «Браилските работи», която беше поместена в 4 брой на «Свобода». Г. М. нарича гърците дангалаци, показва им на българите и съветува ги да земат от тях пример и да

си наредят черковите и училищата по калъпът на нашите (българските).

Най-напред трябва да ви кажа, че негова милост г. М. би трябало да обърне своето внимание на средствата, с които се разпореждат гърците, и после вече да напада на българите, а особено на браилчени. Аз не желая да хваля ни едните, ни другите, но ще да говоря за сичко безпристрастно. Истина, че гърците харчат големи суми за черкови, за училища, за награди на учениците, за дрешки и за шепчици, но ако ние да извадиме из тия пожертвования ония суми, които се дават ежегодно от гръцкото консулато на Браилската община, то вие би видели, че гърците са по-долни и от нас (?).

Не трябва да забравяме, че гърците са били сякога поддържавани и от елинските консули, и от фанариотската патриархана, и от старите ромънски бейове, които са се старали повече за гърцизмът, нежели за нещастна Ромъния. Но вие ще да попитате: «А от д е е земало елинското консулато тия пари, които е то давало на Браилската община?» — Секи корабъл, който е дохаждал в нашето пристанище, е плащал и плаща по 2 # за тукашната гръцка черкова — отговарям аз. И така, ако вие сметнете, че през годината в Браила дохаждат най-малко 1000 гемии, то черковата добива само от тях до 2000 жълтици, а това не е играчка!

И тъй, г. М. не би трябало да преувеличава чуждите дела, както не би трябало да очернява дотолкова и нашите. Но да оставиме тия ситнории и да поговориме за годишното събрание на Българското книжевно дружество. Събранието се отложи, защото не дойдоха доста представители. (Пригласителните писма се изпроводиха твърде късно. — Р.). Русчушкият представител прочете едно писмо от г. Д. Цанкова, в което се говореше, че действителните членове на дружеството трябало да си останат същите. Ние би желали да знаем каква причина е заставила г. Цанкова да говори това, щото е противно почти на сичките българи? Г. Стоянов не е за действителен член на дружеството, а ако г. Д. Цанков иска да се убеди, то нека да заповяда на 25 августа на събранието. Разказват, че г. Стоянов бил отишел в Свищов (а там го били! — Р.), за да извести на българския народ, че «дружеството (дружсту, дружсту — Р.)

съществува, защото според думите на свещовският и русчушкият представители там още не знаели за това велико учреждение.» Но да премълчиме до 25 август.

Браила, 4 август

П.

Свобода, г. III, бр. 7, 12 август 1872

ОТГОВОР [НА В. «ПРАВО»]

Във в. «Право» е напечатано следующето известие, което се касае [за] «Македония» и нейният редактор: «Някои местни вестници, казва правителството, се занимават с мярката, която е земена против редакторът на в. «Македония», и излагат думите, които н. в. великият везирин е произнесъл в отговор на възраженията на редакторът» (Мидхат паша нарекъл Славейкову така: «Не знаеш ли ти, че аз мога и да беся?» — Р.) «Самите тези думи показват, че работата не е за едно просто престъпление в печатът, както не е и за гръко-българският въпрос, който се разисква тука. Истина е, че в един член, обнародван от гореказаният вестник, редакторът се беше отпуснал дотолкова, щото даже заплашваше българското духовенство.» (Това откритие беше направил г. Найденов. — Р.) «Но императорското правителство се занимава най-много с тонът (?) и с духът на реченият член, който проповядува бунт (?), и дохожда да даде по-голяма сила на земените сведения (?? Не разбираме. — Р.), относително до побратимяването на този вестник с революционният комитет в Букурещ, на който «Македония» подражаваше идеите.» (??? О, х. Иванчо! Я кажи ни ти, кой е бил баща ти? Не ли те е грях и не ли те е срам да говориш това, щото ти и сам не вярваш? — Р.) «Тя («Македония») беше достигнала даже да препечатва членовете, които бяха обнародовани. (??? Молиме ви се да ни укажете кои са тия членове и за какъв предмет тия говорят. — Р.) в «Свобода», органът на комитетът.» (Молиме Мидхат паша да обърне внимание на 12-и брой от в. «Право» — Р.) «Негово височество в. везирин, който беше видял отблизо движенията на този комитет и който беше повикан да обуздае криминалните поку-

шения, припомнил е на редакторът на «Македония» (?? Не разбираме. — Р.) праведното наказание, което се налага на агентите на този комитет, които се бяха опитали да смутят спокойствието на България.» (?? Не разбираме. — Р.) «Колкото за затварянето на самият редактор, то няма никакъв незаконен характер. Като бяха натегнали важни съмнения върху него, той се подложи и на обвинение и неговото предварително затваряне се заповяда (?), за да се тури под истиндак (!). Той ще да се съди и императорското правителство, което гледа като първа своя длъжност да дава секому покровителство на (пред) законите (? Не разбираме. — Р.), ще покаже в туй обстоятелство тоже и енергията, с която е решено да действа против всяка интрига и сяко кознетворство, което се стреми да смути общият ред.»

Ако би прочел това официално известие някой европейец, който не познава състоянието на нашите турско-български дела, той би помислил, че новият садразамин е открил някое страшно съзаклятие, което предводят двете български редакции, т. е. редакцията на «Свобода» и редакцията на «Македония»; но ние, които познаваме твърде добре и турците, и българите, и правителството, ще да кажем само, че се възобновяват времената на Али паша, когато за шпионите съществуваше небрано лозе. Али паша имаше слабост да открива някакви си тайни и да храни безчислено множество шпиони, а Мидхат паша е ученик на покойния в. везирин.

Преди няколко години ние се срещнахме в Ромъния с такива едни личности, които служеха в тайната канцелария на Али паша и които се управляваха от Шнайдера (австрийски еврей). Тия лица се стараеха да съставляват комитети, да пишат анонимни писма, да подкупуват различни безделници и да лъжат в. везирин, че комитетските членове се намират в ръцете им. Канцеларията на Али паша мислеше, че гореказаните личности са ч е с т и и ш п и о н и, и изпроваждаше им твърде добро съдържание, а тия се скитаха по Ромъния и работеха съвсем противоположното. Когато някой из нас ги наричаше шпиони и когато ги питаше защо опропастяват народът, то тия отговаряха: «Ние не можеме да работим без пари, а акия правителството е дотолкова глупаво, щото има поверение към нас, то ние трябва да се ползуваме от обстоятелствата

и да работим за освобождението на българският народ.» Разбира се, че сичкото това бяха само едни голи думи, които се говореха пред тази така също фалшиво, както се тия говореха фалшиво и пред в. везирин. Тия лица мислеха само за своята прехрана.

Ако Мидхат паша да би попитал г. Христа Арнаудова какви комедии е разигравал този безсъвестен човек по България и по Ромъния, то би узнал такива неща, които би го научили ум и разум и които би го заставили да не харчи парите си напразно. По сичко се види, че такива също комедии е намислил да разиграва и х. Иванчо. Ако би въображаемият български комитет намислил да направи някое движение, то той никога не би открил г. х. Иванчу своите планове, както не би ги открил и на сичките други личности, които би могли да го компрометират.

И така, турското официално известие не е нищо друго освен една комедия, която твърде лесно може да приеме и сериозен характер. Ако Мидхат паша захване да управлява и министерството така, както той управляваше преди няколко години Дунавският виляет, то комитетите ще да се появят не в Свищов и не в Ромъния, а в самата столица. Ако народът да би бил доволен от правителството, то всеки един комитет би се унищожил и сам по себе си; но правителството със своите злоупотребления и Мидхат паша със своите «мохамедански обединения» малко по малко щат да посеят комитети в сяко българско и в сяко християнско сърце — и работата ще бъде свършена. Дайте на народът неговите потъпкани народни и лични права и не бойте се от никакви комитети!

Свобода, г. III, бр. 8, 19 август 1872

ОТГОВОР [НА БЕЛГРАДСКИЯ ДОПИСНИК НА В. «ПРАВО»]

В нашето щастливо отечество съществува твърде вярно средство, с което всеки из нас може да победи своите противници и своите лични неприятели, но честно ли е това средство или безчестно, за това никой не ще ни да знае. Ако някое лице ви се не харесва или ако някой човек ви

противоречи и осъжда вашите действия, то вие, без да губите време, обявете във вестниците, че този човек е шпионин и че той работи за чуждите интереси, и вие непременно ще да спечелите.

Във в. «Право» е поместена една дописка из Белград, която потвърждава гореказаното наше заключение. Белградският дописник говори, че ние сме били «сръбски човек», и за доказателство привожда следующите факти: първо, сръбското правителство ни било дало цяла печатница за 400 #, а тая печатница струвала 800; второ, в една сръбска брошура (която е произведение на г. Пелагича) било казано, че сръбските регенти са подкупили и «Единство», и «Свобода». А знаете ли защо и за какво ни е подкупило сръбското правителство? — Да проповядаме «федерация» и да не защитаваме Иванча Стефанова. (Иванчо Стефанов беше терзия в Белиград, а сега е изгонен по неизвестни причини.) Най-после дописникът свършва със следующите думи: «Както се види, Централният български революционен комитет на г. Каравелова не е нито в Букурещ, нито в България, а баш в Белиград, отдето му свирят, за да играе.»

Из последните няколко реда читателите ни щат да видят от кой кюлханета родом е гореказаният дописник. Мидхат паша назначава комисии да търсят българските комитети и харчи големи суми за шпиони и т. н., а белградският дописник на в. «Право» изпълнява своите обязанности безплатно! Идете после това и говорете, че на светът няма великодушни хора!

Да се обясниме. Дописникът говори, че нашата печатница, която струва 800 #, е купена за 400. Ние сме съгласни да я продадем на гореказаният подписник само за 400 #. Нека само той да заповяда да я купи и да спечели. Колкото за нашите убеждения, т. е. за това, че сме проповядали «федерация», то ние ще да кажем на гореказаният кореспондентин следующото: «Ние сме проповядали такива също идеи още тогава, когато живеехме в Русия и когато никак не знаехме, че съществува на светът Иванчо Стефанов, родом из Самоков.» За новосадската брошура ние нищо не можеме да кажем: 1) защото не сме я видели; 2) защото се известихме от едно лице, че тя била написана от г. Пелагича, с когото ние не желаем да имаме нищо общо. Белиградският дописник казва

още, че ние сме били изпроводи́ли на правителството оная кореспонденция, в която се говорило против правителството и в която се защищал Иванчо шнайдерът. Ние казваме, че това е безсовестна лъжа, която могат да измислят само най-черните души.

«Свобода», г. III, бр. 12, 16 септември 1872

ОТГОВОР [НА ЕДИН РУСЧУШКИ ДИПЛОМАТИН]

В «Н. С. Преса» е поместена из Русчук твърде остроумна дописка, която е писана от някой грък или от някое «диване», което обича турският пилав и което има щастие да бъде турските сахани. Ето що говори тоя русчушки дипломатин: «Настоящият в. везирин Мехмед Ружди паша е изпроводи́л един циркуляр до сичките местни власти на империята, в който ги известява, че е назначен за в. везирин, и описва им направлението на оная политика, която ще той да следва. За вънкашната политика циркулярът говори, че в правителствената реорганизация Мехмед паша ще да следва по планът на своя предшественик (?) и затова иска съдействието на сичките царски чиновници, които трябва да се ръководят по ония инструкции, които им бяха дадени от Мидхат паша. Това е на кратко съдържанието на Мехмедовият циркуляр.

Мидхат пашовата политика имаше намерение да реорганизира империята (?), следователно Мидхат има много последователи из турската прогресивна партия (?); освен това, неговата политика е приета и от сичките други граждани. Из това правило се изключават само панславистическите бунтовници и ония християни, които са заразени от техните идеи. На тия бунтовници турската политика се не харесва. (Тям не се харесва и гръцката политика, която е посипана с панелинизъм, с шарлатанства, с лъжи и със ситни приказнички — Р.) От самото начало, т. е. после падението на Мидхат паша, бунтовниците мислеха, че в министерството ще да заеме място пак русофилската политика (То се знае! — Р.), но изясненията на новият в. везирин ни явяват, че между полити-

ката на неговият предшественик и между неговите собствени идеи няма никакво различие. Това изявление е направило между българите голямо раздразнение.

И така, българите прибързаха да подадат един меморандум до новият в. везирин, в който искат да им се даде независимо управление. Меморандумът казва, че оная земя, която е населена с българи, трябва да се отдели и да се нарече Българско кралевство. Това кралевство ще да зависи от Портата като васална държава. Българите се бунтуват, както и по-преди, за да турят в действие своите планове; тия мислят, че като добиха черковна независимост, то трябва да и з п р о с я т и политическа автономия. (Сиромаси гърци! Гнуснави шарлатани! — Р.)

Чудни работи върши за тая цел Българският революционни комитет, който се намира в Букурещ, и неговият орган «Свобода» (Лаф олсун бир луле тютюн¹ — Р.). Комитетът се грижи за бунтовници (?), а неговият орган два пъти в неделята разказва на своите читатели н е п р а в д и (?) за турските чиновници и за (неспособността на — Р.) правителството. От тия н е п р а в д и настръхва косата на читателите. (А от правдите, които описва Густав Раш в своята статия «Турците в Европа», не настръхва ли? — Р.) Сяка дума в тоя вестник вдъхва отмъщение против «кръвопийците». Не зная защо ромънското правителство (Защото то не е турско правителство — Р.) търпи в своята земя подобни поджигателства, които могат да запалят и ромънските къщи.»

Най-напред ние ще да кажем, че «Свобода» говори само голи факти, които се потвърждават и от европейските вестници. И така, «Свобода» пише и проповяда затова, защото има за какво да пише и какво да проповяда. Густав Раш е немец, Милинген е ангелизин, Макензи е ангелизиня, Лепранди е русин, Розен е прусиенец и пр., а тия писатели говорят за турското господарство само чисти истини, които са по-смутителни и по-ужасни от ония «неправди», които се печатат в «Свобода». Освен това, какви са тия маниери да пишем и да говориме онова, щото не познаваме и щото не влезя в работа!

Русчушкият кореспондентин на «Н. С. Преса» би

¹ Дай една лула тютюн, та да стане разговор. . . ; да се намираме на приказки (тур.).

трябало да опровергне ония не правди, които се печатат в «Свобода», и да ни докаже фактически, че тия «неправди» са не правди, но той наместо да постъпи така, е седнал да ни разправя за панславистически бунтовници, за централни комитети, за български кралевства, за българската йерархия и за нейните панславистически цели и пр., а сичките тия фрази са се изтъркали до такава степен, щото са станали смешни и за децата.

Тряба да кажем и това, че «Свобода» се издава не за турската рая, а за ромънските българи, които се интересират да знаят в какво положение се намира тяхното старо отечество и техните нещастни братия. Освен това, цариградските страни вестници, а особено «Левант Таймс», твърде често говорят за правителствените злоупотребления, ако тия вестници и да не принадлежат на никакви революционни комитети.

Но «Н. С. Преса» прилича на австрийското правителство, коетоменява като хамелеон своята боя по осем пъти на денят. Преди малко време тоя същи вестник говореше, че Турция не е способна за никакъв напредок. Но най-смешен е русчушкият дописник на «Н. С. Преса» със своите панславистически бунтовници. Истина казва пословицата, че «когато де боли, там се и държи». А знаете ли, че кръвта не става вода? Самата природа, самата история и самият живот изискват, щото славянските племена да се сближат между себе си, а тия същи природни закони предписват на Турция, на Гърция и на Австро-Унгария смърт и разрушение. Крива ли е за сичкото това «Свобода»?

Свобода, г. III, бр. 19, 4 ноември 1872

ОТГОВОР [НА ПЕЩАНСКИТЕ И НА ВИЕНСКИТЕ ДОПИСНИЦИ]

В австро-маджарските вестници се разпространяват слухове, че българската черковна независимост е руско учреждение и че българската екзархия е наредена по програмата на генерала Игнатиева. Дарданелският дописник на «Вандерер» ни явява даже, че Мидхат паша се бил сетил каква е работата и пожелал да прекрати

българо-гръцките несъгласия, ако генерал Игнатиев и да му бил рекъл, че за турската империя е по-добре да удовлетвори българите, защото българският народ не мисли да забива знамето си над «Св. София.»

Кой разпространява подобни слухове? Кому са познати мислите на руският кабинет? Кому са известни душевните тайни на генерала Игнатиева? На тия три вопроса ние ще да отговорим със следующите думи: «Гърците от памтивека са били или пророци, или чудотворци, следователно тям са познати не само земните и кабинетните тайни, но и небесната воля на създателят. Подобни хора са твърде опасни в днешните времена. И наистина, кой народ е създал толкова светии, толкова чудотворци и толкова юродиви, колкото е създал благочестивият, христолубивият, нископоклонният, смиреномъдрият и «дармодният» гръцки народ? Кой народ би разпространил по светът Юпитеровото учение, Бакхусовият разврат и византийските схоластики, ако да не би били гърците? Най-после, кой би продавал по светът косми от брадата на господа Саваота, мляко от «пресветая дева Мария», пера от крилата на архангела Михаил, осем крака от ерусалимското муле, клечици от стълбата, която Яков видял насъне, тресчици от Ноевият ковчег и пр., и пр., и пр., ако да не би били гърците? А когато един народ е направил подобни услуги на «ортодоксията», то и св. дух е обязан да падне на главата му и да му яви какво мисли Игнатиев и какви последствия щат да постигнат Балканският полуостров.

Сичкото това ни заставлява да заключиме, че русчушките, дарданелските, цариградските и атинските дописници на пешанските и на виенските вестници са гърци. А ние още сме седнали, та се чудиме на «всеведущото достойнство» на маджаро-австрийските вестници! «Българската йерархия е създадена от Россия!» Подобни неща могат да кажат само шарлатаните, които желаят да ядат чуждият хляб. Българо-гръцката вражда се е появила още тогава, когато българският народ е захванал да се нарича народ, и ще да продължава дотогава, дорде се не изгуби или той от лицето на земята, или гърците. Балканският полуостров е тесен и за двете народности.

Разнородни народности могат да живеят заедно само тогава, когато тия разберат своето човеческо достойнство

и когато захванат да ценят свободата повече от сичко; а ние видиме, гърците обичат да се уранят наготово, да бъдат първи насякъде и да имат послушни и «дълготърпеливи» робове, които носят име «ортодокси». С подобен народ не може да се живее. Който не почита чуждата свобода, той не е човек, той не е християнин, следователно той не бива да бъде свободен.

«Българската йерархия е панславистическо гнездо» — говорят светските гърци. «Аз обичам Христовата черкова и затова се решавам да прокълна българският народ, който не ще да се повинява на Христовите заповеди» — говори патриархът. — «Лъгутъ как солёные греки»¹, говори руската пословица. Патриархът обича православиято! Любовта към православиято и предаността към Христовото учение, казваме ние, е само предлог, под когото се скрива разврат, леност, жедност и пиянство. Вие приличате на римските сибарити, които изядоха Рим заедно с Капитолия! Различието, което съществува между сибаритите и между вази, се заключава само в това, че римляните мислеха да се приготвят за вечен живот, а вие гледате да се наядете днес, без да помислите за утре. Турският «аллах керим»² е пусал дълбоки корени във вашият архиерейски характер. А ние мислиме, че когато един човек мисли само за настоящата минута, то той има зверски наклонности.

Вие сте станали за смях на сичкият свят. Това е логически факт. Когато вие видяхте, че със своите анатемни не можете да подействувате на другите православни християни (на сърбите, на ромъните и на русите), то захванахте да измишлявате всякакви подлостии и да ги обнародувате в немските и във французките вестници. Не бойте се, сичкият свят ви знае кои сте! Прочетохте ли ингелизкия вестник «Таймс»? Ако не сте го прочели, то ви съветваме да се възползвате, защото сте изобразени каквито сте. Кажете ни още, как не ви е срам да псувате русите, които са били ваши благодетели и които ви са хранили като просяци? Колкото за българите, то тия рано или късно щат да ви накарат да им върнете земеното. Око за око и зъб за зъб.

Свобода, г. III, бр. 20, 11 ноември 1872

¹ «Лъжат като солени гърци» (рус.).

² Каквато бег (аллах) дал (тур.).

ОТГОВОР Г-НУ ФИЛИПОВУ

По постановленията на вселенските събори и по правилата на манастирските узаконения ни едно лице не може да бъде ръкоположено в архиерей, ако това лице е извършило през своят живот «содомски грях» или «скотоложство». Ако ни не вярвате, то ви съветваме да прочетете «Кормчията книга» и да ни кажете имаме ли право, или не. Ако имаме право, то ви молиме да ни разрешите следващите два вопроса: първо — из какви личности е съставен фанариотският клир? Второ — има ли между тоя клир барем едно лице, което би могло да каже, че то е заслужило своето звание?

Ние сякога сме в състояние да ви докажем, че фанариотското духовенство не може да се похвали ни със своето развитие, ни със своите заслуги. Ако обичате правдата, то трябва да се убедите в следующите факти: 1) почти сичките гръцки архиереи са били олани на турските паши и «одалиски» на присноблажените старци; 2) почти сичките фанариотски архипастири държат и до днес в митрополитите си хубавички момченца, оланчета и чубукчийчета; 3) секи епископ държи в къщата си по цял харем; 4) секи епископ «яде месо, напива се пиян, пуши чубук, носи червени гащи, не държи пост, не ходи в черкова, пие заедно с еретиците, пее песни, играе на посадник, държи в къщата си котки и кучета, целува се с турците, закача циганките, които му играят къочешко хоро», и пр.; а сичките тия неща се запрещаваха от «Кормчата книга», която е писана не за «агаряните», а за православното духовенство.

Но вие ще да ни кажете, че ние не трябва да гледаме как живеят и що правят нашите присноблажени фанариоти, а що учат и що проповядат. На тия ваши думи ние ще да отговорим така: Фанариотските архиереи нищо не учат и нищо не проповядат, защото: 1) тия нямат ни знание, ни образование, ни основателни понятия за религията; 2) тия не знаят ни езикът, ни нравите и обичаите на народът. Кажете ни, може ли един чубукчия или един къочек да покаже на народът що е християнска нравственост и що е християнство, когато и сам той се е възпитал в турските кухни и в дервишките кавенета?

Ако руското духовенство и само да не е за пред свато-

ве, но то е милион пъти по-честно, по-образовано и по-християнско от гръцките архиереи. Ние сме уверени, че ако да би се качил московският митрополит на бял кон с позлатено седло и да поведе след себе си олани и чубукчи, то и вие би хвърлили един камък на главата му; а ако киевският митрополит би захванал да попържа някого сред храмът на турски език, то вие сами би го изгонили из православното стадо. Тряба да ви кажем и това, че ако православието се защитава и занаят от такова духовенство, каквито са фанариотите, то християнските народности трябва или да се потурчат, или да станат изново езичници.

Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872

ОТГОВОР Г-НУ В. М. В БРАИЛА

Аз не мога да разбера какво искате да кажете в своята забележка и защо ме наричате «твърде прекален». Кой от двамата ни е прекален, аз или вие? Аз осъждах само една част от лъжовните патриоти, а вие се не побояхте да обвините сичката българска публика въобще. Аз съм в състояние почти сякога да ви докажа, че моето пристрастие се заключава само в това, че съм бил умерен и че не съм свалил съвсем булото на нашата браилска община. Това е вярно.

Българският народ не прилича на нас, защото той има баби Хаджийки, баби Кери, «братство», «читалище», тулченски общини, габровски училища и пр., и пр. Кой е прекален, аз или вие? Из сичко се види, че вие искате да кажете така: «Когато ние не можеме да кажем, че сме като сичките хора, то барем да явиме пред светът, че сичките хора са като нас.» Кажете ми още, защо подскачате, когато аз споменувам Стояновото име? Турете ръка на сърцето си и кажете ми безпристрастно ли говорите, че в нашите обществени работи не е крив ни Петър, ни Павел, а крива е нашата публика? Из тия няколко думи аз насмалко щях да се уверя, че и Стоянов в нищо не е крив!

Но да продължа своите вопросы. Защо казвате, че

публиката остава равнодушна към дружеството даже и тогава, когато Стоянов е изгонен из това заведение? Не знаете ли вие, че сяко едно нещо, което се е лекедисало веднъж, мъчно вече се очиства? Убедихме ли ние публиката, че лекето се е вече очистило? После падението на Стоянова ние заспахме от дългият и гласът ни се не чуе даже и в Браила.

Питам ви още: какъв частен интерес виждате вие в дописките ми? Кого искате да окривите, т. е. кои и чии очила ви се мяркат пред очите? Не Запряновите ли? Ако мислите за Запрянова, то ви уверявам, че никой няма да одобри заключението ви. Или вие разумявате под името «сините очила» Великсина? Великсин се не меси в нашите обществени дела. И така, вие сте погрешили, т. е. вие сте били крайно пристрастни.

Вие казвате още, че аз нападам на Друмева. И това е лъжа. Аз, който се кланям пред баба Кера за нейният грош и пред баба Хаджийка за нейният патриотизъм, т. е. пред ония мъже и жени, които отделят от хапката си, за да помогнат на народът си, съм в състояние да оценя и г. Друмева. Г. Друмев е служил лани на нашата браилска община за 10#, а тая година ѝ служи безплатно, следователно аз не съм даже ни помислил да нападам на тоя човек. Повтарям: аз не само че уважавам г. Друмева (като учител), но още се срамувам пред него, защото сички ние (браилските патриоти) не струваме толкова, колкото струва той. Друмев жертвува годишната си плата, която се състои от 2350 франга, а сичкото българско браилско общество даде за общото училище само 2528 ф. (Гледай равносметката на училището.)

Помислете си сега какви сме ние сами и какво ни е училището! Разбира се, че ние никога не можеме намери подобен учител: Друмев ни служи бадихава, а ние се хвалиме, че имаме училище. Разказват, че г. Друмев е намислил да остави градът ни и да си търси по-добро място, а ние мислиме да затворим училището си. Така ли е?

За женското дружество не зная какво и да кажа! Аз мисля, че г. В. М. или ме не е разбрал, или се преструва, че ме не разбира. Кога съм аз казвал, че членовете на гореказаното дружество не се стараят за доброто му и че това дружество няма да сполучи? Аз бях казал само, че

ако това дружество и да не блести сега засега, то ще да заблести после няколко години. Освен това, г. В. М. ни съветова да чукаме сичкият свят, но да не докачаме браилските българи, които са непогрешими, както и папата.

Да кажа две думи и г-ну С. Още не ли си се убедил бе, мой браино, че сухото няма да се разделени? Напразно пазиме умрялото — то няма да възкръсне. Нечувствителните хора ще да си останат нечувствителни, а нашата длъжност е да свалиме маските им и да им не даваме барем да лицемерствуват. Разбра ли ме? Доволно сме им гледали хатър, доволно сме се надеяли от тях, доволно сме им пазили кордата!*

М.

Браила, 19 март

Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873

ОТГОВОР [НА В. «ТУРЦИЯ»]

Ние одавна вече се събираме да отговорим на някои наши маскири, които са захванали да лъжат светът и да разпространяват между народът такива подли слухове, които би били гнуснави даже в устата на достопамятните фанариоти. Слушайте.

Турският полуофициални вестник «Турция» твърде често напада на нас и обвинява ни в такива престъпления, за които ние не сме ни помисляли, а подобни клевети са в състояние да изведат из търпение и най-хладнокръвният човек. В 9 брой на тоя вестник е поместена дописка из Букурещ, която разказва на българската публика, че Каравелов е продал народът си на Сърбия, че той е изял читалището «Братска любов» заедно с мебелите му, се съставлява лъжовни дописки, че проповядва варварство и че компрометира българите, които са верноподаници на султанът. «Гореказаните причини са накарали г. Ная Поповича и г. Д. Ценовича да се откажат от Каравелова

* За браилските препирни между г. М. и г. В. М. редакцията не отговаря. Р.

и да не покровителствуват на вестникът му» — говори дописникът на полуофициалният вестник.

Това е безсовестна лъжа. Г. Николай Попович е доказал фактически, че съчувствува на нашите идеи. Нашата печатница, която стои като трън в очите на г-на Мънзова, е захванала своето съществуване от 100-тях наполеондора, които г. Попович пожертвува на редакцията. Колкото за г-на Ценовича, то тоя патриотин е и сам в състояние да затъкне устата на нашите паленца и да ги накара да замълчат. Дописникът говори още, че ние сме живели в читалището и че сме усвоили мебелът му. Това е още по-безсовестна лъжа. Не ние сме живели в читалището, а читалището живееше у нас и защото кирията беше заплатена от нас. Разбира се, че ако читалищното настоятелство има чест и совест, то трябва да заяви за това дело публично. Освен това, мебелът и библиотеката бяха земени из къщата ми от няколко души младежи, които са честни хора и които сякога щат да кажат правото. Кажете ни сега, ние ли сме шарлатани, или редакторът на «Турция» и неговият букурещки дописник?

Да кажеме няколко думи и за нашата печатница. Ние сме купили печатницата си не от сръбското правителство, а от г. Райчевича, с когото и до днес още имаме сметки, т. е. с когото и до днес още не сме се разплатили. Когато тия сметки бъдат свършени, то ние се надееме да докажеме и г-ну Геновичу, и г-ну Мънзову, че Каравелов не е имал нищо общо ни с Бидискини, ни с г. Арона, ни с Райнова, ни с полициите, ни с другите политически деятели. Г. Райчевич е търговец, следователно той може да продаде букви и г-ну Мънзову, ако само г. Мънзов може да гарантира своята честност. Ако г. Райчевич се е съгласил да ни чака година или две, то това е зависело от неговата добра воля, а ако българските патриоти не желаят да имат работа и със сръбските търговци, то нека ни открият кредит в ромънската полиция или в словолитницата на «Курие де Ориан». Секи търговец купува стока оттам, отдето му е по-вигодно! Кажете ни сега, кой е шарлатанин, ние ли, или г. Генович и неговата компания?

Дописникът говори още, че Дяконът е бил наш агентин, когото ние сме изпроводици да компрометира светът и да събира от народът пари за някакви си комитети. Как-

во да отговаря човек? Който е честен българин, той трябва не да осъжда Дяконът и неговите действия, а да се кланя пред него като пред светец. Ние се радваме, че в. «Турция» и неговият букурещки дописник ни укоряват за нашето познание с Дяконът! Дай боже на отечеството ни повече български «дякони» и по-малко полицейски агенти! Народът ни компрометират не такива хора, какъвто беше Дяконът, а ония безсовестни мозъци, които стават ортаци с «евреите» и които продават народът си за една дула тютюн. Дяконът оплакват по цяла България, а от дописникът на в. «Турция» се гнусят даже и неговите господари. Това е неопровержим факт.

Колкото за програмата на вестникът ни, то ние имаме своя глава, свой мозък и свои убеждения, следователно никак нямаме воля да купуваме ум и разум нито от г. Геновича, нито от Ароновите братия. А противни ли сме ние на българското просвещение и напредок? Това ще да види секи из вестникът ни. Сяка една редакция е обязана да чисти «гюбрето» и да определява характерът на тая или на оная книга. Но както и да е, а ние се радваме, че ни напада един официален турски вестник и такъв един «патриотин», какъвто е букурещкият дописник. Кой е дописникът ви, г. Генович ефенди? Не желае ли и той да стане ефендия? Повикайте го в Цариград, защото ромънските българи го познават като червено ейце. Други път ще да поговорим за тия дела повече.

Независимост, г. III, бр. 31, 21 април 1873

ОТГОВОР [НА ЕДНА ЗАБЕЛЕЖКА ОТ КАСИЕРИН]

В 37 брой на в. «Независимост» е напечатана една забележка от касиеринът на букурещката Добродетелна дружина, в която се наричат «нехранимайковци» българските младежи, които се учат в Германия (?), и в която се говори, че тая дружина е свята и безгрешна яко же Пия IX.

Аз желая да предложа на касиеринът на тая честита дружина следующите три вопроса: 1) Кога са изпроводени на учениците пари, т. е. в кой ден, в кой месец и по

колко? 2) Колко възпитаника издържава на своя сметка Добродетелната дружина и колко частни лица? 3) Учениците ли са нехранимайковци, или настоятелите на дружината?

Тряба да забележа тука, че ние сме дошли в Германия да се учим и да бъдем полезни и на себе си, и на отечеството си, и на своите родители и братия, а по-голямата част от настоятелите на Добродетелната дружина почти до онзи ден се гнусяха и от бащите си, и от братията си. Това е вярно. Ако ми не вярвате, то попитайте Др. Протича, синьора Колони и пр., и пр., и пр. Кажете ни сега, кой е нехранимайковец?

Още една забележка. Кой е дал право на гореказаният касиерин да нарича нехранимайковци ония личности, които не са нито негови слуги, нито негови храненици? Какъв капитал е положил той в касата на дружината и какви заслуги е направил досега на отечеството ни? Ние твърде добре знаем, че той получава по 8⁺ месечна заплата (?) за своето касиерство и... Когато г. Йордан х. Димитров ми отговори на гореказаните вопросы, то аз се обязвам да опиша историята на Добродетелната дружина и да я напечатат на свое иждивение.*

Л.

Независимост, г. III, бр. 41, 30 юни 1873

ОТГОВОР «ВИДОВДАНУ»

Вие се съзнавате, че южнославянските племена не трябва да очакват от европейските държави никаква помощ, а в това също време ни разказвате, че Германия иска мир, че Австро-Унгария мисли за своето вътрешно благосъстояние и че Россия не е приготвена. Не разбираме!

Какво общо имат южните славяни с германското миролюбие, с австроунгарският хаос и с руското приготвление? Ние не търсиме тяхната помощ, следователно за нас е сѣ едно приготвени ли са тия или не. «Но тия три държави твърде лесно могат да възпрепятствуват на нашите намерения», ще да кажете вие. Ако е това така, то

* Редакцията не отговаря за тоя отговор.

ние не можеме да найдеме по-сгодна минута. Прусия и до днес още не е починала от последната война; Австро-Унгария се намира в незавидно положение, а Русия не е приготвена. Какво искаме повече? Колкото за Англия, то това самолюбиво господарство се бои не от нашите стремления, а от влиянието на Русия. Англия твърде добре знае, че Русия не е приготвена, следователно нашите движения няма да се осъдят като панславистически явления и като руско масло.

И така, нашата първа и последна обязаност е да се споразумееме между себе си и да потърсиме своите права. Но вие ни питате: 1) Довършено ли е българо-сръбското споразумение, което е най-първа необходимост, преди да се заловим за работа? 2) Може ли днес Сърбия да се споразумее вече с България? На тия два вопроса ние ще да отговорим кратко и ясно. Наместо да се занимаваме с брилиантите на персидският шах и с критическото положение на абисинският император, ние сме длъжни да изучаваме сами себе си и състоянието на своите собствени братия, с които рано или късно ще да делиме и скръб, и радост.

Тряба да се съзнаеме, че ние и до днес още не познаваме един другото. Ние сме твърдо уверени, че даже и сам «Видовдан» не познава състоянието на българският народ и неговите цели, желания и стремления. Това се види из съдържанието на самият вестник. Кой е крив? Колкото за нашите чорбаджии и за турските шпиони, ние можеме да кажем само това, че всеки един народ има свои Златевци и свои харамоедци. Гьока Попович, Иван Груич и пр. не са по-добри от Златева.

И така, нашата най-първа обязаност е да изучиме сами себе си и да потърсиме един другото. Доста сме се занимавали с американските индейци и с персидските церемонии. Времето върви, а народът се деморализира. Да не кажем после, че е вече късно! Други път ще да поговорим за тоя вопрос малко по-пространно.

Независимост, г. III, бр. 51, 8 септември 1873

ПРИЛОЖЕНИЕ: РАННИ И ПРЕВОДНИ СТАТИИ

БЪЛГАРСКАТА УНИЯ

Българите приемат уния. На 18 декември константинополското българско общество и представители на народа подали акт до арменокатолическия патриарх и до френския католически архиепископ, в който изявяват желание да възобновят своята народна йерархия и молят папа Пий IX да стане глава на българската църква.

Съборът предложил арменокатолическият патриарх да бъде посредник между българите, Пий IX и Портата и да покровителствува българската църква до избирането на българин за свещеноначалник, който, както казва константинополският журнал, ще носи име български патриарх.

Работата станала така. Множество българи начело с духовенството се събрали в Бейоглу (Пера) и тръгнали към дома на арменокатолическия патриарх, където било насрочено събрание. Тука се събрали: арменокатолическият патриарх Хасун, католическият архиепископ Брюнони и българското духовенство, представено от двама архимандрити, Макарий и Йосиф, свещеник Феодор и дякон Висарион. Заседанието започнало с проповед на католическия архиепископ на турски език, разбираем за българския народ; после архиепископът повикал представителите на народа, за да обяват своите желания.

Представителите отговорили така: «Ние, българският народ, както е известно, сме имали преди народни архипастири и народна йерархия, призната от западната и източната църква; но гръцкото духовенство заради една политическа мечта, която никога няма да се осъществи — да се възобнови Византийската империя, — се стараело да унищожи българската йерархия, преследвало българската народност, потискало славянския дух, желаейки по такъв начин посредством нашето пропадане да достигне своите цели. Ние достигнахме до отчаяние и снемаме от себе си веригата на насилията, която така несправедливо са ни надянали, и молим папа Пий IX да възстанови

нашата паднала йерархия. Ние сме избрани от народа за негови представители и от негово име молим за защита и покровителство, признаваме за глава на църквата негово светейшество, но с условие, че нашата вяра, обредите ни и обичаите ни ще си останат такива, каквито сме ги приели от своите деди. Ето условията, *sine qua non*¹, които предлага народът чрез нас.»

Арменокатолическият патриарх отговорил на представителите, че той, от своя страна, ще бъде посредник между папата и българския народ, като обещал, че църковните обреди на българите ще си останат такива, каквито са у всички други източноправославни народи. Той се заел да представи народния акт на султана и — както от страна на папата, така и от страна на българския народ — да мсли турското правителство да признае за български патриарх оногова, когото папата наскоро ще ръкоположи.

След това арменокатолическият патриарх произнесъл проповед, в която отново обещал, че всичките църковни обреди ще останат непокътнати; сетне представителите връчили протокол, в който били споменати всички епархии, желаещи да приемат унията, а един от българските архимандрити се обърнал към народа със следните думи:

«Много страдания изтърпяхме ние досега от гръцките фанариоти, но идва краят на нашите бедствия. Високата порта знае нашите желания и, както ни се струва, охотно би ни помогнала, но нашите желания се отнасят до религията, а негово величество султанът се отказва от всякакво вмешателство в религиозните работи; по такъв начин, като нямаме други покровители и доброжелатели, ние, след дълго търпение, се обръщаме към папа Пий IX, който обещава да изпълни всички искания и желания на нашия народ. Ние ще изберем от нашето братство достоен човек и папата ще го ръкоположи за наш патриарх.»

Отговор на тези думи бил радостният вик на народа: «Да ви благослови Господ!» След това народът заедно със своите представители и с католическото духовенство отишли в католическата църква, където един българин от

¹ Без които не може (лат.).

Бибекското училище* прочел акт, който всички подписали на това място.

На другия ден, това било на 20 декември, арменокатолическият патриарх Хасун представил в Портата желанията на българския народ. Портата най-напред отказала, даже искала да употреби против българите насилствени мерки и да ги принуди да се откажат от своите искания; но след ходатайство на английския и на френския посланик позволило се на народа да изпълни своите желания, както намери за добре.

Представителите наели дом в Пера, където искат да построят параклис до издигането на църква. В този дом ще живее българското духовенство и други църковнослужители. Тук ще се построят гимназия и семинария, в които ще се възпитават бъдещите български епископи. За временен свещеноначалник на българското духовенство е избран архимандрит Макарий. Той сега печата съчинение, в което обяснява при какви условия България е готова да приеме унията, излага мнението на всяка епархия, на всеки български пастир и затова моли всички учени българи да му пращат своите мнения.

Ето акта, изпратен до Пий IX, напечатан във вестник «България» от 23 декември, в 92 брой, за съединението на българската и римската църква: «На целия образован свят е известно, че България е имала своя отделна, независима йерархия, която е била призната и от източните, и от западните патриарси. Особени обстоятелства, не твърде похвални от страна на фанариотите, допуснаха константинополският патриарх да лиши българския народ от свещени права. Оттогава България винаги е протестирала против гръцкото духовенство и е искала да се възстановят нейните права. Но никой не ни е слушал, а са се употребили всевъзможни средства да се приспи народът или да се изкоренят благородните му чувства и желания. Ние се обръщаме към константинополския патриарх и го молахме смирено да ни позволи да имаме ако не отделна йерархия, то в краен случай народни архипастири; но нас за тези искания ни наказваха, изгон-

* Бибекското училище е устроено от римското духовенство; там се възпитават българи, арменци и, временно, католици. Гърци там не се приемат.

ваха ни навън и се смееха над нашата простота; нямаше към кого да се обърнем и ние мълчахме.

Но след като излезе Хатихумаюнът, в който се казва, че всички поданици на султана имат право да молят негово величество и да му казват своите нужди, ние се обърнахме към него и го замолихме да признае нашите народни права, защото разните угнетения и злоупотребления стават нетърпими; ние събрахме всички документи за нашите страдания и за безнравствеността на фанариотите и ги представихме чрез великия везир на негово величество султана. Но фанариотите със своята хитрост съумяха да спечелят султана на своя страна и на нас ни беше отказано.

По милостта на гръцките епископи ние не само губим православно вероизповедание, но и своята нравственост и всяко християнство: едни се помохамеданчват, други се покатоличват, трети стават протестанти и народът се разединява. Като искаме да опазим своите обичаи, обреди, чистотата на нравите и православната вяра, както са вярвали нашите деди и както ни е завещано от светите вселенски събори, ние се решихме да снемем игото, наложено ни от фанариотите. Отделяме се от константинополската патриаршия и искаме да имаме своя отделна йерархия, обявяваме всенародно, че си избираме за духовен глава Светата цариградска българска църква, нашата истинска духовна майка — под покровителството на западната църква.

Народът български желае константинополската българска църква да възобнови независимата ни йерархия и константинополският наш свещенослужител да носи титла патриарх на целия български народ в България, Тракия и Македония и да спазва църковните правила и обреди на православната църква.

Молим Пий IX да признае нашите права, както те са били припознати от западната църква още в древните времена при нашето покръстване. Ето защо всички ние, долуподписаните, като представители и пълномощници на българския народ, желаем да се възобнови връзката със западната католическа църква и нека да ходатайства за това наследникът на апостол Петър и върховен началник на всички християни. Обявяваме публично, че уважаваме, припознаваме за свети всички догмати и

обреди, които спазва западната църква, и обещаваме чистосърдечно вярност и пълно доверие към негово свещество папа Пий IX, както и към неговите наследници, и към цялото римско духовенство. Ние заедно с българския народ сме уверени, че нашите църковни обреди в богослужението, духовните ни обичаи и закони ще си останат неприкосновени, както е било досега и както е решено на Флорентинския свят събор.

Покорни молим негово свещество да ни вземе под своето покровителство и да представя нашите желания императорът на французите като старши син на западната църква — нека той се застъпи пред негово величество султана нашата йерархия да бъде призната за независима и отделна; също така молим императора на французите да не ни оставя без покровителството и застъпничеството, от които се ползват и другите християни, поданици на Отоманската империя.»

Тук следват подписите на представителите на народа.

Впрочем, известно е, че не всички българи са съгласни да признаят главенството на западната църква. Има партия, която се надява на помощ от друга страна.*

К.

Наше време, № 3, 30 януари 1861

БЪЛГАРСКАТА УНИЯ [ВТОРА ЧАСТ]

Константинопол, 1 януари

В нашия вестник «България» бяха събрани факти за приемането на унията и за условията, включени в акта, връчен на Пий IX. Ако папата се съгласи с тях, то ние сме уверени, че целият народ е готов да приеме унията, но до получаването на отговор никой не ще се реши; народът чрез своите преставители желае да знае съгласието на Пий IX.

Удивително ще се стори на мнозина, че целият народ, или поне от няколко епархии, се решава да приеме уни-

* От тези известия обаче не се вижда много ли са, малко ли са българите, изявили желание да приемат покровителството на папата и затова разяснение на въпроса за количеството им трябва да се чака от обстоятелствата, които ще последват. Ред.

Наше време, № 3, 86.

ята, след като е така привързан към своята религия и след като така не обича римския отец — наравно с турските молли. Истина е, че българският народ е необразован, но между представителите му има висши духовници, които имат голямо влияние както върху бялото духовенство, така и сред народа; българинът е така предан на своето духовенство, че думата на духовника се счита за свята и безгрешна. Може ли да разбере простият, необразован селянин, че даже и гражданинът, смисъла на думите: римска пропаганда, йезуити, проклятията на константинополския патриарх, отлъчване от църквата и т. н.? Той обръща внимание само на своите обреди, църковнослужителни догми и иска да ги запази ненакърнени и да се избави от гръцкото духовенство, против което са се въоръжили всички умове — даже и последният обикновен българин.

Невъзможно е да се примири народът с гърците-фанариоти, а патриархът не се съгласява да му даде народни архипастири българи; никой не обръща внимание на това, как да се избави народът от капана, който му приготвя римското духовенство. Образованите българи са така ожесточени срещу фанариотите, че са готови на всичко — само да нямат с тях работа; да се обвиняват българите в тази насока, е несправедливо: те са отчаяни и ние сме уверени, че няколко души от българското духовенство, към които народът е силно привързан, могат да направят всичко, както намерят за добре.

Всички с нетърпение очакват отговора на Пий IX. Народът мисли, че вече постига своите цели; той чака не да приеме унията, а да се освободи от гърците-фанариоти — с каквито и да било средства; думата «уния» му е неизвестна, той иска само да запази своите догмати и обръща малко внимание на това, по какъв път неговите представители ще осъществят желанието му да има свое духовенство. Ще се позова тук на една брошурка, напечатана в Константинопол от българското общество и разпространена по цяла България: «Българите и гръцкото висше духовенство».

«До сегашния момент, колкото и да се оплакваме от притесненията — се казва там, — от законопрестъпленията на гръцкото фанариотско духовенство, още не сме изказали публично вътрешните недъзи, които отдавна

мъчително гризат нашите сърца и ни заставят тайно и глухо да стенем.

Имахме голяма надежда досега, че само това духовенство, ръководено от християнския закон, може да унищожи причините за нашите недъзи, и се обърнахме към негово султанско величество, и мислехме, че чрез неговото ходатайство ще постигнем целите си. Но когато вече видяхме, че нашите надежди остават напразни и че за удивление на всички гръцкото духовенство обяви чрез печата, че е действувало благонамерено и грижливо в отношенията си с българите и че заседанията на последния събор и неговите решения са направени с чиста съвест; речта на г. Каратеодор, четена и одобрена от султанското правителство, показва, че негово султанско величество повелява, щото всеки да изповяда своята религия свободно, по закона. Защо ние сега се осмеляваме да говорим за своите недъзи и за тежкото си търпение — нека всички да узнаят за жестоките притеснения и народни оскърбления, които понесохме от «нашето» гръцко духовенство. Обявяваме публично, че не искаме да останем под властта на фанариотите.

Известно е на всички, че българският народ, езически, както много други народи, най-сетне е приел през IX век при царуването на своя равноапостолен цар Борис светлината свише, вярата в господата наш Исус Христос. Нашите предци са запазили чисто православното, божествената и апостолска вяра, свято са спазвали догмите и обрядите ѝ, предали са ни ги като най-драгоценно наследство. За нас няма нищо по-радостно и утешително от този драгоценен дар, изпратен ни от бога с великата му милост.

Благодарствие за господата наш Исус Христос, че ни е подготвил да приемем неговата спасителна благодат, че е просветил нашите мисли и сърца със светостта и чистотата на божественото свое учение. Благодарствие, че е запалил в нашите сърца чистите и свети искри на святата християнска вяра. Ние я запазихме непокътната до днешните времена, макар той да допуска и различни изкушения, за да изпита твърдостта и постоянството на своето стадо. Изкушение и съблазън се появиха сега и откъм тая страна, която ние не мислехме, не можехме да си въобразим, че и оттам някои слаби сърца могат да се лишат от

святата апостолска и бащина наша вяра. Това ни принуди да отхвърлим ярема, нахлузен на нас, и да изберем народни пастири, които ще се стараят да предпазят народа от изкушения.

От времето, когато константинополският патриарх и другите фанариоти повече не можеха да скриват своето неблагоприятно положение към нас и на дело доказаха това неблагоприятно положение, очевидно отдавна съществуващо, ние с нашето богобоязнено чистосърдечие не се увлякохме и не тръгнахме, както им се искаше, по оня път, по който ни залагаха капан, а се обърнахме към чистия и светъл изпор на нашата вяра; ние видяхме и разбрахме, че всичките ни постъпки не са съвсем в духа на православието, ето защо и пожелахме своя независима йерархия.

Колко трудове употребиха нашите българи, свещеници и миряни, колко старания положиха българските селяни и граждани, за да се освободят от фанариотското духовенство и да предпазят нашия народ от приемането на уния, от католическата вяра, от протестантизма и мохамеданството. Пожелахме да издигнем своя йерархия и да унищожим така несправедливо спечелени права, чрез които губим всяка нравственост и даже вярата на всички наши братя. Но какви препятствия, какви злоупотреби, какви клопки и интриги бяха пуснати за кратко време от фанариотите, за да прекъснат нашето желание, да го възпрепятствуват! Може би още има хора, които мислят, че гръцкото духовенство ще поправи своите работи, но за съжаление, както виждат всички, то все повече и повече излиза извън границите и все повече от вчера се нарушава нашата свята вяра.

Нашият народ не само че не вижда в него [във фанариотското духовенство] пастирска грижа за духовните ни нужди, но и търпи всевъзможни притеснения. Той не само не вижда в тях [във фанариотите] ръководители на вечното спасение, но среща всекидневно обратни примери. Той не само че не чува от тях духовни утешения и наставления, но и често става жертва на лъжливи обвинения.

Ако ги оставим да правят с нас каквото си поискат, ако им позволим да ни притесняват и да тънат в разкош, да вършат разни злоупотреби, да се смеят над нашата простота, да ругаят не само нас, живите, но и праха на на-

шите деди, може да се заключи, че сме безумни, че не уважаваме своята вяра. От свещеното писание е известно, че по правилата на православната църква духовенството има свято задължение да следва високия пример на Исус Христос и на неговите апостоли; да бъде посредник между бога и човека; да разкрива пред народа тайнствата на святата православна вяра и да го ръководи с проповед и пример към вечно блаженство и спасение. Но фанариотите нямат тези високи качества.

Ето защо съборът нищо не направи, ето какво принуждава българите да приемат унията.»

По-нататък брошурката съдържа жалби срещу фанариотите — причина за отстъпничеството на някои българи, приели мохамеданска и католическа вяра. «Но чрез нашите жалби дали те се измениха?» — пита авторът на брошурката. Фанариотите сега се сепват и с всички сили се стараят да запазят своите права. Ето какво говорят някои от гръцките епископи: нека българите да приемат уния, католическа, протестантска, че даже и мохамеданска вяра, ако им е изгодно, и езическа, но ние не бива да отстъпваме и да им позволим да имат отделна йерархия и народни епископи. За фанариотите, разбира се, е изгодно, че българите са се решили на това дело — тогава народът ще се разедини и няма да е трудно да се справят с него.

Вместо да се помирят с народа, нашите пастири все повече и повече го раздразват и го противопоставят на собствените му искания, желаят със своята упоритост да принудят православните да отстъпят от православието. Ние вече взехме мерки против нашите притеснители и единодушно решихме, съгласно с църковните закони, да не признаваме константинополския патриарх за глава на нашата църква и всички гърци-епископи за свои пастири. Така са постъпили и нашите деди, както свидетелствува една «Кормчая книга» със своя предговор, в който е казано, че българите си съставили своя йерархия без съгласието на гръцкото духовенство.

Авторът на брошурката добавя, че султанът е дал равни права на всички свои поданици и българите имат право да искат отделна йерархия, че няколко българи епископи имат право да ръкополагат в епископски сан; стига само българите да действуват чистосърдечно, по съвест,

със смирение и по правилата на черквата, и всички православни ще признаят техните постъпки за благородни и справедливи.

Наше време, № 4, 1861

К.

ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Тази прокламация, както ни пишат, имала голямо влияние върху умовете на хората и заставила мнозина да се огледат наоколо, да претеглят своите сили и да се захванат за работа с голям ентузиазъм.

«Братя българи! — призовава прокламацията. — Дошло е вече време и ние, българите, да станем хора като другите хора, да пазим всичко, което сме изработили с тежък труд и кървав пот. Всеки българин работи като вол, труди се ден и нощ, а не може да изхрани своите деца, жена си и старите си родители, няма с какво да направи помен за умрелите и с какво да кръсти новородените деца. А защо? Защото българинът работи за и се подчинява на чужд народ, който не иска и не може да има с него нищо общо. Не може звярът, даже и да иска, да бъде човек, защото се е родил да бъде звяр и да изсмуква човешка кръв. На турците не им стига, че изядат всичко, което ние, българите, имаме; не им стига, че ни отнемат последната риза; те още искат да пият нашата кръв и да ядат нашите трупове.

Всичкото това е малко за турските султани, за техните паши, аяни, билюкбашии и ето че те измислят нови данъци б е д е л п а р а с ъ, без да мислят могат ли българите да ги плащат, когато сами умират от глад. Пита се: защо българите са длъжни да плащат данъци, а турците със своите хареми, олани (красиви момчета), евнуси да изядат чуждите трудове и да хранят константинополските кучета? Българите плащат, народът стене и умира в окови, а турската войска, пашите, кадите и почти всеки турчин тъпчат всичко, което е за нас свято, чисто и скъпо, грабят нашите църкви, изгарят манастири, бият, убиват, безчестят и върлуват повече от тези разбойници и крвопийци, които се преследват и от които уж ни защита-
ват.

Длъжни ли сме ние, българите, да плащаме нови данъци, които иска да ни нахлузи на врата негово султанско величество? Не, не сме длъжни, защото с тези пари турците ще купят камшици, барут, куршуми и всичко друго, което ще се струпа пак на нашите гърбове. Не давайте, братя, пари, даже ако ги имате, не давайте сега б е д е л п а р а с ъ, че след месец или два султанът ще поиска от нас к е п е к п а р а с ъ (кучешки данък) и е ш е к п а р а с ъ (магарешки данък). Вместо пари покажете на турците нож и куршуми, вместо икрам застарете ги да повърнат кръвта, която са изсмуквали от жилите на нашите бащи и майки, от жилите на нашите братя и сестри, която и сега изсмукват от нас самите. Не вярвайте какво ви говорят султанските паши, какво ви обещава самият султан — това са празни пракизки.

«Турчин вярва няма» — казват старците и казват божия истина. Спомнете си колко пъти те издаваха хатихумаюни и хатишерифи и тям подобни, колко пъти ни обещаваха всичките блага на мира сего! Но дадоха ли ни досега нещо? Султаните винаги обещават да дават, а после вземат, не дават — такъв е техният закон от Мохамед до султан Азис. Турция без пари ще издъхне и затова българите, ако искат да бъдат свободни, не трябва да плащат никакви данъци, защото тези данъци могат да поддържат гнилата империя още няколко години. Не давайте, братя, пари, не давайте камъни, за да ни бият с тях!

Не слушайте, братя, тези чужди кучета, които са дошли в нашия край неканени, невикани, които с лъжа искат да ни влияят и после да извличат полза за себе си. Ние говорим за поляците, за йезуитите и за библиейското общество на методистите. Нашите прадеди са продали своето царство на турците и над нас досега тегне проклятие заради техните постъпки; нека да не се каже, че и ние, внуците, сме продали своя бог, своята вяра, съвест, своя закон. Пазете това, което са запазили за нас нашите бащи. Българинът католик не е вече българин, а павликянин; българинът мохамеданин не е вече българин, а помак; българинът протестант не е вече българин, а шугава овца и коза, отделила се от стадото. Но павликянинът и помакът не са толкова виновни, че са променили своята вяра, защото това зло са извършили не те, а техните предходници, които по ония времена са били прости

и необразовани, а над главите им са висели топори и клупове на бесилки. Ето защо сме длъжни не да ги ненавиждаме, но да ги съжаляваме и да им простим; но ние не можеме да прощаваме на новите католици като Цанков и на новите протестанти като Дочков и Гаврил. Нека да бъдат проклети тези люде, които продават съвестта си и своя бог!

По нашите краища ще се намерят и такива, които ще се стараят да вселят вражда между българи и сърби, между нас и русите. «Русия — казват те — иска да забие своето знаме във вашите земи и да ви направи свои мужици и роби. Сърбия също не ви желае доброто, защото княз Михаил Обренович, като стана приятел на султана, с помощта на турците иска да ви държи в робство и неволя.» Но всичко това е лъжа, и лъжа най-безсъвестна. Подобни бълнувания могат да се появят само в празни и побъркани глави; здравомислещият човек е длъжен или да презира подобни учители, или да им се надсмива. Не може единородният и единоверният брат да желае зло на своя брат, както чуждият не може да желае добро на чуждия. Русия е така велика и силна, че за нея няколко милиона българи и сърби са почти нищо. Не знаем какво е мислило преди руското правителство, но сега то много добре разбира, че ако покори нашата земя, ние ще му принесем вреда, а не полза, зло, а не добро. Освен това Русия е така силна, могъща и толкова е грамадна, че едва управлява и онова, което има. Тя продава своите американски земи на Американските щати. На нея не е нужна и България.

Що се отнася до Сърбия и княз Михаил, за тях ще кажем следното: ние, българите, имаме само една държава, само един човек, с когото можем да водим приятелски работите — тази държава е Сърбия, а този човек е княз Михаил Обренович. Без Сърбия България не може да съществува по същия начин, както и Сърбия без България.

Някои от нашите учители, поляци и йезуити, ни пращат да търсим помощ и застъпничество при Наполеон, Франц-Йосиф и папата; но тези държавници толкова мислят за нас, колкото и за персийския шах. Не може вълкът да бъде брат на агнето!

Да се съберем, братя, и да подадем своята ръка на

княз Михаил, нека той с помощта на нашите и на сръбските сили да бъде ангел-хранител на нашия славяно-български народ, на нашата земя, вяра и свобода, в какъвто той се превърна сега за славяно-сърбите. Казват ни, че сърбите искат да ни подчинят и да станат наши господари, да ни поробят. На когото в главата има поне капка здрав смисъл, той не може да вярва на подобни безсмислици. Първо, сега са настанали такива времена, в които едно племе не може да стои върху врата на друго. Второ, българите са също толкова многочислени и силни, колкото и сърбите. Трето, със сърбите сме еднокръвни и единоверни, затова между нас не може да има нищо друго освен братски съюз, любов и дружба. Българите трябва да имат свое съдопроизводство и свои закони, свои училища и своя литература, както и сърбите.

Нито сърбите са длъжни да бъдат роби на българите, нито българите — на сърбите, а всички трябва да сме братя пред хората и пред бога. Който познава географията, той знае, че в Швейцария живеят немци, италианци и французи; всеки народ има свои закони и своя вяра, но всички са в обща дружествена държава. Така също е и в Американските щати. Италия почти четиристотин години се делеше на малки княжества, херцогства, кралства и пр.; до 1861 година тя се подчиняваше ту на немците, ту на французите, ту на папата, йезуитите и монасите; но ето че се появи Гарибалди, съедини всички дребосъци в единно цяло и Италия стана сега една от първите държави в Европа.

Молете се, братя, на светите и равноапостолни братя Кирил и Методий — нека те да ни дойдат на помощ, нека да ни осенят с братските си криле и да ни научат на това, което е за нас полезно и свято: на братство и дружба, на правда и любов. Сърби и българи, словенци и хървати, босняци и херцеговци, черногорци и чехи, прегърнете с наши братя, забравете политическите и религиозни вражди, които досега понамираха място в гърдите ви! Петстотингодишното робство, мъките и страданията са длъжни да бъдат наши учители и да ни покажат пътя, по който трябва да вървим. Ако нашите деди живееха помежду си братски и в любов, то сега ние нямаше да бъдем роби на варварите, бащите и майките ни нямаше да леят кървави сълзи и да носят черно за погиналите свои сино

ве; нашите сестри и жени нямаше да бъдат в харемите при сластолюбивите и развратни турски паши; синовете ни нямаше да стават турски о л а н и; нашите братя не щяха да гният в Е д и к у л е (седемкулен замък), не щяха да измират в т е р е з х а н е (затвор, в който се строят кораби) с оковани във вериги и пранги ръце и крака.

Подайте си сега един другиму братска ръка и опитайте се да изкупите греховете на нашите предходници, които ни продадоха на турците и немците. Старайте се да се забравят миналите срамни за нас времена и нека да се съживи святата ни славянска слава — слава българска, сръбска, хърватска и проч.

Прегърнете се, братя, силно и кажете: «Свобода или смърт!»

Балканът, 1867, юния 1

Балкански родолюбец

Голос, № 170, 1867

БЪЛГАРСКОТО ВЪСТАНИЕ

Източната, средната и южната част на Балканския полуостров са заети от плътна маса българско население, принадлежащо на православната църква. Общата численост на българите достига до 6 милиона, но те са разделени не само административно в четири-пет вилаета, но и от Балкана, отделящ северните българи от южните; разделят ги също разнородни влияния, някои от които господствуват на юг, други на север.

Мирни орачи на полята и притежатели на стада, българите рядко достигат със своите големи и гъсти заселнищества бреговете на Черно и Егейско море. Това са хора селски и полски и още няма европеец-пътешественик, който да е казал нещо неласкаво за българите като земеделци; тяхното, може да се каже, безпримерно трудолюбие в обработването на нивята, градините и лозята внушава всеобщо уважение у съседите.

Но промишлеността, потисната от азиатското управление, не принася големи ползи. Лошите пътища и съоб-

щения и злодействата на турските власти ги лишава и от ония немного преимущества, които те биха извели със своето трудолюбие при производството на местни произведения. При това търговията не се намира предимно в български ръце; до голяма степен тя се ръководи от гърци, арменци и евреи, заселени сред българите.

Накрая не бива да се забравя, че даже североизточният ъгъл на Балканския полуостров не е изцяло заселен с плътни маси българи; една част от него, която лежи между долния Дунав и Черно море, така наречената Добруджа, има твърде пъстро население, състоящо се от турци, татари, араби, неотдавна дошли черкези, гърци, румъни, даже казаци и немски колонисти. Въпреки всичко това българите са голямата част от населението на Европейска Турция.

Сега сред българите се забелязва нещо, което прилича на отдавна подготвяно въстание. Вестниците изброяват даже местата, където вече отдавна са ставали сблъсъци между турски войски и въстаници: в околностите на София, в Сливен, между Свищов, Търново и Плевен, край с. Върбовка, т. е. почти по цялото пространство между Балкана и Дунава, между Сърбия и Добруджа. При това въстаналите се укрепяват главно в Балкана.

Мидхат паша, управител на областта, населена от българите северняци, наричана сега Дунавски вилает, действа твърде решително както против въстаниците, така и против мирните граждани. Той напуска своето местопребиваване — крепостта Русчук, която лежи на Дунава — и отива във вътрешността на своя вилает, за да крие от чуждестранните консули следите на своето варварство, на жестокостта си, с която той се надява да спре започналото сред българите движение. Той беси обвинените, че са участвували във въстанието, заподозрените хвърля в тъмниците. Ако съдим по имената на арестуваните, които се споменават в различните вестници — това са все или най-богатите, или най-образованите сред придунавските българи. В числото на последните има хора, получили висше образование както в руски, така и в немски университети. Напоследък след споменатите постъпки на турската власт броят на инсургентите с всеки ден се увеличава и те вече започват да нападат турските войски.

Както сред християните, така и сред турците много се говори сега за причините, предизвикали българското въстание. Ония от мюсюлманите, които са безпристрастни, се съгласяват с казаното в дописките на българските кореспонденти, че е виновно самото турско правителство, а по-точно — неговите представители в България. За да се подобрят турските финанси, българите били обложени с нов данък (за освобождение от военна повинност), който — след толкова други данъци — те нямали никаква възможност да плащат. Началниците на окръзите не искали да се съобразяват с тази невъзможност и изпращали своите бирници с отреди стражари. Но данъкосъбирачите вместо пари получавали по няколко глави рогат добитък или коне.

Като се убедили, че по такъв начин е невъзможно да съберат пари, турските власти взели други мерки: започнали да арестуват не онези хора, които са неакуратни данъкоплатци, а богатите търговци — под предлог, че те подстрекават населението да не плаща данъци и че уговарят хора да бягат в Балкана с оръжие в ръка. Турските местни власти обесили няколко богати търговци, а тяхното имане взели не толкова за хазната, колкото за собствените си джобове.

Подобни мерки, разбира се, не могат да останат без последици — и ето го началото на въстанието, ето ги истинските му причини. Напразно враговете и недоброжелателите на Русия свързват въстанието на българите с руски интриги: не Русия, не руски агенти предизвикаха клането в България, а грабителството и варварството на турците.

За да си съставим приблизително понятие по какъв начин постъпват турците с българите, достатъчно ще бъде да се приведе например една кореспонденция от Русчук от 24 юни (6 юли). Сведенията, които се съобщават в тази кореспонденция, не са без значение, тъй като на всички са известни фанатичната ненавист и презрението на правоверните поклонници на исляма към християнската рая. «Аз видях със собствените си очи — пише кореспондентът на сръбския вестник «Световид» — как турците обесиха 27 души най-именити български търговци, които се ползуваха с всеобщо уважение сред своите съотечественици. Всички те бяха облечени в груби шаечни дрехи,

после им нахлузваха дълги бели савани и ги бесеха нощем, за да не знае никой за такова ужасно събитие. Но преди това турски аяни (полицаи) ходеха по домовете на тези нещастници, чиято участ беше вече решена, и събираха пари за път, уверявайки, че затворниците ще бъдат изпратени на съд в Константинопол. Като събраха пари от 2 до 10 хиляди пиастра, на другия ден турците избесиха всички затворници. На християните не е разрешено да присъствуват при изпълнението на смъртните присъди, за да не искат милост да погребват телата на избитите. Не минава нощ, в която да не се извършват екзекуции.

Жените и децата, заплатили харац на аяните, се наядват, че техните мъже и бащи са изпратени в Константинопол. Бесилките са пръснати извън града и турците пущат слухове, че бесят някакви разбойници, заловени из планините. По всички български градове стават такива страшни зрелища, а именията на жертвите турците разграбват сами. Преследванията на християните в България напомнят преследванията на първите християни в Рим от Нерон.

Мидхат паша се завърна в Русчук след своето пътуване из България. В своята резиденция турският генерал-губернатор влезе начело на военен отряд, с музика, която свиреше тържествен турски марш в чест на великия герой, завръщащ се от блестящ поход срещу мирни жители. Пашата обикаля с военен конвой околностите на Русчук и ако на пътя му се изпречи християнин, годен да носи оръжие, той заповядва да го хванат и да го обесят или да го зачислят на служба в турската войска. Неотдавна от Русия се завърна един момък, син на именит български търговец, завършил своите науки в Московския университет; турците веднага го хванаха и го доведоха пред Мидхат паша, който заповяда да му отсека главата и да я изпратят на баща му в Браила. Такава жестокост предизвика всеобщ потрес сред жителите на Русчук и Браила. Печална е участта на българите, изнемогващи под вековното иго на своите притеснители.»

Подобни кореспонденции могат много често да се прочетат във вестниците. Чудно ли е, че вече се е препълнила българската чаша на дълготърпението? . . . В някои градове не е останал нито един младеж; всички, способни да носят оръжие, са избягали в планините.

Съществуващият отдавна Български централен комитет, който се намира в румънските княжества, е издал прокламация, в която убеждава българите да не плащат данъците, с които продължава да товари своите поданици турското правителство: «Длъжни ли сме ние, българите, да признаваме и да плащаме нови данъци, които ни нахлузва на врата негово султанско величество? Не, не сме длъжни, защото с тези пари турците ще купят камшици, барут, куршуми и всичко, което им трябва против нас. Без пари Турция ще издъхне и затова българите, ако искат да бъдат свободни, не трябва да плащат никакви данъци, защото тези данъци могат да поддържат гнилата империя още няколко години. Не давайте камъни, за да ви бият с тях.»

Но най-важното място в прокламацията е онова, в което се говори за отношението на българите към сърбите и останалите южни славяни: «Що се отнася до Сърбия и княз Михаил, за тях ще кажем следното: ние, българите, имаме само една държава и само един човек, с когото можем да вършим дружески работа — тази държава е Сърбия и този човек е княз Михаил Обренович. Без Сърбия България не може да съществува, както и Сърбия без България. . . Сърби и българи, словенци и хървати, босняци и херцеговци, черногорци и далматинци, братя наши, забравете политическите и религиозните недоразумения! Подайте си един другиму братска ръка и се опитайте да изкупите греховете на предходниците, предали се на турците и немците!»

Тази прокламация само по-сбито и по-рязко изразява същото, което още през тази пролет беше заявено пред Европа от същия български комитет в брошурите «La Bulgarie devant l'Europe»¹ (Яш) и «Les plaies de la Bulgarie»² (Галац). Не по-малко важно е изразеното съчувствие, което българите показват пред лицето на Европа относно действията на хърватите в тяхната борба против попълзновенията на маджарите и въобще против двойното господство на немците и маджарите в Австрия. В хърватския вестник «Розог» е напечатан адрес, подписан от няколко българи, с обръщение към Хърватския сейм:

¹ «България пред Европа».

² «Бедствията на България».

в него е изказано пълно одобрение на действията на народната партия в последната сесия на сейма, пълно одобрение за славянския, патриотичния начин на мислене у хърватите.

И така, като външен повод за въстанието послужили увеличените и тежки данъци; на непрекъснатото им поглъщане от турското правителство не се вижда край; средство за достигане на успех е съюзът на южните славяни и добрите отношения със съседните държави.

Добруджа, както е известно, отделя цяла Северна България — главното поле на въстанието — от бреговете на морето и само в околностите на Варна и Бургас има значителни приморски селища. Но тези селища лежат на юг от главната верига на Стара планина. По такъв начин местността, където е избухнало въстанието, така наричаната собствено България, родината на придунавските българи, е отрязана от морето и твърде слабо е свързана с южните селища на българите. Но от това не трябва да се вади заключение, че северните българи нямат никаква надежда за успех във въстанието: в началото на сегашното столетие сърбите от Белградския пашалък се освободиха от турско иго и впоследствие образуваха в своите земи отделно княжество, докато сърбите, живеещи на запад и на юг, останаха поробени. Че северняците българи не са новаци в борбата срещу турците, се доказва от четири въстания, от които едното е било подготвено в 1836 година от Юрий Софели; второто е предизвикано в началото на 40-те години от безчинствата на племеника на Нишкия паша; третото избухва в 1849 година във Видински пашалък и довежда до някои отстъпки от страна на турците; четвъртото е било предвождано от дядо Никола през 1857 година в Търновския край. Впрочем тези въстания имали частен характер.

За своя успех всяко въстание освен от ръце се нуждае от пари и оръжие, от ръководители и добро разположение на съседите. Казват, че пари и оръжие изпращат за северняците българи техните чуждестранни братя, предшествениците на които или те самите са се преселили от България — кой в Южна Русия, кой в Румънските княжества, кой в Сърбия и Австрия — и чрез търговия заботители. Таен български комитет ръководи въстанието и

го снабдява с материални средства. Във всеки случай така поне се твърди във вестникарските известия.

Подобен спомагателен комитет по българските работи е образуван и в Белград, столицата на Сръбското княжество. Главата на православната църква в княжество Сърбия — белградският митрополит Михаил — се е обърнал с пасторско послание към подведомственото му духовенство да се събират помощи за нещастните български християни. Това благо начинание на сръбския митрополит може да постигне такъв успех в православните християнски земи, с какъвто се увенча паметното за всички възвание на московския митрополит Филарет за братска помощ за християните-критяни. Руските вестници, като се отзовават съчувствено за святото дело на българския народ, откриват със същата цел подписка чрез своите редакции и пожертвованията, които ще постъпят в канторите им, ще бъдат препратени в ръцете на белградския архиепископ.

Ето засега всички средства за българското въстание, известни отпреди или обявени от вестниците наскоро. Разбира се, тези средства са малко за бърз и незабавен успех; но не трябва да се забравя, че силата на въстанията не винаги се крие в тяхната бързина, а най-често в продължителността и настойчивостта, с които се водят. Турската почва е особено благоприятна за въстанието, избухнало върху нея, да се превърне в хроническо, упорито явление.

Сп. Славянская заря, № 3, Циена, 16-го (28-го) августа 1867

СТАРАТА ОПОЗИЦИЯ СРЕЩУ НАПРЕДЪКА НА НАРОДНОТО НИ РАЗВИТИЕ

Някой си от европейските учени мъже е казал: «Всяки човек, както всякий народ, е длъжен да върви напред, да расте, да се възвишава, с една реч да се развива и осъвършенствува; всякий човек, всякий народ трябва

ва от детинство да минува в юношество и от юношество в мъжество. Народ, който не е в състояние да живее, трябва да умре; който не е в положение да расте, да цъфти и да дава плод, трябва да съхне; който не е в сила да се възвишава, трябва да падне.» И наистина, всичко, що живее, трябва да върви напред или назад, защото да стои на едно място е невъзможно, а длъжност на всякий човек е да борави, да се бори и да гледа с всякий начин да върви напред; ако ли се случи да падне, той в своето време пак ще да стане за нов живот, за ново щастие. На едно място без движение стоят само мъртви трупове, мъртви тела, които не може да имат чувства, страсти и стремления.

Ние, българите, едно време сме си имали своя история, свое съвършенствование, свой живот и напредък, но нашият живот тогавашен е бил кратък и тесен, а развитието ни първоначално. Не само ние, а и други европейски народи в средните векове са били в истото положение, освен Западната римска империя и Византия, които са се показали с повече блясък; но и тия две господства са били като две стари баби, в жилите на които животният сок е бил изнурен, изсмукал от разкошество, разврат и пиянство. За наше нещастие една от тия държави е била наша съседка, от която е трябвало да получим и ние първоначалното образование, а в това също време и разрушителната гнилот.

И тъй в онова време на нашето българско развитие Византия е имала голямо влияние, а това влияние не само не е било за нас полезно, но още и главна причина на нашето падение. Българите са били народ млад и крехк, гърците — стари и гнили; българите били честни, простодушни, а гърците — развратни и лукави. А най-главното, българите започнали да живеят и да вървят напред, додето гърците отживели своя век и тръгнали назад, както са и до днес. Обърнете внимание на гръцките училища, и ще се съгласите със заключението ни. Атинският университет е първа гръцка школа, учениците в нея употребяват $\frac{3}{5}$ от своето време да изучават древните еленски и римски класици, $\frac{1}{5}$ за френският език, за другите науки остава им само $\frac{1}{5}$, а всякому е познато, че съвременните положителни науки са най-главните двигатели на всеки народ. Който се връща назад, не може да върви напред — това е математическа истина.

Не ще говорим тук за нашето историческо падение и петовековното робство, не ще сторим дума и за нашето възбуждане: то е пред нашите очи. Преди триесет години бъл. народ започна пак да живее, пробуди се и зе да търси път, по който трябва да върви, но и досега по различни причини не може още да постигне своята цел. Най-главна причина тук е тая: българският народ, щом отвори очите си, намери същите ония ръководители и учители, които имаше и в старо време, т. е. гърците. Тия първи наши учители, що поучаваха своите ученици, поучаваха ги, че всеки, който не е еленин, е варварин, че българинът трябва да се откаже от народното си варварско име и да възприемне на себе славното име е л и н, че само древната Гърция трябва да бъде пример на нашият живот и че само гръцката наука е наука, а всичко друго е нула.

И тъй гръцките учители ни научиха по нещо, но поведоха ни по един път, който води не към нашето народно добро, а към полза на техните собствени интереси. Из тая гръцка школа са излезли нашите стари чорбаджии, наричани и нотабили, и прч., които са имали злочестина да се родят и отхранят под влиянието на гръцки епископи, архиепископи, попове и дякони. В тях отхраната е дотолкова побъркана, щото е заглушила всичко тяхно здравомислие и благородно чувствование; гръцкото в тях образование дотолкова ги е заблудило, щото желаят по-добре да служат за интересите, на когото чужд искаш, само не на своя народ, когото те всякоги презират с най-голямо вътрешно отвръщение. Не ги вярвайте, ако ви казват за лице на днешното време, че са българи, че желаят доброто на народа си: те ви лъжат, вникнете в работите им, и ще се убедите, че в тях българско народно чувство не съществува. При това не се лъжете, че времето ще ги докара в съзнание; те много лесно стават гърци, власи, руси, турци, а никога българи. Ще срещнете изключение в това, ще намерите стари българи, които, ако и да са излезли от тая гръцка школа, но се пак обичат от се сърце народа си; причината е, че те, като са били родени в села или в малки градове, дето гръцкото влияние е било твърде слабо, завардили са някак своето народно българско възпитание и не са били заразени от народоубийствената гръцка школа.

Работите не можеха да останат се тъй: настанаха нови времена; появили се нови люде — народни мъже. Предтечи на тия нови времена са били Неофит Хилендарски, Неофит Рилски, Чалъков, Д. Цанков, а особено Г. Раковски. Тия български умове със своето явление доказали, че за българският живот трябва нови времена, а за новите времена се изискват нови потребности, нови идеи, следователно и нови българи с народна деятелност, с истинен патриотизъм. А в днешното време се появили още много други, които от своя страна доказали, че за нашият нов живот са потребни нови понятия и нова наука и че тая наука трябва да ръководи нашият живот, а не да бъде проста играчка в ръцете на чуждите. Нашето «старо поколение», кога видя, че излезлите от нова школа български младежи, които тръгват по това направление, по което трябва да върви всеки жив народ, че стоят много по-високо в своите нравствени начала, че имат повече надежда за успех и че тяхната стара школа от ден на ден пада, то тия (старите или чорбаджиите), наместо да припознаят своята слабост и нищожност, наместо да подадат ръка на тогава, с когото тия виждат светлина и живот, наместо да се съединят с тая животна сила и да гледат с общите наши съединени трудове да можем да постигнем спасителната истина, напротив, тия се впуснаха в гонение за всяко народно добро.

От истина, ние знаем, че не е твърде лесно да остави човек своето първенство другиму и че е мъчно да познае човек своето безсилие; но трябва да знаем, че тъмнината не може да се бори със светлината и нощта с денят. Нашите стари, наместо да държат себе си както прилича на стари хора и да доказват, че и тия като българи желаят доброто на народа си и уважават ония, които му дават светлина, то тия, напротив, искат да представляват из себе си стари баби на стар пазар. Смешно е, кога погледне човек как тия ч о р б а д ж и и се напинали да приписват гордо на себе си мисъл, че тия са представители на България. България, да кажем право, не ще поблагодари на тия свои представители, защото таквото представителство ней не трябва. Ней трябва представителство съзнателно, искрено, народно, честно, а не егоистическо, користолюбиво, злонравно и народоубийствено, представителство, което разбира trebuванията на

времето и може да бъде ръководител на народното умствено развитие. България ще има да благодари на ония нейни представители, ръководители, които без разлика на стари и млади ще ѝ се представят действително с полза за нейната благонадеждна бъдещност, а за такива тя разбира хора безпристрастни и справедливи, хора с чисто народно направление, хора с ум, душа и сърца български.

Человек се съди по делата му. Изпитайте делата на тия нашите мними представители, и ще видите, че тия са най-вредителни същества за народността ни; защото те като хора с покварен и низък характер, всякоги са били слепи оръдия в ръцете на неприятелите на народността ни. Фенерските владици чрез тях са върлували и върлуват в отечеството ни, тия са били и са заедно с тях първи издайци на всяко народно движение в отечеството ни, тия са още каналите, чрез които се излива между народа ни народоубийственото влияние на вънкашните гонители на народното ни развитие, гонители, които в своята особна политика намират за техен интерес несвестяването на българския народ, връх гърба на когото тия кроят техни планове.

Тъй тия дърти ученици от старата гръцка школа са припътствували и припътствуват на всяко наше народно развитие и напреднувание. Но ще ли могат тия докрай да изпълнят тяхната народопредателска мисия? Не, не! Нови времена, казахме, настават, светът си отваря очите, благотворната светлина от 19 век навред загарява, мрактът, под когото неприятелите на народа ни са работили, се разбива и слепите оръдия, с които тия подкопават съществеността на нашата народност, се откриват и техните зли намерения излизат на бял свят. Народът ни днес познава, че неговото щастие не зависи от никого и от нищо друго, а само от знание, просвещение и образование.

Последните пет години българите направиха повече успех, отколкото в продължение на последните петдесет години; нашето вестникарство стана интересно за прочитане, появиха се книжки в разумно направление, отвори се училища, читалища и прч. Надеждно е наскоро да се открие и Българското книжовно дружество, за което уже говорихме в миналия си брой и на което главна цел е да разпространи между бъл-

гарите правилно образование и истенска наука. Уверени сме, че всеки родолюбив българин ще го посрещне на радо сърце и ще земе ревностно участие; само неприятелите на българското развитие ще бъдат незадоволни от това дружество и ще употребят враждебните си средства за дано го съборят. Има ли народът ни такива неприятели, ще видим скоро! . . . Ние не щем да говорим каква полза може да принесе едно подобно дружество за народа ни; и без нашето говорение всеки го разбира; ще кажем само, че такива същи дружества, книги, училища и въобще всяко средство за народното просвещение — всяко знание, са възкръснали много други народи — ще възкръснат и нас. Напред само, напред!

Като ни паднаха на ръка две писма, относящи се до това книжовно дружество, ние ги обнародваме по-долу, за да дадем някои положителни сведения на почт. ни читатели за благоволните старания, що нашите съотечественици в Одеса и Букурещ са предприели да действуват за съставянето му. Тия писма са станали по следствие на едно събрание, което е било свикано от букурещките първенци с окружно писмо на 2 юлия в Галац, нарочно за книжовното дружество. В това събрание са присъствували лица само от Букурещ, Галац и Браила.

Дунавска зора, г. II, бр. 36, 10 август 1869

ЗА ВОЗПИТАНИЕТО В АНГЛИЯ*

(Из книгата на Тена «Notes sur l'Angleterre. Paris, 1872»)

Аз посетих Harrow-on-the-Hill, видях така също и Итон. Гаро, Итон и Резби са главните средни учебни за-

* Ние поместяваме тая статия само затова, за да опознаем нашите читатели с ангелските школи и с техните добри и лошави страни. Тен е посещал няколко пъти Англия и имал е време да се опознае с нейните училища и образование, следователно секи негов ред трябва да се приеме за положителна истина. Тряба да кажем и това, че ние се не съгласяваме и с авторът на статията в много отношения, както се не съгласяваме и с ангелските педагози. Школата е обязана да създаде не машина и не слепи подражатели, а честни, трудолюбиви и здравомислящи граждани. Но за това дело ние ще да поговорим на друго място.

ведения в Англия и съответствуват приблизително на нашите (на французките) по-главни лица.

В Итон се учат около 800 възпитаника, а в другите два по 500, като захванат от тринайсет и до осемнайсетогодишният си възраст. Но между тези школи и нашите лица съществува громадно различие, а никакво друго сравнение не може по-добре да изкаже контрастът, който съществува между тия две земи. Мене казаха, че аз мога да приема Итон за образец.

Това заведение е подпълно самостоятелно и не получава субсидия (помощ) от господарството; то е било основано някога си на такава сума, която е била оставена от един завещател, следователно тя има свое собствено имане и собствен доход. Понякогаж тоя доход бива твърде голям. В Гаро той е незначителен (110 фунта стерлинга). Но голям ли е, или малък доходът, а с него се разпорежда цял един съвет от разпоредители, които се назначават чрез избиране. В гореказаната школа тяхното число е десет. Сичките тия са значителни големци и богати землевладелци из окръгът. Тия имат власт да произведат и най-големите необходими променения и да изберат head-master¹.

Но съществена част от тоя механизъм съставлява обществото на професорите или съдържателите на пансионите. Секи из тях чете по някой предмет (гръцки, латински и французки език, математика и др. т.) и освен това дава квартира и ядене на пансионерите (от десет до триесет у секиго.) Когато у професорът живеят не повече от десет души, то тия обядват заедно с него и с неговото семейство на една трапеза; а понякогаж, когато тяхното число е голямо, тия обядват отделно на друга трапеза под председателството на няколко дами (жени).

Пансионерите обикновено живеят по двамина в една стая; по-възрастните имат отделно помещение. И така, момчето, като влезе в школата, намира в нея като речи отражение на родителската си къща, а особено за това, че в Англия семействата са многочислени. То има своя квартира, обядва между жените и остава отделна личност между множеството други подобни нему личности. С

¹ Директор (англ.).

една дума, то живее в естествен и нормален кръг, а не подвъргава се, както у нас, на казарменият комунизъм.

Ето ви и друго различие. У нас обикновено лицата не е нищо друго освен голям камен ковчег, в който влизат през такава една дупка, която е преградена с ръшетка (кафез) и със стражарин; вътре се намират няколко двора — които приличат на покрити с трева полянки — там сам няколко дървета, но затова множество стени. Но защото тоя ковчег обикновено се намира в големите градове, то младото момче, когато излезе иззад ръшетката, намира и зъди нея, както и вътре, само камъни и вар. В Англия не е така. Тука школата се помещава в малките градове, из които цели стотини пътове водят към селата.

В Итон около старият централен двор аз видях посадени трендафил, зеленика (Lonicera) и бръшлян, които се извиват и покриват почти сичките стени на зидовете; по-нататък се простират гъсти ливади, над които громадни габарови и брязови дървета простират своите векови клони; наред с тях блестят изумрудните повърхности на реките, по които плуват лебеди; на островите пасат цели стада; още по-нататък течението на реката се изкривява и губи се в хоризонтът между гъста зеленина. В Гаро ландшафтът е по-малко грациозен, но и там няма недостатък от зеленина и от чист въздух; поляна от пет или от шест хектара (ингелизка мяра) принадлежи на школата и учениците имат възможност да играят по нея на крикет (да се борят).

Мъничките възпитаници биват облечени в черни забунчета, а големите с черни суртуци и малка сламена капелка на главата. Тия излязяха пред мене не само в градът, но извън градът около плетищата и по бреговете на езерата; техните окаляни ботуши свидетелствоваха твърде ясно, че тия постоянно се намират и близо до големите пътища, и до влажните поляни.

С една дума: у нас нашите отрочески години преминават под ръкавицата на някаква си изкуствена сянка, чрез която се отразява нравствената и физическата атмосфера на столнината; а там тия преминават под чистият въздух, без никакво стеснение, посред полетата, около водата и помежду горите. А за тялото, за въображението, за умът и за характерът е твърде важно да се развиват в

онзи окръг, който е здрав, безметежен и сходен с естествените требования и стремления. Въобще човеческата природа се ползува тука с общо уважение и неприкосновеност. При тая система на възпитание децата приличат на дърветата в ингелизките паркове; а при нашата (французката) — на подстрижените по линия алеи във Версал.

Тука например децата са така също свободни, както и студентите. Тия са обязани само да присъствуват в класовете и на репетициите, да се явяват на обедите и да се връщат вечерта в определеният час; а другата част от денят се намира в тяхното разположение и от тях зависи да я проведат по своята собствена воля. Единствената тяхна обязаност извън часовете в класът се заключава в това, да приготвят зададените уроци, но тия могат да ги приготвят, дето щат и както искат; тия работят у себе си или на друго някое място. Аз и сега още видя как някои от тях се занимават в библиотеката, а други се учат, дето завърнат, като например на бухарията, която възсядат. Тия се повиняват на своето влечение и разхождат се, дето и да пожелаят. Тях можете да срещнете на улицата, у кондитойрите и при надничарите; тия се разхождат по селата, ловят риба, пързаят се, къпят се и търсят птичи гнезда. Тия са пълни стопани на своето време и на своите пари, пригласяват един другия на гости и купуват украшения за своите стаи. Ако тия биват длъжни, то тяхното малко имане се продава с аукцион (на мезат). И така, в техните ръце се намира инициатива и отговорност. Любопитно е да види човек дванайсетолетни момченца, на които е дадено значение на възрастни мъже.

Осем часа занятие на денят съставляват по тия места максимум; повечето пъти учениците се занимават от шест до седем часа; а у нас за тия занятия се определяват цели единайсет часа, щото е твърде безразсъдно. На юношеството е потребно движение. Ако го принудиме да работи само с мозъкът си и да живее като безжизнен труп, то го накарваме да върви против природата. В Англия телесните движения и упражнения, играта на топ и на меше, бягането и особено играта на крикет изпълва празната част на денят. Освен това, два или три пъти през неделата класовете се свършват по дванайсет часът, за да се даде и на игрите време и място. Но тука действа отчасти и

самолюбието. Сяка школа иска да тържествува над своите съперници и изпроважда на състезанията избрани и добре приготвени гребци и играчи.

Гаро е победил Итон в преминалата година и надее се да направи същото и през тая. В сегашното време единайсет души от най-възрастните, от най-способните и от най-мъжествените възпитаници се борят за честта на своята школа против единайсет други играчи, които са дошли из Лондон. Два знаменосци със знамената в ръка определяват границите, а стотини младежи стоят настрана на някое разстояние и възхваляват сполучните удари. Тая игра произхожда твърде сериозно. Противниците са из знаменитият клуб или от ония играчи на крикет, които се отличават със замечателна способност, със сила и с хладнокръвие. Младежите имат пълно право да се пристрастят към тия упражнения, защото даже и сериозните хора по тия места ги земат за главна цел през животът си. И наистина в тая земя съществуват такива джентилмени, на които животът и стремленията се не отличават ни най-малко от старовременните гръцки атлети (борци); тия не употребяват някои храни, вардят се от всяко едно излишество в яденето и пиенето, развиват своите мишници и принуждават се да изпълняват цяла система драсировки. Когато се приготвят достатъчно, то тия отиват да държат състезания за порядочни суми или на крикет, или на прегонка с канците си в сичките игри на Англия, даже и извън пределите ѝ, в Америка. Мене говориха за една група, която се състояла от единайсет крикетери, които отишли за тая цел в Австралия; а сичкото това ни напоминава атлетите из Марсилия, които някога си са ходили на олимпийските игри. Не трябва никак да се чудиме, ако отрочеството се въодушевява с такъв ентузиазъм към подобни от секиго уважаеми игри. Главатарят на единайсетте играчи на крикет и капетаниът на осем гребци са по-важни лица в школата, нежели първият ученик (хуманист) в класът.

Ето ви сега първото явление на асоциацията, дето младежите се приучават да изпълняват и да се повиняват, защото сяка една партия, която играе на крикет, се подчинява на известна дисциплина и избира свой предводител. Но тоя принцип се прилага и в много по-широки размери; децата и младежите съставляват цяла организа-

ция, която прилича на малко самостоятелно господарство, което има свои началници и свои закони. За началници обикновено се избират ученици от най-горният клас (sixth forme); второстепенното началство съставляват петнайсет главни ученици (monitors); а в всеки отделен пансион — най-възрастният ученик. Тия надзират да се изпълнява сичко правилно и законно, наблюдават за изпълнението на постансвленията и въобще заменят мястото на нашите надзиратели; тия не позволяват на силните да унижават слабите, влизат като посредници в неудоволствията, разглеждат ония дела, чрез които децата не могат да живеят дружелюбно със селяните или с продавците, и наказват виновните.

С една дума, тук възпитаниците се управляват от подобни на себе си възпитаници и всеки най-напред се подчинява на властта, а после се ползува и сам от нея. В продължението на последната година възпитаникът става защитник и привърженик на законът, наблюдава за неговото изпълнение, научава неговото значение, привязва се за него от сичкото си сърце, наместо да въстава против него, щото е свойствено така систематически на французкият ученик. Но затова, щом излезе из школата и стъпи в действителният живот, той не е вече разположен да счита законът за празнота и да се подсмива на властта; той разбира и що е свобода, и що е подчинение; нему е лесно да разбере обществените условия, правата и обязанности на гражданинът.

Освен това общо приготвление съществува още и частно. По-главните ученици образуват така наречени debating societies¹, дето тия обсъждат нравствени и политически въпроси. Главатарят на школата се счита само като почетен президент на това събрание. После ораторските речи на младежите присъстващите захващат да подават гласовете си, а протоколът указва в съкращен вид аргументите и състезанията. Сичкото това представлява парламент в уменшителен вид. Освен това, троица от по-възрастните издават вестник под име «Триумвират». Целта им е да пробудят в своите другари по-широки патриотически чувства и да ги заинтересират с обществените дела на земята си. Тия принадлежат в чис-

¹ Кръжоци за дискусии (англ.).

лото на консервативната опозиция, разсъждават за съюзът с Франция, за изборите и за избирателното право. Попадат се наистина общи места и някое високомерие или риторство, но здравият смисъл играе главната роля. Така например по поводът на общото подаване на гласовете, когато би желали да разширят, но само в известна степен, тия правят призивание към личния опит на младият читател, който във времето на разпустът може да се убеди по селата, че земеделците и проектируемият клас на третостепенните търговци са доволно умни и образовани, за да могат правилно да подават гласовете си.

И така, аргументът става чисто практически, защото зема своето право из фактите, а не из ефектните теории. Аз преди няколко минути прочетох един брой от тоя вестник. Без никакво съмнение нашите ученици из риторическият клас са останали много далеч от подобно развитие и нямат такива обширни политически сведения. Да прибавим при сичкото това още една черта. Сичките възпитаници, или почти сичките, са твърде религиозни; непочтителната дума би ги оскърбила чувствително; тия сериозно пеят във времето на богослужението. От времето на Арнолда целта на възпитанието е да направи от децата джентилмени и христени; по-голямата част от тях посещава черковите, ходи да се причестява и без принуждение се моли вечер. Ето защо, когато влизат в животът, тия стават защитници, а не противници на сяко духовно учреждение и на народната религия.

От сяка една страна аз съм принуден да дойда до такова заключение: в Англия няма голямо различие между животът на детето и на възрастният човек: школата и обществото се намират в едно равновесие; никакви стени, никакъв трап не ги отделява едно от друго; първата води и приготвя за второто. Момъкът не влиза в обществото, както у нас, из някаква си оранжерея (топлица), разделена на правилни кутийки, из особена атмосфера и из изключителен живот. Него не поврежда, него не изкарва да излезе из своето естествено положение променението на въздухът; той е развивал не само своя ум, но изучил е така също и животът. У него не само че съществуват мисли, но тия мисли са подпълно приспособени към онзи свят, в който той мисли да влезе. В политиката и

в религията той още на дванайсетгодишният си възраст намира готови прягове (cadge, черчевета), в които се по-меща твърде удобно, защото тия отговарят на неговият вкус и способности.

И така, той много по-лесно избягва скептицизмът, по-бързо добива степенност, по-малко се скита и по-рядко търси работа, съобразена със своите сили. Сичките ония възпитаници, които аз видях в класът, по полетата и по улиците, имаха здрав и деятелен, решителен и енергичен вид. Очевидно е, барем пред моите очи, че тия в едно и също време са и повече деца, и повече мъже, не-жели младежите у другите народи; деца са за това, че тия повече обичат игрите и по-малко са разположени да претъпят през пределите на своят възраст; а възрастни са затова, защото са по-свободни и по-способни да управ-ляват сами себе си и да действуват самостоятелно.

Противно на това француският ученик — а особено онзи, който живее в самата школа — е печален, тъжен, озлобен, хитър и безвремежно развит. Той живее в кафез и въображението му се скита по светът. В сичките тия от-ношения, в сичко, щото се стнася до образованието на характерът, ингелизкото възпитание е по-добро; то по-вярно подготвява към животът и изработва много по-здрава душа.

«Когато аз намислих да напиша своята книга — го-вори авторът на известният роман «Том Броун», — аз се стараех да си представя най-повече разпространеният тип на младият ингелизин из средният образовани клас, когото ми указа моят личен опит, и аз добросовестно пред-ставих тоя тип от единът край на моят разказ до другият, като се стараех със сичките си сили да създам добър об-разец от тоя род характери.» Предприятата с такава цел книга е имала громаден успех; младежите и подпълно зрелите хора са узнавали себе си в предлагаемата карти-на и ние можеме да се възползуваме от нея, като допус-тим заедно с авторът, че ако той и да не е полъстил на оригиналът, то се е отнесъл към него дружелюбно.

Ни Том, ни баща му се не грижат твърде много за учението. — «Какъв съвет ще да дам аз нему? — пита сам себе си бащата. — Тряба ли аз да го посъветовам да бъде прилежен? Тряба ли аз да му кажа, че го изпроваждам в училището само затова, за да изучи добре гръцкият и

латинският език? Не, аз го изпроваждам в училището не за това. Аз не би дал нито червено дукато за това, ако той би изучил само гръцките части на думата или на ди-гамите — и майка му така също. А защо и за какво го ние изпроваждаме в училището? Изпъво затова, защото нему се иска да ходи в училището. Нека той стане честен ингелизин, полезен, услужлив и правдолюбив джентли-мен и християнин — ето ви сичко, щото аз желая.»

И когато Том после няколко годин пита сам себе си, защо е той посещал училището, то си отговаря после кратко размишление така: «Мене се искаше да бъда пър-ви в крикетът, в играта на топка и в сичките други игри, да умея добре да управлявам своите юмруци, за да за-щищам своята глава от юмруците на секи други човек, от джентлимените и от простите хора. Мене се искаше да изнеса от това училище толкова знание от латинският и от гръцкият език, щото да мога с чест да продължа уче-нието си в университетът. Мене се искаше да оставя тука после себе си такава слава, която да разкаже на бъд-щите ученици, че аз никога не съм притеснял малките и не съм бягал пред големите.» Тия думи са замечателни и твърде добре виражават обикновените чувства на бащите и на децата в Англия.

Науката и умственото развитие стои на заднята дъс-ка, а характерът, сърцето, мъжката сила и физическата живост — на първата. Това възпитание създава бойци в нравствено и във физическо отношение със сичките техни преимущества, но и със сичките техни неудобства, които са неразделни с подобно направление на умът и на тя-лото.

Между другите лошасти последствия от това образова-ние аз трябва да упомена за развитието на грубите инстинк-ти. «Първото място в училището занимават игрите — ми каза един от преподавателите в Итон, — а второто — кни-гите.» Сичката гордост на момчето се състои, както види-ме у Тома Броуна, в това, да бъде добър атлет; то прово-жда три, четири, пет часа на денят в шумни и в усилни упражнения. Във времето на преварянието в бяганията (Hares and Hounds) възпитаниците потъват в продълже-нието на няколко часове по изораните полета и по търси-щата на долините, падат в калта, губят общата си и из-лазят из тия опасности без ничия помощ. При игрите на

топка (Foot ball) едно отделение се спуща и напада на друго и онова момче, което е паднало най-отдоле, трябва да издържи тежестта на сичките други. Твърде често се случва, щото после тия игри да изкълчи някой ръката си или кракът си и да строши ключицата си. Когато играят на крикет, то̀-громадното кълбо се хвърга с такава сила, щото катуря неизкусният играч, ако той не умее да се варди. Почти сичките игри влекат след себе си различни болки. Който умее да изтърпи тия болки, т. е. да се покаже нечувствителен към тях, той се счита за голям юнак и заслужва почит и уважение.

Разбира се, че ако е сичкото това така, то е естествено, че раните се причиняват с такава също лекост, с каквато се и претърпяват. Момчето става войнствен боец. «Боят с юмуци (бокс) — говори авторът на Тома Брауна — съставлява подпълно естествен и чисто ингелизки способ при решението на неудоволствията между нашите деца.» Сичките хора, които аз срещнах, употребяват тоя способ в школите и той даже и днес има своя сила. Тоя вид от двобой има собствени правила, място, което се назначава за него, публика и секунданти. Секи от бойците има два помощника, които разхлаждат лицето му с мокър сингер и подлагат му коленете си, за да може да си почине малко после секи две нападения. Понякогаж тия двобои се възобновяват и продължават около половина час. По съществуещото правило боецът трябва да продължава своята борба дотогава, дорде му не остане никаква възможност да види ясно и да се държи на краката си. После окончанието на сражението на сцената се появяват подбити очи, отекли и посинели бузи, а понякогаж и изкълчен пръст или разсечена устна.

За нещастие правилата на самата школа са благонаклонени към тоя същи обичай; освен *pensum*'ът¹, щрафове и заключенията в карцерът (особена стая) се употребяват още и пръчки; в някои школи е достатъчно да бъде записан ученикът на щрафният лист няколко пъти, за да бъде подвъргнат на телесно наказание. Днеска утрента в Гаро бяха биени с пръчки четири ученика (по четиринайсет удара сякому, не до кръв). Тая приятна обязаност почти в сичките школи се дава на началникът.

¹ Допълнителна работа за наказание (лат.).

Аз мисля, че едва ли би се намерил в цяла Франция такъв директор на което и да е учебно заведение, който би се съгласил да приеме своето място с такива условия за сто или за сто и петдесет хиляди франги на годината.

По принципът пръчките се назначават за сичките, даже и за най-старите ученици, но тях получават само малките и средните воспитаници. Чудна работа! И тога наказание не е лишено от някоя популярност; преди петнайсет години воспитаниците на Чартерхоуз, като узнали, че щат да заменят пръчките с щраф, се възбунтовали, направили голяма шумотевица и викали из сичкото си гърло: «Доле щрафът, да живеят тоягите», и още на другият ден тия възобновили своето познанство със своите любими пръчици. Професорите, с които аз говорих, мислят, че това наказание не е унизително и че то развива в децата стоицизъм. По тяхното мнение от биението се появява естествено унищожение на пороците; достатъчно е само, щото общественото мнение да им не приписва нищо унизително и щото наказиваемият да не чувства себе си за оскърбен.

Освен *head-mester*'ът по-главните воспитаници, които са обязани да поддържат дисциплината, имат така също право да назначават тия наказания. За тая цел тия в някои школи са въоружени с тояги и с гърбачи и пушат ги в употребление по своята воля. Тука му е мястото да поговоря и за възмътителният обичай, който се нарича *fagging*, т. е. по който по-малките или по-младите се обязват да бъдат слуги на по-големите или на по-старите. Тоя обичай се е малко изменил или смекчил в Гаро, в Резби и в някои други заведения, но сам по себе си той е въобще лошав, защото служи като повод за различни насилия и накарва ингелизкото дете да прави онова, към което е то и без това наклонено, а именно да прави в голямо изобилие ония дела, които произхождат от енергически, от яростни, от тиранически и от резки темперамент.

Една позната нам госпожа, която наистина е [с] чуждестранно произхождение, не могла да подвъргне своя син на *fagging*'ът и дала го в парижкият лицей. По официалните сведения малките воспитаници не са нищо друго освен слуги и робове. Секи по-главен ученик е окръжен с няколко по-малки, които са обязани да изпълняват неговите заповеди, да метат стаята му, да чис-

тят свещниците му, да пекат неговият смешан със сирене хляб, да го будят в назначеният час, да присъствуват при неговите игри, понякогаж в продължението на три-четири часа през денят, да намират топките и да му ги донасят, да бъдат сякога готови да изпълнят неговите желания във времето на занятията му и да се повиняват на неговите капризи.

Във Вестминстерската колегия животът на стипендиантите в продължението на сичката първа година не е нищо друго освен непрекъснато служение, така щото тия никак не намират свободно време за своите занятия. «Това е достоверен факт — говори един очевидец, — че от 1 януария до 31 декемврий младият стипендиантин не разполага ни една минута, която да бъде обезпечена от различни прекъсвания. В половината на четвъртият час утрента двоица от най-малките воспитаници — които се назначават систематически — стават, за да накладат, огън, да стоплят вода и да събудят ония от по-главните, които са дали за това приказание. Твърде често разбуденият по четири часа по-главни воспитаник става не по-рано от половината преди осем; а в такъв случай е необходимо да го будят секи половина час. . . Тая обязаност се дава на сяко едно дете два пъти или три пъти през неделата.»

Притурете при сичкото това и ония обязанности, които се срещат през денят и вечерта. По-главните воспитаници обичат твърде много да пият чай, той им е нужен три пъти в продължението на вечерта. Освен това тия пият и кафе. . . Секи две минути малките ученици трябва да пълнят с гореща вода чайниците им. Един очевидец разказва, че в събота (във Вестминстер тоя ден разпушат учениците), когато синът му се връщал дома си из колегията, то това момченце било до такава степен уморено от недостатъкът на сънят, щото първото негово дело било да спи.

За да поддържат това безответно и ситно повиновение, по-главните ученици пущат в ход различни ужаси (терор). Плесниците, тласканията и ританията с коляното са най-обикновените неща и не считат се нито за наказания. «В първата категория на настоящите наказания се причисляват систематическите плесници; наказваемият трябва да спусти ръцете си към колената и да

подложи лицето си под цяла дюжина плесници, които падат на него отдясно и отляво.» Други път той е длъжен да положи дланта си на столът, а наставниците удрят по ръката му с острилото на дървен нож и понякогаж дотолкова дълго време, щото правят на нея разрез. После това наказание съществуват удари с тояга и най-напокон два вида «tapping»¹. Тия бият детето по пицелите с оная жилава пръчка, която се употребява, когато играят на топка, и с това дращят до кръв краката му; или той е длъжен да се наведе и да се облегне на столът: мъчителят се спуска и удря го с коляното колкото си може. «Аз чух — казва един разказвач — за два или за три случая, когато децата са били дотолкова тежко ранени, щото дълго време не били в състояние да приемат участие в игрите и в другите упражнения. Веднъж Тома Броуна люлели на йорганът и хвъртали го нагоре с такава сила, щото той се ударил о таванът. Веднъж, защото се отказал да продаде на по-големите ученици своя лотариен билет, по-старите воспитаници го хванали, приближили го до силно горящата камина и буквално го пекли до такава степен, щото той бил готов да падне без чувства.»

Тоя случай се е извършил действително и романът описва само произшедши факти. Ние знаеме, че в животът на Коупера, лорда Байрона и сера Роберта Пиля се срещат случаи още по-възмъчителни. Без съмнение сичките тия са мрачни черти и, като видиме, че ингилизите са стоици при произведението на необходимите реформи, то тая картина захваща да се прояснява пред очите ни. Но — да допустиме даже окончанието на реформите — впечатлението и после това остая за нас не по-малко тежко, защото по своята същност школата, която се управлява така, не е нищо друго освен първобитно общество, дето силата действова почти безконтролно, а най-повече затова, защото угнетените никога нежелаят да предадат угнетителите.

Наставникът защитава угнетените колкото се може по-малко; той не служи, както у нас, вечен представител на хуманността и справедливостта, само в редки случаи и в малко школи дохождат при него или при съветът от по-старите да се оплакват. Слабите са оставени сами на

¹ Бой (англ.).

себе си; тия са длъжни да се мъчат и да търпят. А в това също време какъв съблазън се появява за младият и за здравият човек, когато той има власт и право да бие! Не е добре да се дава даже и на инстинктите властолюбие и жестокост. Навикът влече след себе си различни злоупотребления; требователността се развива в нас от практиката, а така също от навикът да биеме светът; не трябва да даваме на човекът случаи да стане джелатин и деспот.

Въобще възпитанието, което се приема под лошав вид, има голямо сходство с възпитанието на спартанците: то укрепява тялото и характерът, но, както ми се чини, твърде често създава само спортисти (джамбази) и борци.

Без съмнение умственото развитие е длъжно да страда от такъв живот. «Като гледат, че момчетата са готови да пожертвovat почти сичко за крикетът, че тия му посвещават несъобразно число часове и че се отнасят към него с ентузиазъм, който съвсем не съответствува на времето и на онзи ентузиазъм, който се посвещава от тях на трудът — като видят, че техните умове са така преизпълнени с различни упражнения, щото тия не говорят, не мислят и не мечтаят за нищо друго освен за крикетът, — като видят сичкото това, казваме, то не е за чудо, ако мнозина приписват на тая мания (луда страст) към мишничните упражнения ония беди в умствените последствия, които се добиват у нас» — говори авторът на гореканзаният роман.

Порокът, който е непознат у нас и който е свързан с тия преобладания на физическото развитие над умственото, е жадността и страстта към виното. Ето защо едно от престъпленията, което изисква тоеги, е пиянството; множество ученици се наеждат до умиране и между тях още от младенчеството им се срещат пиенци.

Разбира се, че и преподаването в тия школи не е такова, щото да служи за противовесие на гореканзаните груби вкусове; в него няма нищо привлекателно; младежите не могат да гледат на него другояче освен като на някаква си тежест, защото в това преподаване има малко чисто литературен и много технически материал. Но най-важното в тия школи се състои в това, че ученикът се научава добре гръцки и латински и да пише правилно на тия два езика стихове и проза. И действително мнозина с помощта на практиката и на паметта достигат своите цели. Само в едно — именно в знанието и в употребе-

нието гръцкият език, ингелизките възпитаници стоят по-високо от нашите лицеисти.

В моите ръце се намира тетрадка — съставена от различни съчинения, които са се удостоили с награди, — в която някои сцени из Шекспира са преведени твърде добре на гръцки ямби според стилът на Софокля. Но в сичките други отношения аз ги считам за по-слаби. Латинският език в техните стихове и в тяхната проза е по-малко изящен и чист, нежели в нашите по-добри риторически съчинения. Мене се чини, че тия са твърде малко познати с историята; тия приемат легендите за Курция и за Регула за достоверни факти и разсъждават за рицарството и за средните векове с неопределени общи места, както е бивало едно време и в нашият стари университет.

Тия, както ми се чини, не разбират различието в правата, в чувствата, в идеите и в характерите, които се обработват и преобразяват съобразно с вековете; тия, както се види, не са прочели, както нашите по-добри ученици, произведенията на нашите съвременни историци, като на Тиера, на Мишле и на Гизо (?).

Въобще у тях се намират твърде малко свои собствени идеи; а ако оставиме настрана ежедневните текущи практически вопросы за съвременната политика, то всеки ученик от риториката на парижкият лицей има повече свои мисли. Тия са чели множество класици в оригиналът, но обясненията, които им са се давали, имат чисто граматически свойства и отличават се с положителност. Там не указват на красотите в прочитаното, на нежността в слогът, на трогателността в ситуациите, на способите, които са употребени от авторът, на характерът относително неговият талант и на свойствата на неговият ум — сичко това се счита за нещо съвсем неопределено. Преподавателят не говори със слушателите си като критик с такива хора, които са надарени с вкус; той се не старее да развие в тях тънкота относително литературният такт и не указва им на великите писатели на тая страна. Същото се повтаря и с математиката: той повече преподава формулите ѝ, нежели нейният дух. Като ръководител на геометрията и до днес още служи онзи същи текст из Евклида, който се изучава и произнася науст; а разумът и разсъждението занимават второто място.

Твърде често това преподаване произвежда само ели-

нисти и машинални изчислители. Противно на това младият деветнайсетолетен французин, ако само той е умен и ако се учи добре, има общо образование, зародиш от добри идеи, няколко собствени полупогледи, положително подражание на някои известни автори и на техният стил, начала от различни теории и неопределени възрения на изящното, на историята и на философията; в него барем има вече съзнание, че съществуват обширни въпроси, които имат голяма важност и за които непременно трябва да си съставиме какво-годе мнение; а сичкото това става за него необходимо и затуй, че във въздухът около него се носят зародиши от скептицизъм, че той сам е изгубил по-голямата част от своите религиозни верования, че не съществува никаква от сичките приемена и на сичките натоварена доктрина, която би приковала неговият ум, който се намира в някакво си неопределено и шантаво положение, и че ако той пожелае да хвърли якорът си в пристанището, то е обязан по-напред да намери това пристанище и да създаде тоя якор.

Тука множество от познатите мене образовани ангелизи считат своето възпитание в колегиите, даже и в университетът, за просто приготвление, за гимнастика, за упражнение на паметта и на вниманието — повече за нищо. «Когато излязохме оттам — ми говореха тия, — ние бяхме принудени да преработиме или, по-вярно да кажем, да изработиме изново своето възпитание и да добием със самостоятелно прочитание сичко, щото ни е необходимо да знаеме из историята, из философията, из политическата економия, из естествените науки, из изкуствата и из литературата.»

Сега захващат вече да поправят тия погрешки и да разширяват кръгът на образованието; но той сѐ още остава тесен, защото за негово средоточие сѐ още се счита Евклид и сафическият стих. Ето защо умът, като се развива твърде полека, след време дохожда до общи понятия за различни предмети. Ето ви още една подробност, която определява окончателно различието между двете господства. Ако земеме средната цифра, то трябва да извлечем из своята пропорция такова заключение, че за възпитанието на едно момче се изхарчват в Гаро двесте фунта стерлинга в годината. А много ли се намират у нас такива ба-

щи, които би могли да дават на годината по пет хиляди франга за възпитанието на синът си?

Във Франция чиновникът или онзи човек, който занимава една от така наречените свободни професии, заслужава повечето пъти три хиляди франга на триесетолетният, а пет хиляди на петдесетолетният си възраст. Като допълнение на това аз трябва да кажа, че той обикновено получава доход само от незначителен капитал. Ето защо, като възмездие съдържанието на синът му се състои само от хилядо франга в колегията и от четиристотин франга в семинарията; но в това също време стипендиите, които се назначават от господарството, са твърде многочислени. Аз мисля, че съобразно с някои факти класическото възпитание чини във Франция пет пъти по-малко, нежели в Англия. Ангелизите се съзнават и сами, че обичаят към несъразмерните разноски съставлява техният отличителен характер.

С помощта на парламентът се поддържат само 8500 за първоначалното обучение ангелизски школи; а тая помощ би била в състояние да поддържа във Франция 25 000 такива също школи; тя би дала пълно възпитание на 1 500 000 французки деца наместо 950 000 ангелизски. Г. Арним е направил сметка, «че разноските за съдържанието и за администрацията на французките школи са равни с една четвъртина от разноските на ангелизките школи.»

Говорят, че в Оксфорд, дето аз отивам утре, и въобще в университетите, студентинът харчи средно число триста фунта в годината, но двесте фунта са достаточни, а на някои, ако правят економия, стигат и сто фунта. Авторът на Тома Броуна говори за един твърде беден студентин, който живял с 75 фунта, но живял с такава малка сума само затова, защото имал къща безплатно. Тоя студентин се ползвал с всеобщо презрение. А у нас студентинът на медицината или на правосъдието, който би се ползвал с 1875 франга и с къща, би бил подпълно обезбеден. Мнозина имат само по 1500 франга, но при сичкото това ни на един богат човек не би могло нито да дойде на умът да презира своят сиромас другарин.

Ето аз се намирам в Оксфорд под предводителството на одного от fellows'ите¹ (които принадлежат на колеги-

¹ Преподаватели в университетски колеж (англ.).

ята), който отговаря с голямо удоволствие на всеки мой въпрос. Ние се намираме в цветникът (в градината); на един ред с него, отделен само с една стена, лежи прекрасен бостан. И единият, и другият принадлежат на едного от професорите. Аз мисля, че не може човек ни да си представи по-удобно и по-поетическо жилище за един учен; но за това аз мисля да поговоря след време, а сега ще да ви разкажа същността на нашият разговор.

Оксфорд се състои от двайсет и четири колегии или от двайсет и четири отделни учреждения, които са подпълно независими едно от друго и които имат всеки от тях средно число по петнайсет хиляди фунта годишен доход, а колегията Магдалина има даже повече и от 40 хиляди фунта стерлинга. Освен това, в градът се намира университет, който се посещава от цели редове професори и който служи за средоточие на колегиите. Колегията се състои: 1) от директор (head), който получава от 1000 до 3000 фунта на годината; 2) от fellows'ите с 200 или 300 фунта заплата; 3) от тюторе (tutors)—тия имат сходство с репетиторите, или от надзирателите, които получават своята заплата отчасти от колегиите, а отчасти от слушателите (от 400 до 500 фунта); 4) от scholars'ите, т. е. от студентите, които за своите заслуги добиват стипендия повече от 30 фунта; 5) от собствено студентите, които внасят определена заплата. Числото им е от 40 до 80.

От останалата част на доходите, които получава всяка една колегия, се съдържат слугите, готвачите, стражарите и др. т., а освен тях и управителите, които управляват доходите и имането на колегиите.

Университетът е съставен от обществото на професорите и прилича на нашият Collège de France. Студентите не са обязани да слушат лекциите на професорите. По-голямата част от професорите получават от 500 до 600 фунта награда за техните лекции. Ако две или три катедри принасят по-малко от 200 фунта доход, то други дават 1000, а някои от професорите на богословието получават до 1600 фунта. Понякогаж с катедрата е свързан каноникатът или деканството при съборите, които дават от 1000 до 3000 фунта на годината освен къщата и градините, които принадлежат на същите събори и от които се ползват професорите. Но тия лица са обязани да живеят добре, да бъдат гостеприемни, да участвуват във всевъз-

можни подписки и т. н., така щото — както епископите и другите сановници, тия твърде често харчат сичкият свой доход. В Оксфорд се намират около 1000 студенти*, а в Кембридж 1100. Студенти се намират и в Лондон.

Но въобще висшето образование съществува само за аристократите, за богатите, за меншинството, изпърво за това, че то чини много (от 200 до 300 фунта на годината), а съблазнението да се харчи колкото се може повече е доволно голямо; а, второ, за това, че то съставлява интелектуално (умствено) розкошество (чистата математика и гръцкият, и латинският езици) и спира началата на повече доходните катедри.

Студентите занимават по две или по три стаи в колегиите. Тия са обязани да се явяват по осем часа в черковата и по пет часа в обедният салон (hall), да се връщат дома си часа по девет и да присъствуват на конференциите у тюторите, а после пладне да ходят на някоя от лекциите. Ако някой от студентите не изпълни тия правила, то се забележва и наказва, особено ако неговите неточности се повтарят по-честичко. Който се върне дома си после девет часа, той е направил погрешка; който се върне после полунощ, той е направил важно престъпление, а който съвсем не ношува дома си, той се счита вече за най-важен престъпник.

Наказанията в някои колегии се състоят в паричен шраф, който се захваща от шест шилинга до един фунт; в други — от pensum'ът, който бива повече или по-малко продължителен, но най-често от личният съд и от неудобството, които се правят от страната на директорът. На престъпникът не се позволява да излиза вечер, изключаваше се временно из колегията или се изгонва окончателно. Тия подробности са твърде важни, защото ни доказват, че в Англия школьникът е повече, а студентинът по-малко свободен, нежели у нас. Момчето, като стигне на възраст, не преминува из калугерската дисциплина в пълна независимост — преходът се извършва постепенно. В първоначалната школа ученикът в много случаи е представен сам на себе си, а в университетът той не бива подпълно самостоятелен. Подобна предосторожност е твърде похвална.

* Днес числото им е порасло до 1300 души.

Навикът към свободата служи като нравствена, а надзорът като физическа гаранция, против злоупотреблението на свободата. Същността, както видите, се заключава в предохранението. Оксфорд и Кембридж са малки градове, следователно студентият не е оставен, както у нас, посред изкушенията, не е принуден да преминува седешки живот с постоянно напрежение на мозъкът, без необходимото противовесие на телесните упражнения; той не е принуден да търси развлечения в театърът, в кавенетата, на булварите (градски улици, насадени с дървета) и посред сичките възбуждения от светът, от разговорите и от удоволствията.

В Оксфорд не биват пиени събрания; служащите в университетът обикалят сичките улици после девет часа и могат да влязат в сичките таверни (кръчми) и в сичките публични заведения. Пиенците ходят в Лондон или в другите околни градове. Моят приятел ми разказа, че половината от студентите се отличават с чистотата на нравите. Главният им недостатък се заключава в страстта да пият вино. Преди петдесет години пиянството е било господствующо явление и тука, и въобще в сичките висши класове, но сега то и тука, и там е станало вече рядкост.

Ето ви още едно последно благоприятно обстоятелство: както школьникът, така и студентият остават добри протестанти; религията, или барем уважението към нея, господствува. Из цели стотини млади хора, с които моят приятел е имал случай да говори, само двамина обявили себе си за свободни мислители; седемдесет души принадлежали на либералният протестантизъм (Broad Church), а останалите съставляли две отделения и наричали се High Church и Low Church, из които едни обичали богати и розкошни обряди и тържествено богослужение, т. е. имали сходство с пюезизмът, а другите стояли близо до калвинизмът и отличали се няколко даже и с дух за иконоборство.

Занятията се продължават приблизително три години. Сичкият първи курс се заключава в повтарянния на изученото в школата. Първите два екзамена са изключително граматически и лингвистически; тия обигръщат два или три гръцки и латински автори, гръцки и латински съчинения със стихове и с проза и няколко въпроси

из библията и евангелието. Третият екзамен обигръща тия същи предмети, но вече в по-пространна форма и разглежда ги с нов поглед, а именно с исторически, с критически и с философски. След време студентият има случай да избере един път после трите екзамена: един из математиката, други из физиката и естествените науки, трети из езиците, историята, правата и политическата економия.

Студентият, който не е можал да издържи екзаменът си, преминува в друго заведение и захваща изново, а ако претърпи поражение и втори път, той обикновено оставя вече университета. Студентите биват два вида: едни се стараят да добият високи степени, които биват твърде полезни и които водят към важни длъжности при университета, в черковите и т. д., други (тия, които и у нас във Франция съставляват болшинството) нямат други желания освен да добият атестат или диплом; тия посещават само конференциите на тюторите, не слушат лекциите на професорите и ограничават се с немного занятия. По-голямата част от замечателните хора, които се образуват при тая система на възпитанието, са или математици (особено в Кембридж), или хуманисти (scholars).

Но в последните десет години старите предразсъдоци захващат да ослабват; съвременните науки и мисли проникват от всяка една страна и занимават своето място; основават се нови катедри, а други разширяват своите преподавания. Който желае да провери моите думи, той трябва да обърне своето внимание на статиите, които са излезли изпод перата на Станлея и Джоета, и на замечателната книга, която е озаглавена *Essays and Reviews*¹. Известният Макс Мюлер преподава тука историята и философията на езиците. Но сичкото това е само една кора, само една вънкашност.

Главното, с което трябва да се запознаеме, се състои в нравствеността, в характерът на мислите и в преобладаващите наклонности на човекът. А как живеят тия млади хора и какво тия обичат? — За да отговорим на тоя въпрос, ние сме длъжни да проживеем тука барем шест месеца; но като нямаме личен опит, то ще да приведем три-четири съображения на техните нрави, които монте

¹ Есета и рецензии (англ.).

приятели ми предадоха за достоверни. Аз говоря за «Пендениз» от Текерея, за «Тома Броуна в Оксфорд» и за малкият и доволно веселият роман, който е илюстрирован от самия автор и който има заглавие «Приключенията на г. Верданта Грина».

Сичката същност се заключава в това, че в Оксфорд и Кембридж дохождат само синовете на знатните семейства. Ето защо сичкият тон на тия местности е пригласен към характерът и към положението в светът на техните обитатели. С една дума, ингелизките университети в много отношения приличат на клуб от аристократи или барем от богати хора. Много богатите хора изпроваждат в тях синовете си само затова, защото желаят да им дадат възможност да добият важни познанства. Някои от бедните или незнатните студенти се стараят да угождават на своите аристократически другари, които след време могат да им намерят длъжност (Living). Даже и самите нрави на университетите покровителствуват на тия съсловни (кастически) отличия. В някои колегии студентите аристократите имат отделна трапеза, особени дрехи и различни привилегии.

Въобразете си сега, ако можете, подобни порядъци и подобни нрави в някое от големите учебни заведения на Франция. Авторът на Тома Броуна указва в колегията на св. Анвросия на цяло общество бедни студенти, които съставляват нещо подобно на полустипендианти и които се наричат *servitors**. Техните богати и аристократически другари гледат на тях с покровителствен поглед и имат ги почти за слуги. А в нашата техническа школа на воспитателите не са известни нито имената на стипендиантите. Тия имена са известни само на комитетът, който е обязан с честта си да мълчи. Тая деликатност съставлява принадлежност на духовното равенство. В Англия, напротив, положението в обществото и състоянието се ценят твърде високо. «Стремлението към унизителното служение и поклонението на парите — говори авторът на Тома Броуна — са най-разпространените и най-срамотните наши пороци» — и то не само в Оксфорд, но и в цяла Англия. На друго място, като говори за своя херой, той прибавя: «Тежко е да си признае човек, но инстинктът му

*В сегашното време *servitors* повече не съществуват. Р.

е внушил вече, че бедността е срам за ингелизинът и че дорде не си се запознал с един човек основателно, то трябва да направиш вид, че уж го считаеш за такъв един човек, който владее неограничено количество чисти пари.»

«Ако Черният принц да би бил тука — говори едно от лицата в романът, — то аз би променил неговата девиза *Ich dien* (Аз служа) на следующата: Аз плащам.» Мнозина от тия млади хора имат 500 фунта стерлинга на годината, даже и повече, и считат тая сума за «джеб арашлък». Освен това, търговците им дават стока на вяра. За тях е голямо удоволствие, когато харчат много и когато играят роли; тия държат коне, кучета и каици; стаите им са накитени розкошно и богато. «Лондонските винотърговци им изпроваждат ликьори (сладка ракия), на която едното стъкло струва по една гиней (24 франги), и вино, на което дванайсетте стъклета чинят 2 гиней. Сигарите им се продават по две гиней за фунтът, а ананаси, оранжерейни плодове и най-редки сладкиши им се подават сяка вечер на трапезата.»

Тия дават един другиму най-изнежените и най-тънките обеда, возят се с кола и пръскат парите си по таверните в Оксфорд и в другите градове, които лежат близо до големите пътища. «През денят тия ходят на лов, играят на «стипъл-чез» и на билиард, дорде се не затворят вратата на таверните, а после захващат вече да играят *vingt-et-un*¹ или безконечен бульот (игра на карти) в своите стаи. И сичкото това се съпровождава с пунш и с други горещителни питиета дотогава, дорде и последният от тях е още способен да седи и да играе.»

Тяхната университетска работа не е стеснителна и в продължението на първата година тя е съвсем незначителна. «Дванайсет двухчасовите конференции на неделата, новият завет, първата книга на Херодота, втората Енеида, първата книга на Евклида — въобще два часа занятия на денят; сичко се свършва по дванайсет часът, а най-късно до един. Няма никакви допълнителни занятия, като например съчинения, стихове и други упражнения. Умният студентин съвсем не трябва да се приготвява; сичкото тукашно учение е той вече изучал; най-

¹ Двадесет и едно — игра на карти (фр.).

после той още от преди време знае предметът на конференцията. И така, свободните часове са много повече, нежели у нас в първата година за изучението на правата.

Разбира се, че при тия условия е необходимо или да бъде човек твърде прилежен от природата, или твърде самолюбив, за да се занимава много, а това съставлява принадлежност не на мнозина. Другите следват по своите инстинкти и тука вече се изказва подпълно силата на онова различие, което съществува между ингелизкия и француският темперамент. Във Франция темпераментът се развива рано; въображението на ученикът, който е седял под затвор в продължението на дълги и тягостни часове, е разгорещено; вредителният стълчен въздух е повеял вече над него; най-после разговорите на по-старите и няколко разюзданата литература допълват останалото. Освен това, той има глупост да мисли, че да бъде човек възрастен предивременно, е почетно нещо. Като се избави изведнъж от сяка една контрола и като влезе в столнината, той види около себе си само заразителни примери, намира сичките скришни удобства и среща съблазнения в сичките публични места. При сичкото това и общественото мнение в тия отношения е много снизходително: то възвдига гласът си само когато види осторожност и добър тон и понякогаж, твърде рядко, осъжда грубият разврат, пиянството и порочните свързани, които могат да се свършат с брак из низшите произхождения, но то гледа снизходително на сяка една играчка.

Една майка ми говореше така: «Когато моите деца отиват в Ангер, аз зная това, но правя вид, че не зная. Имайте такт, мяра и предусмотрителност; в такъв случай, както и в сичките други, светската морал ви не предписва нищо особено. Младият човек не знае, че на тоя свят няма нищо по-лошаво нещо от убийството на силите му, че подобни отношения унижават сърцето, че после подобният десетгодишен живот той ще да изгуби половината от своята воля, че мислите му ще да отговорят с тъга и с горчивина и че сичкият негов вътрешен организъм ще да ослабне и ще да се преобърне. Той извинява себе си пред своите собствени очи и говори, че мъжът е длъжен да се досегне и да побара сичко, защото трябва и да знае сичко. И наистина той познава животът, но често от това изгубва енергията си, душевната си топлина,

способностите си да действа и на триесетогодишният си възраст той е годен само за чиновник, за диалетантин, за провинциал или за капиталист.

В Англия, доколкото аз можах да разбера, човекът остава по-неприкосновен изпърво затова, защото той се подвързва на дисциплина, защото се изкушава по-малко и защото се контролира повече, а, второ затова, защото общественото мнение както в печатът, така и в обществените разговори е по-строго. Ингелизкото общество е много по-равнодушно към пиянството, нежели към празността и към чапкълците. Такава книга, каквато е например книгата *Vie de Bohèmes*¹ от Анри Леже, би се турила на един ред със старовременните цинически романи и в нея ингелизите би видели изображението на различни безделници и хлътачи или на опубликовани чапкълци и полушулери. В указаните от мене три романа господствува до най-високата степен приличие. Едно виражение у Тома Броуна ни указва на цяло общество богати ветрогонци, от които секи един има по селата по една любовница, но тия личности се обвиняват и обличават даже и от страната на техните школски другари. В трите хероя се забележава някакво си сърдечно движение, зарождающа се любов към гризетките (млади девизи работници, които повечето пъти се занимават със съмнителни занятия), но тия се удържават сами или ги спират навреме другарите им; и даже и най-отчаяните ветрогонци се съзнават, че да съблазнява човек невинна девиза, е лошаво.

До тия жизнени правила се намират още две явления, които ги подкрепяват: изпърво ранната любов и ранните бракосъчетания. Ингелизите се залюбват още млади, понякогаж на двацетгодишният си възраст, а женят се обикновено след няколко години после това. Второ, ингелизинът има силна народна, почти всеобща страст към телесните упражнения и в това отношение университетът служи като продължение на школата. Да играе на крикет, да гребе в кайкът, да управлява кормилото на ладията, да държи кучета, да лови с тях плъхове, да лови риба, да ходи на лов, да язди коне, да се вози в кола и да управлява сам конете, да плува, да се бие на юмруци с

¹ Животът на бохемите (фр.).

ръкавици (sporing), да фектува и в последното време да ходи на учение при волонтерите — ето ви главните занятия, които интересуват най-много ингелизите.

Разбира се, че сичкото това се съгласява не твърде много с науката; в своите дълги диалози Платон отдавна вече е доказвал, че животът на атлетът е несъвместим с животът на мислителят. Но думите на един учен чуждестранец, който е изучил добре Оксфорд, тънкостите на филологията и високите умозрения на философията се прихващат тука твърде лошаво затова, защото студентите ядат твърде много и защото упражняват своите мишници още повече. Но в това също време препирните дават голямо превъзходство и на другата човеческа страна, т. е. на юношеските сили — и в тоя случай, както и в школата, побуждението произхожда от съревнованието.

Сяка колегия има свой каик с осем гребци и с кормилник, които се избират един по един и които се упражняват доста дълго време. Още преди пет или шест недели до «гонките» на каиците се захваща вече оживлено движение. Да преплува от дванайсет до двацет мили ежедневно по реката, да обядва рано, да яде само корав хляб и много месо, да пие вино твърде малко, да изпуща определено количество пушек, да пие не повече от две чаши пиво на денят, да не яде ни сладкиши, ни сладолед, да не вечеря късно и да си ляга рано — ето какъв е онзи живот, който се приписва на Тома Броуна.

В продължението на първите няколко деня човекът чувства себе си уморен и полуубиен; в продължението на последните дни той умира от жедност; във времето на състезанията неговото въображение става дотолкова голямо, щото той твърде лесно може да скъса умствената си жила; а когато достигнат до целта си, то мнозина чувствуват главокружение и не могат да говорят. Сичкият Оксфорд се намира тука — и университетът, и буржуазията. Когато на каиците се даде ход, то жителите припкат след тях по брегът, викат, задъхват се, прескачат чрез трапове, пляскаят и с двата крака във водата и падат по брегът. Тряба да прочете човек описанията на тия събития, ако желае да получи понятие за ентузиазмът и сериозността на гребците. Последната минута, тая минута, която предшества на сигналът или на топовният гърмеж, е наистина тържествена. — «Тя е кратка минута?

Да ви кажа право, вие не би говорили така, ако да би седели в канкът и ако да би чувствували как вашето сърце «трепеще» и как сичкото ваше тяло трепери като от падающа болест — говори авторът на Тома Броуна. — Тия шестдест секунди, ако вие пръв път гребете в състезанията — кълна ви се в честта си, — ще да ви се покажат цял живот.» В продължението на първите десет удара на веслата Том се боял твърде много да не направи някоя погрешка, следователно той не можел да забележи усещал ли е и чувствувал ли е нещо особено. Сичките негови мисли били съсредоточени на онзи човек, който седял пред него; той мислил само за това, как да върви с него в такт и как да съсредоточи сичката си сила в ударите на веслото.

Кажете ни сега доколко е прекрасно да видите първия гребец, който се навожда с извънредна скорост при сяко повдигане на веслото, с прегърбен кръст, със стиснати зъби, и който работи със сичкото си тяло като механическа машина. Тръбите захващат да гърмят, ръкоплясканията се усилват като гръмотевица, а по въздухът се махат извезани кърпи. Вечерта победителите пируват в големият салон на колегията, говорят се речи, чуят се ръкопласкания, чукат се чашите, песни се пеят из множество гърла и произхожда весела шумотевица.

От сичкото това става ясно, че подобно тържество има в Англия такова също значение, каквото е имала палмата на старовременните олимпийски игри. Но интересът се усилва още повече, когато по Темза през март произхождат конкурсите между каиците на двата университета. В продължението на два деня в Лондон не съществува друг разговор. Без съмнение развитието на мишниците, което има такова предпочитание, влече след себе си известна пропорция от грубост. Студентите и градските жители (town and gown) се бият доволно често с юмруци даже и по улиците. Но сичките тия нрави и обичаи имат и своята добра страна. Гимнастиката и атлетическите упражнения имат двойно преимущество, защото приспиват чувствеността и защото успокояват въображението. Освен това, когато след време се развият нравственият и умственият живот, душата се намира в здраво и надежно вместилище.

Младите момчета, които се разхождат тука в своята

чуден и традиционен костюм (къса черна дреха и на главата нещо подобно на плоска петура), са пълни с живот и със сила, са гиздави и хубави на вид, владеят добри мишници и на моят поглед имат по-малко безпокойни и уморени физиономии, нежели нашите студенти. . . Но в последните двадесет години малко по малко се е извършила вече една малка реформа, т. е. множество чърти са се изгладили вече в тая картина. Сега в много колегии някои от fellows'ите могат да се оженят, а да слушат лекции е позволено даже на десидентите и на католиците. Страстта към гоцките в кайците се е поумалила; студентите из различни съсловия са станали по-малко нервни между себе си, най-после в някои колегии са захванали да надзирават и да ограничават техните заплати за обедите.

И така, малко по малко Оксфорд престава вече да е аристократически клуб, гимнастическо заведение за атлетически упражнения или някакъв си духовни англикански разсадник; той твърде скоро ще да стане съвременна школа, светска и либерална академия.

Днес часът по два произлезе особена церемония в големият университетски салон. Пред очите ми се мяркат най-смешните костюми, които имат някое сходство с нашите, които се употребляват от французите, когато се раздават наградите във времето на големият конкурс; произнесе се латинска реч, която ми напомни остарелите вече речи на Сорбоната; след тях премина ингелизко стихотворение, съчинено и прочитано от един студентин, който получи награда. В това стихотворение се говореше за Джона Франклина, следователно стиховете му бяха чисто риторически. Пет или шест известни чуждестранци получиха почетно звание «доктор на правата». Думите *in jure civili* се произнасят от ингелизите *in iouge çaiṽaī-laī*. Един от ингелизите превел известното изречение на Цезаря *Veni, vidi, vici*¹ и произнесъл го по това правило: *Vēnaī, vaīdaī, vaīçaī*; а съседът му отговорил така: «Цезар никога не е можал да произнесе подобна фраза.»

Вечерта стана заседание и четох се лекции из физиката и из естествените науки с различни опити в музеят. Музеят е голямо полуготическо здание, което е изградено

¹ Дойдох, видях, победих.

на подписна сума и което още не е свършено. Дамите (жените), облечени в бляскави дрехи, се разхождаха насам-нататък; множество от тях бяха доволно младички, с голи плешки и носеха очила.

Неприятни са само някои подробности, но общото впечатление от градът, от ландшафтът е величествено. Аз обиколих вече сичкият град. Даже и тая вечер се скитам насам-нататък. Сичките тия колегии, които са окружени със зъбовидни стени и които са населени с различни чиновници; тая разнообразна архитектура от сичките векове, готическа по стилът на Тюдорите и на осемнайсетото столетие; тия обширни дворове със статуи, с водоскоци на средата и с украшения по върховете на зданието, които се отличават твърде нагледно под нежната синева на небето; тия прозорци, които са окружени с ръшечтата и с тънка резба или които са изрязани кръстообразно по стилът на Възрождение; тия катедри из изрязани камъни и канонически звънарници, които се намират на секи кръстопът — сичките тия изящни форми, които са сгрупирани на малко пространство, съставляват цял музей, дето са се събрали трудовете на цели шест века.

Пострадалият от времето и облупеният камък става, като благодарност за това, още повече почитан! На човекът е твърде добре посреди останките на старините особено затова, защото тука сичкото това е старо, но не е захвърлено и не се е развалило наполовина, както в Италия, а съхранява се, поддържа се благоговейно и намира се от денят на своето основание в ръцете на богатите, на развитите и на почитателните към старините хранители.

Зелениката разстила по стената своята богата покривка; синчецът се извива около колоните; диворастиращите цветя покриват върховете на сичките стени; розкошният цветник, който се варди с голяма любов, е разпространен даже и под аркадите на галерейта. Зъди черковата се види цветуща градина с цели милиони разцъфтели трендафили. Но да идеме по-нататък. Край градът мястото за разходка е съставено от вековни дървета; под техните ветви текат две бистри пълноводни реки; после тях погледът ни си почива с особено наслаждение на поляните, които са покрити с изобилни треви и всевъзможни цветя. Тежко е да си въобрази човек по-богата растителност и

по-розкошна зеленина, на която яркостта в това също време се умерява от многочислените цветове, като например от оченцата, от борците, от гороцветът, от дивият киш-лек и пр., които са разпръснати по нейната блестяща повърхност.

Природата е наикитена със сичките розкошества на своята зеленина. Щом захване да изгрява слънцето, то сичко захваща да се усмихва като прекрасна и срамежлива девица, която е щастлива под своето полуотривше се покривало. Но денят угасва, над долината се повдига бяловата пара, под нейната мека пелена реката блести с черни преливи; наставя тишина; само звъниците на звънарницата на Christ-Church'ът звучат мелодически. Тежко е да си представи човек, че се намира само на сто краки от градът! Тука се намира и поезия, и тишина за занаятията. . .

Аз направих разходка в Магдален колеж, но не уморих се да разглеждам и да се наслаждавам с тия старинни здания, които са наикитени със зеленика и които са почернели от времето, с тия зъбовидни кули и прозорци, а особено с широките четириъгълни дворове, на които аркадите имат място за разходка, също такова място, каквото видиме в италианските манастири. Тия аркади са пустинни после пладне. Само от време на време преминува по тях по един или два студента. Няма нищо похубаво от това поетическо и всецелно уединение посред паметниците на архитектурата, дето нищо не ни напомня на ни за смъртта, ни за разрушенията, ни за забвението.

Под громадните дървета пасат покойно стадо елени, а дългото шосе, което е обсадено с величествени дървета, се извира между двете реки. Оксфорд лежи на старовременното ложе на реката и от това произхожда неговата влажност, неговата свежест и неговата забележителна, зелена прелест. Във Ворчестер коледж голямото езеро, по което плуват лебеди, омива със своето тихо течение поляните, които са осяяни с цветя. Насякъде видиш кедри и громадни тиси (Fagus), дъбове и тополи възвишават своите стволоче и разширяват своята гъста зеленина. По техните ветви лазят различни пълзящи растения. Големите градини на Сент Джон и малката градина на Вагдам съставляват в това отношение единственото чудо

в областта на изкуствата. Тия стоят даже по-високо от изкуствата, защото са създадени от времето и от природата. Може ли човеческото знание да произведе нещо толкова прекрасно, каквато е групата на високоживописните троевековни дървета?

Връщаш се и променяваш своето съждение, когато погледаш на зданията: тия имат така също триста години, но тебе се чини, че са пустили дълбоки корени в почвата — и то по онова също право, по което са порасли и дърветата; цветът на техните камъни се принаровлява към климатът, а времето им е притурило частица от онова величие, което е свойствено само на произведенията от самата природа. В нищо не се чувства механическа правилност или официално влияние; сяка колегия се е развивала сама по себе си, сяка епоха е градила по своята воля; тука е поместен и грандиозният триъгълник на Крайст-Черча заедно с неговият цветник, с водоскопите и със сълбите; там на един ред с Бодлейската библиотека се намират множество здания с лепни портали, с високи, разукрашени и нашарени кули и с куполи, които са окружени с малки колони.

Понякогаж часовните (параклиси) приличат на малки събори, а в някои колегии обедният салон със своята от 60 фута височина и със своите аркади има сходство с вътрешността на храмовете. Салонът на съветът, който е обложен със старовременно дърво, е достоен да се тури на един ред с нашите стари капитулярни салони. Въобразете си сега какъв е животът на когото и да е от master'ите или от fellows'ите в едно от тия здания, които са украсени с готическа резба, с прозорци по стилът на Възрождение или по стилът на средните векове; въобразете си, че той живее посред сураво и величествено розкошество с множество прекрасни книги, с естампи и с картини! . . .

Вечерта, когато слазяте по сълбата и когато светлината се колебае на високите кули, вам се чини, че вървите по средата на розкошна декорация. . . Тука няма в нищо недостаток — ни в бои за изкуствата, ни в красоти от природата, ни в сериозни и величествени исторически възпоминания. Когато аз се разхождах из колегията, то ми разказаха имената на бившите обитатели или на ония студенти, които са прославили имената си во веки. Тука се поменуват имената на Виклефа, на Черният принц,

на сера Валтера Ралея, на Гампдена, на архиепископа Лауда, на Айртона и на Адисона. В сяко здание пътеводителят ви споменува имената на основателите и времето на подновяванията и на усъвършенствованията. Сичките хора на прошедшето ви се представляват още живи, защото техните произведения са проживявали повече от тях и защото съществуват и до днес.

Мъдростта на старовременните хора е оцеляла, защото стените са изписани с латински надписи. Над един часовник вие ще да прочетете следующото тържествено изречение: *Pereunt et imputantur*. И тоя град не е измрял и не е заспал; настоящата епоха довършва и допълва творенията на древните; съвременниците и сега, както и в старо време, поддържат това дело със здания и с пожертвования. Колкото за Бодлейската библиотека, ние видяхме вече в нея ръкописи на Ван Дика, на Шели и на Нелера; а по-нататък в нея се намира нова галерея с ескизи и с оригиналните картини на Рафаеля и на Микеланджело, на които жизнеността и поклонението пред голите форми — сичкият величествен паганизъм на въображението — са виражени с неподражаема откровеност. Тая колекция е чинила седем хиляди фунта стерлинга, от които само Лорд Елдон е пожертвовал четири хиляди.

Аз посетих две или три професорски къщи. Едни от тях приличат на старовременните французки къщи, а други са съвременни и подпълно прекрасни. Последните имат градини, цветници и величествени или грациозен вид. Най-старите от тия къщи помещават в себе си сичкият съвременни комфорт. Аз ги сравнявам с къщите на нашите учени — които приличат на ръшедчести сандъци и които се намират на третият кат посред големият град, — със своите тъжни квартири в Сорбоната, и припоминавам си безвредното и тясното здание на Collège de France! Сиромаси французи, вие живеете във военен лагер! Ние съществуваме само от времашния ден, а разорявани сме из рода в род от Людовика XIV, от Людовика XV, от революцията, от империята. . . Ние сичко разрушихме — гръбало е да преправиме сичко изново. В Англия не е така. Тука исвото поколение не прекъсва своите связи с прошедшето или с предишното; реформите следват след учрежденията и настоящето, като се обляга на прошедшето, му служи за продължение.

Знание, г. I, бр. 1—5, 15 януари — 15 март 1875

СЛАВЯНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА БЪЛГАРИЯ В СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ (ОТ LOUIS LÉGER)

БОГОМИЛИТЕ

След Симеоновата смърт при царуването на синът му Петра България захванала да ослабва и между другите нови явления в нея се пропъхнала и Богомиловата ерес. Познато е, че Византия е давала пей за черковни препирни, следователно не е за чудене, ако тая низка страст, заедно с византийската литература, се е вмъкнала и между славяните.

В VIII век император Константин Копроним преселил из Армения в Тракия значително количество манихеици, а след 200 години Цимисхий заселил азиатски павликени около Пловдив. Един прочут документ, издаден из папската канцелария, под заглавие *Responsa Nicolai ad consulta Vulgariorum**, свидетелствува, че в онова време множество проповедници от разни секти са наводняли България. Но и тя сама в това също време е имала като жители или като гости различни и разноречни народи: славяни, римляни, гърци, арменци, сирийци, албанци, евреи, араби и пр. И така не е за чудо, ако при подобна сбирщина квасът на ереста е сполучил, а особено за това, че идолопоклонническите предания още не са били добре забравени. Духовете се лутали, а свещенството със своите оскудни поучения и със своите смешни строгости подкрепляло още повече лутанието.

Какво и какво не е произходило по онова време! Било запретино да се къпят в сряда и в петък, не позволяло се никому да се допре без пояс до светият стол, запретино било да се седи в черкова без кръстосани ръце и пр. Най-после в 866 г. княз Михаил (Борис), за да извади народът си из съмнението за някои граждански и черковни воприси, проводил посолство в Рим да се съветува с папа Николай. Благодарение на постоянството, с което се е отличал Борисовият наследник и хвала на благоразумието на личните мъже, с които е бил окружен, Симеон не оставил ереста да пусне дълбоки корени във времето

* Отговор на папа Николая към българските посланици.

на своето царуване; но на престолът се качил Симеоновият наследник, неспособни Петър; държавата била поколебана от маджарските нападения; князът изгубил влиянието си; а търговията цъфтяла, сношенията ѝ с Цариград ставали по-чести, т. е. появили се такива причини, които водели в България богатства, разкошества и византийски разврат.

В онова време Византия е измишляла необикновено чудни и крайно смешни предприятия: изкусни шарлатани разнасяли за продан из град в град различни икони и разказвали, че тия икони не са направени по обикновения начин, а «въплотени» са от свети дух тъй също, както той се е въплотил някога си в словото.

В това време се появил свещеникът Богомил, който утвърждал, че ще да повърне българският народ към старите и до истинните евангелски предания. За животът на тоя свещеник ние нямаме много подробности и ако го познаваме, то сме обязани на ония няколко реда, които са написани от българският свещеник Козма под заглавие: «Слово святаго Козмы пресвитера на еретики прѣнїе и поученїе отъ божественныхъ книгъ». Козма е последният представител на Симеоновата епоха. Види се, че тоя човек е бил в сношение с най-замечателните лица в онова време. Да прибързаваме да кажем, че подробностите за животът на Козма не са повече от подробностите за животът на Богомила. Няма съмнение, че Козма е бил славянски свещеник и ако е явен неприятел на богомилите, то е знаел и да ги оценява.

Съчинението му се захваща с няколко размишления върху ересите. «Христос — казва Козма — предрече, че ще се явят лъжепророци, които ще да бъдат познати по делата им.» За да подвърди това, Козма трупа колкото се може повече библейски текст и трупа ги с такава разпаленост, щото «Словото» му достига до богословско красноречие. Той се оплаква от нещастията, които са постигнали отечеството му: «бойове, злини и лошабини са се струполили над него; народът се отказва от бога, който го наказва.» Козма съветова свещенството да следува по добрият път на своите отци и владици, техни предшественици, а именно на Григория Богослова, на Василия Велики и на екзарха Ивана Златоусти.

Но писателят се не отпуща дотам, щото да покани

съвременните свещеници да пишат книги; не, той би желал само, щото тия да прочитат писаните, т. е. ония, които са готови. «А то сега — казва той — захвърлят книгите, за да ги гризат молците; сега се почита играта, а не черковата; сега ба с н и т е* се ценят повече, нежели Светото писание. Какви са тия християни, които преминуват животът си в наслаждение с гуслите, с уорото, с дяволските песни и с пиянството и които вярват в магините, в сънищата и в сичките демонски поучения?»

Из сичко се видело, че черковният и общественият разврат в България ще да доведе до някаква реакция (обратно действие), както виждаме по-после, че падението на римската черква дожда реформацията. Из думите на Козма ние заключаваме, че в България остен официалната черковна литература е съществувала и друга книжевност, която е била народна и която се е старала да излезе на бял свят. Ние ще да потърсиме тая литература в а п о к р и ф и ч е с к и т е български книги.

Тия книги извекават съдържанието си из Библията и в тях — главните произшествия на Светото писание — се види сичко свръхестествено, а особено създание-то, а второто пришествие и пр. се явяват облечени в чудни украшения, заети от сънищата на народното въображение.

Ние знаеме, доколкото ни е известно, че Богомиловото учение е имало между южните славяни голям успех; то е процъфтяло много векове и посрещало се е с голямо уважение от българските, от руските и от босанските князове и първенци. Описанието, което ни изнася Козма за богомилството в неговото време, е достатъчно вече да ни изтълкува защо народът се е предавал до такава степен на това учение. «Богомилите са — казва Козма — смирени, скромни, тихи; тия са пожълтели от дълги пости, нищо суетно не говорят и никога се не смеят високо; умереността преобладава в сичките им дела, защото тия изповядат, че дяволът, божият изменник, който бил основал женидбата, е научил човеците да ядат блажно и да пият рино. Ето защо тия презират като съблазнителни тия навици, молят се богу на вечерните и обожават го в къщата си, дето стоят затворени по цели четири дни и по четири

* Забележете тая дума, която ще да бъде изтълкувана по-доле.

нощи; коленопреклонят и четат О т ч е н а ш, но не кръстят се, защото мислят, че тоя знак не угождава богу, т. е. защото му напоминава дървото, на което го разпнаха юдеите против волята му. Тия не приемат черковните служби за християнски, нито свещеноначалството и говорят, че свещениците са фарисеи и обвиняват ги, че преминуват животът си в разврат и в прелюбодеяние. Богомилите живеят без свещенство.»

Козма продължава (превождам думите му съкратени): «Тия четат евангелиетата с прилежание, държат ги понякогаж в ръцете си и удрят се с тях по гърдите. Не припознават книгите на пророците, като Старият завет, и определяват, че приемат само Евангелието, а не и законът на Мойсея. От друга страна, тия утвърждават, че познават небесните неща и че имат възможност да предвиждат бъдещето. Отхвъргат черковните закони, измишляват различни басни и употребяват ги на тяхното място.»

Това накратко е писател Козма за богомилите. У него тия са представени в такъв вид, който никак не заслужава ненавист, следователно за нас не е мъчно да разбереме по каква именно причина тая секта е срещала такова благоразположение между славянските племена. Сам Козма изповяда, че «лиянието им е било твърде голямо между християните и че мнозина са ходили да се допитват до тях за най-важните вопросы. Истина е, че учението им е имало чисто демократическо и патриархално свойство: тия са приемали — това подвърждава и сам Козма — за божии противници ония личности, които са работили на князът, и запрещали са на слугите да се покоряват на стопаните си.

В XI век богомилите са състаряли вече в България силна партия. Самият цар Самуил принял тяхната вяра. Разказват например, че цели градове, както Пловдив, се обърнали в богомилство. То преминало и в Сърбия. Ние достоверно знаем, че сръбските князове (от фамилията на Немановците) са гонили богомилите и горили са книгите им. Тая секта се е изгубила не по-рано от падението на византийската държава.

Тука не му е мястото да размишляваме какви сходства са съществували между началата на богомилите и някои западни ереси, пренесени из България (отдето и думата Българин се употребява като погръжния във француз-

кният език)*. Да оставим на богословите да докажат това.

В краткото изложение, което дадохме отнссително писаното от Козма, нам направи голямо впечатление едно нещо, а това нещо е, дето той разказва за б а с н и т е, които са били измислени от богомилите. А дали са останали каквито и да било следи от тия басни? Още преди време християнската черкова, за да предупреди да се не четат лошава книги (sic), начертала каталози, които са твърде забележителни. Index'и (каталози на запретените книги) се намират накраят в множество славянски н о м о к а н о н и (изложение на черковните правила). В тия index'и се споменуват и ония книги, които са били преведени от гръцки, и ония, които са били оригинални (т. е. първоначално писани на български).

Между писателите, на които имената се срещат в тия каталози, е забележено и името на българският свещеник Еремия. Той е живял в X век, което ще рече, той е бил съвременник на Козма. Предполагат даже, че Еремия е бил същият Богомил. Но както и да е, а номоканоните приписват на нареченият Еремия, свещеник български, голямо число книги, на които заглавията са следующите: 1) «За естествената болест, която носи название т р е с к а в и ц а» (треперание, сътресение, треска); 2) «За честното дърво: откровение от св. Троица»; 3) «За Господа нашего Исуса Христа»; 4) «Как е станал Христос свещеник»; 5) «Как е орал Исус Христос»; 6) «От колко части е бил направен Адам»; 7) «Как император Пров е нарекъл Христа свой приятел».

Номоканоните приписват на Еремия и други съчинения, т. е. множество л ъ ж л и в и молитви против някои болести. Ясно е, че не сичко, щото му приписват, е принадлежало нему: подобни съчинения са били твърде изобилни в средните векове, но появявали са се безименни.

Уважението, което са имали българските басни в Россия, се подвърждава от следующият откъс, зает от предисловието на един превод на белоруското наречие из съчи-

* Французите казват бугар на онзи човек, който прави содомски грях и мислят, че това название произхожда от думата българин. Даже и сам Волтер обяснява тая дума с такъв смисъл в речникът си. Ако ние и да не вярваме това, но и българите наричат френга женските болести. П р е в.

ненията на Ивана Дамацера (XVI век). Преводачът се оплаква, че се не четат сериозните книги и притуря: «развлекаваме се с бългaрски басни и с бабишки приказки» и сравнява тия книги с книгите на истинските наставници, т. е. с първописните книги.

Друго доказателство. В една сръбска ръкопис, която е пълна с проповеди против бабешките басни, писателят обявява, че в никоя земя не е видял толкова суеверия, колкото в България. Списанията, които се приписват на Еремия, но които без съмнение принадлежат на цяла школа — и имената на другите писатели са останали неизвестни, — могат да се разделят на две категории: първата събира и забележва народните суеверия, а втората принадлежи на легендите, заети от Светото писание. Ние ще да приведем няколко примера и от едната, и от другата категория. Ръкописите, които имаме в ръцете си, са повечето руски и възможно е, щото преписвачите да са вовели в тях различни погрешки, следователно ние сега засега се лишаваме от елементите за критиката и ще се задоволиме просто да приведем текстовете така, каквито ги имаме пред очите си.

Между народните повести двете най-забележителните се занимават с трескавиците (или с треските, които ни накарват да трепериме) и с нежитите или с вампирите. Народните предания, които се отнасят до трескавиците, и до днес още съществуват в Россия. Истина, е, че болестта, която е последствие от трескавиците, се нарича у русите лихорадка, но руският селянин казва, че и тя е дъщеря на Ирода, както и трескавицата:

«При Черното море стои стълб каменен, в столбът седи свети велики апостол Сисиний и види — възмътило се морето до облаците и из волните му излизат дванайсет* жени гологлави, окаяно дяволско видение. И говорят тия жени: «Ние сме трескавиците: дъщери на цар Ирода.» И попитал ги св. Сисиний: «Окаяни дяволи! Защо вие сте дошли тука?» А тия му отговорили: «Ние сме дошли да мъчим човеческия род. Който ни препие (който пие повече от нас), ние се примъкваме при него — мъчим го, — който

* В някои ръкописи се говори, че тия са само седем.

преспи утрените молитви, който се не моли богу, който не почита празниците и щом стане от леглото си пие и яде, той е наш угодник». И помолил се св. Сисиний: «Господи, господи, избави човеческия род от тия окаяни дяволи.» И Христос му пратил два ангела, Сихаила и Аноса, и четирите евангелиста. И захванали тия да бият трескавиците с четири железни тояжки — секи ден им давали по три хиляди рани. И помолили им се трескавиците: «Св. велики апостоле Сисиний, и Сихайло, и Аносе, и четири евангелиста Лука, Марко, Матей и Йоане, не мъчете ни! Дето вашите свети имена и да би зачули, и в който род вашите имена да би се прославили, от тоя род ние ще бягаме три дни надалеч, зъди три «поприща». . . «А какви са вашите дяволски имена?» Първата се нарича Тресея (треперуша); втората — Огнея (горячка), защото както огненият пламник гори накатранените дървета, така и треска-горячка гори човеческото тяло. Третата казала: «Името ми е Ледея» (Ледяна). Ледея накарва да трепери човеческото тяло като от лед и човекът не може да се стопли даже и тогава, ако се вове в огъня. Четвъртата продумала: «Именувам се Гнетежа» (угнетявам, притеснявам). Гнетежа наляга човеческите хълбоци и човекът загубва желанието си да яде. Петята рекла: «Аз нося име Гинуза» (гина). Гинуза тегне над човеческата глава, умалява му рамената и обажда се чрез кашлицата. Шестата рекла: «Аз се наричам Глушеза» (глухота). Глушеза удря човекът по главата, оглушава ушите му и върти мозъкът му. От нея мнозина остават глухи. Седмата казала: «Нося име Ломежа» (ломя, чупя, троша). Ломежа троши костите и смуче мозъкът, както буйният вятър кърши сухите дървета в гората. Осмата казала: «Името ми е Пухнежа» (подпухнал, отекал). От нейното дъхание се появяват отеците. Деветата рекла: «Името ми е Желтежа» (жълтеница). Тя прилича на жълтото цвете в полето. Десетата рекла: «Мене е името Керкъща» (дето къса). Тя е по-лошава от сичките други, защото разкъсва жилите и на ръцете, и на краката. Единайсетата казала: «Името ми е Гледежа». И тая е твърде ло-

шава, защото през нощта не оставя човекът да заспи, демоните го посещават и той изгубва умът си. Дванайсетата рекла: «Наричам се Н е в е ж а». Тая е най-старата, играчицата (дето играе посадник), която е отсякла главата на св. Ивана.* От нея по-лошава няма: ако тя допила човекът, той трябва без друго да умре.»

Така се нарежда пред читателят сичката тая трупа от зли духове — *febrim cohors* — по думите на Хораса. После следуват развързките (отлученията), които, ако се кажат, изгонват трескавиците.

Да приведем сега разказът за нежитите или за вампирите. Думата нежит е сложена от отрицателната частица не и от глагола жити (живея). Те са такива същества, които по думите на народът нито живеят, нито умират. Тия се срещат и в руските суеверия. В старовременната сръбска литература се срещат формули за заклинания против нежитите. Ето какво ни разказва за нежитите един старославянски текст, който е написан на сръбски** и на когото текстът и досега съществува в Россия:

«Излязъл нежитът из сухото море, слеза Исус от небето и казал му Исус: «Къде отиваш, нежиту?» Нежитът му отговорил: «Тука дохождам, господине, в човеческите глави, мозъкът им да изсуша, челестите им да строша, зъбите им да изроня, шеята им да изкривя, ушите им да оглуша, очите им да ослепа, носът им да направя гъгнив, кръвта им да пролея, клепките им да изсуша, устата им да изкривя, членовете им да разслабя, жилите им да умъртвя, тялото им да ослабя, хубостта им да изменя и като бяс да ги натоваря със сичките мъки.» И казал му Исус: «Върни се, нежито, и иди в темната гора и в пустинята, намери там глава еленска и засели се в

* Това ни напознава разказът в Иродиада: трябва да си припомним, че трескавиците са Иродови дъщери.

** Познато е, че старославянският или славонският (?) език ни представлява различни наречия съобразно с това, ако тия или ония книги са били написани от българи, сърби или руси. За тоя предмет гледай книгата: *Conversion des slaves au christianisme*, ch. XIII, от Louis Léger.

нея, защото тя може сичко да претърпи и сичко да изпита; иди в камъкът, защото и той така също може сичко да търпи — и зима, и горещина. . . той (камъкът) е от природата си суров, той е силен и ще да те удържи. Там, нежите, и да имаш жилището си дотогава, дорде небето и земята преминат нататък и дорде се свършат. Хайде, остави на покой раба божи имрек.»

Тука видиме твърде явно възпоминание от чудесният отломък из Евангелието, в който Христос праща в тялото на свинете демоните, които безпокоят един прехванат. Друга повест:

«Св. Михаил-Гавраил (sic) със стрела и с шипове железни, за да ги забие в тялото на някой рогащ или кошута, но не намерил нищо подобно, ами намерил един нежит, който седял и трошил камъни. Той го попитал: «Кой си ти?» Той му отговорил: «Аз съм нежит и седя да троша човечески глави, разбърквам мозъкът им, проливам кръвта им. И Михаил-Гавраил му рекъл: «Проклети нежиту, ти престани да разбъркваш мозъците и да трошиш човеческите глави, иди в темната гора и влез в главата на някой елен, тя ще да те търпи. Знай, че ако те срещна още веднъж, аз ще да те насека на мръвки и ще да те пробода със стрелите си. И нежитът го помолил: «Недей ме погубва, не ме пробождай: аз отивам в гората да вляза в главата на някой елен.»

Вероятно е, че тия разкази са основани на народните славянски суеверия (кой не знае, че в Сърбия и до днес още вампиризмът играе голяма роля?). Има и други разкази, които са свързани с черковните романи на средните векове като например разказът, за когото поменахме погоре, т. е. разказът за дървото на честния кръст. Ето какво се среща в един руски ръкопис от XVI век, който обема много неща, както се види, по-древни и от произхождението на българите:

«Адам се изправил пред райските врати в Еден, а в него време се приближили дните на смъртта му и той бил много угрижен и сичките се чудили на това, защото дотогава никак не познавали какво нещо е болестта. Тогава Сит попитал майка си: «Мамо, ти която го познаваш най-добре, кажи ни какво има та-

то?» — «Синко — рекла Ева, — види се, че жалее раят, и като го припоминава, огорчава се. Тогава Сит тръгнал да върви къде раят, но ангелът му донесъл едно клонче от онова дърво, от което бил вкусил Адам, и му рекъл: «Това дърво изганя нечистите духове, осветлява нуждащите се от свет и оня, който върва (в него), е недостъпен за страхът.» Сит земал дръвцето и занесъл го на баща си. Щом Адам го видял, то въздихнал и рекъл: «Ето дървото, което е причина на моето изгонване из раят.» Земал го, увил го на венец и положил го на земята. От тоя венец са израсли после дърветата.»

Повестта се свършва със следующият разговор, както въобще бива в Библията:

В о п р о с. Какво става с онова дърво, което ангелът бил земал из раят и дал го на Сита?

О т в е т. Когато Сатанаил (името на ангелът) отраднал (това дърво) господне, то Бог му рекъл: «Каквото си откраднал от мене, това ще и да те погуби един ден.»

И Господ го изгонил, а дървото изникнало и разделило се на три части: Адамовата, Евината, а в средата расла господнята, която архангелът дал Ситу. Сит занесъл неговата част дома си; Адам я направил на венец и от него венец се родило дървото на честният кръст.»

От тоя вид разкази се види довольно ясно, че в тях има два елемента: единът е народен, а другият е зает от Гърция или от Восток. Така например в един ръкопис, когото приписват на Еремия, се срещат следующите проникателности (*subtilité*), които вероятно не са славянско произхождение:

В о п р о с. Как сътвори господ Адама?

О т в е т. От осем части: част от земята, част от морето, част от камъкът, част от въздухът, част от облаците, част от слънцето или от росата, част от мисълта (*pensée*) на ангелските духове и част от дух свети.

В българската литература се срещат доста книги, които се занимават с вопросы и ответи. От една страна, тая форма ни наминава формата на катехизисът, а, от друга — формата на народните басни (*énigmes*). Ето ви тука една повест, която има чисто славянски характер.

ако досега и да не е било възможно да ѝ се определи коренът. Един поклоник попитал ангелът защо луната е по-малко светла от слънцето. Ангелът му отговорил:

«Ти знаеш, че когато зъмта изкуси Адама и Ева, то тия се видяха голи и оплакаха горко голотата си. И сичко ги пожалиа и разплака се с тях: небето, слънцето, звездите, ангелите и господството се наскърбиха за Адамовото престъпление. Само луната се засмеяла и затова божият гняв я постигнал: господ ѝ потемнил светлината и заповядал ѝ в бъдеще да се явява на кратко време и да се скрива. По-напред не било така и луната била по-светла и от слънцето и се виждала цял ден.»

В славянските идеи сичката природа, както се види, вдъхва в човекът дълбока и братска симпатия, а защото луната не е отговорила на тая симпатия, то се наказва тъй строго в гореприведената българска повест. И до днес още се намират (усвоени в народната поезия) няколко повести, които се срещат в апокрифическата литература на средните векове. Такива са например повестта за пътешествието на Мария или на св. Петровите сестри по мъките. Такова съдържание се среща в много песни във Вуковият сборник. Засега само наминаваме това, а след време ние ще да го разгледаме критически, когато захванеме да говорим за народните песни.

Знание, г. I, бр. 10 и 11, 31 май и 15 юни 1875

АРАРАТ*

«Силно е действието на звуковете» — говори Пушкин. При думата Арарат нему се чинило вече, че той види ковчегът, който се е запрял на върхът на тая библейска планина, с надежда за обновление и за живот, или че види гарванът и гълабницата, които излетяват из него като символ на наказанието и на примирението. . .

Но и без тия библейски възпоминания, само със своя ванкашен вид, Арарат произвежда дълбоко и неизяснимо

* Из статията на Щуровски «Геологические очерки Кавказа» (гл. «Русск. вестник» за 1862 г.)

впечатление на сякого, който съчувствува барем колко-годе на ония красоти, които ни представлява природата. Множество пътешественици са се старали да изобразят това впечатление със своето опитно перо или със своята изкусна четчица, но на малцина от тях се е удавало да избегнат поетическите увлечения. За доказателство, че това е така, ние ще да приведем само думите на пътешественикът Морие. «Като преминувахме през равницата Абас-Абади — говори той, — ние се насладихме с великолепният вид на Арарат. Няма нищо по-прекрасно от неговите форми и нищо по-удивително и по-поразително от неговата гигантска големина. В сравнение с него сичките съседни планини изчезват; неговият вид е истинно съвършенство в сичките негови части; ни една груба черта, ни едно неестествено възвишение; насякъде хармония и сичко без съмнение се е съединило именно затова, за да представи едно от най-величествените явления на природата.»

Арарат, който се повдига над южната равнина Аракс, стои на границата между Турция, Персия и Росия. Той е съставен от две планини: от Големи и от Малки Арарат. Техните върхове са разделени един от други по права линия на разстояние от два часа, а полите им се съединяват с обширна долина, която може да се нарече превъзходно пастбище. Откъм северовосточната страна на Големи Арарат още отдалече се види огромна пукотина, която се продължава от равнината до върхът. Тая пукотина се нарича «Темната араратска пукотина» или «Долината на св. Якова». При долният край на тая долина до 1840 г. се е намирало село Аргури и манастир на св. Якова.

Малкият Арарат по своята форма повече прилича на правилен конус, нежели Големият. Множество блестящи снежни бразди, които се спускат от самия връх на тоя конус, му дават извънредно привлекателен вид. С постояннен или с вечен сняг е покрит само Големия Арарат, който се гордее със своите два блестящи върхове. Надоле неговата снежна покривка бива прекъсвана с много редове черни скали и затова планината има зъбчеста форма. По изражението на Пирота* тая планина прилича на пре-

* Пирот и Енгелгард, професори на Дерптският университет, са се изкачили на Арарат в 1811 година.

красно събран вратник от бяла блестяща материя на темна дреха.

Пирот достигнал до върхът на Арарат после три предприятия. Първите два опита той предприял само като проба, т. е. с тях той желал само да се запознае с Арарат или да се опознае с трудностите при изследованието на планината. Третото негово възхождение, което вече се увенчало с пълен успех, било предприето доволно късно, а именно на 26 септември. По-напредният опит доказал на експедицията, че сичкият успех при изкачването зависи именно от това, за да се проведе първата нощ колкото се може по-близо до снеговият предел, защото само в такъв случай на следващия ден тя ще има доволно време да дойде до върхът и да се върне назад за пренощуване на същото място.

С тия предосторожности на следващия ден по 10 часът заранта тя се намирала вече на оная лестнична полянка, на която забили кръст във времето на второто изкачване. От тука по направление към върхът пътешествениците преминали още през три или през четири лестнични полянки, като просичали за краката си стъпени, и изведнъж почувствovali студеният въздух на върхът. «Аз се изправих зъди един от ледниците — пише Пирот — и пред моите зачудени очи израсти сичката глава на Арарат.»

Като употребили още едно усилие и като преминали още през една подобна ледена равнина, тия стояли вече на връх Арарат! От върхът на планината пред тях се открило необозримо пространство. Насякъде се повдигали планини. Но между тях най-величествено се възвишала зъбчестата глава на Алагез, който лежи на се ер от Арарат и който по ниските места е покрит с огромни маси сняг. Малкият Арарат, най-ближният съсед на Големият, от това място им се показал не островърхен конус, както им се виждал из долината, а четириъгълна плоскост с ръбнати възвишения. Върховете на Големият Арарат, западният и восточният, само сега са могли да бъдат изследовани с голяма точност.

Пирот и неговите другари се намирала на западният връх. Когато пътешествениците оставили върхът на Арарат, то въздигнали на него кръст като знак за своята победа над неговата уж недостъпност. После това на Пи-

рота оставало само да се изкачи още на Малкият Арарат, но това изкачване после изпитаните трудности трябало да му се покаже като проста разходка.

В своята долна половина Малкият Арарат повечето пъти се състои от лавови маси, леки и роховити или даже превративши се във вулканически пясък. От тука вече могат да се видят ония чудни ивици, които се спускат от самия връх и които още отдалече така прекрасно и оригинално характеризуват тая планина. Тия не са нищо друго освен бразди лед, които се скриват между роховитата почва и които, както се види, са се образували от пролетната вода.

По горната половина на Малки Арарат пътешествениците срещали насякъде диви и стръмни скали, които се повдигали нагоре от 40 до 80 стъпки. Върхът на тая планина Пирот намерил в такъв също вид, какъвто му се показал от Големия Арарат. Сега положително вече е известно, че Арарат (16 254 ст.) е по-висок от сичките известни планини, като изключиме гигантските пикове, които се намират в Средня Азия и в Южна Америка и някои от кавказките върхове. От последните Арарат устъпя само на Елбрус (18 523 и 18 453 ст.) и на Безименната планина (16 341 ст.). Но сичките тия пикове се повдигат из средата на други възвишени планини, а Арарат, напротив, стои сам до южните поли на Аранската долина и почти при самото си начало е отделен вече с дълбоки теснаци от съседните планини, следователно той ни се чини по-громаден, когато го сравняваме с тях.

Границата на постоянният сняг по Големият Арарат, или неговата снежна линия, се намира на височина 13 300 стъпки над морската повърхост. По-надолу от тоя предел снеговата покривка на Арарат дава от себе си множество ветви, които се спускат на голяма или на малка дълбочина, от щото той добива онзи чуден зъбчест вид, за когото ние говорихме вече. Тия зъбци или ветви повечето пъти са ледници. Някои от тях се заират на височина от 11 844 стъпки; други се спускат по-надолу; но най-дълбоките или най-повече спускащите се ледени маси се намират в долината на св. Якова.

Сичките пътешественици са намирали ту лава, ту шлакове, ту пепел или пясък, ту трахитови маси с повече или с по-малко явни признаци на порфирово образова-

ние. Множество вулканически пясък и части сгур, които покриват Големият и Малкият Арарат, потвърждават мнението, че в отделените от нас времена тука се е намирал действующи вулкан. Тряба да обясниме едно обстоятелство, ако то и да се случило съвсем случайно, което е твърде важно за честта на Пирота.

На Кавказ, а особено в Закавказие, никой не вярва, че Пирот се е изкачвал на самият връх на Арарат. Върхът на тая свещена планина по общото мнение на тамошните жители е недостъпен, защото, да кажем по-ясно, самата мисъл да се изкачи човек на тая планина е вече престъпление или светотатство. Ето що се говори за това в една от ерменските летописи. Св. Яков, който живял като постник в теснаците на Арарат, по причина на появилите се в него време препирни за потопа, се решил да се изкачи сам на връх Арарат, за да се удостовери лично намира ли се там Ноевият ковчег. Чрез слабостта на силите си и чрез стръмността на планината светият отец често заспивал от уморяване и никак не можел да достигне до върхът. Най-после господ, като се съжалил над него, изпроводил своя ангел, който се явил във времето на сънят му и обявил, че неговото желание не може да бъде изпълнено, защото върхът на планината е недостъпен, но че за неговата ревност господ му изпраща малка тресчица от Ноевият ковчег, който се намира на планината.

Тая тресчица от допотопното дърво и досега се варди в Ечмиядзинският манастир като залог за благоволенieto от страната на всевишният.

После Пирота на Арарат са се изкачвали Спаски и Абих. Отчасти из любопитство, а отчасти за уверение на истината ли Пирот е достигнал до върхът на Арарат, Спаски в 1834 г. се решил и сам да се изкачи на тая свещена планина. Като не давал на своето предприятие особено значение, той се упътил към Арарат с одного от своите другари и с двама проводници из числото на ония, които съпровождали Пирота, и твърде щастливо дошел до върхът на планината. Той видял големият кръст, който бил възвдигнат от Пирота и който вече бил затрупан със сняг; а малкият кръст, който бил възвдигнат на самият връх, Спаски не можал да намери, ако за неговото съществуване и да не могло да бъде никакво съмнение. По

своята незначителна големина той е бил окончателно затрупан със сняг, както и големият, който е почти двойно по-голям от първият, а в това време едвам бил виден изпод снегът. Проводниците сами показали на Спаски онова място над самият връх, на което е бил въздигнат малкият кръст.

Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876

БЕЛЕЖКИ

В десети том продължава да се представя публицистиката на Любен Каравелов. Най-напред се дават статии, невключвани в рубрики, от вестниците «Свобода», «Независимост», «Либертатя», «Балкан» и списание «Знание». Следват «Отговори» от «Свобода» и «Независимост», които са своеобразен преход към рубрики от типа на «Дописки», «Известия», «Най-нови известия», «Отговори на редакцията», «Телеграми» и др. Накрая в приложение са подбрани няколко ранни и преводни статии, които обогатяват представите за развитието на публициста, за обхвата на неговите интереси.

Стр. 7 — ЗА ЖЕНСКИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРСКО — Свобода, г. I, бр. 1, 7 ноември 1869, с. 2—3.

Стр. 9. — СЪРБО-ХОРВАТСКО ДВИЖЕНИЕ В АВСТРИЯ — Свобода, г. I, бр. 1, 7 ноември 1869, с. 7—8.

«На Гарибалди... не беше тежко да поведе италианците против виенското правителство...» — през 1859 г., когато избухва война между Сардиния и Франция, от една страна, и Австрия, от друга, управляващите кръгове в Сардиния привличат Дж. Гарибалди с цел да използват популярността му сред народа. Доброволческият отряд на Гарибалди предприема победоносно настъпление в Ломбардия.

«В това също време, когато в Бока Которска тече юнашката кръв на бокезците...» — през 1869 г. в Которска област и Кривошипска област избухват народни въстания.

«...в Загреб се пуши темян на г. Андрашия и г. Гискра...» — намек за предателската роля на част от хърватската буржоазия, на която австрийското правителство се опира в кризисните ситуации.

«В 1867 между пешанското правителство и хорватите стана някакво си примирение...» — през 1867 година е сключено хърватско-унгарско съглашение, според което Хърватско получава известни свободи и същевременно е обявено за неделима част от унгарското кралство.

Троединно кралство — Триединно кралство.

«...маджарите могат да попаднат пак под такова състояние, в каквото се намирах в 1848 година» — през 1848—1849 г. избухват буржоазно-демократични и буржоазни революции в редица европейски страни. В многонационалната Австрийска империя целта на революцията е да се сложи край на реакционния режим на Хабсбургите и на националното потисничество. Могъща революционна вълна залива и поробените от Австрия южнославянски народи. В Унгария (също под австрийска власт) е вдигнато народно въстание в Пеща (15 март 1848), ръководено от Шандор Петьофи. По инициатива на Лайош Кошут на 14 април 1849 година Унгария е обявена за независима република; тя е разгромена на 13 август.

Стр. 12 — ПИСМО ДО БЪЛГАРСКАТА МЛАДЕЖ В БЪЛГАРИЯ — Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869, с. 10. Подпис: Няколко ромунски българи.

На 2-ия и 3-ия ред от статията в «Свобода» — горделивият възел вместо гордиевият възел; вероятно печатна грешка, която поправяме.

Стр. 13 — ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА — Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869, с. 15—16. Подпис: S. S.

Стр. 14 — ТРЯБА ДА БЪДЕМ ПОЛЕЗНИ НА ОТСРЕЩНИТЕ НАШИ БРАТИЯ — Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 18—19. Подпис: Един ромунски българин.

«Тряба и за себе си да се погрижим и да захванем да работим така също, както работеха италианците във Венеция и в Ломбардия...» — на Виенския конгрес (1814—1815) Италия е разпокъсана. Венеция и Ломбардия (северната и североизточната част на Италия) са присъединени към Австрийската империя. Освобождават се през 1859; през 1866 се включват в обединеното Италианско кралство.

Стр. 17 — НАШИ БЛАГОДЕТЕЛИ — Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869, с. 29—30. Подпис: П.

М. Бенлиов — Маринчо Бенли.

Стр. 20 — НЯКОЛКО ДУМИ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯТ НА «ТУРСКО-ХРИСТИЯНСКИЯТ ЦАРИГРАДСКИ КОМИТЕТ» — Свобода, г. I, бр. 8, 24 декември 1869, с. 58—59.

За Турско-християнският цариградски

комитет вж. и уводната статия «Всякаква подлост и низост може да се прости човеку, но предателството — никога» в същия брой на в. «Свобода»; в това издание — т. VII, с. 120—123.

Геновичи — от името на Никола Генович.

Арнаудови — от името на Христо Арнаудов.

Шнайдери — от името на Шнайдер.

«Русчушкият «Авадиш» — в. «Дунав».

Стр. 23 — ПИСМО ДО РОМЪНСКИТЕ БЪЛГАРИ — Свобода, г. I, бр. 12, 22 януари 1870, с. 90—91. Подпис: «Млада България».

Стр. 26 — ВОСТОЧНИ ВОПРОС — Свобода, г. I, бр. 13, 29 януари 1870, с. 98—99. Подпис: Един българин.

«...напразно французко-английско-сардинските синове станаха жертва преди няколко години на капризите и на егистическите цели на Наполеона III»; «...трябаше ли Англия, Франция и Сардиния... да жертвovat своите синове, да проливат кръвта на своите братия и да харчат толкова милиона, когато можеха твърде лесно като образовани хора да съберат, преди да се почне севастополската касапница, конгрес... и да решат Восточният въпрос мирно и човечески?»; «Ако в 1853 Русия накара трите цивилизовани държави да защитават полумесеца...» — става дума за Кримската война (1853—1856) и за обсадата на Севастопол от обединените въоръжени сили на Франция, Англия, Сардиния и Турция, които не успяват да превземат града, отбраняван героично от руската армия.

«Парижкият трактат от 1856 година» — Парижки мирен договор (1856).

«...французкият министър-президент произнесе официално пред камарата, че французите трябало «да бъдат миролюбиви (?) в тия критически времена, защото най-малкото движение във Франция щяло да разбуди Восточният въпрос (!)» — министър-председател на Франция по това време е Л. Ж. Трошу. Политиката на френското правителство е изменническа; уплашено от надигащото се революционно движение в страната, то заема капитулантска позиция.

Лабулей — Едуард Лабуле.

Изабела — Изабела II.

«Млада Италия, млада Франция, млада Русия...» — така Каравелов нарича прогресивните и революционни сили в тези страни — вероятно по името на революционната организация «Млада Италия», създадена през 1831 от Дж. Мацини.

Байстовата система — система на граф Фридрих Байст.

Стр. 30 — **ЩО СМЕ ДНЕС И КАКВО ТРЯБА ДА ПРАВИМ?** — Свобода, г. I, бр. 14, 5 февруари 1870, с. 106—107. Подпис: Един българин.

«Даже и тая минута дохождат до нас известия и телеграми, които привождат Рошфордовите думи: «Свобода само може да спаси Франция» — цитират се думи на френския политик и публицист Анри Рошфор.

Стр. 33 — 1870 г. — Свобода, г. I, бр. 15, 12 февруари 1870, с. 114—115. Подпис: Един сърбин. Дата: Белиград, 1870 г. Януария 5.

«...техните дуализми ще се разлетят като прах...» — дуализмът е политическа система за управление, при която се постига споразумение между експлоататорските класи на господстващата националност и на някои от поробените нации за потискане на народните маси и на останалите поробени нации. През периода 1867—1918 Австро-Унгария е типична дуалистична държава.

«...няма вече нито Николая Павловича да спаси Австрия...» — през 1849 руският император Николай I предприема въоръжена интервенция срещу революцията в Унгария.

«1848 и 1853 години няма повече да се повърнат» — отнася се за революциите през 1848—1849 (Февруарската буржоазно-демократическа революция във Франция и последвалата я мощна революционна вълна в много европейски държави) и за Кримската война (1853—1856).

«Далматинските сърби се повдигнаха...»; «1869 година показва някои светли явления, които станаха на Балканът и по бреговете на Адриатическото море...» — през 1869 година в Которския и Кривошипския окръг избухват народни въстания.

Австрия не успява да ги потуши веднага и е принудена да направи някакъв отстъпки.

Хайдут Велко — Велко Петрович.

Черни Георги — Кара Георги.

Стр. 38 — **БАЛКАНСКИ ПОЛУОСТРОВ** — Свобода, г. I, бр. 16, 19 февруари 1870, с. 122—123. Подпис: Един българин.

«...но сечеха им главите и правеха от тях жули, каквато е кулата на Косово поле» — на Косово поле през 1389 година става Косовската битка между сръбските и турските войски, завършила с поражение за Сърбия, която загубва независимостта си.

Стр. 41 — **ЧЕСТНОСТТА И ПОСТОЯНСТВОТО СА НАШИ СПАСИТЕЛИ** — Свобода, г. I, бр. 18, 5 март 1870, с. 138—139. Подпис: Един българин.

Стр. 46 — **ДЕКА Е НАШЕТО СПАСЕНИЕ?** — Свобода, г. I, бр. 19, 12 март 1870, с. 146—147. Подпис: Един българин.

Стр. 49 — **НАПРЕД!** — Свобода, г. I, бр. 20, 22 март 1870, с. 154—155. Подпис: Един българин.

«Ферманът... за българската независима йерархия...» — официалният документ за създаване на Българската екзархия е издаден от турското правителство на 27 февруари 1870 година.

Стр. 53 — **НАШАТА РАЗПРАВА С ТУРЦИТЕ** — Свобода, г. I, бр. 23, 10 април 1870, с. 178—179. Подпис: Един българин.

«...Нишката от човечески главни кула» — напомняне за варварството на османските поробители; по сведения на френския анкетьор Ж. А. Бланки Европа научава, че турците издигат в Ниш пирамида от черепите на българи, избити във въстания срещу османското иго.

«Ако българите да бъдеха зрели, то не щяха... да пращат сладки и медени телеграми на Али паша...» — Каравелов припомня за благодарствената телеграма, изпратена от Българското книжовно дружество до султана и Али паша по случай издаването на фермана за учредяване на Българска екзархия.

«...гърците можаха още в 1821 година да свалят от шията си турските синджир» — на 6 април (25 март) 1821 година започва Гръцкото национално-

освободително въстание (1821—1829). На този ден по-късно се чествува денят на гръцката конституция. През януари 1822 година гръцкото национално събрание провъзгласява независимостта на Гърция, призната от Високата порта по силата на Одринския мир (1829), с който приключва Руско-турската война (1828—1829).

Пушки «Шаспо» — вид пушки, изобретени през 1863 година от френския работник Шаспо.

«В 1793 година парижките работници победиха сичката французка войска и станаха господари на половина Европа...» — опитът на жирондистите да задържат развитието на Френската буржоазна революция (1789—1794) предизвиква народно въстание (31 май — 2 юни 1793), което довежда до установяване на якобинската диктатура във Франция — третия, най-висш етап на революцията (2 юни 1793 — 27/28 юли 1794). Революционното якобинско правителство разгромява нахлулите във Франция войски на европейските монархически държави (Прусия, Австрия и др.).

«В 1848 г. италианците въстанаха...» — през януари 1848 — август 1849 в Италия избухва революция, ръководена отначало от либералната буржоазия, а по-късно от най-прогресивната революционна част на буржоазията начело с Дж. Мацини и Дж. Гарибалди. Целта е да се обедини Италия и да се освободят северните области на страната от австрийското владичество. В Папската на 9 февруари 1849 е провъзгласена Римската република и е установена буржоазно-демократична власт. Републиката е разгромена на 3 юли 1849 година от интервентските австро-испано-френски войски. Починът за обединение се подема от Сардинското кралство, което заедно с присъединените към него земи (1861) се обособява в Единно италианско кралство. Пълното обединение на Италия се извършва през 1870 година.

Стр. 57 — НАШИТЕ НАРОДНИ РАБОТИ — Свобода, г. I, бр. 24, 22 април 1870, с. 186—187. Подпис: Един българин.

«Испания изгони своите деспоти и днес търси свободно народно управление...» — през 1868 година в Испания избухва революция и кралица Изabella II е принудена да избяга от страната. Въпреки героичните борби на революционните маси за република едрата буржоазия и реакционните военни кръгове запазват монархията. През 1869 и 1870 година Испания преживява политическа и икономическа криза. — «Само българите са останали на тоя свят да пишат адреси на султанът и да пращат

телеграми до Али паша...» — вж. тук бележките към статията «Нашата разправа с турците», с. 53.

Стр. 59 — НЯКОЛКО ДУМИ ДО РОМЪНСКИТЕ БЪЛГАРИ — Свобода, г. I, бр. 25, 30 април 1870, с. 194—195. Подпис: От българският революционен комитет в България. Дата: Цариград, 1870 г. Априлия 17.

«...вне подават адреси на султанът и на Али паша...» — вж. тук бележките към статията «Нашата разправа с турците», с. 53.

Григорий — Григорий VI.

Стр. 62 — КАК ТРЯБА ДА СЕ ОПАЗИМ ОТ МНИМИТЕ ПАТРИОТИ — Свобода, г. I, бр. 26, 7 май 1870, с. 202—203. Подпис: Един българин.

Арнаудовци — нарицателно име от името на Христо Арнаудов.

Шишковци — от името на Тодор Шишков.

Шнайдеровци — от името на Шнайдер.

Доротеевци — от името на владиката Доротей.

Стр. 65 — ЩО ИСКАТ БЪЛГАРИТЕ? — Свобода, г. I, бр. 27, 14 май 1870, с. 210—211. Подпис: Няколко цариградски българи. Дата: Цариград, 1870, Маия 6.

Стр. 68 — ДА БЪДЕМЕ БУДНИ — Свобода, г. I, бр. 29, 2 юни 1870, с. 225—226. Подпис: Един българин.

Зенда-Веста — Зенд-Авеста.

Пансий — Пансий Пловдивски.

Авксентий — Авксентий Велешки.

Иларион — Иларион Макариополски.

Милетич — Светозар Милетич.

Стр. 71 — КАЛУГЕРИ — Свобода, г. I, бр. 30, 10 юни 1870, с. 234, и бр. 31, 19 юни 1870, с. 242. Подпис: Д. Дата: Русчук, 1870, Маия 30.

Дюлар — Жак Антоан Дюлар. *Histoire de Paris* — *Histoire civile, physique et morale*.

Карл VI — Карл VI Безумни.

Стр. 76 — БЪЛГАРСКИТЕ ЧЕТИ — Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870, с. 250.

Боляк — Чезар Болиак.

«Тряба да попитаме «Тгом. Кагр.»: чие орудие беше Ромъния в 1848, 1859 и в 1866, когато тя въстана, за да придобие своята свобода и своята самостоятелност?» — през 1848 година във Влахия, Молдова и Трансилвания избухва революция, насочена срещу феодално-крепостническия гнет, за национално обединение и свобода. Въпреки че завършва с неуспех, революцията нанася удар върху феодалните порядки. През 1859 година под натиска на народните маси Александър Куза е избран за ръководител на Молдова и Влахия и с това се поставя началото на националното обединение на Румъния. През 1866 година помещическо-буржоазната коалиция (т. нар. «Чудовищна коалиция») създава в Румъния военно-полицейски режим, заставя княз Куза да се отрече от престола и подчинява страната на немските и австрийските интереси.

«Българските чети бяха и ще бъдат явление чисто българско...» — става дума за четите на Панайот Хитов (1867), на Филип Тотю (1867), на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (1868), организирани от българската емиграция в Румъния, откъдето преминават в българските земи.

Стр. 78 — ТУРЦИЯ Е СЛАБА — Свобода, г. I, бр. 33, 8 юли 1870, с. 257—258. Подпис: Един българин.

Синът на слънцето — турският султан.

«...погорелите свищовчени и русчуклии...» — за пожарите в Свищов и Русе вж. дописките във в. «Свобода»: «Русчук, 10 юния» (г. I, бр. 31, 19 юни 1870), «Свищов, 19 юния» (г. I, бр. 32, 27 юни 1870).

«Излишно е да излагаме тука подробностите за цариградският, плевенският... пожар...» — вж. във в. «Свобода» дописката «Цариград, 30 майя» (г. I, бр. 30, 10 юни 1870) и «Известия из България» (г. I, бр. 33, 8 юли 1870).

Стр. 81 — ДО БЪЛГАРСКИЯТ РЕВОЛЮЦИОННИ КОМИТЕТ В БЪЛГАРИЯ. ДА СЕ РАЗБЕРЕМЕ — Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870, с. 265—266. Подпис: От българската емиграция в Галац и в Ибраила. Дата: Галац, 30 Юния 1870 г.

«Българският революционен комитет в България» — след завръщането си в България на 27 май 1870 година Васил Левски замисля да създаде център на революционната организация в Българско; за Централен комитет (При-

временно правителство) на вътрешната революционна организация е определен революционният комитет в Ловеч.

«Нема не видите, че между тия свободни българи има твърде мнозина, които...пишат дописки в турските органи и подават благодарителни адреси до нашите кръвнишки неприятели...» — става дума за дописките във в. «Турция»: «Браила, 27 марта» (г. VI, бр. 9, 18 април 1870), «Браила, 28 априлия» (г. VI, бр. 13, 16 май 1870). Във втората е включен благодарствен адрес от Българското книжовно дружество до турския султан.

Дорчо — владиката Доротей.

Българският цариградски съвет — вероятно Привременният смесен съвет, създаден след учредяването на Българската екзархия през 1870 година.

Стр. 84 — ДО БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД — Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870, с. 270—271. Подпис: Няколко ромънски българи. Дата: Бужурещ, 1870, Юния 13.

Дорчо — владиката Доротей.

Кръстович — Гаврил Кръстевич.

Стр. 86 — ЧАСТНО МНЕНИЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО КНИЖЕВНО ДРУЖЕСТВО — Свобода, г. I, бр. 35, 22 юли 1870, с. 273—274.

«Писали са статии в подкупените турски вестници, подавали са адреси на Али паша, благодарили са султанът и пр.» — ново напомняне за дописката «Браила, 28 априлия», поместена във в. «Турция» (г. VI, бр. 13, 16 май 1870). Предполага се, че неин автор е Васил Друмев. Някои я приписват на Стефан Илиев. Каравелов счита, че автор е Друмев или Васил Д. Стоянов. В дописката е включен благодарственият адрес на Българското книжовно дружество до турския султан. Вж. и статията «Отговор на г. Иван Стоян» в този том, с. 377.

Стр. 90 — НАПОЛЕОНА НЯМА — Свобода, г. I, бр. 39, 23 август 1870, с. 311.

Стр. 91 — НЯКОЛКО ДУМИ ДО ГЕНОВИЧА ЕФЕНДИ — Свобода, г. I, бр. 45, 7 октомври 1870, с. 359.

«В «Турция» е напечатана една статия...» —

статията «Българските вестници във Влашко» е поместена във в. «Турция», г. VI, бр. 32, 26 септември 1870.

Михайловски овци — от името на Никола Михайловски.

«Французката революция в 1792 г.» — става дума за народното въстание в Париж на 10 август 1792 година и за следващите месеци, през които властта е в ръцете на жирондистите — те имат мнозинство в Конвента. Кралят е арестуван, господството на монархическата буржоазия е ликвидирано. На 22 септември 1792 година Франция е провъзгласена за република (Първата република).

Стр. 93 — СМЕТКИТЕ НА ЧЕРКОВНОТО И УЧИЛИЩНОТО НАСТОЯТЕЛСТВО В БУКУРЕЩ — Свобода, г. I, бр. 46, 14 октомври 1870, с. 366—367.

«Отечество» от 54 до 58 брой само сметки о б н а р о д в а . . . — във в. «Отечество», г. II, бр. 54 от 5 септември, бр. 57 от 25 септември и бр. 58 от 2 октомври 1870 година, е поместен «Списък на родолюбивите г. г., които са записали волна помощ в кондиката на бълг. черкова и училище в Букурещ».

Архимандрит Панарет — Панарет Рашев.

Стр. 96 — ПОСЛЕДНЯ ДУМА — Свобода, г. I, бр. 52, 10 декември 1870, с. 414.

Стр. 97 — ДНЕШНОТО ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ — Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871, с. 5—7. Подпис: Н. Н. Дата: Търново, 25 Декември.

«Първата живототворяща сила, която повдигна напред християните в Турция беше Бонапартовото падение, а втората — французката република» — по време на Френско-пруската война Наполеон III се предава в плен на 2 септември 1870 година със стохилядна армия при гр. Седан. На 4 септември 1870 година пада Втората империя във Франция. Революционното движение в окупирания Париж се засилва. Парижкият пролетариат провъзгласява Третата република (1870—1940).

«. . . конференцията, която ще се събере за решението на руско-турските несъгласия. . .» — има се предвид Лондонската конференция (1871). Лондонската конвенция, подписан на конференцията на 13 март от Русия, Турция, Германия, Австро-Унгария, Англия, Италия и

Франция, възстановява суверенните права на Русия в Черно море, като ликвидира наложената от Парижкия мирен договор (1856) «неутрализация» на Черноморския басейн. Конвенцията е голям дипломатически успех за Русия — издига се международният ѝ престиж, укрепва се нейното вътрешно и международно положение.

«Италианският народ. . . изпълни своето 800-годишно желание, т. е. съединението на отечеството си в едно цяло. . .» — през 1870 година към Италия е присъединен Рим (столица на Папската област), с което се постига пълното обединяване на Италия. От 1871 година Рим е столица на обединеното Италианско кралство.

«. . . както ѝ помогнахме и в 1821 година. . .» — в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829) вземат участие хиляди българи, сред които се издигат талантиливи военачалници — генералите Хаджи Христо Българин, Янко Българин, Ангел Гацо, Кара Георги Българин, Хаджи Стефан Българин; хилядниците Анастас Българин, Ангел Софиянец, Даниил Българин, Илия Българин и много други.

«. . . скоро ще да се събере европейската конференция. . .» — вероятно Лондонската конференция.

Стр. 104 — РУСКИЯТ ВЕСТНИК «ГОЛОС» — Свобода, г. II, бр. 1, 2 януари 1871, с. 7—8. Подпис: Ц.

«. . . г. г. Катков и А. Краевски. . . в своите органи обещава на славянските племена златни гори и райско щастие» — М. Н. Катков е редактор на в. «Московские ведомости» и на сп. «Русский вестник», А. А. Краевски — на в. «Голос».

«А черкезите и татарите, които бяха населени преди няколко години в България? А българските преселенци в Крим? — политиката на реакционното царско правителство да поощрява преселването на българи в Русия и на тяхно място да се заселват в България татари и черкези, предизвиква всеобщ протест на българската революционна интелигенция.

«А Бока Которска?» — става дума за въстанието през 1869 година в областта Бока Которска и за политиката на руското царско правителство по онова време.

Стр. 106 ВОЗПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ — Свобода, г. II,

бр. 7, 13 февруари 1871, с. 54—55; бр. 8, 20 февруари 1871, с. 63—64; бр. 9, 27 февруари 1871, с. 71—72; бр. 10, 6 март 1871, с. 79—80; бр. 11, 13 март 1871, с. 86—87; бр. 12, 20 март 1871, с. 95—96; бр. 13, 27 март 1871, с. 103—104; бр. 14, 3 април 1871, с. 111; бр. 15, 10 април 1871, с. 119; бр. 16, 17 април 1871, с. 127—128; бр. 17, 4 октомври 1871, с. 134—135. Подпис: К.

«...други мислят, че възпитанието или, както го наричат някои-си, добрата отхрана...» — в «Периодическо списание...», г. I, 1870, кн. I, е поместена статията «За отхраната» от Васил Друмев.

«...Гогол говори, че благовъзпитаните дами никога не говорят «чашата вонее» или «усекнах се», а «чашата не се отнася, както би трябало» или «употребах кърпата си за носът...» — цитира се част от сатиричната характеристика на дамите от губерния град N. в глава VIII на «Мъртви души» от Н. В. Гогол.

Дановият календар — «Летоструй или домашен календар» (1869—1876).

Ламене — вероятно Фелисите Робер Ламене.

Междоусобният американски бой — Гражданската война в САЩ (1861—1865).

Бус — Джон Уилкс Бутс (Бут).

«Българската граматика, съчинена от Герова...» — Найден Геров не е писал «Българска граматика». Автор е на две статии за българския език и правопис.

«...съставена от С. Радулова по Говорова...» — Сава Радулов е автор на «Начална граматика за изучение на българския език. По К. Говорова...» (Болград, 1870).

«Смарагдовите истории...» — Каравелов иронизира «Кратка всеобща история от Смарагдова, преведена от Й. Груева» (Цариград, 1858).

«...нежели с 99 тома дриновски открития, друмевски отхрани... (гл. «Пер. сп.», кн. I, II)...» — Каравелов отново критикува съдържанието на първите книжки на «Периодическо списание...», по-конкретно писмата на Марин Дринов от Неапол — «Нови паметници за историята на българите и на техните съседи» («Периодическо списание...», г. I, кн. I и 2, 1870), и статията на Васил Друмев «За отхраната».

Балабановски реторики — Каравелов ирони-

зира Марко Балабанов за статиите му във в. «Право» и сп. «Читалище».

Дриновите истории — имат се предвид историческите съчинения на Марин Дринов: «Поглед върх произхождането на българския народ и началото на българската история...» (Виена, 1869), «Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало и до днес...» (Виена, 1869).

«Шеровата всеобща история («Всеобща история на литературата»)» — вероятно се има предвид някое от по-ранните съчинения на Вилхелм Шерер.

«Пипиновата славянска история («История на славянската литература») на книжевността» — «Обзор на историята на славянските литератури» (СПб, 1865) от А. Н. Пипин и В. Д. Спасович.

Херберт — Йохан Фридрих Хербарт.

Дистервег — Адолф Дестервег.

Песцолани — вероятно печатна грешка — Песталоци.

«Наместо да ходиме по Неапол и да откриваме мъртвите паметници...» — нов намек за статията на Марин Дринов «Нови паметници...».

Стр. 135 — ДО БЪЛГАРСКИТЕ РОДОЛЮБЦИ — Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871, с. 83. Подпис: От б. р. ц. к. Дата: Б. 1871, Марта 10.

«Абдул Азис ни излъга още веднъж...» — имат се предвид отстъпките, които турското правителство прави на Цариградската патриаршия. Вж. уводната статия на в. «Свобода», г. II, бр. 10, 6 март 1871 (в това издание под заглавие «Гората се раззеленява!», т. VII, с. 289).

Нечестивите сарацини — отначало сарацини са наричани скитническите разбойнически племена; в началото на Средновековието християнските писатели назовават така всички араби, а по-късно — всички мюсюлмани.

Стр. 137 — НАПОМИНАНИЕ [ЗА БРАТИЯ ДИМИТРИЙ И КОСТАНТИН МИЛАДИНОВИ] — Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871, с. 88.

Стр. 138 — ОТВОРЕНО ПИСМО ДО МАХМУД ПАША — Свобода, г. II, бр. 17, 4 октомври 1871, с. 135. Подпис: Няколко цариградски българи.

Стр. 139 — МАКЕДОНСКА БЪЛГАРСКА ДРУЖИНА — Свобода, г. II, бр. 18, 12 октомври 1871, с. 143.

«Българското в Цариград читалищно настоятелство е напечатало следущето известие...» — цитираното известие е озаглавено «Македонска българска дружина»; отпечатано е в сп. «Читалище», г. II, кн. I, 1 октомври 1871, с. подпис: Настоятелството на Цар. бъл. читалище. Във в. «Свобода» текстът е стилизиран от Каравелов без никакви съществени изменения в съдържанието.

«Предложението, което направи «Читалището» в 22 брой...» — в сп. «Читалище», кн. 22, 15 август 1871, е поместено «Обявление», подписано от Лазар Йовчев, в което настоятелството на Българското читалище в Цариград апелира за всеотдайност и материални пожертвувания «за науката и за душевна храна».

Стр. 141 — ГЕОРГИ РАКОВСКИ — Свобода, г. II, бр. 38, 4 март 1872, с. 304. Подпис: Настоятелството.

Стр. 142 — МЪДРОСЛОВИЯТА НА РУСЧУШКИЯТ СИНТИП «ФИЛОСОФ — Свобода, г. II, бр. 45, 22 април 1872, с. 361. Подпис: Д.

«Дунав ефенди» — в. «Дунав».

Стр. 143 — ЧАСТНО МНЕНИЕ — Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872, с. 15. Подпис: М. Дата: Браила, 28 Юния.

Стр. 145 — ЗАЕШКА ТУПУРДИЯ — Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872, с. 31.

Петраки — вероятно Петраки Димович.

Стоил ефенди — Стоил Д. Попов.

Стр. 146 — ШПИОНСТВОТО В ТУРЦИЯ — Свобода, г. III, бр. 13, 23 септември 1872, с. 103—104.

Стр. 149 — ОТВОРЕНО ПИСМО — Свобода, г. III, бр. 19, 4 ноември 1872, с. 152.

«...моят литературен неприятел, г-на П...» — зад инициала П. се крие вероятно Л. Каравелов. Вж. фейлетоните «Браилските работи» (в това издание, т. V, с. 150) и «Г-ну П. в Браила» (т. V, с. 170) и бележките към «Г-ну П. в Браила» (т. V, с. 623).

Стр. 151 — ЯН ХУС И ЕРОНИМ ПРАЖКИ — Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872, с. 172—173.

Ероним Пражки — Йероним Фаулфиш Пражки.

Крал Венцеслав — Вацлав IV.

Виклеф — Джон Уиклиф.

Император Сигизмунд — Сигизмунд I.

Стр. 156 — ЧУДО! — Независимост, г. III, бр. 27, 24 март 1873, с. 216.

Фуад — Фуад паша.

Али — Али паша.

Стр. 157 — ДОБРОДЕТЕЛНАТА ДРУЖИНА — Независимост, г. III, бр. 46, 4 август 1873, с. 368—369; бр. 47, 11 август 1873, с. 376—377; бр. 48, 18 август 1873, с. 384—385; бр. 49, 25 август 1873, с. 392—393; бр. 50, 1 септември 1873, с. 400—401. Подпис: Янко.

«В последният брой на вашият достоуважаем вестник аз прочетох статията «Знаеш ли ти кои сме?» и видях...» — става дума за фейлетона «Добродетелната дружина не се плаши от заешка тупурдия» («Независимост», г. III, бр. 45, 28 юли 1873; в това издание — т. V, с. 269).

Българско общество [в Одеса] — Одеското българско настоятелство.

«Това се случило в 1861 година» — през 1861 година Г. С. Раковски основава първото българско читалище в Букурещ. Твърде скоро то замира поради различията и борбите между «стари» и «млади». След смъртта на Раковски читалището преминава изцяло в ръцете на «старите»; техните опити да го съживят не срещат подкрепа от емиграцията и завършват с неуспех. Създаването на Добродетелната дружина се възприема от съвременниците също като опит да се възстанови букурешкото читалище, създадено от Раковски (вж. Ст. Чилингиров. Български читалища преди Освобождението. С., 1930, с. 153).

«...защо в кондиката се не говори, че Добродетелната дружина е основана от покойни Раковски?» — твърдението, че Раковски е основател на Добродетелната дружина не отговаря на фактите.

«...в 1862 г. в Сърбия...» — през 1862 година Раковски основава в Белград Привременно българско началство.

Княз Карл — Карл I Хохенцолерн.

Стр. 139 — МАКЕДОНСКА БЪЛГАРСКА ДРУЖИНА — Свобода, г. II, бр. 18, 12 октомври 1871, с. 143.

«Българското в Цариград читалищно настоятелство е напечатало следущето известие...» — цитираното известие е озаглавено «Македонска българска дружина»; отпечатано е в сп. «Читалище», г. II, кн. I, 1 октомври 1871, с. подпис: Настоятелството на Цар. бъл. читалище. Във в. «Свобода» текстът е стилизиран от Каравелов без никакви съществени изменения в съдържанието.

«Предложението, което направи «Читалището» в 22 брой...» — в сп. «Читалище», кн. 22, 15 август 1871, е поместено «Обявление», подписано от Лазар Йовчев, в което настоятелството на Българското читалище в Цариград апелира за всеотдайност и материални пожертвувания «за науката и за душевна храна».

Стр. 141 — ГЕОРГИ РАКОВСКИ — Свобода, г. II, бр. 38, 4 март 1872, с. 304. Подпис: Настоятелството.

Стр. 142 — МЪДРОСЛОВИЯТА НА РУСЧУШКИЯТ СИНТИП «ФИЛОСОФ — Свобода, г. II, бр. 45, 22 април 1872, с. 361. Подпис: Д.

«Дунав ефенди» — в. «Дунав».

Стр. 143 — ЧАСТНО МНЕНИЕ — Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872, с. 15. Подпис: М. Дата: Браила, 28 Юния.

Стр. 145 — ЗАЕШКА ТУПУРДИЯ — Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872, с. 31.

Петраки — вероятно Петраки Димович.

Стоил ефенди — Стоил Д. Попов.

Стр. 146 — ШПИОНСТВОТО В ТУРЦИЯ — Свобода, г. III, бр. 13, 23 септември 1872, с. 103—104.

Стр. 149 — ОТВОРЕНО ПИСМО — Свобода, г. III, бр. 19, 4 ноември 1872, с. 152.

«...моят литературен неприятел, г-на П...» — зад инициала П. се крие вероятно Л. Каравелов. Вж. фейлетоните «Браилските работи» (в това издание, т. V, с. 150) и «Г-ну П. в Браила» (т. V, с. 170) и бележките към «Г-ну П. в Браила» (т. V, с. 623).

Стр. 151 — ЯН ХУС И ЕРОНИМ ПРАЖКИ — Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872, с. 172—173.

Ероним Пражки — Йероним Фаулфиш Пражки.

Крал Венцеслав — Вацлав IV.

Виклеф — Джон Уиклиф.

Император Сигизмунд — Сигизмунд I.

Стр. 156 — ЧУДО! — Независимост, г. III, бр. 27, 24 март 1873, с. 216.

Фуад — Фуад паша.

Али — Али паша.

Стр. 157 — ДОБРОДЕТЕЛНАТА ДРУЖИНА — Независимост, г. III, бр. 46, 4 август 1873, с. 368—369; бр. 47, 11 август 1873, с. 376—377; бр. 48, 18 август 1873, с. 384—385; бр. 49, 25 август 1873, с. 392—393; бр. 50, 1 септември 1873, с. 400—401. Подпис: Янко.

«В последният брой на вашият достоуважаем вестник аз прочетох статията «Знаеш ли ти кои сме?» и видях...» — става дума за фейлетона «Добродетелната дружина не се плаши от заешка тупурдия» («Независимост», г. III, бр. 45, 28 юли 1873; в това издание — т. V, с. 269).

Българско общество [в Одеса] — Одеското българско настоятелство.

«Това се случило в 1861 година» — през 1861 година Г. С. Раковски основава първото българско читалище в Букурещ. Твърде скоро то замира поради различията и борбите между «стари» и «млади». След смъртта на Раковски читалището преминава изцяло в ръцете на «старите»; техните опити да го съживят не срещат подкрепа от емиграцията и завършват с неуспех. Създаването на Добродетелната дружина се възприема от съвременниците също като опит да се възстанови букурешкото читалище, създадено от Раковски (вж. Ст. Чилингиров. Български читалища преди Освобождението. С., 1930, с. 153).

«...защо в кондиката се не говори, че Добродетелната дружина е основана от покойни Раковски?» — твърдението, че Раковски е основател на Добродетелната дружина не отговаря на фактите.

«...в 1862 г. в Сърбия...» — през 1862 година Раковски основава в Белград Привременно българско началство.

Княз Карл — Карл I Хохенцолерн.

Архиерей Авксентий — Авксентий Велешки.
Панарет Пагониянски — Панарет Рашев; през 1854 година той е ръкоположен за пагониянски митрополит в Румъния.

Стр. 176 — ВОЙНАТА — Либертата, бр. 1, 7 януари 1871. Всички статии от в. «Либертата» са преведени от румънски от Спаска Кануркова.

Стр. 178 — [КЛЕТА ФРАНЦИИО. . .] — Либертата, бр. 4, 27 януари 1871.

Гамбет — Леон Мишел Гамбета.

Стр. 180 — ТУРСКИТЕ ЗАКОНИ — Либертата, бр. 9, 3 март 1871.

Стр. 183 — [БАРИКАДНИТЕ БОРБИ В ПАРИЖ] — Либертата, бр. 15, 17 април 1871.

Стр. 185 — [ДОБРА ПОДГОТОВКА Е НАШЕТО ПОБРАТИМЯВАНЕ] — Либертата, бр. 16, 11 май 1871.

Стр. 187 — [О, И НИЕ СМЕ ДИПЛОМАТИ!], Белград, 12 септември — Балкан, г. I, бр. 1, 24 септември 1875, с. 6—8. Подпис: S.

Кавури — от името на Камило Бенсо Кавур.

Горчаковци — от името на А. М. Горчаков.

Дорчоолу — владиката Доротей.

Черни Георги — Кара Георги.

Хайдут Велко — Велко Петрович.

Мариновичевото министерство — през 1873—1874 година Йован Маринович е министър-председател и министър на външните работи.

Несъвършенлетният «пиемонтски» княз — сръбският княз Милан Обренович.

«После цариградската трагикомедия...» — през 1867 година Й. Маринович придружава княз Михаил Обренович при неуспешната му мисия в Цариград.

«...правителството от 1868 г. . .» — правителството, съставено след убийството на княз Михаил Обренович; по-

ради непълнолетието на княз Милан Обренович Й. Маринович е бил регент.

Иван Ристич — Йован Ристич.

Покойни Михаила — княз Михаил Обренович.

Стр. 192 — [НАШЕТО СПАСЕНИЕ ЛЕЖИ В СЛАВЯНСКОТО ЕДИНСТВО] — Букурещ, 8 октомври 1875 — Балкан, г. I, бр. 2, 9 октомври 1875, с. 1—2.

«В Белград намерили сега най-сгодно време да се женят» — става дума за сватбата на княз Милан Обренович с княгиня Наталия (1875).

«...една проклета ръка угаси животът на великия мъж» — Кара Георги е обезглавен по заповед на Милош Обренович, който се боял, че Кара Георги ще претендира за неговия престол.

Хайдут Велко — Велко Петрович.

«1868 година не е забравена» — през 1868 година в България преминава четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

Стр. 194 — ЗА ВОЗПИТАНИЕТО ВЪОБЩЕ — Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875, с. 89—91; бр. 7, 15 април 1875, с. 106—108; бр. 8, 30 април 1875, с. 123—125; бр. 9, 15 май 1875, с. 138—141; бр. 10, 31 май 1875, с. 153—155; бр. 11, 15 юни 1875, с. 170—172; бр. 12, 30 юни 1875, с. 185—187; бр. 13, 15 юли 1875, с. 201—203; бр. 14, 31 юли 1875, с. 219—220; бр. 15, 15 август 1875, с. 235—236; бр. 16, 31 август 1875, с. 250—252; бр. 17, 15 септември 1875, с. 266—268; бр. 18, 30 септември 1875, с. 283—285; бр. 19, 15 октомври 1875, с. 298—300; бр. 20—21, 31 октомври 1875, с. 320—324; бр. 22—23, 30 ноември 1875, с. 350—353.

Стр. 288 — ИЗ ФИЗИОЛОГИЯТА — Знание, г. I, бр. 9, 15 май 1875, с. 134—135; бр. 10, 31 май 1875, с. 150—151; бр. 11, 15 юни 1875, с. 167—169; бр. 12, 30 юни 1875, с. 182—184; бр. 13, 15 юли 1875, с. 199—200; бр. 13, 15 юли 1875, с. 215—217; бр. 14, 31 юли 1875, с. 215—217; бр. 15, 15 август 1875, с. 231—237; бр. 16, 31 август 1875, с. 247—249; бр. 17, 15 септември 1875, с. 263—265.

Стр. 333 — БЪЛГАРСКОТО КНИЖЕВНО ДРУЖЕСТВО В БРАИЛА — Знание, г. I, бр. 16, 31 август 1875, с. 255—256.

«Първият ръководител на дружеството...» — Васил Д. Стоянов.

«На третото годишно събрание скип-търът премина в нови ръце» — след В. Д. Стоянов уредник и деловодител на дружеството и на «Периодическо списание...» за кратко време е Васил Друмев, а след него — Тодор Пеев.

Стр. 337 — ЗА ШКОЛСКИТЕ ПРОГРАМИ — Знание, г. I, бр. 24, 15 декември 1875, с. 371—373.

«В миналия брой на «Знание»...» — става дума за края на статията «За възпитанието въобще» — Знание, г. I, бр. 22—23, 30 ноември 1875; в този том с. 194.

Стр. 344 — ЗА ЖЕНСКОТО ВОЗПИТАНИЕ — Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876, с. 27—30; бр. 3, 15 март 1876, с. 44—45.

«Цариградското мнение, което ни разказва, че «ако тая или оная мисъл е изказана от някой европейец, то трябва да е неопрешима» (гл. «Век»)»... — вероятно Каравелов има предвид преводната статия «Жената или съща стопанка» от Вашингтон Ирвинг, поместена в броеве 2, 3, 4, 5 и 6 на в. «Век», г. III, 1876.

Платоновци — по името на древногръцкия философ Платон.

Дистервег — Адолф Дестервег.

Стр. 355 — ШКОЛИТЕ — Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878, с. 110—111.

В сп. «Знание», г. II, бр. 4 (с. 60—63) и бр. 5 (с. 93—95) е поместена в превод на български език статията «Народно образование. (Публична лекция от Е. Лабуле)». Статията «Школите» е до известна степен коментар на становищата на Лабуле.

«Не можеме да кажем, че до днес не са се съставляли у нас различни програми (гл. «Читалище»)»... — през 1873 година излиза брошурата «Програми на габровските училища» от Иван Гюзелев. В сп. «Читалище» (г. III, кн. 9, 30 юни 1873) е поместен отзив от Нешо Бончев — «Две думи поради програмите на габровските училища». Ив. Гюзелев отговаря със статията «Значението на двете думи на г. Н. Бончева поради «Програмите на габровските училища» («Читалище», г. III, кн. 11, 31 август 1873). В приложението на сп. «Читалище» — «Ръководител на основното учение» — се печатат указания за съдържанието и методиката на отделни уроци; подробно (за пръв път в българската книжнина) се разглежда въпросът за забавачниците и тяхната програма.

Стр. 360 — НЯКОЛКО ДУМИ ЗА НАШИТЕ ДОМАШНИ ДЕЛА — Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878, с. 114—116.

Тук Каравелов изразява отношението си към обществените въпроси в България веднага след Освобождението, когато още е в сила Санстефанският мирен договор; страната има временно руско управление (юни 1877 — юли 1879).

«Ние чухме сами от негово превъзходителство търновският губернатор, че нашите събори трябва да бъдат свободни» — първият търновски губернатор след Освобождението е Долматович; след него губернаторският пост се заема от Н. С. Щербински, който има близки връзки с Каравелов. В дописката от Търново относно изборите за градски съвет, поместена във в. «Българин» (бр. 10, 10 август 1878), се съобщава за развита се ожесточена борба между консервативните и либералните дейци, от една страна, и бившите революционери — от друга. «Дописникът злърно напада Щербински, че при утвърждаването на изборите «не е поискал мнението нито на вицегубернатора г-на Д. Цанкова, който като българин познавал лицата по-добре... нито на някои от почетните и безпристрастни граждани... Напротив, слух ходи из града, че бил повикан или сам от себе си се наложил, с едно, известният Каравелов...», според който достойни и способни българи са само революционерите, а «всички други са изедници... С жалост само сме «забележили и го казвами, че началата които сее г-н Каравелов, зели са тука да хващат корен...» (Горан Тодоров. Временното руско управление в България през 1877—1879. С., 1958, с. 112).

Стр. 367 — ОТГОВОР Г-НУ БОЛЯКУ, УПРАВИТЕЛЯТ НА «ТРОМПЕТТА САРР.» — Свобода, г. I, бр. 33, 8 юли 1870, с. 263—264. Подпис: М.

Гарибалдовци — от името на Дж. Гарибалди.

Братияно — Йон Братияну.

«Преди да минат българските чети, то тукашният руски генерал-консул издаде тяхното намерение...» — барон Х. Х. фон Офенберг, руски консул в Букурещ, през 1868 година уведомява устно и писмено румънския министър-председател Й. Братияну за предстоящото преминаване на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в България.

Стр. 371 — ОТГОВОР [НА ПИСМО ОТ ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ ЗА МИР И СВОБОДА В ЖЕНЕВА] — Свобода, г. I, бр. 34, 15 юли 1870, с. 271.

Стр. 372 — ОТГОВОР [ЗА Г. РИГОПУЛО] — Свобода, г. I, р. 36, 30 юли 1870, с. 286—287.

С копчейска ерес — появява се през III в. под названието валежанска ерес — по името на философа Валезий.

Стр. 377 — ОТГОВОР [НА Г. ИВАН СТОЯН] — Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870, с. 374—375, и бр. 48, 4 ноември 1870, с. 383—384.

«...дописка из Браила от някое си Иван Стоян...» — вж. дописката «Вестникът «Свобода», датирана «Браила, 26 септември 1870», поместена във в. «Македония», г. IV, бр. 87, 10 октомври 1870.

«...г. Добровски е направил това също, щото са направили и действителните членове на дружеството...» — Иван Добровски издава сп. «Мирозрение». След петте броя, издадени във Виена (1850—1851), през 1870 Добровски издава в Букурещ още два броя под заглавие «Мирозрение или Български инвалид».

«...прочетохме в «Дунавска зора» следущето...» — цитираната бележка е поместена във в. «Дунавска зора», г. III, бр. 2, 18 юни 1870 година. Подписана е: «С почитание Стефан Илиев, шуменец, един от доброволните браилски актьори»; дата: «Браила, 17 юния 1870».

«Дописките из Браила, обнародовани в 9 и 13 брой на в. «Турция», са писани от мене...» — става дума за дописките «Браила, 27 март», подписана: «Един браилчанин, член на браилското българско читалище» (в. «Турция», г. VI, бр. 9, 18 април 1870), и «Браила, 28 априлия» (в. «Турция», г. VI, бр. 13, 16 май 1870). Предполага се, че автор на втората дописка е Васил Друмев; някои я приписват на Ст. Илиев. По това време Каравелов смята, че автор е В. Друмев или Васил Д. Стоянов. В дописката е включен благодарствен адрес от Българското книжовно дружество до султана по случай издаването на фермана за учредяване на Българска екзархия.

«...и затова всичко онова, което е казано за него във в. «Свобода» (брой 30)...» — става дума за съобщение в рубриката «Известия из България» (в. «Свобода», г. I, бр. 30, 10 юни 1870), в което се казва: «Из Ца-

риград ни пишат: «Дописките из Браила, които са поместени в 9 и 13 брой на «Турция» и за които вие молите да разузная от кого са писани, са измайсторисани от г. Василия Стоянова, родом из Жеравна, основателят на «Българ. книж. дружество» и пр., и пр., и пр. Но да не помислите, че г. Стоянов се преписва само с Геновича и пише дописки само в «Турция»? Не, той се преписва и с по-големи хора. Аз с очите си видях (имах още троица свидетели, които познаха ръкописа на г. Стоянова) неговото писмо, което беше адресирано до...» и т. н.

«...и в «Дунавска зора» (брой 1)...» — има се предвид публикуваното във в. «Дунавска зора» (г. III, бр. 1, 2 юни 1870) писмо до редактора на вестника, подписано: «Един от бълг. актьори», и датирано: «Браила, 31 майя 1870».

Стр. 385 — ОТГОВОР [НА ЕДНО БЕЗИМЕННО ПИСМО] — Свобода, г. II, бр. 42, 1 април 1872, с. 336.

Стр. 387 — ОТГОВОР [НА Г. СТОЯНОВ] — Свобода, г. III, бр. 5, 29 юли 1872, с. 40.

Стр. 388 — МАЛЪК ОТГОВОР — Свобода, г. III, бр. 7, 12 август 1872, с. 55. Подпис: П.

«...статията «Браилските работи...» — вж. «Свобода», г. III, бр. 4, 22 юли 1872, с. 31; в това издание — т. V, с. 150.

Фанариотската патриархана — Цариградската патриархия.

Стр. 390 — ОТГОВОР [НА В. «ПРАВО»] — Свобода, г. III, бр. 8, 19 август 1872, с. 63—64.

«Във в. «Право» е напечатано следущето известие...» — известieto е отпечатано в статията «Вестник «Македония» и редакторът ѝ», поместена във в. «Право», г. VII, бр. 23, 14 август 1872.

«Молиме Мидхат-паша да обърне внимание на 12-и брой на в. «Право» — във в. «Право», г. VII, бр. 12, 29 май 1872 година, е отпечатано съобщение за «последната разправа на «Македония» с «Право»; загатва се за някакъв скандал, свързан с името на Петко Р. Славейков.

Стр. 392 — ОТГОВОР [НА БЕЛГРАДСКИЯ ДОПИСНИК НА В. «ПРАВО»] — Свобода, г. III, бр. 12, 16 септември 1872, с. 95—96.

Стр. 394 — ОТГОВОР [НА ЕДИН РУСЧУШКИ ДИПЛОМАТИН] — Свобода, г. III, бр. 19, 4 ноември 1872, с. 151—152.

Лепранди — Иван Петрович Липранди.

Стр. 396 — ОТГОВОР [НА ПЕЩАНСКИТЕ И НА ВИЕНСКИТЕ ДОПИСНИЦИ] — Свобода, г. III, бр. 20, 11 ноември 1872, с. 159—160.

Стр. 399 — ОТГОВОР Г-НУ ФИЛИПОВУ — Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872, с. 175.

Филипов — Тертый Иванович Филипов. Каравелов вероятно има предвид статията му «Определение константинопольского собора по вопросу о болгарском экзархате», поместена във в. «Гражданин», бр. 23—28, 1872.

Кормчията книга, Кормчата книга — Кормчая книга.

Стр. 400 — ОТГОВОР Г-НУ В. М. В БРАИЛА — Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873, с. 224. Подпис: М.

Стр. 402 — ОТГОВОР [НА В. «ТУРЦИЯ»] — Независимост, г. III, бр. 31, 21 април 1873, с. 247—248.

«В 9 брой на тоя вестник е поместена дописка из Букурещ...» — дописката е «Шарлатанствата на Каравелова. (Писмо от Букурещ)» — «Турция», г. IX, бр. 9, 14 април 1873.

Дяконов — Васил Левски.

Стр. 404 — ОТГОВОР [НА ЕДНА ЗАБЕЛЕЖКА ОТ КАСИЕРИН] — Независимост, г. III, бр. 41, 30 юни 1873, с. 329. Подпис: Л.

«В 37 брой на в. «Независимост» е напечатана една забележка...» — вж. бележката «Отговор» във в. «Независимост», г. III, бр. 37, 2 юни 1873, с. 297, подпис: «Деловодителят Ю. х. Димитриев»; дата: «Букурещ; Май 26».

Стр. 405 — ОТГОВОР «ВИДОВДАНУ» — Независимост, г. III, бр. 51, 8 септември 1873, с. 409.

Златев — Петър (Петраки) Златев.

Стр. 409 — БЪЛГАРСКАТА УНИЯ — Наше време, № 3, 1861. Подпис: К.

Статията се дава в превод от руски език от книгата «Български автори в руския периодичен печат. 1854—1864». Издирила и подготвила за печат Цвета Унджиева. Т. I. С., 1982, с. 214—217.

«На 18 декември константинополското българско общество...» — на 18 декември 1860 година около 120 българи — еснафи, търговци, духовници, начело с Драган Цанков подписват в църквата на папското представителство в Цариград акт за отричане от православия и за присъединяване към католицизма. Искането им е да се възстанови независимостта на българската църква и да се запазят нейните източни обреди и църковни обичаи. Приемането на унията е опит да се отхвърли категорично властта на Цариградската патриаршия.

Ето актът, изпратен до Пий IX, напечатан във вестник «България» от 23 декември в 92 брой... — във в. «България», г. II, брой 92 от 23 ноември (4 декември) 1860 е отпечатан «Акт за присъединението със римската черкова».

«Покорно молим негово светейшество да ни вземе под своето покровителство и да представя нашите желания императорът на французите като старши син на западната църква...» — има се предвид император Наполеон III. В началото на декември 1860 Драган Цанков е изпратил меморандум до Наполеон III с цел да осигури политическата подкрепа на Франция в черковно-националната борба на българския народ.

Стр. 413 — БЪЛГАРСКАТА УНИЯ [ВТОРА ЧАСТ], Константинопол, 1 януари — Наше време, № 4, 1861. Подпис: К.

Статията се дава в превод от руски език от книгата «Публицистиката на Любен Каравелов до излизането на вестник «Свобода» (1860—1869). Статии, дописки и писма». Издирил и подготвил за печат академик Михаил Димитров. С., БАН, 1857, с. 51—54.

«В нашия вестник «България» бяха събрани факти за приемането на унията и за условията, включени в акта, връчен на Пий IX» — отново става дума за акта за присъединяване към католическата църква, подписан от около 120 българи на 18 декември 1860 и изпратен на папата.

Каратеодор — д-р Ст. Каратеодориди.

«Ето защо съборът нищо не направил...» — става дума за църковния събор през 1858—1860 година.

«Ние... единодушно решихме... да не признаваме константинополския патриарх за глава на нашата църква и всички гърци епископи за свои пастори...» — българите отхвърлят зависимостта от Цариградската патриаршия на великденската служба в българската църква в Цариград на 3 април 1860 година.

Стр. 418 — ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД — Голос, № 170, 1867. Подпис: Балкански родолюбец.

Статията се дава в превод от руски език от книгата «Публицистиката на Любен Каравелов...». Издирил и подготвил за печат академик Михаил Димитров. С., БАН, 1957, с. 245—248.

«Тази прокламация, както ни пишат, имала голямо влияние...» — вж. коментара за прокламацията, направен от проф. Крумка Шарова в книгата ѝ «Любен Каравелов и българското освободително движение. 1860—1867». С., НИ, 1970, с. 161—163.

Цанков — Драган Цанков.

Дочков — Иван С. Доцков.

Наполеон — Наполеон III.

Стр. 422 — БЪЛГАРСКОТО ВЪСТАНИЕ — Славянская зоря, № 3, Виена, 16/28 август 1867.

Статията се дава в превод от руски език от книгата «Публицистиката на Любен Каравелов...». Издирил и подготвил за печат академик Михаил Димитров. С., БАН, 1957, с. 308—313.

«Сега сред българите се забелязва нещо, което прилича на отдавна подготвяно въстание...» — през 1866 и 1867 година сред южните славяни се забелязва революционно раздвижване. Започва Критското въстание, Сърбия се готви за война с Турция, очакват се действия от страна на херцеговинците и черногорците. Признаци за повишена национална активност се наблюдават и сред българския народ, които дават основания да се очаква въстание и в България. На 28 април 1867 година преминава в България четата на Панайот Хитов. На 15 май 1867 година в българските земи стъпва четата на Филип Тотю, разбита от турска потеря при с. Върбовка, Великотърновско. През юли 1867 година от Българския комитет в Белград се организира Зайчарската чета. Нейната цел е да премине в

Северозападна България и да предизвика въстание. Засилват се репресиите над българския народ от страна на турската власт.

«Съществуващият отдавна Български централен комитет, който се намира в румънските княжества...» — в българската историческа наука няма единно мнение по въпроса за кой комитет става дума. Някои изследователи смятат, че Каравелов говори за фиктивен комитет; други — че има предвид Българския комитет в Белград (вж. Крумка Шарова. «Любен Каравелов и българското освободително движение 1860—1867», С., НИ, 1970, с. 145—190).

«Че северняците българи не са новаци в борбата срещу турците, се доказва от четири въстания...» — в Северна България избухват Берковско-Пиротските въстания (1834—1837), Нишкото въстание (1841), въстанието в Северозападна България (1850), Дядо-Николовото въстание (1856).

Таен Български комитет — така Каравелов нарича Тайния централен български комитет (ТЦБК) в Букурещ.

Стр. 428 — СТАРАТА ОПОЗИЦИЯ СРЕЩУ НАПРЕДЪКА НА НАРОДНОТО НИ РАЗВИТИЕ — Дунавска зора, г. II, бр. 36, 10 август, 1869, с. 138—139.

Статията е включена от академик Михаил Димитров в книгата «Публицистиката на Любен Каравелов...», С., БАН, 1957, с. 527—530.

«Като ни паднаха на ръка две писма, отнасящи се до това книжовно дружество, ние ги обнародваме по-долу...» — публикуваните след статията писма са от Българското настоятелство в Одеса до Българската община в Букурещ «по делото на Книжовното дружество». Към първото писмо авторът на статията дава под линия следното пояснение: «Букурещките стари не рачили да земат участие в това дружество колкото другите българи, а посочили един друг устав, за който е казано: дружеството да бъде под строга цензура, парите да бъдат в Букурещ и тяхното старо читалище да се поддържа от дружеството. И този техен устав щял да се напечати.»

Писмото е с дата: «Одеса, 30 юния 1869»; подписано е от Ст. Д. Тошкович, Н. М. Тошков, Н. Х. Палаузов, К. Н. Палаузов, В. Рашеев. В отговор на поканата от страна на Българската община в Букурещ към одеското настоятелство да изпрати свои представители на общо събрание, което да разгледа друг устав на Българското книжовно дружество, е изказано мнение, че не е необхо-

димо да се свиква такова събрание. Изразено е одобрение на вече предложения устав. Изказана е надежда, че Българската община в Букурещ ще подкрепи «това народополезно дело, като има предвид, че когато се касай за дела от висока важност за народът, тесните възгледи на работите не са свойствени на хора, които са в челото на един народ.»

Второто писмо е с дата: «Одеса, 29 юли 1869» и е изпратено до Галац. Изразено е съгласие Българското настоятелство в Одеса да изпрати свои пълномощници на общото събрание, предвидено за 12 август 1869 година в Галац «за окончателно разглеждане на проекта» на предложеното Българско книжовно дружество, макар че не намира за необходимо да се свиква такова събрание — «по-добре да се откриеше Българското книжовно дружество по-скоро». Предложено е събранието да не бъде по-рано от 12 септември, за да могат членовете на настоятелството да се запознаят и с двата проекта. Подписите на писмото не са цитирани; в края е посочено: «Следват подписите.»

Стр. 433 — ЗА ВОСПИТАНИЕТО В АНГЛИЯ (ИЗ КНИГАТА НА ТЕНА «NOTES SUR L'ANGLETERRE. PARIS. 1872») — Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875, с. 9—11; бр. 2, 30 януари 1875, с. 26—28; бр. 3, 15 февруари 1875, с. 42—43; бр. 4, 1 март 1875, с. 57—60; бр. 5, 15 март 1875, с. 74—76.

Стр. 465 — СЛАВЯНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА БЪЛГАРИЯ В СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ (ОТ LOUIS LÉGER). Богомилите — Знание, г. I, бр. 10, 31 май 1875, с. 157—159; бр. 11, 15 юни 1875, с. 174—176.

Константи н Копро н им — Константин V Копро-ним.

Цимисхий — Йоан I Цимисхий.

Стр. 475 — АРАРАТ — Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876, с. 23—24.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ ЗА ЛИЦА, ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ, ЗАГЛАВИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ДРУЖЕСТВА И ДР.*

А

Абдул Азис (1830—1876) — турски султан (1861—1876). Ожесточено преследва националноосвободителните и либерално-конституционните движения в Турската империя. Става олицетворение на разложението на държавата — 26, 33, 36, 83, 93, 104, 135, 419, 495.

Абих, Херман Вилхелмович (1806—1886) — немски геолог. През 1842 заема катедрата по геология в Дерптския университет. Привлечен от изригването на Арарат (30 юни 1840), през 1844 отива в Кавказ. Изкачва Арарат през 1845 (трето изкачване на върха след Парот и Спаски—Автономов). През 1854—1877 живее в Кавказ и извършва рискована, опасна за живота изследователска работа. Изяснява физическата география, орографията, геологията на Кавказ. Много от проучванията му стават основа за експлоатацията на кавказкия петрол, на каменна сол и минерални води. През 1877 се установява във Виена — 479.

Август, Гай Октавиан (63 пр. н. е. — 14 от н. е.) — римски император — 233.

Августин Блажени (354—430) — деец на католическата църква — 277.

Авксентий Велешки (1798—1865) — един от ръководителите на черковно-националната борба. Митрополит във Велес (1848—1855). След Великденската акция (1860) се отрича от грцката патриаршия и е заточен (1861—1864) заедно с Иларион Макариополски и Паисий Пловдивски — 69, 168, 170, 489, 498.

* Имената са посочени във формата, която се среща в текста на Каравелов, а в скоби — според съвременната транскрипция. За пояснените в предишните токове имена тук се дават по-ограничени или допълнителни сведения. Включени са заглавията на всички статии, поместени в този том.

- Адам — според Библията и Корана първият човек, баща на човешкия род — 188, 277.
- Адженов, Иван Попалексов (ок. 1835—1903) — търговец в Букурещ, деен общественик. Председател на Каравеловото «Дружество за разпространение на полезни знания», издател на сп. «Знание» — 159, 161, 164, 166.
- Адженов, Стефан Попалексов, брат на Иван Адженов — 95, 159, 161, 164, 166.
- Адисон (Адисън), Томас (1793—1860) — английски лекар. Описва бронзовата (адисоновата) болест — 464.
- Азис — вж. Абдул. Азис.
- Айртон (Айъртън), Хенри (1611—1651) — идеолог на умерените индипенденти по време на Английската буржоазна революция (XVII в.) — 464.
- Академията (Френската академия) — обединение на видни представители на националната култура и наука и на политически дейци във Франция. Основана през 1635 — 260.
- Акиф паша — управител на Дунавската област от 1869 до 1878 — 39, 61, 67, 78, 80.
- Акт за присъединението със римската черкова — публикуван във в. «България» — 505.
- Алабамски въпрос — става дума за конфликта между САЩ и Англия поради военната помощ, оказана от Англия на Южните американски щати по време на Гражданската война в Америка (1861—1865). Англия изпраща бойни кораби. От тях се прочува с победи крайцерът «Алабама». По-късно САЩ поискват обезщетение за нанесените ѝ щети. Спорът е разрешен едва през 1872 с т. нар. Вашингтонски правила за неутралитет — 99.
- Алабушев, лецител — 283.
- Александър Македонски (356 — 323 пр. н. е.) — цар на древна Македония (336—323 пр. н. е.), велик полководец — 230.
- Али паша, Мехмед Емин (1815—1871) — турски държавник. Велик везир (1852, 1855—1856, 1858—1859, 1867—1871). Стреми се да модернизира турското законодателство и държавния апарат — 20—23, 35, 36, 43, 48—50, 52, 53, 58, 60, 61, 63, 67, 70, 79—81, 83, 90, 92, 93, 147, 149, 156, 186, 381—384, 391, 487, 489, 491, 497.
- Али паша Янински (1741—1822) — владетел със седалище в Янина; управлява Албания, Тесалия, Епир — 61.
- Алтънов, Г. И., свещодец — 169.
- Амвросий (Св. Амвросий, Амвросий Милански) (ок. 340—397) —

- църковен деец, теолог. Предполага се, че е роден в Трир. Учи в Рим. През 369 е назначен за наместник на Северна Италия. През 374 става милански епископ. Постига строга организация в църквата, отстоява независимостта ѝ от държавата. Въвежда т. н. Амвросиев напев, който съчетава елементи от източното църковно пеене и на древногръцката речетативна музика — 277, 454.
- Амон — върховен бог на Египет — 172, 262.
- Анастас Българин (неизв.—1839) — българин, участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829); хилядник, баща на гръцкия борец за свобода Леонидас Вулгарис. Участва в много боеве на о-в Крит и в континентална Гърция. След освобождението на Гърция (1829) остава на служба в гръцката армия — 493.
- Ангел Гацо (1765—1834) — българин, изтъкнат военачалник по време на Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829). Като предводител на отряд от 500 души участва в много сражения в континентална Гърция, на о-в Трикери и о-в Скиатос. Получава звание генерал — 493.
- Ангел, Гица — 169.
- Ангел Софиянец — участник в Гръцкото националноосвободително въстание, хилядник — 493.
- Ангелов, Кириак — 169.
- Ангелов, Петър — 167.
- Андраси, Гюла Старши, граф (1823—1890) — австроунгарски политически деец — 10, 28, 35, 36, 189, 483.
- Андреев, Т. — 169.
- Андрей, Манол — 169.
- Антонов, М. — 141.
- Апостолов, Григорий — 167.
- Апостолов, Михалаки — 167.
- Априлов, Васил Евстатиен (1789—1847) — 47.
- Ара-да-бул, подпис — 384.
- Арарат, откъс от «Геологическите очерки Кавказа» от Г. Е. Щуровски. превод на Л. Каравелов — 475, 508.
- Аренд, П., медик — 283.
- Аристотел (384—322 пр. н. е.) — гръцки философ и учен — 230, 277.
- Арнаудов, поп Петър — свещеник, участва в черковнонационалната борба на страната на консервативното крило — 145.
- Арнаудов, Христо Станчов — турски цензор и шпионин в Цариград — 35, 39, 52, 83, 92, 146, 382, 383, 386, 392, 485, 489.

- Арим, лице — 449.
- Арнолд, д-р Томас — английски педагог. През 1827 става директор на колежа Ръгби и реформира обучението. Като основна негова задача определя формирането на характера. Главното средство за постигането на тази цел е спортът. Целите на възпитанието степенува по следния начин: 1) възпитание на морални принципи; 2) на джентълменско поведение; 3) развитие на умствените способности. Въвежда и системата на старшинство сред възпитаниците — 439.
- Арон — турски чиновник на служба в турското министерство на вътрешните работи — 403.
- Артамонова, госпожа — 283.
- Аст, Ференц — маджарски комисар, изпратен от австрийското правителство да арестува Л. Каравелов и Владимир Йованович, заподозрени в убийството на Михаил Обренович — 35.
- Атанасиев, П. — 167.
- Атанасиу, К. Д. — 167.
- Атанасиу, Параскева — 167.
- Атанасов, Д. — 169.
- Атанасов, Мирчо — 169.
- Атанасов, Панайот — 164.
- Атанасова, Иванка — 169.
- Атанасович, д-р Георги (1821—1892) — член на Добродетелната дружина, професор в Букурещкото медицинско училище — 163, 166, 172.
- Атински университет, основан през 1836 — 429.
- Ахилес, герой от «Илиада» — 276
- Б
- Базелски събор (1431—1449) — вселенски събор на католическата църква. След Константианския събор отново провъзгласява властта на съборите за по-висша от властта на папата — 137.
- Базен, Ашил Франсуа (1811—1888) — френски маршал. По време на Френско-пруската война командува корпус от Рейнската армия. Обкръжен е в Мец и капитулира — 176, 177.
- Байрон, Джордж Ноел Гордън (1788—1824) — 445.
- Байст, Фридрих (1809—1886) — саксонски и австрийски държавник — 10, 26, 36, 486.
- Бакалоглу, мадам — 159.

- Бакалооглу, Х. — 169.
- Бакалооглу (Хаджибакалооглу), Иван Д. — български търговец, изпълнител на завещанието на Ив. Недялкович — 157—159, 163, 167.
- Балабанов, Марко Димитриев (1837—1925) — журналист, обществен и политически деец, консерватор — 146, 495.
- Балкан (1875) — седмичен политически, литературен и търговски вестник. Излизат 2 броя. Издание на български език на в. «Балканул» (1875), редактиран и издаван в Букурещ от Др. Цанков на румънски език — 483, 498, 499.
- Балкански, Никола — братовчед на Г. С. Раковски — 166.
- «Балкански полуостров», статия от Л. Каравелов — 38, 487.
- Балкански родолюбец, подпис на Л. Каравелов — 422, 506.
- [Барикадните борби в Париж], статия от Л. Каравелов — 183, 498.
- Бастилия — крепост и държавен затвор в Париж през XIV—XVIII в. — 90.
- Басърет (1863—1864) — турски вестник, издаван от Н. Кемал. Печатан в Лондон и Париж — 142.
- Бачково — Бачковският манастир — 74.
- Баязид I (1347—1403) — османски султан (1389—1402) — 57.
- Бекеското училище — френско католическо училище в цариградския квартал Бебек — 411.
- Бекстон, Фоуел — 110, 112.
- Бенеке, Фридрих Едуард (1798—1854) — немски философ идеалист. Професор в Берлинския университет. Като главна философска наука разработва емпиричната психология. Автор на многобройни философски съчинения. Превеждан на руски език — 131.
- Бенли, Маринчо Атанасов (1809—1875) — български търговец и арендатор на мошии. Около 1830 се установява в Букурещ. Деен член на Добродетелната дружина. Подпомага щедро училища и читалища, дава средства български младежи да учат в чужбина — 18, 19, 95, 167, 484.
- Бенучи, Арон — 149.
- Берковско-Пиротско въстание (1834—1837) — български националноосвободителни, антифеодални въстания в Белоградчишко, Видинско, Берковско, Пиротско, Нишко, Цариградско и Драгоманско — 507.
- Бернарден дьо Сен-Пиер, Жак Анри (1737—1814) — френски писател и естествоизпитател. Става известен с «Етюди за природата» (1784—1787), написани под влиянието на Ж. Ж. Русо.

Характерен представител на сентиментализма като литературно направление. Най-популярната му творба е романът «Павел и Виргиния» (1787). През 1850 Ан. Гранитски превежда на български език и издава «Павел и Виргиния» и «Индийската хижа». Д. Войников превежда откъси от произведения на Бернарден дьо Сен-Пьер, които включва в «Сборник от разни съчинения. . .» (1860) — 88.

Библейско общество на методистите — 419.

Библия, Свещено писание — сбор от свещени книги на юдаизма и християнството. Състои се от две основни части — Стар завет, съставен от VIII до II в. пр. н. е., и Нов завет, съставен до края на II в. от н. е. Съставки на Новия завет са Евангелието, Деянията на апостолите и пр. — 126, 130, 152, 221, 228, 302, 350, 453, 455, 467, 468, 470, 473, 474.

Бидискини — турски шпионин на служба в турското министерство на вътрешните работи — 403.

Бисмарк, Ото фон (1815—1898) — 98, 178, 179.

Бистричену, архимандрит — 168.

Биша, Мари Франсоа Ксавие (1771—1802) — френски лекар. Един от основоположниците на патологичната анатомия и на хистологията — 308.

Благовещение, празник — 138.

Бланки, Жером Адолф (1798—1854) — френски икономист и общественик. След потушаването на Нишкото въстание (1841) извършва анкета в българските земи и разкрива правдиво трагедията на българския народ — 487.

Богомил, поп — основоположник и главен проповедник на богомилството през X в. — 466, 469.

Богородица — вж. **Дева Мария**.

Богоявление, празник — 203.

Бодлейска (Бодлианска) библиотека — библиотека на Оксфордския университет, наречена на името на английския учен Томас Бодли, който я реставрира — 463, 464.

Бок, д-р Карл Ернес (1809—1874) — немски анатом, популяризатор на Виенската школа в медицината, прогресивна за времето си. Превеждан през Възраждането. От него Каравелов публикува: «История на лекарските науки, на лекарите и на лекарствата» (в. «Независимост», г. IV, бр. 19—28, 23 февруари — 27 април 1874) и няколко статии в сп. «Знание»: «За целебните сили на природата» (г. I, бр. 6—8, 31 март — 30 април 1875), «За диетичното лечение на болестите» (г. I, бр. 18—24, 30 септември — 15 декември 1875), «Земята, чо-

векът и законите на природата» (г. II, бр. 1, 15 февруари 1876). Научнопопулярни съчинения от К. Бок са помествани и в сп. «Училище»: «Към жените и майките» (г. IV, бр. 1, 13 март 1874), «Лошето възпитание на човека в първите години на неговия живот» (г. IV, бр. 2, 29 март 1874), във в. «Ступан»: «Наука за здравето» (г. II, бр. 15—16, 15 август 1875) — 199, 206, 209.

Бокл (Бокъл), Хенри Томас (1821—1862) — английски историк и социолог позитивист — 128, 230, 375.

Болиак, Чезар; Боляк Цезар (1813—1881) — румънски поет, публицист, общественик. По време на революцията през 1848 се проявява като революционер демократ. След завръщането си от емиграция скъсва със своите идейни другари от 1848—1849: К. А. Росети и Йон Братиану. Във вестника си «Тромпета карпацилор» остро напада управляващата коалиция (наречена «чудовищна коалиция») между консерватори и «червени» либерали. Обявява се срещу организирането на български чети на румънска земя; с това (според Каравелов) цели да уязви румънското правителство, което негласно покровителствува четите — 77, 78, 367, 368, 370, 489.

Бонски университет — открит на 18 октомври 1818 — 240.

Бончев, Нешо (1839—1878) — възрожденски литературен критик — 135, 500.

Борис I (Михаил) (неизв. — 907) — български хан и княз (852—889), приел учениците на Кирил и Методий и така спасил тяхното дело — 415, 465.

Босак, генерал — 179.

Ботев, ученик — 169.

Браила, 27 марта, дописка във в. «Турция» — 491, 502.

Браила, 28 априлия, дописка във в. «Турция» — 491, 502.

Браилска българска черква — 150.

Браилска община, Българска община в Браила — 389, 400, 401.

Браилските работи, фейлетон от Л. Каравелов — 388, 496, 503.

Браилско българско читалище — 502.

Братияно (Братяно), Иван; Братиану, Йон (1821—1891) — румънски политически и държавен деец — 32, 369, 501.

Братска любов — българско читалище в Букурещ. Основано през септември 1861 по инициатива на Г. С. Раковски. Пръв председател е П. Кутев. Създава се библиотека с книги, подарени от Раковски и П. Берон. След 1866 е наречено «Братска лю-

бов». Става политически и културен център на българската емиграция. Тук се заражда идеята да се създаде БРЦК. Най-видни дейци на читалището и членове на настоятелството му са В. Левски, Л. Каравелов, П. Хитов, Д. Ценович. Л. Каравелов е деловодител през 1869 — 14, 402, 497.

Брешински, Ариолд (ок. 1100—1155) — италиански черковен реформатор и политик, вожд на римските бедни и средни слоеве. Бори се папата да бъде лишен от светска власт, черквите да не притежават земи, нравите на духовенството да се извистят — 152.

Брут, Марк Юний (85—42 пр. н. е.) — римски политик, един от водачите на републиканците. Участва в заговора и убийството на Цезар — 34, 233.

Брюнони, Павел — френски католически архиепископ в Цариград, един от ръководителите на френската католическа мисия — 409.

Бурбаки, Шарл Дени (1816—1897) — френски генерал, по произход грък. По време на Френско-пруската война най-напред командуваше гвардията и участва в сраженията при Марс ла Тур. По-късно служи на правителството на националната отбрана, командуваше северната френска армия и др. военни части, ръководи неуспешната операция за освобождението на Белфор, след която прави опит за самоубийство — 178.

Бутс (Бут), Джон Уилкс (1838—1865) — американски актьор, привърженик на робовладелците. На 14 април 1865 смъртоносно ранява президента А. Линколн в театър «Форд» — 119, 494.

Буюкли, Екатерина — 169.

Бъдете здрави!, книга от К. Бок — 207.

Българин (1877—1887) — информационен вестник. Редактори и издатели: Ив. Кавалджиев (на първите четири броя), Димитър К. Попов и Христо Г. Бъчеваров. Единствен български вестник, който излиза до края на Руско-турската освободителна война (1877—1878). Дава ценни сведения за военните действия, за мирните преговори и за първите стъпки на освободена България. След Освобождението заема консервативни позиции — 501.

Българите и гръцкото висше духовенство, анонимна брошура — 414.

България (1859—1863) — обществено-политически униатски вестник, редактор — Драган Цанков. Вестникът има принос в борбата на българския народ против фанариотите, затова

Каравелов се отнася с уважение към редактора му — 47, 411, 413, 505.

Българска екзархия, Екзархията — върховна национална организация (до 1953) на Българската православна църква. Учредена на 27 февруари 1870. Диоцезът ѝ до Освобождението обхваща следните епархии: Търновска, Пловдивска, Доростоло-Червенска, Варненско-Преславска, Софийска, Видинска, Нишка, Кюстендилска, Самоковска, Велешка, Врачанска, Ловчанска, Сливенска, Охридска, Скопска и Нишавска (Пиротска). През 90-те години се създават Неврокопска и Старозагорска епархия. След Освобождението развива усилена просветна дейност сред останалото под турска власт българско население, което е обхванато в 16 епархии: Охридска, Битолска, Скопска, Дебърска, Велешка, Струмишка, Неврокопска, Костурска, Леринска (Мъгленска), Воденска, Солунска, Поленинска (Кукушка), Серска, Мелнишка, Драмска и Одринска — 339, 487, 491, 502.

Българска община в Букурещ — 507, 508.

Българската уния, статия от Л. Каравелов — 409, 505.

Българската уния [втора част], Константинопол, 1 януари, статия от Л. Каравелов — 413, 505.

Български автори в руския периодичен печат. 1854—1864. Т. I. Издирила и подготвила за печат Цвета Унджиева (1982) — 505.

Български комитет — революционен орган на българската емиграция в Сърбия, основан през пролетта на 1867 в Белград от Л. Каравелов с участието на Еремия Българов, Н. Пешов и др. Според устава на комитета («Закон и наредба»), изработен от Л. Каравелов, задачата му е да ръководи подготовката и изпращането на български чети в България, чрез които да съдейства да се разширява националноосвободителното движение. Организира и въоръжава Зайчарската чета (около 600 души). Установява връзки с революционни дейци от Сърбия, Черна гора, Русия, Хърватско, Чехия — 506, 507.

Български революционен комитет в България — Централен комитет (Привременно правителство) на вътрешната революционна организация. Тази функция В. Левски възлага през май 1870 на революционния комитет в Ловеч — 81, 490.

Български революционен централен комитет (БРЦК) — политическа организация на българската революционна емиграция в Румъния и ръководен орган на българското национално-

освободително движение през 70-те години на XIX в. — 390, 393, 395.

Български читалища преди Освобождението (1930), книга от Ст. Чилингиров — 497.

Българските вестници във Влашко, статия във в. «Турция» — 91.

Българските чети, статия от Л. Каравелов — 76, 489, 492.

Българско книжовно дружество — научно и литературно дружество, създадено през 1869 в Браила; дн. Българска академия на науките (БАН) — 18, 86—89, 128, 134, 143, 164, 333, 336, 379—385, 387—389, 432, 433, 487, 491, 502, 503, 507, 508.

Българско настоятелство в Одеса — вж. **Одеско българско настоятелство**.

Българско читалище в Букурещ — вж. **Братска любов**.

Българско читалище в Цариград — основано от Българската община в Цариград на 10 април 1866. Пръв председател — хаджи Мина Пашов. Голяма роля за укрепването му изиграва П. Р. Славейков, който доста време е негов председател и член на настоятелството. Читалището има печатница (1872—1874), библиотека, издава сп. «Читалище» (1870—1875), създава «Македонска дружина» (специално за подпомагане на българското учебно дело в Македония), Българското благодетелно братство «Просвещение», урежда сказки, театрални представления, народни празненства. Участва дейно в черковнонационалната борба — 134, 383, 496.

Българското въстание, статия от Л. Каравелов — 422, 506.

Българското книжовно дружество в Браила, статия от Л. Каравелов — 333, 499.

В

В. М., подпис — 400—402.

Вагдам, колеж в Оксфорд — 462.

Вазов, Курко х. — 167.

Валезий — философ, проповедник на пълен аскетизъм. Последователите му образуват християнската секта валезиани (III в.). Отлъчен от църквата — 502.

Ван Дик (Ван Дайк), Антонис (1599—1641) — фламандски живописец и гравьор — 464.

Вандерер, австрийски вестник — 20, 369.

Василаки ефенди — 143.

Василев, Васил — 167.

Василиади, Георги — 163, 164, 166.

Василиади, д-р Никола (1822—1882) — български общественик, лекар в Букурещ, член на Добродетелната дружина. Собственик на прочутия сред хъшовете хотел «Габровени». Завещава състоянието си за занаятчийско училище в Габрово (дн. техникум по механотехника «Д-р Н. Василиади») — 163, 167, 172.

Василий Велики (ок. 330—379) — църковен деец, теолог, философ — 466.

Василиу, Димитър х. — 163, 164, 166.

Вацлав IV (1361—1419) — чешки крал (от 1378) и император на Свещената римска империя (1378—1400). Известно време поддържа реформите на Ян Хус — 151—153, 497.

Вашингтонски конгрес — висшият законодателен орган на САЩ — 117, 279, 280.

Вебер, Георг (роден през 1808) — немски историк. Основното му съчинение е «Allgemeine Weltgeschichte...» (15 т., 1857—1880); преведено на руски език (първите 12 т. от Н. Г. Чернишевски под псевдоним Андреев). В превод на руски излизат и други съчинения на Вебер — 284.

Век (1874—1870) — обществено-политически просветителски вестник. Редактор — Марко Балабанов — 345, 500.

Велзевул — най-главният дявол, началникът на ада — 137.

Велика идея (мегали идея) — идеология на гръцката националистична буржоазия през XIX в. За българите през Възраждането се отъждествява с идеята да се възкреси Византия, да се създаде велика Гърция със столица Цариград и северна граница до Стара планина или чак до Дунав — 50.

Великсин, Димитър (псевдоним на Димитър Великов) (ок. 1840—1896) — поет и публицист, учител в Българското училище в Браила — 401.

Велко, Тодора — 169.

Велкович, Христо — 167.

Венелин, Юрий Иванович (истинско име: Георги Хуца) (1802—1839) — 47.

Вера, В. Василиу — 168.

Вера, Теодор — 167.

Вергилий (70 — 19 пр. н. е.) — римски поет — 233.

Вердер, Август-Карл, граф (1808—1887) — пруски генерал. По време на Френско-пруската война разбива корпуса на френския генерал Бурбаки, който се опитал да освободи Белфор (15—17 януари 1871) — 176.

- Вернике, историк — 128, 129.
- Вестминстерска колегия, Вестминстер (Уестминстър колидж) — английско учебно заведение (колеж) — 444.
- Вестник Европы (1866—1918) — месечно руско списание с буржоазно-либерално направление. Редактор — М. М. Стасюлевич — 357.
- Вестник «Македония» и редакторът ѝ, статия във в. «Право» — 503.
- Вестникът «Свобода», дописка във в. «Македония» — 502.
- Видовдан (1861—1876) — сръбски вестник; редактор — Александър Андрич — 187—190, 405, 406.
- Vie de Bohemes (Животът на бохемите), книга от Анри Леже — 457.
- Виенска изложба — световна изложба във Виена през 1873 г. — 157.
- Виенски конгрес (1814—1815) — 484.
- Византис, гръцки вестник — 142, 143.
- Виклеф (Уиклиф), Джон (ок. 1320—1384) — английски реформатор. Професор по теология в Оксфордския университет. Предлага коренна реформа на католическата черква и секуларизация на черковните земи. На Констанцкия събор посмъртно е обявен за еретик (1415). Последователите му — лоларди, са преследвани жестоко — 152, 155, 463, 497.
- Виктор Емануил II (1820—1878) — крал на Сардинското кралство (1849—1861) и първият крал на обединена Италия (1861—1878) — 35, 99.
- Виктория (1819—1901) — кралица на Великобритания (1837—1901) — 28, 35, 213.
- Вилхелм I Хохенцолерн (1797—1888) — пруски крал (от 1861) и германски император (от 1871); фактически страната управлява О. Бисмарк — 98, 179.
- Висарион, български дякон — 409.
- Високата порта, Портата — турското правителство — 45, 156, 395, 409—411, 488.
- Витлеемска черква — в Прага — 151.
- Влайкович, Джордже (1831—1883) — сръбски военен деец, полковник. През 1875 е командир на сръбските доброволци в Босна — 187.
- Воден, манастир — вероятно Горноводенският манастир «Св. Кирик и Юлита» на 3 км югозападно от Асеновград — 74.
- Воспитание и образование, статия от Л. Каравелов — 106, 493.
- Войната, статия от Л. Каравелов — 176, 498.

Волтер (псевдоним на Франсоа Мари Аруе) (1694—1778) — френски писател, сатирик, полемист, борец срещу феодализма и католическата черква. Преводи на негови творби през Възраждането правят Д. Войников (откъси, включени в «Сборник от разни съчинения», 1860), Петър Сребров (трагедията «Меропа», 1872); дело на анонимни преводачи са: «Кузю и Ку» (1868), «За красноречието» (1872); в сп. «Читалище» (г. I, кн. 7 и 8, 1871) е поместен преводът на Димитър Енчев «Волтер и Жан Жак Русо. (Из Всеобща история на литературата — И. Шера)» — 106, 469.

Ворт, лице — 255.

Ворчестер колеж (Уорчестър колидж) — колеж в Оксфорд — 462.

Восточен вопрос — вж. Източен въпрос.

Восточни вопрос, статия от Л. Каравелов — 26, 485.

Восточният вопрос, статия от Андр. Ригонупо — 372.

Временното руско управление в България през 1877—1879 (1958), изследване от Г. Тодоров — 501.

Вселенски събори — общочерковни събори на представители на висшето духовенство в християнската черква, свиквани от 325. Разискват и решават богословски, черковно-политически, дисциплинарни въпроси — 137, 399, 412.

Всеобща история от Георг Вебер — вероятно част от «Allgemeine Weltgeschichte...» (15 т., 1857—1880) — 284.

Всеобща история от С. Смарагдов — Й. Груев превежда и издава «Кратка всеобща история от Смарагдова...» (Цариград, 1858) — 284.

Всякава подлост и низост може да се прости човеку, но предателството — никога, статия от Л. Каравелов — 485.

Вукалович, Лука (1823—1873) — черногорски войвода — 193.

Върбаница, вдовица — 169.

Въстание в Северозападна България (1850) — масово антифеодално въстание на българите от Ломско, Видинско, Белоградчишко. Вдигат се 16 000 души под ръководството на Цоло Тодоров, Иван Кулин, Петко Маринов (Паша Петко) и др. В резултата на въстанието селяните добиват право да си избират «баш кнезове на нахиите» — 507.

Г

Гаврил — 420.

Галилей, Галилео (1564—1642) — италиански астроном, физик, механик — 233.

- Галиогабъл — върховен жрец в Сирия — 128.
- Гамбета, Леон Мишел (1838—1882) — френски политически деец. През септември 1870 — февруари 1871 е министър на вътрешните работи в правителството на националната отбрана; опитва се да организира армия, за да се противопостави на пруските окупатори — 179, 498.
- Гампден (Хампдън), Джон (1596—1643) — английски земевладелец. Става известен със своя отказ да плати корабен данък, незаконно наложен от Карл I на вътрешните провинции в Англия през 1635, за което е осъден. Водач на презвитерианите, които се стремят да съчетаят републикански възгледи в църковното устройство с монархически начала в политиката. Когато кралят нахлува в парламента с въоръжена сила, за да арестува петима опозиционери, обвинени в държавна измяна (между тях и Хампдън), започват военни действия. Хампдън организира един от най-добрите полкове на парламентарската армия и в сражение близо до Оксфорд е смъртоносно ранен — 464.
- Гарибалди, Джузепе (1807—1882) — 9, 28, 56, 99, 179, 187, 421, 483, 488, 501.
- Гаро — вж. *Harow on the Hill* (Хароу).
- Гекулеску, Димитрий — 167.
- Генович, Никола (Н. Г. Николов) (1835—1912) — турски цензор в Цариград — 19, 23, 24, 43, 63, 83, 91—93, 381—383, 403, 404, 485, 491, 503.
- Геологическите очерки Кавказа, труд от Г. Е. Щуровски. Авторът прави и критичен преглед на всички дотогавашни изследвания на Кавказ — 475.
- Георги Раковски, статия от Л. Каравелов — 141, 496.
- Георгиев, Г., ученик — 169.
- Георгиев, Стелиян — 141.
- Георгиев, Христо (Хр. Г. Недев) (1824—1872) — български търговец в Букурещ, един от създателите на Добродетелната дружина, брат на Евлоги Георгиев, дарител — 94—97, 162, 163, 167.
- Георгиев, Янаки — 167.
- Георгиу (Георгиев), Евлоги (Е. Г. Недев) (1819—1897) — български търговец, банкер, дарител. През 1842 основава в Галац заедно с брат си Христо Георгиев и със сродниците си Н. и Хр. Пулиевти търговско сдружение. Един от ръководителите на Добродетелната дружина. Подкрепя някои (главно книжовни) начинания на Раковски — 141.
- Георгиу, Янаки — 167.

- Германия или Франция, книга от П. Леонардо — 248.
- Геров, Найдено (1823—1900) — писател, езиковед, фолклорист, обществен деец — 127, 494.
- Гизо, Франсоа Пиер Гийом (1787—1874) — френски буржоазен историк и политик — 277, 372, 447.
- Гина, от Силистра — 169.
- Гискра, Карл (1820—1879) — австроунгарски политически деец и учен. От 1861 е водач на либералната партия — 10, 483.
- Г-ну П. в Браила, фейлетон от Л. Каравелов — 496.
- Говоров, К. — руски книжовник — 127, 494.
- Гогъл, Николай Василиевич (1809—1852) — 107, 494.
- Голос (1863—1884) — буржоазен умерено либерален литературен и политически вестник, излизал в Петербург. Редактор — А. А. Краевски — 104—106, 493, 506.
- Гората се разселениява, статия от Л. Каравелов — 495.
- Горчаков, Александър Михайлович, княз (1798—1883) — руски дипломат и политически деец. Канцлер (от 1867), министър на външните работи (1856—1882) — 90, 104, 498.
- Гражданин (1872—1914, с прекъсване през 1880—1881) — руски политически и литературен вестник. Излиза в Петербург. Води полемика с революционния печат, отрича освободителните движения — 504.
- Гражданската война в САЩ (1861—1865) — води се между буржоазията на Севера и робовладелците на Юга. След победата на северните щати робството в САЩ е унищожено. Започва бързо развитие на капитализма и в селското стопанство — 494.
- Григорий VI — цариградски вселенски патриарх (1835—1840, 1867—1871) — 44, 60, 489.
- Григорий Богослов (Григорий Назианзин) (ок. 329—ок. 389) — гръцки църковен деец, философ, писател — 466.
- Груев, Иоаким (Й. Гр. Проичев) (1828—1912) — учител, книжовник, учебникар — 127, 130, 494.
- Груич, Ефрем (1826/27—1895) — сръбски политически деец. Един от основателите на либералната партия. През 1874 е председател на Скупщината, през 1875 — министър на вътрешните работи в либералния министерски съвет, който заменя консервативния кабинет на Й. Маринович — 189, 190.
- Груич, Иван (Иован) (1844—1907) — сръбски журналист. Редактор на в. «Сръбски народ» и др. Политически противник на Светозар Маркович — 406.

- Гръцко националноосвободително въстание (1821—1829) — 487, 493.
- Гьобен (роден през 1816) — пруски генерал. По време на Френско-пруската война (1870—1871) е командир на 8 корпус и на армията в югоизточния театър на войната — 176.
- Гьоте, Йохан Вилфганг (1749—1832) — 133.
- Гюзелев, Иван Недев (1844—1916) — математик, физик, философ идеалист. Завършва като стипендиант на В. Априлов Физико-математическия факултет на Новоросийския университет в Одеса. Учител по математика и физика в Габровската гимназия (1871—1876). По-късно издава учебници и физико-математически трудове. Министър на народното просвещение (1880), общественик — 500.

Д

- Д., подпис — 76, 143, 489, 496.
- Д. Л., инициали — 169.
- Да бъдеме будни, статия от Л. Каравелов — 68, 489.
- Дабовски, Д. — един от разпространителите на Каравелови издания в Измаил — 141.
- Дамацер, Иван, писател — 470.
- Данаилов, Ламбре х. — 167.
- Даниил Българин — участник в Гръцкото националноосвободително въстание, хилятник — 493.
- Данов, Христо Груев (1828—1911) — книжовник, учител, основател на българското книгоиздаване — 127.
- Дарий I (558—486 пр. н. е.) — древноперсийски цар (522—486 пр. н. е.) — 230.
- Две думи поради програмите на габровските училища, статия от Нешо Бончев — 500.
- Де Лорен, кардинал — 73.
- Дева Мария — в християнската митология майка на Исус Христос — 249, 256, 397, 475.
- Дейли Телеграф, Daily Telegraph; точно заглавие — «Дейли Телеграф енд морнинг Пост» — английски всекидневен вестник. Основан през 1855 — 178.
- Дека е нашето спасение?, статия от Л. Каравелов — 46, 487.
- Декарт, Рене (1596—1650) — френски философ, математик, физик и физиолог — 233.
- Деловодителят Ю. х. Димитриев, подпис — 504.

- Демостен (ок. 384—322 пр. н. е.) — атински оратор, вожд на демократичната антимакедонска групировка — 230.
- Дерптски университет, Тартуски университет — университет в гр. Тарту, Естонска ССР. Основан през 1802 като Дерптски, през 1893—1918 — Юриевски. Приемник на Академия Густавиана (1632—1665, 1690—1710) — 476.
- Дечов, Христо, от Лясковец — 169.
- Деянния на апостолите — вж. Библия.
- Деятелност, българско читалище в Александрия — 141.
- Джоет (Джоует), Бенджамин (1817—1893) — професор по старогръцки език в Оксфорд, преводач на Аристотел и Платон. Широко популярна личност — 453.
- Диаманди, Василяки — 141.
- Дидон, Анри (роден през 1840) — доминикански монах, френски писател и проповедник. Опитва се да съедини християнството с философските и политическите доктрини на XIX в. Стреми се да докаже, че демократичното движение е родено от християнството — 360.
- Дидона — в античната митология сестра на цар Тир, основателка на Картаген — 128.
- Димитреску, Алеку — 167.
- Димитреску, Янко — 167.
- Димитриев (Димитров), Ю. х. — касиер на Добродетелната дружина — 405, 504.
- Димитриу, Петър х. — 168.
- Димитриу, Радукан — 167.
- Димитриу, Сафта — 168.
- Димитров, Михаил (1881—1966) — историк, философ, психолог. Изследовател на Българското възраждане — 505—507.
- Димитров, Симеон — 167.
- Димович, Петраки — богат български търговец в Браила — 141, 496.
- Династията на Карагеоргиевича — вж. Карагеоргиевичи.
- Дистервег, Дестервег Адолф (1790—1866) — германски педагог, демократ, просветител и хуманист, борец за светско образование на всички деца — 131, 353, 495, 500.
- Днешното обществено мнение в България, статия от Л. Каравелов — 97, 492.
- До българските родолюбци, статия от Л. Каравелов — 135, 495.
- До българският народ, статия от Л. Каравелов — 84, 491.

- До Българският революционен комитет в България. Да се разбере, статия от Л. Каравелов — 81, 490.
- [Добра подготовка е нашето побратимяване], статия от Л. Каравелов — 185, 498.
- Добре, Николай бакал — 169.
- Добровски (Добрович), Иван (1812—1896) — български публицист и общественик. Редактира и издава сп. «Мирозрение» (1850—1851, 1870) — 380, 502.
- Добродетелна дружина — обществено-политическа организация на българската едра буржоазия в Румъния — 157—161, 164, 166, 168, 170—175, 404, 405, 497.
- Добродетелната дружина, статия от Л. Каравелов — 157, 497.
- Добродетелната дружина не се плаши от заешка тупурдия, фейлетон от Л. Каравелов — 497.
- Добролюбов, Николай Александрович (1836—1861) — руски литературен критик и публицист, революционер демократ — 282.
- Доктор Еразъм, герой на А. Ескирос — 197, 224, 226, 239, 242, 243, Dolbear Commercial College — американско средно търговско училище — 272.
- Долбер, президент на Dolbear Commercial College — 272, 273.
- Долма бахче — дворец в Цариград — 188.
- Долматович — пръв губернатор на Търново след Освобождението — 501.
- Дончов, Никола — 169.
- Доротей, Доротей Скопски, Дорчо — български владика. Изобличаван от революционния печат за безнравственост и близост до турската власт — 60, 61, 83, 85, 188, 489, 491, 498.
- Дочков, Иван — печатар и журналист в Цариград, издател на в. «Гайда» и отговорник на в. «Право», който се счита за продължител на «Гайда» — 420, 506.
- Драгана, вдовица — 169.
- Древние и нынешние болгаре... (3 тома, 1829—1841), труд на Ю. И. Венелин — 47.
- Дрепер, Джон (1811—1882) — американски историк, физиолог, физик. Превеждан и често цитиран от Каравелов — 126, 128, 230, 284, 343, 375.
- Дринов, Марин (1838—1906) — историк, професор в Харковския университет — 19, 494, 495.
- Дружество за разпространение на полезни знания — основано от Л. Каравелов през 1872 г. в Букурещ — 164.
- Друмев, Васил Николов; Климент Браницки; Климент Търновски

- (ок. 1841—1901) — писател, черковен и държавен деец — 379, 382, 383, 401, 491, 494, 500, 502.
- Дуглас, Стефан Арнолд (1813—1861) — американски политически деец. Привърженик на партията на робовладелците от южните щати. През 1860 е кандидат за президент заедно с Линколн — 118.
- Дунав (1865—1877) — обществено-политически официален вестник, създаден от Мидхат паша — 21, 142, 143, 485, 496.
- Дунавска зора (1867—1870) — обществено-политически и просветен вестник. Редактор — Д. Войников — 379, 382, 502, 503, 507.
- Дунавска федерация — 29, 30, 32, 33, 40, 41, 66, 71, 91, 105, 374.
- Дунавски съюз — 103.
- Дюлон, Пиер Луи (1785—1838) — френски физик и химик — 339.
- Дюлор, Жак Антоан (1755—1835) — френски историк и политически деец, жирондист. Автор на съчинения с антиклерикално съдържание, твърде популярни на времето си — 72, 489.
- Дюма, Александър — баща (1802—1870) — френски писател — 238, 250, 259, 260.
- Дядо Никола — вж. Филиповски, Никола.
- Дядо-Николово въстание (1856) — въстание против турската власт в Търновско и Габровско, организирано от Никола Филиповски (Капитан Дядо Никола) — 507.
- Дяконът — вж. Левски, Васил.
- Е
- Евангелие — вж. Библия.
- Евгения — френска императрица, съпруга на Наполеон III. По време на Френско-пруската война, след като е пленен Наполеон III, става регентка, но военните действия и революционните събития в Париж я принуждават на 4 септември 1870 да избяга в Англия — 79, 90, 92.
- Евклид (III в. пр. н. е.) — древногръцки математик — 447, 448, 455.
- Едикуле — кула на крепостната стена в Солун. Била е използвана за затвор — 422.
- Един българин, подпис — 30, 33, 41, 46, 49, 52, 56, 59, 65, 71, 81, 368, 485—490.
- Един браилчанин, член на браилското българско читалище, подпис — 502.
- Един от българските актьори — подпис — 503.

- Един ромунски българин, подпис — 17, 484.
 Един сърбин, подпис — 38, 486.
 Езопови басни, книга — 114.
 Ек, В. — професор — 283.
 Екзархията — вж. Българска екзархия.
 Елдон, лорд — 464.
 Елена, вдовица на Никола — 169.
 Елена, от Сливен — 169.
 Емил, герой на А. Ескирос — 197.
 Емил или За възпитанието (1762), книга от Ж. Ж. Русо — 121, 198.
 Енгелгард, професор в Дерптския университет — 476.
 Енеида, поема от Вергилий — 455.
 Енчу, Дранго — 168.
 Еньов, Петър И. х. — 167.
 Епикур (341—270 пр. н. е.) — древногръцки философ материалист — 88.
 Еремия — староеврейски пророк (VII — началото на VI в. пр. н. е.). Според еврейската митология Еремия оплаква с трогателни песни разрушения от цар Седекий Ерусалим. Приписва му се авторството на старозаветната книга «Плачът на Еремия» — 358.
 Еремия (Йеремия), поп — автор на «Повест за кръстното дърво»: споменава се в индексите (списъци на забранени книги), но не е богомил — 469, 470, 474.
 Ероним Пражки — вж. Йероним Пражки.
 Ескирос, Анри Алфонс (1814—1876) — френски писател. Автор на стихотворения, романи, спомени за живота на затворниците — 197, 198, 211—214, 217, 223, 224, 227, 228, 233, 234, 236, 240—242, 353.
 Essays and Reviews (Есета и рецензии), книга — 453.
 Ечмиадзински манастир — близо до Арарат, край град Ечмиадзин, Армения. Център на арменско-григорианската църква. Планината Арарат е била свещена за арменците. Има древно предание, че тя е недостъпна за човека — 479.

Ж

- Жарко, поп — 187, 191.
 Железничкото училище — 18.
 Жената или съща стопанка, статия от Вашингтон Ирвинг — 500.
 Животоописанието на Вашингтона, книга — 114, 115.

З

- За българските читалища, статия от Л. Каравелов — 13, 484.
 За възпитанието в Англия, превод на Л. Каравелов на откъс от книга на Иполит Тен — 433, 508.
 За възпитанието въобще, статия от Л. Каравелов — 194, 499, 500.
 За господа нашего Иисуса Христа, богомилско съчинение — 469.
 За естествената болест, която носи название трескавица, богомилско съчинение — 469.
 За женските дружества в Българско, статия от Л. Каравелов — 7, 483.
 За женското възпитание, статия от Л. Каравелов — 344, 500.
 За отхраната, статия от В. Друмев — 494.
 За училищата, статия от Нешо Бончев — 135.
 За храната и за храненето, от Я. Молешот — 311.
 За честното дърво: откровение от св. Троица, богомилско съчинение — 469.
 За школските програми, статия от Л. Каравелов — 337, 500.
 Заешка тулурдия, статия от Л. Каравелов — 145, 496.
 Зайчарска чета — организирана през юли 1867 от Българския комитет в Белград, ръководен от Л. Каравелов. След като се прехвърли в Северозападна България, четата трябвало да предизвика въстание. Главен организатор е Иван Кулин, военен ръководител — Еремия Българов. Участвуват около 600 души български емигранти. На 20 юли, ударена в гръб от сръбски войски, четата минава границата и заема с. Раковица, Видинско. Предупредени от сръбското правителство турски войски посрещат въстаниците с пушечен и оръдеен огън. След двудневни кръвопролитни сражения четниците се изтеглят на сръбска територия — 506.
 Западна църква — 409, 412, 413.
 Запрянов, Богдан (1836—1879) — учител и книжовник — 401.
 Зафиров, Георги — 141, 164, 166, 167.
 Зенд-Авеста (Авеста) — свещена книга на последователите на религиозното учение зороастризм, разпространено в Азия през X в. пр. н. е. За негов основател се смята Заратустър. Книгата съдържа молитви, обреди, поставя философски, исторически, медицински, астрономически и др. въпроси. Частта Зенд е коментар на старата Авеста. Сега Зенд-Авеста е свещена книга на иранците, последователи на Заратустра — 68, 489.
 Златев, Лазар — 169.

Златев, Петър (Петраки) — търговец, моавин (помощник) на видинския управител. Ненавиждан от революционната емиграция — 145, 146, 406, 504.

Знаеш ли ти кои сме? — рубрика във в. «Свобода», в. «Независимост» и сп. «Знание» с фейлетони от Л. Каравелов и Хр. Ботев — 157, 497.

Знание (1875—1876, 1878) — научнопопулярно и литературно списание. Редактор — Л. Каравелов — 223, 333, 337, 483, 499—501, 508.

Значението на двете думи на г. Н. Бончева поради «Програмите на габровските училища», статия от Ив. Гюзелев — 500.

И

И., Кирияки, вдовица — 169.

Ив., Георги, търговец от Сливен — 169.

Иван, Алеко Х. — 167.

Иван Златоусти — вж. **Йоан Златоуст.**

Иван, Михал х. — 167.

Иван Стоян, подпис — 377, 379, 385, 502.

Ивана, вдовица на Сливенлията — 169.

Иванов, Иван — 141.

Иванов, Н. — 163.

Иванов, Никола — 169.

Иванова, Гергина — 169.

Иванова, Лукс. Радук. — 169.

Иванова, Мария, от Сливен — 169.

Иванович, Николай — 167.

Игнатиев, Николай Павлович, граф (1832—1908) — руски дипломат, посланик в Цариград (1864—1878) — 104, 396, 397.

Из физиологията, статия от Л. Каравелов — 288, 499.

Изабела II (1830—1904) — испанска кралица (1833—1868). При избухването на испанската революция (1868—1874) емигрира — 29, 65, 372, 486, 488.

Известия из България, рубрика — 490, 502.

Извлечение из дневниците на главното годишно събрание в Браила от 25 юлия — 333.

Източен въпрос, Восточен вопрос — термин в дипломатията и историята. Означава международните противоречия през XVIII и XIX в., породени от разпадането на Османската империя и

стременежките за подялба на владенията ѝ — 26—29, 69, 98, 100, 188, 485.

Източна църква — 409.

Икономо, грък — 150.

Иларион Макариополски (светско име: Стоян Стоянов Михайловски) (1812—1875) — един от първите водачи на черковно-националната борба. На 3 април 1860 по време на великденската служба в българския цариградски храм «Св. Стефан» отрича властта на гръцката патриаршия и застава начело на българската черковна йерархия. За своята дързост е низвергнат от фанариотския патриаршески събор и заточен в Мала Азия (1861—1864) — 69, 489.

Илиада от Омир — 232.

Илиев, Стефан Попов (1840—1893) — учител и книжовник. Роден в Разград. Учител в родния си град (1862—1864, 1867—1869) и в Свищов (1870—1877). Сътрудничи на в. «Турция», на списанията «Училище» и «Читалище». Автор на учебни помагала — 382, 385, 491, 502.

Илиев, Яков — 167.

Илия Гека Българин — участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829) от началото му; хилядник. Сражава се в почти всички големи битки срещу турците — 493.

Иловайски, Дмитрий Иванович (1832—1920) — руски историк и публицист. Превеждан на български език през Възраждането (вж. в това издание т. VI, с. 599). Основният му труд е «История России» (5 тома, 1876—1905) — 129.

Иоаниди, Нае — 167.

Ирвинг, Вашингтон (1783—1859) — американски писател — 500.

Ирод I (ок. 73—4 пр. н. е.) — цар на Юдея (40 — 4 пр. н. е.). Поставен на престола и поддържан от римляните. Жестоко потушава антиримските движения — 136, 470.

Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало и до днес... (Виена, 1869), от М. Дринов — 495.

История на умственото развитие на Европа, от Дж. Дрепер. През Възраждането е издаден превод на книгата под заглавие «Д. И. Писарев. Съкратена история на умственото развиване в Европа. Превел [от руски] Ат. Т. Илиев...» (1875). Във в. «Напредък», г. X, бр. 61, 27 септември 1875, с. 242, под заглавие «Покана» е поместено съобщение, че К. Коцов е превел и подготвил за печат книгата «История на развитието в старо време» от Дж. Дрепер — 128, 284, 343.

История на цивилизацията в Англия, от Х. Т. Бокъл — 375.

Исус Христос, Христос — според християнското учение основател на християнството — 36, 72, 136, 152—154, 221, 228, 233, 382, 415, 417, 473.

Итон (Итън) — елитно английско средно училище (колеж) за младежи от аристократически фамилии. Основано през 1440 в Итън — 433—435, 437, 441.

Й

Единство, вестник — 383.

Иероним Фаулфиш Пражки (ок. 1380—1416) — чешки реформатор, учен, близък съратник на Ян Хус. През 1405—1406 чете лекции в различни университети в Европа. Изобличава католическото духовенство и немските феодалы. Допринася много за разпространението на идеите на Ян Хус извън Чехия. Осъден като еретик на черковния събор в Констанц и изгорен — 151, 152, 154, 155, 497.

Йоан I Цимисхий — византийски император (969—976) — 465, 508.

Йоан XXIII (ок. 1360—1419) — римски папа, който предизвиква преследването и физическото унищожение на Ян Хус — 153.

Йоан, Алеко — 167.

Йоан Златоуст (ок. 347—407) — цариградски епископ, един от идеолозите на християнската църква — 277, 466.

Йоан, Мано — 163, 164, 167.

Йоан, Недялко — 167.

Йовчев, Лазар (Екзарх Йосиф) (1840—1915) — духовен и просветен деец. Завършва Философско-литературния и Правния факултет на Сорбоната в Париж. От 15 май 1871 до 15 май 1872 е редактор на сп. «Читалище». През 1872 приема монашество. Назначен е за протосингел на Българската екзархия. Работи дейно нейната власт да обхване т. н. «смесени» епархии. През 1877 е избран за български екзарх — 496.

Йона — в християнската митология старозаветен пророк — 130.

Йонеску, Мита — 169.

Йордан, от Сливен — 169.

Йордан, Елена — 169.

Йосиф — български архимандрит — 409.

К

К., подпис на Л. Каравелов — 135, 413, 418, 494, 505.

К., Стойка, вдовица — 169.

Кавеняк, Луис (1802—1857) — френски генерал. През юни 1848 потушава работнически бунт. Кандидат за президент, но бива победен от Луи Наполеон (Наполеон III) — 184.

Кавур, Камило Бенсо, граф (1810—1861) — държавен деец на Сардинското кралство и Италия, дипломат. Идеолог на либерално-монархическата буржоазия. Като министър-председател (1852—1861) на Сардинското кралство обединява Италия чрез династически сделки и дипломатически комбинации. Пръв министър-председател на Италианското кралство (март—юни 1861) — 498.

Казанакли, Михаил — бесарабски българин, учил в семинарията в Кишинев. Учител, журналист, свещеник в Болград — 336.

Казанаклия, Димитър Нико — 169.

Как е ора̀л Исус Христос, богомилско съчинение — 496.

Как е станал Христос свещеник, богомилско съчинение — 496.

Как император Пров е нарекъл Христа свой приятел, богомилско съчинение — 469.

Как трябва да се опазим от мнимите патриоти, статия от Л. Каравелов — 62, 489.

Калугери, статия от Л. Каравелов — 71, 489.

Кант, Имануел (1724—1804) — немски философ, родоначалник на немския класически идеализъм — 106, 277.

Кантарджиев, Паскал Д. — търговец в Букурещ. Член на Добродетелната дружина — 163, 167.

Кануркова, Спаска — преводачка — 498.

Капитанеску, Тиберия — 167.

Кара Георги (Караджордже), Черни Георги (1768—1817) — вожд на националноосвободителното движение в Сърбия в началото на XIX в. — 37, 193, 487, 498, 499.

Кара Георги Българин — участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829). През 1823 е произведен в чин генерал — 493.

Кара Фезията (XVIII—XIX в.) — потурчен българин, кърджалийски главатар — 61.

Каравелов, Любен (1834—1879) — 145, 379, 386, 393, 402, 403, 483, 487, 491, 494, 496, 500—502, 504, 507.

Карагеоргиевичи — династия в Сърбия (1842—1858, 1903—1918) и в Югославия (1918—1941) — 189.

- Каракаш, Николай — 169.
- Каранович, П., хирург — 283.
- Каратеодориди, Ст. (1789—1867) — лекар на турска служба, участник в черковно-националната борба — 415, 505.
- Карл; Карл I Хохенцолерн (1839—1914) — румънски княз (1866—1881) и крал (1881—1914) — 168, 497.
- Карл VI Безумни (1368—1422) — френски крал (1380—1422), психически болен — 73, 489.
- Карл IX (1550—1574) — френски крал (1560—1574). Санкционира Вартоломеевата нощ (1572) — 58.
- Карл IX (1550—1611) — шведски крал (1604—1611) — 109.
- Карловски, Георги (Георги Димитров Казак) — участник в националноосвободителното движение. Българин от Карлово. През 40-те години на XIX в. се преселва в Галац и приема австрийско поданство. Взема участие в Браилския бунт (1842); организира българите в Молдова и поддържа връзка с Г. С. Раковски. По-късно се преселва в Тулча. Подпомага издаването на «Горски пътник» (1857), настоятел е на «Дунавски лебед» (1860—1861). През 60-те години се връща в Галац. Доверено лице на В. Левски, в близки отношения с Л. Каравелов и Хр. Ботев — 141.
- Карпатска федерация — 105.
- Карпентер, д-р Уилиам-Бениамин (1830—1885) — английски естествоизпитател и лекар. Професор по съдебна медицина в Лондонския университет. Автор на трудове по физиология — 355.
- Катехизис — религиозна книга, в която чрез въпроси и отговори се разяснява накратко християнското учение — 127, 227, 233, 359, 474.
- Катков, Михаил Никифорович (1818—1887) — руски журналист и публицист. Редактор (1850—1855, 1863—1887) на в. «Московские ведомости». През 40-те и 50-те години на XIX в. е либерал. По-късно преминава на реакционни позиции — 104, 106, 493.
- Керемидчиев, Петър — член на Добродетелната дружина — 167.
- Кир II Велики (неизв. — 530 пр. н. е.) — староперсийски цар (558—530 пр. н. е.). Основател на държавата на Ахеменидите. Води завоевателни войни — 128.
- Кирил (Константин-Кирил Философ) (826/827—869) — 13, 137, 421.
- Кирович, Данаил — 141.
- Клейнмихел, Пьотър Андреевич (1793—1869) — руски реакционер

- политик, приближен на Николай I. Военен министър и управляващ пътищата и съобщенията — 45.
- [Клета Францийо. .], статия от Л. Каравелов — 178, 498.
- Closiere des Lilas, парижко увеселително заведение — 257.
- Кожок, Пано — 169.
- Кожухаров, Васил — 169.
- Козма, презвитер (X в.) — старобългарски писател. Автор на «Беседа против богомилите» — 466—469.
- Кок, Пол Шарл дьо (1793—1871) — френски писател — 238.
- Collège de France (Колеж дьо Франс) — едно от най-старите научноизследователски и учебни заведения във Франция. Основан в Париж през 1530 — 450, 464.
- Колегията на св. Амвросия — колежът «Св. Амвросий» — 454.
- Колони, Михаил (1817—1893) — български търговец в Букурещ. Деец на Добродетелната дружина — 95, 167—169, 172, 173, 386, 387, 405.
- Conversion des slaves au christianisme, ch. XIII (Покръстването на славяните, гл. XIII), от Л. Леже — 472.
- Константин V Копроним (719—775) — византийски император (741—775) — 465, 508.
- Константинов, Иван х. — 169.
- Константинов (Костадинов), Спиро — търговец в Букурещ. От 1873 е касиер на Добродетелната дружина. Обвиняван от революционерите, че е злоупотребил със завещаните от М. Недялкович средства — 163, 167.
- Константинополис — гръцки вестник, основан през 1866 — 101.
- Константски събор (1414—1418) — вселенски събор на католическата църква, свикан за борба срещу Реформацията. Осъжда на смърт Ян Хус. За пръв път властта на съборите е провъзгласена за по-висша от властта на папата — 137, 153.
- Констанция, героиня на Х. Спенсър — 124.
- Конфуций (551—479 пр. н. е.) — китайски философ — 353.
- Коперник, Николай (1473—1543) — полски астроном, математик, лекар. Материали за Коперник са поместени в сп. «Читалище», г. III, кн. 10 от 31 юли 1873 — «Николай Копърник (По Дурдик и И. Крейчи)» от Кръстьо Мирски; във в. «Право», г. VII, бр. 44 и 45, 22 януари 1873, и г. VIII, бр. 3, 31 март 1873 (дописки от Одеса от Младен Николаев) — 106.
- Коран, Алкоран — основната свещена книга на мюсюлманите — 31, 102.
- Кореспонданс слав, френски вестник — 11.
- Кормчая книга — старобългарски превод на византийския сборник

- Номоканон. Според някои изследователи преводач на първата му редакция (VI в.) е Методий. Счита се, че след покръстването на българите (864) е преведена третата редакция на Номоканона, която съдържа текстове на черковното и на светското право и новели на византийските императори — 399, 417, 504.
- Косовска битка — сражение между сръбски и турски войски на Косово поле през 1389. След него Сърбия пада под турско иго — 487.
- Костаки, Илия И. — 167.
- Костандин, Стерьо. — 167.
- Костеску, Николай — 168.
- Костович, Димитър — 167.
- Коупер — вероятно Купер, Уилям (1731—1800) — английски поет — 445.
- Кошут, Лайош (1802—1894) — унгарски революционер, републиканец — 484.
- Краевски, Андрей Александрович (1810—1889) — руски буржоазен издател и журналист. Редактира и издава литературната притурка на в. «Русский инвалид», в. «Литературная газета», в. «Голос», сп. «Отечественные записки» — 104, 106, 493.
- Крайст Черч (Крайст Чърч колидж) — колеж в Оксфорд — 463.
- Кратка всеобща история от Смарагдова, преведена от Й. Груева (Цариград, 1858) — 494.
- Кримска война (1853—1856), Севастополска война — 26, 27, 162, 485, 486.
- Критско въстание (1866—1869) — антитурско въстание на остров Крит под лозунга за присъединяване към Гърция — 506.
- Круп — военнометалургичен концерн във ФРГ, оглавяван от семейството Круп. Създаден е през 1811; в края на XIX и началото на XX в. е най-големият световен производител на оръжие — 176.
- Круфорд, пастор — 114.
- Кръстевич, Гаврил Баев (Гандьо Кътьов Баев) (1817—1898) — книжовник и обществен деец — 86, 491.
- Куза, Александру Йон (1820—1873) — княз на обединените румънски княжества Влахия и Молдова (1859—1862) и на Румънското княжество (1862—1866) — 375, 490.
- Кузман — 63.
- Куклен, Кукленският манастир — на 4 км. югозападно от с. Ку-клен, Пловдивско — 74.

- Кукулевич-Сакцински, Иван (1816—1889) — хърватски писател, учен, политически деец — 33.
- Кулачковски, шпионин — 149.
- Купидон — в римската митология бог на любовта — 257.
- Курие д'Ориан — френски вестник. Излиза от 1860 в Цариград. Има туркофилско направление — 20, 21, 403.
- Курций — герой от римската митология. Хвърля се в отворилата се на Форума пропаст, за да спаси Рим от гнева на боговете — 447.
- Кутюв, Петър С. — търговец в Букурещ. Член на Добродетелната дружина, епитроп на българската църква и българското училище в Букурещ — 164, 167, 172.
- Кънчов (Кънчев), Ангел (1850—1872) — помощник на В. Левски — 142.
- Кърмачов, Петър — 169.
- Л
- Л., подпис — 405, 504.
- L'Emile du XIX siècle (Емил от XIX век), от А. Ескирос — 197.
- La Bulgarie devant l'Europe (Bucuresci, 1866) — брошура от Пандели Кисимов. Превод на френски език — Атанас Андреев. Излиза и на български език — «България пред Европа» (1866) — 426.
- La Turquie, вестник — 21.
- Лабуле, Едуард (1811—1883) — френски юрист, публицист и писател. Романът му «Принц-куче» е остър памфлет срещу Наполеон III и неговото обкръжение — 28, 198, 356, 485, 500.
- Лазаров, К. Г. — 164, 167.
- Ламене, Фелисите Робер (1782—1854) — френски писател и философ. Бори се църквата да бъде отделена от държавата. Родоначалник на т. нар. католически социализъм — либерално направление в католицизма — 112, 494.
- Лангевич, Мариан (1827—1887) — полски революционер. В Турция под името Ибрахим паша става началник на турската казашка част — 21, 99, 149.
- Лауд, Уилям (1573—1645) — лондонски епископ (от 1628) и кентърберийски архиепископ (1633—1640). През 1640 е обвинен в държавна измяна, осъден на смърт и обезглавен — 464.
- Лафонтен, Жан дьо (1621—1695) — френски баснописец — 277.
- Левант Таймс (The Levant Times) — англо-френски вестник, из-

- лизал от 1868. От 12 януари 1874 се печата и на български език. Българското му издание се обособява от август 1874 като отделен вестник с нова номерация и българско име — «Източно време» — 396.
- Левски, Васил, Дяконът** (1837—1873) — 193, 403, 490, 504.
- Леже, Анри, писател** — 457.
- Леже, Луи Пол Мари** (1843—1923) — френски славист, първият френски българовед. Защитник на българския народ по време на Априлското въстание. За първи път посещава България през 1882. В книгата си «Кирил и Методий» (1868) поддържа тезата за българския произход на Кирило-Методиевия език, който по-късно нарича старобългарски. Многократно подчертава, че езикът на българите от Мизия, Тракия и Македония е неделим. В книгата си «Славянският свят» (1873) нарича българите «културни предшественици» на другите славяни — 465, 472.
- Леман, Александър** (1814—1842) — немски пътешественик и естествоизпитател. Участва в научни експедиции в Бухара и Самарканд — 313.
- Леонардо, П.** — 248—259, 263.
- Леонид** (508—480 пр. н. е.) — спартански цар (488—480 пр. н. е.). Загива в сражението при Термопилите срещу персийските нашественици. Името му е синоним на самопожертвувателност и твърдост — 128, 194, 233.
- Les Etats Unis d'Europe**, вестник — 372.
- Les plaies de la Bulgarie**, брошура — 426.
- Лесинг, Готхолд Ефраим** (1729—1781) — немски драматург и изкуствовед — 277.
- Летоструй или домашен календар** (1869—1876) — годишен енциклопедичен сборник. Редактори: Хр. Г. Данов, Й. Груев, Я. Ковачев — 494.
- Либертата (Libertatea)** — вестник на румънски език, притурка на Каравеловия вестник «Свобода». «Либертата» излиза от 7 януари 1871. Не е превод на «Свобода». Информира румънските читатели по български въпроси, пропагандира «братството между християнските народи на Изтока» и поспециално румъно-българското приятелство, идеята за Балканска федерация. Помества и статии по международни въпроси и други материали. Особен интерес представляват статиите за Парижката комуна — безспорно доказателство за републиканските убеждения на Каравелов. Досега са известни 16 броя на «Либертата», излезли успоредно с първите 16

- броя от втората годишнина на в. «Свобода» (от 7 януари 1871 до 11 май 1871) — 483, 498.
- Либих, Юстус** (1803—1873) — немски химик, един от създателите на агрохимията — 300, 315.
- Ликург** — легендарен спартански законодател (IX—VIII в. пр. н. е.) — 376.
- Лилов, Ар. И. Х.** — 167.
- Лилов, Мачу** — 168.
- Лилов, Христо** — 163.
- Линей, Карл** (1707—1778) — шведски естествоизпитател. Систематизира растителния и животинския свят — 229.
- Линколн, Абрахам** (1809—1865) — държавен деец на САЩ, президент (1860—1865) — 113—119.
- Линколнова школа** — американско учебно заведение — 275.
- Липранди, Иван Петрович** (1790—1880) — руски генерал и историк. Автор на трудове по руска военна история и на книгите «Восточный вопрос и Болгария» (1868), «Болгария» (1877) — 395, 504.
- Лондонска конференция** (1871) — на нея е подписана Лондонската конвенция, с която се ликвидира «неутрализацията» на Черноморския басейн, наложена от Парижкия мирен договор (1856) — 492, 493.
- Лот** — в библейската митология племенник на Аврам; жител на Содом — 136.
- Любен Каравелов и българското освободително движение 1860—1867** (1970), изследване от Кр. Шарова — 506, 507.
- Людвик XIV** (1638—1715) — френски крал от 1643. Името му е синоним на френския абсолютизъм — 57, 464.
- Людвик XV** (1710—1774) — френски крал (1715—1774) — 464.
- Людвик (Луи) Филип** (1773—1850) — френски крал (1830—1848) — 372.
- Люис, историк** — 230.
- М**
- М., подпис** — 144, 371, 388, 389, 402, 496, 501, 504.
- Магдалина (Мария Магдалина)** — в християнската митология жена от Галилея, последователка на Христос, една от мироносиците — 136.
- Магдалина, Магдален колеж (Magdalen college)** — колеж в Оксфорд, основан през 1456 — 450, 462.

- Маймарчооглу, Иван — 168.
- Мак-Махон, Мари Едм Патрис Морис (1808—1893) — френски военен и политически деец, маршал. През 1871 командува войските, които разгромяват Парижката комуна — 184, 185, 256.
- Мака, Михалаки — 167.
- Макарий, български архимандрит — 409, 411.
- Македония (1866—1872) — обществено-политически и общообразователен вестник. Редактор — П. Р. Славейков — 135, 378, 379, 385, 390, 391, 502, 503.
- Македонска българска дружина, статия от Л. Каравелов — 139, 496.
- Македонска българска дружина, известие в сп. «Читалище» — 496.
- Македонска българска дружина — комитет на български обществени и културни дейци, създаден през 1871 към Българското читалище в Цариград. Основна задача: да подпомага българското просветно дело в Македония и да противодейства на асимилаторската експанзия на елинизма и на други чужди домогвания сред българското население в югозападните предели — 139, 140.
- Макензи — вероятно Микензия, Г. М. — английска пътешественичка из Балканския полуостров през 1862—1863 заедно с А. П. Урби. Двете са авторки на книгата «Турците, гърците и славяните...» (Лондон, 1867) — 395.
- Малък отговор, статия от Л. Каравелов — 388, 503.
- Манов, Ангел — 167.
- Марин, И. С. — 167.
- Маринкович, Марко, сърбин — 169.
- Маринов, Х. П. — 141.
- Маринович, Йован (1821—1893) — сръбски политически деец, консерватор. Заема министерски и други висши държавни длъжности — 188—190, 498, 499.
- Марсилеза — френска революционна песен от Роже дьо Лил. Става химн на Френската буржоазна революция; от 1795 национален химн на Франция — 29, 79, 263.
- Масе, Жан (1815—1894) — френски писател. Автор на научнопопулярни книги за деца и юноши. Някои от тях са преведени на руски език и стават много популярни в Русия. В превод на М. Вовчок излиза сборникът «Сказки Масе и Сталя» (СПб., 1872). Развива голяма просветна дейност — основава библиотеки, инициатор е да се създаде «Лига за народно обра-

- зование» (през 1876 тя обхваща 30 000 членове). Републиканец по убеждения — 308.
- Махмуд паша (Махмуд Недим паша) (1818—1883) — турски държавник, велик везир (1871—1872, 1875—1876) — 138, 143, 147, 189.
- Мацини, Джузепе (1805—1872) — италиански революционер — 56, 69, 486, 488.
- Меджидие — турски орден с пет степени, учреден през 1852 — 189.
- Мейлс, професор — 278.
- Метерних, Клеменс (1773—1859) — австрийски държавник — 49, 282.
- Методиев, Димитър, преводач — 377.
- Методий (ок. 815—885) — 13, 137, 421.
- Мехмед Руджи (Ружди) паша — турски държавен деец, велик везир — 394.
- Мидхат паша, Ахмед (1822—1884) — турски държавен деец. Валия на Дунавския вилает (1864—1867), велик везир (1873—1874, 1876—1877) — 13, 21, 67, 78, 147, 148, 390—394, 396, 423, 425, 503.
- Микеланджело Буонароти (1475—1564) — италиански скулптор, художник, поет — 464.
- Мил, Джон Стюарт (1806—1873) — английски буржоазен философ, икономист, публицист — 353.
- Миладинови, братя: Димитър (1810—1862) и Константин (1830—1862) — български обществени и културни дейци от Струга — 19, 137, 138, 495.
- Милан Обренович — сръбски княз (1868—1882) и крал (Милан I, 1882—1889) — 189, 190, 498, 499.
- Миланович, Тодор (1802 — след 1867) — български търговец в Браила. Завещава голяма сума на училището в родния си град Свищов — 151.
- Милер, Хюг (1802—1856) — английски учен и писател, поддръжник на шотландската свободна църква. Автор на трудове по геология и на очерците «Моите училища и учители» — 109.
- Милетич, Светозар (1826—1901) — сръбски политически деец, организатор (1869) на Народната свободомислеща партия — 58, 69, 489.
- Милинген, Фредерик, син на Мехмед Кипризли (Кабръзлъ) паша и англичанката Милинген. Автор на книгата «Роби на Турция, харемът на султана, негри роби». Каравелов печата част от нея във в. «Либертатя» — 395.
- Милосевич, Милош (1840—1907) — сръбски политик и книжовник.

В етнографските и фолклорните си съчинения фалшифицира научните факти — 344.

Милойкович, Радивой (1832—1888) — сръбски политически деец, юрист. Член на Либералната партия. Заема висши държавни постове: през 1875 и 1876 — министър на правосъдието и на вътрешните работи — 190.

Милош Обренович (1780—1860) — сръбски княз (1815—1839, 1858—1860). Основател на династията Обреновичи — 499.

Минаев, Дмитрий Дмитриевич (1835—1889) — руски поет и сатирик. Пише в демократичния печат през 60-те години на XIX в. Автор на злободневни епиграми, фейлетони, пародии — 71, 107.

Министерство на вътрешните дела (на Сърбия) — 188.

Минка, баба — 169.

Минков, Димитър — 163, 164, 166.

Минков, М. х. — 167.

Минков, мадам — 167.

Минович, Ганчо — 167.

Мирозрение (1850—1851, 1870) — научнопопулярно и обществено-политическо списание, редактирано от Ив. Добровски. Последните два броя, издадени през 1870 в Букурещ, са със заглавие «Мирозрение или Български инвалид» — 502.

Михаил, архангел — 397.

Михаил (М. Йованович) (1826—1898) — белградски митрополит (1859—1881 и 1889—1898), професор по богословие. Издействувал самостоятелност на сръбската църква (1879). Деен политик либерал — 190, 428.

Михаил Обренович (1823—1868) — сръбски княз (1839—1842, 1860—1868) — 190, 420, 421, 426, 498, 499.

Михайлов, Атанас — букурещки търговец, член на Добродетелната дружина — 168.

Михайлович, Стефча (1804—1888) — сръбски политик, привърженик на либералната партия и на династията на Обреновичите — 190.

Михайловски, Никола Стоянов (1818—1892) — книжовник и общественик. От 1868 е цензор на българските книги в турското Министерство на просветата — 19, 23, 24, 42, 43, 52, 63, 67, 92, 382, 492.

Михалаки — 166.

Мишайков, Петър — деец на националноосвободителното движение. Участва във Втората българска легия в Белград (1867—1868). В Турну Мъгуреле държи хан и е председател на мест-

ния български революционен комитет. Участва в подготовката на Априлското въстание и Ботевата чета — 141.

Мишле, Жул (1798—1874) — френски историк. Главни съчинения: «История на Франция», «История на Френската революция» — 289, 290, 447.

Млада България, подпис — 25, 485.

Млада Италия — италианска революционна организация, създадена през 1831 от Дж. Мацини — 29, 486.

Млада Турция — буржоазно-либералното политическо движение «Млади османци». Заражда се в началото на 60-те години на XIX в. Между най-видните му дейци е Мидхат паша. Подкрепя капиталистическото развитие на икономиката, стреми се към буржоазни политически и правни реформи и към турцизиране на културата в Турската империя. Решително се противопоставя на националноосвободителните движения на поробените народи — 20, 21.

Мойсей — древноеврейски митически пророк и законодател. Считали са го за посредник между бога и еврейския народ; приписва му се извеждането на евреите от Египет — 193, 359, 468.

Мошот, Якоб (1822—1893) — немски физиолог и философ, вулгарен материалист — 295, 311, 313, 315, 324.

Молтке, Хелмут Карл Бернхард (1800—1891) — немски политик, фелдмаршал — 184.

Момчево кафене, в Търново — 357.

Monitorul universal, вестник — 177.

Морие, пътешественик — 476.

Московски университет — основан през 1755 — 425.

Московские ведомости (1756—1917) — един от най-старите руски вестници. От 1859 — всекидневник. От 1863 редактори са М. Н. Катков и П. М. Леонтиев — 147, 148, 493.

Мохамед (ок. 570—632) — проповедник, считан за създател на ислямската религия — 36, 419.

Мулей Молюк, арабски военачалник — 111.

Мултка — турски законник — 181.

Мустаков, Василий — български търговец в Букурещ — 168.

Мустаков, Г. — български търговец в Букурещ — 159.

Мустаков, Григор — 167.

Мустаков, Костаки — български търговец в Букурещ — 167.

Мушински, турски шпионин — 149.

Мъдростовията на русчужкият Синтип философ, статия от Л. Каравелов — 142, 496.

Мъртви души, поема от Н. В. Гогол — 403, 494.
 Мюлер, Макс (1823—1900) — английски филолог, изтоковед, специалист по общо езикознание, индология, митология — 453.

Н

Н., инициал — 134, 483.
 Н. Н., подпис — 103, 492.
 Н. с. Преса — вж. Нойе фрайе Пресе.
 Н. ф. Преса — вж. Нойе фрайе Пресе.
 Наботков Венко — 141.
 Найденов, Иван (Ив. Н. Иванов) (1834—1910) — публицист, общественик. Редактира в. «Право» и в. «Напредък» — 390.
 Наполеон I (1769—1821) — френски император (1804—1814 и през март—юни 1815) — 183.
 Наполеон III (Луи Наполеон Бонапарт) (1808—1873) — френски император (1852—1870) — 26—29, 34, 35, 45, 57, 90, 91, 93, 99, 256, 420, 485, 492, 505, 506.
 Наполеон IV (1856—1879) — френски принц, син на Наполеон III и Евгения. По време на Френско-пруската война избягва в Англия, където загива — 90.
 Наполеона няма, статия от Л. Каравелов — 90, 491.
 Напоминание, бележка от Л. Каравелов — 137, 495.
 Напред!, статия от Л. Каравелов — 49, 487.
 Народно образование (Публична лекция от Е. Лабуле), публикация в сп. «Знание» — 500.
 Настоятелството, подпис — 141, 496.
 Настоятелството на Цар. бъл. читалище, подпис — 496.
 Настрадав ходжа, фолклорен герой — 106.
 Наталия, княгиня — 499.
 Научни, политически и философски опити, т. III, от Х. Спенсър — 120, 124.
 Национално събрание — название на парламента във Франция — 255.
 Начална граматика за изучение на българският език. По К. Говорова... (Болград, 1870), от С. Радулов — 494.
 Нашата разправа с турците, статия от Л. Каравелов — 53, 487, 489.
 Наше време (1860—1863) — руски политически и литературен вестник. Излиза в Москва. Редактор — Н. Ф. Павлов. През 1860—

1862 е седмичник с умеренолиберален характер, а от 1863 ориентацията му е реакционна — 413, 505.
 [Нашето спасение лежи в славянското единство], Букурещ, 8 октомври, 1875, статия от Л. Каравелов — 192, 499.
 Наши благодетели, статия от Л. Каравелов — 17, 484.
 Нашите народни работи, статия от Л. Каравелов — 57, 488.
 Неделкович, Ангел — 167.
 Неделкович (Недялкович), Иван — богат букурещки българин. Завещава имоти на училището в родния си град Казанлък — 157—160, 171.
 Неделкович, Христо — 168.
 Неделя, вдовица — 169.
 Независимост (1873—1874) — вестник, продължение на в. «Свобода» (от бр. 23, 23 февруари 1873); редактор — Л. Каравелов — 404, 483, 497, 504.
 Некрасов, Николай Алексеевич (1821—1877) — руски поет — 335.
 Нелер — 464.
 Немани, Немановци, Неманичевци (Немани) — сръбска княжеска и кралска династия. Основател — Стефан Неманя, велик жупан през 1168—1196 — 468.
 Немврод — според библейската легенда основател на Вавилонското царство и на гр. Вавилония — 359.
 Неологос — цариградски вестник, излизал на гръцки и френски език — 101.
 Неофит Рилски (Никола Поппетров Бенин) (1793—1881) — 19, 431.
 Неофит Хилендарски Бозвели (ок. 1785—1848) — 431.
 Нерон, Клавдий Цезар (37—68) — римски император (54—68). Установява самодържавна власт и жестоко се разправя с противниците си. Обвинява християните, че са запалили Рим и ги преследва и унищожава. След като е свален от сената, се самоубива — 128, 425.
 Никифор, пловдивски архиепископ — 75.
 Никодим — 60.
 Николаев, П. — 164.
 Николаева, Фросина — 169.
 Николаевич, П. — 167.
 Николай I — римски папа (858—867) — 465.
 Николай I (1796—1855) — руски император (1825—1855) — 27, 35, 486.
 Николай Назаретски, духовник — 153.
 Николаки ефенди, грък — 149.

- Николов, Аврам — 167.
 Николов, Киро — 167.
 Николов, Никола х. — 169.
 Николопуло, Георги — член на настоятелството на Добродетелната дружина — 167.
 Нишко въстание (1841) — селско антифеодално освободително въстание в Северозападна България с център Ниш. Водачи: Милое Иванович и Никола Сръндак. Жестокото му потушаване предизвиква намесата на Великите сили. В България като анкетьори са изпратени руският държавен съветник Д. Кодинец и френският общественик Ж. А. Бланки, които запознават европейската общественост със страданията и националноосвободителните борби на българите — 507.
 Нов завет — вж. Библия.
 Нови паметници за историята на българите и на техните съседи (Периодическо списание. . . , г. I, 1870, кн. 1 и 2), статии-писма от Марин Дринов — 494, 495.
 Ноев ковчег — ковчег, в който според библейската легенда се спасява от световния потоп патриархът Ной със семейството си и с по една двойка от всички видове животни — 397, 479.
 Нойе фрайе Пресе, Neue freie Presse, Н. ф. преса, Н. с. преса — виенски буржоазно-либерален вестник — 67, 187, 394—396.
 Няколко думи до Геновича ефенди, статия от Л. Каравелов — 91, 491.
 Няколко думи до председателят на «Турско-християнският цариградски комитет», статия от Л. Каравелов — 20, 484.
 Няколко думи до ромънските българи, статия от Л. Каравелов — 59, 489.
 Няколко думи за нашите домашни дела, статия от Л. Каравелов — 360, 501.
 Няколко ромунски българи, подпис — 13, 484.
 Няколко ромънски българи, подпис — 86, 491.
 Няколко цариградски българи, подпис — 67, 139, 489, 495.
- О
- [О и ние сме дипломати!], статия от Л. Каравелов — 187, 498.
 Обзор на историята на славянските литератури (СПб, 1865), от А. Н. Пипин и В. А. Спасович — 495.
 Обреновичева династия (Обреновичи) — сръбска княжеска (1815—1842, 1858—1882) и кралска (1882—1903) династия. Пред-

- ставители: Милош Обренович (основател), Михаил Обренович, Милан I (1868—1889), Александър Обренович (1889—1903) — 189, 190.
 Обявление, в сп. «Читалище» — 496.
 Овидий (43 пр. н. е. — 17 от н. е.) — римски поет — 277.
 Одеско българско настоятелство, Българско настоятелство в Одеса — обществено-политическа и благотворителна организация на българите в Одеса. Създадена през 1854 от Н. Хр. Палаузов, Н. М. Тошков, Ст. и Н. Тошковиц, Н. Рашеев и др. По време на Кримската война (1853—1856) изпълнява политически задачи. Подпомага български младежи да се учат в Русия, изпраща книги на много български църкви и училища. Придържа се към реформистка тактика. Дейци на настоятелството оказват материална помощ на участници в революционното движение — 161, 497, 507, 508.
 Одисея, поема от Омир — 232.
 Одрински мир (1829) — акт, с който приключва Руско-турската война (1828—1829). Подписан от Русия и Турция на 2 септември в Одрин. Голям успех на руската дипломация — 488.
 Оксфордски университет — основан през XII в. — 152.
 Окша ефенди (Ожатовски) — турски шпионин — 147, 149.
 Омер паша (Михаил Латас) (1806—1871) — турски генерал — 20, 193.
 Омир (вероятно IX в. пр. н. е.) — древногръцки поет — 232.
 Омония (1866—1867) — гръцки двуседмичен вестник — 101.
 Определение константинопольского собора по вопросу о болгарском экзархате, статия от Т. И. Филипов — 504.
 Осми събор — Ватиканският събор (1869—1870), който окончателно утвърждава абсолютната власт на папата и догмата за неговата непогрешимост — 137.
 Остен-Сакен — руски княжески, графски и баронски род, известен от XV в. — 45.
 От б. р. ц. к., подпис — 137, 495.
 От българската емиграция в Галац и в Ибраила, подпис — 84, 490.
 От българският революционен комитет в България, подпис — 62, 489.
 От колко части е бил направен Адам, богомилско съчинение — 469.
 Отворено писмо, статия от Л. Каравелов — 149, 496.
 Отворено писмо до Махмуд паша, статия от Л. Каравелов — 138, 495.
 Отговор, бедежка във в. «Независимост» — 504.

- Отговор «Видовдану», статия от Л. Каравелов — 405, 504.
 Отговор г-ну Боляку статия от Л. Каравелов — 367, 501.
 Отговор г-ну В. М. в Браила, статия от Л. Каравелов — 400, 504.
 Отговор г-ну Филипову, статия от Л. Каравелов — 399, 504.
 Отговор [за г. Ригонупол], статия от Л. Каравелов — 372, 502.
 Отговор [на белградския дописник на в. «Право»], статия от Л. Каравелов — 392, 503.
 Отговор [на в. «Право»], статия от Л. Каравелов — 390, 503.
 Отговор [на в. «Турция»], статия от Л. Каравелов — 402, 504.
 Отговор [на г. Иван Стоян], статия от Л. Каравелов — 377, 491, 502.
 Отговор [на г. Стоянов], статия от Л. Каравелов — 387, 503.
 Отговор [на един русчушки дипломатин], статия от Л. Каравелов — 394, 504.
 Отговор [на една забележка от касиерин], статия от Л. Каравелов — 404, 504.
 Отговор [на едно безименно писмо], статия от Л. Каравелов — 385, 503.
 Отговор [на пешанските и на виенските дописници], статия от Л. Каравелов — 396, 504.
 Отговор [на писмо от Централния комитет за мир и свобода в Женева], статия от Л. Каравелов — 371, 502.
 Отечество (1869—1871) — вестник, издание на Добродетелната дружина. Излиза в Букурещ. Редактор — П. Кисимов; на последните няколко броя — Д. Войников. Постоянно пише срещу в. «Свобода» — 93—97, 161, 492.
 Офенберг, Хенрих Хенрикович, барон (1835 — неизв.) — руски дипломат. Генерален консул на Русия в Букурещ (от средата на 60-те години на XIX в. до 1873). Поддържа позициите на Добродетелната дружина по въпросите на българското националноосвободително движение. Действува пред румънското правителство да забрани преминаването на български чети през Дунав. Полага усилия да се създаде таен комитет на «старите» (Хр. Георгиев, Г. Шопов, Ив. Кишелски), който с материална помощ от руското правителство да насочва националноосвободителната борба на българите в желаната от руската дипломация насока — 501.

П

- П. — (подпис); вероятно на Л. Каравелов — 20, 149, 151, 484, 496, 503.
 Павел, апостол — 49, 344.
 Павел, Димитър — 168.
 Паисий Пловдивски (светско име: Петър Зафиров) (ок. 1810—1872) — пловдивски митрополит от 1858, един от ръководителите на църковно-националната борба. Заедно с Иларион Макариополски и Авксентий Велешки е заточен в Мала Азия (1861—1868). През 1870—1872 участва във Временния смесен съвет на Българската екзархия — 69, 489.
 Палаузов, Константин Николаевич — син на съратника на В. Априлов Николай Ст. Палаузов. Продължава обществената и стопанската дейност на баща си. Член на Одеското българско настоятелство — 507.
 Палаузов, Николай Христофорович (1819—1899) — български търговец в Одеса. Завършва Ришелевския лицей в Одеса. Един от основателите на Одеското българско настоятелство — 507.
 Палмерстон, Хенри Джон Темпъл (1784—1865) — английски политически деец, виконт, министър-председател на Великобритания през 1855—1868 и през 1859—1865, лидер на вигите. Привърженик на «равновесието на силите» в международните отношения — 64.
 Панайот, Костаки — 167.
 Панайотова, Мария — 169.
 Панарет Погониянски — вж. Рашев, Панарет.
 Пандели, Дим. х. — 167.
 Пандели, Зинка П. — 169.
 Пандели, К. х. — 167.
 Пандели, Мих. х. — 167.
 Пандели, Стефан х. — 167.
 Пантелей — 63.
 Панчооглу, фолклорен герой — 61.
 Папазооглу, Теохар, търговец — 168.
 Парижка комуна (18 март — 28 май 1871) — революционно правителство на работническата класа след победата на парижкия пролетариат — 184.
 Парижки трактат от 1856, Парижки мирен договор (1856) — сключен на 18 март между Русия, Франция, Великобритания, Турция, Сардинското кралство, Австрия и Пруссия. С него

- завършва Кримската война (1853—1856). Неблагоприятен за Русия, претърпяла поражение във войната. Според една от клаузите Русия и Турция нямат право на военен флот в Черно море — 28, 485, 493.
- Парот, Йохан—Фридрих** (1791—1841) — руски естествоизпитател и лекар. Професор в Дерптския университет. Ръководи катедрата по физиология и патология (от 1821) и по физика (от 1826). На 24 септември 1829 с четирима студенти прави първото изкачване на Арарат; извършва редица метеорологични и магнитутни наблюдения (вж. «*Reise zum Ararat*», 2 т., 1834) — 476—479.
- Паскал, Блез** (1623—1662) — френски математик, физик и философ — 213.
- Пати, Аделина** (1843—1919) — световно известна италианска певица, сопран. Пее с изключителен успех в най-големите европейски и американски оперни театри — 248.
- Пейов (Пеев), Тодор** (Т. П. Стоянов) (1838—1904) — учител, участник в националноосвободителното движение, съратник на В. Левски и приятел на Хр. Ботев. След провала на революционната организация емигрира в Браила. Става книговодител на Българското книжовно дружество (1873—1876) — 335, 336, 500.
- Пелагич, Васа** (1838—1899) — сръбски революционен демократ, богослов, архимандрит. Противник на интернационализма, заема шовинистични позиции. Каравелов често пише против него — 393.
- Пена, вдовица на Цочо** — 169.
- Пенденис** (1848—1850), роман от Уйлям Текери — 454.
- Пенов, Иван В.** — 167.
- Пенов, Силвестър** (1786—1863) — български търговец в Букурещ, дарител — 94, 95.
- Пенчович, хаджи Иванчо хаджи Величкович** — висш турски чиновник, отявлен туркофил — 92, 146, 382, 386, 390, 392, 393.
- Периодическо списание на Българското книжовно дружество** (1870—1876, Браила; 1882—1910, София) — орган на Българското книжовно дружество — 89, 128, 135, 144, 333, 380, 494, 500.
- Пескару, Мария П.** — 169.
- Песнь песней (Песен на песните)** — раздел от Стария завет на Библията; сборник от лирични песни за силната любов, която преодолява всички прегради. Авторството им дълго е приписвано на цар Соломон — 126.

- Песталоци, Йохан—Хенрих** (1746—1827) — швейцарски педагог, един от създателите на модерната педагогика — 133, 495.
- Пестер Лойд, Пещанският Лойд** — немски вестник, излизал в Будапеща. С реакционно направление — 20, 156, 187.
- Петреску, д-р И.** — 19, 167.
- Петров, Димитър** — 169.
- Петрова, Мария** — 169.
- Петрович, Велко, Хайдут Велко** (неизв. — 1813) — български хайдутин, участник в сръбското националноосвободително движение — 37, 188, 193, 487, 498, 499.
- Петрович, Георги** — 167.
- Петрович Иван, чиновник** — 169.
- Петрович, Марин** — 167.
- Петрович, Николай** — 168.
- Петър, апостол** — в християнската митология един от дванадесетте ученици на Христос — 99, 136, 412.
- Петър I** (неизв. — 970) — български цар (927—970) — 465, 466.
- Петър I Велики** (1672—1725) — руски цар (1682—1725) — 359, 375.
- Петьофи, Шандор** (1823—1849) — унгарски революционер и поет — 484.
- Пещанският Лойд** — вж. **Пестер Лойд**.
- Пий IX** (1792—1878) — римски папа (1846—1878) — 28, 45, 99, 249, 285, 404, 409—414, 505.
- Пил, Роберт** (1788—1850) — английски политически деец. Министър-председател на Великобритания (1834—1835, 1841—1846), министър на вътрешните работи (1822—1827, 1828—1830) — 445.
- Пипин, Александър Николаевич** (1833—1904) — изтъкнат руски славист, фолклорист, етнограф — 69, 105, 495.
- Пирот** (неправилно) — вж. **Парот, Йохан Фридрих**.
- Писмо до българската младеж в България**, статия от Л. Каравелов — 12, 484.
- Писмо до ромънските българи**, статия от Л. Каравелов — 23, 485.
- Пит, американец**, у когото работи А. Линколн — 115.
- Платон** (428 или 427 — 348 или 347 пр. н. е.) — древногръцки философ идеалист — 277, 458, 500.
- Поглед върх произхождането на българският народ и началото на българската история...** (Виена, 1869), от М. Дринов — 495.
- Погодин, Михаил Петрович** (1800—1875) — руски историк и писател, известен като привърженик на «официалната народност». Има големи заслуги за развитието на българо-руските кул-

- турни връзки. В «Цариградски вестник», г. VIII, бр. 362, 18 януари 1858, е поместен побългарен превод на творба от Погодин, направен от Стефан Изворски («К юноше. Сочинил М. Погодин, преправил С. Изворский»). Бележка за смъртта на Погодин е публикувана във в. «Век», г. II, бр. 51, 20 декември 1875 — 106.
- Розог**, хърватски вестник — 426.
- Полски въпрос** — 98, 99.
- Попов, Данаил Христов** (1840—1909) — участник в национално-освободителното движение. Словослагател в Букурещ, по-късно е търговец в Турну Мъгуреле. През 1868 се среща с В. Левски и става един от най-доверените му съратници. Главно чрез него Вътрешната революционна организация се свързва с емиграцията, за да се препраща поща, оръжие, пари и пр. Попов е председател на революционния комитет в Турну Мъгуреле. Пряко е свързан с Л. Каравелов, Хр. Ботев и други основни дейци на БРЦК — 141.
- Попов, Стоил Димитров** (1839—1890) — редактор на в. «Дунав» и цензор на български книги в Русе — 496.
- Попович, Гьока** — може би Попович, Джордже — Даничар (1832—1914) — сръбски публицист, преводач, лексикограф, противник на либералните идеи, редактор на вестници — 406.
- Попович, И. х.** — 168.
- Попович, Милош** (1820—1879) — сръбски журналист и писател с консервативни възгледи — 188.
- Попович, Михаил** — 163.
- Попович, Нанчо** — 167.
- Попович, Николай (Най) Г.** — български търговец в Букурещ. Подпомага Л. Каравелов при издаването на в. «Свобода» — 141, 402, 403.
- Попович, Стефан** — 167.
- Попович, х. Иван** — 169.
- Портата** — вж. Високата порта.
- Последня дума**, статия от Л. Каравелов — 96, 492.
- Право** (1869—1873) — български обществено-политически и книжовен вестник — 107, 390, 392, 393, 495, 503.
- Пражки университет (Карлов университет)** — основан през 1348 — 151—153.
- Привременен смесен съвет** — орган на Българската екзархия след учредяването ѝ през 1870 — 491.
- Привременно българско началство** — български революционен комитет в Белград, създаден на 15 юни 1862 по почин и под пред-

седателството на Г. С. Раковски. Има за цел да ръководи подготовката на всеобщо българско въстание, да свърже четите в революционна войска, да поддържа връзка със сръбското правителство за съвместни действия срещу Турция — 497.

Приключенията на г. Вердант Грийн, оксфордски първокурсник (1853—1857) — роман от английския писател Едуърд Брадли (1827—1889), автор на поетични творби и художествена проза. Сам илюстрира произведенията си, сътрудничи с карикатури на в. «Пънч» — 454.

Принц-куче (Le prince-caniche), 1868, роман от Е. Лабуле — 28.

Програми на габровските училища (1873), от Ив. Гюзелев — 500.

Продан, Иван — 169.

Прокламация към българския народ, от Л. Каравелов — 418, 506.

Протич, д-р Петър Димитров (1822—1881) — лекар, общественик, професор в Медицинския факултет в Букурещ. Член на Добродетелната дружина. Развива народополезна дейност. Автор на посредствени стихотворения — 159, 167, 172, 173, 405.

Публицистиката на Любен Каравелов до излизането на в. «Свобода» (1860—1869). Статии, дописки и писма. Издирил и подготвил за печат академик Михаил Димитров (1957) — 505—507.

Пулев, Николай — 163, 167.

Пулиева (Пулева), Елисавета Хр. (неизв. — 1900) — съпруга на карловския търговец Хр. Пулиев. От 1861 живее в Букурещ — 95, 168.

Пушкин, Александър Сергеевич (1799—1837) — 475.

Р

Радионов, Радион — богат българин в Болград, общественик — 334.

Радукану, Андрея — 167.

Радулеско, Теодор — 167.

Радулеску, Тончо — 168.

Радулов, Сава (Стойно) Илиев (ок. 1817—1882) — учител, книжовник и книгоиздател в Болград — 127, 494.

Радум, Петър х. — 168.

Разидеску (Расидеску), Стефан — 163, 167.

Райнов, Теофан (1837—1910) — обществен деец, син на Райно Попович. През 1868 получава от българското отделение на

- турската тайна полиция 3000 лири за шпионски цели. Отива в Румъния и ги дава на Ив. Касабов и Д. Войников за издаването на вестниците «Народност» и «Дунавска зора». Л. Каравелов остро напада Т. Райнов — 403.
- Райчевич, С.** — управител на белградската държавна печатница. Помага на Л. Каравелов да уреди своята печатница — 403.
- Раковски, Георги Стойков** (1821—1867) — 19, 69, 141, 162—166, 431, 497.
- Ралей (Рали), Уолтър** (ок. 1552—1618) — английски мореплавател, организатор на пиратски експедиции, поет, драматург, историк. Фаворит на Елисавета I — 464.
- Ралчев (Ралчов), Пенчо** — български търговец в Букурещ. Роден около 1820 г. в Габрово. Прави дарение за габровските училища — 163, 167.
- Рафаело** (1483—1520) — италиански художник — 464.
- Раш, Густав** — немски писател. Автор на книгите «Сърбия и сърбите», «Източен фенер», за които Каравелов се изказва ласкаво (вж. в. «Независимост», г. III, бр. 29 и 46, 1873). Във в. «Свобода», г. II, бр. 37—43, 1872, е отпечатана част от книгата на Г. Раш «Турците в Европа» в превод на Павел Икономов — 395.
- Рашев, Панарет; Панарет Погониянски** (1808—1887) — български владика и обществен деец в Букурещ. Член на Добродетелната дружина — 95, 167, 172, 492, 498.
- Рашеев, Васил Николов** (1821—1907) — търговец в Одеса. Роден в Габрово. Изпълнител (заедно с Николай Христофорович Палаузов) на завещанието на Васил Априлов — 507.
- Революции през 1848—1849** — буржоазно-демократически и буржоазни революции във Франция, Германия, Италия, Австрия, Чехия, Унгария. Главната им задача е да се премахне феодализмът, който пречи на капиталистическото развитие — 183, 484, 486, 488, 490.
- Регул** (неизв. — ок. 248 пр. н. е.) — римски пълководец, воювал срещу Картаген — 447.
- Резби (Гъгби)** — престижно английско частно средно училище (колеж) в гр. Ръгби — 433, 443.
- Реклам, Карл** (1821—1887) — немски лекар, професор по медицина в Лайпциг. Автор на медицински съчинения — 453.
- Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum** (Отговор на Николай по допитването на българите) — 465.
- Ригопуло, Андр., грък** — 372—375, 377.
- Рилски манастир** — 74.

- Римска република от 1849** — буржоазно-демократична република, установена на 9 февруари в Папската област. Ръководена от Дж. Гарибалди и Дж. Мацини. Разгромена на 3 юли 1849 — 488.
- Римски въпрос** — 98, 99.
- Ристич, Йован** (1831—1899) — сръбски държавник и историк. Най-напред е близък с консерваторите. След 1867 — с либералите. Регент (1868—1872), министър-председател и министър на външните работи (1873) — 189, 499.
- Ритер, д-р** — вероятно авторът на книгата «Врач как друг дома...» (Москва, 1864) — 206.
- Родоконаки, грък** — 150.
- Розен, Михайло (Ружич)** — сръбски журналист и лекар в Княжевац. Дописник на австро-унгарски вестници — 395.
- Росети, Скарлат (Карол), граф** — румънски държавник — 369.
- Ротшилд** — банкерска фамилия в Западна Европа. Родоначалник — Майер Амшел Ротшилд (1743—1812), отворил банкерска кантора във Франкфурт на Майн — 93.
- Рошфор, Анри** (1830—1913) — френски политик, публицист. Отначало заема прогресивни позиции. По-късно отявлен реакционер — 489.
- Румънските пословици за българския въпрос, статия** — 368.
- Русе, Георги Антон** — 167.
- Русев, Стефан** — 167.
- Русек, манастир** — 74.
- Руският вестник «Голос», статия от Л. Каравелов** — 104, 493.
- Руско-турска война (1828—1829)** — 488.
- Руското консулато в Букурещ** — 167.
- Русо, Жан Жак** (1712—1778) — френски философ, педагог, писател. Откъси от негови творби превежда Д. Войников (включени в «Сборник от разни съчинения», 1860). Димитър Енчев публикува в сп. «Читалище», г. I, кн. 7 и 8 от 1 и 15 февруари 1871 откъса «Волтер и Жан Жак Русо (Из Всеобща история на литературата — И. Шера)» — 88, 106, 120, 121, 129, 195, 198.
- Русович, К. Д.** — 164, 166, 167.
- Русович, Н. К.** — 168.
- Русский вестник (1856—1906)** — руско литературно-политическо списание, излизало в Москва. Редактирано от М. Н. Катков и др. — 475, 493.
- Русчук, 10 юния, дописка във в. «Свобода»** — 490.
- Ръклици, Иван, поляк** — 283.

Ръководител на основното учение (1873—1874) — списание, приложение на сп. «Читалище». Редактор — Др. Цанков. Помества материали от областта на методиката и други статии, предназначени за учители и ученици — 500.

С

С. подпис — 402.

S., подпис — 192, 498.

S. S., подпис — 14, 484.

Саваот (Йехова, Яхве) — бог на израилтяните и юдените от 621 пр. н. е. Почитан от евреите като единствен бог — 397.

Савович, Киро — 141.

Савта, вдовица — 169.

Садък паша — вж. **Чайковски, Михаил**.

Салакооглу, Георги — 167.

Самодеевост — книгата «Self-help» (1860) от Самуел Смайлс; преведена на руски език — «Самодеевостъ» (1867) — 108.

Самоковски женски манастир — 74.

Самуил (неизв. — 1014) — български цар (997—1014) — 468.

Санктпетербургска императорска медико-хирургическа академия — 283.

Санстефански мирен договор (1878) — 501.

Сапунов, Светослав (Светослав Миларов) (1850—1892) — учител и журналист. През 1870 е изпратен в Букурещ от политически комитет, образуван в Цариград, да разбере планове на революционната партия. Несправедливо е заподозрян от някои революционни дейци, че има връзки с турските власти — 83, 146.

Сборник — замислена от Българското книжовно дружество, но неиздавана поредица — 89, 333, 380.

Св. Георги — 171.

Св. Георги, манастир — 74.

Св. Иван, празник — 290.

Св. София, църква в Цариград — 397.

Св. Стефан, архидякон — 154.

Св. Стефан — Ищван (Стефан) I (ок. 970—1038) — княз (от 997) и пръв крал (от 1000) на Унгарското кралство. Въвежда християнството (ок. 997) в Унгария — 28, 29.

Св. Яков — 479.

Св. Яков — манастир в долината Св. Яков, северно от планината

Аралат. Разрушен през 1840 от земетресение и кални потоци от Аралат — 476.

Световид (1852—1870) — сръбски забавно-научен вестник. Излиза в Темешвар, Виена, Белград. Редактор — Ал. Андрич — 424.

Свещено писание — вж. **Библия**.

Свищов 19 юния, дописка във в. «Свобода» — 490.

Свобода (1869—1873) — вестник, орган на БРЦК. Редактор — Л. Каравелов — 145, 371, 379, 380, 382, 385, 388, 390, 391, 395, 396, 483—493, 495—497, 501—504.

Севастополска война — вж. **Кримска война**.

Седми вселенски събор — вероятно т. нар. Тридентски събор (1545—1563), на който за пръв път е формулиран принципът за непогрешимостта на папата — 137.

Сезострис — легендарен египетски цар. Приписват му се блестящи завоевания, ново законодателство и нови обичаи — 128.

Сен Джон (Сейнт Джон), колеж в Оксфорд — 462.

Селим I (1467—1520) — турски султан — 57.

Селимински, д-р Иван Георгиев (1799—1867) — възрожденски деец, лекар, учен, общественик, дарител — 168, 171.

Сигизмунд I (1368—1437) — император на Свещената римска империя (от 1410), крал на Унгария (1387—1437) и на Чехия (1419—1421, 1436—1437). Оглавява борбата срещу хусизма — 158, 154 497.

Симеон (ок. 805—927) — български княз (от 893) и цар (919—927) — 465.

Симеон, Ар. Б. — 167.

Симеон, Атанас — 167.

Симеон, Христо А. — 167.

Симеонов, А. — 164.

Синан паша — 188.

Синтип философ — герой на древната източна повест «Митология на Синтип философ», преведена от Софроний Врачански и включена от него във втория му видински сборник (1802). Става много популярен чрез превода на Христати Павлович «Баснословие Синтипа философа...» (1844) — 142, 496.

Сирах — еврейски мислител и писател. Живял вероятно през II в. пр. н. е. — 109.

Славейков, Петко Рачов (1827—1895) — вж. в това издание т. VI, с. 651 — 19, 145, 390, 503.

Славов, Иван — 168.

Славянската литература на България в средните векове. Богоми-

- лите, от Луи Леже; превод на Л. Каравелов — 465, 508.
- Славянская заря, руско списание — 506.
- Слово святого Козьмы пресвитера на еретики прѣние и поучение отъ божественныхъ книгъ (Беседа против богомилите) — 466.
- Смайлс, Самуел (1812—1904) — английски писател и лекар хирург. Автор на популярни съчинения, свързани с практиката му. Иденте си обосновава чрез примери от живота на видни личности. Превеждан на много европейски езици; също и на български език през Възраждането от Димитър Мутев, Димитър В. Хранов, Йоаким Груев, Сава Радулов — 108, 109, 113, 114.
- Смарагдов, Сергей Николаевич (починал през 1871) — руски писател, възпитаник на Дерптския университет. Преподавател по история и география в различни Санктпетербургски училища. Автор на учебници по история и география — 284.
- Сметките на черковното и училищното настоятелство в Букурещ, статия от Л. Каравелов — 93, 492.
- Современные известия (1867—1887) — руски всекидневен вестник. Излиза в Москва. Издател и редактор — Н. П. Гиляров — 127.
- Сойбопуло, А. — 169.
- Сократ (ок. 469—400 пр. н. е.) — древногръцки философ — 230, 277, 338.
- Солаков, А. И. — 167.
- Солаков, Алеко — 167.
- Солаков, Димитър — 167.
- Солаков, Таке — 167.
- South Cosmopolitan Grammar School, Космополитанска школа, американско учебно заведение — 275.
- Сорбона — висше учебно заведение в Париж. Основано през 1253 от Робер дьо Сорбон. От 1852 е седалище на Парижкия университет. Административен център на Парижката академия на науките — 460, 464.
- София, чешка кралица, съпруга на крал Вацлав IV — 151.
- Софокъл (ок. 496—406 пр. н. е.) — 447.
- Спаски-Автономов — руски учен, направил второто изкачване на Арабат (1835) след Й.-Ф. Парот — 479, 480.
- Спасович-Владимир Данилович (1829—1906) — полски публицист, литературовед, общественик, юрист. Професор в Юридическия факултет на Петербургския университет. Основният му литературен труд — «Обзор истории польской литературы»,

- влиза в книгата «Обзор истории славянских литератур» (1865, в съавторство с А. Н. Пипин) — 495.
- Спенсер (Спенсър), Хърбърт (1820—1903) — английски философ и социолог, един от най-видните позитивисти — 120, 121, 124.
- Списък на родолюбивите г. г., които са записали своята волна помощ в кондиката за бълг. черкова и училище в Букурещ, публикация във в. «Отечество» — 492.
- Стамболски, д-р Христо Танев (1843—1932) — лекар, професор по анатомия и хистология в Медицинския факултет в Цариград. Участник в националноосвободителното движение — 86.
- Стандарт, периодично издание — 178.
- Станеску, Стерьо — 167.
- Станкович, Николи — училищен настоятел и епитроп в българската черква в Букурещ — 168, 172.
- Станкович, Стате И. — 163, 167.
- Станлей (Станли), Артър Пенрин (1815—1881) — професор по духовна история, по история на Източната църква и по география на Палестина в Оксфорд. Декан на Уестминстър (1864—1881) — 453.
- Станчу, Георги — 167.
- Стар завет — вж. Библия.
- Старата опозиция срещу напредъка на народното ни развитие, статия от Л. Каравелов — 428, 507.
- Стате, Николай х. — 168.
- Стенли, Хенри Мортън (псевдоним на Джон Роуландс) (1841—1904) — английски журналист, изследовател на Африка — 453.
- Стефан, Петър — 167.
- Стефанов, Иванчо, терзия в Белград — 393, 394.
- Стойка, Никола х. — 167.
- Стойков, Гица В. — 167.
- Стойков, Димитър — 169.
- Стоянов, Васил Димитров (1839—1910) — просветен и книжовен деец. Деловодител (1869—1872) на Българското книжовно дружество и редактор на неговия печатен орган «Периодическо списание...» — 19, 336, 381—385, 387—401, 491, 499, 500, 502, 503.
- Стоянова, Мария, от Трявна — 169.
- Стоянович, Васил — 167.
- Стоянович, Христо — 167.
- Стратович, Скарлат — 141.
- Струве, Густав (1805—1870) — немски демократ и републиканец,

- участник в революцията през 1848—1849. Автор на исторически и публицистични съчинения в радикален дух — 128.
- Съветник** (1863—1865, 1870) — обществено-политически вестник, орган на консервативното течение в черковно-националната борба. Редактори — Т. Бурмов, Н. Михайловски — 127.
- Сърбо-хорватско движение в Австрия**, статия от Л. Каравелов — 9, 483.
- Сю, Йожен** (1804—1857) — френски писател. Автор на романите «Парижките потайности» (1842—1843), «Скитникът евреин» (1844—1845), «Седемте смъртни греха» (1847—1849) и др. — 238.

Т

- Табакон, Хр** — 167.
- Табаконич, И.** — 168.
- Табаконич, С.**, дарител — 94, 95.
- Таборска гимназия** — 19.
- Таен централен български комитет (ТЦБК)** — обществено-политическа организация. Създадена в Букурещ през 1866. Подкрепя дуализма. Разчита да изпълни програмата си чрез добрата воля на султана и на Великите сили. Издава брошура (1866) с искане за автономия на българския народ и Мемоар до султана (1867), в който се излагат идеите за автономна българска държава в рамките на Турция и султанът да се коронясва в Търново за български цар. През лятото на 1868 се разпада — 426, 427, 507.
- Таймс** — всекидневен английски вестник, тясно свързан с правителствените кръгове, църквата и монополите. Излиза в Лондон от 1785 — 398.
- Талмуд** — сборник от догматични религиозно-етични и правни предписания на юдаизма. Съставен от III в. пр. н. е. до V в. от н. е. — 126.
- Тамерлан (Тимур)** (1336—1405) — средноазиатски държавник, пълководец, емир (от 1370). Предвожда грабителски походи в Иран, Закавказието, Индия, Мала Азия и пр. — 79.
- Танзимат** — период на умерени буржоазни реформи в Османската империя. Началото му се поставя с Гюлханския хатишериф (1839) — 183.
- Тачова, Вена**, от Казанлък — 169.
- Тезей** — в древногръцката митология владетел на Атина — 233.

- Текерей (Текери), Уилям Мейкпийс** (1811—1863) — английски писател. В романите си разработва социални проблеми, разкрива пороците на буржоазното общество. Автор на «Панаир на суетата» (1847—1848). «Пенденис» (1848—1850) и др. — 454.
- Тен, Иполит Адолф** (1828—1893) — френски литературовед, философ, писател — 433.
- Теодор, Даца** — 169.
- Теодор, хаджи Матей** — 167.
- Теодориу, Георги Т.** — 167.
- Теодоров, Димитър** — 167.
- Теодорович, Теодор** — 167.
- Теодосий, Николай Н.** — 169.
- Терезхане, затвор** — 422.
- Тиер, Адолф** (1797—1877) — френски политик и историк — 255, 277, 447.
- Тодоров, Б.** — 164.
- Тодоров, Горан, историк** — 501.
- Тодоров, Христо** — 168.
- Том Броун** — точното заглавие на романа е «Училищните дни на Том Браун» (1857). Публикуван е под псевдонима Едно пораснало момче, зад който се крие английският писател Томас Хюз (1822—1896), завършил колежа Ръгби и Оксфордския колеж Ориъл. Като разказва за живота на един обикновен ученик в Ръгби, писателят съществено променя представите за английските училища. През 1861 излиза продължение на романа — «Том Браун в Оксфорд» — 440—442, 449—454, 457, 459.
- Тома** — в християнската митология един от дванадесетте апостоли — 136, 173.
- Тончо, Ангел** — 169.
- Тошков, Николай Миронович** (1816—1874) — български търговец в Одеса, член на Одеското българско настоятелство. Щедро подпомага със средства български младежи да учат в Русия и много други народополезни инициативи — 18, 507.
- Тошкович, Стефан Димитриевич** (1790—1870) — български търговец в Одеса, деен общественик. Един от основателите на Одеското българско настоятелство. Когато умира, Каравелов помества във в. «Свобода» некролог за него — 507.
- Триумвират, вестник** — 438.
- Тричков, Кузма** (1806—1867) — български търговец в Румъния, дарител — 94, 95, 163, 167.
- Trampeța Carpaților** — румънски вестник с антимонархически по-

- зиции. Основан през 1865 и редактиран от Ч. Болиак — 76, 77, 367—369, 490.
- Трошо, Луи Жул** (1815—1896) — френски буржоазен политик, генерал. По време на Френско-пруската война (1870—1871) е военен губернатор на Париж и командува войските, които го защитават. Като председател на правителството на националната отбрана (септември 1870 — февруари 1871) води предателска политика и подготвя капитулацията на Париж — 176, 177, 485, 498.
- Трумбол**, американски политически деец — 118.
- Тряба да бъдем полезни на отсрещните наши братия, статия от Л. Каравелов — 14, 484.
- Турските закони**, статия от Л. Каравелов — 180, 498.
- Турско-християнски цариградски комитет** — 20—22, 484.
- Турците в Европа**, книга от Густав Раш — 395.
- Турция** (1864—1873) — туркофилски вестник. Излиза в Цариград. Редактор — Н. Геневич — 21, 91, 92, 379, 382, 383, 402—404, 491, 492, 502—504.
- Турция е слаба**, статия от Л. Каравелов — 78, 490.
- Тъпчилеща (Тъпчилещов), Христо Петков** (1808—1875) — български търговец в Цариград — 382.
- Тюдори** — английска кралска династия (1485—1603) — 461.
- У
- Уле, Ото** (1820—1876) — немски писател, автор на популярни съчинения в областта на естествените науки — 329, 350.
- Унджиева, Цвета**, литературоведка — 505.
- Уокер, Дейвид** (1785—1830) — американски публицист, негр. Автор на памфлети, в които разобличава робовладелството и защитава правата на негрите. Смята се, че е жертва на наеман убиец — 110.
- Училището на ордена на «Св. Екатерина»** — 283.
- Ф
- Фавър, Жюл** (1809—1880) — френски политически деец. След буржоазно-демократическата революция през 1870 е заместник-председател и министър на външните работи в правителството на националната отбрана. Участва в разгрома на Парижката

- комуна (1871). Подготвя и сключва Франкфуртския мир с Прусия (1871) — 178.
- Фанариотската патриархана** — вж. Цариградска патриаршия.
- Фарадей, Майкъл** (1791—1867) — английски физик — 453.
- Февруарска революция във Франция** (24 февруари 1848 — 4 май 1848) — буржоазно-демократична революция. За пръв път работническата класа се проявява като самостоятелна сила и за известно време има решаващо значение — 486.
- Федерб, Луи-Наполеон Цезар** (1818—1889) — френски генерал. Служи в Алжир, Гваделупа и Сенегал като военен инженер. По времето на Френско-пруската война (1870—1871) командува Северната армия. Разбит при Сен Кантен. Автор на трудове по география и етнография — 179.
- Фенелон, Франсоа дьо ла Мот** (1651—1715) — френски писател и педагог — 195.
- Федор**, български свещеник — 409.
- Ферманът** — официален документ за създаване на Българска екзархия, издаден от турското правителство на 27 февруари 1870 — 49, 137, 487, 502.
- Филарет**, московски митрополит — 428.
- Филип II** (1527—1598) — испански крал (1556—1598) — 58, 234.
- Филипов, Тертый Иванович** (1825—1899) — руски публицист. Свързан със славянофилите. Автор е на статии за гръцко-българската църковна борба: «Вселенский патриарх Григорий VI и греко-болгарская распря» («Журнал Мин. нар. просв.», бр. 2, 3, 1870); «Решение греко-болгарского вопроса» («Русский вестник», бр. 6, 1870); «Определение константинопольского собора по вопросу о болгарском экзархате» («Гражданин», бр. 23—28, 1872) — 399, 504.
- Филиповски, Никола; Дядо Никола (Капитан Дядо Никола)** (ок. 1800—1856) — революционер, ръководител на Дядо-Николото въстание (1856). Шивач в Букурещ. Участва в подготовката на Браилския бунт (1843) и в революцията през 1848. През 1855 се преселва в Търново. Води агитация за въстание. На 31 юли 1856 тръгва от Лясковския манастир с малка чета за Габрово. В сражение в южната част на града четата е разбита. Войводата загива — 427.
- Фитов, Петър** — 141.
- Флорентински събор** — открит на 8 октомври 1438 във Ферара; през 1439 пренесен във Флоренция. Обсъжда въпроса за Св. дух. Приема акт за съединението (унията) между гръцката и латинската църква — 413.

- Франклин, Джон** (1786—1847) — английски полярен изследовател — 460.
- Франклинов колеж** — 268.
- Франц Йосиф I** (1830—1916) — австрийски император и крал на Унгария (от 1848), австро-унгарски император (1867—1916); от династията на Хабсбургите — 26—28, 33, 36, 58, 420.
- Франциск I** (1494—1547) — френски крал (1515—1547). Поставя началото на абсолютизма във Франция — 73.
- Французка революция, Френска буржоазна революция** (1789—1794) — 8, 57, 93, 262, 488.
- Фремон, Джон Чарлз** (1813—1890) — американски генерал и политически деец. Изследовател на западните области на Америка. Прави няколко пътешествия, ръководи експедиции. През 1850 е избран за сенатор. През 1855 новообразуваната Републиканска партия издига кандидатурата му за президент, но с незначително мнозинство го побеждава Буканан. В Междоусобната война командува войските на запад от Мисисипи. Губернатор на Аризона. Остава интересни мемоари — 118.
- Френско-пруска война** (1870—1871) — война между Франция и Прусия, която действа заедно с други германски държави. За Франция, която се стреми да запази хегемонията си в Европа и пречи за обединението на Германия, е неуспешна. Засилва се вътрешното революционно движение във Франция. Пламва Парижката комуна (1871) — 263, 492.
- Фридрих Карол (Фридрих Карл Николай)** (1828—1885) — пруски принц. По време на Френско-пруската война (1870—1871) командува втора, по-късно първа и втора армия. Печели много от главните сражения — 176.
- Фрунзунеску, Николай** — 168.
- Фуад паша (Махмуд Фуад паша)** (1814—1863) — турски държавник и дипломат. Заемал поста велик везир — 156, 497.
- Фулд** (1800—1867) — френски политически деец, издънка на банкерски род. Многократно е министър на финансите във Франция — 93.

X

- Хабсбурги, Хабсбургска династия** — династия, управлявала в Австрия през 1282—1918, в Чехия и Унгария през 1526—1918 и другаде. От 1804 — австрийски императори, от 1867 — императори на Австро-Унгария — 484.

- Хаджи Данилови, братя** — 141.
- Хаджи Димитриев, Петър** — 141.
- Хаджи Димитър (Димитър Николов Асенов)** (1840—1868) — 36, 48, 67, 69, 77, 193, 369, 499.
- Хаджи Иванчо ефенди** — вж. Пенчович, хаджи Иванчо хаджи Велчкович.
- Хаджи Стефан Българин** — участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829). Роден в Одрин — 493.
- Хаджи Христо Българин** (1794—1853) — участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829). Възглавява отред, съставен главно от доброволци българи. Особено много се отличава в решителното сражение при Дървенаки. През 1824 е произведен в чин генерал. По негово предложение е създадена гръцката конница, на която става командир. След освобождението на Гърция е народен представител. Назначен е за адютант на крал Отон — 493.
- Хайделбергски университет** — основан през 1386 — 240.
- Хайдут Велко** — вж. Петрович, Велко.
- Хайне, Хайнрих** (1797—1856) — немски поет и публицист — 378.
- Хамлет**, герой от едноименната драма на У. Шекспир — 303.
- Нagow on the Hill, Гаро (Хароу)** — престижно английско частно средно училище (колеж) в едноименното селище. Открито през 1611. Устроено по образец на колежа Итън — 433—435, 437, 442, 443, 448.
- Хасун**, арменски католически патриарх — 409, 411.
- Хатихумаюн** — указ за подновяване на правата на християните в Османската империя (главно на българите), издаден през 1856. Каравелов неточно пише, че е издаден в 1839 — 90, 183, 412, 419.
- Хатишериф, Гюлхански хатишериф** — султански указ от 1839 за държавни реформи и даване на правдини за християните в Османската империя. Каравелов неправилно посочва, че е издаден през 1856 — 180, 183.
- Хегел, Георг Вилхелм Фридрих** (1770—1831) — 277, 419.
- Хербарт, Йохан Фридрих** (1776—1841) — немски философ идеалист, психолог и педагог. Обявява се против демократичната педагогика на Русо и Песталоци — 131, 495.
- Херодот** (ок. 484—425 пр. н. е.) — древногръцки историк. Трудът му, наречен условно «История», след неговата смърт е разделен от александрийските учени на 9 книги — според броя на музите — 455.
- Херцеговинско въстание** — Херцеговинско-Босненското въстание

- (1875—1878). Избухва в Херцеговина (юни) и Босна (август). Насочено срещу турския феодален и национално-религиозен гнет. Повлиява за избухването на Старозагорското въстание (1875), Априлското въстание (1876) и за обявяването на Руско-турската освободителна война (1877—1878) — 192.
- Хершел, Фридрих Вилхелм (1738—1822) — английски астроном и оптик. Основоположник на звездната астрономия — 233.
- 1870 г., статия от Л. Каравелов — 33, 486.
- Химия на кухнята, книга от Ото Уле — 329.
- Хипо, Селестен (1803—1883) — френски писател. През 1837 основава в Париж училище за приложни науки. Професор в Страсбургския университет. Изпращан с научни задачи в Англия и САЩ. Автор на историко-философски и др. съчинения — 339, 340, 353.
- Histoire civile, phisique et moral de Paris* (1839—1840) от Ж. А. Дюлор — 489.
- Хораций (65—8 пр. н. е.) — римски поет — 233.
- Хорас — 472.
- Хрисандър, пловдивски архиепископ — 74.
- Христо, Нуцо — 167.
- Христов, Маринчо — 167.
- Христов, Николай — 167.
- Христов, Петър С. — 167.
- Христов, Тома — 167.
- Христос — вж. Исус Христос.
- Хумболт Александър (1769—1859) — немски естествоизпитател, географ, пътешественик — 233.
- Хус, Ян (ок. 1371—1415) — идеолог на Реформацията — 151—155.
- Хърватски сейм — 426.

Ц

- Ц., подпис — 106, 493.
- Цанко бояджи — 169.
- Цанков, Драган Кириаков (1828—1911) — обществен и политически деец, журналист, книжовник — 47, 69, 389, 420, 431, 501, 505, 506.
- Цанцова, Мария, калугерка — 74.
- Цариград, 30 майя, дописка във в. «Свобода» — 490.
- Цариградска патриаршия, Фанариотска патриархана — поместната православна църква и нейното върховно управление в Цариград.

град. През турското робство България е под нейната духовна власт. От края на XVIII в. се стреми да погърчи българите и другите християнски народи в Турската империя — 136, 412, 495, 503, 505, 506.

Цариградско българско читалище — вж. Българско читалище в Цариград.

Царственик или история болгарская... (Будим, 1844) — първото печатно издание на «История славянобългарская» от Паисий Хилендарски, преработена от Христати Павлович Дупничанин — 129.

Цезар, Гай Юлий (102 или 100 — 44 пр. н. е.) — римски държавен деец, диктатор (49, 48—46, 45, 44), бележит пълководец, писател, оратор. Започва политическата си дейност като демократ. По-късно се стреми към единовластие и фактически става монарх — 34, 128, 303, 460.

Ценович, Димитър (1834—1915) — деец на националноосвободителното движение, търговец в Букурещ. Член на БРЦК, приятел на Л. Каравелов — 167, 402, 403.

Централен комитет за мир и свобода в Женева — 371.

Цилер, Туиксон (1817—1882) — немски педагог, последовател на Хербарт. Завежда катедра по философия и педагогика в Лайпциг. Оказва значително влияние върху развитието на немската педагогическа наука — 132.

Цимерман, Едуард Романович (роден през 1822) — руски писател-пътешественик. Завършва математика в Московския университет. През 1857 и 1869—1870 пътува из САЩ (описания на пътешествията публикува в «Русский вестник», 1858 и 1859 и в «Русская летопись», 1870). През 1878 започва околосветско пътешествие — 264, 269, 270—273, 275, 277.

Цицерон (106—43 пр. н. е.) — древноримски политик, оратор, писател, идеолог на Републиката — 230, 274.

Цобел, естествоизпитател — 313, 314.

Ч

Чайковски, Михаил (Садък паша) (1808—1880) — полски общественик и писател. От 1850 на турска служба — 99.

Чалъков — вероятно Вълко Чалъков (1763—1814) — бегликчия и джелепин от Копривщица. Родолюбец, щедър дарител. Подпомага революционери и прогресивни българи — 431.

- Чартерхоуз (Чартърхаус)** — известно английско учебно заведение — 443.
- Частно мнение**, статия от Л. Каравелов — 143, 496.
- Частно мнение за Българското книжвно дружество**, статия от Л. Каравелов — 86, 491.
- Черковен въпрос** — 48, 49, 51, 54, 60, 61, 82, 83, 105.
- Черни Георги** — вж. Кара Георги.
- Чернишевски, Николай Гаврилович** (1828—1889) — 105.
- Черният принц** — Едуард, Уелски принц (1330—1376) — един от прославлените се английски полководци през първия етап на Стогодишната война (1337—1453) — 455, 463.
- Честността и постоянството са наши спасители**, статия от Л. Каравелов — 41, 487.
- Чета на Панайот Хитов** — организирана в Румъния през пролетта на 1867. Знаменосец — Васил Левски. Минава в България на 28 април. Поема по билото на Стара планина и се изтегля в Сърбия. Почти всички четници се включват във Втората българска легия в Белград — 490, 506.
- Чета на Филип Тотю** — организирана в Румъния през пролетта на 1867. Преминува в България на 15 май. Обкръжена и разбита при с. Върбовка (Великотърновски окръг). Войводата с няколко души достига Златишкия балкан, където се присъединява към четата на Панайот Хитов — 490, 506.
- Чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, Хаджи-Димитрова чета** — преминала в България на 6 юли 1868 — 142, 490, 499, 501.
- Чилингиров, Силиян Хаджидобрев** (1881—1926), писател — 497.
- Чингис хан** (1155—1227) — монголски хан (от 1206) и полководец. Завладява обширни територии и създава огромна империя, която след смъртта му се разпада — 79.
- Читалище** (1870—1876) — научнопопулярно и общообразователно списание — 128, 134, 135, 139, 140, 359, 383, 495, 496, 500.
- Чокан, Костандин** — букурещки търговец. Председател на общественополитическата организация Средоточно българско попечителство, създадена през 1854 в Букурещ, за да организира участието на българите в Кримската война в помощ на руските войски. През 1862 попечителството се преустройва в благотворително дружество — Добродетелна дружина — 168.
- Чорапчиев, Иван Петров** — туркофил, цензор на българските книги в Русе — 142, 145, 146.
- Чудо!**, статия от Л. Каравелов — 156, 497.
- «Чудовищна коалиция»** в Румъния — 490.

Ш

- Шанзи, Алфред** (1823—1883) — френски генерал. По време на Френско-пруската война, през 1871, командува втора армия на Лоара. Губернатор на Алжир (1873). Посланик в Русия (1879) — 179.
- Шарлатанствата на Каравелова. (Писмо от Букурещ)**, дописка във в. «Турция» — 504.
- Шарманка**, стихотворение от Н. А. Некрасов — 335.
- Шарова, Крумка** — историчка — 506, 507.
- Шаспо** — френски работник, изработил през 1863 вид пушка, наречена «Шаспо» — 488.
- Шахт, Герман** (1814—1864) — немски ботаник. Работи в Йена, Берлин. От 1860 е професор в Бон. Основните му съчинения са посветени на анатомията на растенията — 229.
- Шевченко, Тарас Григориевич** (1814—1861) — украински поет и художник — 377.
- Шекспир, Уилям** (1564—1616) — 447.
- Шели, Пърси Биш** (1792—1822) — английски поет — 464.
- Шерер, Вилхелм** (1841—1886) — немски езиковед, литературен историк и теоретик. Представител на позитивизма в литературознанието. Изследва историята на немската литература и на немския език. Професор в Страсбург и Берлин. Основен труд: «Geschichte der deutschen Literatur» (1880—1883) — 495.
- Шишков, Тодор Н.** (1833—1896) — учител и книжовник с консервативни възгледи — 23, 43, 52, 489.
- Школите**, статия от Л. Каравелов — 355, 500.
- Шмит, Карл** (1819—1864) — немски педагог. Смята, че в основата на педагогиката трябва да бъде антропологията. Автор на «История на педагогиката...», «Антропологически писма», «Книга за възпитанието» и др. — 129.
- Шнайдер** — началник на шпионската служба на Али паша — 23, 35, 92, 391, 485, 489.
- Шоу, американец** — 271.
- Шпионството в Турция**, статия от Л. Каравелов — 146, 496.

Щ

- Щербински, Н. С.** — губернатор на Търново — 501.
- Що искат българите?**, статия от Л. Каравелов — 65, 489.

Що сме днес и какво трябва да правим?, статия от Л. Каравелов — 30, 486.

Щуровски, Григорий Ефимович (1803—1884) — руски геолог, професор в Московския университет (1835—1884); пръв чете курс по геология и минералогия. Автор на крупни съчинения в областта на физическата география и геологията — 475.

Ю

Юда — 52, 103.

Юманс — 453.

Я

Яков — според старозаветната легенда патриарх, син на Исак и Ребека, родоначалник на дванадесетте еврейски племена. Сънувал пророчески сън: стълба от земята до небето, от която Яхве му предрича голямо потомство и му обещава покровителството си — 397.

Ян Хус и Ероним Пражки, статия от Л. Каравелов — 151, 497.

Янко, подпис — 175, 497.

Янко Българин — участник в Гръцкото националноосвободително въстание (1821—1829) от началото му. Роден в Пловдив. Остава инвалид от раните, получени в много сражения — 493.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

А

Абас Абади, равнина — 476.

Аврон — 177.

Австралия — 437.

Австрийска империя — 37, 41, 484.

Австрия — 9—11, 32, 34, 35, 40, 77, 79, 90, 98, 100, 104, 139, 147, 148, 188, 191, 240, 282, 426, 427, 483, 486—488.

Австро-Унгария, Маджаро-Австрия — 10, 157, 396, 405, 406, 486, 492.

Адриатическо море — 32, 37, 38, 102, 486.

Азия — 375, 376.

Алагъз (Арагац), пл. — 477.

Албания — 373, 374.

Александрия, гр. — 141.

Алеп — вж. Халеп.

Америка — 29, 104, 198, 241, 246, 263, 264, 278, 289, 339, 340, 437.

Американски щати — вж. Съединени щати.

Англия — 27, 99, 104, 150, 197, 198, 207, 209, 213, 214, 216, 289, 343, 406, 433—437, 439, 441, 449, 451, 454, 457, 459, 464, 485, 492.

Арабия — 104.

Аракс — Кура-Араксинската низина — 476.

Аранска долина — 478.

Аралат (Голям и Малък) — планина в Арменското плато (сега в Турция), близо до границата с Арменската ССР и Иран; част от планинска област, наричана Малък Кавказ — 475—479.

Аргури, с. — 476.

Армения — 465.

Атина, гр. — 192, 230.

Африка — 375.

Б

Б., инициал — 137.

Балкан — вж. Стара планина.

Балкански полуостров — 20—22, 27—30, 32—34, 38, 39, 42, 45, 56, 79, 80, 91, 101, 102, 149, 156, 371, 397, 422, 423, 486.
 Балтийско море — 290.
 Банат, област — 37, 41, 101, 373, 374.
 Бачка, област — 101, 373, 374.
 Безименна планина — 478.
 Бейоглу, Пера — квартал в Цариград — 409, 411.
 Белгия — 90.
 Белград, Белиград — 28, 38, 187, 192, 373, 393, 428, 486, 497—499.
 Белградски пашалък — 427.
 Берлин — 178.
 Бесарабия, област — 32.
 Бийанкур, предградие на Париж — 176.
 Бока Которска, гр. — 10, 105, 483, 493.
 Болград, гр. — 141, 380, 384, 494.
 Бордо, гр. — 179.
 Босна — 188, 192—194, 373—376.
 Босфор, Боспор, проток — 26, 35, 45.
 Бохемия — първоначално название на територията, на която се създава Чехия — 153, 154.
 Браила, Ибраила, гр. — 84, 88, 141, 144, 149, 333, 334, 336, 337, 379, 380, 382, 384, 389, 390, 400, 401, 425, 433, 490, 496, 502, 503.
 Бузю, гр. — 141.
 Букурещ, гр. — 93, 96, 141, 142, 145, 147—149, 158, 161, 165, 166, 329, 373, 386, 390, 393, 402, 433, 491—493, 497, 501, 502, 504, 507.
 Булон, предградие на Париж — 176.
 Бургас гр. — 427.
 България, Българско, Българско кралевство — 7, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 23—25, 28, 39, 46—49, 58, 61, 62, 65, 69—71, 83, 88, 97, 98, 103, 105, 129, 135, 136, 141, 142, 144, 147, 162, 164, 188, 194, 281, 287, 336, 339, 357, 360, 362, 370, 373, 375, 376, 391—393, 395, 404, 406, 411, 412, 414, 420, 424—427, 431, 432, 465—468, 470, 483, 493, 499, 501, 506.
 Бяло море — 38.

В

Валериан, форт — 184.
 Ванве, форт — 176.

Варна, гр. — 427.
 Венеция, гр. — 17, 484.
 Версай, гр. — 176, 436.
 Видин, гр. — 135, 139.
 Видински пашалък — 427.
 Виена, гр. — 10, 26, 33, 37, 53, 147, 149, 157, 282, 495, 502, 506.
 Византийска империя, Византия — 40, 50, 101, 372, 373, 409, 429, 465, 466.
 Влашко, Влахия, историческа област — 19, 91, 93, 142, 192, 490.
 Воден, гр. — 140.
 Военна граница, Граница — погранична с Турция област от Хърватско и Южна Унгария в състава на Хабсбургската империя. До 1873 е управлявана от военна администрация. Жителите ѝ, главно сърби и хървати, изпълнявали военна служба и обществени повинности, поради което получавали от австрийското правителство участъци земя. Съществува до 1881 — 10.
 Восток — вж. Изток.
 Восточна Европа — вж. Източна Европа.
 Върбовка, с. — 423, 506.

Г

Галац, гр. — 84, 141, 384, 426, 433, 490, 508.
 Германия, Немско — 178, 242, 282, 371, 404, 405, 492.
 Голям Арарат, част от планината Арарат — 476—479.
 Гомор, библейски град — 136.
 Гърция, Елада — 101, 120, 186, 195, 232, 233, 373—376, 396, 430, 474, 488.
 Гюргево гр. — 141, 380.

Д

Далмация, област — 10, 37, 100, 373, 374.
 Деарбекир, Деарибекир, Диарбекир, гр. — 22, 57, 58.
 Дижон, гр. — 179.
 Добруджа, област — 423, 427.
 Доспат, пл. — 74.
 Дубровник, гр. — 9.
 Дунав, р. — 32, 40, 78, 102, 156, 423.
 Дунавски вилает — 139, 392, 423.
 Дъмбавица (Дъмбовица), р. — 159.

Е

- Европа — 15, 16, 26, 28, 29, 31, 34, 37, 45, 46, 53, 55, 57, 65, 80, 81, 98, 99, 103, 104, 156, 179, 181, 183, 231, 246, 262, 263, 269—271, 276, 278, 281, 284, 289, 344, 348, 375, 376, 421, 426, 487, 488.
- Европейска Турция — 148, 373, 423.
- Европейски Изток — 373.
- Егейско море — 422.
- Египет — 28, 186, 329.
- Единбург, гр. — 212.
- Елада — вж. Гърция.
- Елбрус, връх — 478.
- Елзас, историческа провинция в Източна Франция — 178.
- Епир, област — 374.
- Ердел, област — 41, 374.
- Ерусалим, гр. — 57.

Ж

- Железник, гр. (дн. Стара Загора) — 19.
- Женева, гр. — 371.
- Жеравна, с. — 503.

З

- Загреб, гр. — 10, 483.
- Закавказие, област — 479.
- Запад — 186.
- Западна Европа — 27, 28, 30, 31, 34, 101, 376.
- Западна Римска империя — 429.
- Захара, гр. (дн. Стара Загора) — 135, 139.
- Зимнич, гр. — 141.
- Зунд (Йорезунд), проток — 290.

И

- Ибраила — вж. Браила.
- Измаил, гр. — 141, 384.
- Изток, Восток — 30, 101, 104, 186, 193, 371, 376, 474.

- Източна Венгрия — 374.
- Източна Европа, Восточна Европа — 30.
- Илинойс, щат от САЩ — 115—118.
- Индиана, щат от САЩ — 114.
- Индия — 175.
- Иси, форт — 176, 178.
- Испания — 57, 65, 72, 90, 488.
- Италианско кралство — създадено през 1861 в процеса на обединението на Италия около Сардинското кралство — 484, 488, 493.
- Италия — 45, 56, 99, 107, 421, 461, 484, 488, 492, 493.

К

- Кавказ (Кавказки планини), област — 475, 479.
- Казанлък, гр. — 74, 157, 169.
- Калафат, гр. — 141.
- Калифорния, щат от САЩ — 118, 275, 289.
- Калофер, гр. — 74.
- Капитолий — един от седемте хълма, върху които възниква древният Рим — 398.
- Карпатски планини — 38.
- Картаген, гр. — 185.
- Кембридж (Кеймбридж), гр. — 451—454.
- Кентуки (Кентъки), щат от САЩ — 114.
- Колтин, с. — 283.
- Компиен, гр. — 177.
- Константинопол — вж. Цариград.
- Констанц, гр. — 153, 154.
- Косово поле — 32, 39, 487.
- Которска област (окръг) — 483, 486.
- Крайова, Крайово, гр. — 141.
- Кривошипска област (окръг) — 483, 486.
- Крим, п-в — 105, 493.
- Крит, о-в — 28.
- Кроация — название на Хърватско, употребявано в руската литература, заимствувано от някои западноевропейски езици — 10, 11, 100, 101, 373, 374.

Л

- Ла Плата (Лаплатска низина) — 289.
 Латинската махала — Латинският квартал в Париж — 257.
 Ловеч, гр. — 491.
 Лозана, гр. — 29.
 Ломбардия, област — 17, 483, 484.
 Лондон — 128, 437, 451, 452, 459.
 Лотарингия, историческа провинция в Източна Франция — 178.
 Люксембургска градина в Париж — 176.
 Лясковец, гр. — 169.

М

- Маджаро-Австрия — вж. Австро-Унгария.
 Маджарско — вж. Унгария.
 Мадрид, гр. — 372.
 Македония, област — 137, 140, 373, 374, 376, 412.
 Мала Азия — 156, 373.
 Мали Зворник, гр. — 188.
 Малък Арарат, част от планината Арарат — 476—479.
 Мароко — 104.
 Марсилия, гр. — 437.
 Мексико — 79.
 Мисисипи, р. — 115.
 Мичиган, щат от САЩ — 278, 280.
 Молдова, историческа област — 490.
 Молдаво-Влахия — обединение на Молдова и Влашко (Влахия) — 376.
 Мраморно море — 102.

Н

- Неапол, гр. — 134, 494, 495.
 Неаполитанско кралство — държава в южната част на Апенинския полуостров. Съществува от 1282 до 1504 — 152.
 Нев Салем, гр. — 115, 116.
 Немско — вж. Германия.
 Ниш гр. — 188, 487.
 Нови Орлеан, гр. — 115.

- Норвегия — 290.
 Ньойи, парижко предградие — 185.
 Нюрнберг — 153.

О

- Одеса, гр. — 47, 334, 433, 507, 508.
 Оксфорд, гр. — 449—452, 454, 455, 458, 460, 462.
 Отоманска империя, Османска империя — 42, 188, 413.

П

- Папска област — теократична държава (756—1870) в Средна Италия, възглавявана от папата — 488, 493.
 Париж, гр. — 26, 27, 37, 99, 128, 176—179, 183—185, 238, 247, 249, 255, 281, 329, 492.
 Пера — вж. Бейоглу.
 Персия — название на Иран до 1935 — 476.
 Пеща — част от Будапеща — 37, 38, 58, 484.
 Пиемонт, област — 187, 191.
 Плевен, гр. — 169, 423.
 Пловдив, гр. — 74, 134, 141, 465, 468.
 Плоещ, гр. — 141.
 Полша — 99.
 Помпей, гр. — 134.
 Прага, гр. — 152.
 Пруссия — военноколонизаторска държава, по-късно ланд (административна единица) в Германия, съществувал до 1945 — 79, 100, 188, 241, 257, 406, 488.

Р

- Рейн, р. — 154.
 Рим, гр. — 28, 79, 99, 120, 152, 230, 232, 233, 375, 398, 425, 465, 493.
 Румелия (дн. Тракийска низина) — 156.
 Румъния, Ромъния — 14, 15, 16, 23, 47, 60, 77, 78, 82, 83, 92, 103, 105, 141, 145, 146, 148, 149, 162, 186, 336, 367—370, 374, 375, 383, 388, 389, 391, 392, 490, 498.

Русия, Россия — 20, 21, 27, 29, 45, 76—78, 99—101, 104—106, 135, 147, 162, 174, 175, 188, 191, 240, 269, 274, 359, 370, 371, 374—376, 393, 397, 405, 406, 420, 424, 425, 469, 470, 472, 476, 485, 492, 493.

Русчук (дн. Русе), гр. — 13, 40, 80, 141, 142, 145, 146, 149, 387, 388, 394, 423—425, 489.

С

С. Люиз (Сейнт Луис), гр. — 264, 268, 270, 271.

Сава, р. — 40.

Самоков, гр. — 393.

Сан Франциско, гр. — 275, 276.

Санкт Петербург, гр. — 247, 276.

Сардиния, о-в; у Каравелов се среща и като название на Сардинското кралство — държава в Италия през 1720—1861 — 9, 27, 483, 485, 488.

Света гора, п-в — 57, 74.

Свищов, гр. — 141, 169, 389, 392, 423, 490.

Севастопол, гр. — 485.

Север — 101.

Северна Америка — 289, 349.

Северна България — 427, 507.

Северни щати, Североамерикански щати — вж. Съединени щати.

Северозападна България — 507.

Седан, гр. — 176, 492.

Сен Кантен, гр. — 184.

Сен Прива, гр. — 184.

Сиамска империя — от Сиам — официално название на Тайланд до 1939 и през 1945—1948 — 276.

Силистра, гр. — 169.

Славония, историческа област — 10, 100, 101.

Сливен, гр. — 169, 423.

Содом, библейски град — 136.

Солун, гр. — 74.

Сопот, гр. — 74.

София, гр. — 423.

Спрингфилд, гр. — 118.

Средна Азия — 99, 478.

Срем, област — 101, 373, 374.

Сръбско княжество — 428.

Стара планина, Балкан — 36, 37, 67, 369, 422—424, 427.

Струга, гр. — 137.

Струмица, гр. — 140.

Съединени щати, Американски щати, Северни щати, Североамерикански щати — Съединените американски щати (САЩ) — 113, 251, 264, 269, 270, 278, 279, 284, 339, 374, 420, 421.

Сърбия — 65, 78, 101, 103, 105, 147, 148, 164, 166, 186—190, 192, 374, 376, 386, 402, 406, 420, 423, 426—428, 468, 473, 487, 497, 506.

Т

Темза, р. — 459.

Темна араратска пукнатина, Долина на св. Яков, долина на север от планината Арарат — 476, 478.

Термопили, проход — 194.

Тесалия, област — 148, 374.

Тиса, р. — 32.

Топола, с. — 193.

Тракия, област — 149, 373, 374, 376, 412, 456.

Трансилвания, област — 374, 490.

Транслайтанско царство — вж. Унгария.

Триединно кралство — официално название от втората половина на XVI в. до 1918 на основната част от хърватските земи (Далмация, Хърватско и Славония), влизащи в Хабсбургската империя — 10, 483.

Триушка планина (Три уши) — 40.

Тунис — 104.

Турно Магурели (Турну Мъгуреле), гр. — 141.

Турну Северин, гр. — 141.

Турска империя — 27—29, 31, 37, 45, 66, 98, 101, 104, 139, 156, 373, 376, 397.

Турция, Турско — 10, 27—32, 34, 40, 44, 45, 48, 49, 54, 74, 78—80, 90, 97, 100, 101, 103, 104, 106, 146, 156, 180—182, 188, 192, 355, 370, 372, 379, 396, 419, 426, 476, 485, 492, 496, 506.

Търново (дн. Велико Търново), гр. — 32, 37, 103, 423, 492, 501.

Търновски край — 427.

У

Унгария, Транслайтанско царство, Маджарско — 11, 371, 484, 486.
Уруменлия — Цариград и околностите му — 67.

Ф

Фенер, квартал в Цариград, където се е намирала Цариградската патриаршия — 72, 74, 374.

Фонтенбло, гр. — 177.

Франция — 27—29, 32, 45, 77, 79, 93, 110, 135, 178—180, 198, 240, 241, 248, 249, 254—263, 281, 343, 351, 439, 443, 449, 453, 454, 456, 483, 485, 486, 488, 492, 493, 505.

Х

Хавър, гр. — 290.

Халеп, Алеп, гр. — 79, 189.

Херцеговина — 28, 188, 192—194, 373, 374.

Холандия — 290.

Хусинец, с. — 151, 153.

Хърватско — 37, 483.

Ц

Цариград, Константинопол — 20, 27, 29, 32, 33, 37, 38, 40, 58, 74, 85, 92, 139, 141, 145—147, 189, 192, 373, 376, 377, 381—384, 404, 413, 414, 425, 466, 489, 494, 496, 498, 499, 502, 505, 506.

Ч

Черна гора — 37, 101, 186—188, 191—193, 373, 374.

Черно море — 32, 38, 102, 422, 423, 493.

Ш

Шампан, историческа провинция във Франция — 178.

Шатийон, площад в Париж — 176.

Шатодьон, гр. — 184.

Швейцария — 15, 29, 374, 421.

Шотландия — 290.

Ю

Южна Америка — 478.

Южна Бохемия — 151.

Южна Русия — 427.

Я

Яш, гр. — 426.

Азбучниците са изработени
от Петранка Колева.

РЕЧНИК

А

айгър (тур.) — жребец
анатолици (по името на гр. Анатолия) — жители на Анадола, на Мала Азия
анепсия (гр.) — братовчедка
аферим (перс.-тур.) — браво
ахчийница (тур.) — гостилница
аянин (араб.-тур.) — началник, управител на окръг

Б

беглик (тур.) — данък върху овце и кози; безплатна работа или данък в натура за господар (бей)
бедел, бедел парасъ (араб.-тур.) — данък за откупване от военна служба; военен данък
билюкбашия (тур.) — главатар на рота в турската войска
бурса (фр.) — духовно училище
бърбой (рум.) — картофи

Д

динислям (тур.) — правоверен

Е

ермолка (рус.) — кръгла шапчица, кепе
есап, хесап (араб.-тур.) — сметка

З

зафет, зефет, зияфет (араб.-тур.) — пир, гощавка, веселба

И

икрам (араб.-тур.) — почит
имдадие (араб.-тур.) — помощ; реквизиция
инсургент (лат.) — въстаник, бунтовник

Й

йошур, юшур (араб.-тур.) — данък; десятък в натура от земеделското производство

К

калеска (гр.) — покана; жена, която кани за сватба, кръщавка и др.
катехизис (гр.) — кратко изложение на християнското учение чрез въпроси и отговори
кеседжия, кесиджия (тур.) — разбойник
кинезки — китайски
кондика (лат.-гр.) — правилник, устав; летописна книга; сметка

Л

лихоимство (рус.) — лихварство, рушветчилюк

М

мезат (араб.-тур.) — търг
мухтар(ин) (тур.) — кмет, селски старейшина

Н

наполеондор (фр.) — златна монета (обикновено от 20 франка) с образа на Наполеон I

О

одалиска (тур.) — жена от харем, наложница; робиня, прислужница в харем.

оланин (тур.) — слуга на високопоставен турчин

П

пилюла (фр.) — лекарство във вид на топче, удобно за гълтане

примарин (рум.) — първенец, големец

С

сарандар(ия) (гр.) — четиридесетница; панихида на 40-ия ден след смъртта

сахан (тур.) — медна чиния

сибарит — от гр. Сибарис, древногръцка колония на Апенинския полуостров — човек, който води разпуснат живот

скемля, скемле (тур.) — столче без облегалo

Т

тестament (лат.) — завещание; завет

тутор (лат.) — надзирател, попечител

У

уния (лат.) — съюз, обединение; религиозна общност

Х

ханджар (араб.) — голям турски нож

харамоедец (диал.) — готован

Ш

шейретлък (араб.-тур.) — хитрина, дяволия

шех-юл-ислям (араб.-тур.) — върховен духовен глава у мюсюлманите

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

1. Корица на Устава БРЦК
2. Паметна плоча, поставена на къщата в Букурещ, където е живял и работил Л. Каравелов
3. Димитър Паничков
4. Нови Сад — общ изглед
5. Петко Каравелов
6. Иван Кършовски
7. Пловдив — общ изглед
8. Страница от вестник «Свобода» с рубриките: «Най-нови известия», «Телеграми», «От редакцията».

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ, НЕВКЛЮЧВАНИ В РУБРИКИ

Вестник «Свобода», година първа

За женските дружества в Българско	7
Сърбо-хорватско движение в Австрия	9
Писмо до българската младеж в България	12
За българските читалища	13
Тряба да бъдем полезни на отсрещните наши братия	14
Наши благодетели	17
Няколко думи до председателят на Турско-християнският цариградски комитет.	20
Писмо до ромънските българи	23
Восточни вопрос	26
Що сме днес и какво трябва да правим?	30
1970 г.	33
Балкански полуостров	38
Честността и постоянството са наши спасители	41
Дека е нашето спасение?	46
Напред!	49
Нашата разправа с турците	53
Нашите народни работи	57
Няколко думи до ромънските българи	59
Как трябва да се опазим от мнимите патриоти	62
Що искат българите?	65
Да бъдем будни	68
Калугери	71
Българските чети	76
Турция е слаба	78
До Българският революционни комитет в България	81
До българският народ	84
Частно мнение за Българското книжевно дружество	86
Наполеона няма	90
Няколко думи до Геновича ефенди	91

Сметките на черковното и училищното настоятелство в Букурещ	93
Последня дума	96

Вестник «Свобода», година втора

Днешното обществено мнение в България	97
Руският вестник «Голос»	104
Воспитание и образование	106
До българските родолюбци	135
Напоминание за братия [Димитрий и Костантин Миладинови]	137
Отворено писмо до Махмуд паша	138
Македонска българска дружина	139
Георги Раковски	141
Мъдростовията на русчушкият Синтил философ	142

Вестник «Свобода», година трета

Частно мнение	143
✓ Заешка тупурдия	145
Шпионството в Турция	146
Отворено писмо	149
Ян Хус и Ернст Пражки	151

Вестник «Независимост», година трета

Чудо!	156
✓ Добродетелната дружина	157

Вестник «Либертатя»

Войната	176
[Клета Франция]	178
Турските закони	180
[Барикадните борби в Париж]	183
[Добра подготовка е нашето побратимяване]	185

Вестник «Балкан»

[О, и ние сме дипломати!]	187
[Нашето спасение лежи в славянското единство]	192

Списание «Знание»

За воспитанието въобще	194
Из физиологията	288
Българското книжовно дружество в Браила	333
За школските програми	337

За женското възпитание	344
Школите	355
Няколко думи за нашите домашни дела	360

ОТГОВОРИ

Отговор г-ну Боляку, управителят на «Trompette Carpe»	367
Отговор [на писмо от Централния комитет за мир и свобода в Женева]	371
Отговор [за г. Ригопуло]	372
Отговор [на г. Иван Стоян]	377
Отговор [на едно безименно писмо]	385
Отговор [на г. Стоянов]	387
Малък отговор	388
Отговор [на в. «Право»]	390
Отговор [на белградския дописник на в. «Право»]	392
Отговор [на един русчушки дипломатин]	394
Отговор [на пешанските и на виенските дописници]	396
Отговор г-ну Филипову	399
Отговор г-ну В. М. в Браила	400
Отговор [на в. «Турция»]	402
Отговор [на една забележка от касиерин]	404
Отговор «Видовдану»	405

ПРИЛОЖЕНИЕ РАННИ И ПРЕВОДНИ СТАТИИ**Ранни статии**

Българската уния	409
Българската уния [втора част]	413
Прокламация към българския народ	418
✓ Българското въстание	422
✓ Старата опозиция срещу напредъка на народното ни развитие	428

Преводни статии

За воспитанието в Англия (Из книгата на Тена «Notes sur l'Angleterre Paris, 1872»)	433
Славянската литература на България в средните векове (от Luis Léger)	465
Апарат	475

*

Бележки	483
Азбучен показалец за лица, периодични издания, заглавия на произведения, дружества и др.	509
Азбучен показалец на географските имена	571
Речник	582
Списък на приложенията	585

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ X

първо издание

Редактор Светла Гюрова

Художник Кирил Гогов

Худ. редактор Петър Тончев

Техн. редактор Любен Петров

Коректор Александра Хрусанова

Формат 32/84/108; тираж 3113 екз.; печатни коли
37; издателски коли 31,08; уик 34,70; л. г. VI/55;
изд. № 6899; поръчка № 176/1987 година на изда-
телство «Български писател»; дадена за набор на
1. VII. 1987 година; излиза от печат на 30. XII. 1987
година; цена 3,20 лв.

Код 25 $\frac{95361-79511}{5506-23-87}$

ДП «Димитър Благоев» — София